SŪRYA KĀNTA

Atharva Prātiśākhya

Edited with an introduction, English translation, notes and indices
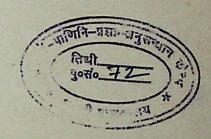
BY

SŪRYA KĀNTA
D. LITT. (PANJAB), D. PHIL. (OXON)

PUBLISHED BY

MEHAR CHAND LACHHMAN DAS
Oriental & Foreign Booksellers & Publishers
2736, Kucha Chellan, Daryaganj,
DELHI-6
(India)

Price : Rs. 96.00.

1968

Printers
SKYLARK PRINTERS
Matia Mahal, Delhi-6

Binders
BEST BOOK BINDING HOUSE
998, Matia Mahal, Delhi-6

अथर्वप्रातिशाख्यम्

विद्याभास्कर, वेदान्तरत्न, व्याकरणतीर्थ, डी०लिट्० (पंजाब) डी०फिल्० (ऑक्सन) इत्यादिविविधविरुदावलिविभूषितेन सूर्यकान्तशास्त्रिणा सम्पादितम्, स्वोपज्ञभूमिका-आंग्लभाषानुवाद-व्याख्या-सूत्राद्यनुक्रमणिकाभिः परिवर्धितं च

दिल्ली

विक्रमसंवत् २०२५

Specimen of the Atharvaprātiśākhya manuscript.

Specimen of the main Atharvaprātiśākhya manuscript.

PREFACE

In 1933, while editing the Ṛktantra, a Prātiśākhya of the Sāmaveda, I instituted, in notes, an exhaustive comparison of that treatise with other Prātiśākhyas and Pāṇini. Excellent editions of the Prātiśākhyas belonging to the Ṛgveda, Vājasaneyisaṃhitā and the Taittirīyasaṃhitā were accessible through the labour of Müller, Weber and Whitney; the American scholar also published, in 1862, the Caturadhyāyikā under the name of *the Atharvaprātiśākhya*, while a treatise, unanimously titled *the Atharvaprātiśākhya* by the available manuscripts, was edited by Vidyārthī of Lahore in 1923 and published by the University of the Panjab in 1926. While the editions of the first four Prātiśākhyas had the distinct advantage of presenting the text with judicious comment, the last one was published without any comment or notes, although it contained much that was palpably disjointed, incomplete and enigmatic. The editor's promise, in the preface, that he would offer, in due course, an amplified edition with comment, remained unredeemed, and the work, a mere sealed-book, instead of contributing to the solution of the grammatical puzzles, greatly increased them, so much so that I had to drop it altogether from my comparative notes on the Ṛktantra.

After the publication of the Ṛktantra in 1934, I became absorbed in other labours, notably in the preparation of an Index Verborum to Tulaṣī Dāsa's Rāmāyaṇa, an urgent national demand and an effort in the direction of placing the vernacular studies in India on a scientific basis. But all the while the idea of interpreting the enigmatic rules of the Atharvaprātiśākhya, with a view to focus them on the relative chronology of the Sanskrit grammar, was growing stronger in me, till, in May 1935, with the completion of the said Index, I got leisure, luckily crowned with a State Scholarship from the Panjab Government to enable me to profit by a sojourn in Europe. On my joining Oxford in July 1935, while proposing a subject for dissertation, I could select no more useful work for me

than the rehabilitation of the Atharvaprātiśākhya, a choice which was welcomed by eminent European colleagues.

On the singularity of this treatise and the very peculiar position it occupies in the Sanskrit grammatical literature, I may refer the reader to my introduction to this work, adding here casually that the Atharvaprātiśākhya, presented in this volume, is fundamentally different from that of Whitney or Vidyārthī; it is the only typical illustration of ***the sūtra in the making***, the sole representative of the nomenclatory Prātiśākhya *A*, and a work that has notoriously suffered at the hands of successive redactors.

While raising so many points of considerable historical importance our Prātiśākhya warrants that the available Atharvaveda, ***i. e.*** the vulgate, is not ***Śaunakīya***, although it has been so described by Professors Roth, Whitney, Bloomfield and Lanman and on their basis by the compilers of Vedic histories. This also incidentally confirms a large number of those AV. readings, on which almost all the AV. mss. are unanimous, but where RW. and Lindenau have emended the text, the number of such emendations being about 50 in the 1924 edition.

As regards the method, which I have adopted in editing the text, I may refer to the section ***the plan of the text*** in the introduction, adding, however, that the portions of the Atharvaprātiśākhya likely to be taken as comment are not so—these, instead, form the main body or the predicative part of the work—and that the division of the text into sūtras and comment, so injudiciously created by the authors of our treatise, has been adopted here simply for the sake of clarity and ready reference.

While summarising the conclusions of earlier grammarians on the age-long controversy about the priority of the Prātiśākhyas to Pāṇini and ***vice versa***, I have tried to approach the subject from a new point of view, basing my results not on terminology, as has been customary till late, but on vital historical subtleties, such as the treatment of ***tvė*** by Pāṇini and the Prātiśākhyas, and have differed, on my own reasons, from Roth, Müller, Weber and Liebisch, agreeing partly, in result, with Goldstücker, Burnell, Wackernagel and Macdonell.

Before issuing the work I should express my gratitude to those who have helped me to accomplish it. The work owes its existence, in the present form, to the generosity

---

After obtaining the Kashmir Mcleod Sanskrit Studentship from the University of the Panjab, I requested the Provincial Government to grant me State Scholarship; in securing this I was helped by the late Prof. Dr. A.C. Woolner—the then Vice-Chancellor of the University, Mr. R.S. Sanderson M.A., C.I.E.—the then Director of Public Instruction, Mr. P. Marsden I.C.S.—the then Secretary Transferred Departments, the late Mahātmā Hans Raj, Rājā Narendra Nath M.A., the Hon'ble Mr. Justice Bakshi Tek Chand M.A., LL.B., Rai Bahadur Lala Durga Das B. A., LL.B, the Hon'ble Sir Gokul Chand Narang Kt., M.A., Ph.D., Bar-at-Law,—the then Minister for Local Self-government, Mr. Manohar Lal M. A., Bar-at-Law (now Finance Minister), Rai Sahib Lala Lal Chand (now Asstt. Secretary, Finance Department), Pandit Nanak Chand, M.A., Bar-at-Law, Rai Bahadur Lala Mukand Lal Puri, M.A., Bar-at-Law, Rai Bahadur Lala Diwan Chand Saini B.A., LL.B., and the Hon'ble Sir Firoz Khan Noon Kt., B.A., Bar-at-Law—the then Minister of Education.

In special I wish to offer my most respectful thanks to Sir Herbert William Emerson K.C.S.I., C.I.E., C.B.E., D.Litt. etc. the then Governor of the Province and Chancellor of the University (now High Commissioner for refugees under the protection of the League of Nations) for the very kind personal interest he took in the matter; but for his supreme magnanimity and unreserved kindness, the thing would have never been accomplished.

of the University of the Panjab and the Provincial Government, who granted me, in those days of acute financial stringency, a State Scholarship, giving me, thus, the leisure for those necessarily extended studies by which alone one can make solid contribution to Sanskrit grammar, a subject of admittedly uncommon difficulty; and I am sincerely thankful.

In Europe, joining Oxford on the advice of Dr. Thomas Quayle of India House, (London) I had the singular fortune of studying with Professor F.W. Thomas, for whose work as a scholar and for whose unfailing personal kindness and courtesy, I give expression to my feelings of admiration and sincere gratitude.

During vacations I had the pleasure of coming in close contact with Professors E. H. Johnston (Oxford), R. L. Turner (London), H. W. Bailey (Cambridge), J. Bloch (Paris), W. Kirfel and G. Deeters (Bonn), H. Lüders and B. Breloer (Berlin), F. Weller (Leipzig) and E. Sieg (Göttingen), each contributing to my knowledge and happiness, and to these I remain grateful.

Professors L. Renou (Paris) and P. Thieme (Breslau) offered suggestions through correspondence.

I am greatly beholden to Dr. H. N. Randle, Librarian, India Office Library (London), who readily secured for me the loan of required manuscripts and facilitated my studies by expeditiously supplying me with the required number of books.

It would, indeed, be difficult for me to exaggerate the value of the assistance I uniformly received from the entire staff of the Indian Institute (Oxford), St. Catherine's Society, and the Oxford University Registry.

My special thanks are due to the Librarian, Bodleian Library (Oxford), who readily placed the only manuscript of my theses, at my disposal for purposes of printing.

I owe a special tribute to the Hon'ble Mr. Manohar Lal M.A. (Cambridge), Barrister-at-Law, Finance Minister, Panjab who, inspite of his manifold public duties, has found time to see this work, in process of print, from stage to stage.

It is, indeed, with no small satisfaction that I make public mention of the excellent work done by Messrs. Mehar Chand Lachhman Das, in connection with the printing of this work. Thoroughly technical and extremely tedious as the work is from start to finish, accentuated throughout where that is permissible according to the Veda, it is no small credit to an Indian firm that they have been able to print it so very neatly and accurately. The way to completion has been tedious, but the uniform kindness and the alert and intelligent helpfulness of all with whom I have had to do at the press, particularly Paṇḍit Vijayānanda Śāstrī, the kean-eyed proof-reader, have made our progress smooth, and I am sincerely thankful.

True comradeship and a rare devotion to duty were shown by my wife, since August 1936, when our Beloved daughter Indirā died and I was yet in the middle of my labour in Europe, a calamity in which we were supported by the constant and almost paternal care we received from the Hon'ble Mr. Justice Bakshi Tekchand M.A., LL.B. of the Lahore High Court in India, and from the Hon'ble Sheikh Sir Abdul Qadir Kt. B. A., (Cambridge), Barrister-at-Law, Member, India Council (London) in Europe, and to both we tender our most sincere thanks. But for the very active and unfailing personal kindness,

particularly that of the former to my bereaved family in India, this work would never have been completed ; and it is, indeed, a great pleasure to us that we are able to make this public expression of our thanks.

I may mention, in the end, that the work was submitted to, and accepted by the University of Oxford for the award of the degree of Doctor of Philosophy, in the year 1937, with Prof. Dr. F. W. Thomas (Oxford) and Geheimrat Prof. Dr. H. Lüders (Berlin) as examiners.

Sūrya Kānta

ABBREVIATIONS.

ABORI. — Annals of Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.

ABr. — Abridgment ; abridged recension of the Atharvaprātiśākhya.

Acta Or. — Acta Orientalia.

Aindra School. — On the Aindra School of Sanskrit Grammarians ; Burnell.

AJP. — American Journal of Philology.

Altind. Gr. — Altindische Grammatik ; Wackernagel, Debrunner.

Altind. Synt. — Altindische Syntax ; Delbrück.

APA. — American Philological Association.

APr. — Atharvaprātiśākhya.

APrM. — Atharvaprātiśākhya ; the main manuscript.

APrŚ. — That śākhā of the Atharvaveda to which the Atharvaprātiśākhya belongs.

AV. — Atharvaveda.

BD. — Bṛhaddevatā ; Macdonell.

BHS. — Bhāṣikasūtra ; Kielhorn ; Ind. Stud. X.

Black Yajus. — Veda of Black Yajus School ; Keith.

BLE. — Bloomfield-Edgerton : Vedic Variants ; reference : *page*.

Bloomfield. AV. — The Atharvaveda ; (Grundriss der indo-Arischen Philologie und Altertumskunde.

BORI. — Bhandarkar Oriental Research Institute Library.

BSOS. — Bulletin of the School of Oriental Studies, London.

C, S, Sāy. — Commentator or Sāyaṇa on the Atharvaveda.

CA. — Caturadhyāyikā (an Atharvaprātiśākhya) ; Whitney.

CCA. — Commentator to caturadhyāyikā.

CAPr. — Commentator to *the* Atharvaprātiśākhya.

Chips. — Chips from a German workshop ; Müller.

Critical Studies. — Critical Studies in the Phonetic Observations of Indian Grammarians ; Varma.

Epigr. Beitr. — Epigraphische Beiträge ; Lüders.

Ex. — Examples occurring in the Atharvaprātiśākhya.

Gesch. d. ind. Litt. — Geschichte der indischen Litteratur ; Winternitz.

GGA. — Göttingische Geleherte Anzeigen.

Grundriss. — Grundrisses der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen ; Brugmann and Delbrück.

IF. — Indogermanische Forschungen.

IHQ. — Indian Historical Quarterly.

Ind. Akzent. — Indogermanische Akzent ; Hirt.

Ind. Ant. — Indian Antiquary.

Ind.Stud. or ISt. — Indische Studien ; Weber.

JAOS. — Journal of American Oriental Society.

JRAS. — Journal of Royal Asiatic Society.

Kāś. — Kāśikā.

Kāt.	Kātyāyana.
Kaustubha.	Śabdakaustubha ; Bhaṭṭoji.
KZ.	Kuhn's Zeitschrift (Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung ; vereinigt mit d. Beiträgen zur Kunde d. indg. Sprachen).
L.	Lanman ; on Noun Inflection in the Veda ; JAOS. X. reference : *page*.
L. AV. or L. Trans.	Lanman; Atharvaveda ; Translation and Notes.
Lind.	Lindenau (Atharvaveda 1924).
Ling. Soc. of Ind.	Linguistic Society of India ; Journal.
M.	Macdonell ; Vedic Grammar ; reference : *page*.
Mar.	Marginal notes in the Atharvaprātiśākhya ms.
MBh.	Mahābhāṣya ; Kielhorn ; reference : *vol.*, *page*.
MBhā.	Mahābhārata.
Nir.	Nirukta ; Roth, Sarup, Sköld.
OLZ.	Orientalistische Literaturzeitung.
Oertel ; Synt. or Syntax.	Syntax of disjunct cases in the Prose of the Brāhmaṇas.
P.	Pāṇini.
Pai or Paipp.	Paippalāda śākhā of the Atharvaveda.
Papers.	Papers on Pāṇini ; Sköld.
P. and the Veda.	Pāṇini and the Veda ; Thieme.
Pat.	Patañjali.
Phiṭ.	Phiṭsūtras of Śāntanava ; Kielhorn.
Prakrit.Gr.	Grammatik der Prakrit Sprachen ; Pischel.
Prāt.	Prātiśākhya.
RPr.	Ṛgvedaprātiśākhya ; first reference to MD. Śāstrī, second to Müller's grand numbering.
RT.	Ṛktantra, Burnell, Sūryakānta.
RV.	Ṛgveda.
RW.	Roth and Whitney.
SPP.	Śaṃkara Pāṇḍuraṅg Paṇḍit's edition of the Atharvaveda.
SPAW. or Sitzungsber.	Sitzungsberichte der Prussischen Akademie der Wissenschaften.
SRV.	Sāyaṇa on RV.
SV.	Sāmaveda.
TPr.	Taittirīyaprātiśākhya ; Whitney; (Madras ed. also consulted.)
Trans.	Atharvaveda Translation and Notes ; Whitney.
Trans. APA.	Transactions of the American Philological Association.
TS.	Taittirīyasaṃhitā.
Vārtt.	Vārttikas of Kātyāyana.
Ved. Stud.	Vedische Studien ; Pischel and Geldner.
VPr.	Vājasaneyiprātiśākhya; Weber ; Madras ed. differs in numbering sūtras ; hence left.
VS.	Vājasaneyisaṃhitā.
Vyāsaś.	Vyāsaśikṣā ; Lüders.
W.	Whitney's Grammar, reference : *rule* ; 1924 ed.; Leipzig.
W. Trans.	Whitney's Atharvaveda ; Translation and Notes.
Wa.	Wackernagel ; Altindische Grammatik ; reference : *rules* and *page*.
WZKM.	Wiener Zeitschrift für d. Kunde d. Morgenlandes.
ZDMG.	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.
ZII.	Zeitschrift für Indologie und Iranistik.
Zur Einführung.	Zur Einführung in die indische einheimische Sprachwissenschaft ; Sitzungsber. d. Heidelberger Akad. d. Wiss. ; Phil. Hist. Klasse, 1919–20.
Zur Kenntnis	Bartholomæ ; Sitzungsber. d. Heidelberger Akademie d. Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse, 1920–26.

II. Other Vedic Works as in Vedic Concordance or Lanman, AV. pp. ci – cvi.

III. Abbreviations of grammatical terms as in Whitney and Macdonell.

IV. As the whole work is necessarily full of references, particularly portions dealing with accent, I have avoided the use of *cp.*, and *see* etc. and have used the abbreviation, in lieu of it ; thus :—
"Om, its use and formation : Bloomfield......" means for the use and formation of *om* cp. Bloomfield.

CONTENTS

CORRECTIONS.

For clarity and convenience full references have been given; the correct figure being shown in English.

P. L.	Incorrect.	Correct.
Introduction :		
21. 35.	sama ñjánn	samañjánn
Text :		
18. 4.	३०. ११. १.	3. ११. १.
19. 20.	४. २१.. १२.	४. २१. 1.
19. 21.	४. २९. १२.	४. २९. 1.
25. 1.	१३. २. १२.	१३. २. 11.
25. 12.	७. ४६. ४.	७. 79. ४.
30. 18.	२. ३४. ४.	may be deleted
34. 32.	६. १७. १.	६. 71. १.
35. 17.	१२. ३. १०.	१२. ३. 20.
35. 21.	१. ३३. ६.	2. ३३. ६.
35. 30.	६. ७३. २३.	६. ७३. 2—3.
36. 14.	८. ७. १०.	८. ७, १०.
41. 3.	१. ११. ११.	5. ११. ११.
43. 1.	१८. २. १५.	१८. २. 25.
45. 10.	१२=५५	१२=५५ ॥ २० ॥ (APrM. sūtra number may be added)
48. 5.	१८. ११. ५.	१८. १. 15.
53. 6.		Read APrM.sūtra number 1 after पकारो..
55. 15.	१३. २. १२.	१३. 1. 12.
69. 6.	न आगमत्	न आ गमत्
73. 2.	पुनरा यात	पुनरायात

P. L.	Incorrect.	Correct.
82. 21.	६. ५८. ४.	६. ५८. 1.
86. 26.	२४. २. ४.	14. २. ४.
93. 3.	१. ४. १०.	10. ४. १०.
93. 18.	१३. १. २२.	१३. 2. २२.
101. 11.	३. ४६. ५९.	३. ४६. ५६.
101. 22.	८. ५. २.	८. ५. 1:
102. 11.	१२. १. १४.	१२. 2. १४.
102. 27.	× × ×	add ex. 61. पर्यैनान् ९. २.
105. 27.	१३. ३. ४.	12. ३. ४.
105. 28.	१३. ३. १२.	12. ३. १२.
112. 23.	८. १०. १३.	८. १०. 23.
117. 34.	१२. ३. १७.	१२. ३. 15.
119. 5.	त्वँ	त्वं
119. 31.	८. ४. ५२.	18. ४. ५२.
126. 18.	१०. २. २१.	१०. २. 11.
127. 23.	३. १२. १.	३. १२. 2.
133. 15.	१. १. ३२.	18. १. ३२.
133. 29.	75g.	75b.
136. 24.	76a.	76d.
149. 6.	१९. १.	29. १.
149. 32	76c.	76i.
151. 6.	76g.	76j.
157. 1.	76e.	76l.
160. 13.	१. ७. ३३.	10. ७. 3.
164. 20.	७. ६१. १.	७. 62. १.

INTRODUCTION

I

MANUSCRIPT MATERIAL

I. The APr. comes down to us in two recensions :—

a Abr. = Abridgment ;

b APrM. = amplified ; the main Atharva-Prātiśākhya MS.

For *a*, the following material has been used :—

(1) *Al. Alwar State Library*, No. 327 ; Saṃvat 1908 ; script Nāgarī.

A copy of an original ms., now deposited in India Office Library, London.

Title : atharvaprātiśākhyam ।

Signature at the end of the first Prapāṭhaka : iti śrī atharvavedīyaprātiśākhe-prathamapādaḥ samāptaḥ ।

Col.: atharvavede prātiśākhye tṛtīyaḥ prapāṭhakaḥ samāptaḥ । iti ***lagham prāti-śākham*** samāptaḥ । miti āṣāḍha kṛṣṇā 13 bhṛguvāsare saṃvat 1908.

Importance : this is the only one available ms., which specifies "***laghu prātiśākhya***", thus establishing the existence of the two recensions. The point will be discussed later on.

At places corrupt ; virāmas scanty and irregular.

(2) *B = Bṛhaspatijī.*

A copy of a codex from BORI., now deposited in India Office Library, London ; Saṃvat 1717 ; script Nāgarī.

Contents :—

1 Māṇḍūkī Śikṣā : iti māṃḍūkiśikṣā samāptā । p. 13.

2 Jyotiṣagrantha : evaṃ śaunakaśākhāyāṃ brahmavedasyāṅgaṃ jyotiṣagranthaṃ brahmakāśyapānuvādaṃ samāptam । p. 24.

3 Mahāśānti : iti śrī atharvavede mahāśāṃtiḥ samāptaḥ । p. 41.
4 Dantyoṣṭhyavidhi : iti dantyoṣṭhyavidhi samāptaḥ । p. 50.
5 Kālātīta-Prāyaścitta : 5 lines.
6 Caturadhyāyikā : caturadhyāyikā samāptaḥ । p. 57.
7 APr., beginning : śrī mahāgaṇapataye namaḥ । p. 57.
End : iti atharvavede prātiśākhye tṛtīyaḥ prapāṭhakaḥ । p. 60.
8 Chandaściti : iti śrī chaṃdaḥ samāptaḥ । p. 61.

Col. : saṃvat 1717 varṣe bhādrapadamāse kṛṣṇapakṣa ॥ ravivāsare adyeha śrī Anahalapurapattanamadhye (cp. SPP's B, J, P and R mss. of the AV.) vāstavyaṃ ābhyaṃtarajñātīyapaṃcolī Somajīsuta Bṛhaspatijīpaṭhanārtham ॥ śubhaṃ bhavatu । kalyāṇam astu । śrī । śrī । śrī ।

Practically correct, lacuna here and there.

(3) *J = Jagadīśa* : BORI. No. 12 of 1870-71 ; Saṃvat 1718 ; script Nāgarī.
Fol. 6 ; 8½" × 4" ; 10 lines a page ; 22 letters a line.
Nasals instead of anusvāra : taddhitāntam instead of taddhitāṃ—
Title : ātharvaṇe prātiśākhyaprāraṃbhaḥ । graṃtha । patra 6 । da. durlabha Jagadīśani pothī che । śubhaṃ bhavatu ।
Col. : ātharvaṇe saṃhitālakṣaṇagraṃthe prātiśākhyamūlasūtraṃ saṃpūrṇam । saṃvat 1718 varṣe kārttikaśudi gurau Kaṇvālayanivāsinā paṃcakalpī śrī 6 Rāmacaṃdrātmaja Nāgajitsūnunā Bhavadevākhyenedaṃ graṃthaṃ likhitaṃ । śivam astu ॥

(4) *M = Mādhavajī* : BORI. No. 6 of 1884-86 ; undated ; script Nāgarī ; Fol. 8; 7½" × 4"; 8 lines a page, 18 letters a line ; carelessly scribbled ; practically correct ; virāmas properly marked with orange colour.
Front page : ॥ prātiśākhya patra 8 ॥
pustakaṃ kūṭam adrākṣaṃ kūṭaṃ ca likhitaṃ mayā ।
iti jñātvā na me gāliṃ rmā duḥ pustakavācakāḥ ॥
॥ prātiśākhya patra 8 ॥
Col. : tṛtīyaḥ prapāṭhakaḥ । prātiśākhyamūlasūtraṃ samāptam ।
paṃcolī śrī 6 Jayakṛṣṇasuta-Rāmajīsusurajībhrātṛ-Sāṃmajībhrātṛ-Mādhavajīpaṭhanārthaṃ Mādhavajīkena likhitam ।
śrī । śrī Lūṇanāthasa che । śrī । śrī ।

(5) *N = Nṛsiṃhajī* : BORI. No. 175 of 1880-81 ; Saṃvat 1676 ; script Nāgarī.
Fol. 4 ; 9½" × 4" ; 11 lines a page ; 36 letters a line.
Pṛṣṭhamātrās preponderate.
Carefully written ; correct ; sūtras numbered at the end of each Pāda.
Beg. : oṃ namo gopījanavallabhāya namaḥ । oṃ namo brahmavedāya । *athāto nyayādhyayanasya....* etc.
Col. : sūtra 7 । ṣaṃḍikā 6 । iti śrīprātiśākhye tṛtīyaḥ prapāṭhakaḥ samāptaḥ । iti prātiśākhyamūlasūtraṃ samāptam । saṃvat 1676 varṣe āśvinavadi 13 some adyeha śrīstaṃbhatīrthavāstavyaṃ śrīmadābhyaṃtarajñātīyapaṃcalpī śrīMurāri tadanuja-Nṛsiṃhena svayaṃ likhitam idam । yādṛśam iti jñāyān na me doṣaḥ । śrī gopījanavallabho jayati । śubhaṃ astu । kalyāṇaṃ astu ।

Importance : it uses Ṣaṇḍikās (ṣ = kh = k) instead of Pādas. We shall see that Kaṇḍikās are original and Pādas later.

(6) *P = Pañcapaṭalikā* ; BORI. No. 1/1873-74 ; undated ; Nāgarī script.

Fol. 23 ; 10½" × 5" ; 9 lines a page ; 31 letters a line ; not correct ; virāmas irregular.

The codex contains :—

1 Pañcapaṭalikā : 10 leaves.
2 Dantyoṣṭhyavidhivistara : 3 pages.
3 Kālātīta-Prāyaścitta : 3 lines.
4 Caturadhyāyī 9 leaves.
5 APr. 5 pages, upto the end of *dvitīyaḥ prapāṭhakaḥ*.

(7) *VR = Vrajabhūṣaṇa* ; BORI. No. 87 of 1880-81 ; Saṃvat 1753 ; script Nāgarī.

Fol. 75 ; No. 63 missing ; 10½" × 4½" ; 8 lines a page ; 32 letters a line ; neat hand ; fairly correct.

The codex contains :—

1 Vaitānasūtra : iti pūrvārdhaḥ samāptaḥ । f. 60.
2 Caturadhyāyikā : iti caturadhyāyikā samāptaḥ । f. 69.
3 APr. : iti śrī atharvavede prātiśākhye tṛtīyaḥ prapāṭhakaḥ । f. 73.
4 Chandaściti : iti śrī chaṃdaḥ samāptaḥ । f. 75.

Col. : saṃvat 1753 varṣe caitraśudi 2 ravau adye (ha) śrī Anahīlapurapattanavāstavyaṃ ābhyaṃtarajñātīyatulāpuruśa brahmāṃḍamahīmahādānādi atirudrakarmāhitāgni paṃcakṛtva cāturmāsyājitripāṭhi śrī AnaṃtajīsutaVrajabhūṣaṇena śrī sāṃbaśirpaṇa (Śivārp-) buddhyā likhyāpitam idaṃ paropakārāya ।

(8) *S = Bhāṣā* ; last word of the ms.; Oriental Institute, Baroda ; Acc. No. 13788 ; duplicate of 7598 ; now in India Office Library ; undated ; script Nāgarī.

Written in a hurry ; virāmas not properly marked, *dya* and *gha* confused ; at places sūtras omitted ; uses anusvāra before a nasal.

Beg. : oṃ namo' tharvavedāya namaḥ । *athāto*....iti.

Col. : tṛtīyaḥ prapāṭhakaḥ । prātiśākhyamūlasūtraṃ samāptam ॥ a ka । kha ga । gha ṅa । ca ṭa । cha ṭha । ja ḍa । jha ḍha । ña ṇa । ta pa । tha pha । da ba । dha bha । na ma । ya śa । ra va । la sa । va ha । i kṣa । iti mūlade bhāṣā ॥

(9) *V = Viśvanātha* : Asiatic Soc. of Bengal ; No. 7852-54B ; Saṃvat 1671 ; script Nāgarī.

Fol. 55 ; first 26 missing ; 9¼" × 4¼" ; 12 lines a page ; 28 letters a line ; carefully written; correct ; virāmas properly marked with orange ; sūtras not numbered; Pādas and Prapāṭhakas noted.

The codex contains :—

1 Mahāśānti : incomplete ; fol. 34-35 missing.
2 Caturadhyāyikāsūtra : 36-43 ; caturthaḥ pādaḥ । caturtho' dhyāyaḥ । śri । iti caturadhyāyikā samāptam । saṃvat 1671 varṣe jyeṣṭhavadi
3 APr. : tṛtīyaḥ pādaḥ । prātiśākṣaḥ samāptaḥ । caturtho ' dhyāyaḥ samāptaḥ । rā॰tri 6 । navamī । śrīḥ । pothī । saṃvat 1671 varṣe jyeṣṭhavadi । f. 46.
4 Pañcapaṭalikā : iti paṃcapaṭalikā samāptaḥ । f. 53.
5 Dantyoṣṭhyavidhivistara : iti dantyoṣṭhavidhiḥ samāptaḥ । f. 55.
6 Kālātīta-Prāyaścitta : iti kālātītaprāyaścittaṃ samāptam ।

Col. : saṃvat 1671 varṣe jyeṣṭhavadi 12 some adyeha śrī Vācāle nagaravāstavyanā-

garajñatīyarāalaśrī-Puṇyakāputra Mādhavajībhrātṛ Viśvanātha adhyayanārtham ।
śubhaṃ bhavatuḥ । kalyāṇam astuḥ । srīḥ rastu ।
tailād rakṣej jalād rakṣe rakṣet śrathalabaṃdhanāt ।
parahaste na dātavyaṃ evaṃ vadati pustikām ॥

All these mss. apparently originate from the same district in Deccan, as is shown by the colophon in some, and by the practical unanimity of reading in all. Some of them do show minor orthographical variants, such as the use of anusvāra before a nasal, doubling of *ṇ* in varṇṇa, the use of pṛṣṭhamātrās beside those usual; but these are not regular in any one of them, and occur, more or less, in all; hence they are not of force and extent enough to ensure their division into families.

Division :—

Abr. divides the work into three Prapāṭhakas. The first Prapāṭhaka contains three Pādas, while the second and the third have four each.

Sūtras are numbered only by J and N, which are, of course, the most reliable of all. J uses Ṣaṇḍikās instead of Pādas, numbering them consecutively upto the end.

The numbering of sūtras is as follows :—

I		II		III	
Pādas.*	Sūtras.	Pādas.	Sūtras.	Pādas.	Sūtras.
I	28	I	15	I	22
II	15	II	21	II	33
III	14	III	28	III	20
		IV	18	IV	7
					=284

It is noteworthy that the Abr. mss. confuse Prapāṭhaka with Adhyāya and Pāda, indicating thereby that they have no sure tradition behind them, that they are using the terms just to mark the division one way or the other. We shall see that the Abr., both in its construction and division, is entirely fanciful.

II. ***APrM.*** = ***the main Atharva-Prātiśākhya MS.;*** Panjab University Library, Acc. No. 3057 ; Saṃvat 1668 ; script Nāgarī.

Fol. 54 ; complete.

Title : atharvaprātiśākhya ।

Col. : atharvaprātiśākhya । tṛtīyaḥ prapāṭhakaḥ samāptaḥ । iti prātaśākhyaḥ mūtrasūtraḥ samāptaḥ । saṃvat 1668 varṣe dvitīya āṣāḍhavadi 6 ṣaṣṭhī bhṛguṇe vāsare । leṣakapāṭhakaryo śubhaṃ bhavatu । rāma । rāma ॥
rāma is repeated on each folio above fol. number.

Letter-analysis :—

a	24720	in the body of the MS.
b	106	text letters on the margin.
c	1158	comment letters on the margin.
	25984.	

* The division into Pādas necessarily implies four.

A Study of typical letters occurring in the Atharvaprātiśākhya manuscript.

garajñatīyarāalaśrī-Puṇyakāputra Mādhavajībhrātṛ Viśvanātha adhyayanārtham ।
śubhaṃ bhavatuḥ । kalyāṇam astuḥ । srīḥ rastu ।
tailād rakṣej jalād rakṣe rakṣet śrathalabaṃdhanāt ।
parahaste na dātavyaṃ evaṃ vadati pustikām ॥

All these mss. apparently originate from the same district in Deccan, as is shown by the colophon in some, and by the practical unanimity of reading in all. Some of them do show minor orthographical variants, such as the use of anusvāra before a nasal, doubling of *ṇ* in varṇṇa, the use of pṛṣṭhamātrās beside those usual; but these are not regular in any one of them, and occur, more or less, in all; hence they are not of force and extent enough to ensure their division into families.

Division :—

Abr. divides the work into three Prapāṭhakas. The first Prapāṭhaka contains three Pādas, while the second and the third have four each.

Sūtras are numbered only by J and N, which are, of course, the most reliable ones. J uses Ṣaṇḍikās instead of Pādas, numbering them consecutively upto the end.

The numbering of sūtras is as follows :—

I		II		III	
Pādas.*	Sūtras.	Pādas.	Sūtras.	Pādas.	Sūtras.
I	28	I	15	I	22
II	15	II	21	II	33
III	14	III	28	III	20
		IV	18	IV	7
					=284

It is noteworthy that the Abr. mss. confuse Prapāṭhaka with Adhyāya and Pāda, indicating thereby that they have no sure tradition behind them, that they are using the terms just to mark the division one way or the other. We shall see that the Abr., both in its construction and division, is entirely fanciful.

II. *APrM.=the main Atharva-Prātiśākhya MS.;* Panjab University Library, Acc. No. 3057 ; Saṃvat 1668 ; script Nāgarī.

Fol. 54 ; complete.

Title : atharvaprātiśākhya ।

Col. : atharvaprātiśākhya । tṛtīyaḥ prapāṭhakaḥ samāptaḥ । iti prātaśākhyaḥ mūtrasūtraḥ samāptaḥ । saṃvat 1668 varṣe dvitīya āṣāḍhavadi 6 ṣaṣṭhī bhṛguṇe vāsare । leṣakapāṭhakaryo śubhaṃ bhavatu । rāma । rāma ॥
rāma is repeated on each folio above fol. number.

Letter-analysis :—

a	24720	in the body of the MS.
b	106	text letters on the margin.
c	1158	comment letters on the margin.
	25984.	

* This division into Pādas necessarily implies four.

A Study of typical letters occurring in the Atharvaprātiśākhya manuscript.

Virāmas.

585 ; meagre, irregular ; at places causing confusion.

Mātrās.

Mātrās of *e*, *o*, *ai*, and *au* 2834 (+15+3=2852) ; cf. below.

Pṛṣṭhamātrās[1] occur only in :—

ामधां	1.2	ाशवधिं	32.2
ज्ञाम	1.3	विगृह्यात	37.9
ह्वित	5.8	याथेषु	39.4
योग	8.4	ांनगयेत्	48.7
चाष्ट	10.10	आप्यति	43.3
हास्तषु	16.4	धोपनातस्तु	48.8
अप्यूह्द	10.16	ाधहि	52.11

ाप्रत्यस्य has been corrected into —प्रे— 2.5
विश्रायेनम् has been corrected into —यै— 6.10
ानछत्रुः has been corrected into ने— 12.2

Upadhmānīya, occurring only at two or three places, is written अनागसᳵपुष्यते 10.4, ततᳵपरि, बृहतᳵपरि, वायोᳵपरि, उत्क्रामातᳵपरि 44.5-6.

Jihvāmūlīya does not occur.

Palaeography.[2]

The scribe has written an artistic hand throughout. He has tried to beautify letters by adding curves to them, thus leading to unnecessary confusion of *p* and *y*, *dya* and *gha*, *śca* and *śva* and so on, as will be seen from a study of the script. It is not, that the distinction between *p* and *y* is not known to him that he writes sometimes *p* exactly like *y* or vice versa, or *dya* just like *gha*, *dṛ* similar to *da*, *skṛ* looking like *stu*. He knows that he intends *paratvāt* (not yaratvāt), *namaskṛtya* (not stuty), *īdṛk* (not īdak) and so on, as is clear from the fact that these letters are not corrected on revision, while scores of other blunders, palaeographic and otherwise, have been set aright. The real cause of the trouble is the conflict between art and utility, coupled with a comparatively flexible character of the then prevailing script.

A study of the typical letters is given in the accompanying plates.

The utility of such a study can be illustrated by one example. On fol. 49, line 13, the MS. reads *āghāyaśṛṃgam* which is not found in the AV. and has cost me dozens of readings of the whole Saṃhitā. It was after this type of script analysis that I realized that the MS. *ya* stands here for *ṭā* (टा) and that the scribe has just joined the lower hook of *ṭ* with the following mātrā of *ā*. The reading *āghāṭāḥ* does occur at 4.37.5 (cp. ex. 147 under 317) and the elision of visarjanīya in *āghāṭā(ḥ) śṛ*— is sanctioned by the APr.

We shall see how some of these letters were misread by Vn., and the whole APr. text turned into a mass of blundering absurdities.

The MS. is correct, excepting, of course, confused treatment of anusvāra and irregular extension or abbreviation. Confusion of *ṛ* and *ri*, *kṣ*—*kṣy*, *y*—*j*, *jñ*—*ṇy*, *ṣ*—*kh* has been tabulated below, but not with any idea of dogmatism ; because what we may attribute

1. Reference to fol. and lines.
2. Cp. Ojha, Palaeography p. 73, and Plate XXVII (dated 1208, 1273).

as confusion to scribe, may possibly turn out to be a real reading of a particular AV. school.

ORTHOGRAPHY.

I. Words showing *n*, besides anusvāra and *anusvrāra* plus nasal* :—

bhavanti	... 2.9	bhavaṃti	... 2.3	bhavaṃnti	... 2.15
ánta	... 20 times	áṃta	... 48 times	aṃnta	... 33.9 ; 37.6
cárantam	... 5.3	cáraṃtam	... twice		
kṣaranti	... 6.11			kṣaraṃnti	... 6.1
antáḥ	... 7 times	aṃtáḥ	.. 34.12	aṃntáḥ	... twice.
préṣyantam	... 7.1				
yanti	... 7.7	yaṃti	... 50.5		
jayante	... 7.8				
cyavante	... 7.13				
mādayante	... 8.2				
yachanti	... 8.3				
yanti	... 10.12	yaṃti	... 56.5	yaṃnti	... 50.5
dhārayante	... twice	—ṃ—	... 21.1		
antárikṣam	... twice	—ṃ—	... 18.6	—ṃn—	... 10.3
pṛṃcanti	... 20.10				
sámante	... twice				
ántavat	... 42.3				
abhyaghāyántya–	... 42.7				
bhiṃdántaḥ	... 47.3				
antakyā	... 50.4				
sāhanti	... 51.1				
sámantaḥ	... twice				

II. Words showing anusvāra plus nasal :—

layaṃntām	... 6.7	yāsyáṃn ánu	... 25.2
namaṃnte	... 6.10	yávaṃnn aṃhuró	... 26.8
māraẏaṃnti	... 7.12	akhanaṃn nasá	... 27.9
sarpaṃnti	... 7.15	apacaṃn mánasā	... 27.9
prā́ṃṅ	... 8.1	rājaṃnyáḥ	... 28.3
pṛṇaṃnti	... 8.3	viṃdaṃnte	... 30.4
taṃ nna	... 9.4	praiṣaṃṇyāḥ	... 30.12 ; 47.8
trāyatāṃn no	... 9.14	āsaṃnvát	... 35.4
aṃnyátaḥ	... 11.12	jñātíṃn nír–	... 36.1
saṃvatsarā́ṃn mā́sān	... 13.15	anāṃmreḍitāni	... 37.11
mṛṇā́ṃntam	... 14.4	nā́ṃmo	... 37.11
ṅyā̀ṃṅ	... 17.7	árpitaṃ nnahí	... 39.1
karmaṃṇyā̀ḥ	... 18.9	vadhā́ṃ nā́pa—	... 29.2
jaghaṃnyā̀ṃ	... 18.11	ū́rnaṃmradā(ḥ)	... 39.14
vṛṣaṃṇyántī	... 19.14	tmáṃnyā	... 41.8
kaṃnyā́lā	... 19.14	—dharṣyā́ṃm iti	... 41.11
stanáyaṃnn eti	... 26.1	saraṃṇyū́ḥ	... 52.2
stāmā́naṃm ápi	... 24.12		

III. Words, where anusvāra represents *n* (or n = t) :—

vikṣaraṃ dákṣiṇām	... 5.5	traiṣṭubhā́ṃ nirátakṣata(t)	... 10.16
ā́saṃ dáśa	... 9.5	naínā́ṃ námasā (n)	... 12.4
sárvā́ṃ jambhayat	... 10.8	pā́pmaṃ dhehi (n)	... 17.12

* Reference : fol. and lines.

vibhrājaṃ daṃḍám (n)	...	25.2	cáraṃ jātūn (n)	...	41.2
ajījanaṃ dhātá (n)	...	28.1	āyaṃ tāḥ (n)	...	53.1
ā́vavṛtraṃ téjobhiḥ (n)	...	28.11	sárvāṃ jayema (n)	...	43.5
máṃ nā́pagāḥ (t)	...	28.14	gopāyáṃ kukṣilā́ḥ (n)	...	51.6
járaṃ nā́ma (t)	...	35.13	riṇaṃn napā́ḥ (n+a)	...	25.9
taṃ nāvagṛhṇīyāt (t)	...	52.14; 53.12	yāsyáṃn ánu –(n+a)	...	25.2
dásyūṃ dádatī (n)	...	32.12	ā́yaṃn nekākṣaram	...	53.1
āsaṃ dáṃṣṭrayoḥ (n)	...	37.5	ánājānaṃnn ánāvayāḥ	...	54.3
vadhā́ṃ nā́pa– (t)	...	39.2			

Passages registered under 140 have been omitted.

IV. Words like *bhavaṃti* (with anusvāra for *n*) number about 252.

V. *ṅ*, *ñ*, *n* and *m*, occurring in the interior of a word, are written with *ṃ*.

VI. *ṅ* has been noted in *aṅgeṣṭhā́ḥ* 24,10, while *aṃg*—occurs at 43.12.

Extension and abbreviation of letters have not been uniformly carried out, and the following cases have been counted in that connection.

Extension generally after *r* :—

varttate	...	2.3	pūrttásya	...	29.14; 49.1
bibhartti	...	2.9; 3.14; 25.9	arcciṣi	...	30.11; 44.2
vyāvárttane	...	5.4	svarddhí	...	31.9
varṇṇa—	...	16 times.	bhárttave	...	32.4; 33.3
pūrṇṇā́ḥ	...	3.10	caturddhā́	...	32.4
parṇṇá	...	5 times.	dharttā́	...	32.12
sarppataḥ	...	4.16	karttam	...	34.3
ā́rppitāni	...	5.1; 26.5; 29.3	várccaḥ	...	34.6
kárttum	...	7.8	antarddeśā́ḥ	...	35.4
árddha—	...	9 times.	śavarttébhyaḥ	...	34.5
pipartti	...	8.9	varddhaya	...	36.4; 47.10; 53.2
kkrūrám	...	11.13 (wrongly).	ví var ddhā́tave	...	36.13
dīdyur nnákṣatriye	...	13.14 (wrong).	sphūrjji–	...	39.14
ūrddhvám	...	14.11	ū́rṇṇaṃ–	...	39.14
asū́rttam	...	15.11	gandharvvī́ḥ	...	40.14
páraśur nnaḥ	...	16.9	carkkarītavat	...	41.11
urvvārvvā́ḥ	...	19.9	abhīvartténa	...	45.2
urvví	...	21.2; 29.5	prativarttā́ḥ	...	45.3
mártta	...	7 times.	ārttena	...	47.12
gór ddhánāt	...	23.13 (exceptional)	arṇṇavám	...	47.12
svastír ddru—	...	24.13	ávarttiḥ	...	50.5
vyūrṇṇotu	...	25.3; 50.2	ā́rttiḥ	...	49.13
kárṇṇaḥ	...	28.7	bhū́rṇṇayaḥ	...	50.13
sárppa	...	29.1	arccanā́nāḥ	...	51.12

These are all exceptions; the MS. does not favour, in general, doubling.

Abbreviation :—

etāva(t)tvam	...	2.2,4; 33.14	ásthā(d) dyaúḥ	...	9.12
eta(n) nyāyāt	...	2.9	yá(c) chiraḥ	...	12.2
tánūnapā(d) dyā́vā–	...	3.4	víśvaji(t) trāyamāṇā́yai	...	13.4
asmi(n) nyāya—	...	7.5	víśvaji(d) dvipā́t	...	13.4,5
nyāyā(c) chabdā—	...	2.9,14	ajaya(d) dásyūnām	...	14.8
eta(c) chabda—	...	2.10	ékapā(d) dvípadaḥ	...	14.11
akurva(n)n iti	...	8.11	dvipā(t) tripā́dam	...	14.12
ta(c) chárīram	...	9.5	ví(d)dhy upa—	...	17.15

āsī(c) chvān— ... 17.15
dhā(j) jīvāse ... 17.1
abhava(n)n ávātirat ... 27.10
ávada(n)n ṛtā́ni ... 27.11
atārī(d) duritā́ni ... 28.3
ávā(ḍ) ḍhavyā́ni ... 28.4
ī(t) tvā́m ... 33.2
asmí(n)n antaḥ ... 34.12
kṛ(c)chram ... 35.2
pratyá(ñ)ñ enām ... 36.4
ya(d) dviḥ ... 37.8
prá minī(j) jánitrīm ... 38.8
akārāntā(n) nv iti ... 40.8
ārā́(t) tvát ... 40.12
dūrā́(t) tva— ... 40.12
ta(c) chāstram ... 48.5
ápratī(t)tam ... 50.8
u(d)dhriyámāṇā ... 50.8
ú(d) dhṛtā ... 50.8
ú(d) dhṛte ... 50.8
nágnakā(c) chakāt ... 53.3
vi(t)tvā́ ... 53.6
kánikrada(c) chā́śadānaḥ ... 53.8
gṛhṇīyā(c) chākalyasya ... 53.12
bu(d)dhyā ... 54.9

These are exceptions. The practice is not favoured, on the whole, by the MS. Full forms are common.

Confusion of letters.

Confusion of sibilants is rare. The following are typical :—

áṃśa ādhā́ya (s) ... 30.2
viṣyānāṁ (-ś) ... 37.3
siṣṭaḥ (ś) ... 48.3
āśaktíḥ (s) ... 49.13
tṝ́ṣaṃdhiḥ ... 44.14
pṛyā́ṃ pṛyā́vate ... 46.2
tṛṃśát ... 42.2 (Vn sṛṃśat)
khanitṝ́māḥ ... 54.6
kṛtṝ́maḥ ... 54.7

ṣ = kh. :—

ṣilyè (kh) ... 16.7
ukhā́sam (ṣ) ... 46.13; so Vn.
ukhásaḥ (on 95b.6) 50.11

jñ = ṇ :—

samrā́ṇy edhi ... 21.13; so Vn.

kṣ = kṣy :—

sākāṅkṣyam ... 7.3
prékṣyate = pra. √ īks.–; 18.14
ákṣyitaḥ ... 21.12
śikṣyāt ... 22.6
híraṇyavakṣyā (ḥ) 23.12
akṣyéṣu ... 24.9

kṣ = kṣv– :—

ṛkṣvā́kam (kṣā́) ... 39.2

ṛ = ri :—

kriṣyā́ḥ (kṛ) ... 23.13
riṣṭíbhiḥ ... 42.13
riṣiṣṭutām ... 44.14

ri = ṛ :—

āmantṛta– ... 13.10
ábhṛye ... 13.14
sṛ́māḥ ... 13.14 ; 49.11
śṛtā́ ... 17.1
tṛdhā́ ... 17.4
–śṛtam ... 20.5
mṛyáte ... 23.13
ṛśā́dāḥ ... 25.4 ; 50.2.
kṛyámāṇam ... 26.7
mātaṛ́bhvarī ... 42.3

ra = ṛ :—

srajat ... 10.14
pradākuā́(ḥ) ... 19.9

ra = ṛ :—

pṛ ca ... 8.3
–draṃháṃtam ... 43.14
śṛthā́ya ... 46.13 (so Vn.).

ṭ = ṭh :—

jyeṣṭám ... 2.5.; 15.3
cyoṣṭā́ḥ ... 21.12
vyathiṣṭā́ḥ ... 24.5
satā́pāṣṭām ... 36.3
atiṣṭipaṃ ... 38.2
pṛṣṭé ... 38.3
śáviṣṭā ... 38.13
bhā́ṃdiṣṭaḥ ... 42.4
kúṣṭikāḥ ... 49.10

ṭh = ṭ :—

neṣṭha ... 26.9
janiṣṭha ... 26.9
nariṣṭhā ? ... 44.12
viṣṭhārí ... 49.14.
viṣṭhaṃbhā́ḥ ... 49.14

ṭh = ḍha :—

vyūṭhaḥ ... 4.14 ; 5.15
vyūṭhaḥ ... 19.8
avāṭ havyā́ni ... 28.4

y = j :—

jé abhiṣā́caḥ ... 24.2

Confusions of *k* and *g*, *k* and *d* are very rare in the MS., and they go back to the Saṃhitā tradition, hence not noted here, but have been shown at places, where they occur.

APrM. uses anunāsika instead of anusvāra, before *y*, *r*, *l*, *v*, *ś*, *ṣ*, *s*, and *h*. The usage is sanctioned by CA. (1.67,69) but is not uniformly followed by the AV. mss. It obtains, however in TS., and the Prātiśākhya of that Saṃhitā devotes 30 rules (XVI chapter) to its exposition.

APrM. and Vn. use anunāsika in the following:—

am̐śuḥ ...	4. 1.
prathamám̐ sáṃ ...	4.10
—bhṛtam̐ sáhaḥ ...	5.3
ánu sam̐vátam ...	5.5
sám̐śrutam ...	5.6
sam̐vidúḥ ...	5.16 but saṃvidā-naú.
sám̐ sám̐ sravantu ...	6.4 ; 37.7
sám̐ rabhadhvam ...	6.8
sám̐ sṛja ...	6.13
sám̐ viśadhvam ...	6.14 but sáṃ vāna-yantu 46.10.
sám̐ svajasva ...	6.14
sám̐ spṛśantām ...	6.14
pūṣáṇam̐ saṃ ...	7.1
ayám̐ vāháḥ ...	7.11
kúlmalam̐ straiṣūyam ...	8.6
sám̐ sómena ...	8.12
jíghām̐sati ...	9.4
dṛm̐ha ...	9.15
vayám̐ rocase ...	10.2
tvám̐ varuṇa ...	11.3 but –tám varu-ṇa 46.9
anyéṣām̐ viṃdate ...	11.12
vadhám̐ varuṇa ...	12.1
téṣām̐ hí ...	12.4
jívanam̐ vṛṇaktu ...	12.5, but antárikṣam vyāpithá 16.10
ṣaráthaṃ hí ...	12.5 but – vidaṃ havāmahe 20.8
sam̐śite ...	12.12
súsam̐śāsaḥ ...	13.3
-ṣiktam̐ sábhyo ...	14.1
mógham̐ vā ...	14.3
vām̐ várdhāya ...	14.7
daívam̐ samaha ...	14.10
ayútam̐ śikyā̀ni ...	15.9
sám̐ stautu ...	15.13
arvācīnám̐ vasu– ...	16.14
yuvám̐ sam̐hitám ...	17.1
ṣam̐srāvyèṇa ...	18.2
prapharvyám̐ viśva– ...	18.6
tvám̐ vyásarppaḥ ...	19.4
paśūnám̐ hí ...	20.9
tám̐ sthāṇaú ...	20.12
apám̐ vṛṣabháḥ ...	21.10
vā́taram̐hāḥ ...	23.6
sám̐ srāḥ ...	23.11
tám̐ vadhaíḥ ...	24.14
enam̐ vidhyāmi ...	26.2
agamam̐ sahá ...	27.10
sam̐śreṣiṇé ...	27.13
adṛm̐hat ...	28.2
avadhiṣam̐ havíḥ ...	28.6
ahám̐ sahá ...	28.8
agamam̐ vrātya ...	28.12
paramám̐ vyòma ...	28.14 ; 29.1
ayám̐ vācáḥ ...	28.14 but ayáṃ vā-cáḥ 15.14.
pibatam̐ rocané ...	29.4
idám̐ víśvam̐ skambhá idám̐ sárvam ...	30.2
idám̐ samīriré ...	30.8
praviśivám̐sam ...	30.9
sám̐hitāni ...	30.14 ; 31.2 but sáṃ-hitam 35.12
eṣám̐ vīrā́ṇām ...	33.11 but vīrā́ṃ va-casyám 19.5
yám̐ vā te ...	38.11
vṛkṣám̐ vánāni ...	38.12
viṣyānām̐ vadháḥ (= viś–)...	39.3
sam̐śitam ...	39.4
sám̐ svajasva ...	39.6
ám̐hasaḥ ...	44.1
–poṣám̐ subhage ...	45.7
yám̐ś ca ...	45.12
cyāvā́yam̐ ca ...	46.8
madhyamám̐ śrathāya ...	46.13
bahulam̐ hrasvaḥ ...	46.14
–prátīkam̐ ṣrudhí ...	47.8
hávam̐ śrudhí ...	47.8
nárāśám̐saḥ ...	49.7
śám̐śapéna ...	51.4
vám̐sagaḥ ...	51.13
kábaṃdham̐ ri– ...	51.14
ṇdāttam̐ vā ...	52.14

Cp. also SPP's B, C, and D mss.

Both APrM. and Vn. shorten the vowel preceding anunāsika in *ráthaṁ iva*, *vaitahavyáṁ ávātirat*, and the whole list under 196, where rhe first 13 examples alone have been corrected from short into long.

Irregular lengthening of the vowel, preceding anusvāra, has been noted in :—

hímste	2.10 ; 14.1	hīṃsīḥ	37.13
hīṃsitásya corrected into him–	27.11	śīṃśumārāḥ	49.8
hīṃsitavyàḥ (corrected into him–)	18.9	pūṃsí	51.1
		apsv ántā	29.4
		hṛtsv ánta	35.3

The usage is common in both APrM. and Vn. ; perhaps the practice was favoured by the followers of the Śākhā.

Irregular lengthening of vowel (without anusvāra) has been noted in :—

viḍḍhí śakra (corrected from short into long)	11.4	ít tád	12.6
vikṣv ìchata (corrected from short into long)	11.5	agrīyáḥ	16.7
		víśve devā́ḥ	17.8
		kṣīyati	43.1,2

The utility of this type of analysis can be illustrated by one example. Under rule 49 the APrM. reads :—

ākhyātaṃ vidhy upasargasya liṃgam ।

Now, the only right analysis of *vidhy up–* is *vidhi+up–*, and I followed this, but without getting any sense. It was after this type of comparative study of the whole work that I came to analyse the above into *viddhi+up–* (=know), with an irregular abbreviation of *d*.

Accentuation.

The MS. is accented throughout. Red round dots, instead of lines have been used for accentuation. A dot below the line is anudātta sign ; the sign of the enclitic svarita is a dot, not above, but within the akṣara, the independent svarita is marked by a red line drawn transversely upward to the right through the syllable.

The use of round dots instead of lines as accent-marks is a method seen only in the Atharvan school, and here too it is not universal. The accent-marks will be clear from the following :—

I. ओता आप॰ कर्मण्या हनव्यं शरणिं॰ घृतप्कः पुनंतु नैर्बाध्येन हविषा॰ मुंचंतु॰ मा शपथ्य ३ दथो॰ वरुणमुत पत्तत॰ आप्य आंड्यौ नाड्यौ देवकृ॰ते ओण्ये:......

(Cp. under rule 55.)

II. द्विषो॰ नो विश्वतोमुखा विद्विष इति॰ यावद्वा । पतिमृत्वि॰याय सं पि॰तरावृत्वि॰ये सृजेथां मोघँ॰ वा देवान्यो मा मोघं । पृष॰ती । पृषदन्ये॰तु पाथः । कृष्णा॰ इषिरा । इंद्रे॰ण सख्या तमजस्रो॰जस्रं घर्मे दिवार्वा शुभं॰ यतीः......

(Cp. under 29.)

The following points emerge from no. 2 :—

1. In the contiguity of the Vedic text *–iti yāvad vā* etc. have been accented.
2. The accent marks for svarita are turned into anudātta before the following udātta. Cp. *ṛtviyāya* (यु instead of य॰) in the text ; *sṛjethām* ;(थाम्) of Saṃhitā turned into थाम् before the following udātta, and so on, throughout the text. This shows that the scribe was well conversant with the laws of accentuation,

and that he has not simply copied the accent marks of the Saṃhitā. Here accentuation conforms to the examples; the series of examples being treated as a sort of Saṃhitā.

3. At places the scribe has erred in his marks. Compare *sákhyā* which is an example of ādyudātta but shows an anudātta dot below it. See also *divārvā śubhaṃ*, where the anudātta dot below the first *vā* is wrong; *á* of *árvā* being udātta, it has no right to stand there.

III. APr. 37, ex. 37-46 :—

अंतरि॑क्षं व्यापिथ सलिलेन॑ वाचः पिशं॑गरूपो नभसो नभ॑सो ज्योति॑षीमान्......

But cp. under 158 :—

अप॑वान् ज्योतिषीमान्

Three points emanate from the above :—

(1) Rule 37 enjoins *vyāpithá* as antodātta, but the scribe makes it toneless, because it is so read by all the mss. He forgets the important fact that he is to deal here with *the APr.* meant for *the AV.*, and that he should, accordingly, follow the Prātiśākhya authority in this work and not reading of the mss., which, originally belonged to more than one Śākhā, but now have got mixed up and confused. Cp. section IV.

(2) APr. requires *nabhasó* in *nabhasó jyótiṣīmān* (18.4.14.), but the scribe, following the prevailing authority of mss. accents *nábhaso* on the first, as is done by Whitney and SPP.

(3) In *jyótiṣīmān* the conflict is clear. Both at 37 and 158, the scribe gives double accent to the word; once putting anudātta dot under *ṣī*, another time under *ti*, while the accentuation intended by the APr. seems to be *jyó–* like *ápavān*; (cp. 158, which explains anomalous *ī*).

Division :—

The work is divided into three Prapāṭhakas, which are subdivided as :—

I. 22;
II. 22;
III. 25 (+1=6).

Both APrM. and Vn. repeat 25 in the third Prapāṭhaka.

The subdivisions are not named in any of the three mss.; (cp. below); the designation *Kaṇḍikā* is only a suggestion, based on the *Ṣaṇḍikās*, found in N. and occurring in works like Kauśikasūtra and others.

Repeated scrutiny of the work has failed to yield any working principle, underlying these subdivisions. That they are based neither on the subject matter, nor on its extent, will be clear from the following :—

Prapāṭhaka I

Subdivision.	Lines.	Sūtras.	Examples.	Subdivision.	Lines.	Sūtras.	Examples.
1	11	3	....	4	21	4	78
2	11	....	12	5	13	1	54
3	10	2	15	6	10	3	15

7	14	....	57
8	19	2	51
9	9	....	32
01	9	2	28
11	13	3	47
12	11	2	39
13	15	6	58
14	8	....	25
15	20	....	67
16	25	4	129
17	15	4	64
18	13	8	66
19	12	7	33
20	9	4	51
21	10	....	53
22	7	2	35
	285	57	1009

Prapāthaka II

1	14	2	58
2	10	7	40
3	11	4	43
4	8	2	28
5	4	6	....
6	15	....	68
7	6	1	33
8	9	3	48
9	9	4	39
10	7	9	28
11	11	1	43
12	5	4	3
13	13	....	71
14	7	2	23
15	14	9	63
16	9	2	41
17	20	10	79
18	18	3	69
19	10	1	15
20	14	....	64
21	11	8	42
22	14	5	53
	239	83	941

Prapāṭhaka III

1	6	3	16
2	10	3	34
3	3	1	23
4	7	....	44
5	15	....	60
6	14	15	54
7	7	7	24
8	8	10	27
9	7	16	22
10	19	1	76
11	20	10	118
12	11	3	65
13	7	2	38
14	6	1	28
15	7	3	24
16	omitted in both APrM. and Vn		
17	12	1	37
18	12	....	35
19	3	1	23
20	11	....	107
21	10	...	92
22	13	....	104
23	10	....	110
24	10	....	15
25	9	....	46
25	16	5	64
	777	222	3236

No working principle underlying subdivisions is obtained from this analysis ; and it would appear that the delimitation of *Kaṇḍikās* is arbitrary ; yet such an inference may be wrong ; because in this want of system may be discovered one proof of the disjointed and incomplete nature of the svailable APr., a fact so very patent in the third section (cp.117 ; 147) and so frequently alluded to in the notes.

B. APrM : Vn. = Vaidyopanāmaka Nārāyaṇajī ; BORI. No. 7 of 1884-86 ; **Saṃvat 1908 ; script Nāgarī.**

Pages 84 ; 10 lines a page ; 33 letters a line ; neat hand.
No title.

The first page does not contain APr. It reads :—

om* śīvāyan maḥ । om tīn vā etīt sampātāḥ viśvāmitraprathamam apaśyad ve tvām imdravajrimn na yan na imdro jujuṣe yac ca vṛṣṭikathām aham avṛdhat kasya hotur iti tān viśvāmitro ga dṛṣṭvān vāmadevo asṛjata sa he rakṣamcakre viśvāmitro yānvāham sampātān adarśāms tān vāmadevo asṛjata kāni tvam hi sūktāni sampātāms tarhy atimān sṛjeyam iti sa etāni sūktāni sampātāms tahyatimān asṛjata sadyo ha jāto vṛṣabhaḥ kanīna ud u brahmāṇy airata śravasyāni taṣṭeva dīdhayā manīṣām iti viśvāmitra imdraḥ pūbhimadātirad vā sam arkair ya eka id dhavyaś carṣaṇīnām yas tigmaśṛmgo vṛṣabho na bhīma iti vasiṣṭha imam u ṣu prabhṛtim sātae ichamti tvā somyāsaḥ sakhāyaḥ śāsad vān hi dudhīhi tu na pūtyamgād iti bharadvāja etair vai sampātair eta ṛṣaya imām lokām samapatams tad yat samapatams tasmāt sampātās tat smpātānām sampātatvam tato vā etāms trīn sampātān maitrāvaruṇa viparyāsam ekaikam aharahaḥ śamsaty evā tvām imdravajrim natreti prathame'hani yan na imdro jujuṣe yac ca vṛṣṭiti dvitīye kathāmahām avṛdthat kasya hotur iti tṛtiye ....

Here ends the first page. On the second begins the APr., without, however, any title or mention of it :—

—taś cāvayatu pra vidvān atra ca *prá vidvā́n* vigṛhyate, and so on, up to the close of the Prātiśākhya, where occurs :—

tṛtīyaḥ prapāṭhakaḥ samāptaḥ । iti prātiśākhyaḥ mūtrayūtraḥ samāptaḥ । samvat 1908 mīti āṣāḍha 2 । śrī । śrī । śrī । śrī । śrī । Vaidyopanāmaka Nārāyaṇajī Vijedurgakara Hālli mukkāma Mumbai idam likhitam ॥

This shows that Vn. is a recent copy of a ms. of the APr.

That the copyist was ignorant of the AV. tradition, both with regard to its text as well as script, is proved by the following typical blunders committed by him :—

1. He leaves out the mātrās of *e* and *o* altogether ;
2. uses the mātrās of *e* and *o* in lieu of those of ***ai*** and ***au***.
3. writes :—

ca for tva ; i = d ; na = ta ; yya = ṣa ; sya = ṇa ; ṣṭa = ṣṭha ; ṣṭha = ktha ; ta = la ; va = ba ; va = ca ; du = tā ; sva = stva ; da = dṛ ; kṣa = tka ; i = 3.

gaṇam astam	= gopá me stam.	tatānmātra	= tato'nyatra
śakha	= śeṣo	pra dirdhaḥ	= pro dīrghaḥ
prakhāca	= prá vocam	mechatra	= maítv átra
vṛpyam	= vṛṣam	māpatisṛcuma	= mópa tiṣṭhatu
aghāpyaḥ	= aghoṣa	khyāma	= vyòma
sārajyata	= só'rajyata	aśvānta	= apsv ántā
tryapsvānta	= apsv ànta	dgakha	= hrasva
ślokaṛd	= ślokakṛd	āsāḥ	= asaú
jyāniṣṭo	= jyótiṣo	sahruḥ	= sádruḥ

*Read the above according to :—

om tān vā etān sampātān viśvāmitraḥ prathamam apaśyad 'evā́ tvā́m indra vajrinn átra' (RV. IV. 19.1.) 'yán na índro jujuṣé yác ca vā́ṣṭi' (RV. IV. 22. 1), 'kathā́ mahā́m avṛdhat kásya hótuḥ' (RV. IV. 23. 1.) iti tān viśvāmitreṇa dṛṣṭān vāmadevo'sṛjata sa hekṣāmcakre viśvāmitro yān vā aham sampātān adarśam tān vāmadevo'sṛjata kāni ty aham hi sūktāni sampātāms tāms tatpratimānt sṛjeyam iti sa etāni sūktāni sampātāms tatpratimān asṛjata 'sádyo ha jātó vṛṣabháḥ kanī́naḥ' (RV. III. 48.1.) 'úd u bráhmāṇy airata śravasyā́' (RV. VII. 23.1 ; AV. XX. 12.1., SV. I. 330), 'abhí táṣṭeva dīdhaya manīṣā́m' (RV. III. 38.1.) iti viśvāmitra indraḥ pūrbhidātirad (-dā+ati-?) dāsam arkair 'yá eka íd dhávyaś carṣaṇīnā́m' (RV. VI. 22.1. AV. XX. 36.1.), 'yás tigmáśṛṅgo vṛṣabhó ná bhīmáḥ' (RV. VII. 19. 1 AV. XX. 37.1.), iti vasiṣṭha 'imā́m ū ṣú prábhṛtim sātáye dhāḥ' (RV III. 36.1.), 'ichánti tvā somyā́saḥ sákhāyaḥ' (RV. III. 30.1. VS. XXXIV. 18.) 'śā́sad váhnir duhitúr naptyàṃ gāt' (RV. III. 31.1.), iti bharadvāja etair vai sampātair eta ṛṣaya imām lokān samapatams tad yat sam apatams tasmāt sampātās tat sampātānām sampātatvam tato vā etāms trīn sampātān maitrāvaruṇo viparyāsam ekaikam aharahaḥ śamsaty 'evā́ tvā́m indra vajrinn átra' (RV. IV. 19.1.) iti prathame'hani 'yán na índro jujuṣé yác ca vā́ṣṭi (RV. IV. 22.1.) iti dvitīye 'kathā́ mahā́m avṛdhat kásya hótuḥ' (RV. IV. 23.1) iti tṛtīye..........................

Gopatha Brāhmaṇa II. 6. 1. Gaastra's ed. p. 242.

We have studied the archaic palæography of the main MS. The ms., from which Vn. descends, must have been still more archaic in this respect; because the scribe of Vn. has hopelessly blundered in its reading, and committed error upon error in copying it.

But if we make allowance for these typical errors, Vn. agrees, in toto, with the main MS. A passage will illustrate the point:—

Vn.	APrM.
avarṇamadhya ākāra ekadaśaḥ	ekādeśe
viśayyaḥ । svarakṣatānupalakṣyaḥ	viśeṣaḥ ; svarakṛto–
svarair vijñānasyātulyatvāt ।	
bhaganāhaṃ sahāgamaṃ	bhágen–
haviṣāhārṣam iti dva ājāmi	dve
tājanyā viṣaṃ hy asyārdiṣi	tvāj– ; hy asyād–
pūraryā maṃthena māgad	pūrṇṇó ; mā́gamad
tān nā gāpāyatāsmākam	tán no gopā–
tryavarayāntāc ca ākāraḥ paraḥ	avarṇṇāntāc–
padaṃ yavyate	paṭhyate

If we study the Vn. in the light of the foregoing palæographic table, and restore the the mātrās of *e*, *o*, *ai*, and *au* to their respective places, we get in this exactly what we have in the main MS.; and Vn., thus, being a copy of a ms., which used pṛṣṭhamātrās to the entire exclusion of those otherwise, and employed letters more archaic than those of the APrM., and, therefore, probably older than the latter, assumes considerable historical importance, carrying, as it does, the age of the amplified version farther back than one should infer from the main MS.

Leaving aside mātrās and typical errors mentioned above, the two mss. entirely agree with each other; so much so that, on a comparative perusal of the two, one is quite likely to infer that Vn. is a copy of the APrM., and, therefore, of little critical value.

And yet such an inference may be wrong. The one fact, that out of 2,852 mātrās of *e*, *o*, *ai*, and *au*, occurring in the APrM., only 18 are *pṛṣṭha* is alone sufficient to negative this. Besides, a scribe of Vn's calibre can hardly introduce into his copy new facts; and were his a mere counterpart of the APrM., it should have been no more or less than that; but such is not the case. We find in it typical variations from the main MS.:—

	Vn.	APrM.
3g	vyañjanāntāt tat tathā	omits tat
24.1	viḍhi	–ḍhí
55.68	–tandriyaḥ	–dryàḥ
58.46	After 46 nṛpatī iva	omitted
97	bhūte'ṅgasya	illegible
105.5	nṛpatī iva	–tīva
217.6	dṛśaḥ parimāṇe ca	dṛśas caiva pari–
217.117	āyuṣmanta sapta	sapta omitted; ā́yu– occurs only in seven forms in the AV.; and *sapta* refers to that. Erring copyists can never produce literature that is intrinsically better than the ms. from which they copy.
217.205	After this *niṇyaḥ*	omitted.
217.223	papṛyasyam = papri – payaṣam (páprim 12.2.47).	Papayasyam ?

320.21	Between the two medi = medi or meḍi.	omitted.
402.3	maryādāyādaḥ	–dāpādaḥ

The list is not exhaustive. But the variant *nṛpátī iva* (APrM. —*tīva*), and its inclusion among the pragṛhya words under 58 are enough to establish that Vn. is not a copy of the APrM. Besides, on the margin of the main MS. we find two things :—

(1) Words or letters belonging to the Prātiśākhya text proper, but left while copying.

(2) Comment.

In Vn. the former alone is found in the text, not a word of the second. Were it a mere copy of the APrM., it would have reproduced both indiscriminately.

Vn. is not accented.

C. *Ben.:* written at, and secured from Benares ; Punjab University Library ; Acc. No. 2501 ; undated ; script Nāgarī ; fol. 53 ; 7 lines a page ; 34 letters a line ; material rough paper, coloured in yellow.

Title : atharvaprātiśākhya prā° ; sūtra prapāṭhaka 3.
Col. : atharvaprātiśākhyai tṛtīyaḥ prapāṭhakaḥ samāptaḥ ।
iti prātiśākhyaḥ samāptaḥ । rāma । rāma ।
rāma । iti । śrīḥ । śrīḥ । oṃ । oṃ । oṃ ।
likhitaṃ Mālavīyena paropakāreṇa kāmyayā ।
yadi śudhdam (शुद्) aśudhdaṃ vā yo paṭhitaḥ sa vicārayet ॥
likhitaṃ Kāśyāṃ bhṛgau dvitīyāyāṃ nabhe'site ॥ iti ॥

Ben. seems to be a recent copy of the APrM., with which it entirely agrees, with one addition, that the comment, which is found in the APrM. on the margin, has been taken into the text proper by the latter, and at places inserted in wrong settings.

That this is so, is proved by one fact. At 97 (*bhūte'ṅgasya*), the scribe could not make out the dubious letter *ṅga* ; he has, therefore, taken a sort of photo of the same, with the result that his copy, at this place, is as illegible to us as his original, while the rest of the copy is entirely modern in script. Omissions of letters, repetitions thereof, insertion of foreign matter and lacunae etc. do not occur, but blunders like *stutya* for *skṛtya* are met with ; of course, not to that extent to which they occur in Vn.

A comparison will illustrate the point :—

APrM.	Vn.	Ben.
–stvā	–ścā	Exact copy
nigadatvāt	–cāt	"
chabda	chaṣṭa	"
kṛṣṇaśabda–	"	"
āptāmnāyo (*ptā* scored, but not clearly)	āptāmnāyo	counterpart.
upadhā (dhā archaic)	upadhmā (*dhā* mistaken for *dhmā*)	"
yāvad vā	yāvaddhā (*dvā* mistaken for *ddhā*)	"
svarakṛto	–kṣāto (*kṛ* – *kṣa*)	"
tvā	cā ;	exact copy
arvāṅ	ṅ	"
ṣṭhā	ṣṭhā	"
prācīm	prā	archaic *prā* photographed
jja	*jja*	exact copy
tvā	*tvā*	"

Particulars can be multiplied; but the one fact, that the scribe counterfeits APrM.-letters, without understanding them in the least, alone proves that he has taken due scruple about the execution of his task, and has given us an extremely faithful copy of the original, if not in its contents, at least in its script, which he could very well reproduce.

Nevertheless, our scribe Mālavīya, who pretends to be a *paropakārin*, is none but a professional manuscript dealer; because, while the entire Ben. is a sort of photographic reproduction of the APrM., there occur, in its first two folios and colophon, variants of entirely novel type, variants in which words have been deliberately omitted or correct readings wilfully tampered with. To illustrate :—

APrM.	Ben.
yathā taṃtūnāṃ vāso yathā dāru-śilāmṛdāṃ prāsādas tathā ca saṃdhiśāstrāṇi padasaṃdhā-nārthaṃ proktāni ॥	taṃtūnām......tathā omitted.
ṛṣiproktamaṃtrādiśabda—	–maṃtrāḥ ādiśabda—
pārṣadaṃ vartayiṣyāmaḥ	pārṣadaṃ vadaṃ v–
yatraitāni	yatraitad etāni
kim	kI
adān iti	adān Iti
vidvān iti	–Iti

Such a travesty occurs only in the first two folios; about the colophon we may be sure that the original has been wilfully replaced by the new (without any date), because up to *lakṣaṇam iti* both APrM. and Ben. read exactly alike; and it is only in the colophon that they diverge.

And the suspicion that Mālavīya is a professional ms. dealer is strengthened into belief, when we remember that both mss. were acquired from Benares in the same instalment from one and the same dealer; and no wonder that the seller, who is rarely paid according to the worth of his mss., but nearly always according to their number, thought of duplicating his original and thus obtain the double of what he would have otherwise received.

That no useful purpose could be served by collating such a forged ms. is plain, and although both Vn. and Ben. are, thus, unimportant for the direct textual criticism of the APr. they possess a peculiar importance of their own, inasmuch as in them we see a practical metamorphosis of the APr.; in them we shall realize the great role marginal notes have played in the history of Vedic literature, a process that has made it difficult for us to dogmatise about the original form of these works, and practically impossible in case of some, such as the Śikṣās and Prātiśākhyas.

And here I append a list of about 100 passages, which are wanting in Vn. (the oldest representative of the work), are set first on the margin in the APrM., and have been finally introduced in the text by the Ben. :—

Sūtra	Passage	Vn.	APrM.	Ben.
4	*a* dvir udāttaṃ bṛhaspátyādīnām	Not found	Margin	Text
	b ajuṣiparāv iti....antodāttaḥ	"	"	"
	c prátyáñcām upottamau...bhavataḥ	"	"	"
6	sa ca....bhavati	"	"	"

Sūtra	Passage	Vn.	APrM.	Ben.
7	avarṇāntāc ca...bhavati	Not found	Margin	Text
8	avarṇāntād.........pare	"	✓	"
9	avarṇāntād.........pare	"		"
11	gatipūrve dhātau...pare	"	"	"
12b	dvy upasargapūrvam...nihanyate	"	"	"
13	tu	"	"	"
18	arthapādādiṣu...bhavati	"	"	"
19	pādādau...jaṃbhayāmasi	"	"	"
20	yó mā́yātum...ā́ha	text (example).	"	"
23	ādyudāttāt...param	not found	"	"
24	lupta......nihanyante	"	"	"
24	ná pitṛyā́ṇam......	text (ex. 23).	"	"
25	ányayoge nihanyate	not found	"	"
26	yoge na... ādīni	"	"	"
27	*a* yát ít...nihanyante	"	"	"
	b na nihanyante	"	"	"
28	yatra jñeyaḥ	"	"	"
29	ādyudāttaṃ syāt	"	"	"
30	ādyudāttaṃ syāt	"	"	"
31	asamavibhāge...syāt	"	"	"
32	tasyedam......syāt	"	"	"
33	vaṛimā́ṇam asmai (ex.)	"	"	omitted.
34	pratisedhāt...bhavati	"	"	text
35	bráhmaṇa..... "	"	"	"
36	bráhmeti...ā́varte	"	"	"
38	sannyāyām...agraṃthe (saṃjñā)	"	"	omitted.
39	ataddhitāṃtaṃ...bhavati	"	"	text
40	ā́śā......āśiṣi	"	"	"
41	etad......bhavati	"	"	omitted.
43	máhataḥ... "	"	"	text
44	spaṣṭam	"	"	"
46	anudāttāni bhavanti	"	"	"
49	" "	"	"	"
51	pādādi...apavādena	"	"	"
55	uttame...bhavati	"	"	"
56	asamāse... "	"	"	"
57	pañcapadyām...bhavanti	"	"	"
59	ekāro...udāttaḥ	"	"	"
61	bhavatīti śeṣaḥ	"	"	"
63	pragṛhyasaṃjñau veditavyau	"	"	" at a wrong place
64	pūrvam...bhavati	"	"	text
65	sū́ra...jñeyam	"	"	"
66	jñeyaḥ	"	on top of the line.	"
68	jñeyam iti śeṣaḥ	"	margin	"
69	bhavatīti śeṣaḥ	"	"	"
70	jñeyānīti śeṣaḥ	"	"	"
71	ākārānteṣu...jñeyāni	"	"	"
72	jñeyānīti śeṣaḥ	"	"	"
73	" "	"	"	"

Sūtra	Passage	Vn.	APrM.	Ben.
75	jñeyā iti śeṣaḥ	Not found	Margin	Text
,,	example 39.	text	,,	,,
80	sakāre...jñeyāni	not found	,,	,,
81	ūṣmāntāni ,,	,,	,,	,,
82	jñeyāḥ	,,	,,	,,
84	jñeyam...śeṣaḥ	,,	,,	,,
85	jñeyāni... ,,	,,	,,	,,
86	svarāntāni jñeyāni	,,	,,	,,
87	jñeye...śeṣaḥ	,,	,,	,,
88	puṃsi jñeyāni	,,	,,	,,
89	jñeyāni	,,	,,	,,
90	,,	,,	,,	,,
91	,,	,,	,,	,,
105	bhavatīti śeṣaḥ	,,	,,	on margin.
106	ucyanta iti śeṣaḥ	,,	,,	udāttam ityarthaḥ
110	jñeyānīti śeṣaḥ	,,	,,	text
112	jñeyāni	,,	,,	,,
115	,, ityarthaḥ	,,	,,	,,
116	,, ,,	,,	,,	,,
117	bhavatīti śeṣaḥ	,,	,,	,,
118	udātto...udāttaḥ	,,	,,	,,
119	padāni jñeyāni	,,	,,	,,
120	jñeyaḥ	,,	,,	,,
121	jñeyāni	,,	,,	,,
122	avagraho jñeyaḥ	,,	,,	,,
123	,, ,,	,,	,,	,,
124	rūpāṇi...śeṣaḥ	,,	,,	,,
132	rūpam...śeṣaḥ	,,	,,	,,
138	nakārāntāni...bhavanti	,,	,,	,,
139	padāni jñeyāni	,,	,,	,,
140	bhavanti	,,	,,	omitted
143	anārṣe...bhavati	,,	,,	text
145	ucyata ityarthaḥ	,,	,,	,,
146	ucyata iti śeṣaḥ	,,	,,	,,
147f.	ucyate śeṣaḥ	,,	,,	,,
149	bhavati	,,	,,	,,
160	,,	,,	,,	,,
161	nú iti bhavati	,,	,,	
162	,, ,, ,,	,,	,,	,,
163	ucyate	,,	,,	,,
164	*a* iti dvivacanāni	,,	,,	omitted
196	bhavati	,,	,,	text
197	,,	,,	,,	,,
203	,,	,,	,,	,,
207	uttaro...bhavatı	,,	,,	,,
209	bhavatīti śeṣaḥ	,,	,,	,,
211	dīrgho bhavati	,,	,,	,,
212	,,	,,	,,	,,

That these supplementary remarks are not indispensable to the vital APr. is evident, and they are actually wanting in the Vn. prototype. They were first put on the margin for the sake of clarity and ready reference; in the Ben., the scribe, mistaking them for a

part of the work, has introduced into the actual text.

That the process of interpolation, so strikingly illustrated above, may have equally effected the predecessors of the three, should be easily conceded, and if this is admitted, we should betoken the following passages as intrusion from the margin :—

Sūtra.	Passage
6	**viśeṣaḥ svarakṛto'nupalakṣyaḥ sarvair vijñānasyātulyatvāt ı**
7	**avarṇāntāc ca ākāraḥ paraḥ padaṃ paṭhyate ı kiṃ kāraṇam ; hrasvasya dīrghadṛṣṭatvāt ı**
8	**svarasaṃdhitulyatvāt ı ....svarasaṃdhitulyatvāt ı**
9	**ekārādau ca avarṇāntāt paraḥ...svarasaṃdhitulyatvāt ı**
14	**ekena kāraṇena dve ākhyāte na nihanyete ı ....asty asmin nyāyamukhe saṃbhava iti ı**
14b	**dvinatike vā capare vā ı**
14c	**iti avasāneṣu...yogād vā ı**
15	***b*, *c*, and *d*.**
16	**parataḥ kāraṇe sati pūrvam ākhyātaṃ na nihanyate ;**
27b	**id ity asmāt.**
27c	**ahéty asmāt.**
47	**tridhānudāttam ı avyayam ı sarvanāma ı sukhanāma ca ı**
48	**caturdhānudāttam ı avyayam ı**
54	**anudāttāt paraṃ svaritaṃ bhavati ı**
57	**tasyodāharaṇāni ı**
98	**tasyodāharaṇāni ı**
101	**tasyodāharaṇāni ı**
114	**na vābhyāsaḥ ı "chandasi vā" vacanāt ı**
127a	**arthapādādau antodāttāni bhavanti ı arthādau ca pādādau ca ı tadvibhaktiparapūrvaṃ ca ı samānādhikaraṇe samānārthe...bhavati ı samānādhikaraṇe samānārthe ; *repeated.***
129	**tasyodāharaṇāni ı**
141	**repha iti ı**
143	**pragṛhyāṇām prakṛtibhāvasyāpavādaḥ ı**
147i	**paripūrvaś ca gaṇaḥ ı āmnātavyāmnāyadarśī ācārya āmnāyānusāriṇīṃ bhagavatyā vāco gatiṃ darśayati ı ...anyatarasya prayogaḥ ı**
166	**īkāre vāpi matv arthe, rathīr abhūn mudgalānī yatheti ı**
215b	**tasyodāharaṇam ı**
215c	**tasyodāharaṇāni ı**
217a	,,
219	,,
220	,,

The list is exhaustive. If we admit that these remarks are intrusion from the margin, there remain, literally speaking, only sūtras and examples, and not a word beside ; this is significant as will be shown presently.

II.

Abr. compared with APrM.

The point has been illustrated at 34, 73 and 196 and noted under typical rules ; nevertheless a brief review of the matter may prove useful.

Everybody knows the syntactic function of ***iti***, but none can propound it in :—

Abr. 69 ***ity eter ihīty anyatra*** **ı**
Abr. 125 ***iti sārvadhātuke*** **ı**

Abr. mss. are unanimous on both ; and yet the thing referred to by *iti* is missing, and a construction like this is simply inconceivable. This begets suspicion about the genuineness of the Abr. recension, which demands elucidation. A comparison with the amplified recension may prove helpful :—

	Abr.	APrM.
68.	asteḥ praiṣaṇyā madhyamasyaikavacanam I	asteḥ......vacanam śivā na ihaídhi sahure hūtá edhi sahá medy édhīhaídhi puruṣehaívaidhi mápa cyoṣṭhāḥ samudrá ivaidhy ákṣitó'jasra edhi... ihaídhi vīryàvattara *iti* II
69.	ity eter ihīty anyatra I	*eter ihīty anyatra* I

The above juxtaposition clears the point at once. Rule 68 registers occurrences of *edhi* (√ as), while 69 means that *ihi* (√ i) occurs in other passages, so that the likelihood of confusion between the two is removed. 68 and 69 make a perfectly good reading in the amplified recension, and sound as good rules as those of the RPr., TPr., and VPr. This the abbreviator could not stand. To him both rules seemed too long to fit in the sūtra style. He, accordingly, abbreviated them, but with what skill and result needs no comment.

	Abr.	APrM.
124.	dadāteḥ	dadāteḥ I
125.	iti sārvadhātuke	vāso dadāti bhártava *iti sārvadhātuke* I
126.	rayiṃ dā iti bhūte	—bhūte'dyatanyā iti sarvatra I

The abbreviator has forgotten to remove *iti* from 125. The addition of *adyatanyā iti sarvatra* is an example of later amplification ; the remark is not indispensable.

	Abr.	APrM.
104.	te pragṛhyamadhye	ródasī varuṇānī pibataṃ rocané......bhavataḥ I *te prag—*

The abbreviator has forgotten all about the pronoun *te*; and ignorant of elementary principles of syntax as he is, he has shoved away its antecedents.

201. yathāparú samāse sakāraḥ I
kapayor anantaḥ I

yathāparú can mean nothing here and the rule :—

samāse sakāraḥ kapayor anantaḥ-sadyaḥ-śreyaś-chandasām

is found in CA. 2.62. A comparison with APrM. again, clears the puzzle :—

	Abr.	APrM.
200.	saptadhātu visarjanīyasya lopaḥ I	sapta......lopaḥ I dīrghāyutvāya sahasracakṣo tváṃ barhiṣádaḥ áṃhasu áhabhir daśasyet tisró'ti rocaná mádhumatī stha vedarājyam arcíbhir yathāparú II
201.	yathāparú samāse sakāraḥ kapayor anantaḥ I	samāse sakāraḥ kapayor anantaḥ ; tasyāpavādaḥ II

The point is clear. The abbreviator mistakes *yathāparú*, the last word of 200, as a part of 201, and accordingly, joins it with the latter. The rule is significant. It shows that the abbreviator is working on the available APrM. It demonstrates the foolish and mechanical nature of the Abr. It suggests that the APrM. is not free from interpolation. *anantaḥ* is a clear abbreviation of the CA. *anantaḥ-sadyaḥ-śreyaś-chandasām*; *tasyāpavādaḥ* is evidently a later addition from the margin. In brief, both APrM. and Abr. are farther removed from the original.

	Abr.	APrM.
70.	parástāt purástād anyāni I	atisárpāt parástāt yád antarā ródasī yát parástāt pūṣā parástāt......arvāṅ parástāt *purastād anyāni* I

The purport of the rule is apparent. It registers occurrences of *parástāt* in order to avoid its confusion with *purástāt*, occurring 27 times. The abbreviator, ignorant of the

nomenclatory nature of the Prātiśākhya as he is, he has shoved away all passages containing *parástāt*, retaining, however, *purástād anyāni* which, in itself, is impertinent to the point.

60.	sacatir anyatra	sajeḥ ; patsaṅgínīr á́ sajantu dviṣaté tvā́ sajāmasi á́ sajantv amítrān asmín tā́ṃ sthāṇā́v ádhy á́ sajāmi ; *sacatir anyatrā* ।

The original rule registers occurrences of √*saj* in order to avoid confusion with √*sac*, occurring 36 times. The abbreviator omits the main rule. The same may be noted in :—

159.	vidhemety anyatra	saṃsrāvyèṇa havíṣā juhomi samānéna vo havíṣā juhomīti ; *vidhemety anyatra* ॥
132.	pātayater dīrghopadhasya	*pātayater dīrghopadhasya* । ní stūvānásya pātaya víṣūcīr indra pātaya........................
133.	pādayatir anyatra	pādayatir anyatra.
134.	padyatir anyatra	āptám āptyā́nāṃ pátyamāne idám á́ papatyā́d yaú pátyeta *iti padyatir anyatra* ॥

Passages have been eliminated in :—

81.	viśvā visarjanīyāntāḥ	sámās tvāgne yā́ mahaty ásyéndra kumārásya... ....daṃḍáṃ hástād *iti viśvā visarjanīyāntāḥ* ।
107.	dvijakāre	majjā́ rájjur *iti dvi–*
108.	dvilakāram	kṣullakā́ *iveti dvi–*
109.	dvipakārāṇi	pippalí píppalaṃ pippalyà *ity evam ādīni dvip–*
110.	dvitakārāṇi	pittám vittám únmattam *ity evam ādīni dvit–*
111.	dvinakārāṇi	ánnaṃ chinnáṃ vā́cam áviśvavinnām *ity evam ādīni dvin–*
114.	abhyāsasya	víśvam anyā́m abhīvā́ra jāgāra praviśivā́ṃsam *ity abhyāsasyā*pavādaḥ.

The solitary word *abhyāsasya* means nothing, the devices of anuvṛtti etc. are of no avail here.

138.	nakārāntāni– –makārābādhe	avapáśyaṃ jánānāṃ tṛṇáhām jánaṃ praíṣyaṃ jánaṃ vivāhā́ṃ jñātín nirū́haṃ jīvā́tave te sphūrjáyaṃ jātavedaḥ śrapáyaṃ jātavedaḥ páśyaṃ jātavedaḥ páśyaṃ jánmāni gamáyaṃ jātávedāḥ *iti nakārāntāni makārābādhe* ॥
139.	makārāntāni......nakārābādhe	niḥsālā́ṃ dhṛṣṇúm áśaṃ nírṛtyā írāṃ jáṅghābhiḥ prāyáṃ nā́nv ānaśé...................................... ....*iti makārāntāni na–*
140.	nakārāntāni– makārābādhe	sasáṃ nú dárśaṃ nú prācyā́ṃ nīyase'd ṛ ṣ ṭ ā ṃ ní śamayad yā́nān mádhvā sama ṛjánn í r e v a dhánvan ní jajāsa gavyā́ṃ duṃdubhé áyaṃ nyànyā́ arkám *iti nakārāntāni makārābādhe* ॥
167.	ākārādīny eter hyastanyām	sá praty úd ait salilā́d úd aitāṃ yátamāne yád aitam ánv aitad vraténety *ākārādīny eter hyastanyām* ॥
168.	ākhyātena vigraha upasargéṇa ca	prétaṃ pā́dau prétā jáyatā tā́t páretāpsarasaḥ kravyā́dā préta dakṣiṇéty *ākhy–*
169.	avyayena ca	prétó yantu prétó muñcāmīty upasargeṇa vigraho' *vyayena ca* ॥
170.	rephamadhye takāraḥ	vā́rtraṃ veśantyā́ ivā́nv avindāma kā́rtraṃ kṛtyākṛ́tā kṛtáṃ púnaḥ kartrā́ *iti rephamadhye takāraḥ* ॥
171.	rephamadhye sakāraḥ	prasā́rsrāṇam *iti rephamadhye sakāraḥ* ॥
174.	yakārāntaḥ saṃyogaḥ	ā́nvāntryam mitratū́ryāya viśvágotryaḥ sambādhatandryà......sphyā́v ámsāv *iti yakā–*
175.	hakārāntaḥ saṃyogaḥ	galhé vilhaú *hakārāntaḥ saṃyogaḥ* ।

176.	tamau	tmánā tmányeti *tamau*
177.	gamau	agmé agmátam(?) *iti gamau*
178.	kanau	kániknatam *iti kanau*
179.	panau	pánipnatam *iti panau*
180.	kakārādi(ḥ)saṃyogaḥ	párivṛktā́jyenātiṣaktéti *k–*
181.	rephādi(ḥ)samyogaḥ	anavadharṣyàm *iti r–*
191.	satte dvitakāram	rā́jasy ā́ niṣattā *iti s–*
198.	hrasvopadhasya tavarge prakṛtyā	takmaṁs tā́vān asi udyáṁs téjāṁsi.......ity ato' nyatra h–
199.	dīrghopadhaḥ	tā́vīyān tápasā cikitvā́n tvám............vivásvān na *iti d–*

In 5,10-13, 23, 58, 96-101, 219 and 220 kārikās have been abbreviated into unintelligible bits.

The table is enough to illustrate the point. The whole body of the work has suffered the nefarious hand of the abbreviator. The principle, on which he has worked, is not difficult to seek. Vedic passages, forming the body of the rules, as they still do in RPr., TPr., and VPr., have been mistaken for examples, and put away from them as comment. And although this caricature of an ancient Vedio text is worthless in itself, yet it possesses a historical importance of its own, because herein we see the ***sūtra in the making***, herein we realize how word-lists, once forming vital constituents of the sūtras have been detached from them, or allowed, if at all, to be understood there, only through the initial words of the respective lists, a favourite device of *gaṇa*-formation, already begun in the VPr., and carried to its logical stretch in CA., RT., and Pāṇini.

But the abbreviator has allowed stray word lists to survive, e.g. in 87, 89, 90, 92, 93, 94, and 95; presumably, because these did not seem to him to be too long for the sūtra style. The determination of the extent and size of these lists should have, of course, depended mainly on the whim of the abbreviator; whim or fancy, because there can be no other ground for detaching one passage (i.e. vā́so dadāti bhártave) from 125 and yet keeping 4 in 94, and 5 in 95; because if Pāṇini, the arch-model, could recite 13 words in 2.1.65; 14 in 5.3.22; 17 at 8.4.17; 18 at 7.4.65; 25 at 5.4.77 and 27 at 3.2.142, without feeling the necessity of forming respective *gaṇas* what conceivable reason there could have been for him to form *gaṇas* for 5 words at 4.1.58; 4.2.61; 5.2.117; for 7 at 4.3.92; 6.2.118; for 8 at 2.2.67; 4.3.167; and for 9 at 3.3.3 and what whim of Kātyāyana it must have been that led him to do the same for 2 (twice) and 3 words at P. 4.4.1; the list being by no means exhaustive?

The above principle extends to the APrM. as well.

We have seen, thus, APr. 201 establishing two facts :—

(1) The abridged recension is based on the available APrM.

(2) The latter is not free from interpolation.

We have also seen (towards the close of the last section) that, at a stage just previous to the present APrM., the Prātiśākhya consisted of nothing but rules and examples. And the admission that the available APrM. has suffered interpolations, makes it plausible, that it has suffered other vagaries as well, which are usual in the process of various redactions. That it has actually done so will be demonstrated by the following.

We began our last enquiry with :—

	Abr.	APrM.
125.	iti sārvadhātuke	vā́so dadāti bhártava iti sār–
126.	rayíṃ dā iti bhūte	rayíṃ dā iti bhūte–

and saw that Abr. has dropped the passage into comment. Rule 124 reads :—

Abr.	APrM.
dadāteḥ	*dadāteḥ*+68 passages.

We have argued at length that Abr. ignores the nomenclatory nature of the APr., and that in detaching passages from these nomenclatory rules it strikes at the very root of this Prātiśākhya. At 124, the same mistake has been committed by APrM. What Abr. does in case of one passage (i.e. vā́so dadāti bhártave) has been done by APrM. in case of 68 passages. The principle is the same ; only its extent and application have differed.

APrM. extends this principle to 6-10, 13-18, 20-28, 31, 33, 35, 38-43, 45-57, 61-63, 65-67, 71, 73, 80, 83, 97, 98, 100, 101, 105, 106, 112, 113, 115, 117-123, 127, 129-131, 141-143, 145-154, 160-163, 165, 166, 196, 197, 200-221.

In all these sūtras the redactors have simply detached the predicate from its subject, treating the former as rule and latter as examples, i.e. the comment. Now, if we just transpose the two, we arrive at some such form :—

124. *dadāteḥ* = *tám u te pári dadmasi*..................................*iti dadāteḥ* ||

and so on, which is nearest to the *mūla* Prātiśākhya ; and this is axactly what is implied by the remark *mūlaprātiśākhyasūtra*, occurring in the colophons of APrM., Vn., and Ben. ; although the scribe or the reader has marked only the abridged sūtra portions with the orange colour.

This is supported by the subdivisions.

And here it may be worth while to visualise what we noted about the peculiarity of the subdivisions followed by the APrM. ; and although it is yet impossible to enunciate any sure principle underlying those subdivisions, we can, however, perceive that the authors of those do not make any distinction between sūtras and examples, but place both in one and the same category. They collect AV. passages and arrange them in a particular method in order to illustrate the dissolution of particular saṃdhis. Now, if in the middle of their enumeration of a certain set of passages, a single passage of striking character happens to come, they formulate a special rule operating on that passage ; and the rule is not supposed to interfere with the series of passages coming in the purview of the rule, previous to the one, applicable to that single passage. The point may be illustrated by 73, which extends from ex. 1 to 116. Between 101-102 the word *enāḥ* occurs ; a rule operating on that sole word is formed and inserted in between 101-102 ; and the series of 73 still runs uninterrupted up to 116. See also 29, 30, and 55. This again strengthens the view that in the original APr., there was no such distinction as rules and examples ; the very basis of this type of Prātiśākhya being nomenclatory instead of prescriptive.

That, this was so, will be clear from an enquiry into the origin and development of the Prātiśākhya literature.

III

Twofold development of the Prātiśākhya.

Yāska's deliberate use of the compound *padaprakṛti* (1.17) in his definition of Saṃhitā has been rightly interpreted by Durga as embodying in it the age-long controversy about the priority of Saṃhitā to the Pada and vice versa; but the suggestiveness of the compound *padaprakṛtīni* (1.17) in his definition of the *Pārṣadas* has not been realized till now.

Prātiśākhya A.

Oldenberg[1] agrees with Weber[2] in showing —and this is exactly what is held by the scholiasts[3] – that the Pada is later than the Saṃhitā and that it forms, as it were, the first running comment on the Saṃhitā. Now, the Pada formation must have proceeded on certain principles, and those principles, together with the Pada sorted out accordingly, must have been codified in certain manuals. To illustrate :—

Suppose in ten AV. passages Saṃhitā *ā* represents Pada *ai*, or Saṃhitā *a* stands for Pada *e*. Now, the first step towards grammatical analysis would be to pick out these ten passages and state that in these passages and these alone, Saṃhitā *ā* is equal to Pada *ai* or Saṃhitā *a* represents Pada *e*. The same principle can be extended to the analysis of *avagraha*[4] and accentuation. These statements, will, of course, be nomenclatory and will vary with the different Śākhās of a Saṃhitā; because with the variation in Vedic interpretation variation in the Pada arose[5].

This is one stage of the Prātiśākhya, and naturally, earlier too, because it directly follows the Pada formation[6]. It is represented by the APr.

Yāska's *padaprakṛtiḥ* (= padarūpaṃ) refers to this stage.

Prātiśākhya B.

The *padas* being thus codified in Prātiśākhya *A*, the second step, naturally was, to devise rules in order to turn these *padas* into the Saṃhitā, and the manuals embodying such rules are represented by the available Prātiśākhyas.[7] And the process of the formation of Prātiśākhya *B* was not at all complicated. The material in the form of nomenclatory statements was already there; what the followers of each Śākhā of a Saṃhitā had to do, was, simply to revert the nature of the statements, i.e. to turn that from nomenclatory into the prescriptive. For example, a nomenclatory rule existed in the RV. tradition to the

---

1 Hymnen des Ṛgveda 380 ff. " der Saṃhitāpāṭha das unbedingt altere, der Padapāṭha das unbedingt jüngere ist ".

2 Ind. Stud. 13. 2 ff.

3 Cp. note to 148; Pat. MBh. II. 85: 5; III. 117: 18—19; 398 : 9-10 (avagrahe'pi na lakṣaṇena padakārā anuvartyāḥ padakārair nāma lakṣaṇam anuvartyam / yathālakṣaṇam padaṃ kartavyam); Lüders, Vyāsaś. p. 25. n. 1.

4 The Pada formation vitally rests on avagraha and the analysis of accent; and the study of these must have preceded the available RPr., TPr., VPr., CA., and RT.

5 Cp. tén naḥ (AV. 12. 3. 12), which is analysed by the APr. (140) as tám naḥ, but by the Śaunakas as tát naḥ ; cp. APr. 3.

6 Pada-formation went practically hand in hand with the Saṃhitā : Weber, Ind. Stud. 13. p. 2.

7 Grammar in its earlier stage seems to have been nomenclatory ; cp. Pat. MBh. I. 5—6 :—
" athaitasmin śabdopadeśe sati kiṃ śabdānāṃ pratipattau pratipadapāṭhaḥ kartavyaḥ / gaur aśvaḥ puruṣo hastī śakunir mṛgo brāhmaṇa ity evam ādayaḥ śabdāḥ paṭhitavyāḥ / nety āha / anabhyupāya eṣa śabdānāṃ pratipattau pratipadapāṭhaḥ / evaṃ hi śrūyate / Bṛhaspatir Indrāya divyaṃ varṣasahasraṃ pratipadoktānāṃ śabdānāṃ śabdapārāyaṇaṃ provāca nāntaṃ jagāma " etc.
Bṛhaspati's grammar was nomenclatory and was, later on, replaced by descriptive (lakṣaṇa). Cp. also : " na hi Pāṇininā śabdāḥ proktāḥ / kiṃ tarhi sūtram " MBh. I. p. 12.

effect that such and such words, which show *ṣ* in the Saṃhitā, have *s* in the Pada; it was just reversed to the form, that such and such words, which have *s* in the Pada, should exhibit *ṣ* in the Saṃhitā. All rules of the genuine *B* should have been of this type, and so they are found to a great extent in RPr. and TPr., and to some in VPr. The process of abbreviation was yet to come.

Prātiśākhya A was superseded by Prātiśākhya B.

But two things are bound to happen at this stage; first: the evolution of *B* would throw into abeyance *A*; and this has actually happened in case of RV., TS., and VS.; although traces of *A* are still found in them and in the subsidiary treatises called ***Tapara, Napara*** etc. belonging to them. Second: *B* being ***lakṣaṇa*** (descriptive) would be easily reduced to the abstract sūtra style; and this is exactly what we find in some rules of the RPr. and TPr., and in a good many of the VPr., CA., and RT.

Yāska's ***padaprakṛti = padāni prakṛtir mūlam*** (Saṃhitāyāḥ) ***yeṣu*** refers to the second stage.

Mixture of A and B.

Traces of *A* are found in *B*; and once it is admitted that *B* is meant for turning Pada into Saṃhitā – and such is the unanimous verdict of all authorities, ancient and modern – we can confidently pick out all those rules, which deal with the Pada, as relics of *A* lurking in *B*. And our search for this is not long before we meet in the RPr. 155-157:—

prakṛtyetikaraṇādau pragṛhyāḥ I

a rule, which prescribes negation of saṃdhi before ***iti*** in the Pada and is read by all the Prātiśākhyas alike. In fact, the very term ***prakṛtibhāva*** is based on ***prakṛti = pada.***[1] And although such rules are not many in the RPr., they occur in a pretty large number in the VPr. and CA. For instance, what office can those rules discharge in the VPr., which analyse ***avagraha*** in the Pada, while that treatise declares:—

svarasaṃskārayoś chandasi niyamaḥ I (1.1)

to be its object; or with what pertinence the entire fourth chapter of the CA. could stand there, when that treatise is meant for the Saṃhitā formation, although in the introductory remark it sets out to analyse both Saṃhitā and Pada,[2] a statement clearly reflecting the compromise effected between the two types?

That, ***avagraha*** portions of VPr. and CA. are an aftergrowth, is proved by one single fact, that, in case of RT., we have its ***avagraha*** portion still separate, called its Pariśiṣṭa.[3]

Not that *B* alone was borrower. *A* has undergone greater change. This is illustrated by the available APr.[4], which declares, in its opening remark, that it will teach the Pada of the AV.; and to this it generally sticks, laying down nomenclatory rules from start to finish. But there occur certain rules in it, rules in which the Prātiśākhya exceeds its own limit and lays down prescriptions operating only on the Saṃhitā. Take for instance 148, 155; the latter prescribes that in ***gaviṣṭau*** and ***gaveṣaṇaḥ*** the ***v*** is not elided. Now, this can apply only to the Saṃhitā and the rule is actually found, exactly in the same form, in CA., where it properly fits in. All such cases, and happily they are a few, may be confi-

1 TPr. 5. 2 with Whitney.
2 1. 1.
3 Cp. my edition of the Sāmapadapāṭha.
4 Ṛktantrasaṃgraha, based on RT., is nomenclatory. See my edition of the same. It had a larger RT. before it.

dently put down as borrowings from *B* or general grammar, lurking in text, through marginal notes.

Not only this. We have seen, while discussing *A*, that the rules of that type could only be nomenclatory, in fact no more than passage-lists, with the bare addition of predicate, such as *ekārāntāni*, *ūṣmāntāni*; rules which are, properly speaking, no *lakṣaṇas*, but termed so only for the sake of convenience. That such nomenclatory word-lists have been given the form of the extant APr. sūtras, is entirely due to the influence of the sūtra style set up in vogue by *B* and general grammar.

When was the APr. reduced to the sūtra form ?

And it was thus, and somewhere in that period, stretching from RPr. to the late philosophic sūtras[1], that our APr. received its present sūtra form, a period incapable of being reduced to definite centuries, but well-defined by the sūtra style with an admixture of the kārikās,[2] by the established usage of *atha* and *athātaḥ* as the auspicious beginning of literary undertakings, particularly *bhāṣyas*, and a period in which Buddhistic taste had a considerable influence both on thought and speech, as is indicated by the use of neuter *śabdāni*,[3] *catureṣu* for *caturṣu*[4] and irregular saṃdhis.[5]

APr. as a test for the lot.

And the fact, that, in its available form, the APr. is wrongly modelled on *B* and is, therefore, later than that, invests it with a peculiar importance of its own; because being at once the oldest and the youngest of the lot, it can be used as the surest test for the whole; and this leads me to venture a suggestion, which, although at first may sound no more than a paradox, is yet based on certain grounds

Learned editors[6] have discussed interpolations in RPr., TPr., VPr., and CA., but they have taken it for granted that phonetics forms an essential part of the Prātiśākhya literature, and, therefore, it is an original constituent of it, although not a single rule dealing with this science is found in APr. and not a single authoritative ancient[7] statement has been produced by any to this effect, while all authorities, ancient and modern are unanimous in declaring, that phonetics is the proper subject of Śikṣās; and these, so far as their kernel is concerned, being prior[8] to the Prātiśākhyas, could have very well supplied the latter with terms like *ghoṣa* and *aghoṣa*, for which alone the introduction of phonetics in them could be argued. And if once we admit Śikṣās to be meant for instruction in *varṇoccāraṇa*, we should be justified in demarking their saṃdhi portions as

---

1 Jacobi, The Dates of the Philosophic Sūtras: JAOS. 31, 1-8; Mīmāṃsā and Vaiśeṣika: Indian Studies in honor of Lanman 145-165 ("das M.S. zwischen 330 und 200 v. Chr. entstanden sei, das VD. in das erste Jahrhundert vor oder nach Anfang unserer Zeitrechnung" p. 164); Liebich identifies Pat., the author of MBh. with Yogaśāstrakāra: Zur Einführung I. 7ff.

2 For Kāt. cp. Pat., MBh. I. 3 : 1 with Nāgeśa; Goldstücker, Pāṇini p. 79. Such as those of Vyāḍi, Kātyāyana, and Pat.; Vyāḍikārikās on Jaṭā will be shortly available. He also composed a Saṃgraha of 100,000 ślokas : Pat., MBh. I. 6 : 12 with Kaiyaṭa and Nāgeśa.

3 Four times in APr.

4 Cp. under rule 14

5 Cp. 72 ; 217. 3.

6 Weber, VPr., Ind. Stud. 4, pp. 70, 75, 321,. 324; on TPr. Lüders, Vyāsaś. (17ff.) with references to Whitney by him; on RPr. cp M. D. Śāstrī (Intr. 22-33), who gives a summary of Regnier and others.

7 Vaidikābharaṇa on TPr. 1. 21, and Uvaṭa on VPr. 1. 169 refer to the available Prātiśākhyas, which do contain Sikṣā and Vyākaraṇa. The comment on RPr. 1. 1 describes Prāt. as merely a Śikṣāśāstra in opposition to Uvaṭa, who includes in it all the three Śikṣā, Chandas, and Vyākaraṇa.

8 Haug, Essay 63 ff. (criticised by Lüders, Vyāsaś. p. 4); Burnell, Aindra School p. 47, (criticised by Kielhorn, Ind. Ant. 1876, 141ff.) ; Varma, Critical Studies 14-21.

later additions and should be, accordingly, entitled to delete a good many portions of the Vyāsaśikṣā and others, collected by Tripāṭhī in the Benares Collection.

Interpolation in the grammatical literature is general.

Such is, then, the state of flux in which the entire ancient grammar comes before us, including, of course, Nirukta[1], Dhātupāṭha[2], and Aṣṭādhyāyī[3], in which contradictions and anomalies have been discovered by Whitney[4], Sköld[5], and Faddegon[6]. And the close scrutiny of this single APrM., revealing, as it does, at every step, the great role additions and abbreviations have played in the development of Sanskrit literature, has made me sceptic about Kielhorn's[7] well-argued plea for the genuineness of MBh. text, and I feel to-day more inclined towards the opposite held by Weber[8], although not in that form, to that extent and on that much discussed data[9] on which he based his conclusions.

True, undue restiveness is an impediment in the way of progress; and, on that account, a controversy about the priority of the Prātiśākhyas to P. and vice versa, has been carried on since Roth[10] first stated his views in favour of the Prātiśākhyas. He was supported by Weber[11] and Müller[12], but was opposed by Goldstücker[13], Haug[14], and Burnell[15] with a weighty support from Wackernagel[16] followed by Macdonell[17]. In 1919 Liebich[18] supported Weber; he is followed by Breloer[19] but opposed by Thieme[20]. In the course of the controversy Whitney's[21] attitude remained noncommittal, while Keith[22] went to rather extremes in support of Weber.

And here a few straight remarks may be ventured on this problem:—

Weber[23] based his conclusions on the principle:—

"je älter ein sūtram desto verständlicher ist es, je räthselhafter desto jüngern Ursprung bekundend"

1 Sköld, Nir. pp. 115, 169-170.
2 Meanings have been added probably by Bhīmasena after Pat.: Liebich, Zur Einführung II. 49 ff.: Kṣīrataraṅgiṇī 242, 266 ff.; Lüders, Kātantra und Kaumāralāta SBAW. 1930, 482 ff.; Thieme, OlZ. 35, 238-240.
3 Kielhorn discusses interpolations : Ind. Ant. 1887, 178-184; MBh. I. Pref. p. 9; Böhtlingk's view (p. xix) has been refuted by Sköld in Papers on Pāṇini p. 29. Cp. also Liebich, Concordanz P. Candra 1-8; Thieme, OlZ. 32, p. 204.
4 The Veda in Pāṇini : Geornale della Società Asiatica Italiana VII, 243-254.
5 Papers on Pāṇini 22-24; his main thesis on Prātiśākhyas and Śivasūtras (op.cit. 1-22) has been admirably answered by Breloer, ZII. 1932-36, pp. 133-191.
6 Acta Orientalia VII, pp. 48-65; answered by Breloer; also by Thieme, OlZ. 33, 550-551. Fourth book of Kātantra later addition : Lüders, Kātantra u. Kaumāralāta p. 14 ff.
7 Ind. Ant. 1876, 241-250, where he discusses Weber, Burnell, and others.
8 Ind. Stud. 5, p. 159; 13, 293 ff.; Ind. Ant. 1873, 209; 1877, 304; Sköld, Papers on Pāṇini (22 ff.), criticised by Thieme in OlZ. 33, 551. See also Liebich, Kṣīrataraṅgiṇī p. 247.
9 Rājataraṅgiṇī 4, 487; Vākyapadīya 4, 484-489; rejected by Bhandarkar, Ind. Ant. 1873, 60, 240; the śloka has been, again, appealed to by Sköld in Papers p. 30.
10 Zur Literature und Geschichte des Weda 56 ff.; Nir. xlii-xlix.
11 Ind. Stud. 4, 102 ff. He has left VPr. anomalies unnoted : cp. my note to APr. 106, 143.
12 RPr. Intr. pp. 4—17 ; Hist. of Anc. Skt. it. 150-151.
13 Pāṇini, 183 ff.
14 Uber das Wesen des Wedischen Accent 65 ff.
15 RT. p. lvi.
16 Altind. Gr. I. lxvii.
17 Sanskrit Lit. p. 266.
18 Zur Einführung II. 30 ff.
19 Studie zu Pāṇini ZII, 1929-31, 114-135; also mündlich.
20 Pāṇini and the Veda 81-98; also in a communication to me from Breslau, dated 2. X. 1936.
21 OA. p. 249; also Kielhorn (indirect), Remarks on the Śikṣās p. 13, quoted by Liebich in Pāṇini p. 19.
22 Veda of Black Yajus p. XL.
23 Ind. Stud. IV, p. 90.

The principle does not work. Cp. the saṃdhi of *ik* in different treatises :—

I. *a*	RPr. 2.21 : 125	samānākṣaram antasthāṃ ; svām akaṇṭhyaṃ svarodayam |
	VPr. 4.45	svare bhāvy antasthām |
	CA. 3.41	svare nāmino'ntasthāḥ |
	TPr. 10.16	ivarṇokārau yavakārau |

The saṃdhi is restricted to *i*, *ī*, and *u* in TPr.; a restriction which might, with the same propriety have been made by all, since final *ū* is always *pragṛhya* and final *ṛ* occurs nowhere in the Veda. TPr. is thus an improvement on others, but it is admittedly older to all but RPr.

RT. 107,109	ram ṛstham asve ; antasthām |
P. 6.1.77	iko yaṇ aci |

The principle has failed. TPr. is simplest, yet it is an improvement on the RPr. Cp. however, Kātantra :—

1.2.8	ivarṇo yam asavarṇe na ca paro lopyaḥ |
1.2.9	vam uvarṇaḥ |
1.2.10	ram ṛvarṇaḥ |
1.2.11	lam ḷvarṇaḥ |

Kātantra is simplest, yet it is the latest.

b Saṃdhi of *ec* :—

RPr. 2.25 : 129	uttamau ca dvau svarau |
„ 2.27 : 135	hrasvapūrvas tu so'kāram |
„ 2.28 : 136	pūrvau copottamāt svarau |
VPr. 4.48	saṃdhyakṣaram ayavāyāvam |
CA. 3.40	saṃdhyakṣarāṇām ayavāyāvaḥ |
RT. 111	saṃdhyam ayavāyāvam |
P. 6.1.78	eco'yavāyāvaḥ |

CA. and RT. are admitted as later to P.; but cp. the use of *saṃdhyam* in them against *ec* of P.

TPr.		Kātantra.	
9.11	ekāro'yam |	1.2.12	*e ay* |
9.12	okāro'vam |	1.2.14	*o av* |
9.13	aikāra āyam |	1.2.13	*ai āy* |
9.15	aukāra āvam |	1.2.15	*au āv* |

Kātantra simplest, yet decidedly it is the latest.

c Saṃdhi of *visarjanīya* in Kātantra :—

1.5.1	visarjanīyaś ce che vā śam |
1.5.2	ṭe ṭhe vā ṣam |
1.5.3	te the vā sam |
1.5.4	kakhayor jihvāmūlīyaṃ na vā |
1.5.5	paphayor upadhmānīyaṃ na vā |
1.5.6	śe ṣe se vā pararūpam |

A comparison with the table under APr. 80 will show that Kātantra is the simplest; and yet it is the latest.

II. Weber[1] places CA. later than VPr. The statement has been accepted.[2] But cp. VPr. 4.119 :—

asasthāne muḍi dvitīyaṃ Śaunakasya \|

1 Ind. Stud. 4, 90-92.

2 Liebich, Zur Einführung II p. 47; Thieme, Pāṇini and the Veda pp. 3, 85, 94-95 with undue dogmatism on a wrong data.

The ascription to Śaunaka occurs in CA. 2.6 :—

dvitīyāḥ śaṣaseṣu ।

Reference to CA. is patent. But I have shown, under APr. 59, that the kernel of the VPr. is older than is yet supposed to be. Such references can only show the various recasts each work of this class has undergone.

III. The principle followed by Müller[1] does not work. Compare[2] :—

Pāṇini.		Śākaṭāyana.	
5.4.154	śeṣād vibhāṣā ।	2.1.229	śeṣāt Siddhanandinaḥ ।
7.2.10	jarāyā jaras anyatarasyām ।	1.2.37	jarāyā ṅas Indrasyāci ।

Śākaṭāyana's appeal to Siddhanandin and Indra does not show his reference to their grammar. The names only mean option.

Pāṇini.		Devanandin.
2.3.5	vibhāṣā guṇe'striyām ।	the same ascribed to Śrīdatta.
3.1.11,120	mṛjer vibhāṣā ; vibhāṣā kṛvṛṣoḥ ।	„ „ „ „ Yaśobhadra
5.1.86	dvigor vā ।	„ „ „ „ Bhūtibali.
6.3.72	rātreḥ kṛti vibhāṣā ।	„ „ „ „ Prabhācandra.
7.1-7	vetter vibhāṣā ।	„ „ „ „ Siddhasena.
8.4.62	jhayo ho'nyatarasyām ।	„ „ „ „ Samantabhadra.

An appeal to these names does not show that Devanandin knew their grammars or that such grammars did ever exist.

IV. *Terminology no sure test for the age.*

Undue reliance has been placed on terminology[3] in discussing the age of the Prātiśākhyas and Pāṇini. One of these terms is *pratyaya*[4], which denotes *para* in the RPr., but *suffix* in Pāṇini.

But a much later use of this word in the sense of *para* has been shown by Lüders[5] in Central Asian texts.

Terminology[6] chiefly depends on the nature of the source from which one draws.

The APr., in its saṃdhis, follows the order of the RPr. against that of CA.[7] At places its wording is diffuse[8] and construction archaic[9]. Its use of *velā*[10], *prasāraṇa*, and its formation of dhātus[11] both with *i* and *ti* may be noted.

Yet, in its available form, it is unmistakably posterior to CA. and Pāṇini.

Unity in the sphere of Saṃhitās.

And, thus, visualizing the imperfect and unstable nature of our data, and also realizing that a competent discussion of the matter is impossible in the absence of a concordance of grammatical literature, together with a complete translation of the MBh., I

1 The very basis of Müller's arguments was faulty: Sköld, Papers 27-33; 42-46.
2 List from Kielhorn : "Scheinbare citate von Autoritäten im grammatischen Werken : Festgruss an Böhtlingk 52-53.
3 Liebich, Zur Einführung II, with special reference to this discussion ; disputed by Thieme in Pāṇini and the Veda 85-96.
4 Keith, Veda of Black Yajus p. xl.
5 Kātantra und Kaumāralāta pp. 14, 21.
6 Whitney, CA. p. 249; also Lüders, in a different context, Kātantra und Kaumāralāta p. 55.
7 Cp. 100.
8 80.
9 Cp. quotation under 147 i.
10 Cp. section 8.
11 173 191.

have purposely refrained from entering into this controversy, and have tried, instead, to outline the provisional chronology of the ṚPr., Nir., and other Prātiśākhyas on the basis of *tvé*[1], besides emphasizing, with a leaning on Wackernagel, that the Prātiśākhyas in their extant form are no Prātiśākhyas, but more or less Prātisaṃhitas, treating, as they do, not a śākhā of a particular Saṃhitā, but a Saṃhitā in general; or to be more precise, that śākhā of a Saṃhitā, which emerged victorious from the conflict of the warring śākhās, attended, of course, with an admixture of the variants from others, and was ultimately adopted by all, both for ritualistic as well as theoretic purposes; a stage, when *a Ṛgveda* became *the Ṛgveda* and so on; a process that in all probability took place after Pāṇini's time.

Unity in the sphere of Prātiśākhyas.

With the supersedence of different śākhās by one, i.e. *the RV.*, a consequent unity in the sphere of Prātiśākhyas was natural, moulding all into one, i. e. the extant RPr., and setting this the one norm for the Śākalas as well as the Vāṣkalas and the rest. The same process took place in case of other Saṃhitās and Prātiśākhyas[2]; and herein lies the true explanation of the many conflicting views found in them, particularly in the TPr. and VPr.; views that are nothing but relics of the older Prātiśākhyas, differing from one another only on minor points, views that have been set down by Keith[3] as *corruptions*, *confusions of memory and oversights* on the part of the TPr. makers.

The RV. became norm for the followers of different śākhās.

And the whole matter of *the RV.* for *an RV.* has become now so well established that if, by chance, theVāṣkala RV., together with its hypothetical RPr., ever came to light, nobody would care to alter the present RV. according to the new finds; what, at the most, may be done in that case, is this, that the Vāṣkala variants, if there be any, and they need not be fundamental, or even great, will be pointed out on the margin or notes of the adopted text, without, however, in any way, interfering with the contents of the established writ.

And if, perchance, out of 100 śākhās of the Yajus, a minor śākhā, differing from the normal VS., only on say 50 places, ever came to light with its attendant Prātiśākhya, there will be no reason to alter the present writ according to the new finds; the proper procedure in such a situation will be this, that the variants of the new śākhā, however small and insignificant they may be, will be bracketed out, together with the sanction of its Prātiśākhya, on the margin of the printed VS.

Fundamental wrong done to the AV.

What is justified in case of the RV., VS., and TS. should equally hold good in case of the AV If there ever came in the history of Vedic literature a period of conciliation and synthesis for the RV., VS., and TS., there also came a period, when *an AV.* was changed into *the AV.*, and a particular śākhā of the Saṃhitā dominated over the rest. And if such a thing is conceded – and there is no reason to deny it– it follows automatically that this Atharvaveda should conform to, and be edited according to *the APr.*, and not *an APr.*; and it is exactly at this point that a fundamental wrong was done to *the AV.* by those very giants who served it most.

1 Cp. note to APr. 59.
2 Gelpake, Anantabhaṭṭa's Padārthaprakāśa : ein Kāṇva Kommentar zum VPr. 19 ff.; also Faddegon, OlZ. 34, 573-74.
3 Veda of Black Yajus p. xxxiv.

was all very well for those who edited the RV., VS., and TS. Each Saṃhitā happened to preserve its own *the Prātiśākhya*; and this should have facilitated the task of the editors of the respective Saṃhitās; the mss. of the Saṃhitās could be checked in the light of the Prātiśākhyas and vice versa.

Handicaps in the case of AV. editors.

But this was not the case with *the AV.*; and it is an irony of fate that the AV., although it was the very backbone of the popular religion against hieratic, remained ever unpopular[1] in the land, so much so, that, in its lot nothing is sure and fixed, not even the names of its śākhās[2], not even their number[3], not even the divisions[4] of its Saṃhitā, needless to refer to the bewildering variety and perplexity of its text, itself extremely remote and obscure, thrown into greater chaos by one unfortunate handicap in the case of its editors.

Whitney *turns an APr. into the APr.*

Sure, the mss. of the AV. reached Europe pretty early and were utilized by Roth and Whitney, and the product was their first edition of the AV. in 1856. But it was sheer bad luck that no ms. of *the APr.* could reach Europe along with those of *the AV.*, while a single corrupt ms. of *an APr.* was already in Berlin, and was copied by Whitney in 1852-53, while residing in Tübingen, with the result that, in 1862, an edition of that *an APr.* was published under the title *the APr.*, the real name *Caturadhyāyikā* being shown within brackets.

This was a blunder; the reason and process are clear. In 1848, Roth, while discussing the outlines of the Vedic literature in the introduction to his Nirukta, suggested a connection between AV. and CA., that of Saṃhitā and Prātiśākhya;[5] this idea was all along working in his mind, when he, in collaboration with Whitney was editing the AV. text. On the conclusion of their joint labour the preconceived connection between the two became firmly fixed. Nevertheless, when in 1862, Whitney was to publish his edition of the supposed *the APr.*, he realized that the title of his work was *Śaunakīya Caturadhyāyikā*, repeated in each signature, the name of the comment *Caturadhyāyībhāṣyam*, and the work was nowhere mentioned as *the Prātiśākhya*, except in an ambiguous passage of the AV. Pariśiṣṭa[6] xlix, till then probably unknown to the editor. Whitney weighed all this but, considering the extreme improbability that any other like treatise, belonging to any other school of the Veda, would ever be brought to light, he, on his own responsibility, bestowed on *an APr.* the title of *the APr.*

---

1 No Atharvan influence on the Nirukta: Skold, Nir. p. 49; not recognised as a fourth Veda in the time of Buddha: op. cit. p. 133.

2 Bloomfield, The Atharvaveda: (The names of the schools of the AV.) 7-15; KauśS. xxxi-xxxiii; on p. xxxii he gives the full list of scholars who have discussed this matter.

3 "navadhātharvaṇo vedaḥ" Pat., MBh. I. p. 9; Caraṇavyūha (Ind. Stud. 3, p. 277); AV. Pariśiṣṭas xlix, 4; but cp Ahirbudhnyasaṃhitā 12, 8-9:—

ekaviṃśatiśākhāvān Ṛgvedaḥ parigīyate /
śataṃ caikā ca śākhāḥ syur Yajuṣām ekavartmanām /
Sāmnāṃ śākhāḥ sahasraṃ syuḥ pañca śākhā Atharvaṇām //. For the rest cp. Bloomfield, op. cit.

4 Cp. SPP., AV. I, 16-23; Lanman, AV. cxxvii-cxl.

5 P. xlvii.

6 "lakṣaṇagranthā bhavanti / Caturadhyāyikā prātiśākhyaṃ Pañcapaṭalikā Dantyoṣṭhyavidhir Bṛhatsarvānukramaṇī ceti/" (Caturadhyāyikā prā- can be construed both as Karmadhāraya and Dvandva); c . Pariśiṣṭas of the AV., p. 337.

Thus, *an APr.*, i.e. the CA., once turned into *the APr.*, important conclusions were drawn from it. Because the work was called *Śaunakīya* in the ms., the equation, deduced from it was :—

CA. = the APr. + Śaunakīya ;

and because a connection, that of Saṃhiṭā and Prātiśākhya, between the CA. and *the AV.* Saṃhitā, was already presupposed to exist, the equation became :—

CA. = the APr. = Śaunakīya APr. + AV. = Śaunakīyaśākhā of the AV. = Vulgate.

And this is exactly the line of reasoning, followed by RW.,[1] and repeatedly asserted by scholars like Lanman[2] and Bloomfield[3], not to refer to the compilers of the various Vedic histories.

That, this circle of *anyonyāśraya* is weak, requires certain details.

IV

The Vulgate is not Śaunakīya.

Now, all the twelve mss., on which I have based my thesis, unequivocally call themselves *Atharva Prātiśāknya*, no more or less ; while the two[4] mss., on which Whitney bases his edition of the CA., unmistakably call themselves *Śaunakīya Caturadhyāyikā.* This alone should prove that *the APr.* belongs to *the AV.*, and that CA. belongs to the *Śaunakīya* school of this Saṃhitā, and not to *the AV.* in general.

The APr. cites 3,236 AV. passages, and the number of citations is probably larger than that contained in any other Prātiśākhya. Out of this large number, there are hardly ten passages, where the Vulgate mss. do not follow the sanction, explicit or implicit, of the APr., while there occur hundreds of passages in the CA., where not a single Vulgate ms. follows the sanction of this treatise, besides those typical cases, where CA. specifically prescribes a certain saṃdhi for a chosen passage, but that saṃdhi is not carried out in that passage even by a single Vulgate ms.; and this is significant. What RW. have done in such cases is this, that, either they have ignored the CA. authority, adopting the unanimous reading of the Vulgate mss., or they have flouted the Vulgate mss., and followed the former.

That, this procedure is unscientific needs no emphasis; but before putting the matter into facts and figures, I should dispose of the one possible misgiving lurking in the mind of the reader that the APr. may possibly belong to the *Paippalāda* school of the AV.; and, thus, the very basis of our discussion may be wrong.

1 CA., introductory remarks.

2 AV. lxx-lxxi, cxxiii-cxxvi ; the whole introduction is based on this hypothesis ; cp. also Barret, who uses *Ś* "to refer to the AV. of the Śaunakīya school" : JAOS. 26, pp. 198, 203 ff.

3 "That the Vulgate, together with Kauś., Vait., and GB. belongs to the school of Śaunaka may be regarded as certain. The AV. Prāt. bears the title Śaunakīyā Caturadhyāyikā : it is the phonetic manual of the Vulgate, and no other text. The AV. Paddh., at Kauś. 1.6, designates Vaitāna as the Śaunakīyasūtra ; the dependence of Vait. upon Kauś. is certain : the Kauś. is, therefore, also a sūtra of the Śaunakin" etc. The Atharvaveda pp. 13-14 in particular, and the whole thesis in general. "The surmise, that the Vulgate belongs to the school of the Śaunakin can now be regarded as even more certain" etc. KauśS. p. xxxvii.

4 JAOS. 10, 156-158.

The following table will clear this doubt :—

	APrŚ.	Paippalāda.
6. 8.	pūrṇó	tṛpto
7. 12.	dhāsyúr yónim prathamá á	yaś ca yonim prathamā
26.	sunótā ca	śṛṇotanā tu
30.	vacasā́ veśayāmahe	dhīrāṇā utas tvama.
41.	roha	kramasva
8. 2.	giro me júṣavéndra	kiro juṣasya indra
5.	vāya udakéna	–yavu–
9. 1.	ihaítu sárvo	asya vardhayato
10. 5.	subhūtyā	sapuṣṭyā
10.	vṛ́ntād abhí	–adhi
11.	tántum abhí	–saha
15.	nír upānasā́t	yonin nṛpāśana
16.	prajā́patir budhyate	prajā budhyante
27.	páry ā́bhṛtaṃ sáhaḥ	pari saṃbhṛtam
29.	pathā́m ánu vyāvártane	patho vyavyā–
39.	pṛthivyā ádhy údbhṛtam	–vyābhy ud bhṛtam
42.	ṣaṣṭhā́t	ṣaṣṭhaḥ
47.	púruṣé'dhi	–ṣaś ca
49.	úchiṣṭé'dhi	–ṣṭeti
11. 2.	tátaḥ pári	tataṣp–
12b. 1.	asmāné yónāv ádhy aírayanta	–dhāmann adhīra–
13. 9.	úpa sám	abhi
11.	svadhā́ abhí	svadhayāti
13.	yantu	–yanti
14.	párājitāso ápa ní layantām	tā yantu paramāṃ parāvatam
18.	úpa	abhi
13. 27.	tṛtíye nā́ke ádhi ví śrayasva	jyotiṣmantan abhi lokaṃ jayāsmai
30	kúsindhe ádhy ā́ dadhau	kvasindhād adhād adhi.
36.	asmā́ṁ ápi sám sṛja	yad bhaume adhi–
37.	bhūme	bhaume
41.	spṛśantām	sṛjantā́m
14. 2.	yáthāyám arapā́ ásat	yathā tvam arapāso
10.	yáś cakā́ra ná śaśā́ka kártum	yāṃ cakāra na śaśākha śaśire
12.	sácetasau drúhvaṇo yaú nudéthe	satyojasau dṛhyāṇī yo nirete
14.	manyo	sadyo
17.	vipáśyati	nipa–
22.	yá enaṃ	yenedam
26.	yáthā	yatrā
28.	yé amnó	ye'sto
30.	búbhūsti	hṛdaye
32.	śāle	pūrvaḥ
35.	upariṣánti	upadi
39.	yáthā sū́ryo mucyáte támasas pári	–sūryas tamaso mucyate pari
53.	ṛṇám ahám	aham ṛṇam
15. 5.	straíṣūyam	triṣūyam
11.	iyám evédaṃ bhaviṣyátīti	yam evedaṃ bhaviṣyati na vayam iti
16. 3.	grā́hir jagrā́ha yádi	grāhyā gṛhīto yady eṣa
18-19. 5.	duhé sāyáṃ duhé prātár duhé madhyáṃdinaṃ pári	duhe vānaḍvān sāyaṃ duhe prāta duhe divā
11.	no áṃhasaḥ	pātv aṃ–
14.	vā́ñcha me tanvā́ṃ pā́dau vā́ñchā́kṣyaù	vāñcha me pādau tanvāṃ vāñcha akṣyau

	APrŚ.	Paippalāda.
16.	tárda haí pátaṅga haí jábhya hā́ úpakvasa	tarda heṃ pataṅga heṃ jabhyā upakvasaḥ anadantaḥ
24.	svádha éhi sū́nṛta éhi	svadhehi sūnṛtehi
21. 12.	no	omitted
27.	nipriyāyáte	nu–
23. 3.	jāgṛtá	jāgrata
6.	déva tvaṣṭar vardhaya sarvátātaye	devo'sūvaṃ dadhite śarma yacha naḥ
24. 15.	ajárāṃ kṛṇómi	amṛtaṃ duhānā
25. 1.	víśvam anyā́m abhīvā́ra	–nyābhi vavāra
28. 1.	asi	–sa
5.	néc chátruḥ prā́śaṃ jayāti	yaś śatrūn saṃ jayāt
8.	kṣiyema	adīma
15.	kā́māḥ sám atītṛpas tā́n	kāmānt samitau purastāt
23.	dattaṃ na etát	dattar vas tat
28b. 12.	úttānaparṇe súbhage dévajūte sáhasvati	uttānaparnāṃ subhagāṃ sahāmānāṃ sahaśvatīm
15.	hiraṇyavarṇe	–bāhū
16.	súbhage	yuvate
18.	úpatṛṇya bábhra	–tarṇi babhru
25.	úgrampaśye rāṣṭrabhṛt	–paśyedrā
42.	víśvajit trāyamāṇā́yai mā	trāyamāṇe sarvavide mām
28c. 4.	ábhihrutī gáyasya cit	vihvṛtī ka–
51. 3.	gharmadúghe iva	–dugheva
58. 25.	ávāyám ailabá ailait	avā imailavailai
26.	sómo nír aṇait	somo anṛnaiḥ
61. 1.	asmā́kárthāya jajñiṣe	hṛdi kāmāya randhaya
2.	evā́smā́kedáṃ dhānyàm	eva me astu–
62. 2.	anamīvā́ upétana	svāveśāsa–
66. 4.	márto	–tyo
2.	vṛṣabháḥ	carṣaṇiḥ
10.	vṛṣabháḥ	ṛṣa–
12.	vṛṣabhásya	ṛṣa–
14.	yó róhito	ayaṃ ro–
69. 4.	ihaídhi puruṣa	ehi ehi punar ehi
7.	ájasra edhi	–sredhi
13.	ápatighnīhaídhi	pátir aghny edhi
70. 9.	arvā́ṅ	arvāk
71. 2.	nírṛtyā akaḥ	nirṛtaye karat
3.	mahyā́ ariṣṭá–	–hyāri–
11.	yénā saṃgáchā úpa mā sá śíkṣāt.	yena vadām upa mā sa tiṣṭhāt
13.	jihvā́yā āsyā̀ya	–yāsyāya
71. 16.	upastáre	–stire
72. 7.	hánan	hatām
8.	hatam	,,
73. 1.	váśā hí	viśāya
6.	áyā yamásya sā́danam	yamasya gacha sā–
7.	vṛhāmi te	vṛhāmasi
14.	sṛ́ñjayā vaitahavyā́ḥ	brahmīm asambhavyam
16.	nā́ryā(ḥ)	nābhā
17.	praiṣā́ yajñé	–nividā
20.	namasānā́(ḥ)	haviṣainam
24.	vātāparjanyáyoḥ	viśvedevāḥ
30.	dhánāni	dhanānām

		APrŚ.	Paippalāda.
	31.	tanā́yā(ḥ)	–ya
	35.	pátnyā naddhā́ni	patni te
	39.	vahanti	vrajanti
	51.	kṛṣyā́ gór dhánāt	kṛṣṭiṃ gāṃ dhanam
	52.	striyā́ yán	yat striyām
	53.	dhanakāmyā́t	–myāḥ
	58.	viliptyā̀(ḥ)	vilaptyā
	69.	ámukthāḥ	amoci
	70.	hy ájñāsthā váruṇaiḥ	hi yajñiyās tvā
	84.	vythiṣṭhā(ḥ)	carantām
	96.	ṛtasthā́(ḥ)	ṛceṣṭhā
	103.	tapojā́(ḥ)	samotā
	104.	nṛcákṣā ava	–kṣāva
	105.	śúmbhante	śundhanti
73.	112.	vádā(ḥ)	vadasi
	115.	madhyameṣṭhā́ rā́jñām	–stheham asyā
80	1.	ni stuvānásya	nyastu–
	2.	–bhrajā stanáyan	–jasta–
83.	2.	mitrá enaṃ váruṇo vā riśā́dā	mitraś ca tvā varuṇaś ca riśādau
	10.	talā́śā vṛkṣā́ṇām iva	yavā tvamai vṛ–
	21.	prathamā́ dvā́ḥ	–mobhā
89.	3.	devágopā	nevajuṣṭā
92.	3.	abhīpató vṛṣṭyā́	abhīptaṃ rayyā
95.	2.	tváṃ tā́	tvam aṅga
95b.	6.	ā́'yavan	–yuvam
	17.	prá ṇo vocaḥ	–nityasya rāyaḥ
96.	30.	karaḥ	karat
	35.	ā́ dhāt	dhātā
100.	26.	akarma	kṛṇomi
	52.	ékapādo	–dyo
	54.	–dadāt	–dadhāt
	66.	manyo	sadyo
101.	3.	ā́harṣam	aharṣam
	7.	mā	tvā
	15.	ā́diṣi	ā dadhe
	17.	víśvā ā́sthāt	viśvāsthāt
103.	1.	enā́ ehā́ḥ pári	enāhyāsp–
104.	11.	pṛtanājím	–nājam.
	16.	pípāna índraḥ	–nā indriyam
	18.	utpípānam	uta pīdānam
	21.	prātā́ rā́trī	prātar astu
112.	4.	samudrá āsām	–drāsam
	6.	újjeṣa ā́ rabhāmahe	nijeṣā gṛṇīmahe
	11.	várcasa ā	–sā
	12.	áṃsa ādhā́ya	ahiṃ mādh–
	14.	skambhá idám	bhaidam
	17.	yátra	vayam
115.	2.	hara	bhaja
	5.	mādaya	sā–
118.	1.	dīdhīthām	dīdhyatām
	2.	víśve śumbhantu	viśvān muñcantu
	8.	mā́nu tiṣṭhatu	mām abhi raksatu

		APrŚ.	Paippalāda.
	14.	áhar mā	–ṇo
	17.	méndro	me indro
120.	1.	ubhā́ hí vṛtrahántamā	ugrāya vṛtrahantamām
121.	6.	vā́tamāyāḥ	vātaraṃhāya
122.	2.	svardhí	śraddhī
123c.	3.	áparaḥ pátiḥ	–rasp
127.	2.	asyá	asmin
	5.	kā́māya	vaṣ kāmā
	19.	āyúṣyam asmā́ agníḥ	āyur asmai somo
127.	22.	kartam asmaí	santu tasmai
	24.	asmaí	asmahe
	25.	kā́māyāsmaí	kāme asmin
	26.	me asmaí	ṃe'sya
	28.	asmā́ ávase huve	ihāyantv oṣadhīḥ
	29.	śréyasīṃ dhehy asmaí	śrayam śrayasi dadhat
	30.	saúbhagam astv asyaí	bhavati subhageyam
	31.	asyā́ ichann agrúvai	–syāgruvai
	32.	asyaí	asme
	43.	kó asyā́ (ḥ)	no'syāḥ
	48.	ápāsyā́ḥ	–syāt
	49.	áṅgād aṅgād vayám asyā́ḥ	yo'yam asyām
	69.	yó amítro	yo'mi
	71.	asyá	asme
129.	8.	āsanvát	–su–
	17.	śavartébhyaḥ	śivastrebhyaḥ
	19.	gabhiṣák	–ṣat
130.	1.	bráhmabhiḥ	brahmaṇā
132.	5.	út pātayātha	–yantu
133.	2.	pátyamāne	–nāḥ
137.	3.	mé'him arandhayat	me'hīn ajambhayat
139.	4.	prāyám	prayām
	7.	maṣmaṣā́karam	viśvārātayo
	11.	enām	enam
	13.	ni–	nu–
	14.	"	"
143.	3.	bábhra ā́ me	–vā me
	5.	vāya íha	vāyav iha
144.	2.	mó apānó	mop–
	5.	dṛṣṭvā́	datsvā
145b.	2.	paśyati páśyati	–si –si
	3.	gṛṇata	gṛṇītam
146.	3.	ha	hi
147d.	20.	sthā́mny áśvāṁ atiṣṭhipam	ime sthāmann aśvāraṃsata
147e.	8.	ā́yuḥ prá tira	–yuṣ pra tara
	40.	skanda	kranda
	41.	–skandam	–krandam
	54.	prápīnāḥ	samaktāḥ
	59.	nabhatām	sadasyate
147i.	2.	párvāsyā grábhītā	parasya gṛbhīti
	17.	sá ca tvā́nu hvayāmasi	tasmai tvā ni–
	18.	śáviṣṭhā	śacībhiḥ
	30.	dikṣú	vi–

		APrŚ.	Paippalāda.
	31.	mā́nuṣīṣu dikṣú	–ṣeṣu riprā
	38.	víśyānāṃ	viśvānām
	54.	avādiran	–ciram
148.	2.	kṛṇotu	dadātu
150.	1.	–hárṣaṇīm	–ṣi–
153.	2.	nairbādhyèna	nir–
156b.	1.	yásya jāyā́m upaími	yaṃ yājamānāv abnyemahe
163.	1.	maghavan	vājinām
165.	3.	tva ṛṣahhó	ād vaṣabho
168.	4.	préta	–pyetu
169.	2.	muñcāmi	muñca mām
174.	4.	–tandryàḥ	tandriyaḥ
177.	1.	jagma ābhiḥ	–gmābhiḥ
178.	1.	kániknatam	karikradam
182.	1.	kṛ́ttīr dūrśā́ni	kṛtyai duriśāni
186.	1.	tāmradhūmrā́ḥ	tīvrāruṇāḥ
190.	2.	kúlmalam	gulmalūm
194.	1.	–vártmānam sám ṛ́bhvāṇam	–varpasam ṛbhvam
196.	7.	khálvāñ̐	–ṅ
	8.	ādityā́ñ̐	devān
	11.	vṛkṣā́ñ̐ abhí siṣyade	parnam abhi śuṣyataḥ
	15.	ávātirat	ivācarat
	20.	ayakṣmā́ñ̐ utá pū́ruṣān	–mām –ṣām
	22.	áti	anu
	34.	śalyā́ñ̐	–yam
	53.	mṛḍḍhi dūrám	mṛḍḍhvayetām
	56.	ténāsmā́ñ̐ ápi	yad bhaume abhi
	60.	jyótiṣmāñ̐	medhasvān
197.	4.	ṛtū́ñ̐r ajanayam	–ṇ sṛje
200.	6.	tisró'ti	catvā tu
202b.	5.	páry ábhṛtam	parisamb–
204.	8.	te astu	te'stu
205.	2.	bhuvaneṣṭhā́ḥ	bhūminaṣṭau
205.	7.	rayiṣṭhā́m	–hiṣṭhyā
206b.	1.	sādhaya	–da–
208.	5.	sahasrāpoṣásya	–srapośiṣe
	16.	pavīnasā́t	–vai–
209.	2.	–vāvṛdhé	–dhṛṣṇuvam
	8.	vāvṛta ékam	vivṛtekam
	11.	tātṛpuḥ	tṛpyanti
	15.	sāsahānā́ iva	–hānaiva
210.	23.	vṛṣṇyāvan	–vantam
212.	7.	pū́ruṣaḥ	pau
	25.	bhūme	bhaume
214.	2.	amitrasāhā́ḥ	–khādaḥ
214b.	2.	vi	ni
	3.	jánimā supraṇīte	janmā śrad dadhanī te
215c.	4.	śrudhí	śruti
215d.	1.	kalpayā	dhīyatām
216.	5.	–ante	–akte
	6.	purū́ réto	puro vācā
	13.	na(ḥ)	vayam

APr. does not belong to the Paippalāda.

The above table makes it clear that the APr. does not operate on the *Paippalāda*, which never came to be regarded as the norm of the AV., although it seems to have been preferred by Pāṇini and Patañjali, presumably because of its currency in the North, the home of the great grammarian, a place where the Kaṭhas once flourished, wielding, in all probability, a considerable influence on the former, a fact indicated by the excess and variety of the variants found in this particular school of the AV. Saṃhitā.

And having thus set aside the possibility of the APr's connection with the *Paippalāda*, let us now revert to the main enquiry.

CA. is not followed by the Vulgate mss.

And here a list of those passages, where the sanction of the CA. is ignored by the Vulgate mss. should prove decisive :—

a CA. 2.73. pitúḥ pitári : prescribes the change of visarjanīya into ṣ at :—
yé naḥ pitúḥ pitáraḥ 18.2.49, 3.46,59.

" Here *pitúḥ* stands before *pitáraḥ*, and, by the unanimous authority of the mss., maintains its visarjanīya. We must suppose that either *the Prātiśākhya* and its commentator overlooked these passages, or that they did not stand in the text contemplated by them, or that they stood there with the reading *pitúṣ p–* ". W.

The edition retains visarjanīya.

b 2.74. dyaùś ca : requires the same change at :—
dyaùṣ pitar yāvaya 6.4.3.

" All mss., but one, retain visarjanīya ". At 3.9.1, where the two words occur again in connection, all mss., except I and H, give dyaùṣ, and so is the edition. At 3.23.6, and 8.7.2, practically all mss. retain visarjanīya, and so does the edition, although Whitney would have *ṣ*.

c 2.75. ā́yuḥ prathamé : requires the same change at :—
ā́yuḥ prathamám 4.39. 2,4,6,8.

" The passage is cited by the commentator as *ā́yuṣ pra–*, but, in every case of its occurrence, the mss. read, without dissent, *ā́yuḥ*. The edition, however, has, in this instance, followed the authority of the Prātiśākhya ". W.

This decision is arbitrary.

d 2.76. pre musijīvapare : prescribes the same change at :—
ā́yuḥ prá moṣīḥ 8.2.17.
ā́yuḥ prá jīvase 18.2.3.

" In both passages, however, all the mss. read *ā́yuḥ*, as does our commentary in citing them, and the printed text does the same ". W.

e 2.63. nirdurāvirhavir asamāse'pi : requires the change of visarjanīya into ṣ at :—
níḥ kravyā́dam 12.2.16, 42.
níḥ pṛthivyā́ḥ 16.7.6.

All the mss. retain visarjanīya in both passages, and so does the edition.

f 2. 107. abhí syāma pṛtanyatáḥ : negatives the change of *s* into ṣ at :—
abhí syāma pṛtanyatáḥ 7.93.1.

All the mss. except W. read *ṣyāma*, which was, accordingly, taken into the edition.

Lindenau, reversing the process, accepts *syāma*.

g 3.79. upasargād dhātor nānāpade'pi : requires cerebralisation at :—
prá nabhasva 7.18.1,2
pári nṛtyati 4.38.3.
pranṛ́tyantaḥ 8.6.11.

All mss. retain *n* in all these passages.

It is obvious that the CA. is prescribing saṃdhis, which must have been current in the *Śaunaka* school; these are not observed by the Vulgate mss.; hence *Vulgate is not Śaunakīya.*

This is confirmed by :—

a 2.40. visarjanīyasya parasasthāno'ghoṣe : the rule prescribes that visarjanīya, before a surd consonant becomes of like position with the following sound.

The prescription is unmistakable, and must have been carried out by the *Śaunakīyas*. This is not followed by the Vulgate mss., which, instead, drop the visarjanīya altogether before a sibilant followed by a surd or sonant mute, a usage sanctioned by the APr. 80. Compare Vyāsaśikṣā 156 for this against TPr. 9.1., which is ignored by the TS. mss.; thus indicating a hopeless mixture of śākhā variations.

b 2.86. stṛtasvasvapiṣu : prescribes the change of visarjanīya into *ṣ* before *stṛta*, *sva*, and *svap* at :—
ániṣṭṛtaḥ 7.82.3.
ní ṣva, duṣvápnyam 6.121.1; 7.83.4.
daúṣvapnyam 4.17.5.

Whitney preserves visarjanīya in *ní ṣva*, but drops it in *daúṣvapnyam*. CA. enjoins double *ṣṣ* in all these, which no ms. does. They, instead, drop it according to the APr. 80.

Now, a careful study of the Vedic Concordance together with BlE's admirable Vedic Variants, shows that the omission of visarjanīya in such situations, or its change into the sibilant, is not a mere whim of the scribe, but reflects in it genuine śākhā variations.[1]

Not only this. There are cases, where CA. mentions or implies certain words, which are not found in the Vulgate :—

a 1.77. asmé vuṣmé tvé mé iti codāttāḥ : *yuṣmé* and *mé* do not occur in the Vulgate.
b 1.86. hanigamyoḥ sani : the desiderative of √ gam does not occur.
c 1.87. śānmāndānām : the desideratives of √ śān, and √ dān do not occur.
d 2.14. caṭavargayoś ca : the part of the rule, relating to the cerebral mute, has no relation to the Vulgate
e 2.51. na vibhaktirūparātrirathaṃtareṣu : the combination of *dhas* with *rūpá* and *rathaṃtará* does not occur.
f 3.2. aṣṭa padayogapakṣaparṇadaṃṣṭracakreṣu : compounds of *aṣṭá* with *parṇá* and *dáṃṣṭra* do not occur.
g 3.94. kṣubhnādīnām : negatives *ṇatva*; the Vulgate contains no derivative of √ kṣubh.
h 4.28. jātīyādiṣu ca : the Vulgate exhibits no compound with *jātīya*.
i 4.62. udo hantiharatisthāstambhiṣu : no combination of ud + han is found in the Vulgate.

No scrupulous researcher would concede that all these are *slips of memory* on the part of the CA.-writer, especially, when they can be better explained otherwise.

1 Editors of the Vedic texts have not been uniform in the treatment of this saṃdhi : BlE. II, pp. 454-455.

CCA. cites the following passages; these do not occur in the Vulgate:—

1. 14-16.	prāmū ca roha.
1.28 ; 2.19 : 3.20.	punā raktaṃ vāsaḥ.
1.68.	ṛtūṅr ṛtubhiḥ.
1.78.	amī āśaśre.
2.2.	tad abhūtam.
2.47.	dhātar dehi savitar dehi punar dehi.
2.50.	samaho vartate.
2.51.	yad aho rūpāṇi dṛśyante.
2.51.	yad aho rathaṃtaraṃ sāma gāyati.
2.52.	bhuvo viśveṣu bhuvaneṣu yajñiyaḥ (RV. 10.50.4).
2.63.	āviṣkṛṇute rūpāṇi.
3.32.	vārṣyodakena yajeta.
3.54.	sahasrarcam iḍe atra.
3.78.	svargeṇa lokena.
4.67.	jamadagnyātharvaṇa.
4.85.	vāvṛdhāna iva.

At 4.26, Whitney expresses his inability to trace *mahi tvám*, although the commentator discusses these words, expressly stating that these are two words and not one. *mahi tvám* does occur in 12.1.55, and is so noted by APr. at 58, where Whitney reads *mahi tvám* as one.

Now, to call these cases mere ***slips of memory*** will not do, especially when we find Whitney unable to trace *mahi tvám* in the AV., which he himself edited, and for which he had himself prepared an elaborate word-index.

Moreover:—

a CA. 2.6. dvitīyāḥ śaṣaseṣu—

prescribes aspirated surds for unaspirated ones before *ś*, *ṣ*, and *s*. Vulgate mss. invariably read unaspirated surds before the sibilants.

VPr. 4.119:—

asasthāne mudi dvitīyaṃ Śaunakasya—

ascribes the same view to Śaunaka.

b 2.9. ṅaṇanebhyaḥ kaṭataiḥ śaṣaseṣu—

prescribes the insertion after *ṅ*, *ṇ*, and *n* of *k*, *ṭ*, and *t*, before *ś*, *ṣ*, *s*. The rule is not followed by the Vulgate mss.

The above tables establish:—

(1) that CA. records saṃdhis for the ***Śaunaka*** AV;
(2) that these are not observed by the Vulgate mss.;
(3) that the Vulgate does not represent the ***Śaunaka*** śākhā, but some other.

This is emphasised by the following:—

a. APr. 202 + 206b:—	CA. 2.67:—
pañcamyāḥ párau parataḥ sakāraḥ । tasyāpavādaḥ । púmān puṃsáḥ pári – jātaḥ prāṇám áṅgebhyaḥ paryā – cárantam ....utkrāmātaḥ pári ।	pañcamyāś cā́ṅgebhyaḥ pary ādivarjam ॥

In all the cases of *gaṇa* formation, where APr. and CA. agree, CA. forms *gaṇas* on the initial words of passage-lists. This is the only case, where the *gaṇa* begins with a word, second on the list. Either CA. has omitted *púmān puṃsáḥ*, or APr. has added it afterwards. In any case the result is unmistakable. While the APr. negatives *satva* in the passage, CA. seems to imply it, thus showing that the two schools are different. SPP. and Whitney do not offer any variant; this may be by an oversight. The evidence, however, is indirect.

b Direct evidence is found at :—

CA. 2.65. kuru-karaṃ-karat-kṛṇotu-kṛti-kṛdhiṣv akarṇayoḥ—

which prescribes the change of visarjanīya into *ṣ*, except that of *kárnayoḥ* before *kuru*, *karam*, *karat*, *kṛṇotu*, *kṛti*, and *kṛdhi*.

Under *kṛṇotu* CCA. remarks :—

kṛṇotv ity atra tridhātv iti vaktavyam ।

Under *kṛṇotu* it should have been said that the change occurs only in three cases, viz. :—

dīrghám ā́yuṣ kṛṇotu 6.78.3 ; ed. -yuḥ.
agníṣ kṛṇotu bheṣajám 6.106.3 ; ed. -niḥ.
maṇíṣ kṛṇotu devajā́ḥ 10.6.31 ; ed. -ṇiḥ.

" In all these passages, however, the manuscripts read, without dissent, visarjanīya before *k*, and the edition has followed their authority, except in 10.106.3., where, by some oversight, *ṣ* has been introduced ". W.

Now, can there be a prescription more specific than this, supported by the explicit statement of the commentator, who never speaks, unless it is extremely essential ; and can there ever be a more flagrant infringement of a prescription than the one committed by the Vulgate mss., if the Vulgate is conceded to belong to the *Śaunaka* school ?

Now read APr. 148 :—

kṛṇotv ity atra tridhātu satvaṃ na ;—
dīrghám ā́yuḥ kṛṇotu me 7.32.1 ; 33.1 ; 6.78.3.
agníḥ kṛṇotu bheṣajám 6.106.3.
maṇíḥ kṛṇotu devajā́ḥ 10.6.31.

The import of the rule is patent. *Ṣatva* is negatived in the same three passages, in which it is enjoined by the CA.; *ṣatva* is not carried out by the Vulgate mss. The inference is :—

a That the APr. belongs to the Vulgate ;
b that CA. goes with the Śaunaka school ;
c that the two are not one.

Paippalāda, a source of misconception about the nature of the AV. śākhās.

Not only this. There was yet another handicap in the lot of the AV. scholars. In 1876, the famous birch-bark[1], containing the *Paippalāda* reached Tübingen, and was utilized by Roth, and through him by W.[2]. *Paippalāda* differs from *the AV.* not only on minor

1 Edited with notes by Le Roy Carr Barret in instalments in JAOS. since 1905. Since 1906 in the Pref. of the Kash. AV. is misleading. Books 16-17 published separately, in 1936, by American or. Soc. The plan, suggested by Lanman (AV. lxxxvi-viii) has not been followed, and the edition, as constituted at present, seems of little use to the average student.

2 Lanman, AV. p. lxxxv.

points, but also in important variants. While the birch-bark, in itself of unique importance, contributed comparatively little to the elucidation of the AV. riddles, it, incidentally, proved to be a source of fundamental misconception about the nature of the AV. śākhās. It was implicitly argued, that, because this particular śākhā of the AV., differs from the established writ rather materially, the rest eight ṣākhās too, should have differed from this, and one from another, in a like manner, and to a like degree, and that Sāyaṇa's version, although it differs from the established AV., at least, in three hundred[1] passages in the first four books alone, cannot be considered as a correct version at all, least as a version of the *Śaunaka*, to which it professedly[2] belongs. That, this assumption, in itself is weak, need not be too much emphasized; that variations of *svara* and *varṇa*, if they were genuine variants and not stray slips of scribes and reciters, coupled with minor additions and variations in the arrangement, were deemed of force enough to constitute śākhā variations, should be clear from Oldenberg's[3] review of the RV. śākhās; and if such a thing is conceded in case of the RV., there seems no reason to deny the same to the AV., and if this is once admitted, it is easy to infer that the consequent variations in the respective Prātiśākhyas will be still more insignificant, a thing fully borne out by a comparative study of the APr. with CA., although the two represent two different types of the Prātiśākhya literature.

The point will be clear from the following :—

APr. 140. c :—

A. **tán niṣ kuru, tán ní dadhmas, tán no bhūme, *tán nas tápas*, tán nír dahata, tán no gopā́yatā́smākam iti ṣáṇ makārāntāni nakārābādhe** ॥

The listed words end in *m* in the Pada, and not in *n* (or *n* = *t*).

The import is clear; *tán nas tápaḥ* should be analysed as *tám naḥ* in *the AV*., and not as *tát naḥ*. All authorities of SPP. read *tám naḥ* in the Pada. Now read APr. 3g :—

śākhāntare'pi । *tán nas tápaḥ* । akārāntaṃ puṃsi vacanam । napuṃsakaṃ takārāntaṃ *Śaunake* ॥

"Also in another śākhā (of the AV.); *tán nas tápaḥ* (12.3.12); *tát*, masc., nom. sing. ends in *a* (= *sáḥ*); the same in neut. ends in *t*; (this is so found) in the school of *Śaunaka*".

The wording is explicit. *Śaunakas* read in the Pada *tát naḥ*, against *tám naḥ* of the APrŚ.

APr. 140c and 3g taken together give :—

1. *tám naḥ*; APrŚ.; so SPP. with all his authorities.
2. *tát naḥ*; Śaunakas; so Whitney with all his mss.

*B. AV. 6.22.3.** — *TS. 3.1.11.7,8.*:—

éjāti gláhā kanyèva tunnā́ = — **krósāti gárdā kanyèva tunnā́ (gárdā = gáldā = galgā ApśS. 8.7.10).**

Sāyaṇa reads *galhā* (SPP's *gáhlā* wrong), deriving the word from √ galh *chide*, and so do four mss. of W., and SPP.; and the reading is ensured by APr. 175 :—

galhe vilhau hakārāntaḥ saṃyogaḥ ॥

1 Whitney: Festgruss an Roth p. 90.

2 Śākhāyāḥ Śaunakīyāyāḥ pūrvokteṣv eva karmasu / viniyogābhidhānena Saṃhitārthaḥ prakāśyate // Introduction to AV. Bhāṣya.

3 Hymnen des Ṛgveda 494 ff.

* Details: gálhā = gáldā; *lhā* and *ldā*, being graphically similar, *lhā* is a corruption of *ldā*: Lüders, Acta Orientalia XIII, pp. 87-93.

Thus, we get AV. *gálhā* = TS. *gárdā* = *gáldā* (= *gálgā* ApśS. wrong) ; *gláhā* may have been the reading of the *Śaunākas* ; W. and SPP. wrongly adopt *gláhā* for the AV., throwing *gálhā*, the correct reading, in the foot-notes.

C. APr. 13 ; examples 34-36 = 9.8.14,15,16 :—
upariṣánti (= *ṛṣánti* ; *ri* = *ṛ* : BIE. II, pp. 308–310) ; SPP. and W. record *upaṛṣánti* as a variant in four mss., but adopt *uparṣánti* in the text.

AV. *upaṛṣánti* = CA. (+ Śaunakīyas) *uparṣ–* are thus ensured. *A*, *B*, and *C* taken together establish :—

1. That *the APrŚ.* and the *Śaunaka śākhā* are two different schools ;
2. that *the APr.* belongs to *the AV.*, and that the latter should be edited in the light of the former ;
3. that *CA.* belongs to *the Śaunakas* ; their śākhā should be reconstituted according to that Prātiśākhya ;
4. that there are only minor differences between the two schools ; the mss. of both have been mixed and confused ;
5. that the whole lot of *the AV.* mss. should be, again, examined with extreme care, and a new *reprint* of *the AV.* prepared, with genuine variations, together with the CA. sanction, reported on the margin.

V

Editions of the AV.

At the close of the above problem the main enquiry starts. The deciding factor in the foregoing discussion was the analysis of *tám* (written *tán naḥ*) into *tám* and *tát*. Now, it is hard to believe that, on this particular point alone, all the authorities of SPP. should read *tám*, while all those of Whitney *tát*. Moreover, APr. 203 expressly requires *asitā́s** *pári* in 6.137.2,3, while CA. 2.80 implies it. Both SPP. and Whitney read *asitā́ḥ p–* without recording any variant. This begets suspicion about the accuracy of their editions and demands certain details.

Three editions of the AV. are current :—

1. *1855-56 : Roth and Whitney* ; at places, mss. have been misread ; confusion (and not *drückfehler* as Lindenau knows them) of *v–c*, *lgá–lā́*, *p–y*, *y–p*, and *śr–śn*, studied under APrM., Vn., and Ben., are met with :—

c for *v* :	cittáni for vit–	1.9.4.	
	acṛtan for av–	3.13.1.	
lā for *lga* :	alā́ṇḍūn for algá–	2.31.2,3 ;	*drückfehler* are not repeated.
p for *y* :	śāpayā for śāy–	4.18.4.	
y for *p* :	syandaná– spa–	8.6.17.	
śr for *śn* :	śrúṣṭiḥ for śn–	3.17.2.	
" "	śrúṣṭim for śn–	8.2.1.	
bru for *bra* :	bruvan for bra–	4.8.2 ;	*kravan* under CA. 3.53-55.

* Lindenau ásitāḥ pári in 6.137.2, but asitā́ḥ pári in 6.137.3 without reason.

Instances can be multiplied. One point illustrates undue hurry :—

1. āśúr kā́ṣṭhām 1856 ed.
2. āśúḥ kā́– 1924 ed.
3. āśúr gā́– 1895 ; SPP. with all his authorities, now upheld by the APr.

The process is clear. No. 3 was the established reading of the mss.; RW. adopted *āśúr*, emending *gā́–* into *kā́–*. Both forgot to change *r* into visarjanīya. The mistake was corrected by Whitney in Notes and carried out by Lindenau in 1924 edition. Thus, gradually *āśúr gā́ṣṭhām* has been corrected into *āśúḥ kā́–*, but if *gṛṣṭīnā́m* for *kṛ–*, can be tolerated in 2.12.3, *gā́ṣṭhām* may as well stand for *kā́–*, the more so, when it is read by all the authorities.

The list of errors, corrected by Whitney in Notes, runs into hundreds.

It is hard to believe that proper attention was paid by RW. to such niceties as the analysis of *tám̐* into *tám* or *tát*.

2. *1895* : *SPP*.; based on about 15 authorities, both manuscripts and the Vaidikas. Two points will illustrate the defective nature of this edition :—

a 6.83.1 : sū́ryaḥ kṛṇótu bheṣajám̐ candrámā vó'pochatu ॥

The accent of *kṛṇótu* is due to the antithesis between *kṛṇótu* and *ápochatu*, and the case is so noted under APr. 15. This seems anomalous to SPP. and he remarks :—

"Such is the accent of all our authorities ! Was the original accent corrected into corruption by some one who thought the *yaḥ* in *sū́ryaḥ* to be a relative pronoun" ?

An ingenious guess, indeed. *yaḥ* of *sū́ryaḥ* mistaken for the pronoun *yáḥ* !

b AV. 8.10.13 :—

bṛhác ca rathaṃtarám̐ ca dvaú stánāv ā́stām̐ yajñāyajñīyam̐ ca vāmadevyám̐ ca dvaú ॥

Antithetical accent of *ā́stām* ensured by APr. 15. SPP., however, suggests :—

" Here too we have to understand a *yát* before *ā́stām* ", as if *yát* alone is the deciding factor in accent. To expect that SPP. would care to record such niceties as the dissolution of anusvāra into *m* or *n* (= t) is remote.

3. *1905* : an *indirect edition of the AV.*, based on Whitney's Notes and Translation, edited by *Lanman*. It was, indeed, a great calamity that Whitney, who devoted practically the whole of his life to the exposition of the AV., was not granted to complete his book in his life-time and had to quit his precious material, partly in rough sketches, at places, dimmed by use and age, as is clear from its review by Lanman. But the misfortune was allayed by one factor, that this material came to be entrusted to no less scrupulous a scholar than Lanman, who published his admirable results in two neat volumes in 1905. And commendable though the execution of this complicated task has been from start to finish, there is, nevertheless little guarantee that Whitney agreed, or would have agreed, in toto, to what has been given us in his name ; or that his conclusions, on a personal revision of the whole matter –so very essential in a task of this nature – would have been, in toto, these and not otherwise. Considerable variations from 1856 have been carried out ; in cases, substantial departures proposed ; accents corrected against the unanimous authority of mss., now upheld by the APr., on one ground, that the established accentual laws should have a certain verbal or vocative in such wise and not otherwise.

A brilliant analysis of such anomalies, found in the RV., was made by Mādhava[1] in his Ṛgvedānukramaṇī with good results, and it is surely too sceptic to imply that a similar fruitful attempt is impossible in the case of the AV.

4. *1924:* the results of Whitney and Lanman were incorporated by Lindenau in the 1924 edition. In the preface to the book he gives a list of 550 passages, where his edition is, or is intended to be, an improvement on the 1856; and he, very kindly writes[2] to me to say that he is preparing a still longer list of the AV. emendations, probably to be gradually incorporated into the text.

Now, it is hardly necessary for me to argue against such a procedure being adopted in case of an ancient Vedic text. I should, however add, that, out of his 550 emendations, at least 50 go against all authorities, while at several places, shown in Notes, he has failed to incorporate the sane, grammatical as well as accentual, suggestions of the deceased editor.

And here a list of those passages, where 1924 edition goes against mss. and the APr., may prove useful:—

Prapāṭhaka I.

Sūtra	Ex.	AprŚ.	1924 Edition.
5	....	prátyáñcām	pratyáñcām
7	14	indrá rabhāmahe	—drára—
	44	brahmá	bráhmá
13	28	namanta	navanta
	52	préṣyantam	préṣyatam
14	7	dábhāyat	—ya
	14	púṣyati	pu—; W. in Trans. pú—
	21	ási (garbhó'si)	a—; —garbhò'si
	26	amṛ́taḥ	anṛ́—; a misprint?
	41	ṛṣabhó'hvayat (=bháḥ+á-)	bhò'h—; =bháḥ+ah—
15	1	bhávatha	bha—; W. in Tran. bhá—
	3	pṛṇákṣi	—ṇa-; so W. in trans.
	32	éti	e—
18	9	svadáyā	—da—
	17	apód íta	apódita; =úd ita, while APr. —íta
	43	bhūsáti	—ṣa—
20	3	svargó'si	svargò'si
	4	ágne	a—
	11	mahaté	sah—
21	12	sárvam	sa—; a misprint?
	17	rákṣatām	ra—

1 Edited by Kunhan Rājā, Madras University Skt. Series, No. 2.

2 Königsberg, dated 25. 10. 1936 (Herzog Albercht Alle 59).

Sūtra.	Ex.	APrŚ.	1924 ed.
....	27	brāhmaṇáś ca	—ṇáś— ; a misprint ?
....	33	gácha ; in c.	ga—
....	34	dviṣán	—ṣa—
24	4	juhutā́	—tā
....	10	sam indhé	sám indhe
24	11	murī́ya	—rī—
....	22	jānā́ti	—nā— ; W. in Trans. —nā́
....	23	"	"
....	21	hanyánte	—ya— ; W. in Trans. —yá—
....	24	vahántu	—ha—
....	26	gácha ; in c	ga—
25	11	éti	e—
28	5	jayā́ti	—yā—
....	10	guḥ	gúḥ
....	13	páry eṇān	—nā—
....	20	askabhāyat ; (So W. before.)	ásk— ; in b.
....	22	satsi	sá—
28b	38	pítaraḥ	pit—
....	43	sárvam	sar— ; a misprint ?
28c	3	pātána	—nà, न ; a misprint ?
28d	17	satsi	sá—
....	19	svápan	svapárr
29	17	víthuraḥ	vithuráḥ
....	25	páraḥ	paráḥ
30	3	ásitā ālīkāḥ	ásitā al—
....	6.137.2	asitāḥ ; implied ; so all the mss.	ás—
30	6 ; 3.3.4	havyám	hávyam ; so W. in Trans.
....	12.3.32	daívīḥ	daivī́ḥ
...	8	śócayaḥ, (MS. śocá—)	śocáyaḥ
32	1	áśravan	ásr— ; a misprint ?
....	12.4.20	brāhmaṇám	brā́hmaṇam
33	7	aráruḥ	ára—
37	12	ārśám	—śyám ; 1856 —śám
....	25	upahavyám	—hávyam
....	32	—vardhamānā́	—várdhamānā
....	37	vyāpithá	vyā́pitha
....	40	nabhasó	nábhaso
43	3	maháḥ ; gen.; so C.	(Nom. sing.)
44	2	dyāvāpṛthivī́ ; implied	dyā́vāpṛthivī́
....	7	saṃhitám (So all the mss.)	"incorrect" W.
48	1	puṣkarám (So C.)	muṣ– ; so W. in Trans. and SPP.
50	2	barhiḥ	barhíḥ
....	....	vṛjyase	—yate
51	1	vyāghra	vyà—
....	4	pāpman	pā́p—

Sūtra.	Ex.	APrŚ.	1924 ed.
....	5	apāmārga	ápā—
....	6	yāhi	—hí
....	7	āpaḥ	ā́—
....	8	yama rā́jasu	—márā—
54	66	talīdyàm	—īdy—
....	126	vadhvàḥ	bad—

Prapāṭhaka II.

Sūtra.	Ex.	APrŚ.	1924 ed.
58	14	mahi tvám	mahitvám
....	25	ailait	—layīt
....	26	—aṇait	—ṇayīt
....	53	ápa bādhamānaḥ (accent ?)	apabā́—
59	2	páśyanti tvé	—tve
? 69	11	púruṣugandhiḥ (accent ?)	—ṣag—
73	43	abhibhā́(ḥ) śvánaḥ	—bhā́ḥ—
....	68	abhiśā́caḥ (so all the mss.)	—ṣā́—; so C.
....	72	kāsám	—sa—
80	3	ní ṣvā- (so all the mss.)	níḥ ṣvā—
....	10	sákhyu(ḥ) stāmā́nam	—uḥ stā—
....	13	*a* vedá(ḥ) svastír	vedáḥ—
		b drughaṇá(ḥ) sva—	—ṇáḥ—
....	16	surabhí(ḥ) syonā́	—bhíḥ s—
83	18	devátā	—tā(ḥ); so C.
....	31	dévā(ḥ) (So C.)	devā(ḥ)
....	33	iṣitá (MS. —tó) ha—	—tó ha—
95	5	navanta	—ma—
....	9	na ā́ gamat	ná ā́g— =ā́+aga—
....	9	gamat	aga—
....	13	ā́po datta (nom.)	āpo; voc.
....	16	dípsat (So all the mss.)	—sā—
....	21	gan	agan; in Tr.
100	60	ā́yāta (ā́+a—)	ā́ yāta; in Tr.
101	3	ā́hāriṣam	—rṣam
104	15	pípāna śloka—	—naḥ śl—
106	4	udāyyàm	—āpyàm
112	18	rāyá (=rāyé)	=rāyáḥ; so C.
114b	11	vedarā́jyam	—da rā́—
117	2	svápan	svapán
127	24	asmaí (So mss.)	—mé
....	25	asmaí	—mai
....	40	vṛjyase	—yate
....	68	asyā́m	—yā—

Sūtra	Ex.	APrŚ.	1924 ed.
138	3	praíṣyam̐ (= yan)	préṣ—
140	3	prācyā́m̐ (—ā́n)	—yā́m ; =yā́m
	7	gavyám̐	gavyán
140c	4	tám̐ naḥ (=tám)	tán naḥ ; =tát

Prapāṭhaka III.

143	2	īḷitá (So C.)	īḍ—
144	5	dṛṣṭvā́	vṛṣ—
147	65	trināman	—ṇā—
147i	10	hina	hí ná
....	37	paryaíti	—éti
....	59	rohaināam	rohayai—
170	2	avindāma	—avid—
174	8	mārtvyàḥ	—tyaváḥ
175	....	gálhā	gláhā
178	1	kániknatam	kanáknakam
184b	1	vṛknám	—ṇá—
189	1	ápa rudhmaḥ	—rundh—
192	1	samanté (?)	—aṅté
196	8	ahamuttaratvé	áhámú—
...	12	yé'smā́m̐	yé'smā́n
197	1	ṛtū́m̐r út—	ṛtū́r út—
....	2	paṇī́m̐r	—ṇī́ṃr ; so in all the ten examples.
200	8	vedarā́jyam	—da rā́—
203	5	asitā́s pári	ásitāḥ p— ; in 6.137.3 asitā́ḥ correct.
....	12	svādúṣ kī́lāyám	–dúḥ k—
204	6	manyúṣ te	—úṣ ṭe
210	25	knadī́vataḥ	kla—
213	4	subhagaṃkáraṇī	subha—
216	18.3.17	ádhā	ádha
217	105	pulīkáyāḥ	pur—
....	353	kasannī́lam	—sarṇīl—
....	358	karaúkaram	karū́k—
....	359	paṭūraú (So C.)	—ṭau—
....	371	śilā́ñjālā	si—
....	416	aṃsadrī́m	—dhrī́—
....	453	asvakā́tā	—vagá—

Sūtra.	Ex.	APrŚ.	W's proposed emendations.
7	36	jihvā́ barhíḥ	—vābarhaḥ
10	4	—durarmaṇyà̀ḥ	—admanyà̀ḥ
21	13	piprā́yasva	—práy—
25	4	anyā́ḥ sámanam ā́yati	either anyā́ for -yā́ḥ or ā́yan for ā́yati
28d	2	rúśatī	rúśyatī or -ṣatī
....	3	rúśantaḥ	rúṣ- ; so C.
33	21	janáye	jánaye
51	11	asau	ásau
54	41	tiryà̀m	—lyà̀m
....	47	suprāvyā̀	—vyè
....	115	—durarmaṇyà̀ḥ	—admanyà̀ḥ
71	16	upastáre	—stí—
73	8	suṣádā(ḥ)	—dām
....	58	viliptyā́(ḥ)	—ptī́ yā́
....	60	—naghnyā́(ḥ)	—gn—
80	2	vā́tabhrajā(ḥ)	—tav—, or —bhrajāḥ
....	10	stāmā́nam	sthā—
83	1	sūṣā́	pūṣā́
....	15	suhávā	—vām
95	41	mā dhāt	mā́ dh— = mā + ā́ + a—
134	1	āptám	—tyà̀m
145	4	susrásaḥ susrásaḥ	*susrastarā̈ḥ* for the second
194	2	mātaríbhvarī	—śvarī

Corruptions are part of the AV. tradition ; hence they should be preserved.

Such is, then, in brief, the history of the AV. text, which is still in a state of flux. True, in most of the cases cited above, the traditional readings are anomalous, probably nothing but errors; nevertheless, they are bits of an ancient tradition, a tradition on which, the life of a nation has been lived till late, and it is no business of an editor to meddle with them, least to replace them ; the more so, when our emendations change from day to day, and we shift ground in each edition we venture to bring out. Granted, the AV. tradition is corrupt alike in its text, metre and accent ; but what Sanskrit work, in that way, is free from anomalies and errors ! Not even the RV., where Weber[1] and others have detected errors in scores. Nevertheless Müller[2] and Aufrecht[2] did not emend the traditional readings ; they, instead, scrupulously followed the ms-authority in their respective editions ; and there the editorial function ended. What is true in case of the RV. should equally hold good for the AV., with certain provisions.

Here the duty of an editor is to present the AV. text strictly on the basis of the mss.,[3] together with a rigorous and exhaustive record of variants, not in the foot-notes, as

1 Ind. Stud. XIII, 59. Brunnhofer, Emendationen zum RV.: KZ. XXVI, 81-82 ; Bloomfield, Seven emendations of the RV. text : JAOS. 1906, 72-78 ; and scattered through the works of Grassmann, Ludwig, Oldenberg and others. Instructive also are from this point Roth, Uber Gewisse Kürzungen des Wortendes im Veda ; Geldner, Die Worthaplology im RV.: Festgabe Kaegi 102-106 ; Delbrück, Conjecturen zur Maitrāyaṇī Saṃhitā : Festgruss an Böhtlingk 23-25 etc.

2 Lüders detects conflict between the two : Antidoron p. 299.

3 Whitney himself agrees to such a plan in case of Vedic works : JAOS. (Proc.) 1884, p. CLXXXIV.

is usually done, but on the wide margin, in front of the respective passages, clearly distinguishing *the AV.* from *the Śaunakiya* in the light of the two Prātiśākhyas, and then, if desirable, recording, in a separate column, sensible emendations till now proposed. He will not add even an anusvāra to *samūde*[1] if it is not found in the mss., will not change[2] one *ḍ* into *ḷ*, if it is not sanctioned by ms-authority. Such a procedure may be profitably extended to TS., KS., MS. and ŚB., each criticised at hundreds of places[3] and imperfect in more than one respect.

VI

Sāyaṇa's alleged bhāṣya on the AV.

Closely connected with the AV. text is the question ***how far and in what manner Sāyaṇa's AV. comment can help us in our task*** ?

His merits and demerits, in the field of RV., had been fully discussed by Vedists, before a mean was evolved by Pischel and Geldner in their Vedische Studien.[4] Geldner followed Sāyaṇa, provisionally, in his RV. translation, rejecting him towards the close of his career[5]. His RV. *Vedārtha* thus disposed of, his alleged[6] comment on AV. remained. Its first four Kāṇḍas were analysed by Whitney[7]; and here too with the same unfortunate result.

But all this while the question was discussed, mainly, in the light of comparative philology, since no explicit opposition to him could be found in any reliable native comment. But, now, that a work of rare authority is available in the APr., we should check his comment in the light of the same and close the issue one way or the other.

Three passages should decide the point :—

I. AV. 1.32.4 :—

víśvam anyā́m abhīvā́ra tád anyásyām ádhi śritám ॥

" One hath covered all, this rests upon the other " W; Sāyaṇa reads ***abhīvāraḥ***, offering three explanations :—

(1) **abhito varaṇaṃ chādanam । vyatyayena *ghañ* ।**

(2) **abhīvāraḥ abhivṛtam । karmaṇi *ghañ* ।**

(3) **abhīvāraḥ abhitaḥ saṃbhajanayuktam । bhāve *ghañ* ।**

Three explanations, all equally futile and foolish, with a deliberate change of ***—vāra*** into ***—vāraḥ***, just to fit in the ***ghañ***; ***—vāra*** is ensured by CCA. 3.12, and APr. 114 :—

víśvam anyā́m abhīvā́ra, jāgarat (?), praviśivā́ṃsam ity abhyāsasyāpavādaḥ ॥

Thus ***abhīvāra = —vavāra*** ensured ; Paipp. ***—vavāra*** ; and so Whitney ; correct.

1 Proposed by Wackernagel : " AV. 8.1.15 *samūde* ist drückfehler für *sam-m–*" Altind. Gr. II. I. § 30, p. 74 note ; which it is not ; cp. APr. 121.

2 Proposed by Lindenau at 4.31.4. By introducing a single *ḷ* into the AV., the editor spoils a brilliant historical theory of Lüders ; cp. Zur Geschichte des *l* in altindischen : Antidoron 294-308, particularly 299-300.

3 Oertel, GGA. 196, pp. 186-193 is an admirable review of the matter.

4 I, Einleitung 8ff.

5 So Lüders *mündlich*.

6 Lanman : AV. p. LXVII. The identity of Sāyaṇa on the RV., with the commentator on AV., is doubtful.

7 The native commentary to the AV.: Festgruss an Roth 89-96.

II. AV. 18.4.24 :—

apūpávān ápavāṃś carúr éhá sīdatu ॥

" Rich in cakes, rich in waters, let the dish take seat here ". W.

Instead of *ápa*—, Sāyaṇa has, second time, *apūpa*—, explaining it *a cake of different material*.

But cp. APr. 158 :—

ápavān jyótiṣīmān ity akārekārāv āgamau pūrvasya ॥

Thus *ápavān* = *ap* + *vat* = rich in water; so Whitney; correct.

III. AV. 18.3.40 :—

cátuṣpadīm ánv aitad vraténa ॥

" It went (?) after the four-footed one with its course ". W.

Sāyaṇa reads *etad*, making it qualify *vraténa*. But cp. APr. 167 :—

sá pratyúdait salilā́d údaitāṃ yátamāne yád aitam—
–ánv aitad vraténety ākārādīny eter hyastanyām ॥

Thus *aitat* = *ait*; √i, aorist; so Whitney; right; remove query mark after *went*.

The conclusion is patent. The commentator has no knowledge of the APr., no regard for grammar, and no unbroken AV. tradition behind him. He makes licentious use of P. 7.1.39; in not a single fix is he a sure guide; in no case of anomalous accent does he speak, while on trivial points he waxes eloquent.

With these preliminary remarks, I subjoin a list of the variants offered by him :—

Prapāṭhaka I:

Sūtra.	Ex	APrŚ.	Sāyaṇa.
6	4	ādiṣi	adiṣi
7	1	vahatām	–tam
...	9	mahát tád	–has t–
...	35	sajāmasi	–cā–
10	10	abhí prasárpataḥ	abhipra – (one)
...	26	pári prájātena	paripra – (one)
...	29	ánu vyavártane	anuvyā– „
	32	anu pravāvyàm	anupra– „
...	38	sáṃśrutam	–śri– „
12b	3	ásataḥ pári	–tas p–
13	2	sáṃ sáṃ	sáṃ-sam; no accent on the second
...	5	mṛṇáta	–taḥ
...	22	abhí sáṃ dhamāmi	abhisaṃdh– (one)
...	51	etá údarunan	–tad udā–
14	24	praśṛṇāti	–sṛ–
16	1	páruṣparuḥ	–ruḥ p–
18	16	úpakvasa	apakvasaḥ
21	4	vákṣathaḥ	vak– (enclitic)
...	13	piprā́yasva	–pra–
...	15	cánati	–ni–
23	3	rákṣata	ra– (enclitic)

Sūtra.	Ex.	APrŚ.	Sāyaṇa.
24	1	viḍḍhí	vṛ—
25	1	abhīvā́ra	–raḥ
...	4	sámanam	śa–
28	6	ádān	adāt
28b	24	tárdāpate	–da–
...	30	sávitaḥ	sa– (nihanyate)
28c	4	ábhihrutī	–hvṛ–
28d	2	rúśatī	ruśátī
...	3	rúśantaḥ	–ṣa–
...	13	áva nī́cīḥ	–vanī– (one)
...	25	śáraḥ	śi–
33	4	ánavaglāyatā	–valgūy–
37	12	ārśám	–ṣa–
40	1	dhā́vāmi	–ni
54	20	saṃdeśyèbhyaḥ	–śe–
...	30	mathavyā̀n	madh–
...	47	suprāvyā̀	–vye
...	53	ótāḥ	ūt–
...	62	asvā̀m	aśvām
...	95	matyā̀m	mart–
...	124	lakṣmyā̀m	–ṣmam
...	123	lalāmyā̀m (–mí)	... (from –lāma + yam)

Prapāṭhaka II.

58	15	jyotáya	dy–
...	16	jyotaya–	"
...	26	badhyámānam ánu–	vadh–;
...	...	dī́dhyānāḥ	anudī– (one)
...	33	cittám ánu cittébhiḥ	–anucit– (one)
...	38	ádhi śritám	adhiśri– "
60	2	sajāmasi	–cā–
62	4	upéṣantam	–pai–
63	1	suśévam	–ṣe–
...	3	urví (loc.)	(urvyau, nom. dual)
...	4	mahí	(amaḥ sthāne suḥ)
64	1	pūrvyásya	–vasya
66	3	mártān	–tyā–
70	1	parástāt	pur–
...	2	"	"
...	5	"	"
72	2	amū́m	–ūḥ
...	"	vānayantu	van–
...	9	amū́m	–uḥ
...	10	ná te tanū́m	–te nūnam
73	1	váśā(ḥ)	–śā (= vaśāni)
..	3	punarbhúvā(ḥ)	–vā (instr.)
...	19	víśvā(ḥ)	–vā (= āni)
...	30	prathamā́(ḥ)	–mā (= āni)
...	42	ádroghāvitā(ḥ)	–tā (rakṣitā)

Sūtra.	Ex.	APrŚ.	Sāyaṇa.
...	44	matyàm	marty–
...	68	abhiśā́caḥ	–ṣāc–
...	82	ádhatthā(ḥ)	–ttāḥ
...	91	hetyā́(ḥ)	–yā (instr.)
80	2	vā́tabhrajā(ḥ)	–tavr–
...	4	áni(ḥ)ṣṭṛtaḥ	–niṣṭ–
...	6	ásurebhya(ḥ) stárītave	–yas tar–
...	7	yá(ḥ) stāyán	yas tā–
...	14	na(ḥ) stāyát	nas tā–
81	1	vyathí(ḥ)	–thi (without s)
82	3	viśvā(ḥ)	–vā (= āni)
83	2	riśā́dā	–dā(ḥ)
...	10	talā́śā	–palāśaḥ
...	13	viṣṭhā́ (instr.)	–āḥ (nom.)
...	15	suhávā	–vām
...	18	devátā	–tā(ḥ)
...	25	naríṣṭā	nuriṣṭā(ḥ)
85	3	nisvarám	niḥs–
95b	6	ā́ yavan	–vam
...	13	ā́po datta (ā́paḥ nom.)	āpo da– (āpaḥ voc.)
...	16	dípsat	–sāt
...	23	duḥ	ad–
...	36	váyo dhāt	–yodhāḥ
100	7	avṛtan	–tam
...	8	asican	asṛj–
...	29	saṃśreṣiṇé	–ṣaṇe
101	4	ábhāriṣam	–rṣam
...	8	púnarṇavaḥ	–rna–
103	2	ápagā	–āḥ
104	7	úd āśávaḥ	udāśa–, (one word)
...	8	āśū́n	aṃś–
...	10	gā́ṣṭhām	glā–
...	11	pṛtanājím	–jam
...	29	abhiśrāvé (loc.)	(nom. dual)
114	1	abhīvā́ra	–raḥ
114b	3	rayiṣṭhā́naḥ	–isth–
...	8	indrasaṃdháyā	indra saṃ (two)
...	12	yathāparú(ṣ)	–ru (paruśabdaḥ parvavācī)
118	13	syonā́ mā́paḥ	–ām māp–
119	3	hiṅkāráḥ	–ṃk– (him iti śabdaḥ)
121	3	samṛ́dhe	= sam + vṛdhe
...	4	samúde	samm–
123	6	svádhitim	–tam
127	54	asy	as– (anudātta)
128	10	sā́nīḍāḥ	–nīḷā–
...	16	puṃsúvanam	–sav–
133	3	papatyāt	–pady–
135	3	tyé te	te te
138	5	–ū́han	auham
139	5	vatsā́m	–ān
...	12	enām	–ān
140	1	sasán	–sam

Prapāṭhaka III.

Sūtra.	Ex.	APrŚ.	Sāyaṇa.
140b	2	mṛḍatāt	–ṛḷa–
144	5	dṛṣṭvā́	dhṛ–
...	8	apidhā́nam	pidh–
145	1	sáṃ sáṃ	sám–saṃ
...	3	ihéhá	ihéha
147	37	ánu sū́tum	–sūtram
...	42	syāma	ṣy–
...	43	–spā́śanam	–spāśin–
147i	6	vā te	vāte (one)
...	7	yayúḥ	yuyuḥ
...	8	suprāvyā̀	–vye
...	10	hina	hi na
...	11	tuviṣṭamaḥ	–vitta–
...	12	vṛkṣā́ṁ vánāni	–kṣava–
...	13	achāvádāmasī	–chava–
...	22	devátā	–tā(ḥ)
...	40	akārṣam	–riṣ–
...	43	riṣan	arṣan
147j	1	–yā́vanīm	–yopan–
149	2	edhi	eva
150	1	śepahárṣaṇīm	śepoha–
...	2	vándaneva (+naḥ+i—)	= —nā+i—
158	1	ápavān	apūpav–
162	4	nú	anu
163	3	uddharṣiṇam (ud+h—)	ud+dh–
167	4	aitat (ā+ √i)	et – (pron.)
171	1	vártram	–tam
172b	1	asthnáḥ	asnaḥ
174	1	ánvāntryam	anvāntryàm (svaritatvam)
...	11	sphyaú	–phau
175	2	vi(há)lho	vihaṃlaḥ
181	1	anavadharṣyàm	–vadhṛṣ–
182	1	kṛ́ttīḥ	kṛtyaiḥ
182	1	dūrśā́ni	dūṣyā–
196	17	marútaḥ	mar– (vacative)
...	25	vi naśya	vivikṣva
...	35	ārebhāṇā́ṁ	–ṇān
...	36	mártān	–rtyān
197	6	pitṝ́ṁ úpa	pitṛbhya u–
199	4	tāḍhi	tāḷiha
200	2	–cakṣo	–kṣuḥ
...	6	rocanā́	–āḥ
...	8	vedarā́jyam	veda rā – (two)
...	10	yathāparú(ṣ)	(paruśabdaḥ parvavācī)
201b	2	antaḥpātré	pātre antaḥ
...	3	sadyaḥkrī́ḥ	–yask–
202b	3	pári prájātena	–ripra– (one)
203	2	páruṣparuḥ	–paruḥp–
...	4	iḍás padé	iḷas–
...	5	asitā́s pári	–tāḥ p–

Sūtra.	Ex.	APrŚ.	Sāyaṇa.
204	18	didhiṣóḥ	dadh–
206	2	goṣedhā́m	–se–
207b	3	vībarhéṇa	vivar–
...	17	nīvídaḥ	niv–
208	7	sahasrāpoṣám	–rap–
...	8	svā́vasum	svav–
...	9	naghāriṣā́m	nagharu–
209	1	dādhṛṣuḥ	dādṛśuḥ
...	5	cāklpat	–kṛp–
...	6	cāklpe	–kṛpe–
...	8	vāvṛte	vav–
...	14	jīhīḍa	jihīla
210	3	prá tara yā́	prataraya
...	22	satyā́vānam	–tyav–
...	25	knadīvataḥ	–div–
212	3	ásataḥ	as–
...	4	ā́sat	as–
...	6	sāhyā́ma	sah–
...	22	yāvayat	yav–
...	26	vānayantu	van–
...	27	yāmaya	yam–
213	1	dīdāyat	–day–
...	4	subhāgaṃkáraṇī	–bhag–
214b	4	jánimā	–ma
...	7	kṣā́mā	–ma
216	4	suhūte	–hute
...	20	śaviṣṭha	aśamiṣṭhāḥ
217	42	prā́ṅ	–āk
...	107	alíklavāḥ	–bāḥ
...	108	jāṣkamadā́ḥ	yāḥ klam–
...	117	kukúndhāḥ	kṛkan–
...	118	kukū́rabhāḥ	–vāḥ
...	127	karúmāḥ	khar–
...	128	srimāḥ	śru–
...	302	śitiṃgā́ḥ	śyat–
...	305	páṇḍagāḥ	panna–
...	318	értsamānaḥ	echam–
...	320	śāṃśapéna (correct T. mar.)	saṃśaphena
...	336	palíjakam	–lica–
...	339	úruṇḍāḥ	aru–
...	340	maṭmaṭā́ḥ	muṭmuṭāḥ
...	371	śilā́ñjālā	śal–
...	381	mahīlukā	–hi lokāḥ
...	389	ululáyaḥ	ullul–
...	414	cīpúdruḥ	–pa–
...	415	pūtúdruh	pūtad–
...	416	aṃsadrím	–śadbr–
...	422	sámanam	śam–
...	453	asvakátā	–gatā
...	570	ā́bayo ánābayo	āv–, anāv–
...	582	vyathíḥ	–thi

Needless to emphasize that the commentator has failed not only in correct or even serviceable interpretation of the AV., but also in correctly analysing *Saṃhitā* into the *Pada*, a point illustrated under 73, 89 and 95.

But all the same, there remains one question: *do these variants represent an AV. śākhā?*

Whitney has given an emphatic *no* to this, without, however, producing any cogent argument. And although Sāyaṇa's expedient —*vāraḥ* for —*vāra* at 114, is likely to beget suspicion about the accuracy of his entire stock, yet his readings are so varied and so many -more than three hundred in the first four Kāṇḍas alone, at places agreeing with the RV. against those of the printed AV., in some cases siding with the Paipplāda, in others supported by other texts - that it seems unreasonable not to concede to them the name of a śākhā; and if his mss. can be shown to conform to the sanctions of the CA., we should readily admit that he was a follower of the śākhā, which he himself declares as his, in the introductory remarks of the *Vedārtha*; and all this combined gives us three śākhās of the AV.:—

1 *The AV.* + APr.
2 Śaunaka + Sāyaṇa + CA.
3 Paippalāda: Prātiśākhya *missing*.

But this again depends on a rigorous examination of the AV. mss., together with those of Sāyaṇa, and unless that is done, we are not in a position to close this issue one way or the other.

VII.

The bearing of the APr. on the CA.

Having thus discussed the bearing of ***the APr.*** on ***the AV.***, it is time for us to see its bearing on the CA., and the same will be attempted now.

While comparing APr. with APrM., we concluded that the AV. passages, shown in the available APr. as examples, were, in no remote a period, constituents of the sūtras, and these must be so construed, if the treatise is to fulfil the object, for which it was originally devised.

The principle followed in that enquiry, can be extended to CA. as well. A comparison of the two will illustrate the point:—

	APr.	CA.
a	**207. idám ū ṣú tád ū ṣú páry ū ṣú mahím ū ṣú anyá ū ṣú stuṣá ū ṣú tyám ū ṣú pará ū ta ékam ॥**	**3.4. uña idám ū ṣv ādiṣu ।**

CA forms *idám ū ṣú ādi* gaṇa on the initial passage of the list and omits the rest of the long list.

b	**12b. tasyāpavādaḥ । samāné yónāv ádhy airayantādhi tasthúr yé'sataḥ pári jajñiré samudrád ádhi jajñiṣé pári bhūmá jāyase ॥**	**4.5. yónāv ádhy airayantādiṣu ॥**

List has been dispensed with : cp. also 12c. and 12d.

		APr. :—		CA. :—
c	196	úpabaddhām̐ ihā vaha śāsá itthā́ mahā́m̐ asi yó asmā́m̐ adhidā́sati......iti nakārasya visarjanīyaḥ ॥	2.27.	ākāropadhasyópabaddhādīnām svare ॥

Long list has been omitted by forming *úpabaddhādi-gaṇa*.

d	197.	ṛtū́m̐r út sṛjate vaśī mó ṣú paṇī́m̐r abhí dásyūm̐r utá bodhy ṛtū́m̐r ajanayam......... pitṝ́m̐r úpa iti nakārasya rephaḥ ॥	2.29.	nāmy upadhasya repha ṛtū́m̐r út sṛjate vaśīty evam ādīnām ॥

List omitted by forming a *gaṇa*.

e	200.	dīrghāyutvā́ya sahasracakṣo tvám barhiṣádaḥ......yathāparú iti saptadhātu visarjanīyasya lopaḥ ॥	2.59.	dīrghāyutvāyādiṣu ca ॥
	202.	pañcamyāḥ párau parataḥ s a k ā r a ḥ । tasyāpavādaḥ । púmān puṃsáḥ párijātaḥ prāṇám áṅgebhyaḥ páryācárantaṃ tátaḥ pári prájātena........... ।	2.67.	pañcamyāś cā́ṅgebhyaḥ páry ādivarjam ॥

The first passage on the list has been purposely omitted by CA., or it has been added to the list by the APr. afterwards. In any case, the *gaṇa* begins with the passage second on the list. It is clear that the APr. reads *puṃsáḥ p*—, while CA. seems to imply *puṃsás p*— thus indicating śākhā variation. SPP. and Whitney do not offer any variant.

g	204.	tais tvám putrám vindasva vádhris tvám pavástais tvā didhiṣós táva – iti ṣatvasyāpavādaḥ ॥	2.84.	yuṣmad-ādeśe taiṣ tvám ādivarjam ॥

tais tvám ādi gaṇa may be noted.

h	205.	parameṣṭhī bhuvaneṣṭhā́ madhyameṣṭhā́ aṅgeṣṭhā́ḥ...iti anupasargāt sakāraḥ ।	2.94.	paramebhyo'nāpāke ॥

The peculiar *paramebhyaḥ gaṇa* may be noted.

i	206.	triṣaptā́ goṣedhā́m r a g h u ṣ y á d o gaviṣṭhiram...ágniṣvāttā iti anupasargāt ṣakāraḥ ॥	2.98.	try ādibhyaḥ ॥

A great saving, indeed.

j	207.	abhīvarténa víśvam anyā́m a b h ī v ā́ r a kaśyápasya vībarhéṇa............iti upasargasyottarapade dīrghaḥ ॥	3.12.	vartādiṣu ॥

What an abbreviation !

k	210.	śālé'śvāvaty áśvāvaty áśvāvatīṃ tviṣīmatī tviṣīmantam......iṣṭā́vantaḥ– iti aśvādīnāṃ matau dīrghaḥ ॥	3.17.	bahulaṃ matau ॥

APr. offers double abbreviation ; CA. adopts still easier method.

l	212.	nārakaṃ sādanam ā́sata ā́sat sābyā́ma... ...glāpayanta iti prathamasya dīrghaḥ ॥	3.21.	nārakādīnāṃ prathamasya ॥

nārakādi gaṇa may be noted.

m	213.	dīdāyad uṣā́sa uṣā́sānáktā subhāgaṃkáraṇī subhágā uṣā́saṃ śrathāya—iti dvitīyasya dīrghaḥ ॥	3.22.	dīdāyādīnāṃ dvitīyasya ॥

dīdāyādi gaṇa may be noted.

APr :—		CA :—	
n 214.	sātrāsāhásyāmitrasāhó viṣāsahír abhimātiṣāhó yamasādanā́d ukthaśā́saḥ —iti sātrāsāhā́dīnām uttarapadādyasya dīrghaḥ ‖	3.23.	sātrāsāhā́dīnām uttarapadādyasya ‖

APr. presents double abbreviation; CA. forms *sātrāsāhā́di gaṇa*.

o 217c.	samudró'bhíṣṭaye kimīdí jarā́yu hā́ridraveṣu níhaḥ..................*and a long list of indivisible words.*	4.54.	samudrā́diṣu ca

A list of about 500 words has been dispensed with.

Compare also 12b, 12c and 13.

Here we see the *sūtra in the making*; we see how *gaṇas* were formed and long lists of *examples* dispensed with. The process is patent in the available CA.

Whether these *gaṇas* were formed on the original APr. rules, or on those of the original CA., is a question difficult to attempt. The latter alternative seems more plausible.

A more important fact may be noted here :—

While the APr. recites these lists in full, the commentator on CA. gives only the initial two or three passages of each, omitting the rest :—

APr. :—		CCA. :—	
a 12c.	yā́vat te'bhí vipáśyāmi mánasābhí saṃvidúḥ yā́vat sā́bhí vijáṅgahe yó víśvābhí vipáśyati 3 more.	4.4.	Four : order the same. Omitted.
b 13.	ihaívā́bhí ví tanūbhé sáṃ sáṃ sravantu síndhavaḥ idám ū ṣú prá sādhaya úpa prā́gād deváḥ 53 more.	4.3.	Four : order the same. Omitted.
c 138.	avapáśyaṃ jánānāṃ tṛṇáhāṃ jánaṃ praíṣyaṃ jánaṃ vivāhā́ṃ jñātín 6 more.	2.2.	Four : in the same order. Omitted.
d 143.	vāya ūtáye manya īḍitā́ bábhra ā́ me śṛṇuta 3 more.	1.81.	Three : in the same order. Omitted.
e 196.	úpabaddhā́ṁ ihā́ vaha śāsá itthā́ mahā́ṁ asi yó asmā́ṁ abhidā́sati sárvān máo chapáthā́ṁ ádhi 72 more.	2.27.	Four : in the same order. Omitted.

APr. :—		CCA. :—
f 197.	ṛtū́m̐r út sṛjate vaśí mó ṣú paṇím̐r abhí hánāva dásyūm̐r utá	2.29. Three : order the same.
	5 more.	Omitted.
g 200.	dīrghāyutvā́ya sahasracakṣo tvám barhiṣádaḥ	2.59. Three : order the same.
	7 more.	Omitted.
h 202.	púmān puṃsáḥ párijātaḥ prāṇám áṅgebhyaḥ páryācárantam	2.67. omitted ; CA. puṃsás p– cited.
	9 more.	Omitted.
i 203.	rāyás póṣam páruṣparuḥ mā́ piśācáṃ tirás karaḥ	2.80. Three : in the same order.
	9 more.	Three omitted ; three included in other sūtras.
j 204.	tais tváṃ putráṃ vindasva vádhris tvám pavástais tvā	2.84. Three : order the same.
	15 more.	Omitted.
k 205.	parameṣṭhí bhuvaneṣṭhā́ḥ madhyameṣṭhā́ḥ aṅgeṣṭhā́ḥ	2.94. Four : order the same.
	5 more.	Omitted.
l 206.	triṣaptā́ḥ goṣedhā́m reghuṣyádaḥ	2.98. Three : order the same.
	13 more.	Omitted.
m 207b.	abhīvarténa abhīvā́ra	3.12. Two : order the same.
	19 more.	Omitted.
n 210.	áśvāvatī áśvāvatīḥ áśvāvatīm	3.17. Three : order the same.
	25 more.	Omitted.
o 112.	nā́rakam sā́danam ā́sataḥ	3.21. Three : order the same.
	25 more.	Omitted.
p 213.	dīdāyat uṣā́saḥ uṣā́sānáktā	3.22. Three : order the same.
	4 more.	Omitted.

APr. :—		CCA. :—
q 214.	sātrāsāhásya	3.23. Four : order the same.
	amitrasāháḥ	
	viṣāsahíḥ	
	abhimātiṣāháḥ	
	Two more.	Omitted.

The conclusion is clear :—

a *Original CCA. agreed with the original APr.*

b *In its available form, CCA. is an abbreviation.*

The hypothesis that *two Prātiśākhyas, treating two different śākhās of a Saṃhitā, need not totally differ, is proved.*

Absolute identity survives at :—

APr. :—		CCA. :—
a 62.	śakalyeṣí	3.52. Identical.
	anamīvā́ upétana	"
	úpeṣatu	"
	upéṣantam udumbálam	"
b 63.	tanū́ dákṣam	1.74. Identical.
	āṣṭrī́ padám	"
	dhārayanta urví	"
	mahí no vā́tāḥ	"
c 103.	enā́ ehā́ḥ	3.34. Identical.
	yáthā mán nā́pagā ásāḥ	"
	pṛthiví utá dyaúḥ	"
d 163.	úd dharṣantām	2.7. Identical.
	úd dharṣaya	"
	uddharṣíṇam	"
e 201.	adhaspadám	2.62. Identical.
	pībasphākám	"
	namaskāréṇa	"
	viśvátaspāṇiḥ	"
	viśvátaspṛthaḥ	"
	antaḥkośám	"
	antaḥpātré	"
	sadyaḥkríḥ	"
	śréyaḥketaḥ	"
	chándaḥpakṣe	"
	paráḥparaḥ	–provided by a sort of *vārttika* by the commentator.

Not only this : *identity of corruption* is noted in :—

APr. :—		CCA. :—
f 57.b :	urvārvā́ iva	3.60. Identical.
	pṛdākvā́ḥ	"
	iśváśruraḥ	Corrupt in the same form.
	śvaśrvā́ḥ	Identical.
	té asyai vadhvai	

Whitney rightly suggests *śvaśrvaī for iśvaśrurah*; the original *śvaśrvaī* was corrected into corruption on the basis of Pāṇini's *śvaśuraḥ śvaśrvā* (1.2.71) which has, however, little to do with the topic in hand, but has a mere similarity of form. Compare 217s:—

śāśadānaḥ śāśādyamānaḥ—

where *śāśādyamānaḥ* is an intrusion from Nir. 6.16.

In a previous section we concluded that *two śākhās of a Saṃhita, need not, as a rule, materially differ from each other, as the AV. and Śaunakiyā do not.* From the above we infer that *two Prātiśākhyas, treating two śākhās of a Veda, need not, as a rule, fundamentally differ from each other, as the APr. and CA. do not*, although they represent the two different types of the Prātiśākhya literature.

We have also studied that *CA.* + *CCA.* is an abridgment of a fuller recension; it resembles in this the Naigamakāṇḍa[1], the RT. comment[2], Bṛhaddevatā[3], Pāṇini[4] *in a way*, Bārhaspatya-sūtra[5], and Sāyaṇa's[6] comment on the RV., to refer only to a few.

A deeper analysis of *CCA.* should suggest that the portion now styled as *comment*, is, in reality, nothing but relics of the *older CA.*, that the metrical portions betokened by Whitney as citations from some *ancient authority* are mutilated parts of the *older CA.*, and that longer metrical portions thrown into *Additional Notes* by the editor are definitely so. They are so, all the more, because in all the mss. of the CA., they are read as part of the sūtra-text; they must, accordingly, be reinstated to their proper position.

At present these are mere suggestions, but I am sure that an analytic study of that work backed by some new material, will, eventually, bear me out, and we shall get one day a fuller and more complete CA., a work more in keeping with the Prātiśākhya literature than the one available now, with a comment that scarcely ever adds more than *bhavati* by way of paraphrase, with hardly two or three examples.

VIII

And the above brings us to the following problems:—

(I) Which of the two Prātiśākhyas is earlier ?

APr. 3d:—

etāvattvam apavāda ābādhaś cārthaśabdataḥ ।
sāṃvedanaṃ nyāyamukhaṃ pañcasv artheṣu vartate ॥

clearly presupposes general grammar, and so does CA. 1.2:—

evam iheti ca vibhāṣāprāptam sāmānye ॥

Both are based on general grammar; both are meant to restrict its operation to their respective śākhās of the AV

1 Sköld, Nir. p. 113; I should, now, explain the want of explanation in the *Nighaṇṭavaḥ* through process of abbreviation.
2 Rt., author's Introduction p. 98.
3 Macdonell, p. xviii.
4 *Kātantra ein verkürzter P.*: Liebich, Zur Einführung I, p. 6.
5 Thomas, Lahore ed. pp. 17-18.
6 Fitz Edward Hall's letter to Müller: Preface to the third Vol. of the first ed. p. xlviii

But APr., in addition to general grammar, refers to CA. in the following :—

APr.		CA.
136.	uttamā uttameṣv *iti* ॥	2.5. uttamā uttameṣu ॥
147.	e.	2. 69, 70, 73, 75, 76.
147.	g.	2. 102.
147.	h.	3. 86, 87, 88, 92.
201.	samāse sakāraḥ kapayor *anantas* tasyāpavādaḥ ॥	2. 62. samāse sakāraḥ kapayor anantaḥ-sadyaḥ-śreyaś-chandasām ॥

In fact, the whole of the third Prapāṭhaka is, in a way, dependent on CA. General rules for *satva*, *satva*, *ṇatva*, *lengthening*, *samāpatti* and *avagraha* have been taken for granted, and only exceptions to them are recorded.

Thus, in its available form, APr. is posterior to CA.

(II) *APr. and Pāṇini.*

Reference to P. may be seen in :—

32.	brāhmaṇaṃ napuṃsakem । tasyedam iti vā । jātir antodāttam ॥	tasyedam 4.3.120.
39.	dakṣiṇā taddhitāntam ॥	dakṣiṇād āc ·5. 3.36.
34.	akārāt pratiṣedhāt param udāttam ajārādīnām *iti* ॥	naño jaramaramitramṛtāḥ 6.2.116.
44.	pūrvapadaprakṛtisvaraḥ ॥	6.2.1 ff.
59.	ekāro vibhaktyādeśaś chandas*iti* ॥	7.1.39.
75.	anunāsikāntād dhātoḥ kṛtātvāt ॥	6.4.67.
95b.	bahulam ॥	6.4.75.
101.	so'ṇ māṅyoge tu neṣyate ॥	6.4.71.
127a.	idamaḥ sarvaliṅgeṣu tṛtīyādiṣu yo vidhiḥ ॥	2.4.32.
128.	luptaśeṣeṇāvagrahaḥ... ॥	6.1.63.
130.	nalope ca pādasya ॥	8.2.7.
136.	uttame parato dvidhā ॥	8.4.45.
137.	jakārādiṣu taj jarat ॥	8.2.39.
166.	ṅyantād vā sur na lupyate kṛdantād vā ॥	*ṅīp* 4.1.5 ff.; *su* 4.1.2; *kṛt* 3.1.93.
209.	abhyāsasya dīrghaś chandasi ॥	6.1.7.
214b.	nilope bahulam hrasvaḥ ॥	*nilopa* 6.1.70.

In the above, reference to P. seems unmistakable. But what about APr. :—

3f. a	*dvitīyavelāyām* iti prāpte ādir udātto bhavati ॥
b	*antavelāyām* iti prāpte ādir udātto bhavati ॥
100	bahulaṃ chandas*īty uktam* ॥
17a	chandasi ॥
184	vikāre'vayave vā ॥
214	nilope bahulam *iti* ॥

CP. also note to APr. 3 and 14. These cannot be explained as references to P.; cp. also APr. 147i, ex. 56 :—

āmnātavyāmnāyadarśī *ācārya* āmnāyānusāriṇīṃ bhagavatyā vāco gatiṃ darśayati । *hakārādiḥ saṃyoga ivarṇastho yakārādau na gurur bhavati* iti ।

The quotation is untraced. The style resembles that of Patañjali. By *ācārya*, Patañjali means P. or Kātyāyana[1]. The quotation is from neither. And if it be argued that in these cases the APr. is referring to some other grammar, then it may be equally logical to trace all these references to that very source; and it is only this consideration

1 Kielhorn, Ind. Ant. 1876, 248-250 (Weber, ISt. 13,322 ff. wrong); Kātyāyana and Patañjali 24-26; Bhandarkar, Ind. Ant. 1873, 95; 1876, 345-347.

that makes me hesitate in seeing P's hand in the Prātiśākhyas[1]; particularly so, when I weigh the opinion of professor Thomas[2], who holds that Aśvaghoṣa, in his works, draws on a grammar different from P's.

Anyway, both possibilities are equally plausible and there is nothing to dogmatise one way or the other.

(III) *The age of the APr.*

1. *Lower limit.*

Kāṇḍa XX is universally admitted as a late addition to the AV. Hesitancy has existed with regard to the spuriousness of XIX.

a Bloomfield[3] has shown that, in the AV. Pariśiṣṭas, XIX is on a level with the preceding 18 books, and quotations from it are especially frequent. A considerable number of *mantras* from this Kāṇḍa are quoted in the Gaṇamālā, Pariśiṣṭa 34.

b The attitude of Kauśika, in the matter, has been that of hesitance. Some *mantras* are so familiar to its school fraternity as to need indication only by *pratīkas*, others, it is still thought advisable to present in full.

c According to Thieme[4], Patañjali knew book XIX. His *śatadhāro ayaṃ maṇiḥ* may stand for *śătavāró ayáṃ maṇiḥ* (AV. 19.36.5).

d No reference to this book is found in CA.[5], excepting one at 2. 67.

APr. does not refer to this book at all. It may, therefore, be anterior to Kauśika and probably to Patañjali.

2. *Upper limit.*

a P uses *parasmaipada* and *ātmanepada* for active and middle voices; in Kātantra[6] we meet with *parasmai* and *ātmane* as well.

Kātyāyana supplements P. 6.3.8 in order to make provision for *ātmanebhāṣa* and *parasmaibhāṣa*. The terms occur in Bhīmasena's Dhatupāṭha[7]. APr. *ātmanebhāṣā* (?) *parasmaibhāṣā* (223) may stand for *—bhāṣāḥ* (from *—ṣa*).

b Kātyāyana uses first *śvastanī*[8] for *luṭ* and *adyatanī*[9] for *luṅ*. Kātantra[10] uses both, with an addition of *hyastanī* in the sense of *laṅ*. The two terms occur in the APr. APr. also uses *bhūtakara*[11] in the sense of *bhūtakaraṇa*[12] found in Kātantra.

c P taught *sūtras*, while Kātyāyana[13] wrote prose mixed with *kārikās*. Patañjali's style is a bit different, although Liebich[14] would identify him with the author of the Yogasūtras. In the extant APr., *sūtras* have been *versified*.

1 Maintained now by Thieme in Pāṇini and the Veda 3,85-98; ZDMG. 1935, (Bericht uber die Mitglieder-versamlung d. DMG. zu Halle) pp. 21-24.

2 *Orally*; so Johnston, *orally*.

3 Kauśikasūtra pp. xl-xli; The Atharvaveda p. 35; the matter has been discussed by Lanman: AV. cxlvi, 395-399. Bloomfield gives reference to Pariśiṣṭas.

4 Pāṇini and the Veda pp. 50, 51, 66; Pat. on Vārtt. 2 to P. 6.1.115.

5 Whitney on CA. 2.67; also p. 581.

6 *asbhuvau ca parasmai* 3.2.23; *nava parāṇy ātmane* 3.1.2.

7 Cp. note to 223; Liebich, Zur Einführung II, p. 50; "die Zeit Bhīmasena's ungefahr auf den Beginn unsrer Ära festgelegt": Kṣīrataraṅgiṇī p. 243.

8 *paridevane śvastanī bhaviṣyantyarthe* on P. 3.3.15: MBh. II. 143.

9 On P. 2.4.3: MBh. I. 474; 3.2.102: MBh. II. 114; 6.4.114: MBh. III. 217.

10 *adyatanī* 3.1.22, 28; 2.24; *bhaviṣyantī* 3.1.15, 30,32; *hyastanī* 3.1.23. For comparison see Sieg. Sitzungsber. 1907. p. 20.

11 Cp. note to APr. 49.

12 *bhūtakaraṇavatyaś ca* 3.1.14.

13 Goldstücker, Pāṇini pp. 32-106.

14 Zur Einführung I, pp. 7-9.

APr. may, therefore, stand between P. and Patañjali[1].

The conclusion based on terminology[2] is supported by other facts.

a According to Kielhorn[3] P. bases his accent on word-analysis, while Śāntanava, the author of the Phiṭsūtras connects it with meaning[4], and he is posterior to P. The department of accent is not touched by Śarvavarman[5] and the later grammarians[5].

APr., in this matter, follows the mean[6] between P. and Śāntanava. It may, therefore, be anterior to Śāntanava, but posterior to P.

b Not only this. There occur in the APr. a large number of rules, that are concerned more with writing than with *saṃdhi* or word-formation, rules which are meant to elucidate dubious letters, such as *lh*[7], *dhma*, *tt*, *rttra*, *rsra*, *svya*, *ndh*, *nt* and *bhv* and so on, perhaps with an implied reference to the phenomena of *doubling* and *Yama*. They point to a period, when Vedic literature was being fast committed to writing and the script being yet in a state of flux, palæographic errors were common.[8] We also meet here rules, specifying distinction between *sṛjā*[9] (=*sṛja*) imperative and *sṛjāt* subjunctive. Rules, such as 165, which propound analysis of *ārāt tvád anyā́* into *ārā́t tvád* instead of *ārā tvád*; (irregular abbreviation) can appeal only to those students, who loathe grammatical studies, yet want to learn their Saṃhitās with the help of patch-work and make-shifts, like the APr.

Reference may also be made to those APr. rules, which derive[10] *āptá* and *āptyá* from √ pat and connect *saṃpātinau*[11] and *papata* with the causative √ pat.

Such rules occur in the VPr. as well; and here, without entering into detail, I may refer the reader to VPr. 6. 27 :—

na kṣavṛciśvisatayebhyas traikam[12]

which lists words with a single *tra* (not *ttra*) and puts *kṣatrá* and *satrá* on a par with *citrá*, *yatrá* and *tátra*; and although the correctness of Kālidāsa's[13] analysis of *kṣatrá* (kṣattrá) may be questioned, there can be hardly any doubt that *sattrá* is derived from √ sad, and that it should be written with two *t* letters. Now, the analysis of this word, implied by the VPr. (sa+trá) could have hardly preceded P., and must

1 Prof. H. Lüders, who, along with Prof. Thomas, examined the Thesis is inclined to place the APr. somewhere near the 3rd century A.D. on grounds mentioned here. But Patañjali's probable reference to AV. XIX, coupled with APr's non-reference to it goes against this; cp. also further arguments.

2 Terminology in itself is no sure guide in such a matter. "Die Verschiedenheit in der Terminologie der beiden Werke kann indessen die Frage der Priorität so wenig entscheiden wie die Verschiedenheit ihres Gesamtcharacters": Lüders, in a different context, but applicable to the problem in general: Kātantra und Kaumāralāta p. 55.

3 Śāntanava's Phiṭsūtra p. 1. ff.; Greek influence: p. 2, with Steinthal, Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechern und Römern p. 462, quoted by him; age of Phiṭsūtras: Liebich, Kṣīrataraṅgiṇī p. 215.

4 So VPr. II. 3-6, 13,25,27-29,31-36 connect accent with meaning.

5 Kātantra, Cāndra, Jainendra, Śākaṭāyana and Hemacandra.

6 See 28d-49.

7 See 168-195.

8 It was during this period of flux that a large number of Vedic variants arose; and it is for such reasons that a good many Vedic citations found in the MBh. occur in the available Vedic texts with a different reading. Cp. *śatadhārāḥ* (Pat. on *vārtt.* to 6.1.115) and *śātavārāḥ* (AV. 19.36.5). It was this growing reliance on script that led ultimately to the formation of such grammatical terms as *bindu* (anusvāra) and *bindū* (visarjanīya) found in the Central Asian texts.

9 Cp. 165; 167-195.; empirical rules of this type began as early as the RPr. (cp. 4.98 : 317), culminating in the rise of works like Bhāradvājaśikṣā, which contains nothing but empirical rules: cp. Kielhorn, Ind. Ant. 1876, 195.

10 134a.

11 Examples 7-8 under 132.

12 Cp. VPr. 149-159.

13 *kṣatāt kila trāyate*: Raghuvaṃśa II. 53; see also Uṇ. 4.168; kṣa-tra: M. p. 124. (√ kṣi ?).

have prevailed in a period; when the correct formation of *sattrá* was forgotten or disregarded, on account of the growing practice of irregular abbreviation.

Rules like *úttambhanādi saṃśayāt* are enough to illustrate the grammatical acumen of the extant VPr.

And when we consider this lack of grammatical knowledge on the part of the extant Prātiśākhyas in the light of their highly artificial system of the *svarita* varieties[1], together with an equally foolish mess of consonantal doublings[2], we are driven to the only logical conclusion that these patch-works[3], whose *diffuseness* has been wrongly taken for *simplicity*[4] were compiled, in their extant form, in a period, when the Aryans had lost their vigour and freshness and began to indulge in over-refinement in artificial details.

We know that the golden age of Indian grammar[5] was followed by a period of reaction, a period in which the Brahmins showed aversion to Pāṇini's grammar and sought its substitute in works of *make-shift* type. The history of these two periods is beautifully told by Patañjali in the following dictum[6] :—

purākalpa etad āsīt I saṃskārottarakālaṃ brāhmaṇā vyākaraṇaṃ smādhīyate I tebhyas tatra sthānakaraṇanādānupradānajñebhyo vaidikāḥ śabdā upadiśyante I tad adyatve na tathā I vedam adhītya tvaritā vaktāro bhavanti I

vedān no vaidikāḥ śabdāḥ siddhā lokāc ca laukikāḥ I anarthakaṃ vyākaraṇam iti I tebhya evaṃ vipratipannabuddhibhya ācārya idaṃ śāstram anvācaṣṭe I imāni prayojanāny adhyeyaṃ vyākaraṇam iti II

Throughout the range of Patañjali's Great Comment, there breathes a sturdy reverence for the Aṣṭādhyāyī, while there occurs not a single line in praise of these treatises, although he refers twice to the *Nirukta*,[7] and this may be significant.

c There is yet another consideration. There occur in the APr. three[8] rules, which specify *kṣullakā̂ḥ* with two *l* letters, *majján* with two *jakāras* and *gálhā* with l+h. Now, the first specification implies that *kṣullakā̂ḥ*[9] had become an established AV-reading before the APr. was composed; the citation of *gálhā*[10] makes it the established

---

1 Whitney on CA. 3.55-58; Transactions of the APA. 1869-70, pp. 24,31-32 ff.

2 Whitney on CA. pp. 258-260; TPr. 14. 1-13.

3 None of them is thorough; there is no unity of contents, their word-analysis defective, their style resembles more that of Kātantra and later grammarians; cp. Burnell, Aindra School p. 9.

4 This is *the* basis of Weber's arguments, adopted also by Liebich.

5 Audavraji, Śākaṭāyana, Gārgya, Yāska and P., and there the period ends. Cp. my intr. to RT. pp. 40-68. An unbroken tradition of grammar reaches culmination in Aṣṭādhyāyī, which, of all the available grammatical works, is the most difficult, but, at the same time, most accurate and exhaustive. With P., this peculiar grammatical tradition ends. Another tradition, based on the earlier Prātiśākhyas, which continued uncared in P's time, reasserted itself after him, and because it was easier and more diffuse, it gained popularity with the lazy priestly class. All the extant Prātiśākhyas were compiled in this period on the basis of that tradition. Śarvavarman, the author of Kātantra, adopted the mean between these two. He modelled P's Aṣṭādhyāyī on the basis of the Prātiśākhyas (cp. table under III); hence a mixture of terminology in his work and diffuseness in his style. The later grammarians followed him. Thus, the history of the two parallel grammatical traditions becomes clear.

The suggestion that P. drew on the Prātiśākhyas is baseless. The difference between the two is too sharp to admit this. From the point of view of workmanship there is absolutely no comparison between the two. The inverse also is equally untenable. The two traditions, in the time of P., were independent of each other. The process of give and take might have taken place before him; and the issue must not be unduly forced on either side. The admission that P. had earlier Prātiśākhyas before him, must not imply that he drew from them; (cp. Wackernagel, I, LXVII). They, in their genuine form, discussed under III, could be entirely of no help to him.

6 MBh. I, p.5.

7 *nāma ca dhātujam āha nirukte* II. p. 148; *niruktaṃ vyākhyāyate vyākaraṇaṃ vyākhyāyate* II. p. 312.

8 107, 108, 175.

9 Older *kṣudrakā̂ḥ*: Lüders, Zu den Upaniṣads, Sitzungsber. 1916, 283-284.

10 For the correct TS. *gáldā* see Lüders, Acta Orientalia XIII, 87-93.

AV. reading of the Saṃhitā, while allusion to *majján* may be meant to guard against its Prakrit[1] varieties.

These citations can obviously pertain to a period, when Middle Indian[2] was not only the vernacular of the day, but was also playing an important part in the growth of the Vedic texts, and consequently in their division into the various śākhās.

Such rules also occur in the VPr.[3]; it seems, therefore, practically certain that these two Prātiśākhyas belong to one and the same period.

d One point more. It is noteworthy that, in the majority of those cases, where the traditional AV. readings are wrong, the APr. sides with them and upholds their error[4]. These errors must have been taken into the AV. text as established readings, before the APr. was compiled.

Sköld[5] has shown that in Yāska's time the AV. had not yet gained the authority of a fourth Veda. It seems not to have done so in the time of the Buddha, because the Buddha canonical literature speaks of the three Vedas. It is doubtful if P.[6] knew the AV., although he refers to the anomalous[7] *ailayīt* found only in this Saṃhitā. But in the time of Patañjali it had.

A Prātiśākhya will, of course, follow the course of its Saṃhitā. It is, therefore, practically certain that the APr., in its extant form, was composed later than P., but probably before Patañjali.

With the question of the age of the APr., the question of VPr's age is automatically solved. Liebich[8] himself puts TPr., CA. and RT. after P. There remains only one Prātiśākhya, i.e. the RPr.; this also contains rules like 4. 98: 317, and is certainly not free from contradiction[9] and diffuseness.

It seems, in these circumstances, more reasonable to place all the available Prātiśākhyas, as a class,[10] after Pāṇini.

IX

The APr. is not comprehensive.

In the introduction to the RT.[11] I have shown that the RPr. is comprehensive, while the RT. is not. From that point a word about APr. seems desirable.

Enunciation of *saṃdhi* seems to be the aim of the Prātiśākhyas, and to this they devote their major portions. This is not, however, the case with the APr. It

1 Noté to APr. 107.
2 Middle Indian in Yāska: Sköld, Nir. 132-134; in the Vedas: Wackernagel, I. XVII seq.
3 4. 158.
4 Cp. my discussion under *AV. editions*, and Lanman's AV. xcii-xciii.
5 Nirukta pp. 45-51, 133.
6 He did not: Goldstücker, Pāṇini 142-148; "knew the AV. in a recension different from Śaunaka's": Thieme, Pāṇini and the Veda p. 66.
7 In 3.1.51, noted by Wackernagel, I p. LXIV note 9. Cp. note to APr. 58, ex. 24.
8 Zur Einführung II, pp. 45-47; Keith would have TPr. before P.: Veda of Black Yajus p. xxxix-xli.
9 Cp. under APr. 80.
10 Wackernagel, I. p. lxvii; add "P. had earlier Prātiśākhyas before him, without, however, directly drawing on them".
11 Pp. 73-96.

concerns, instead, with *etāvattva*,[1] *apavāda*, *ābādha*, *sāṃvedana* and *nyāyamukha*. Of the five objects, the last is the least achieved, while the first four are only partially fulfilled.

This may be due partly to the incomplete nature of the extant APr., but mainly to the fact, that, for general *saṃdhi*, it relies on CA. or general grammar.

To achieve the first two objects, it devotes the entire first chapter to the analysis of *avagraha* between verb and prefix and accentuation. The treatment of both is exceedingly acute and accurate, and herein lies its peculiar contribution.

But, although its treatment of accent is scientific, and its analysis of anomalous accents admirable, it fails to achieve its object. It has left important anomalies unnoted; anomalies, where mss. read a verbal with accent, but the same cannot be rightly explained.

Some of these anomalies are:—

I. AV. 3.2.1. agnír no dūtáḥ *praty étu* vidvā́n ॥

MSS. read *praty étu*, but W. emends the passage on the authority of the first half of AV. 3.1.1.. Perhaps the reading of the mss. is due to the fancied analogy of the last *pāda* of 3.1.2, where it is, in fact, the presence of *hi* that makes the verb orthotone.

Lindenau *práty etu* with W.

II. AV. 4. 1. 4. mahā́n mahī́ *áskabhāyad* ví jātáḥ ॥

It is hard to see why the verb should have, in this *pāda*, an accent, which it lacks in the preceding one, where the construction seems to be the same, and which has been noted by our treatise as enclitic under rule 28, but where Lindenau wrongly supplies an accent.

Lindenau *askabhāyat*.

III. AV. 4.19.2. ná tátra bhayám *ásti* ।
yátra prāpnóṣy oṣadhe ॥

W. attributes the hardly otherwise explainable accent of *ásti* to an original error of transcription and emends *ásti* into *asti*.

Lindenau *ásti*.

IV. AV. 4.31.2. agnír iva manyo tviṣitáḥ *sáhasva* ।
senānī́r naḥ sahure hūtá edhi ॥

All mss., save one, read *sáhasva*, but W. removes the accent on the authority of the corresponding RV. 10.84.2, which makes the verb enclitic.

Yet the accent can be defended on the basis of an indistinct antithesis between *sáhasva* and *edhi*.

Lindenau *sahasva* enclitic.

V. AV. 4.31.7. párājitāso ápa ní láyantām ॥

MSS. accent *láyantām*; W. emends it on the authority of the corresponding RV. 10.84.7; this emendation is tacitely confirmed by our treatise, which cites the passage under 13, among those in which the verb is left unaccented, and the preposition is separated by *vigraha*.

Lindenau *layantām*.

VI. AV. 6.21.3. utá *sthá* keśadṛ́ṃhaṇīr
átho ha keśavárdhanīḥ ॥

1 Cp. APr. 3.

Here too, it may be made a question, whether we are to find a sufficient antithesis to account for the accent of *sthá*, or whether we are to suppose that the accent-sign has slipped away from *stha* to the preceding syllable. APr. does not include the case in those of antithesis.

Lindenau *sthá*.

VII. AV. 6.78.2. **rayyā́ sahásravarcase—**
maú stā̆m ánupakṣitau ॥

There seems to be no discoverable reason for accenting *stā̆m* here.

Lindenau *stā̆m*.

VIII. AV. 6.128.1. **idáṃ rāṣṭrám ásād iti ॥**

Perhaps an accent-sign has been omitted under the syllable *ma* , the restoration of which would leave the verb unaccented, or the accent may be due to *iti*.

Lindenau *ásāt*.

IX. AV. 6.131.2. **ákute sám idáṃ *námaḥ* ॥**

MSS. *námaḥ̤* and so SPP. According to W. the reading with accent is based on the mistake of *námaḥ̤*, the noun, occurring so frequently for *namaḥ̤* the verbal. Commentator takes the word as *noun*.

Lindenau *namaḥ̤*.

X. AV. 6.131.3. **tátas tváṃ púnar *ā́yasi* ॥**

Pada: *ā—áyasi*; expected *ā́—ayasi*. Similar to this is *anyā̆ḥ sámanam ā̆yati* (6.60.2) and the same has been noted by APr. with accent; APr's non-reference to 6.131.3 as such, may imply the negation of accent here.

Lindenau *ā̆yasi*.

XI. AV. 8.7.21. **új jihīdhve stanáyaty abhikrándaty oṣadhīḥ ॥**

The accent of *standyati* unmotived. Henry connects both *standyati* and *abhikrándati* with *yadā̆* in the second half; such construction is not favoured by the APr., which leaves the passage unnoted under 14.

Lindenau *standyati*.

XII. AV. 11.2.2. **śúne kroṣṭré mā́ śárīrāṇi *kártam* alíklavebhyaḥ............... ॥**

The accent of *kártam* may be due to the irregular application of the rule, allowing the verb to be treated, as if directly construed with the following object, instead of the preceding.

Lindenau *kártam*; read śárīrāṇi for *śàr—* in Lind.

XIII. AV. 14.1.16. **tád addhātáya íd *vidúḥ* ॥**

MSS. *vidúḥ̤*; W's emendation on the authority of the corresponding RV. 10.85.16.

Lindenau *viduḥ̤*.

XIV. AV. 14.1.32. **víśve devā́ḥ *kránn* ihá vo mánāṃsi ॥**

No discoverable reason to accent *krán*, which is so found in all the mss.

Lindenau *kran*.

XV. AV. 14.2.42. **yuváṃ brahmáṇe'numányamānau ।**
bṛ́haspate sākáṃ índraś ca *dattám* ॥

The structure of the sentence seems to be understood, as if the words between the vocative and the verb *dattám* were a kind of mere parenthesis, so that the latter is accented, as if it immediately followed the former; cp 1.20.1, 30. 1, 32. 1 under APr. 22.

Lindenau *dattám.*

XVI. AV. 18.2.36. śáṃ tapa mā́'ti *tápo*
ágne mā́ tanvàṃ tápaḥ ॥

Here, two mss. of W's and one of SPP. leave *tapaḥ* last unaccented, and this is, no doubt, correct. The verbal was mistaken for the noun *tapáḥ.*

Lindenau *tapáḥ.*

XVII. AV. 18.4.54. ūrjó bhāgó yá imáṃ jajā́nā-
śmā́'nnānām ā́dhipatyaṃ *jagā́ma* ॥

Some mss. of W (O., R., K.) and three of SPP's read *jagāma*, enclitic; accent unmotived and should be definitely rejected.

Lindenau *jagā́ma.*

XVIII. AV. 11.9. 9,11,25. amítreṣu sám īkṣáyan ॥

General analogy would have *sám īkṣayan.*

Lindenau *sám īkṣáyan.*

XIX. AV. 6.133.4. svása ṛ́ṣīṇāṃ bhūtakṛ́tāṃ *babhū́va* ॥
8.7.12. mádhuman mádhyaṃ vīrúdhāṃ *babhū́va* ॥
13.2.44. ádabdhacakṣuḥ pári víśvaṃ *babhū́va* ॥

The accent of *babhū́va* unmotived, unless it be, that this form, in almost every case, in which it occurs in the AV., stands at the end of a *pāda*, and that, in numerous cases, it receives accent in that position, not without a distinct reason, in each case, such as is wanting in the three passages cited above, and the cases may be taken as those of accentual transference.

Lindenau *babhū́va.*

The treatment of accentuation is the most acute and exhaustive in the APr. Even here it has failed to record important notables. Its imperfection and incompleteness with regard to *saṃdhi* have been shown in Notes in the third chapter.

X

ANALYSIS OF THE APr.

Prapāṭhaka I.

1	Introductory remarks.	14-28	Verbal accentuation with special reference to anomalies.
2	*Pada* as the basis of *Saṃhitā*.	28b-c	Vocative-accent.
3	Importance of correlation in accent and *saṃdhi*.	28d-32	*ādyudātta* words.
3b-i	Five objects.	33-34	*dvitīyodāttas.*
4-5	Double-accented words, all-acute, those with accent on two syllables, last but one.	35-44	*antodāttas.*
6-9	*ā*, separated by *vigraha* and acute.	45-51	*anudāttas.*
10-13c	Combination or separation of verbs and prepositions.	52-56	*svaritas.*
		57	*antodāttas.*

Prapāṭhaka II.

58	Treatment of *kanyḍlā*; 59 passages without specifying anything about them.
59	*e*, substitute for case-termination, acute.
60	Occurrences of √ saj.
61	Elision of *m* of *ākam*.
62	*Pararūpa*.
63	Loc. *ī*, *ū* as *pragṛhya*.
64-66	Retention or omission of *y*.
67	Occurrences of *vṛṣabhdḥ*.
68-69	Occurrences of *edhi* and *ihi*.
70	Occurrences of *pardstāt* and *purdstāt*.
71	Words ending in *ai* in the *Pada*.
72	Distinction between *amūm* and *amūm*.
73-82	Words, ending in visarjanīya, in the *Pada*.
83-95	Words, ending in a vowel, in the *Pada*.
95b-102	Elucidation of *a* (augment) in the *Pada*. with reference to different *saṃdhis*.
103	Exemption from *saṃdhi*.
104	Passages, having a *pragṛhya* word, *in the middle*.
105	Accent of *bhūtapáti* etc.
106	Words with two *y* letters.
107	Words with two *j* letters.
108	Words with two *l* letters.
109	Words with two *p* letters.
110	Words with two *t* letters.
111-111b	Words with two *n* letters.
111c	Exceptions to 111b.
112	Words, ending in *e*, in the *Pada*.
113	Two words seemingly single.
114	Exception to reduplication in three cases.
114b	Single words looking like two.
115-116	Distinction between *sṛjā* and *sṛjāt* etc.
117-118	*Saṃdhi* of acute; its treatment in *ekādeśa*.
119	Words having *avagraha* with *ṅ*.
120	Words having *avagraha* with *n*.
121	Words having *avagraha* with *m*.
122	Words having *avagraha* with *sū* as preposition.
123	Words having *avagraha* with *sva*.
123b	Not clear to me.
123c	Distinction between *te* and *te*.
124-126	Occurrences of √ dā.
127	Treatment of *idam* with reference to *antodāttatā*.
128-131	Restoration of the original form in the *Pada* negatived.
132-133	Causative √ pat and √ pad.
133b-134	Distinction between ordinary √ pat and √ pad.
135	Occurrences of *tyá* (= tá).
136-137	Combination of final and initial consonant specially before nasals.
138	Words ending in *n* in the *Pada*.
139	Words ending in *m* in the *Pada*.
140	Words ending in *n* in the *Pada*.
140b	Words ending in *t* in the *Pada*.
140c	Words ending in *m* in the *Pada*.

Prapāṭhaka III.

141-142	Words with original *r*.
143-143b	Vocative *o*.
144	√ dhā + *dpi*.
145	Exceptions to iterative compound.
146	Non-iteratives looking like iteratives.
147-147h	Exceptions to the restoration of *ṣ*, *ṇ*, s and lengthening.
147i	60 passages without any specification.
148	Negation of *satva*.
149	Negation of lengthening.
150	Elision of visarjanīya.
151	Final *udātta* in *sūryāmāsáyoḥ*.
152	Shortening before the following word.
153	Elongation of the initial vowel.
153c	*Prasāraṇa*.
154	Lengthening and its exceptions.
155	Elision of *v* negatived.
156	*yy* preceded by *e*.
156b	Occurrences of √ i + *ā*.
157	Words having *saṃdhi* of *ā* + *ā*.
158	*dpavān* and *jyótiṣīmān*; *āgama* of *a* and *ī*.
159	Occurrences of *juhomi* after *haviṣā*.
160-162	Occurrences of *nū* instead of *dnu*.
163	√ hṛṣ + *ut*
164	*mahī*, dual and singular.
165	Passages having *takārānta* words instead of *akārāntas* in the *Pada*.
166	Optional elision of *su*.
167	Cases of √ i, in aorist.
168	Occurrences of √ i + *pra*.
169	*prá* + *itdḥ* (indeclinable).
170	Doubling.
171	*t* in between two *r* letters.
172	*s* in between two *r* letters.
172b	*sthn* : *yama* takes place.
173	*khyā* = *kśā*; *śuśugdhi* has *g* + *dh*.
174	Conjunct consonant ending in *y*.

XI

THE PLAN OF THE WORK.

I. *Sūtras*.

a Sūtras have been printed in bold type. Abridgment has been shown still bolder, while the rest (i.e. the amplified portion) is given in the ordinary black type.

b The division of amplified portion into *a*, *b*, *c*, *d*, *e* etc. is my own, designed for the sake of clarity and ready reference.

II. *Numbering*.

a Grand numbering : my own ; shown on the left hand of the sūtras, and used in the Introduction and Notes. In it, only the ***abridged sūtras*** have been counted, the amplification being reckoned as *3a*, *3b*, *3c* and so on.

b Numbering according to the ***abridged*** recension : first, according to *Pādas* ; second, consecutively, according to the *Prapāṭhakas*. This is shown on the right of the sūtras, and used in the ***list of the AV. passages***. On top margin this is given along with the ***grand*** numbering.

c Numbering according to the ***amplified*** recension : shown on top after the grand numbering, has been referred to, along with the number of page and line, in the ***Word index to*** APrM.

III. ***Examples : in black type.***

a Peculiar in every other respect, the APr. is also unique in its method of citing examples. It cites ***tam***[1] ***asmākam*** for ***vṛtam asmākam*** and ***dámūnāḥ***[2] for ***viśvāḥ***. The disadvantages of such a procedure are obvious. I have, therefore, given the required form in each case, the added portion being printed in small type.

1 **Ex. 30 under 28d.**
2 **Cp. under 81.**

b While dealing with accent,[1] with special reference to meaning and suffix, the APr. cites either little bits of passages or single words, both being wholly inadequate to illustrate the point. I have given the required form in each case.

c In the third Prapāṭhaka, which primarily deals with *avagraha*, I have adopted the cited word; but, because the phenomenon of *avagraha* is intimately connected with etymology, I have deemed it fit to add explanation, both according to the Commentator and Whitney.

IV. The APr. cites about 3236 AV. *Saṃhitā* forms in order to elucidate the *Pada* and *accent* in them. In each case the reader must know the precise *Pada*, if he is to derive any benefit from the work. The *Pada* of the AV. lies scattered in four heavy volumes of SPP. Pertinent portions of the same have been given in front of each passage.

V. *Parallels.*

On the right hand margin have been shown :—

a Parallel CA. rules and CCA. examples with brief context.

b Commentator's variants.

c Variants offered by Whitney and Lindenau.

VI. *Comment portions*, found on the margin of the APr., have been shown, here also, on the left margin. In case they are too long, they have been set in foot-notes.

VII. *a* In the *sūtra portions*, *the authority of the APrM., however defective and irregular, is rigorously followed.* Emendations have been proposed in Notes. *Virāmas* are my own.

b In examples, particularly in the treatment of nasals and such other minor points, I have followed Whitney, but have added APrM. variants, however insignificant, on the left margin.

c In those cases, where the *verdict of the APr. is unmistakably explicit, I have adopted its reading in the text*, but have shown Whitney's variant on the right margin.

d The APr. treats the series of citations as *Saṃhitā* and accents them accordingly. The citation of fuller forms has necessarily entailed departure from this.

In the contiguity of Vedic passages, the APrM. accents non-Vedic words as well;[2] such accentuation, however defective and irregular, has been retained.

VIII. In the comparative study of the Abr. with APrM., Vedic words or passages occurring in the Abr., have been advisedly printed without accent, because none of the Abr. mss. marks accent. APrM. portion, on the other hand, has been fully accented *according to Whitney*; hence a seeming discrepancy in this and the APrM. text, as printed in the main body of the work.

---

1 Cp. 14 ff.

2 See *íti dvé* (6. 9) but *ití dvé* (15.26,29) *íti ṣáṭ* (6. 17,14.16,17.15), *íti tríṇi* (7. 27) *íti ekādaśá* (13.11) *íti yā́vad vā* (13.15), but *íti yā́vad vā́* (13.26), *íti aṣṭaú* (17..6), *íti anyád íti asmā́t* (17.31), *íti* (21.6,14), *íti évam ādíni* (22.9) and so on; the same word being *variously* and sometimes *wrongly* accented.

COMPARATIVE STUDY OF THE ABR. WITH APRM.

	ओं नमो ब्रह्मवेदाय	ओं नमो ब्रह्मवेदाय । ओं नमस्कृत्य ब्रह्मणे शंकराय ।	
		ऋषिभ्यः पूर्वेभ्यः । शमु वाचास्तु मे गीः ।	
		प्रज्ञां ब्रह्ममेधां तपश्चादिश्याद्ब्रह्मा यशस मा कृणोतु ॥	
1	अथातो न्यायाध्ययनस्य पार्षदं वर्तयिष्यामः	अथातो न्यायाध्ययनस्य पार्षदं वर्तयिष्यामः ॥	
2	पदानां संहितां विद्यात्	पदानां संहितां विद्यात् ॥	
3	पदविधिरिति	समर्थः पदविधिरिति ॥	
4	द्विरुदात्तं बृहस्पत्यादीनाम्	द्विरुदात्तं 'बृहस्पत्या'दीनाम् ॥	
		ऋषिप्रोक्तमन्त्रादिशब्दस्वरज्ञानार्थः पदविभागः ॥	
		एतावत्त्वमपवाद आबाधश्चार्थशब्दतः ॥	
		सांवेदनं न्यायमुखं पञ्चस्वर्थेषु वर्तते ॥	॥ १ ॥
		—अकारान्तं पुंसि वचनं; नपुंसकं तकारान्तं शौनके ॥	॥ २ ॥
5	प्रत्यञ्चां द्वे उपोत्तमे	प्लुतानामादितस्त्रीणि 'प्रत्यञ्चौ' द्वे उपोत्तमे ।	
		तवैषान्तं च यावद्वा 'नर शंसो वनस्पतिः' ॥	
		एकोदात्तं पदमेकस्वरितं चानुदात्तं शेषमामन्त्रितमामन्त्रितस्वरेण ॥	॥ ३ ॥
6	अवर्णमध्य आकार एकादेशे विशेषः	अवर्णमध्य आकार एकादेशे विशेषः ॥	
7	अवर्णान्ताच्च	अवर्णान्ताच्च ॥	
8	इकारादौ च	इकारादौ च ॥	
9	एकारादौ च	एकारादौ च ॥	॥ ४ ॥

10	कृदन्ते ह्युपसर्गे	कृदन्ते ह्युपसर्गे यत्र पूर्वेण विग्रहः । अनर्थकः कर्मप्रवचनीयो व्यूढो वा विगृह्यते ॥ Examples ... ... ॥ ५ ॥
11	गतिपूर्वो यदा धातुः	गतिपूर्वो यदा धातुः क्वचित्स्यात्तद्धितोदयः । समस्यते गतिस्तत्र 'आ गमिष्ठा' इति निदर्शनम् ॥
12	उपसर्गपूर्वमाख्यातम्	उपसर्गपूर्वमाख्यातमनुदात्तं विगृह्यते । उदात्तं यत्समस्यत उपसर्गो निहन्यते ॥ समाने योनावध्यैरयन्ताधि तस्थुर्येऽसतः परि जज्ञिरे समुद्रादधि जज्ञिषे परि भूम जायसे ॥ ह्युपसर्गपूर्वमाख्यातं यदा भवेदुदात्तवत् । अनर्थकः कर्मप्रवचनीयो व्यूढो वा विगृह्यते ॥
13	वचने वचने पूर्वम्	वचने वचने पूर्वं पूर्वेण तु विगृह्यते । उत्तरेण समस्यत उभाभ्यां तु परं पदम् ॥ उपसर्गपूर्वमाख्यातं यत्रोभाभ्यां समस्यते । सामर्थ्यमुभयोस्तत्रासामर्थ्येषु विग्रहः ॥ अनर्थककर्मप्रवचनीयान्ययुक्तैर्विग्रहोऽभि वि तनु आदिषु ॥ ॥ ६ ॥ Examples ... ... ॥ ७ ॥
14	एकेन द्वे	एकेन द्वे ॥ ह्रिनतिके वा चपरे वा ॥ 'ये पृणन्ति प्र च यच्छन्ति' इत्यवसानेषु चवेवान्यतानि (?) चवायोगाद्वा ॥
15	ह्रिनतिकानि वा	ह्रिनतिकानि वा; चवायोगे द्वयोर्द्वयोः; पूर्वलुप्तकारणानि लुप्तपराणि साकाङ्क्षाणीत्याहुः ॥ ॥ ८ ॥ 'निर्वै क्षत्रं नयति हन्ति' वा इत्यस्मात् ॥ 'प्रजामेका जिन्वत्यद एकैन गच्छति' इत्येकेप्यस्मात् (?) 'तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यभ्य१न्यदेति' इत्यन्यदित्यस्मात् ॥ ॥ ९ ॥
16	परकारणानि	परकारणानि ॥
17	परयोगीनि	परयोगीनि ॥ Examples ... ... ॥ १० ॥
18	अर्थपादादिषूदात्तमाख्यातमामन्त्रितं पदम्	अर्थपादादिषूदात्तमाख्यातमामन्त्रितं पदम् ॥
19	व्याघ्रादीन्यनुदात्तानि पादादीनामपोदितम्	व्याघ्रादीन्यनुदात्तानि पादादीनामपोदितम् ॥
20	वाक्यविपर्यये पदलोपेषु पादादिवत्स्वरः	वाक्यविपर्यये पदलोपेषु पादादिवत्स्वरः ॥

21	चयोगादनिघातः	चयोगादनिघातः ॥ ॥ ११ ॥
22	वायोगादनिघातः	वायोगादनिघातः ॥
		Examples ... ... ॥ १२ ॥
23	आमन्त्रितादाद्युदात्तात्	आमन्त्रितादाद्युदात्तादाख्यातं न निहन्यते ॥ न 'गावो भवथ' आदीनाम् । अनुदात्ता'न्मृडत' आदीनि ॥
24	लुप्तकारणान्यकारणानि वा	लुप्तकरणान्यकरणानि वा ॥
25	अन्ययोगादनिघातः	अन्ययोगोऽनिघातः ॥
26	नहीत्यनेन युक्तानि	नहीत्यनेन युक्तानि ॥
27	यदित्यनेन समस्तेन	यदित्यनेन समस्तेन ॥ इदित्यस्मात् । 'ममेदसस्त्वम्' । अहेत्यस्मात् । 'ममेदह क्रतावसः', 'सभायामह त्वं वद' ॥
28	वचनात्परेण च सर्वत्र युक्तं वापवादो वा लुप्तं वा तत्पदं येन योगः	वचनात्परेण च सर्वत्र युक्तं वापवादो वा लुप्तं वा तत्पदं येन योगः ॥ ॥ १३ ॥

॥ इति प्रथमः पादः ॥

Examples ... ... ॥ १४ ॥

आमन्त्रितादाद्युदात्तात् परमामन्त्रितं पदम् ।
आद्युदात्तं तदप्याहुः समानाधिकरणं तु वा ॥
आमन्त्रिततुल्यवृत्ति स्वर आहुर्विशेषणम् ।
आमन्त्रिताच्च तत्पूर्वे परं छन्दसि दृश्यते ॥

Examples ... ... ॥ १५ ॥

आद्युदात्तानि समानशब्दान्यन्यस्वराण्यर्थप्रत्ययकृतः स्वर-
विशेषोऽपवादः क्वचित्क्वचिद्विभाषितानि ॥

29—1	द्विषो बहुवचनम्	द्विषो बहुवचनम् ॥

पतिमृत्विंयाय सं पितरावृत्विये सृजेथां मोघं वा देवा-
न्यो मा मोघं पृषती पृषदप्यैतु पाथः कृष्णा इषिरा
इन्द्रेण सख्या त्वमजस्रोऽजस्रं घर्मं दिवावो शुभं यतीः
सधुरा असद्विथुरः सीव्यत्वपोऽचौमि वां वर्षायापो
रक्षसो ग्राह्या उन्मत्तं रक्षसस्परि जुष्टं देवानां जुष्टो
दमूनाः परो अन्तो यमः परोऽवरो मरुतः परेषामसुराणां
पुरोऽजयद्दस्यूनां विभिदुः पुरो यस्याः पुरो देवकृता
आपस्तुरीयमिति चत्वारि तिस्रो दिवो अति दिव उच्छिष्टे
ऽधि श्रिता दिवो दिवो अङ्ग तिस्रः पौरुषेयाच्च दैवाद्दैवं
समह वृष्ण्यं दैवः केतुर्दैवाय प्रस्तराय दैवा होतार ऊर्ध्व-
मध्वरं न इति—

30—2	आमन्त्रितं दैवं दैवीरिति सर्वत्र	आमन्त्रितं 'दैवं दैवी'रिति सर्वत्र ॥ एकपाद्विपदो भूयो वि चक्रमे द्विपात्त्रिपादमभ्येति पश्चात् । द्विपाद्ध षड्पदो भूयोऽसितं ते प्रलयनमास्थानमसितं तवासिक्न्यस्योषधे असिता अलीका असितस्य गृहेभ्यः श्यावाश्वं कृष्णमसितं मृणन्तमेषि हव्यो हव्या नो अस्य यास्ते शोचयो व्युषौ ह तिस्रः उषो यस्मात् ॥
31—3	अर्धस्यासमविभागे	अर्धस्यासमविभागे ॥ सुजातं सुभूत्या सुसंनतां स्वरंकृता सुप्रतिष्ठितं सुहुतं ते अस्तु स्वधित्यं स्वधित्या स्वधितिना स्वधितिं जुषन्तां सुकृतश्चरेयं सुसम्मृद्धेनावरुन्धे सुसंशितः सुयतः सृश्टतं सुदृढं सुभृतं सुहुतं सुपक्वे सुहिता स्वप्तु श्वा स्वपन्तु श्वसन्तु ब्राह्मणं—
32—4	नपुंसकं तस्येदमिति वा जातिरन्तोदात्तम्	नपुंसकं तस्येदमिति वा जातिरन्तोदात्तम् ॥ Examples ... ... ॥ १६ ॥
33—5	द्वितीयोदात्तानि	द्वितीयोदात्तानि समानशब्दान्यन्यस्वराण्यर्थप्रत्ययकृतः स्वरविशेषो ऽपवादः क्वचित् क्वचिद्विभाषितानि ॥
34—6	अकारात्प्रतिषेधात्परमुदात्तमजरादीनामिति	अकारात्प्रतिषेधात्परमुदात्तमजरादीनामिति ॥
35—7	अकारान्तो ब्रह्मा ब्रह्मण इत्यस्मिन्नर्थे	अकारान्तो 'ब्रह्मा' ब्रह्मण इत्यस्मिन्नर्थे ॥
36—8	नपुंसकमाद्युदात्तं ब्रह्म	नपुंसकमाद्युदात्तं 'ब्रह्म' इति ॥ Examples ... ... ॥ १७ ॥
37—9	अन्तोदात्तानि	अन्तोदात्तानि समानशब्दान्यन्यस्वराण्यर्थप्रत्ययकृतः स्वरविशेषो ऽपवादः क्वचित् क्वचिद्विभाषितानि ॥
38—10	काव्येति संज्ञायामग्रन्थे	काव्येति संज्ञायामग्रन्थे ॥
39—11	दक्षिणा तद्धितान्तम्	दक्षिणा तद्धितान्तम् ॥
40—12	आशामाशिषि	आशामाशिषि ॥
41—13	अर्वाचीनमिति प्रत्ययान्तरं वा	अर्वाचीनमिति प्रत्ययान्तरं वा ॥
42—14	मह्नो देवस्य महतो देवस्येति	मह्नो देवस्य महतो देवस्येति तवर्णलोपो ऽन्तोदात्तत्वं च ॥
43—15	तवर्णलोपोऽन्तोदात्तत्वं च	

॥ इति द्वितीयः पादः ॥

44—1	पूर्वपदप्रकृतिस्वरस्तस्यापवादः	पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । तस्यापवादः— कविशस्तान्यस्मै अस्मै द्यावापृथिवी सुप्रशस्तमभिश्रुतासीह प्रसक्तोऽग्नितप्तेभिर्युवं संहितं पुष्कलं मन्त्राः कविशस्ता ये अग्निदग्धा देवानामितत्परिषूतम् ॥ ॥ १८ ॥

45—2	अनुदात्तानि	अनुदात्तानि समानशब्दान्यन्यस्वराण्यर्थप्रत्ययकृतः स्वर-विशेषो ऽपवादः क्वचित् क्वचिद्विभाषितानि ॥
46—3	आख्यातानि नामसदृशानि	आख्यातानि नामसदृशानि ॥
47—4	कमिति निपातः	कमिति निपातः ॥
48—5	यथेति निपातः	यथेति निपातः ॥
49—6	आख्यातान्युपसर्गसदृशानि	आख्यातान्युपसर्गसदृशानि ॥ दुर्ह्रः अवेति त्रीण्येतानि स्वरैर्विशिष्टानि तानि कुर्यात् ॥ आख्यातं विध्युपसर्गस्य लिङ्गं दुर्ह्वयोर्भूतकरस्य लोपः ॥
50—7	आमन्त्रितानि स्वरविशिष्टानि	आमन्त्रितानि स्वरविशिष्टानि । अथोदितानि :— दैवीः षद् प्राचीनं बर्हिरेष वां द्यावापृथिवी अस्मै द्यावा-पृथिवी मन्वे वां द्यावापृथिवी अभयं द्यावापृथिवी ॥
51—8	पादादीनामपवादः	पादादीनामपवादः ॥
		Examples ... ... ॥ १९ ॥
52—9	आदिस्वरितानि	आदिस्वरितानि ॥
53—10	एकाक्षराणि स्वरितानि	एकाक्षराणि स्वरितानि ॥
54—11	अनुदात्तानि स्वरितानि	अनुदात्तानि स्वरितानि ॥
55—12	द्वियकाराण्युत्तमे	द्वियकाराण्युत्तमे; वर्जयित्वा ॥ ॥ २० ॥
		Examples .... ॥ २१ ॥
56—13	सर्वलिङ्गवचनेष्वसमासे तन्वोप स्पृशतेति	सर्वलिङ्गवचनेष्वसमासे तन्वोप स्पृशतेति ॥
57—14	चत्वारि क्षैप्रश्च पञ्चपद्यामन्तोदात्ता-दीनि यादुकारस्य सर्वत्र	चत्वारि क्षैप्रश्च पञ्चपद्यामन्तोदात्तादीनि यात् । ऊकारस्य सर्वत्र ॥ ततो ऽपवदति । उर्वार्वा इव पृदाकाः श्वश्वै श्वश्वास्ते अस्यै वध्वै संपत्न्यै ॥ ॥ २२ ॥

॥ इति तृतीयः पादः ॥

॥ प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ॥

आथर्वणे प्रातिशाख्यमूलसूत्रे
प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ॥

[द्वितीयः प्रपाठकः]

ओं कर्मन्कर्मन्धामंगमधिश्रिते ऽग्निहोत्रे वृत्रहा विमृधो वश्योजस्वान्विमृधो वशी विश्वाहा विश्वहा इति यावद्वा ॥

		घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीताः प्रपीतां ब्रह्मचारिभिरिह सहस्रसातमा भव वसुधातरश्चेयक्षमाणा भृगुभिरियक्षति हर्यत एकज त्वं व्यसर्पो महि त्वं ज्योतयैनमप्सु ज्योतयमामकान्वृषण्यन्तीव कन्यलोशतीः कन्यलाः ॥	
1	कन्यला	कन्यला । अत्प्रत्ययस्यार्थे स्वरितस्तत्र लुप्यते । प्रत्ययस्यादिरित्युक्तमुशतीः कन्यलाः ॥	
		अजुषे सखाया सयुजा सखाया पश्चा पृदाकवः सहस्रात्तरं प्र पुरो नि पश्चा चित्तिरा उपबर्हणं चक्षुरा अभ्यञ्जनमवायमैलव ऐलैत्सोमो निरणैद्बुध्यमानमनु दीध्याना दक्षिणां दिशमभि नक्षमाणावमूर्या उप सूर्ये उप द्यव्याखरे गिरीणामुप सानुषूप पात्रे ह्वयेथामुप कामिनीरनु चित्तेभिः सं युधे वशी यो माभूतेऽधिजाता परि भूतमधि श्रितमधि बुध्यमाना अधि दीध्याना अवत्कमेजत्का मनस्कं बालादेकमणीयस्कमात्नी इव घर्मदुघे इव यमे इवापाजैत्कृष्णामभि ज्योतिरश्रैत्प्राहैदग्निस्तक्मानमप बाधतां रक्षोहा अप बाधयास्मत्पिशाचाँ अपबाधमानो गातुविदं हवामहे नाधमाना महिषो नाधमानस्य नि षेदुऋषयो नाधमानास्तव यत आबभूथ पशूनां हि पशुपतिर्बभूथ पत्युर्जनित्वमभि सं बभूथ ॥	
2	एकारो विभक्त्यादेशश्छन्दसि	एकारो विभक्त्यादेशश्छन्दसीति ॥	॥ १ ॥
		सजेः । पत्साङ्गिनीरा संजन्तु द्विषते त्वा संजामस्या संजन्त्वमित्रानस्मिन्तां स्थाणावध्या संजामीति ॥	
3	सचतिरन्यत्र	सचतिरन्यत्र ॥	
4	आकमिति मकारलोपः	आकमिति मकारस्य लोपः ॥	
5	शकल्येष्यादिषु पररूपम्	शकल्येष्यादिषु पररूपम् ॥	
6	ईकारोकारौ च सप्तम्यर्थे	ईकारोकारौ च सप्तम्यर्थे ॥	
7	पूर्वमित्यस्मिन्नर्थे सयकारम्	पूर्वमित्यस्मिन्नर्थे सयकारम् ॥	
8	यकारलोपः प्रत्ययान्तरं वा	यकारलोपः प्रत्ययान्तरं वा ॥	
9	अपवादो वा	यकारलोपः प्रत्ययान्तरं वापवादो वा ॥	॥ २ ॥
10	वृषभ इति देवताख्यानम्	वृषभ इति देवताख्यानम् ॥	
11	अस्तेः प्रैषण्या मध्यमस्यैकवचनम्	अस्तेः प्रैषण्या मध्यमस्यैकवचनम् ॥ [शिवा न इहैधि सहुरे हुत एधि सह मेधैधीहैधि पुरुषेहैवैधि माप च्योष्ठाः समुद्र इवैध्यद्दितोऽजस्र एधि पयसा सहैधि देवताभिः सहैध्यत्रैवैधि पितृषु पुरुषगन्धिरेधि सम्राड्यैधि इति त्रीणि; अपतिघ्नीहैधि चारुरेधि प्रियः इहैवैधि धनसनिरिहैधि वीर्यवत्तरः इति ॥]	
12	इत्येतेरिहीत्यन्यत्र	एतेरिहीत्यन्यत्र ॥	

13	परस्तात्पुरस्तादन्यानि	परस्तात्पुरस्तादन्यानि। अतिसर्पीत्परस्ताद्यदन्तरा रोदसी यत्परस्तात्पूषा परस्तादस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तात्। उपह्वताग्ने (?) जरसः परस्ताद्ध्रुवं परस्ताद्यतरा परस्तादेकपत्नीः परस्तादमौचि शुक्रो रजसः परस्तादर्वाङ् परस्तात्प्रयतः ॥	॥ ३ ॥
14	ऐकारान्तान्याकाराबाधे	ऐकारान्तान्याकाराबाधे ॥	
15	यान्याकारोपधानि मकारान्तानि स्त्रियैकवचनानि ह्रस्वोपधानि पुंवचनानि	यान्याकारोपधानि मकारान्तानि तानि स्त्रियैकवचनानि ह्रस्वोपधानि पुंवचनानि ॥	
		Examples	॥ ४ ॥

॥ इति प्रथमः पादः ॥

16—1	ऊष्मान्तानि स्वरान्ताबाधानि	ऊष्मान्तानि स्वरान्ताबाधान्याकारान्तात् स्त्र्यामेकवचनानि ॥	
17—2	लोपसंदेहे	लोपसंदेहे तदा यत्पञ्चमीषष्ठ्योरेकवचनम् ॥	
18—3	तृतीयासंदेहे सान्ताच्च	तृतीयासंदेहे सान्ताच्च ॥ —स्त्रीपुंसयोः प्रथमाया एकवचनमनुनासिकान्ताद्धातोः कृतात्वात्प्रत्ययलोपिनः ॥	
19—4	आकारान्ताच्च प्रत्ययलोपिनः	आकारान्ताच्च प्रत्ययलोपिनः ॥	
20—5	आख्यातं गकारान्तादेव	आख्यातं गकारान्तादेव ॥	
20b—5b	भूतेऽद्यतन्या मध्यमस्यैकवचनम्	भूतेऽद्यतन्या मध्यमस्यैकवचनम् ॥ बहुवचनं परपूर्वमकारान्ताच्च प्रातिपदिकात्प्रथमाया बहुवचनम्। तानि सर्वत्र ॥	॥ ५ ॥
		Examples	॥ ६ ॥
21—6	एना अनुदात्तम्	एना अनुदात्तम् ॥	॥ ७ ॥
22—7	ऊष्मान्तानि सकारे परतः संयोगादौ च	ऊष्मान्तानि सकारे परतः संयोगादौ च ॥ शकारादौ च ॥	
23—8	शकारादौ च	समास्त्वाग्ने या महत्यस्येन्द्र कुमारस्योदप्लुतौ ऽभिभूयेज्ञो दमूना अनाधृष्यः परः सो अस्तु जितमस्माकमिमामैषामतन्द्रो यास्यन्नुवता रोहिणी तिग्मो विभ्राजे दण्डं हस्तादिति विश्वा विसर्जनीयान्ताः ॥	॥ ८ ॥
24—9	विश्वा विसर्जनीयान्ताः		
25—10	स्वरान्तान्यूष्मान्ताबाधानि	स्वरान्तान्यूष्मान्ताबाधानि ॥	
26—11	एना अन्तोदात्तम्	एना अन्तोदात्तम् ॥	
27—12	स्वरान्तानि सकारे परतः संयोगादौ च	स्वरान्तानि सकारे परतः संयोगादौ च ॥ शकारादौ च ॥	॥ ९ ॥
28—13	गोपा मे स्तमभूतं गोपा इति द्विवचने	गोपा मे स्तमभूतं गोपा इति द्विवचने ॥	
29—14	एकवचनद्विवचनबहुवचनान्यूष्मान्तानि	एकवचनबहुवचनान्यूष्मान्तानि ॥	

30—15	प्रपा-कूपा-देवगोपा-इत्यतोऽन्यानि पा इत्यूष्मान्तानि	प्रपा-कूपा-देवगोपा इत्यतोऽन्यानि पा इत्यूष्मान्तानि ॥	
31—16	भूरिधारा-शतधारा-मधुधारा इत्येकवचनानि	भूरिधारा-शतधारा-मधुधारा इत्येकवचनानि ॥	
32—17	स्त्रीबहुवचनान्यूष्मान्तानि	स्त्रीबहुवचनान्यूष्मान्तानि ॥	
33—18	स्तनयन्नेति वृष्ट्या पर्जन्यस्य वृष्ट्याभीपतो वृष्ट्या इति तृतीयान्तानि	स्तनयन्नेति वृष्ट्या पर्जन्यस्य वृष्ट्याभीपतो वृष्ट्यैति तृतीयान्तान्यूष्मान्तान्यन्यानि ॥	
34—19	ग्राह्यामित्रान्ग्राह्या गृहा ग्राह्यैनं विध्यामि इति	ग्राह्यामित्रान्ग्राह्या गृहा ग्राह्यैनं विध्यामि इति तृतीयान्तान्यूष्मान्तान्यन्यानि ॥	
35—20	एना पृथिव्या पृथिव्योरसा सं त्वादधामि पृथिवीं पृथिव्या दिवा पृथिव्या इति	एना पृथिव्या पृथिव्योरसा सं त्वा दधामि पृथिवीं पृथिव्या दिवा पृथिव्या इति तृतीयान्तान्यूष्मान्तान्यन्यानि ॥	
36—21	ता वो नामानि सिन्धवस्त्वं ता विश्वा यस्ता विजानादा घा ता गच्छान्त्सर्वा ता यम आर्पिता इति नपुंसकबहुवचनानि	ता वो नामानि सिन्धवस्त्वं ता विश्वा यस्ता विजानादा घा ता गच्छान्त्सर्वा ता यम आर्पिता इति नपुंसकबहुवचनानि ॥	॥ १० ॥
	Some mss., including ours, divide 20 into two sūtras. In that case, the number of the sūtras, in this section, is 22=37.	नैगमी वा ततोऽन्यत्र भूते वा बहुलमिति । सदृशानामतोऽन्यत्र भवतीति प्रयोजनम् ॥	

॥ इति द्वितीयः पादः ॥

37—1	प्रो दीर्घः	प्रो दीर्घो यत्र दृश्येतावर्णादिपरं पदम् । 'प्रा वोचं' वर्जयित्वा द्वे व्यञ्जनेऽन्यत्र न क्वचित् ॥	॥ ११ ॥
38—2	भूते ङः स्यादितः	भूतेऽङ्गस्यादितोऽकारो यत्रावर्णात्परो भवेत् ।	
39—3	छन्दसि	छन्दस्युभयदृष्टत्वादाबाधे तत्प्रयोजनम् ॥	
40—4	अदन्तस्य	अदन्तस्योपसर्गस्य दीर्घत्वं यत्र दृश्यते । अवर्णादि परं पदं सवर्णे दीर्घ एव सः ॥ अकारान्तादकारादि भूतकाले परं पदम् । अघोषश्चेत्परोऽकारान्न तादृक् पठ्यते पदम् ॥	
41—5	एष स व्यञ्जने	'एष स' व्यञ्जने लोपः स्वरेषु स्वरसंधयः । ओकारो यत्र दृश्येताकारादि परं पदम् ॥	
42—6	एकादेशे तु	एकादेशे तु दीर्घान्ताः संदिग्धाः संहिता यदा । बहुलं छन्दसीत्युक्तं तदर्थं पठितो गणः ॥	॥ १२ ॥
		Examples	॥ १३ ॥
43—7	आकारात्	आकारात्केवलात्पदाद्भूतकाले परं पदम् । अकारादीनि सर्वत्र सोण् माङ्योगे तु नेष्यते ॥	
44—8	कृदन्ते अन्यवर्णान्ताच्च	कृदन्तेऽन्यवर्णान्ताच्च । सर्वत्रैकारान्ताच्च ॥	॥ १४ ॥

45—9	एना एह्या आदयः प्रकृत्या	एना एह्या आदयः प्रकृत्या ॥ पृच्छामि वाचः परमं व्योम ब्रह्मायं वाचः परमं व्योमो- त्तमं नाके परमं व्योम विश्वंभरानुसर्पानुम्रोकोदाशवो रथा इवाशूनिव सुयमान्पतत्याशुमत् इति त्रीणि । आशु- गोष्ठामिव पृतनाजिमाशुं सुपक्षमाशुमाशुर्विपश्चित्पतयन्त- माशुम् (?) उत्पिपान श्लोककृदयं पिपान इन्द्रो मा ते हृदयमर्पिपसुत्पिपानं बृहस्पते पुना रूपाणि देव त्वष्टा रायः प्राता राऽयप्स्व१न्ता रक्षतु त्वा— रोदसी वरुणानी पिबतं रोचने शिशीते तिरते धत्ते उर्वी गव्यूतिर्देवकृते पथ्यमिश्रावे भवतः; ते प्रगृह्यमध्ये ॥
46—10	ते प्रगृह्यमध्ये; भूतादिभ्यः पतिरुत्तर-पदमाद्युदात्तम्	भूतादिभ्यः पतिरुत्तरपदमाद्युदात्तम् ॥
47—11	द्वियकाराणि	द्वियकाराणि ॥
48—12	द्विजकारे	'मज्जा रज्जुः' इति द्विजकारे ॥
49—13	द्विलकारम्	क्षुल्लका इव इति द्विलकारम् ॥
50—14	द्विपकाराणि	पिप्पली पिप्पलं पिप्पल्यः इत्येवमादीनि द्विपकाराणि ॥
51—15	द्वितकाराणि	पित्तं वित्तमुन्मत्तम् इत्येवमादीनि द्वितकाराणि ॥
52—16	द्विनकाराणि	अन्नं छिन्नं वाचमविश्वविन्नाम् इत्येवमादीनि द्विनकाराणि ॥ नशब्दप्रत्ययो यत्र दकारान्तात्परो भवेत् । सर्वाणि द्विनकाराण्यवपन्नं निदर्शनम् ॥ तस्यापवादः । नुत्तानां परिवित्तो मत्तो रजस्या निर्वत्ताः ॥ १५ ॥
53—17	एकारान्तानि	एकारान्तान्यकाराबाधे ॥
54—18	नानापदानि	नानापदान्येकपदाबाधे ॥ शं योः प्राणेहैव याभ्यामृते न वलदावा नस्ते न विन्दन्ते न्यञ्चनं सदनं गवीनामिन्द्रं मेद्य१हं तव मास्मातोऽवर्ङै- र्धर्मे आ गतं भाग आ गतं त आ गतावसा स योनिमैति सा नौ नाभिर्जार आ भगं चकृमा को वि वेद च्यावयतु प्र विद्वान् न हि द्युता यथायमरपा असद्यथा द्यौश्च पृथिवी च न बिभीत इति षट् ॥ यच्च प्राणति याचितां च न दित्सति यांश्च पश्यामि यांश्च न इति नानापदानि ॥ ॥ १६ ॥
55—19	अभ्यासस्य	विश्वमन्यामभीवार जागार प्रविशिवांसम् इत्यभ्यासस्या- पवादः ॥ एकपदानि नानापदाबाधे ॥
56—20	अकारान्तानि प्रैषण्या मध्यमस्यैक-वचनानि	अकारान्तानि प्रैषण्या मध्यमस्यैकवचनानि; नैगमी तकाराबाधे ॥
57—21	नैगमी तकाराबाधे	
58—22	स्वरितान्तान्युदात्तसंहितान्युदात्तेनै-कादेशे	स्वरितान्तान्युदात्तसंहितान्युदात्तेनैकादेशे ॥

59—23	प्रतिषेध उदात्तोऽस्मदादेशे	प्रतिषेध उदात्तोऽस्मदादेशेऽनुदात्तः ॥	
		अनुदात्तान्युदात्तसंहितान्युदात्तेनैकादेशे ॥	
60—24	ङकारावग्रहाणि	ङकारावग्रहाणि ॥	
61—25	नकारावग्रहे प्रकृतिभावश्च	नकारावग्रहे प्रकृतिभावश्च ॥	
62—26	मकारावग्रहाणि	मकारावग्रहाणि ॥	
63—27	सु इत्येतेनोपसर्गेण	सु इत्येतेनोपसर्गेण ॥	
64—28	स्वशब्देन	स्वशब्देन ॥	
	॥ इति तृतीयः पादः ॥		
		प्रो दीर्घः ॥	
		तेशब्दा अनुदात्ता ये छन्दस्युभयसंज्ञिताः ।	
		वक्ष्यामो युष्मदादेशे सप्तधा निगमश्रुतान् ॥	
		तेऽश्मानं तेऽयनं चैव तेऽपरस्तेऽक्षिणी च यत् ।	
		असुं ते न्विह ते ऽसुंश्च यथा ते ऽसानि सुप्रिया ॥	
		विद्यादुदात्तमन्यत्र तेशब्दाः सर्वनाम यत् ।	
		अनुदात्तं तवेत्यर्थे भाषितं यत्र तत्र तु ॥	
		अर्थं दृष्ट्वा पदं वाच्यं यत्र यत्र त:था यथा ।	॥ १७ ॥
65—1	ददातेः	ददातेः ॥	
66—2	इति सार्वधातुके	वासौ ददाति भर्तैव इति सार्वधातुके ॥	
67—3	रयिं दा इति भूते	रयिं दा इति भूते । अद्यतन्या इति सर्वत्र ॥	॥ १८ ॥
		इदमः सर्वलिङ्गेषु तृतीयादिषु यो विधिः ।	
		अन्वादेशेऽनुदात्तान्यन्तोदात्तानि पूर्वशः ॥	
		अन्तोदात्तान्यर्थपादादौ तद्विभक्तिपरपूर्वं च ॥	
68—4	समानाधिकरणे समानार्थे पदव्यवाये-ऽप्यस्मै शतादीनि चान्तोदात्तानि	समानाधिकरणे समानार्थे पदव्यवायेऽप्यस्मै शतम् आदीनि चान्तोदात्तानि ॥	
		Examples	॥ १९ ॥
		Examples	॥ २० ॥
69—5	लुप्तशेषेणावग्रहः प्रकृत्यादेशश्च	लुप्तशेषेणावग्रहः प्रकृत्यादेशश्च ॥	
70—6	दन्तपादहृदयोदकनासिकासहसमान-रात्रिजायादारुमासाः पुंसि शकृच्छ्र-मावद्गम्भीरमिति	दन्तपादहृदयोदकनासिकासहसमानरात्रिजायादारु-मासाः पुंसि शकृच्छमावद्गम्भीरम् इति ॥	
71—7	नलोपे च पादस्य	नलोपे च पादस्य ॥	
72—8	दीर्घायुत्वायादिषु च	दीर्घायुत्वाय आदिषु च ॥	
73—9	पातयतेर्दीर्घोपधस्य	पातयतेर्दीर्घोपधस्य ॥	
		नि स्तुवानस्य पातय विषूचीरिन्द्र पातय परा शुक्लानि पातय शरमिव पातयामसि नभ उत्पातयाथान्वश्रमनु	

पातय श्येनौ संपातिनाविव वि पंपातात्र घोषं विद्युतं पातयैतां धूमं पर्युत्पातयासीति ॥

74—10 पादयतिरन्यत्र — पादयतिरन्यत्र ॥

75—11 पद्यतिरन्यत्र — आप्तमाप्त्यानां पत्यमाने इदमा पंपत्याद्यौ पत्यैत इति ॥ पद्यतिरन्यत्र ॥

76—12 सयकाराणि — अभि त्वं त्यमू षु प्रति त्ये तं पत उ त्ये पतयन्त्युदु त्यं जातवेदसमप त्ये तायवोऽध त्यं द्रप्सम् इति सयकाराणि तमि-

77—13 तमित्यस्मिन्नर्थे — त्यस्मिन्नर्थे ॥ ॥ २१ ॥

78—14 उत्तमा उत्तमेष्विति — अञ्चत्यन्तं प्रथमान्तमुत्तमे परतो द्विधा ।
उत्तमानुत्तमेष्वित्यर्वाङ् मध्ये पराङ्मनाः ॥
अञ्चत्यन्तमतोऽन्यत्र यथासंहितमेव तत् ।
स्वरे वा व्यञ्जने वाक्यं तथा तद्विभजेत्पदम् ॥

79—15 तकारान्त — इन्द्रो मे ऽहिमरन्धयन्मित्रश्च जरन्नाम महत्पदम् ।
तकारान्ते पदे विद्याजकारादिषु तज्जरत् ॥
अवपश्यं जनानां तृणहां जनं प्रैष्यं जनं विवाहां ज्ञातीन्नि रूहं जीवातवे ते स्फूर्जयं जातवेदः श्रपयं जातवेदः पश्यं जातवेदः पश्यं जन्मानि गमयं जातवेदा इति—

80—16 नकारान्तानि मकाराबाधे — —नकारान्तानि मकाराबाधे ॥
निःसालां धृष्णुमशं निर्ऋत्या इरां जह्नाभिः प्रायं नान्वानशे वत्सां नि बध्नीमः शतापाष्ठां नि गिरति तां न शक्नोति मष्मषाकरं दृषदाकरं नमोऽपथेना जभारैणां तां त्वाच्छावदामसि वर्धयैनां नुदस्व प्रत्यङ्कुनां देवताभिर्य एनां निप्रियायतेऽथैनां निप्रियायतेऽथैनां देवा अन्नुवन्ननत्युचं जना विदुः शीभं नानारूपे उदागां जीवो गमयां चकारेति

81—17 मकारान्तानि — —मकारान्तानि नकाराबाधे ॥
ससं नु दर्शं नु स प्राच्यां नीयसेऽदृष्टान्नि शमयधाना-न्मध्वा समञ्जन्निरिव धन्वन्नि जजास गव्यं दुन्दुभ आयन्न्य१न्या अर्कम् इति—

82—18 नकारान्तानि — —नकारान्तानि मकाराबाधे ॥
अकरन्मह्यं मृडतान्मह्यं जानीताच्चः स्वान्मित्रो जिह्मो लोकान्निर्ऋच्छतीति तकारान्तानि नकाराबाधे ॥
तं निष्कुरु तं नि दध्मस्तं नो भूमे तं नस्तपस्तं निर्दहत तं नो गोपायतास्माकम् इति षण्मकारान्तानि नकाराबाधे ॥ २२ ॥

॥ इति चतुर्थः पादः ॥

॥ द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ आथर्वणे प्रातिशाख्यमूलसूत्रे
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥

[अथ तृतीयः प्रपाठकः]

		ओं रेफपरिहाराणि ॥
1	रेफप्रकृतिघोषवत्स्वरेषु	रेफप्रकृतिघोषवत्स्वरेषु ॥
		रेफ इति ॥
		निर्ऋत्या अकः सायंप्रातर्वैन आवरसंतश्च वि वर्धातवे कः प्रथमा द्वारिह राष्ट्रमाहार्दिव्यं घृतं वाः सुरभीरक-रित्यव्ययानि च ॥
2	अव्ययानि च	
		प्रगृह्याणां प्रकृतिभावस्यापवादः ॥
3	आमन्त्रित ओकार इतावनार्षे प्रकृत्या	आमन्त्रित ओकार इतावनार्षे प्रकृत्या ॥
		अकारादौ प्रकृत्या एकादेशोऽपि वा क्वचित् । यस्ते मन्योऽविधद्यथा प्रकृत्यान्यत्र लक्षयेत् ॥ ॥ १ ॥
4	अपिपूर्वो दधातिः	अपिपूर्वो दधातिः ॥
5	आम्रेडितसमासस्य	आम्रेडितसमासस्यापवादः ॥
		उभे यत्र द्विरुक्तानां सोऽन्तेन विगृह्यते ॥
		आख्यातं यद् द्विरुच्यते नीचैः पूर्वपदं भवेत् । परमुच्चैर्विगृह्यते 'धत्त धत्ते' ति निदर्शनम् ॥
6	अनाम्रेडितान्याम्रेडितसदृशानि	अनाम्रेडितान्याम्रेडितसदृशानि; भूमा भूमा पशूनां नमो नमो देवजनेभ्यो माया ह जज्ञे मायाया मायाया ये ये चेमे ब्रह्मचारी ब्रह्मचारी स्योना स्योनागन्म स्वः स्वर्मा मा वोचन्मा मा हिंसिष्टं ते तं भिनद्मीति यथा ॥ ॥ २ ॥
7	षत्वणत्वोपाचारदीर्घत्वसमापत्तेः	षत्वणत्वोपाचारदीर्घत्वसमापत्तेरपवादः ॥
		सूनृतावदपाष्ठवदिति षत्वस्य ॥
		विषुरूपा प्रतिबुध्यमाना अप्रतिमन्यूयमानाः;
		अभ्यघायन्ति तादुरि—
		अष्टनः—
		हिनोतेः—
		बोधप्रतीबोधौ केसरप्राबन्धायाः अभ्यघायन्ति पनिष्पदा-तिष्ठिपं दाधार जागार मीमायेति उपाचरितस्यापवादः ॥ ॥ ३ ॥
		गवां यः पतिर्दीर्घायुरस्या यः पतिर्भूम्याः पृष्ठे हस्तिन्याः पदेन यस्याः पदे परि भ्रातुः पुत्रादायुः प्रतरं दधाना जीवानामायुः प्र तिर ये नः पितुः पितरो हविः पुरो-डाशम् ॥
		षत्वस्यापवादः । गोसनिं वि सीमतोऽभि सिष्यदेऽनु सूतुं सवितवेऽतिसराः प्रतिसरोऽधि स्कन्द वीरयस्वाभिस्कन्दं मृगीवाभि स्याम पृतन्यतः प्रतिस्पाशनं पश्चानु सेचिरे गात्रानु सर्वा ॥

रपर-सृपि-सृजि-स्पृशि-स्पृहि-स्फूर्जि-स्वरति-स्मरतीनां च॥
णत्वस्यापवादः। चित्रभानो प्रपीनाः प्रपीनां प्रमनाः प्र नभस्व प्र नभतां परिहिनोमि पर्यैनां ब्रह्मनुत्तं प्र मिनी-ज्जनित्रीं प्र मिनन्ति व्रतानि न प्र मिनाति संगिरस्विनामं-स्विनामि त्रिनाके॥ ॥ ४ ॥
बालिति पर्वास्या प्रभीता दूडाशे पापमाश्लैतु पुमान्पुंसः परिजातो यां वा ते पुरुषेषु य उग्रीणामुग्रबाहुर्ययुः सुप्राव्यां३ स्वर्षाः स हि न त्वं तुविष्टमो वृत्राँ वनानि सं चर यत्र त्वाच्छावदामस्यदितिर्जनित्वमोण्योरमतिभोः स च त्वानुह्वयामसि वीरतमा शविष्ठा वि चयत्कृतं नोऽधरः सस्पदीष्ट यमु द्विष्मो वरीयो यावया इतो यज्ञं नयत देवता नः पतयन्ति नक्तभिर्यातुमावत्कृष्टराधिरुप-जीवनीयो हस्तिनीव पद्वती षडर आहुरर्पितं नहि तज्ज-राय युक्ष्वा रथं सुवृजनासु दिक्षु मानुषीषु दिक्षु मास्य त्वचं चिक्षिप ऋक्षाकं वा नीचायच्छशयुरस्माकासो ययोर्वधान्नापपद्यते पर्यैति रक्षन्विश्यानां वधा वन्याय तक्मनेऽदितेरकार्षं तदु षु प्र वोचत्सुतपौ मा ते रिषन् विद्वनो न विद्वान्यथैषु सत्यमुदप्लुतमिव दारु संशितं समिद्धे जातवेदसि ब्रह्मणा कस्मिन्नङ्गे सुकृतामेतु लोकं बभ्रेरध्वर्यो देव सेनाभ्यः प्राणेन समवादिरन्नापस्पुत्रासो अभि सं विशध्वं पितेव पुत्रानभि सं स्वजस्व नः॥
परिपूर्वश्च गणः॥
हकारादिः संयोगः इवर्णस्थो यकारादौ न गुरुर्भवति इति ॥ ५ ॥
दीर्घत्वसमापत्तेरपवादः। शपथयावनीं यवयावानः॥

		कृणोत्वित्यत्र त्रिधातु षत्वं न॥
8	कृणोत्विति	
9	मतौ ह्रस्वः	मतौ ह्रस्वः॥
10	संहितायां विसर्जनीयस्य	संहितायां विसर्जनीयस्य लोपः॥
11	उत्तममुदात्तम्	उत्तममुदात्तम्॥
12	उत्तरपदे ह्रस्वः	उत्तरपदे ह्रस्वः॥
13	आद्यक्षरस्य वृद्धिः	आद्यक्षर(स्य) वृद्धिः॥
		चक्षुषमिति पञ्चपद्याम्॥
		प्रसारणं दिप्सतीत्याद्यचतुर्थप्रतिषेधे॥
14	यकारादौ बहुलं दीर्घः	यकारादौ बहुलं दीर्घः॥
		न भवन्ति। अरातियाज्जनियन्ति पुत्रियन्ति मृगयुः प्रभृतीनि च॥
15	गविष्टौ गवेषण इति न लोपो वकारस्य	गविष्टौ गवेषण इति न लोपो वकारस्य॥

16	शपथेय्यं सहशेय्यायेत्येकारात् परो यकारः	शपथेय्यं सहशेय्यायेत्येकारात्परो यकारः ॥ जायासुपैमि तद्ब्राह्मणं पुनरस्मानुपैतु इत्यैकारः ॥
17	पूर्वपरौ ह्रस्वौ	पौत्रायमन्नाद्यं मेधातिथिं पुरुषास्थे अंग्ने अक्रव्यादिति पूर्वपरौ ह्रस्वौ ॥
18	अकारेकारावागमौ पूर्वस्य	अपवान् ज्योतिषीमानित्यकारेकारावागमौ पूर्वस्य ॥ संस्राव्येण हविषा जुहोमि समानेन वो हविषा जुहोमीति ।
19	विधेमेत्यन्यत्र	विधेमेत्यन्यत्र ॥
20	अकारान्तान्विति	अकारान्तान्विति ॥
21	एकारान्ताच्च	एकारान्ताच्च ॥
22	ओकारान्ताच्च	ओकारान्ताच्च ॥
		Examples ... ... ॥ ६ ॥

॥ इति प्रथमः पादः ॥

23—1	उत्पूर्वो ह्यषिः	उत्पूर्वो ह्यषिः ॥ मही क्षेमं मही अस्कभायन्मही रोधचक्रे इति द्विवचनानि ।
24—2	एकवचनान्यन्यत्र	एकवचनान्यन्यत्र ॥
25—3	तकारान्तानि	तकारान्तान्वाकारावाधे ॥ आरात्त्वदन्या दूरात्त्वा त्व ऋषभः ॥
26—4	ङ्यन्ताद्वा सुर्न लुप्यते कृदन्ताद्वा	ङ्यन्ताद्वा सुर्न लुप्यते कृदन्ताद्वा ॥ ईकारे वापि मत्वर्थे ॥ स प्रत्युदैत्सलिलादुदैतां यतमाने यदैतमन्वैतद्व्रतेन इत्ये-
27—5	एकारादीन्येतेर्ह्यस्तन्याम्	कारादीन्येतेर्ह्यस्तन्याम् ॥ प्रेतं पादौ प्रेता जयता तत्परैताप्सरसः क्रव्यादा प्रेत
28—6	आख्यातेन विग्रह उपसर्गेण च	दक्षिणा इत्याख्यातेन विग्रह उपसर्गेण च ॥
29—7	अव्ययेन च	प्रेतो यन्तु प्रेतो मुञ्चामीत्युपसर्गेण विग्रहोऽव्ययेन च ॥
30—8	यथाशास्त्रं क्रमः संयोगे	यथाशास्त्रं क्रमः संयोगे ॥ वर्त्रे वेशन्त्यां इवान्चविन्दाम कर्त्रे कर्त्रै कृत्याकृता कृतं
31—9	रेफमध्ये तकारः	पुनः कर्त्रे इति रेफमध्ये तकारः ॥
32—10	रेफमध्ये सकारः	प्रसस्त्रीणमिति रेफमध्ये सकारः ॥ अस्थ्नश्छिन्नस्य इति इति सथनाः । यथास्थानं यमः ॥
33—11	ख्यातौ ख्ययौ शुश्रुषीति बाधौ शुचेः	ख्यातौ श्कयौ शुशुग्धीति बो धौ शुचेः ॥ अन्वान्त्यं मित्रतूर्याय विश्वगोत्र्यः संबाधतन्द्र्यो यजुर्ग्यो भागमृत्व्यो मात्यौऽधोगन्तु छ्य श्यामेन स्फयावंसौ इति
34—12	यकारान्तः संयोगः	यकारान्तः संयोगः ॥
35—13	हकारान्तः संयोगः	गर्ल्हे विल्हौ (?) हकारान्तः संयोगः ॥
36—14	तमौ	त्मना त्मन्या इति तमौ । यथास्थानं यमः ॥

37—15	गमौ	जग्मे अग्मतम् (?) इति गमौ। यथास्थानं यमः॥
38—16	कनौ	कनिक्रतमिति कनौ। यथास्थानं यमः॥
39—17	पनौ	पनिप्नतमिति पनौ। यथास्थानं यमः॥
		अभ्यासस्यागमो नीत्युपधा लुप्यते पनेः।
		छन्दसीत्यागमो लोपः पनतेश्चर्करीतवत्॥ ॥ ८॥
40—18	ककारादिः संयोगः	परिवृक्ताज्येनार्तिपक्नेति ककारादिः संयोगः॥
41—19	रेफादिः संयोगः	अनवधर्ष्यमिति रेफादिः संयोगः॥
42—20	कृत्त्वीर्दूर्शानीतीकारः	कृत्त्वीर्दूर्शानि इतीकारः। ऐकारोऽन्यत्र॥
43—21	यो अद्ध्येनेति यकारः	यो अद्ध्येनेति यकारान्तः संयोगः॥
44—22	विकारेऽवयवे वा	विकारेऽवयवे वा॥
		वृक्न इति कनौ। वृश्चेः। यथास्थानं यमः॥
		यक्त इति कनौ। यथास्थानं यमः॥
45—23	हैरण्यैरिति णयौ	हैरण्यैरिति णयौ।
46—24	ताम्रधूम्रा इति मरौ	ताम्रधूम्रा इति मरौ॥
47—25	नद्यो वेशन्त्या इवेत्ययकारम्	नद्यो वेशन्ता इवेत्ययकारम्॥
48—26	त्वष्ट्रेव रूपमिति तृतीयान्तम्	त्वष्ट्रेव रूपमिति तृतीयान्तम्। रेफान्तः संयोगः॥
49—27	अपरुध्म इति धमौ	अप रुध्म इति धमौ। यथास्थानं यमः॥
50—28	कल्मलिः कुल्मलमिति लमौ	कल्मलिः कुल्मलमिति लमौ॥
51—29	सक्ते द्वितकारम्	रजस्या निषक्ता इति सक्तेर्द्वितकारम्॥
52—30	आर्द्रहस्ता समङ्क्त इति रेफङकारादिः संयोगः	आर्द्रहस्ता समन्त इति रेफनकारादिः संयोगः॥
53—31	तिर्यमिति तिरौ	तिर्यमिति रयौ॥
54—32	ऋभ्वाणं मातरिभ्वरीति भवौ	ऋभ्वाणं मातरिभ्वरीति भवौ॥
55—33	अन्तवद्या समन्ते प्र यद्भन्दिष्ठो जिह्वां नि तृन्धीति नकारादिः	अन्तवद्या समन्ते प्र यद्भन्दिष्ठो जिह्वां नि तृन्धि इति नकारादिः संयोगः॥ ॥ ९॥

॥ इति द्वितीयः पादः॥

56—1	नकारस्य विसर्जनीयः	नकारस्य विसर्जनीयः॥
		Examples ... ... ॥ १०॥
57—2	नकारस्य रेफः	नकारस्य रेफः॥
		तकमँस्तावानस्युदँस्तेजाँसि न ग्रँस्ततापोघँस्त्वं देव सूर्यैतः सँस्तानि पश्यस्यारोहँश्चिदिवं दिव इत्यतोऽन्यत्र
58—3	ह्रस्वोपधस्य तवर्गे प्रकृत्या	ह्रस्वोपधस्य तवर्ग प्रकृत्या॥
		तवीयान्तपसा चिकित्वान्त्वं वृतो देवान्तां त्वाञ्छावयामसि वि शत्रून्ताढि जनान्दंहन्तमृषीन्तपस्वता यम विवस्वान्
59—4	दीर्घोपधः समधातु विसर्जनीयस्य	इति दीर्घोपधः॥

		सप्तधातु विसर्जनीयस्य लोपः ॥
60—5	यथापरु समासे सकारः कपयोः	समासे सकारः कपयोः । अनन्तस्तस्यापवादः । अन्तः-कोशमिवान्तःपात्रे रेरिहतीं सद्यःक्रीः श्रेयःकेतः छन्दःपक्षे परःपर इति ॥
61—6	पञ्चम्याः परौ	पञ्चम्याः परौ परतः सकारः । तस्यापवादः । पुमान्पुंसः परिजातः प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तं ततः परि प्रजातेन वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः पृदाकोः परि संभृतमघायोः परिपन्थिनः विश्वतः परिभूरसि दिवस्पृथिव्याः पर्योज उद्भृतं बृहतः परि सामानि वायोः पर्यात्मोत्क्रामातः परि ॥
62—7	विसर्जनीयस्य सकारः	विसर्जनीयस्य सकारः ॥
63—8	षत्वस्यापवादः	षत्वस्यापवादः । तैस्त्वं पुत्रं वाध्रिस्त्वं पवस्तैस्त्वादद्दुस्तुभ्यं रश्मिभिस्त्वं मन्युस्ते रयिस्ते मणिस्ते पृथुस्ते स्तनयित्नुस्ते तावतीस्तुभ्यं प्राचीस्त्वं पतिस्त्वमिन्द्राकुभिस्तव श्रवस्युस्त्वं द्यौस्तवं गृहपतिस्तव दिधिषोस्तव ॥
64—9	अनुपसर्गात्षकारः	अनुपसर्गात्षकारः ॥
65—10	पूर्वपदात्	पूर्वपदात्षकारः ॥
		Examples ... ... ॥ ११ ॥
		इदमू षु तदू षु पर्यू षु महीमू ष्व १ न्य ऊ षु स्तुष ऊ षु त्यमू षु पर ऊ त एकम् ॥
66—11	उपसर्गस्योत्तरपदे दीर्घः	उपसर्गस्योत्तरपदे दीर्घः ॥
67—12	अनिङ्गयेषूत्तरपदे दीर्घ इङ्गयेषु च	नीहारादिष्वनिङ्गेषूत्तरपदे दीर्घ इङ्गेषु च ॥
68—13	अभ्यासस्य दीर्घः छन्दसि	अभ्यासस्य दीर्घश्छन्दसि ॥
		Examples ... ... ॥ १२ ॥
69—14	अश्वादीनां मतौ	अश्वादीनां मतौ दीर्घः ॥
70—15	सर्वलिङ्गवचनेषु च	सर्वलिङ्गवचनेषु च ॥
		Examples ... ... ॥ १३ ॥
71—16	प्रथमस्य	प्रथमस्य दीर्घः ॥
		Examples ... ... ॥ १४ ॥
72—17	द्वितीयस्य	द्वितीयस्य दीर्घः ॥
73—18	सात्रासाहादीनामुत्तरपदाद्यस्य	सात्रासाहादीनामुत्तरपदाद्यस्य दीर्घः ॥ निलोपे बहुलं ह्रस्वो निलोपे बहुलमिति । अन्येषां दृश्यते दीर्घः स समापाद्यते पुनः ॥
74—19	नामेत्यस्य ह्रस्वान्तमसमासे	निर्दिष्टा सप्त नामा इति । अतोऽन्यत्र नामेत्यस्य ह्रस्वान्तमसमासे ॥ नामा विश्वरूपो नामावीरघ्नीरिति ॥ ॥ १५ ॥ अकारे जनिमा पूर्वे दीर्घत्वं यत्र दृश्यते । असमासेऽपि सर्वत्र ह्रस्वेन विभजेत्पदम् ॥

समानाक्षरदीर्घान्तमाख्यातं नैव विद्यते ।
सांहितं यत्र दीर्घत्वं ह्रस्वेन विभजेत्पदम् ॥
अकारान्तानि प्रैषण्या मध्यमस्यैकवचनानि ।
नैगमी तकाराबाधे ॥

75—20 निपाताव्ययानामुत्तरपदाद्यस्य — निपाताव्ययानामुत्तरपदाद्यस्य दीर्घः ॥

॥ इति तृतीयः पादः ॥

अघेति व्यञ्जने दीर्घो वर्जयित्वा त्वं धीः परम् ।
स्वरादावथ सर्वत्र व्यञ्जने ह्रस्व एव तु ॥
एवेत्येव तु दीर्घान्तं पादादौ यत्र दृश्यते ।
Examples ... ... ॥ १७ ॥
समासेऽवग्रहः शिष्टः पदकारेण शाश्वतः ।
समुद्रादीनां प्रतिषेधो युवत्यादिषु तद्धिते ॥
विभक्तौ यत्र नेष्यते पदात्पूर्वादवग्रहः ।
तद्वक्ष्यामि यथाम्नातमाचार्यैः शास्त्रबुद्धिभिः ॥
रूढिशब्दार्थसंज्ञा ये नेङ्ग्यन्ते ककुभादयः ।
तच्छास्त्रं शब्दमित्यर्थे यथासूत्रे निपातितम् ॥
संदेहाद्वर्णलोपाच्च व्यत्ययान्नावगृह्यते ।
इकारात्परपूर्वयोरनीचो कारणं (?) स्मृतम् ॥
नसौ मत्वर्थे पदत्वप्रतिषेधेन नेङ्गयेत् ।
प्रापाभ्यामनिगन्तास्त्वञ्चतौ नावगृह्यते ॥
सर्वनाम्ना दृशश्चैव परिमाणे च यो विधिः ।
उपसर्गेभ्यो धोपनतेस्तु युवत्यादींश्च नेङ्गयेत् ॥
प्राणोऽपानति चोदितः प्रापाभ्यां दीर्घसंशयात् ॥
Examples ... ... ॥ १८ ॥

76—1 अञ्चतौ लुप्तप्रत्यये नेङ्ग्यते — अञ्चतौ लुप्तप्रत्यये नेङ्ग्यते ह कदाचन ॥

इष्टापूर्तं पितापुत्रौ हंसासुदौ द्यावापृथिवी द्यावाभूमी उषासानक्तैकादशो द्वादश षोडशी षोडशिनमहोरात्रे शुनासीरा यज्ञायज्ञियं सूर्यामासयोः ॥ ॥ १९ ॥
समुद्रोऽभिष्टये किमीदी जरायु हारिद्रवेषु निर्हः स्थपतिः सौत्रामण्योदारथि मानस्था (?) गोपा गोपीथश्चन्द्रमाः कृकवाकावुभयादन्नुभयादति सीमन्तमसंमाति शीर्षक्ति परशुरोषधयः पड्वीश आज्यमनुष्टुप् ।
काहावाहमदोमदमश्वत्थो न्यग्रोधाः कश्यपो विश्वामित्रो गविष्ठिरं मुद्गलं विश्वानरे वैश्वानरो विश्वाहा विश्वहा नराशंसो वराहोऽप्सरसो गन्धर्वो दशती कालकाञ्जा

अङ्कुशो मध्यंदिनं शिंशुमारा अजगराः पुंलीकयाः शङ्खो-
ऽलिक्लवा जाष्कमदाः श्वशुरः कुवित्कुषुम्भं कुचरः कुमारः
कुष्ठः कुसूलाः कुनखिना कुकुंधाः कुकूरभाः कूपे कुबेरोऽ-
कूपारः कुसिन्धं कुहूः कुष्ठिकाः कुम्भः ककुभा करूमाः
स्निमाः कुरम्भपामार्गः प्राणाहस्य प्रावृता प्राशं प्रति प्रेयसी
प्रत्न आध्र आण्ड्यौ, आघृणिराहनसमायुधमातुरमा-
पितमाम्नसमामित्तायमाघाटाः शृङ्गादाभूकमाखुमासक्ति-
रातिरात्व्यं आशीविष आहनो व्याघ्रो विष्टारी विष्टपं
विष्टम्भा विषूची विष्वक् विषं विषूचो विषूचीनान् वीध्रे ॥ २० ॥
विह्वला अविधवा विप्रो वीरुधो विवस्वान्विवस्वते दुरोणे
दुच्छुना दुराहा दूरं दुष्टरं दुरदभ्ना दुहिता दुर्यान् सूनृता
सूकरः स्वसा स्वाहा सूषा व्यूर्णोतु रिशादाः सुरभि आ
सुष्वयन्ती स्वस्ति स्वसराणि स्वावृगभीशुनाभीरुणं महीं-
यतेऽनूक्यमन्तक्यानूषुष्पराचं पराचीना निष्का निष्ठ्यो
नीलं नीचीनस्य नीचो नीचीर्नीहारः प्रेण्योऽवर्त्तिरवरा-
वरेऽवरमपरापरेऽपरमवमावमेऽवममपाञ्चमपाष्ठादपाञ्चो
यन्त्ववाचीनमवाचीनानुपभृदुपब्दैः पयस्यं संस्कृतत्रं
संस्कृतं परिष्कृता विश्पतिर्विश्पत्नी जास्पत्यमतस्करं
तस्करो वनस्पतिर्बृहस्पतिः प्रायश्चित्तं प्रायश्चित्तिम-
प्रतीत्तं परीत्तः प्रत्तमवत्तामुद्धत उद्धिता उद्ध्रियमाणो-
द्धृता उद्धृतेषूत्तभिता उत्थातुरुत्थितः श्वाविद्धृदयाविधं
मर्माविधं प्राषाद् तुराषाद् पृतनाषाद् शत्रूषाण्महीषा-
डभीषाडस्मि विश्वाषाद् ॥ ॥ २१ ॥

येषां शास्त्रेण नेष्यते पदानां क्वचिदिङ्गनम् ।
आबाधायाद्य (?) दृष्टत्वात्पठितानि परीवृतात् ॥

अरपा अद्भुतोऽन्येद्युरनवद्याभिर्मगुन्द्याः शेरभक शेरभ
शेवृधक शेवृध सिनीवालि स्तरीतवे मथायति कर्मारा
अलुभ्यतः करम्भं पतित्वानुषगराटक्युपमस्य मातरि-
श्वरी समह वृष्ण्यमसश्चतो भूर्णयः सक्षणिः श्मश्रूणि
सनिस्रसो मनुष्यद्येवापासः कष्कषासो नदनिमा तता-
महाः पितामहाः शपथेय्यं साहन्त्य पुंसि नीलागलसाला
सस्रुषीररगराटेषु स्थूलभं समाभ्योऽसत्यासनि गोधा
मेधा स्वधा श्रद्धा त्रेधा श्वापदं शितिङ्गो वलगः पतङ्गः
पण्डगाः सारङ्गं पिशङ्गं पिङ्गो भृङ्गाः हरिमाणं जरिमा
महिमानं वरिमत इदावत्सराय पुरोडाशौ परमामन्तितम् ॥
कार्षीवणा पत्सङ्गमानो दुन्दुभिः शांशयेन पत्तत औपशिन-
मदितिर्जनित्वमोण्योः सभा नरिष्टा सवीमनि दमूना

नूतनं समीचीः कितवान्सहस्व ममत्तन कलशौ शाङ्कुरस्य पलीजकम् ॥

गोपायन् कुक्षिला उरुण्डा ये च मद्मटाः तुण्डेलमुदुम्बलेमयाशवोऽघलाः सरमायै सध्रीचीः सभागयति रेवतीरनामया अलजेः सप्तथमुत्तानायां कसन्नीलं दशोनसिमसुखं उलूखलमर्बुदिः करौकरं पदुरावघारिणीः ॥ ॥ २२ ॥

शर्फकः सारथिः सह्वुरिः शिखण्डिनो जीमूताः पतत्रिणो मुद्गलं मातरिश्वा मधुलालसालो शिलाञ्जाला तलाशा मदुघान्मधूलकमसभ्यं मेखलां यजत्रा गोत्रस्योलपेषु कम्बूकान्महीलुका कम्बले मन्दसाना गव्यूतिर्बहुलान् ककाटिकां लाङ्गलं नानानमुलुलयः सूर्यो वृषभो गर्दभे पर्जन्यः सारमेयौ सोभर्यर्चनानाः कसाम्बु कृकाटं वंसगः शरदो रिशादा मर्यादाःपादो मगधेभ्यः कवन्धं रिशादसो नलदी पलदानो मागधस्तिलिपिञ्जं कूल्वजं वल्वजं लिबुजा चीपुद्रुः पूतुद्रुरंसद्रीं मिथुयासुया भद्रया उर्विया सनेयं समनं सखा सख्युः सह्वुरिः सदान्वाः सनातनममम्रिः सद्रुः सरण्यूर्गोतमः कतरः कतमो यतरा यतमोऽश्वतरस्याश्वतर्यः प्रातरुच्चा उच्चैर्नीचैः पराचैरपाचैः चतुष्टयं सदं सदा सर्वदा मध्यंदिनः कक्षीवानष्ठीवानष्ठीवन्ताविप्रजस्तामस्वकता पुरुता करता जनता देवता द्वयाविनं उभयाविनमामयाविनमामयावी मेखलावी मेधावी ध्रुवमयो जिगीवान् ददावाँश्चिकित्वान्विद्वान् ॥ ॥ २३ ॥

समन्तः सर्वतोऽर्थेऽन्तोदात्तं नावगृह्यते ।
आद्युदात्तमवगृह्यते पूरणार्थे ॥

समानमस्मिन्को देव इत्येतदेवावगृह्यते ।
अतोऽन्यानि समानानि नेङ्गयेत्सर्वदा कविः ॥

अघमावयमावयमित्येतदेवावगृह्यते ।
अतोऽन्यानि नावगृह्यन्ते ॥

अभिधावाम्याशामाशिष्येतदेवावगृह्यते ।
अतोऽन्यानि आद्युदात्ता(नि) दिगर्थे नेङ्गयेदसौ ॥

उतोत्तरस्मादिति च इत्येतदेवावगृह्यते ॥
उत्तरस्यां दिश्युत्तरं धेहि पार्श्वे सिलाञ्जालास्युत्तरा उत्तरादुत्तरो हंस्युत्तरस्मिन्त्समुद्रे पूर्वस्मादुत्तरं समुद्रम् ॥
अतोऽन्यान्यवगृह्यन्ते ॥

आयन्नित्यन्तोदात्तं यत्र दृश्येत नामवत् ।
आकारेणावगृह्णीयादायन्न चन्द्रमः ॥
आख्यातमाद्युदात्तमनुदात्तं वा यदा भवेत् । तत्राव-

		गृह्णीयादार्यन्नेकाक्षरमायन्ताः संप्तगृध्राः ॥ ॥ २४ ॥
		अकारान्मानशब्देऽपि परतो नावगृह्यते । यजमानः पवमानो वर्धमानो निदर्शनम् ॥
		स्वरात्कशब्दे नेङ्गयेत्तुण्डिकः शिपवित्नुकाः । छायकादुत नग्नकाच्छकाद्विद्यादत्र निदर्शनम् ॥
		अनुदितामुदिता स समुद्ये (?) उद्यमानमुदिना प्रसारिणा। वदिः ॥
		अतिष्ठिपमतित्रसन्नपपुषोऽचवृत्रन्नभ्यस्तात् । तस्यैव । नोपसर्गः ॥
		अवद्यम् । वदिप्रतिषेधः । अनुद्यम् ॥
		विदथं विदेः । वेदनम् । नोपसर्गः ।
		विदेरेव । सहसा विदानो लोकं विदाने विद्युमं विद्युतम् । नोपसर्गः ॥
		वित्त्वा विदेष्ट विद वित्ता । अपस्पृधेथामानृचुरानशाना आजिमाशुरायोराद्यमनाद्यमिति धात्वादि दीर्घोपधम् । नोपसर्गः ॥
		अचिक्रदत्कनिक्रदच्छाशदानः शाशाद्यमानः शाशयुः शिश्रियाणो दविद्युतत्तरीतृतं करीकृशं विद्युषीर्जिज्या- सतः सरीसृपं वरीवृजं मरीमृशमविद्युतदित्यभ्यस्ता धातवः । नो समासः ॥ ॥ २५ ॥
77—2	देवताद्वन्द्वे दीर्घाद्भिर्भ्याभ्यःस्सु	देवताद्वन्द्वे दीर्घाद्भिर्भ्याभ्यःसु ॥ सौ च ॥ सकारे विनतेऽन्यतोऽपि अग्निष्वत्र निदर्शनम् ॥
78—3	समस्तमेकाक्षरं वृद्ध्या	समस्तमेकाक्षरं वृद्ध्या यद्भवेद्विकृतं पदम् । स्वरात्तन्नावगृह्णीया छाकल्यस्य तथा मतम् ॥
79—4	एकाक्षरमवर्णान्तम्	एकाक्षरमवर्णान्तं यद्भवेन्नत्र उत्तरम् । तत्पदं नावगृह्णीयादप्रयावादिवर्जितम् ॥ सारथिर्विथुरो व्यथिर्व्यचः स्वतो नकुलो नखं नपात- मोपशः ॥ पनिष्पदा पनिप्रतं वनीव्रजताद् वरीवर्जयन्ती चराचरः खनित्रिमाः कृत्रिमः पूत्रिमम् ॥
80—5	स्वरलिङ्गस्वरविभक्तिवचनविशेषेषु	स्वरलिङ्गस्वरविभक्तिवचनविशेषेष्विति यावद्वा ॥
81—6	वर्णलिङ्गस्वरविभक्तिवाक्यव्यत्यय- श्छन्दसि	शास्त्रे पुराणे कविभिर्दृष्टमेतत् वर्णलिङ्गस्वरविभक्तिवाक्य- व्यत्ययश्छन्दसीति ॥
82—7	वर्णलोपागमह्रस्वदीर्घप्लुत-आत्मने- भाषा-परस्मैभाषा अपियन्त्यपियन्ति	वर्णलोपागमह्रस्वदीर्घप्लुत आत्मनेभाषाः परस्मैभाषा अपियन्ति ॥

॥ इति चतुर्थः पादः ॥

॥ इति तृतीयः प्रपाठकश्च ॥

आथर्वणे संहितालक्षणग्रन्थे प्रातिशाख्य-
मूलसूत्रं समाप्तम् ॥

न तर्कबुद्ध्या न च शास्त्रदृष्ट्या,
यथाम्नातमन्यथा नैव कुर्यात् ।
आम्नातं परिषत् तस्य शास्त्रं,
दृष्टो विधिर्व्यत्ययः पूर्वशास्त्रे ॥
आम्नातव्यमनाम्नातं,
प्रपाठेऽस्मिन् कचित् पदम् ।
छन्दसोऽपरिमेयत्वात्,
परिषत्तस्य लक्षणं परिषत्तस्य लक्षणमिति ॥

अथर्वप्रातिशाख्ये तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥
इति प्रातिशाख्यं मूलसूत्रं समाप्तम् ॥

सं० १६६८ वर्षे, द्वितीय आषाढ वदि ६ षष्ठी, भृगुवासरे ॥
लेखकपाठकयोः शुभं भवतु ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥
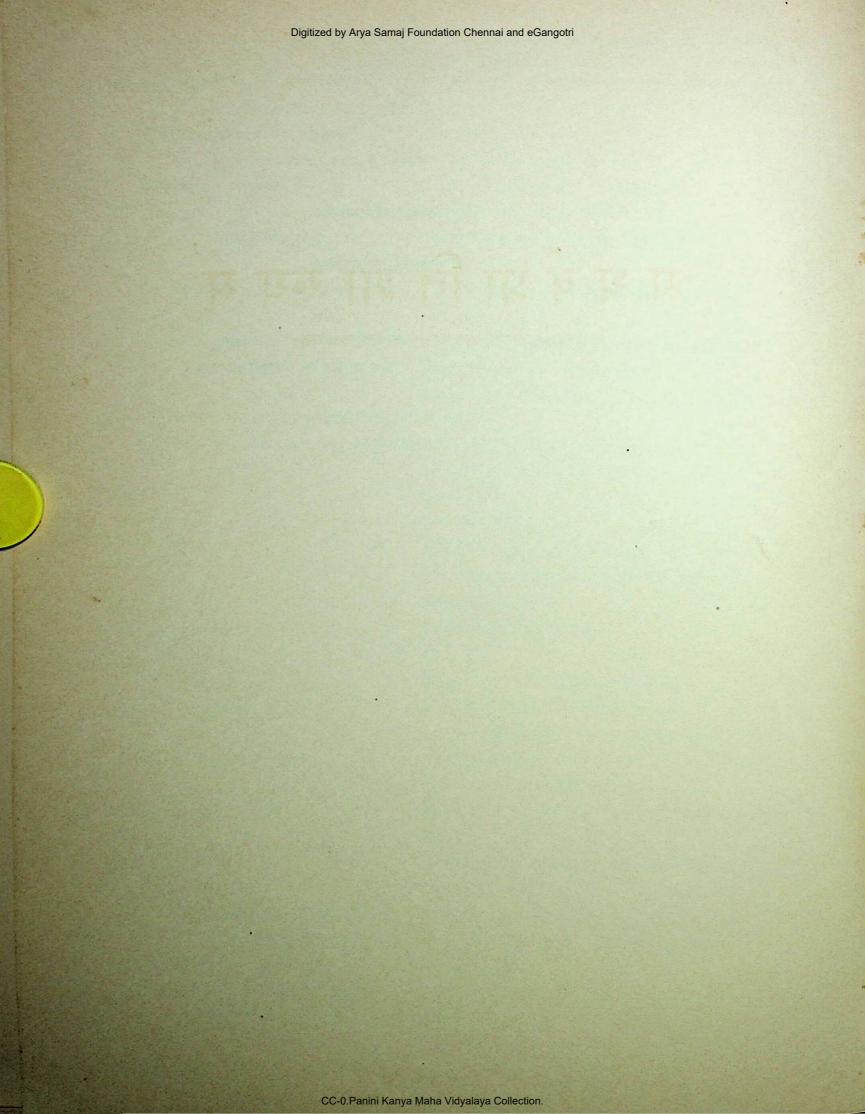
अथर्वप्रातिशाख्यम्

॥ ॐ नमो ब्रह्मवेदाय[1] ॥

[प्रथमः प्रपाठकः]

ॐ नमस्कृत्य ब्रह्मणे शंकराय । ऋषिभ्यः पूर्वेभ्यः । शमु वाचास्तु मे गीः ।
प्रज्ञां ब्रह्ममेधां तपश्चादिश्याद्ब्रह्मा यशसं मा कृणोतु ॥

1 ॥ अथातो न्यायाध्ययनस्य पार्षदं वर्तयिष्यामः ॥ १ ॥

अत्रोच्यते । य इमे त्रयो न्यायाः क एषामाद्यो न्याय इत्यत्राह :—

2 ॥ पदानां संहितां[2] विद्यात् ॥ २ ॥

तंतूनां यथा तन्तूनां वासो यथा दारुशिलामृदां प्रासादस्तथा च संधिशास्त्राणि
मांग पदसंधानार्थं प्रोक्तानि । माङ्गलिकस्त्वाचार्यो मध्ये पदं न्यायं प्रोवाच । अथ किं-
प्रयोजनोऽयं पदविधिः । ननु चोक्तम् :—

3 ॥ समर्थः पदविधिरिति[3] ॥ ३ ॥

3b इहापि वक्ष्यति :—

ऋषिप्रोक्तमन्त्रादिशब्दस्वरज्ञानार्थः पदविभागः ।

padādhyayanam antādiśabdasvarārthajñānārtham iv. 107

3c तदिदं शास्त्रं व्याकरणं पुरस्तादध्येयमलंविज्ञानाय । आम्नायदार्ढ्यार्थम् ।
शाखान्तरेष्वन्यथा निगदत्वात् । समानशब्दानां स्वरान्यत्वाद्वर्णान्यत्वाच्च । कानि
3d पुनरस्य प्रातिशाख्यस्य प्रयोजनानि ?
वक्ष्यति :—

वत्स॰ एतावत्त्वमपवाद आबाधश्चार्थशब्दतः ।
पंच सांवेदनं न्यायमुखं पञ्चस्वर्थेषु वर्तते ॥

पंच पञ्चार्थसंनिवेशाद्गम्यते पञ्चैव प्रयोजनानीति ।

॥ १ ॥

1. Omitted in V., P.; Vr. has ओं नमो अथर्ववेदाय; Al. and Ṣ ओं नमो श्रीब्रह्मवेदाय. 2. V सँहितां ; Ṣ संहित.
3. P. पदविधरिति ।

वत्वं—3e अथ कीदृगेतावत्त्वं नाम ?

यत्रैतानि पदान्येवमादिष्वेवं भवन्त्यतो नान्यथेति ।

तद्यथा :—

त्त्वा॰ पूषा त्वेतश्च्यावयतु प्र विद्वान्—१८. २. ५४ = X. 17. 3.

अत्र च प्र विद्वान् विगृह्यते । समासोऽन्यत्र । किं कारणम् ? प्रेत्यस्य च्यवतिना सामर्थ्यम् । पूषा[1] त्वेतः प्रच्यावयतु विद्वान् इति ।

कर्मन्ना [3]कर्मन्कर्मन्नाभगम्—कर्मन्ऽकर्मन् । आऽभगम् ४. २३. ३.

आभगम् इति समस्यते । विग्रहोऽन्यत्र । किं प्रयोजनम् ? कर्मणि कर्मण्याभगम् ।

अधिश्रितेऽग्निहोत्रे—अधिऽश्रिते । अग्निऽहोत्रे १५. १२. १.

अधिशब्दस्य श्रितशब्देन सह समासः । विग्रहोऽन्यत्र । कस्मात् ? कर्मप्रवचनीयत्वात् ।

3f अपवादो नाम :—

तन्यायाछ यत्रैतन्न्यायाच्छब्दा अन्यथा निगदा भवन्ति ।

यो बिभर्ति दाक्षायणं हिरण्यम्—बिभर्ति १. ३५. २ = RVKh. X. 128. 8

द्वितीयवेलायाम् इति प्राप्ते आदिरुदात्तो भवति ।

हींस्ते हिंस्ते अदत्ता पुरुषम्—अदत्ता १२. ४. १३.

अंन्त अन्तवेलायाम् इति प्राप्ते आदिरुदात्तो भवति ।

3g आबाधो नाम :—

तछ यत्रैतच्छब्दार्थतस्तुल्या संहिता भवति ।

अवकादान्—अवकाऽअदान् ४. ३७. १०.

गर्भादं कण्वं नाशय—गर्भऽअदम् २. २५. ३.

अन्नादीः—अन्नऽअदीः १५. १४. ३, ६.

भिः on the mar. अन्नादीभिः—अन्नऽअदीभिः १५. १४. ३, ६.

अन्नादम्—अन्नऽअदम् १५. १४. १, २, ७-१२.

कर्मोपपदो वृद्धिमानकारप्रत्ययः, सोऽयमिति मन्येत । अकाराद्युत्तरं[4] पदम् ।

व्यंज व्यञ्जनान्तात्तथान्यत्र[6] :—

हविरदान् (हविःऽअदान् ४. ३७. ८, ६) इति ।

खांत शाखान्तरेऽपि :—

तन्नस्तपः उत सत्यं च वेत्तु—तम् । नः; cp. 140c; तत् नः in Śaunaka's school ; १२. ३. १२.

prathamāntāni tṛtīyāntānīti śaunakasya pratijñānm na vṛttiḥ 1. 8.

अकारान्तं पुंसि वचनम् । नपुंसकं तकारान्तं शौनके[7] ॥

॥ २ ॥

1. Vn. प्रस्य च्य- . 2. Vn. पूषां त्वेत प्रत्यावयतु. 3. Vn. omits first कर्मन्. 4. Vn. भृतशब्देन. 5. Vn. द्युत्तरपदं. 6. Vn. -त्तत्था. 7. Vn. मोदक.

3i' सांवेदनं नाम :—

भवंति याछ — यत्रैतन्न्यायाच्छब्दा अल्पशो निगदा भवन्ति ।

ज्येष्ट — तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेषनृम्णः—ज्येष्ठम् ५. २. १ = X. 120. 1.

ज्येष्ठशब्दस्य आदिरुदात्तो भवति । श्रेष्ठ इत्यस्मिन्नर्थे । अन्तोदात्तमन्यत्र ।

पूर्वजात इत्यस्मिन्नर्थे ।

उतैषां ज्येष्ठ उत वा कनिष्ठः (ज्येष्ठः १०. ८. २०.) इति ।

आखरे कृष्णा इषिरा[1] अनर्तिषुः—कृष्णाः ६. ४६. ३ = X. 94. 5.

वर्ण्ण — कृष्णशब्दस्य आदिरुदात्तो भवति मृगाख्यायां चेद्भवति । अन्तोदात्तमन्यत्र वर्ण इत्यस्मिन्नर्थे ।

कृष्णं नियानम् (कृष्णम् ६. २२. १ = 1. 164. 47) इति ।

न्यायमुखं नाम :—

3i — आम्नायो न्यायाधिगतः । वक्ष्यति :—

"नकारस्य विसर्जनीयः"[2];

"नकारस्य रेफः" इति ।

इदं चापि :—

उतामूं द्याम् (उत । अमूम् ४. ३०. ७ = X. 125. 7) इति ।

–कारांतानां –नामकारान्ता- नामियतां ? — उकारोपधानां मकारान्तानां मीयतां (?) गणादिः[3] ।

On the margin — 4 ॥ द्विरुदात्तं बृहस्पत्यादीनाम्[4] ॥ ४ ॥

बृहस्पतिः २. १३. २ ; about 93 times.

शचीपतिः ३. १०. १२.

तनूनपात् ५. २७. १.

द्यावापृथिवी २. १. ४ ; about 65 times.

उषासानक्ता ५. १२. ६.

देवाश्विना ६. ३. ३.

मित्रावरुणौ ४. ३६. ७ ; about 16 times.

अग्नीषोमौ ३. १३. ५ ; ८. ६. १४ ; अग्नीषोमा ६. ६३. ३ ; अग्नीषोमाभ्याम् १२. ४. २६.

प्रत्यंचावुपोत्तमौ द्वौ उदात्तौ भवतः on the margin — —अजुषिपरे—

प्रत्यं — 5 ॥ प्लुतानामादितस्त्रीणि प्रत्यञ्चौ द्वे उपोत्तमे[5] ।

षां — तवैषान्तं च यावद्वा नराशँसो वनस्पतिः ॥ ५ ॥

---

1. Vn. इयिरा. 2. Vn. repeats नकारस्य वि–. 3. After गणादिः Vn. reads बृहस्पतिः शचीपतिस्तनूनपाद्यावापृथिवी उषासानक्ता दैवाश्विना मित्रावरुणावग्नीषोमावजुषि पर प्लुतानामादितस्त्रीणि प्रयंचौ द्व उपात्तमनवेयंतं च यावद्वा नराशँसा बृहस्पतिः एकोदात्तं पदमेकस्वरिते चानुदात्तं शेखो द्विरुदात्तं बृहस्पत्यादीनामामंत्रितस्वरेण अजुषि पराविति किमर्थं या अग्नीषोमानजुष सखाया. 4. Al. and Vr. combine 3–4 into one. 5. Vn. तुपोत्तमे.

[नराशंसः ५. २७. ३ ; वनस्पतिः ४. ३. १ ; about 35 times.]

मंत्रित एकोदात्तं पदम् । एकस्वरितं च । अनुदात्तं शेषम् । आमन्त्रितमामन्त्रितस्वरेण ।
अजुषिपराविति[1] किमर्थम् ?
यो अग्नीषोमावजुषे सखाया (अग्नीषोमौ ६. ६१. ३) इत्यन्तोदात्तः ॥

॥ ३ ॥

6 ॥ अवर्णमध्य[2] आकार एकादेशे विशेषः ॥ ६ ॥

*स च उदात्तेन सह एकादेश उदात्तो भवति on the margin

स्वरकृतोऽनुपलब्धः सर्वैर्विज्ञानस्यातुल्यत्वात्* ।

१ भगेनाहं सहागमम्—सह । आ । अगमम् २. ३०. ५.
२ हविषाहार्षमेनम् (–षा । आ । अहा- ३. ११. ३, ४ = X. 161. 3) इति द्वे ।
ह्रास्यादिषि ३ आजामि त्वाजन्या—त्वा । आऽअजन्या ३. २५. ५.
४ विषं ह्यस्यादिषि—अस्य । आऽअदिषि ७. ५६. ५. C. adiṣi, √dā 'to cut'
५ यदा मागन्प्रथमजा ऋतस्य—मा । आऽअगन् ६. १०. १५. Rv. I. 164. 37 ā ágan
६ अभ्यक्ताक्ता— ०अक्ता । आऽअक्ता १०. १. २५.
७ ब्रह्मणापीपदाम तम्—ब्रह्मणा । आ । अपी- १०. ५. ४२.
पूर्णो मं- ८ पूर्णो मन्थेन मागमत्[3]—मा । आ । अग- १०. ६. २.
९ वत्सं गायत्रीमनु ता इहागुः—इह । आ । अगुः १३. १. १०.
तन्नो स्माकमिति षट् १० तं नो गोपायतास्माकम् (–यत । आ । अस्माकम् १२. ३. ५५–६०) इति षट् ।
११ सूर्यारोहत्प्रयती पतिम्—सूर्या । आ । अरोहत् १४. १. १२ = X. 85. 12.

अवर्णान्ताच्च

7 ॥ अवर्णान्ताच्च[4] ॥ ७ ॥

अवर्णान्ताच्च पदं is crossed अवर्णान्ताच्च आकारः परः पदं पठ्यते । किं कारणम् ? ह्रस्वस्य दीर्घदृष्टत्वात् ।

ताविहावह १ ताविहा वहताम्—तौ । इह । आ । वह- ३. २४. ७.
फेनमिवावह- २ नदी फेनमिवा वहत्—फेनम्ऽइव । आ । वहत् १. ८. १.
३ सजातानुग्रेहा वद—उग्र । इह । आ । वद १. १०. ४.
४ इन्द्र जुषस्व प्र वहा याहि शूर—प्र । वह । आ । याहि २. ५. १.
५ द्यावापृथिवी अनु मा दीधीथाम्—मा । आ । दीधीथाम् २. १२. ५.
६ विश्वे देवासो अनु मा रभध्वम्—मा । आ । रभध्वम् २. १२. ५.
कर्मण्णा ७ इमं यज्ञं विततं विश्वकर्मणा देवा यन्तु—०कर्मणा । आ । यन्तु २. ३५. ५.

1. The reading of the text was–जुषिपराविति किमर्थं । यो अग्नीषोमावजुषे सखाया । But this was crossed and the reading adopted here was put down on the margin. 2. Vn. अवर्णम आकार एकादेशः विशेषः. 3. Vn. मागत. 4. Vn. रोहन्. 5. Vn. अवर्णान्ताच्च उदात्तेनाकारेण सह एकादेश उदात्तो भवति on the margin.

Repeated तावि॒हा व॑हताम्—३. २४. ७.

तानय ८ धनु॑रिवा तानया॒ पस॑ः—धनु॑ःऽइव । आ । ता॒न॒य॒ ४. ४. ६.

नामा ९ म॒हत्तद्वृष्णो॒ असु॑रस्य॒ नामा वि॒श्वरू॑पो अ॒मृता॑नि तस्थौ—नाम॑ । आ । वि- । त॒स्थौ॒ ४. ८. ३ = III. 38. 4. C. mahastad—

छिं १० न॒डमि॑वा छिन्धि—न॒डम्ऽइ॑व । आ । छि॒न्धि॒ ४. १९. १.

११ इति॒ त्वा र॑भ ओषधे[2]—त्वा॒ । आ । र॒भे॒ ४. २०. ६.

१२ धा॒स्युर्योनि॑[1] प्र॒थम आ वि॑वेशा[3] यो वा॒चमनु॑दितां चि॒केत॑—वि॒वे॒श॒ । आ । यः । चि॒केत॑ ५. १. २.

इं १३ इन्द्रा॑ या॒हि मे॒ हव॑म्—इन्द्र॑ । आ । या॒हि॒ ५. ८. २.

इं १४ अनु॑ त्वेन्द्रा र॑भामहे—त्वा॒ । इन्द्र॑ । आ । र॒भा- ५. ८. ६. W. indrára—

वं १५ वन्द॑श्चा या॒हि—च॒ । आ । या॒हि॒ ५. १२. ३ = X. 110. 3.

१६ अ॒ग्निर्होता॑ ह॒स्त॒गृ॒ह्या नि॑नाय—ह॒स्त॒ऽगृ॒ह्य॑ । आ । नि॒ना॒य॒ ५. १७. २ = X. 109. 2.

पुर्ण्ण १७ सरौ॑[4] प॒र्णमि॑वा द॑धत्—प॒र्णम्ऽइ॑व । आ । द॒ध॒त् ५. २५. १.

१८ पू॒र्वो द॑धामि ते॒ गर्भ॑म्—पू॒व । आ । द॒- ५. २५. २.

१९ गर्भं॑[5] ते अ॒श्विनो॒भो ध॑त्ताम्—अ॒श्विना॑ । उ॒भा । आ । ध॒त्ता॒म् ५. २५. ३ = X. 184. 2.

२० प्र॒जायै॑ त्वा॒ न॑यामसि—त्वा॒ । आ । न॒या॒- ५. २५. ८.

२१ अ॒श्विना॒ ब्रह्म॒णा या॑तम्—ब्रह्म॑णा । आ । या॒त॒म् ५. २६. १२.

२२ बृह॑स्पते॒ ब्रह्म॒णा या॒ह्यर्वाङ्—ब्रह्म॑णा । आ । या॒हि॒ । अ॒र्वाङ् ५. २६. १२.

ब्रह्म २३ आ त्वा॑ चृ॒तत्व॑र्य॒मा[6] पू॒षा बृ॒ह॒स्पतिः॑—आ॒ । त्वा । चृ॒त॒तु॒ । अ॒र्य॒मा । आ । पू॒षा । आ ५. २८. १२.

अंशु २४ अं॒शुरि॑वा प्या॑यताम॒यम्—अं॒शुःऽइ॑व । आ । प्या- ५. २९. १२.

२५ अप॑थेना ज॑भारैणाम्[7]—अप॑थेन । आ । ज॒भा॒र॒ । ए॒ना॒म् ५. ३१. १०.

२६ सु॒नोता॑ च॒ धावत—सु॒नोत॑ । आ । च॒ धा- ६. २. १.

२७ तेना॑ नोऽव॑सा ग॑हि—तेन॑ । नः॒ । अव॑सा । आ । ग॒हि॒ ६. ७. १.

इति॒ त्रीणि॑ । भजता २८ अनु॒ त्वा र॑भे (त्वा॒ । आ । र॒भे॒ ६. ४८. १-३) इति॒ त्रीणि॑ ।

२९ आ नो॒ गोषु॑ भजता॒ प्र॒जाया॑म्—भज॑त । आ ६. ५५. २.

३० वच॑सा वे॑शयामहे—वच॑सा । आ ६. १०८. ५.

३१ तेभिः॑ सु॒म्नया॑[8] धे॑हि नो वसो—सु॒म्न॒ऽया । आ । धे॒हि॒ ७. ५५. १. sumnayā́ falls under IV. 30, which prescribes separation of yā in the Pada.

३२ वृष॑णा वृ॑षेथाम्—वृष॑णा । आ । वृषे- ७. ५८. २ = VI. 68. 11.

३३ तस्य॒ त्वं प्रा॒णेना प्या॑यस्व—प्रा॒णेन॑ । आ । प्या- ७. ८१. ५.

1. Vn. नडमि. 2. Vn. त्वारंतनुष. 3. Vn. विरवशाया. 4. Vn. एवा इमाश्विनाभार्त्ता. 5. Vn. चानया. 6. Vn. omits अर्यमा. 7. Vn. जमार. 8. Vn. सुम्नयान्वमहि.

३४ स्वस्तये ताक्ष्यैमिहा हुवेमं—इह । आ । हु- ७. ८५. १; ताक्ष्यैम् । इह । हुवेम X. 178. 1.

३५ द्विषते त्वा संजामसि—त्वा । आ । सजा- ७. ११५. १. — C. sacāmasi

३६ मा त्वां जम्भः संहंनुर्मा तमो[1] विदन्मा जिह्वा बर्हिः—जिह्वा । आ ८. १. १६.

३७ मा रंभथाः सृजेमम्—मा । आ । रभथाः ८. २. ७.

तावि॒हा यंतु — ३८ ता इहा यन्त्वोषधीः—इह । आ । यन्तु ८. ७. १०.

यंतु — ३९ इहा यन्तु प्रचेतसः—इह । आ । यन्तु ८. ७. ७.

४० अग्निर्गर्भे इवा शये—गर्भःऽइव । आ । शये ९. ३. २१.

४१ अजा रोह सुकृतां यत्र लोकः—अज । आ रोह ९. ५. ९.

४२ स मा धीरः पाकमत्रा विवेश—अत्र । आ । वि- ९. ९. २२=1. 164. 21.

४३ कस्तद्वां मित्रावरुणा चिकेत—रुणा । आ । चि- ९. १०. २३=1. 152. 3.

ब्रह्मा — ४४ ब्रह्मा विवेश—ब्रह्म । आ । वि-१०. २. ३३. — brahmá TA. 1.27.3.4

४५ तेना रंभस्व त्वं शत्रून्—तेन । आ । र- १०. ३. १.

४६ प्रैणां छृणीहि प्र मृणा रंभस्व—प्र । मृण । आ । र- १०. ३. २.

४७ तस्मिन्घृतस्तावो मृष्ट्वा त्वमग्ने दिवं रुह—मृष्ट्वा । आ । रुह १२. २. १७.

त्वं नुदा देव — ४८ निः क्रव्यादं नुदा देवयजनं वह—नुद । आ । वह १२. २. ४२.

४९ प्र यच्छ पर्शुं त्वरया हरौषम्—त्वरय । आ । हर । ओ- १२. ३. ३१.

५० चरेदेवा त्रैहायणात्—एव । आ १२. ४. १६.

विशंतु — ५१ तास्त्वा विशन्तु मनसा शिवेन—त्वा । आ । वि- १३. १. १०=TB.II.5.2.2.

५२ कृत्यैषा पद्वती भूत्वा जाया विशते पतिम्—भूत्वा । आ । वि- १४. १. २५. — bhūtvyá RV. X. 85. 29.

पशुभ्य आ वृश्च्यते — ५३ पशुभ्यश्चा वृश्चते—पशुऽभ्यः । च । आ । वृ-१५. २. २.

५४ क्षत्राय ना वृश्चते—न । आ १५. १०. २.

५५ राष्ट्राय ना वृश्चते—न । आ १५. १०. २.

8 ॥ इकारादौ[2] च ॥ ८ ॥

(a) ekādeśa udāttenodāttaḥ. III. 66; examples as marked here.
(b) trīṇi padāny apṛktamadhyāni IV. 113; examples as marked.

अवर्णांतात — स्वरसंधितुल्यत्वात् । इकारादौ च अवर्णान्तात्पर आकारः परः पदं पठ्यते[3] । किं कारणम् ? स्वरसंधितुल्यत्वात् ।

धियेह्या नः—धिया । आ । इहि । आ । नः २. ५. ४. — Quoted in CCA. III. 38; IV. 113-115

स्वेंद्र — गिरो मे जुषस्वेन्द्र—जुषस्व । आ । इन्द्र २. ५. ४.

अर्वाङेतेन स्तनयित्नुनेहि—ना । आ । इहि ४. १५. ११.

कुष्ठेहि तक्मनाशन—कुष्ठ । आ । इहि ५. ४. १. — Quoted as an example under III. 38.

उष्णेन वाय उदकेनेहि—वायो इति । उदकेन । आ । इहि ६. ६८. १. — vāya–uda– is quoted under II. 21, 24; III. 35.–kenehi under III. 38, 66.

तत्संजाता अव पश्यतेत—सऽजाताः । अव । पश्यत । आ । इत । १८. ४. ३७.

---

1. Vn दुरवम; पृष्ठमात्रा mistaken for र by the scribe 2. अवर्णांतादुदात्तेनाकारेण सह एकादेश उदात्त स्यादिकारादौ च परे on the margin. 3. Vn. यंभ्यते.

"आकारः केवलः प्रथमं पूर्वेण"

मँ इत्युक्तम् । समासे परेण प्रथमं संधीयते :—

मम चित्तमुपायसि—चित्तम् । उप॒ऽआयसि; √ इ १. ३४. २.

यस्य यस्य जायामुपैमि[1]—उप॒ऽएमि = आ + एमि ६. ११८. ३.

तद्ब्राह्मणं पुनरस्मानुपैतु—उप॒ऽएतु = आ + एतु ७. ६६. १.

ākāraḥ kevalaḥ prathamaṃ pūrveṇa III. 38; examples the same as here.

एकादौ 9 ॥ एकारादौ च[2] ॥ ९ ॥

एकारादौ चावर्णान्तात्पर आकारः परः पदं पद्यते[3] । किं कारणम् ?

स्वरसंधितुल्यत्वात् :—

इहैतु सर्वो यः पशुः—इह । आ । एतु १. १५. २.

लिंद्रि पुनर्मैत्विन्द्रियम्—पुनः । मा । आ । एतु ७. ६७. १.

punar mām aitv in- AGS. III. 6. 8

गृह्णामि हस्तमनु मैत्वत्र—अनु । मा । आ । एतु १२ ३. १७.

॥ ४ ॥

10 ॥ कृदन्ते[4] ह्युपसर्गे[5] यत्र पूर्वेण विग्रहः[6] ।

व्यूढो अनर्थकः कर्मप्रवचनीयो व्यूढो वा विगृह्यते ॥ १० ॥

१ प्र सुमतिं सवितर्वाय ऊतये[7]—प्र । सुऽमतिम् ४. २५. ६.

रवायता २ अव मन्युँरवायताव बाहू—अव । आऽयता ६. ६५. १.

'We can hardly help emending manyús to dhanús 'bow' in a' W.

३ वि ते[1] मुञ्चामि रशनां वि योक्त्रं वि नियोजनम्[8]—वि । निऽयोजनम् ७. ७८. १.

४ निर्दुरर्मण्यः—निः । दुःऽअर्मण्यः १६. २. १.

W. emends to dur-admanyàḥ.

सं ५ सं रय्या सं सुभूत्या—सम् । सुऽभूत्या ३. १४. १.

सं ६ एकरूपो भवसि सं समृद्ध्या[9]—सम् । समृऽऋद्ध्या १२. ३. २१.

sam su-and sam sa- are cited under II.32.

७ अप परेतो अस्मि—अप । पराऽइतः ४. ३२. ५.

८ अप दुर्मतिं[10] हतम्—अप । दुःऽमतिम् १४. २. ६.

हविर्मथीना ९ हविर्मथीनामभ्या३विवासताम्—अभि । आऽविवा- ८. ४. २१.

Pet. Lex. treats abhí as if in direct combinatin with participle.

वृंता; सर्पतः १० वृन्तादभि प्रसर्पतः—अभि । प्रऽसर्पतः ८. ६. २२.

C. abhipra—

तंतुमभि संवसानौ ११ समानं तन्तुमभि संवसानौ—अभि । सम्ऽवसानौ १२. ३. ५२.

१२ समाकूतीर्नमामसि—सम् । आऽकूतीः ३. ८. ५; MS. II. 2. 6.

१३ अग्निर्विश्वान्यप दुष्कृतान्यजुष्टान्यारे अस्मद्दधातु—अप । दुःऽकृतानि ६. ४५. २ = X. 164. 3.

सिंधो १४ आ सिन्धोरा परावतः—आ । पराऽवतः ४. १३. २ = X. 137. 2.

निरु १५ निरुपानसात्—निः । उप॒ऽआनसात् २. १४. २.

---

1. Vn. मुपेमि; पृष्ठमात्रा of पे has been left out. 2. अवर्णाताद्युदात्तेनाकारेण सह एकादेश उदात्तः स्यादेकारादौ च परे on the margin. 3. So ms., cp पठ्यते, Vn. यद्यते. 4. Vn. कृतदंते. 5. Vn. ह्युपसर्गे. 6. Vn. विगृहः, R. combines 10-11 into one; P combines 10-12 into one. 7. Vn. प्रसुमवमन्यु. 8. Vn. निग्योजनं. 9. Vn. समृद्ध्या. 10. Vn. यमारता अप परेतो० दुर्मती. 11. Vn. omits भो

१६ प्रेतो यन्तु व्याध्यः प्रानुध्याः प्रो अशस्तयः—प्र । अनुऽध्याः ७. ११४. २.

ध्यापि[1] १७ अन्यो अन्यस्मिन्नध्यार्पितानि—अधि । आऽअर्पितानि ८. ९. १९.

? } १८ उत्प्रजापतिरग्रभीत्—उत् । प्रजाऽपतिः । अग्रभीत् ८. १. १७.
१९ अनु प्रजापतिर्बुध्यते—अनु । प्रजाऽपतिः ९. १. २४.
२० शरीरेऽधि प्रजापतिः—अधि । प्रजाऽपतिः ११. ८. ३०.

२१ उप प्रशिर्षमासते—उप । प्रऽशिर्षम् १३. ४. २७.

२२ ये पार्थिवे रजस्या निषत्ताः—आ । निऽसत्ताः १८. १. ४६=X. 15. 2.

निषद्य[2] २३ अस्मिन्बर्हिष्या निषद्य—आ । निऽसद्य १८. १. ५९=X. 14. 5.

सिंधु २४ सिन्धुतस्पर्याभृतम्—परि । आऽभृतम् ७. ४५. १.

मंगेभ्यः[3] २५ प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तम्—परि । आऽचरन्तम् २. ३४. ५. TS. III. 1. 4. 1.

२६ ततः परि प्रजातेन—परि । प्रऽजातेन ६. ८९. १.

भृतं[4] २७ वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः—परि । आऽभृतम् ६. १२५. २=VI. 47. 27; TS. IV. 6. 6. 6.

C. paripra—one word; cited as an ex. under II. 40, and a counter-ex. under II. 66.

२८ पृदाकोः परि संभृतम्—परि । सम्ऽभृतम् ७. ५६. १.

वर्तने[5] २९ पश्चामनु व्यावर्तने—अनु । विऽआवर्तने ६. २६. २.

C. anuvyā—one word.

पराचीमनु[6] ३० पराचीमनु संवतम्—अनु । सम्ऽवतम् ६. २९. ३.

अंगान्यनुविष्टि ३१ अङ्गान्यनु विष्ठिताः—अनु । विऽस्थिताः ६. ९०. २.

३२ मनसोऽनु प्रवाय्यम्—अनु । प्रऽवाय्यम् ६. १०५. १.

C. anupravā—one word.

संवतम् ३३ पृथिव्या अनु संवतम्—अनु । सम्ऽवतम् ६. १०५. २.

३४ समुद्रस्यानु विक्षरम्—अनु । विऽक्षरम् ६. १०५. ३.

३५ दक्षिणामन्वावृतम्—अनु । आऽवृतम् १०. ५. ३७.

३६ दीर्घामनु प्रसितिं दीध्युर्नरः—अनु । प्रऽसितिम् १४. १. ४६=X. 40. 10.

RV. X. 40. 10 and Pai. dīdhiyuḥ.

चरंतं ३७ समानं योनिमनु संचरन्तम्—अनु । सम्ऽच- १८. ४. २८=X. 17. 11; TS. III. 1. 8. 3.

यद्वस्ता, सं ३८ गद्धस्तावधि संश्रुतम्—अधि । सम्ऽश्रुतम् १. ३. ६.

C saṃśritam.

३९ पृथिव्या अध्युद्भृतम्[7]—पृथिव्या । अधि । उत्ऽभृतम् २. ३. ५.

४० मधोरधि प्रजातासि—अधि । प्रऽजाता १. ३४. १.

Repeated पृथिव्या अध्युद्भृतम्—२. ३. ५.

४१ पृथिव्या[8] अध्युत्ततम्—अधि । उत्ऽततम् २. ७. ३.

पंचा ४२ षष्ठात्पञ्चाधि निर्मिता—अधि । निःऽमिता ८. ९. ४.

४३ मातुर्मात्राधि निर्मिता—अधि । निःऽमिता ८. ९. ५.

४४ ततः परि प्रजातस्य[9]—cp. कुतो अधि प्रजातम् ९. ९. १८.

४५ कस्मिन्नङ्ग[10] ऋतमस्याध्याहितम्—अधि । आऽहितम् १०. ७. १.

---

1. Vn. omits ध्या. 2. Vn. प्रशिर्षं. 3 Vn. मंगत्यः 4. Vn. परची॰. 5. Vn. ध्या अगृत. 6. Vn. मधोमंरधि 7. Vn. अद्भूतं. 8. Vn. ॰ध्याध्युत्ततं. 9. Vn. पृजा॰ 10 Vn. omits ध्या.

४६ द्यौर्यस्मिन्नध्याहिता—अधि। आऽहिता १०. ७. १२.

च्छि ४७ पुरुषेऽधि समाहिताः[2]—अधि। सम्ऽआ- १०. ७. १५.

४८ उच्छिष्टेऽधि समाहिते[3] ?

समाहिताः ४९ उच्छिष्टेऽधि समाहिताः—अधि। सम्ऽआ- ११. ७. ९.

सँ ५० संवत्सरोऽध्युच्छिष्टे—अधि। उत्ऽशिष्टे ११. ७. १८.

५१ अति दुर्गाणि विश्वा—अति। दुःऽगानि ७. ६३. १.

५२ अति[4] दुरितान्यग्निः—अति। दुःऽइतानि ७. ६३. १.

अति दुर्गा ५३ अति दुर्गाण्येषः—अति। दुःऽगानि ९. ५. ९.

दुर्गा, स्रोत्याः ५४ अति दुर्गाः स्रोत्याः[6]—अति। दुःऽगाः १०. १. १६.

durgāṇi cited as an ex. under vibhaktyāgamaprātipadikāntasya III. 78, which cerebralises the *n* of a case-ending, that of an āgama and the final *n* of a prātipadika, if the alterants precede.

॥ ५ ॥

गमिष्ठा इति

11 ॥ गतिपूर्वो यदा धातुः कचित्स्यात्तद्धितोदयः।
समस्यते गतिस्तत्रागमिष्ठा इति निदर्शनम् ॥ ११ ॥

[आगमिष्ठाः—भजन्त पितरस्त इहागमिष्ठाः—इह। आऽग- १८. १. ४५= X. 15. 3.]

ततः परिष्वजीयसी देवता सा मम प्रिया—परिऽस्व- १०. ८. २५.

लवणाद्विक्लेदीयसीः—विऽक्ले- ७. ७६. १.

12a ॥ उपसर्गपूर्वमाख्यातमनुदात्तं विगृह्यते।
उदात्तं यत्समस्यत उपसर्गो निहन्यते ॥ १२ ॥

upasarga ākhyātenodāttena samasyate IV. 1.

[*a* तं प्रत्यस्यामि मृत्यवे—प्रति। अस्यामि ५. ८. ५.
b यं वल्वजं न्यस्यथ—निऽअ- १४. २. २२]

तस्यापवादः—

12b ॥ समाने योनावध्यैरयन्ताधि तस्थुर्येऽसतः परि जज्ञिरे
समुद्रादधि जज्ञिषे परि भूम जायसे ॥

yónāv ádhy aíray-antādiṣu ca IV. 5. Examples as marked here.

रयंत [समाने योनावध्यैरयन्त—योनौ। अधि। ऐ- २. १. ५= VS. 32. 10.
यत्रेमा विश्वा भुवनाधि तस्थुः—अधि। तस्थुः ९. ९. २= I. 164. 2.
येऽसतः परि जज्ञिरे—असतः। परि। जज्ञिरे १०. ७. २५.
यो अप्रतो रोचनानां समुद्रादधि जज्ञिषे—अधि। जज्ञिषे- ४. १०. २.
यदेको विश्वं परि भूम जायसे—परि। भूम verbal form ?। जायसे १३.२.३]

C. -satasp-

12c ॥ ह्युपसर्गपूर्वमाख्यातं[9] यदा भवेदुदात्तवत्।
अनर्थकः कर्मप्रवचनीयो न्यूढो वा विगृह्यते ॥

न्यूठो

1. Vn. Omits ध्या. 2. After this Vn. has पुरुषेऽधि समाहिता. 3. Vn. repeates it. 4. Vn. omits ध्यु.. 5. Vn. धितु दु०. 6. Vn. स्रायाः. 7. गतिपूर्वे धातौ कचिद्गतिः समस्यते तद्धिते परे on the margin. 8. ह्युपसर्गपूर्वमुदात्तमाख्यातं विगृह्यते उपसर्गश्च न निहन्यते on the margin. 9. उदात्ते ह्युपसर्गे धातौ अनर्थकः कर्मप्रवचनीयः पृथग्वा विगृह्यते on the margin.

यावत्तेऽभि विपश्यामि—अभि। विऽपश्यामि- १२. १. ३३.
सं यं त्वा होतारं मनसाभि संविदुः—अभि। सम्ऽविदुः ३. २१. ५.
जंगहे यावत्साभि विजङ्गहे—सा। अभि। विऽज- √गाह् or √जह् ५. १९. ४.
यो विश्वाभि विपश्यति—अभि। विऽपश्यति- ६. ३४. ४.
याः पतंगो अनु विचाकशीति—अनु। विऽचा- १३. ३. १.
रंति यस्मात्समुद्रा अधि विक्षरन्ति—अधि। विऽक्ष- १३. ३. २.
स यत्प्राचीं दिशमनु व्यचलत् (अनु। विऽअ- १५. १४. १) इति।

pūrvenābhívipáś-yāmyādiṣu IV. 4. The former preposition is disjoined. Examples as marked here. The separate accent of abhí is a case falling under IV.4.

13a ॥ वचने वचने पूर्वं पूर्वेण तु विगृह्यते।
उत्तरेण समस्यत उभाभ्यां तु परं पदम् ॥ १३ ॥

13b ॥ उपसर्गपूर्वमाख्यातं यत्रोभाभ्यां समस्यते।
सामर्थ्यमुभयोस्तत्रासामर्थ्येषु विग्रहः ॥

13c ॥ अनर्थककर्मप्रवचनीयान्ययुक्तैरभिवितन्वादिषु ॥

॥ ६ ॥

anarthakakarmapravacanīyānyayuktair vigrahobhívítanvādiṣu IV. 3. Examples as marked here.

१ इहैवाभि वि तनूभे—अभि। वि। तनु १. १. ३.
सं सं स्रवंतु २ सं सं स्रवन्तु सिन्धवः—सम्। सम्। स्रवन्तु- १. १५. १.
३ इदमू षु प्र साधय—इदम्। ऊं इति। सु। प्र। सा- १. २४. ४.
४ उप प्रागाद्देवः—उप। प्र। अगात् १. २८. १.
५ अभि प्रेत मृणत सहध्वम्—अभि। प्र। इत। मृ- ३. १. २.
६ तदेषां परि निर्जहि—परि। निः। जहि ३. २. ४.
७ अभि प्रेहि निर्दह—अभि। प्र। इहि। निः। दह ३. २. ५.
८ आ प्र द्रव परमस्याः परावतः—आ। प्र। द्रव ३. ४. ५.
९ अरिष्टवीरा उप सं चरेम—उप। सम्। चरेम ३. १२. १.
१० गृहानुप प्र सीदामि—उप। प्र। सीदामि- ३. १२. ९.
११ स्वधा अभि प्र तस्थौ—अभि। प्र। तस्थौ ४. १. ३.
१२ अभि प्रेहि माप वेनः—अभि। प्र। इहि ४. ८. २.
यंतु १३ उप प्र यन्तु नरो अग्निरूपाः—उप। प्र। यन्तु ४. ३१. १.
लयंन्ताम् १४ पराजितासो अप नि लयन्ताम्—अप। नि। ल- ४. ३१. ७ = X. 84. 7.
१५ अभि प्रेहि दक्षिणतो भवा नः—अभि। प्र। इहि ४. ३२. ७ = X. 83. 7.
वाजसातय आ- १६ पर्यू षु प्र धन्वा वाजसातये—सु। प्र। धन्व ५. ६. ४.
१७ आ प्र यातु परावतः—आ। प्र। यातु ६. ३५. १ = VS. 18. 72.
१८ उप प्रागात्सहस्राक्षः—उप। प्र। अगात् ६. ३७. १.
ह १९ इन्द्रं सखायो अनु सं रभध्वम्—अनु। सम्। रभध्वम्- ६. ९७. ३
= X. 103. 6; SV. II. 1204.
तंतु २० अच्छिन्नं तन्तुमनु सं तरेम—अनु। सम्। त- ६. १२२. १ TA. II. 6. 1. 5.

C. mṛṇataḥ-himsataḥ.

TS. II. 3. 14. 6 svadhayābhi-

RV. X. 84. 1 abhí prá y-; TB. II. 4. 1. 10 yanti.

RV. IX. 110. 1 dhanva, so SV. 1. 428, II. 714.

२१ तदु षु प्र वोचत्—सु । प्र । वोचत् ७. ७३. ७ = 1. 164. 26.

२२ अग्निमिव जातमभि सं धमामि—अभि । सम् । धमामि ८. २. ४. — Concordance samdh-may be corrected.

ह — २३ हृदयेऽधि नि विध्यताम्—अधि । नि । विध्यताम् ८. ६. २४.

२४ समानं योनिमनु संचरेते—अनु । सम् । चरेते इति ८. ९. १२; cp. 3. 33. 3. — MS. II. 13. 10: 160. 3 anusáṁcarete; TS IV. 3. 11 ánu saṁcáranti.

अधि वि — २५ तृतीये नाके अधि वि श्रयैनम्—अधि । वि । श्रय । एनम् ९. ५. ४; १८. ८. ३.

२६ अग्नेरग्निरधि सं बभूविथ—अधि । सम् । बभूविथ ९. ५. ६.

२७ तृतीये नाके अधि वि श्रयस्व—अधि । वि । श्रयस्व ९. ५. ८.

अभि सन्नमंन्त, so Vn. — २८ सप्त स्वसारो अभि सं नवन्त—अभि । सम् । नवन्त ९. ९. ३. — RV. 1. 164. 3 navante

२९ तस्याः समुद्रा अधि वि क्षरन्ति—अधि । वि । क्षरन्ति ९. १०. २१. — TB. II. 4. 6 tásyām

कुसिन्धे — ३० कुसिन्धे अध्या दधौ—अधि । आ । दधौ १०. २. ५.

अनु विक्रमेऽहम् — ३१ अनु वि क्रमेऽहम् (अनु । वि । क्रमे १०. ५. २५–३५) इत्येकादश ।

अमृतेधि — ३२ अमृतेऽधि वि[1] चक्रमे—अधि । वि । चक्रमे १०. ८. ४१.

३३ कं लोकमनु प्राविशत्—अनु । प्र । अविशत् ११. ८. ११.

३४ शरीरं श्रद्धा दक्षिणाश्रद्धा चानु प्राविशन्[2]—अनु । प्र । अ– ११. ८. २२.

३५ शरीरमनु प्राविशन् (अनु । प्र । अ– ११. ८. १९, २०, २१) इति यावद्धा ।

तेनास्मैं; सँ — ३६ तेनास्माँ अपि सं सृज—अपि । सम् । सृज १२. १. २५.

३७ ऊर्जं पुष्टं बिभ्रतीमन्नभागं घृतं त्वाभि नि षीदेम भूमे—अभि । नि । सी– १२. १. २९.

पंथाम् — ३८ परं[1] मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्—अनु । परा । इहि १२. २. २१ = X. 18. 1.

सँ — ३९ आपस्पुत्रासो अभि सं विशध्वम्—अभि । सम् । विशध्वम् १२. ३. ४.

सँ — ४० पितेव पुत्रानभि सं स्वजस्व[3] नः—अभि । सम् । स्व– । नः १२. ३. १२.

सँस्पृशंताम् — ४१ अद्भिरात्मानमभि सं स्पृशन्ताम्—अभि । सम् । स्पृशन्ताम् १२. ३. ३०,

४२ एकस्मिन्पात्रे अध्युद्धरैनम्—अधि । उत् । हर १२. ३. ३६.

४३ त्वचो धूमं पर्युत्पातयासि—परि । उत् । पातयासि १२. ३. ५३.

४४ समुद्रमनु[4] सं चरत—अनु । सम् । चरत १३. २. ४०.

४५ अस्मिन्तां स्थाणावध्या[5] सजामि—अधि । आ । सजामि १४. २. ४८.

४६ स प्राचीं दिशमनु व्यचलत् (अनु । वि । अ– १५. २. १-४) इति यावद्धा ?

४७ स दिशोऽनु व्यचलत्—अनु । वि । अ– १५. ६. ८.

४८ स विशोऽनु व्यचलत्—१५. ९. १.

४९ तं विराडनु व्यचलत्—१५. ६. ८.

५० स[6] सर्वानन्तर्देशाननु व्यचलत्—१५. ६. ९.

५१ इत एत उदारुहन्—उत् । आ । अरुहन् १८. १. ६१. — SV. 1. 92 udáru- C etat for eta=ete

प्रेष्यन्तं पूषणं — ५२ उप प्रेष्यन्तं[7] पूषणं यो वहाति—उप । प्र । इष्यतम् १८. २. ५३. — S. préṣyantam (pra-I-) so C. 'preṣ-praga-chantam'

प्रोर्णुष्व — ५३ सं प्रोर्णुष्व मेदसा पीवसा च—सम् । प्र । ऊ– १८. २. ५८ = X. 16. 7.

---

1. Vn. omits वि. 2. Vn. प्रवशान. 3. Vn. सँस्वताद्भिः. 4. समुद्रामनु संचरंतां. 5. Vn. स्वस्थाणां. 6. Vn. omits स.
7. Vn. प्रेष्य नू पू-.

५४ पत्युर्जनित्वमभि सं बभूथ—अभि । सम् । व- १८. ३. २=X. 18. 8.

५५ ऋतस्य नाभावभि सं पुनाति—अभि । सम् । पुनाति १८. ३. ४०.

RV. X. 13. 3 nábhāv ádhi

५६ अभि प्रेहि मध्यतो मापं हास्थाः—अभि । प्र । इहि १८. ३. ७३.

तृतीये नाके अधि वि श्रयस्व—१८. ४. ३.

५७ आ प्र च्यवेथामप तन्मृजेथाम्—आ । प्र । च्यवेथाम् १८. ४. ४९.

॥ ७ ॥

14 ॥ एकेन[1] द्वे ॥ १४ ॥

एकेन कारणेन द्वे आख्याते न निहन्येते ।

छंद, कांक्ष्या "छन्दस्यनेकमपि साकाङ्क्षम्"

chandasyanekam-api sākāṅkṣam P. 8. 1. 35.

इत्युक्तम् । एकेन इति न वक्तव्यम् । अथवा वक्तव्यम् । कुतः ?

स्मिन्या संदेहात् । आम्नायविधिदर्शनात् । विज्ञानस्यातुल्यत्वात् । अस्त्यस्मिन् न्यायमुखे संभव इति ।

१ न यस्य हन्यते सखा न जीयते कदाचन—हन्यते, जीयते १. २०. ४.

RV. X. 152. 1. ná jīyate kádā-

२ यथायमरपा असदथो अहरितो भुवत्—असत्, भुवत् १. २२. २.

३ यथा द्यौश्च पृथिवी च न बिभीतो न रिष्यतः—(बिभीतः, रि- २. १५. १–६) इति षट् ।

४ यथा नः सर्व इज्जनः संगत्यां सुमना असद्दानकामश्च नो भुवत्—असत्, भुवत् ३. २०. ६.

भवं ५ यस्तुभ्यं शामसच्छमु तस्मै त्वं भव—असत्, भव ३. २३. ५.

'The accent of bhavá at the end is anomalous' W

६ येन देवा न वियन्ति नो च विद्विषते मिथः—विऽयन्ति, विऽद्विषते ३. ३०. ४.

त्वं ७ त्वं विश्वेषां जनिता यथासः कविर्देवो न दभायत्स्वधावान्—असः, दभायत् ४. १. ७.

W dábhāya=not to be harmed; against authorities.

यं ८ यं क्रन्दसी अवतश्चस्कभाने भियसाने रोदसी अह्वयेताम्—अवतः, अह्वयेताम् ४. २. ३=X. 121. 6.

C āhvayetām

९ यस्य नेशे यज्ञपतिर्न यज्ञो नास्य दातेशे न प्रतिग्रहीता—न । ईशे, ईशे ४. ११. ५.

कर्तुं १० यश्चकार न शशाक कर्तुम्—चकार, शशाक ४. १८. ६.

W śaśāka enclitic.

११ येन जयन्ति न पराजयन्ते—जयन्ति । पराऽज- ४. २२. ५; TB. II. 4. 7. 8.

१२ मन्वे वां मित्रावरुणावृतावृधौ सचेतसौ[3] द्रुह्वणो यौ नुदेथे ।

१३ प्र सत्यावानमवथो भरेषु तौ नो मुञ्चतमंहसः—नुदेथे, अवथः ४. २९. १, २.

१४ यस्ते मन्योऽविधद्वज्र सायक सह ओजः पुष्यति विश्वमानुषक्—अविधत्, पुष्यति ४. ३२. १.

RV. X. 43. 1 ójaḥ puṣyati

१५ ये पुरस्ताज्जुह्वति जातवेदः प्राच्या दिशोऽभिदासन्त्यस्मान् (जुह्वति, अभिऽदासन्ति ४. ४० १–८) इत्यष्टौ ।

१६ यदि प्रेयुर्देवपुरा ब्रह्म वर्माणि चक्रिरे—प्रऽईयुः । चक्रिरे ५. ८. ६.

---

1. P. एकन द्वे. 2. Vn. ज्ञानः. 3. Vn. सचंतसौ. 4. Vn. विभात्.

१७ यां ते कृत्यां कूपेऽवदधुः श्मशाने वा निचख्नुः—अवऽदधुः, निऽचख्नुः ५. ३१. ८.

१८ यथा यमस्य त्वा गृहेऽरसं प्रतिचाकशानाभूकं प्रतिचाकशान्—प्रतिऽचाकशान् ६. २९. ३.

१९ यो विश्वाभि विपश्यति भुवना सं च पश्यति—विऽपश्यति ६. ३४. ४; ३. ६२. ९ = X. 187. 4.

yó-ti cited as an example under IV. 4, which prescribes separation of a preposition

२० यथावशो न वादिषो मम चित्तमुपायसि—वादिषः, उपऽआयसि ६. ४२. ३.

२१ यो न जीवोऽसि न मृतो देवानाममृतगर्भोऽसि स्वप्न—असि, असि ? ६. ४६. १.

षीदन्ति — २२ य एनं परिषीदन्ति समादधति चक्षसे—परिऽसीदन्ति, सम्ऽआद- ६. ७६. १.

यँ — २३ यथायं वाहो अश्विना समैति सं च वर्तते—सम्ऽएति, वर्तते ६. १०२. १.

कीकसा प्र — २४ यः कीकसाः प्रशृणाति तलीद्यमवतिष्ठति—प्रऽशृणाति, अवऽति- ७. ७६. ३.

C. prasr-prasarati.

२५ यत्स्वप्ने अन्नमश्नामि न प्रातरधिगम्यते—अश्नामि, अधिऽगम्यते ७. १०१. १.

२६ यथा न रिष्यां अमृतः सजूरसः—रिष्याः, असः ८. २. १३.

Text anítaḥ a misprint ?

२७ यस्ते गर्भं[1] प्रतिमृशाज्जातं वा मारयाति ते—प्रतिऽमृशात्, मारयाति ८. ६. १८.

मारयन्ति — २८ ये अम्नो[2] जातान्मारयन्ति सूतिका अनुशेरते—मारयन्ति, अनुऽशे- ८. ६. १९.

amnáh falls under II 52.

२९ यां प्रच्युतामनु यज्ञाः प्रच्यवन्त उपतिष्ठन्त उपतिष्ठमानाम्—प्रऽच्यवन्ते, उपऽतिष्ठन्ते ८. ९. ८.

बभूस्ति; नंदति — ३० यन्मे मनसो न प्रियं न चक्षुषो यन्मे बभस्ति[3] नाभिनन्दति—बभस्ति, अभिऽनन्दति ९. २. २.

३१ यस्त्वा शाले प्रतिगृह्णाति येन चासि मिता त्वम्—प्रतिऽगृह्णाति, असि ९. ३. ९.

३२ यस्त्वा शाले निमिमाय संजभार[4] वनस्पतीन्—निऽमिमाय, सम्ऽजभार ९.३.११.

३३ यः कृणोति प्रमोतमन्धं कृणोति पूरुषम्—कृणोति। प्रऽमोतम्। कृ- ९. ८. ४.

३४ य ऊरू[5] अनुसर्पत्यथो एति गवीनिके—अनुऽसर्पति, एति ९. ८. ७.

हृद — ३५ या हृदयमुपरिषन्त्यनुतन्वन्ति कीकसाः—उपऽरिषन्ति, अनुऽतन्वन्ति ९. ८. १४.

३६ याः पार्श्वे उपरिषन्त्यनुनिक्षन्ति पृष्टीः (उपऽरिषन्ति, अनुऽनिक्षन्ति ९. ८. १५.) इति द्वे।

W. uparṣánti. CA. III. 47 prescribes uparṣánti instead of upār.—

अनुसर्पन्तीति — ३७ या गुदा अनुसर्पन्त्यान्त्राणि मोहयन्ति च—अनुऽसर्पन्ति, मोहयन्ति ९. ८. १७.

३८ या मज्ज्ञो निर्धयन्ति परूंषि विरुजन्ति च (निःऽधयन्ति, विऽरुजन्ति ९. ८. १८.) इति द्वे।

14b द्विततिके वा चपरे वा :—

३९ यथा सूर्यो मुच्यते तमसस्परि रात्रिं जहात्युषसश्च केतून्—जहाति with च १०. १. ३२.

४० यो विद्यात्सप्त प्रवतः सप्त विद्यात्परावतः—विद्यात्, विद्यात् १०. १०. २.

1. Vn. गर्तं प्रतिमृसाद. 2. Vn. आम्ना. 3. Vn बभस्ति. 4. Vn. स जभार. 5. Vn. ऊरू.

चींद्रमैः ४१ यदनूचीन्द्रमैरात्वं ऋषभोऽह्वयत्—ऐः; √इ; आत्। त्वा। ऋषभः। अह्वयत् only one Pada ms. अह्वयत् १०. १०. १०.

४२ योऽभियातो निलयते त्वां रुद्र निचिकीर्षति—निऽलयते, निऽचिकीर्षति ११. २. १३.

यत्प्रांङ्मङ् ४३ यत्प्राङ् प्रत्यङ् स्वधया यासि शीभं नानारूपे अहनी कर्षि मायया—यासि, कर्षि १३. २. ३.

४४ यस्माद्वाता ऋतुथा पवन्ते यस्मात्समुद्रा अधि विक्षरन्ति—पवन्ते, विऽक्ष- १३. ३. २.

४५ यो मारयति प्राणयति यस्मात्प्राणन्ति भुवनानि विश्वा—मारयति, प्रा- १३. ३. ३.

४६ यं बल्बजं न्यस्यथ चर्म चोपस्तृणीथन—निऽअस्यथ, उपऽस्तृणीथन १४. २. २२.

मित्रंश्चि ४७ मित्रश्चिद्धि ष्मा जुहुराणो देवां छ्लोको न यातामपि वाजो अस्ति—जुहुराणः ?, अस्ति १८. १. ३३.=X. 12. 5.

४८ यस्मिन्देवा विदथे मादयन्ते विवस्वतः सदने धारयन्ते—मादयन्ते, धारयन्ते १८. १. ३५.=X. 12. 7.

४९ यदन्नमद्म्यनृतेन देवा दास्यन्नदास्यन्नुत संगृणामि—अद्मि, समऽगृणामि ६. ७१. ३; TA. II. 6. 2. 11.

यददीव्यं नृणमहं so Vn. ५० यददीव्यन्नृणमहं कृणोम्यदास्यन्नग्न उत संगृणामि—कृणोमि, समऽगृणामि ६. ११९. १; TA. II. 4. 1.

पृणन्ति प्र च ५१ ये पृणन्ति प्र च यच्छन्ति सर्वदा—पृणन्ति, यच्छन्ति; or यच्छन्ति goes with च; hence accented १८. ४. २९.

14c ॥ इति अवसानेषु चवैवान्यतानि चवायोगाद्वा ॥

15 ॥ द्विनतिकानि वा, चवायोगे द्वयोर्द्वयोः, पूर्वलुप्तकारणानि

कां लुप्तपराणि साकाङ्क्षाणीत्याहुः ॥ १५ ॥

॥ ८ ॥

१ अपामुत प्रशस्तिभिरश्वा भवथ वाजिनो गावो भवथ वाजिनोः—भवथ १. ४. ४. — W. bhavatha.

२ उत वा शक्रो रत्नं दधात्यूर्जया वा यत्सचते हविर्दाः—दधाति ५. १. ७.

अर्द्धमर्द्धेन ३ अर्धमर्धेन पयसा पृणक्ष्यर्धेन शुष्म वर्धसे असुर—पृणक्षि ५. १. ६. — W. pṛṇakṣi

लं ४ जिह्वा ज्या भवति कुल्मलं वाक्—भवति ५. १८. ८.

५ स्त्रैषूयमन्यत्र दधत्पुमांसमु दधदिह—दधत् ६. ११. ३. — straiṣūyam cited under II 88; IV 83.

६ आ नो गोषु भजता प्रजायां निवात इद्वः शरणे स्याम—भजत ६. ५५. २.

७ पराङमित्र एषत्वर्वाची गौरुपेषतु—एषतु ६. ६७. ३.

८ सूर्यः कृणोतु भेषजं चन्द्रमा वोऽपोच्छतु—कृणोतु ६. ८३. १.

1. Vn. ०नुचीः. 2. Vn. प्राङ्न्यङ्स्वधया. 3. Vn. वल्वजं. 4. Vn. मित्रश्चिष्माद्विजुहु. 5. Vn. विदथे. 6. Vn. पृचयः. 7. Vn. इत्यवसानेषु च वाक्यदतानि; it seems that the three letters have been crossed, in MS., on revision; but the marks are not clear. 8. Vn. त्वर्द्धेन पयसा. 9. Vn. कुल्मलं. 10. Vn. स्त्रेषुय. 11. Vn. भजाता.

९ वाममस्मभ्यं धावतु शर्म तुभ्यम्—धावतु ६. ९२. ३ = X. 56. 2.

१० उत्सो वा तत्र जायतां ह्रदो वा पुण्डरीकवान्—जायताम् ६. १०६. १. — útso vā is cited as a counter-example under II 20.

११ इयमेवेदं भविष्यतीति[1]—भविष्यति ८. १०. १.

इंद्रो — १२ तस्या इन्द्रो वत्स आसीद्गायत्र्यभिधान्यभ्रमूधः—आसीत् ८. १०. १२.

१३ तस्या विरोचनः प्राह्रादिर्वत्स आसीदयस्पात्रं पात्रम् (आसीत् ८. १०. २२–२९) इत्यष्टौ ।

१४ आसो बलासो भवतु मूत्रं भवत्वामयत्—भवतु ९. ८. १०.

ति — १५ ऋतं पिपर्त्यनृतं नि पाति—पिपर्ति ९. १०. २३ = 1. 152. 3.

१६ अद एकेन गच्छत्यद एकेन गच्छति—गच्छति ११. ८. ३३.

१७ दिवं च रोह पृथिवीं च[2] रोह राष्ट्रं च रोह द्रविणं[3] च रोह—रोह १३. १. ३४.

१८ प्रजां च रोहामृतं च रोह—रोह १३. १. ३४.

युज्यतां — १९ ब्रह्मापरं युज्यतां ब्रह्म पूर्वम्—युज्यताम् १४. १. ६४.

परिस्कंदा — २० तस्य देवजनाः परिष्कन्दा आसन्त्संकल्पाः प्रहाय्यः—आसन् १५. ३. १०.

अकुर्वन्निति — २१ वासन्तौ मासौ गोप्तारावकुर्वन्बृहच्च रथन्तरं चानुष्ठातारौ (अकुर्वन् १५. ४. १–६.) इति षट् ।

ब्रह्म प्रविशतु — २२ बृहस्पतिमेव ब्रह्म प्रविशत्विन्द्रं क्षत्रम्—प्रविशतु १५. १०. ४. — Text त्विन्द्रं

२३ बृहच्च रथन्तरं च द्वौ स्तनावास्तां यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं च द्वौ—आस्ताम् ८. १०. १३.

२४ तपश्चैवास्तां कर्म चान्तर्महत्यर्णवे—आस्ताम् ११. ८. २.

२५ तस्या ग्रीष्मश्च वसन्तश्च द्वौ पादावास्तां शरच्च वर्षाश्च द्वौ—१५. ३. ४.

२६ बृहच्च रथन्तरं चानूच्ये[4] ३ आस्तां यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं च तिरश्च्ये—आस्ताम् १५. ३. ५.

सं — २७ सं सोमेन मदस्व सं स्वधाभिः—मदस्व १८. ३. ८.

15b || वा इत्यस्मात् :—

हंति — २८ निर्वै क्षत्रं नयति हन्ति वर्चः (नयति ५. १८. ४.)

15c || एकस्मात् :—

२९ प्रजामेका जिन्वत्यूर्जमेका—जिन्वति ८. ९. १३.

एकस्मात् ? — ३० अद एकेन गच्छत्यद एकेन गच्छति (गच्छति ११. ८. ३३) इत्येकेप्यस्मात्[5] ?

15d || अन्यस्मात् :—

३१ तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्यो अभि चाकशीति—अत्ति ९. ९. २०.

अभ्यंऽन्य — ३२ अभ्य१न्यदेति पर्यन्यदस्यते (एति १३. २. ४३) इत्यन्यदित्यस्मात् ॥ — W. eti

॥ ९ ॥

1. Vn. भवष्यंति. 2. Vn. चारोह. 3. Vn. omits द्र० रोह. 4. Vn. अनूच्ये ॥३॥ आस्तां. 5. Vn. °तीत्येकेप्यस्मात्.

16 ॥ परकारणानि[1] ॥ १६ ॥

परतः कारणे सति पूर्वमाख्यातं न निहन्यते।

परुष्परुराविवेशा यो अस्य—आऽविवेश १. १२. ३.

ग्राहिर्जग्राह यद्येतदेनम्—जग्राह ३०. ११. १.

वर्णा हिरण्यवर्णा अतृपं यदा वः—अतृपम् ३. १३. ६.

मक्षितं व्यचन्ति उत्सममक्षितं व्यचन्ति ये सदा—विऽअचन्ति ४. २७. २.

उच्चैर्घोषाभ्येति या व्रतम्—अभिऽएति ९. १. ८.

हस्ती मृगाणां सुषदामतिष्ठावान्बभूव[4] हि—बभूव ३. २२. ६.

केवलीन्द्राय दुदुहे हि गृष्टिर्वशं पीयूषं प्रथमं दुहाना—दुदुहे ८. ९. २४.

मन्योर्मनसः शरव्या ३ जायते या—जायते ८. ३. १२.

17 ॥ परयोगीनि[5] ॥ १७ ॥

परेणाख्यातेन योगस्थं न निहन्यते।

१ राजा चित्रं भगं भक्षीत्याह—यम्। आह, भक्षि ३. १६. २ = VII. 41. 2.

स्वाद्वधीति २ अन्नं यो ब्रह्मणां मल्वः स्वाद्वद्मीति[6] मन्यते—यः। स्वादु। अद्मि। इति। मन्यते; अद्मि ५. १८. ७.

३ यो वा रक्षाः शुचिरस्मीत्याह—यः। शुचिः। अस्मि। इति। आह; अस्मि ८. ४. १६ = VII. 104. 16.

लिंग 17b ॥ तत्सर्वलिङ्गवचनैर्व्यवेतं[7] भवति युक्तम्। आख्यातं नोदात्तम्। यत्रोदात्तं दृश्यते, सोऽपवादः ॥

४ यस्तानि वेद स पितुष्पितासत्—वेद; असत् २. १. २ = VS. 32. 9.

५ यस्ता विजानात्स पितुष्पितासत्—विऽजानात्; असत् ९. ९. १५. = 1. 164. 16.

pitúḥ pitári II. 73, prescribes satva, but AV. XVIII. 2. 49, 3. 46, 59 go against this.

जिघांसति ६ अमा कृत्वा पाप्मानं यस्तेनान्यं जिघांसति[8]—जिघांसति ४. १८. ३.

यस्तंन्न ७ यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति य इत्तद्विदुस्ते अमी समासते—वेद—करिष्यति; विदुः—आसते ९. १०. १८ = 1. 164. 39.

यदंग ८ यदङ्ग स तमुत्खिदेन्नैवाय न स्वः स्यात्—उत्ऽखिदेत्; स्यात् ११. ४. २१.

९ यो वै तांन्विद्यात्प्रत्यक्षं स वा अद्य महद्वदेत्—विद्यात्; वदेत् ११. ८. ३.

यौ वै तान्वि १० यो[10] वै तां विद्यान्नामथा स मन्येत पुराणवित्—विद्यात्; मन्येत ११. ८. ७.

Concordance tān

ये त आसं दश ११ ये[11] त आसन्दश जाता देवा देवेभ्यः पुरा—आसन् ११. ८. १०.

१२ उतो तदद्य विद्याम यतस्तत्परिषिच्यते—परिऽसिच्यते; विद्याम १०. ८. २९.

यत्तच्छरीरमशयत्संधया संहितं महत्।

१३ येनेदमद्य रोचते को अस्मिन्वर्णमाभरत्—अशयत्, रोचते; आ। अभरत् ११. ८. १६.

1. S. कारणानि. 2. Vn. महि. 3. Vn. यद्यो. 4. Vn. बभूव हि. 5. Vn. परयागिनी. Ṣ. योगिनि, Vr. योगिति, so is R. 6. Vn. स्वाद्वाद्मीति. 7. Vn. व्यवतं. 8. Vn. जिघंसति. 9. Vn. यौवैनाचि. 10. Vn. यावेतान्. 11. Vn. यत आसन्.

१४ ससूव हि तामाहुर्वशेति—आहुः १०. १०. २३.

१५ चित्रं वै तस्य पृच्छन्ति यत्तदासी३दिदं नु ता३दिति—आसीत्; पृच्छन्ति १२. ५. ५०.

हासंते १६ ये[2] देवास्तेन हासन्ते सूर्येण मिमते जवम्—हासन्ते; मिमते ४. ३६. ५.

१७ यथा सो अस्य परिधिष्पताति—पताति ५. २९. २.

प्राणंति १८ ये देवास्तस्यां प्राणन्ति ते वशां विदुरेकधा—प्राणन्ति; विदुः १०. १०. ५.

१९ उताश्विनावभरद्यत्तदासीत्—अभरत्; आसीत् १८. २. ३३=X. 17. 2.

यत्र ईयुः २० यत्रासते सुकृतो यत्र त ईयुः—आसते; ईयुः १८. २. ५५=X. 17. 4.

॥ १० ॥

18 ॥ अर्थपादादिषूदात्तमाख्यातामन्त्रितं पदम्[3] ॥ १८ ॥

19 ॥ व्याघ्रादीन्यनुदात्तानि पादादीनामपोदितम्[4] ॥ १९ ॥

१ तिष्ठावरे तिष्ठ परे—तिष्ठ १. १७. २.

२ विश्वे देवा वसवो रक्षतेममुतादित्या जागृत यूयमस्मिन्—विश्वे देवाः । वसवः । रक्षत, जागृत १. ३०. १.

स्योनां ३ अहा अरातिमविदः स्योनम्—अहाः, अविदः २. १०. ७; cp. TB. II. 5. 6. 3. — This is a counter-example under II. 46.

श्वा ४ स्वप्तु माता स्वप्तु पिता स्वप्तु श्वा स्वप्तु विश्पतिः ।
स्वपन्त्वस्यै ज्ञातयः स्वप्त्वयमभितो जनः—स्वप्तु, स्वपन्तु ४. ५. ६=VII. 55. 5.

५ दुहे सायं दुहे प्रातर्दुहे मध्यंदिनं परि—दुहे ४. ११. १२.

यं ६ सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे—सीदन्तु, रणयन्तु ४. २१. १२=VI. 28. 1.

७ मन्वे वां मित्रावरुणावृतावृधौ सचेतसौ द्रुह्वणो यौ नुदेथे—नुदेथे ४. २९. १२.

८ प्र सत्यावानमवथो भरेषु—अवथः+यत् ४. २९. १.
प्र सत्यावानमवथो भरेषु—४. २९. २.

९ तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्मध्वा समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्व—स्वदय ५. १२. २= X. 110. 2. — W. svadayā.

पांतु १० पातं न इन्द्रापूषणादितिः पान्तु मरुतः—पान्तु ६. ३. १.

११ पातां नो द्यावापृथिवी अभिष्टये पातु ग्रावा पातु सोमो नो अंहसः—पातु ६. ३. २.

१२ पातु नो देवी सुभगा सरस्वती पात्वग्निः—पातु ६. ३. २.

पांतु १३ अंशो भगो वरुणो मित्रो अर्यमादितिः पान्तु मरुतः—पान्तु ६. ४. २.

वांछ मे तन्वं १ वांछाक्ष्यौ १४ वाञ्छ मे तन्वं१ पादौ वाञ्छाक्ष्यौ३ वाञ्छ सक्थ्यौ—वाञ्छ ६. ९. १.

1. Vn. यत्ततासी. 2. Vn. येन देवास्तेन. 3. Vb. माख्यातमामन्त्रितपदम्; V. माख्यातमामन्त्रितं; P. अथर्वपदादिषूदात्तमाख्यातमामन्त्रितपदम्; Vr. अर्थपदादिषू । दात्तमाख्यातमामन्त्रितं; Al. अथपादादिषूदात्तमाख्यातमामंत्रितं; अर्थपादादिषु वर्तमानं आख्यातं आमंत्रितं च पदं उदात्तं भवति on the margin. 4. पादादौ आमंत्रितानि व्याघ्रादिपदानि अनुदात्तानि भवंति । व्याघ्र जभयामसीत्यादीनि on the margin. Vn. विंशतिः, Ṣ. puts fullstop after अनुदात्तानि; V दीन्मनु; V., Vr., R., P. पदा.

अस्थाद्यौ १५ अस्थाद् द्यौरस्थात्पृथिव्यस्थाद्विश्वमिदं जगत्—अस्थात् ६. ४४. १.

१६ तर्दे है पतंग है जभ्ये हा उपक्वस—तर्दे, पतंग, जभ्ये, उपक्वस ६. ५०. २. C. apak--

१७ ब्रह्मेवासंस्थितम् ६. ५०. २.

त्रायतांनः १८ परि दध्म इन्द्रस्य बाहू समन्तं त्रातुस्त्रायतां नः—त्रायताम् ६. ९९. ३.

१९ देव सवितः सोम राजन्—देव, सोम ६. ९९. ३.

दृंह २० दृंह प्रत्नां जनयाजातान्—दृंह, जनय ६. १३६. २.

२१ पिबात्सोमं ममदन्निमिष्टे—पिबात्, ममदत् ७. १४. ४.

२२ इदं राष्ट्रं पिपृहि सौभगाय विश्व एनमनु मदन्तु देवाः—पिपृहि ७. ३५. १.

२३ शृणोतु नः सुभगा बोधतु त्मना—शृणोतु, बोधतु ७. ४८. १. = II. 32. 4.

dṛṃha pratnān is cited as an example under I. 71, which says that of the ṛ vowels, the part following the r receives the nasal quality.

२४ ऊर्जे एहि स्वध एहि सूनृत एहीरावत्येहीति[1]—ऊर्जे । स्वधे । सूनृते । इराऽवति ८. १०. ११.

२५ तामसुरा उपाह्वयन्त माय एहीति[1]—माये । आ । इहि ८. १०. २२.

२६ तां पितर उपाह्वयन्त स्वध एहीति[1]—स्वधे ८. १०. २३.

२७ तां मनुष्या ३ उपाह्वयन्तेरावत्येहीति[1]—इराऽवति । आ । इहि ८. १०. २४.

ब २८ तां सप्तऋषय उपाह्वयन्त ब्रह्मण्वत्येहीति[1]—ब्रह्मण्ऽवति ८. १०. २५.

२९ तां देवा उपाह्वयन्तोर्ज एहीति[1]—ऊर्जे ८. १०. २६.

गंध ३० तां गन्धर्वाप्सरस उपाह्वयन्त पुण्यगन्ध एहीति[1]—पुण्यऽगन्धे ८. १०. २७.

३१ तामितरजना उपाह्वयन्त तिरोध एहीति[1]—तिरःऽधे ८. १०. २८.

३२ तां सर्पा उपाह्वयन्त विषवत्येहीति[1]—विषऽवति ८. १०. २९.

३३ स्वयमेनमभ्युदेत्य ब्रूयाद्व्रात्य क्वावात्सीर्व्रात्योदकं व्रात्य तर्पयन्तु व्रात्य यथा ते प्रियं तथास्तु व्रात्य यथा ते वशस्तथास्तु व्रात्य यथा ते निकामस्तथास्त्विति (व्रात्य १५. ११. २–१०) इति द्वादश ।

३४ रक्षतु त्वा द्यौ रक्षतु पृथिवी—रक्षतु ८. १. १२.

३५ सं वित्स्वाङ्गैर्वद जिह्वयालपन्—वद ८. २. ३.

हंति ३६ हन्ति रक्षो हन्त्यासद्वदन्तम्—हन्ति । असत् = "असत्यम्" ८. ४. १३ = VII. 104. 13.

३७ त्रीन्घर्मानभि वावशाना मिमाति[6] मायुं पयते पयोभिः—मिमाति, पयते ९. १. ८.

घ्नं ३८ जघानेन्द्रो जघ्निमा वयम्—जघ्निम १०. ४. १२.

मंत्र ३९ रोचसे दिवि रोचसे अन्तरिक्षे पतंग पृथिव्यां रोचसे रोचसे अप्स्वन्तः—रोचसे १३. २. ३०.

अजैष्म बा ४० अजैष्माद्यासनामाद्याभूमानागसो वयम्—अजैष्म । अद्य । असनाम (√सन्) अद्य । अभूम १६. ६. १. = VIII. 47. 18.

1. Vn. क्यहा. 2. Vn. पिबातसो. 3. Vn. बाधन्तु. 4. Vn. रावत्यहि. 5. Vn. माय. 6. Vn. मिनि मायुं ययते ययोभिः.

स्पु-with upadhmānīya. ४१ सदासि रण्वो यवसेव पुष्यते[1] होत्राभिरग्ने मनुषः स्वध्वरः—पुष्यते १८. १. २२ = X. 11. 5.

वह्नि स्वप ४२ विवक्ति वह्निः स्वपस्यते मखस्तविष्यते असुरो वेपते मती—विवक्ति, सुऽअपस्यते, तविष्यते, वेपते १८. १. २३ = X. 11. 6.

यन् ४३ इषं दधानो वहमानो अश्वैरा स द्युमाँ अमवान्भूषति द्यून् (भूषति १८. १. २४ = X. 11. 7) इति। W. bhūṣati

20 ॥ वाक्यविपर्यये पदलोपेषु[2] पादादिवत्स्वरः[3] ॥ २० ॥

मोघं यो मा मोघं यातुधानेत्याह—आह ८. ४. १५ = VII. 104. 15.

On the mar. यो मायातुं यातुधानेत्याह यो वा रक्षाः शुचिरस्मीत्याह—असि। इति। आह ८. ४. १६ = VII. 104. 16.

अजो३स्यज अजो३स्यज स्वर्गोऽसि—अजः। असि। अज। स्वःऽगः। असि; अज ९. ५. १६. Text स्वर्गोऽसि

जायान्दा स नः पतिभ्यो जायां दा अग्ने प्रजया सह (जायाम्। दाः। अग्ने १४. २. १ = X. 85. 38.) इति। W. agne.

॥ ११ ॥

घातः

21 ॥ चयोगादनिघातः[4] ॥ २१ ॥

१ कनिष्ठिका[5] च तिष्ठति[5]—तिष्ठति १. १७. २.

२ सं चेध्यस्वाग्ने[6] प्र च वर्धयेमम्—इध्यस्व २. ६. २; so TS. 4. 1. 7. 1.

३ शतं च जीव शरदः पुरूचीः—जीव २. १३. ३.

४ सं चेन्नयाथो अश्विना कामिना सं च वक्षथः—नयाथः २. ३०. २.

श्चेंद्र ५ स्त्रियश्च सर्वाः स्वापय शुनश्चेन्द्रसखा चरन्—स्वापय ४. ५. २.

जातूंश्च सर्वा ६ यातूंश्च सर्वा जम्भयत्सर्वाश्च यातुधान्यः—जम्भयत् ४. ९. ९.

सर्वन्नाशय ७ यक्ष्मं च सर्वं नाशय[8] तक्मानं चारसं कृधि—नाशय ५. ४. ९.

८ आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः—वह ५. १२. १. = X. 110. 1.

क्रिमि ९ दृष्टश्च हन्यतां क्रिमिरुतादृष्टश्च हन्यताम्—हन्यताम् ५. २३. ७.

वसव १० वसवश्चातिष्ठन्वसुधातरश्च—अतिष्ठन् ५. २७. ६.

कृण्वन् ११ भिन्दन्त्सपत्नानधरांश्च कृण्वदा मा रोह महते सौभगाय—कृण्वत् ५. २८. १४. Text sahaté a misprint.

सर्वंनो १२ द्विपाच्च सर्वं नो रक्ष चतुष्पाद्यच्च नः स्वम्—६. १०७. १-४. T सर्वं

पिप्राय १३ त्वां[9] चाग्ने तन्वं[10] पिप्रायस्वास्मभ्यं च सौभगमा यजस्व ६. ११०. १ = VIII. 11. 10 -prá- W. piprāyasva

1. Vn तिष्युते होo. 2. P. पदलोपेषु. 3. Ṣ. पदादिव; V. पादादीवत्. 4. P. reverses the order of 21—22; Vr. चायोगा. 5. Vn. ष्टिका; तिष्ठति. 6. Vn. ध्यस्वाम्र. 7. Vn. स च वक्षथः. 8. सर्वन्नाशय. 9. Vn. त्वां 10. Vn. तन्वं.

१४ तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च—७. ४. १ = VS. 27. 33.

१५ प्र चानति वि च चष्टे शचीभिः—प्र । च । अनति ७. २५. २.

१६ यथा शेपो अपायातै स्त्रीषु चासदनावयाः—च । असत् ७. ९०. ३.

१७ रक्षतु त्वा द्यौ रक्षतु पृथिवी सूर्यश्च त्वा रक्षतां चन्द्रमाश्च—रक्षतु ८. १. १२. W. rakṣatām

१८ न च प्रत्याहन्न्यान्मनसा त्वा प्रत्याहन्मीति प्रत्याहन्यात्—८. १०. ३१.

पंचौ १९ पञ्चौदनं च तावजं ददातः—९. ५. २७.

२० अजं च पचत पञ्च चौदनान्—९. ५. ३७.

परांचं २१ पराञ्चं चैनं प्राशीः प्राणास्त्वा हास्यन्तीत्येनमाह (११. ३. २८-२९; ३२-४९) इत्येवमादीनि ।

२२ न च प्राणं[1] रुणद्धि सर्वज्यानिं[2] जीयते—११. ३. ५५.

२३ न च सर्वज्यानिं[3] जीयते पुरैनं जरसः प्राणो जहाति—११. ३. ५६.

२४ दिवं च यन्ति[4] पृथिवीं च लोकान्—१२. ३. २५.

२५ ददामीत्येव ब्रूयादनु चैनामभुत्सत[5]—१२. ४. १.

२६ हिंस्ते अदत्ता पुरुषं याचितां च न दित्सति—१२. ४. १३, १९.

याचितामथैनांन्नि २७ ब्राह्मणैश्च याचितामथैनां[6] निप्रियायते—१२. ४. २५. T. ṇáś ca

२८ वशां च विद्यान्नारद ब्राह्मणास्तर्ह्येष्याः १२. ४. १६.

२९ यो वेहतं मन्यमानो ऽमा च पचते वशाम्—१२. ४. ३८.

३० यश्च गां पदा स्फुरति प्रत्यङ् सूर्यं च मेहति—१३. १. ५६.

सृजे जुहु सृजेन्न ३१ स चातिसृजेज्जुहुयान्न[7] चातिसृजेन्न जुहुयात्—१५. १२. ३.

३२ कर्षेदेनं न चैनं कर्षेत्—१५. १३. ७.

३३ दिवं च गच्छ पृथिवीं च धर्मभिः—१८. २. ७. W. gacha

द्विषंश्च ३४ द्विषंश्च मह्यं रध्यतु मा चाहं द्विषते रधम्—१७. १. ६. T. dviṣan accentless.

22 ॥ वायोगादनिघातः[8] ॥ २२ ॥

१ अहये वा तान्प्रददातु सोम आ वा दधातु निर्ऋतेरुपस्थे—८. ४. ९ = VII. 104. 9.

मोघं २ यदि वाहमनृतदेवो अस्मि मोघं[9] वा देवाँ अप्यूहे[10] अग्ने—अपिऽऊहे ८. ४. १४ = VII. 104. 14.

त्रैष्टुभं; भांत्रि ३ यद्गायत्रे अधि गायत्रमाहितं त्रैष्टुभं वा त्रैष्टुभान्निरतक्षत[11]—९. १०. १ = I. 164. 23.

४ अग्नौ वा त्वां[12] गार्हपत्येऽभिचेरुः—१०. १. १८.

वा त्व मनं ५ तस्य वा त्वं मन इच्छा स वा तव—१८. १. १६ = X. 10. 14.

॥ १२ ॥

1. Vn. प्राणं. 2. Vn. ज्यानि. 3. Vn. ज्यानि. 4. Vn. यंन्ति. 5. Vn. चैनामस्तत. 6. Vn. मथैनान्निप्रि. 7. Vn. त्सिजेज्जुहुयाचातिस. 8. Al. omits sūtras 22-25. 9. Vn. मोघें. 10. Vn. अघहे. 11. Vn. त्रैष्टुभां विर. 12. Vn. वा चा गा.

आद्युदात्तादामंत्रितात्परं on the margin.

23a ॥ आमन्त्रितादाद्युदात्तादाख्यातं न निहन्यते[2] ॥ २३ ॥

23b ॥ न गावो भवथादीनाम्[3] ॥

23c ॥ अनुदात्तान्मृडतादीनि ॥

१ [अपामुत प्रशस्तिभिरश्वा भवथ वाजिनो गावो भवथ वाजिनीः १. ४. ४.] — T. bhavatha; VS. 9. 6; MS. 1. 11. 1: 161. 12; SB. 5. 1. 4. 6 ta

२ अस्मिन्यज्ञे मरुतो मृडता नः—१. २०. १.

३ विश्वे देवा वसवो रक्षतेममुतादित्या जागृत यूयमस्मिन्—१. ३०. १.

४ इदं जनासो विदथ महद् ब्रह्म वदिष्यति—१. ३२. १.

५ उप त्वा नमसा वयं होतर्वैश्वानरं स्तुमः—३. १५. ७.

वर्द्धय — ६ अपां नपादभिहुती गयस्य चिद् देवं त्वष्टर्वर्धय सर्वतातये—६. ३. ३. — C. abhihvṛti

७ यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन् होतश्चिकित्वन्नवृणीमहीह—७. ९७. १=III. 29. 16.

त्वं — ८ येना पावक चक्षसा भुरण्यन्तं जनाँ अनु । त्वं वरुण पश्यसि—१३. २. २१= 1. 50. 6.

तमृच्छ याहि — ९ यमस्य यो मनवते सुमन्त्वग्ने तमृष्वं पाह्यप्रयुच्छन्—१८. १. ३४=X. 12. 6.

24 ॥ लुप्तकरणान्यकरणानि वा ॥ २४ ॥

विड्ढी — १ आ त्वा विशन्तु सुतास इन्द्र पृणस्व कुक्षी विड्ढि शक्र धियेह्या नः—२. ५. ४.

२ श्रुधी हवं गिरो मे जुषस्वेन्द्र स्वयुग्भिर्मत्स्वेह महे रणाय—मत्स्व । इह २. ५. ४.

पाह्यस्मान् — ३ बृहस्पतये महिष द्युमन्नमो विश्वकर्मन्नमस्ते पाह्यस्मान्—२. ३५. ४. TS. III. 2. 8. 2.

जुहुत — ४ अन्तर्दावे जुहुता स्वेतद् यातुधानक्षयणं घृतेन—६. ३२. १. — W. SPP. juhutā

मदति — ५ दुह्रन्ते नूनं वृषणेह धेनवो दस्रा मदन्ति वेधसः—७. ७३. २.

६ इन्द्रासोमा तपतं रक्ष उब्जतं न्यर्पयतं वृषणा तमोवृधः—८. ४. १=VII. 104. 1.

विक्षीछत — ७ वि तिष्ठध्वं मरुतो विक्ष्विच्छत गृभायत रक्षसः सं पिनष्टन—८. ४. १८= VII. 104. 18. — vikṣú cited as an example under virāme ca IV. 34, which negatives division in the Pada, where conversion into a lingual takes place.

खादंति — य आमं मांसमदन्ति पौरुषेयं च ये क्रविः ।

८ गर्भान्खादन्ति केशवास्तानितो नाशयामसि—८. ६. २३.

९ अपरिमितमेव यज्ञमाप्नोति—९. ५ २२.

समिंधे — १० घृतेन त्वां मनुरद्या समिन्धे—७. ८२. ६. — W., SPP. sám indhe

११ अद्या मुरीय यदि यातुधानो अस्मि—८. ४. १५. — W., SPP. murīya

१२ देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार स ह्यः समान—९. १०. ९=X. 55. 5. — samānaḥ. MS. 4. 9. 12: 133. 11.

1. Vn. आमन्त्रिता. 2. Vn. gives it in the form of a verse, आमन्त्रितादाद्युदात्तादाख्यातं न निहन्यते. 3. Vn. न गावो भवथादीन्यनुदात्तान्मृ. 4. Vn. इतादित्या. 5. Vn. चेश्वानरस्तुमः. 6. Vn. चिकित्वान्नवृ०. 7. Vn. तमृच्छ याहि. 8. Vn. लुप्तकारणान्यकार०; so. P. R. V. Vr; M. लुप्तकाणान्यकार०; Ṣ. ०कारणां न्यकारिणानि वा. 9. Vn. लुप्तकरणान्यकरणानि च आख्यातानि वा निहन्यंते on the margin. 10. Vn. मदत्स्वेह. 11. Vn. विश्वकर्मान्नमस्ते. 12. Vn. विक्ष्वछत.

अर्धेन १३ अर्धेन विश्वं भुवनं जजान यदस्यार्धं क्व१ तद्बभूव—१०. ८. ७; ११. ४. २२.

१४ अयातमस्य ददृशे[1] न यातम्—१०. ८. ८.

१५ स्वधां पितृभ्यो अजरां कृणोमि दीर्घेणायुषा समिमान्त्सृजामि—१२. २. ३२, ५५. T. -nā

परशुं १६ प्र यच्छ पर्शुं त्वरया हरौषम्—त्वरय । आ । हर १२. ३. ३१.

शुंभंत १७ शुद्धाः सतीस्ता उ शुम्भन्त[2] एव—१२. ३. २६.

यो अस्याः कर्णावास्कुनोत्या स देवेषु वृश्चते ।

इति मन्यते १८ लक्ष्म कुर्व इति मन्यते कनीयः कृणुते स्वम् ॥ यः मन्यते—१२. ४. ६.

१९ वाचस्पते सौमनसं मनश्च गोष्ठे नो गा जनय योनिषु प्रजाः—१३. १. १९.

यो विश्वचर्षणिरुत विश्वतोमुखो यो विश्वतस्पाणिरुत विश्वतस्पृथः ।

२० सं बाहुभ्यां[3] भरति सं पतत्रैः—१३. २. २६; MS. 2. 10. 2:.133. 8.

हन्यंते २१ मघासु हन्यन्ते गावः फल्गुनीषु व्युह्यते—१४. १. १३. W. hanyante, so RV. X.85.13;

पंथां २२ प्र पितृयाणं पन्थां जानाति प्र देवयानम्—१५. १२. ५.

न पितृयानं पंथां २३ न पितृयाणं पन्थां जानाति न देवयानम् (१५. १२. ९.) इति व्रात्ये । W. jānāti

जाना down on the margin २४ प्रास्मदेनो वहन्तु प्र दुष्वप्न्यं वहन्तु—१६. १. ११. W. vahantu

२५ सूर्ये ज्योतिरदधुर्मास्य१क्तून्—१८. १. ३५ = X. 12. 7.

२६ सूर्यं चक्षुषा गच्छ वातमात्मना दिवं च गच्छ पृथिवीं च धर्मभिः—१८. २. ७ = X. 16. 3. W. gacha.

२७ ये अग्निदग्धा ये अनग्निदग्धा मध्ये दिवः स्वधया मादयन्ते—१८. २. ३५ = X. 15. 14.

अन्ययोगे आख्यातं न निहन्यते on the margin

25 ॥ अन्ययोगेऽनिघातः[4] ॥ २५ ॥

१ विश्वमन्यामभीवार तदन्यस्यामधि श्रितम्—१. ३२. ४.

न्यान्त्स्वा २ ओत्सूर्यमन्यान्त्स्वापयाव्युषं जागृतादहम्—४. ५. ७.

३ दक्षं ते अन्य आवातु व्य१न्यो वातु यद्रपः—४. १३. २. RV. X. 137.2 á vātu

४ अन्याः समनमायति—आऽअयति ६. ६०. २.

प्रान्यान्त्सपत्नान्त्स ५ प्रान्यान्त्सपत्नान्त्सहसा सहस्व प्रत्यजातां जातवेदो नुदस्व—७. ३५. १.

थान्य विंदते ६ या पूर्वं पतिं वित्त्वाथान्यं[5] विन्दते ऽपरम्—९. ५. २७.

न्यन्यं ७ ता सध्रीचीर्विषूचीना वियन्ता न्य१न्यं[7] चिक्युर्न नि चिक्युरन्यम्—९. १०. १६. = 1. 164. 38.

८ विश्वमन्यो अभिचष्टे शचीभिर्ध्राजिरेकस्य ददृशे न रूपम्—९. १०. २६ = 1. 164. 44.

तंतुस्ति ९ प्रान्या तन्तूंस्तिरते[8] धत्ते अन्या नाप वृञ्जाते न गमातो अन्तम्—१०. ७. ४२.

---

1. Vn. ददश. 2. Vn. शुभंत. 3. Vn. बाहुभ्यां भरति. 4. Vb, N, J and all other mss. अन्ययोगाद. 5. Vn. मान्यान्स. 6. Vn. थथान्यं विंदते. 7. Vn. न्यान्यं. 8. Vn. तंतुं स्थिरत धत्त.

१० विश्वान्यो[1] भुवना विचष्टे हैरण्यैरन्यं हरितो वहन्ति—७. ८१. १: १३. २. १२: १४. १. २३.

अभ्यन्यदेति — ११ अभ्य१न्यदेति[2] पर्यन्यदस्यतेऽहोरात्राभ्यां महिषः कल्पमानः—१३. २. ४३. — W. eti and so SPP.

बृहदन्यतः — १२ बृहदन्यतः पक्ष आसीद्रथंतरमन्यतः सबले सध्रीची—१३. ३. १२.

अन्येषां विंदते — १३ यस्मिन्वीरो न रिष्यत्यन्येषां[3] विन्दते वसु—१४. २. ८: Apmb. 1. 6. 11.

26 ॥ नहीत्यनेन युक्तानि[4] ॥ २६ ॥

नहि ते नाम जग्राह—३. १८. ३.

नहि ते अग्ने तन्वः क्रूरमानंश मर्त्यः—६. ४९. १.

नहि तद् दृश्यते[5] दिवा—७. १०१. १; ApŚ. 10. 13. 11.

27 ॥ यदित्येतेन समस्तेन[6] ॥ २७ ॥

विंचा — यत्काम इदमभिषिञ्चामि वोऽहम्—६. १२२. ५; १०. ९. २७; ११. १. २७.

यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु—७. ४९. ४ = X. 121. 10.

न वि जानामि यदिवेदमस्मि—यत् । इव । इदम् । अस्मि ९. १०. १५ = 1. 164. 37.

27b ॥ इदित्यस्मात् :—

ममेदसस्त्वं केवलो नान्यासां कीर्तयाश्चन—मम । इत् । असः ७. ३८. ४.

न निहन्यन्ते on the margin

27c ॥ अहेत्यस्मात् :—

ममेदह क्रतावसः—मम । इत् । अह । क्रतौ । असः १. ३४. २.

अहं वदामि नेत्त्वं सभायामह त्वं वद—७. ३८. ४.

28 ॥ वचनात्परेण[7] च सर्वत्र युक्तं वापवादो[8] वा लुप्तं वा तत्पदं[9] येन योगः ॥ २८ ॥

अंन्त — १ विद्म ते धाम परमं गुहा यत्[10] समुद्रे अन्तर्निहितासि नाभिः—१. १३. ३.

२ इहैतु सर्वो यः पशुरस्मिन्तिष्ठतु या रयिः—१. १५. २.

वधं — ३ इतश्च यदमुतश्च यद्वधं वरुण यावय[12]—१. २०. ३.

उग्रा हित्काण्व — ४ उग्रा हि कण्वजंभनी तामभक्षि[13] सहस्वतीम्—२. २५. १.

---

1. Vn. विश्वन्या विचष्टे. 2. Vn. अभ्यंन्यदति. 3. Vn. अन्यंषं. 4. Vn. योगेन हि युक्तानि नहि युक्तानि च आख्यातानि न निहन्यंते । उग्रा हि कण्वजंभनी (२. २५. १); तेषां हि धाम (७. ७. १); सत्यं हि भूत्वा (६. २. ६.); स हि दिवः (४. १. ४.); ददिर्हि (५. ११. १); प्रत्नो हि कम् (६. ११०. १); ध्रुव प्रियाँ (१८. ४. ६१) इत्येवमादीनि on the mar. 5. Vn. तद्दृश्यते हि वा. 6. यत् इव युक्तानि आख्यातानि न निहंन्यते on the mar. 7. Vn. G, N, M. read वचनपरेण च; R वचनान्परेण; Al वचनात्परेण. 8. Vn. P. चापवादो; Ṣ. puts virāma after लुप्तं वा. 9. Vn, J, N, M. number sūtras 28; other mss. put down n. 1; V reads लुप्तं वा तत्पदे ॥ येन योगः. 10. Vn. यत्समुद्रे. 11. Vn. अस्मिं ति. 12. Vn. यद्वधं वरुण्यावय. 13. V. तामतक्षि.

५ नेच्छत्रुः प्राशं जयाति सहमानाभिभूरसि—२. २७. १.

६ यवान्नेददानपि नह्यतं मुखम्—न । इत् । अदान् ६. ५०. १.

yávān néd ádān cited under IV.107

वृश्चामि ७ ऋणाम्यस्य पृष्टीरपि वृश्चामि यच्छिरः—२. ३२. २.

पितृयाणाश्च ८ ये देवयानाः पितृयाणाश्च लोकाः सर्वान्पथो³ अनृणा आ क्षियेम—६. ११७. ३; TB. III. 7. 9. 8.

pitṛ-kāḥ cited as an example under avagrahād ṛkārāt III.85, which prescribes cerebralisation.

९ यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम (४. २. २–५=X. 121. 2.) इति चतुरेषूत्तरार्धेषु।

१० प्र यदेते प्रतरं पूर्व्यं गुः सदःसद आतिष्ठन्तो अजुर्यम्—५. १. ४.

W. and SPP. gūḥ

तेषां; नैनां नमसा ११ तेषां⁴ हि धाम गभिषक्समुद्रियं नैनान्नमसा⁵ परो अस्ति कश्चन—७. ७. १.

naínān námasā cited as a counter-ex. under nakārasya caṭatavargeṣv anūṣmapareṣu visarjanīyaḥ II.26.

१२ परिसृष्टं धारयतु यद्धितं मावं पादि तत्—८. ६. २०.

जीवनं १३ तया सपत्नान्परि वृङ्धि ये मम पर्येनान्प्राणः पशवो जीवनं वृणक्तु—९. २. ५.

páry enān counter-ex. under praparābhyām enaḥ III.80.

सरथं १४ इन्द्राग्नी काम सरथं हि भूत्वा नीचैः सपत्नान्मम पादयाथः—९. २. ९.

यावन्तः १५ सर्वान्त्समागा अभिजित्य लोकान् यावन्तः कामाः समतीतृपस्तान्—१२. ३. ३६.

इत्तद्विदु १६ य इत्तद्विदुस्ते अमृतत्वमानशुः—९. १०. १, १८=I. 164. 23.

१७ यदी विशो वृणते दस्ममार्या अग्निं होतारमध धीरजायत—१८. १. २१=X. 11. 4.

१८ स्वावृग्देवस्यामृतं यदी गोरतो जातासो धारयन्त उर्वी—१८. १. ३२=X. 12. 3.

१९ सं धान्यस्य या स्फातिः संस्राव्येण हविषा जुहोमि—२. २६. ३.

२० स हि दिवः स पृथिव्या ऋतस्था मही क्षेमं रोदसी अस्कभायत्—४. १. ४.

W. áskabhāyat

२१ ददिर्हि मह्यं वरुणो दिवः कविर्वचोभिरुग्रैर्नि रिणामि ते विषम्—५. १३. १.

२२ प्रत्नो हि कमीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्च सत्सि—६. ११०. १=VIII.11.10.

W. sátsi

दत्तं न २३ उग्रंपश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि यदक्षवृत्तमनु⁷ दत्तं न एतत्—६. ११८. २; MS. 4. 14. 7: 245. 13.

नुदन्तु २४ यत्रास्तृत्तन्वो ३ यच्च वाससि आपो नुदन्तु निर्ऋतिं पराचैः—६. १२४. २= Apmb. 2. 22. 11.

अवा प्रियें अधू २५ अक्षन्नमीमदन्त ह्यव⁸ प्रियाँ अधूषत (१८. ४. ६१) इत्येवमादीनि।

॥ १४ ॥

आमन्त्रि 28b ॥ आमन्त्रितादाद्युदात्तात् परमामन्त्रितं पदम्।
आद्युदात्तं तदप्याहुः⁹ समानाधिकरणं तु वा ॥

१ आज्यस्य परमेष्ठिन् जातवेदस्तनूवशिन्¹⁰—१. ७. २.

असिक्नि २ नक्तंजातास्योषधे रामे कृष्णे असिक्नि च—१. २३. १.

३ यूयं नः प्रवतो नपान्मरुतः सूर्यत्वचसः—१. २६. ३.

1. Vn. नक्षत्रुः. 2. Vn. मुखं. 3. Vn. सर्वान्यथा. 4. Vn. तेषं हि. 5. Vn. नैनां तपसा. 6. Vn. धारयन्न. 7. Vn. यदक्षमृतमनु. 8. Vn. ह्यवा प्रियें. 9. Vn. तदथाहुः. 10. Vn. वसिन्नामकस्य.

No visargas in सोम्यास

४ अङ्गिरसः पितरः सोम्यासः—२. १२. ५.

५ शेरभक[1] शेरभ पुनर्वो यन्तु यातवः—२. २४. १.

६ शेवृधक शेवृध पुनर्वो यन्तु यातवः—२. २४. २.

७ म्रोकानुम्रोक पुनर्वो यन्तु यातवः—२. २४. ३.

८ सर्पानुसर्प पुनर्वो यन्तु यातवः—२. २४. ४. } इति चतसृषु ।

शिखंड — ९ रुद्र जलाषभेषज नीलशिखण्ड[2] कर्मकृत्—२. २७. ६.

इंद्र — १० इन्द्रपुत्रे सोमपुत्रे दुहितासि प्रजापतेः—३. १०. १३.

११ भग प्रणेतर्भग सत्यराधो भगेमां धियमुदवा ददन्नः—३. १६. ३ = VII. 41. 3.

पर्णे — १२ उत्तानपर्णे सुभगे देवजूते सहस्वति—३. १८. २.

सँ — १३ अवसृष्टा परा पत शरव्ये[3] ब्रह्मसंशिते—३. १९. ८.

गंधर्वाः — १४ जाया इद्वो अप्सरसो गन्धर्वाः पतयो यूयम्—४. ३७. १२.

वर्णे — १५ हिरण्यवर्णे सुभगे सूर्यवर्णे वपुष्टमे—५. ५. ६.

वर्णे — १६ हिरण्यवर्णे सुभगे शुष्मे लोमशवक्षणे—५. ५. ७.

आयुः कृदायुः ष्पत्नी वंतौ — १७ आयुष्कृदायुष्पत्नी[4] स्वधावन्तौ गोपा मे स्तं गोपायतं मा—५. ९. ८.

१८ कैरात पृश्न उपतृण्य बभ्र[5] आ मे शृणुत—५. १३. ५.

१९ ऋतजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः—५. १५. ११.

२० तक्मन् व्याल वि गद—५. २२. ६.

द्यौष्पित — २१ द्यौष्पितर्यावय दुच्छुना या—६. ४. ३.

díāuṣ pitaḥ cited as an ex. under dyauś ca II.74, which changes visarjanīya of dyauḥ into ṣ

अनावयो — २२ आवयो[6] अनावयो रसस्त उग्र आवयो—६. १६. १.

२३ बृहत्पलाशे[7] सुभगे वर्षवृद्ध ऋतावरि—६. ३०. ३.

जंभा — २४ तर्दापते वघापते तृष्टजम्भा आ शृणोत मे—६. ५०. ३.

राष्ट्रभृत — २५ उग्रंपश्ये राष्ट्रभृत्—६. ११८. २.

२६ देवपत्नी अप्सरसावधीतम्—६. ११८. ३.

सधस्था — २७ देवाः सधस्था विद लोकमत्र—६. १२३. २.

२८ देवाः पितरः पितरो देवाः—६. १२३. ३.

२९ वभ्रु कल्याणि सं नुद—६. १३९. ३.

३० बृहस्पते सवितर्वर्धयैनम्—७. १६. १.

३१ सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा—७. ४६. १.

वंदने — ३२ तृष्टिके तृष्टवन्दन उदमूं छिन्धि तृष्टिके—७. ११३. १.

३३ विजावति प्रजावति वि ते पाशांश्चृतामसि—९. ३. १३.

३४ भूतपती पशुपती नमो वाम्—११. २. १.

देवजनाः — ३५ उत्तिष्ठत सं नह्यध्वं मित्रा देवजना यूयम्—११. ९. २.

इतरजना — ३६ सर्पा इतरजना रक्षांस्यमित्राननु धावत (११. १०. १) उत्तिष्ठतेत्यस्याम् ।

---

1. Vn. repeats शेरभक शेरभक. 2. Vn. शिवंखंड. 3. Vn. शरव. 4. omitted in Vn. 5. Vn. बभ्र. 6. Vn. आवयो अनावयो. 7. Vn. बृहत्पलाशस्थाविदलास्सुभगे.

३७ विश्वामित्र जमदग्ने वसिष्ठ भरद्वाज गोतम वामदेव—१८. ३. १६.

सुशंसासः ३८ सुशंसासः पितरो मृडता नः—१८. ३. १६.

३९ तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्मध्वा समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्व—५. १२. २. T. svadayā

रत्नाधो ४० रेवतीरनाधृषः सिषासवः सिषासथ—६. २१. ३.

४१ अपचितः प्र पतत—६. ८३. १.

जित्राय ४२ विश्वजित्त्रायमाणायै मा परि देहि—६. १०७. १.

४३ विश्वजिद् द्विपाच्च सर्वं नो रक्ष—६. १०७. २.

४४ विश्वजित्कल्याण्यै मा परि देहि—६. १०७. ३.

४५ कल्याणि द्विपाच्च सर्वं नो रक्ष—६. १०७. ३.

४६ कल्याणि सर्वविदे मा परि देहि—६. १०७. ४.

विद्वि ४७ सर्वविद् द्विपाच्च सर्वं नो रक्ष—६. १०७. ४.

४८ अक्षाः फलवतीं द्युवं दत्त गां क्षीरिणीमिव—७. ५०. ९.

असौ ४९ असौ हा इह ते मनः—असौ। हैं १८. ४. ६६. w. asaú

५० बृहस्पते वशे लब्ध्वाग्नीषोमा वि विध्यतम्—१. ८. २.

५१ अग्नीषोमा पथिकृता स्योनं देवेभ्यो रत्नं दधथुर्वि लोकम्—१८. २. ५३.

५२ अश्विना ब्रह्मणा यातम्—५. २६. १२.

५३ अश्विना सारघेण मा मधुनाङ्क्तं शुभस्पती—६. ६९. २; ९. १. १९.

५४ येन महानघ्न्या जघनमश्विना येन वा सुरा १४. १. ३६.

द्यावापृथिवी अनु मारभध्वम् विश्वे-देवासः ५५ द्यावापृथिवी अनु मा दीधीथां[4] विश्वेदेवासो अनु मा[5] रभध्वम्—२. १२. ५.

५६ द्यावापृथिवी उपश्रुत्या मा पातं स्वाहा—२. १६. २.

५७ द्यावापृथिवी भवतं मे स्योने—४. २६. २–६.

५८ इष्वा ऋजीयः पततु द्यावापृथिवी तं प्रति[6]—५. १४. १२.

५९ द्यावाभूमी शृणुतं रोदसी मे—१८. १. ३१.

६० मित्रावरुणा[7] जमदग्निमत्रिम्—४. २९. ३.

[मित्रावरुणा पुरुमीढमत्रिम्—४. २९. ४]

६१ मित्रावरुणावुशनां काव्यं यौ—४. २९. ६.

६२ इन्द्राग्नी मित्रावरुणावधरे पद्यन्तामप्रतिमन्यूयमानाः—१३. १. ३१.

आमंत्रिततुल्यवृत्ति-स्वर आहुः वि

28c ॥ आमन्त्रिततुल्यवृत्ति स्वर[8] आहुर्विशेषणम् ।
आमन्त्रिताच्च तत्पूर्वं परं छन्दसि दृश्यते ॥

१ प्रवतो नपात् प्रवतो नपान्नम एवास्तु तुभ्यम्—१. १३. ३.

२ तनूनपात् तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्मध्वा समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्व— ५. १२. २. w. svadayā

अपांनपात्सिंधवः ३ अपां नपात् अपां नपात्सिन्धवः सप्त पातन—६. ३. १. Text पातन a misprint.

1. Vn. रत्नाधृषः. 2. Vn. जित्वाय. 3. Vn. माम. 4. Vn. दीधीथीथां. 5. Vn. मरभध्वं. 6. Vn. तं प्रति प्रति. 7. Vn. ०वरुण. 8. Vn. आमंत्रिततुल्यवृत्तिः स्वर.

४ अपां नपात् — अपां नपादभिहुतौ गयस्य चित्—६. ३. ३.

अपांनपान्मधु — ५ अपां नपात् — अपां नपान्मधुमतीरपो दाः—१४. १. ३७.

॥ १५ ॥

28d ॥ आद्युदात्तानि । समानशब्दान्यन्यस्वराणि । अर्थप्रत्ययकृतः स्वरविशेषः । अपवादः क्वचित्[2] । क्वचिद्विभाषितानि ॥

१ ज्येष्ठं यतः — तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेषनृम्णः—५. २. १=X. 120. 1.

२ रुशती — सा पशून् क्षिणाति रिफती रुशती—३. २८. १; १४. १. २७.

रुशंतः — ३ रुशन्तः — ये ते पाशा वरुण सप्तसप्त त्रेधा तिष्ठन्ति विषिता रुशन्तः ४. १६. ६. — C. ruṣantaḥ

४ दासमार्यम् — साह्याम दासमार्यं त्वया युजा वयम् ४. ३२. १ = X. 83. 1.

५ यो बिभर्ति — यो बिभर्ति दाक्षायणं हिरण्यं स जीवेषु कृणुते दीर्घमायुः १. ३५. २=RVKh. X. 128. 8.

अग्नये विद्युन्नक्षत्रिये — ६ अग्निये विद्युन्नक्षत्रिये — अग्नि्ये विद्युन्नक्षत्रिये या विश्वावसुं गन्धर्वं सचध्वे— २. २. ४.

७ यथा जीवाः — यथा जीवा अदितेरुपस्थे प्राणापानाभ्यां गुपितः शतं हिमाः—२. २८. ४.

८ हिमाः — यथा जीवा अदितेरुपस्थे प्राणापानाभ्यां गुपितः शतं हिमाः—२. २८. ४; १२. २. २८.

समाः — ९ स्रिमाः — कुसूला ये च कुक्षिलाः ककुभाः करुमाः स्रिमाः ८. ६. १०.

संवत्सरान्मा — १० समाः — समाः संवत्सरान्मासान्भूतस्य पतये यजे—१. ६. १; ३. १०. ९; ११. ६. १७.

धेनुका — ११ धेनुका — तैस्त्वं पुत्रं विन्दस्व सा प्रसूर्धेनुका भव—३. २३. ४. — taiṣ tvám cited as a counter-ex. under yuṣmadādeśe taiṣtvam ādivarjam II.84, which changes s into ṣ, excepting in taiṣtvám.

वहः — १२ वहः — मध्यमेतदनडुहो यत्रैष वह आहितः—४. ११. ८; ९. ७. ३; वहेन ४. ११. ७

१३ अव नीचीः — अव नीचीरपः सृज—४. १५. १२.

१४ तुरश्चिद्विश्वम् — महो गोत्रस्य क्षयति स्वराजा तुरश्चिद्विश्वमर्णवत्तपस्वान्— ५. २. ८; cp.=III. 31. 21.

१५ वरिमा पार्थिवानि — ययोः संख्याता वरिमा पार्थिवानि याभ्यां रजो युपितमन्तरिक्षे—४. २५. २.

वरिवतः — १६ वरिमतः — अभि त्वेन्द्र वरिमतः पुरा त्वांहुरणाद्धुवे—६. ९९. १.

1. Vn. अभिहुती. 2. Vn. omits क्वचित्.

	१७ नव्यंश्च	प्रत्नो हि कमीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यंश्च सत्सि ६. ११०. १ = VIII. 11. 10.	W. sátsi
	१८ विश्यत्सो ?	cp. अथो ये विश्यानां वधाः—६. १३. १.	
	१९ जाग्रत्, स्वपन्	यदि जाग्रद्यदि स्वपन्नेन एनस्योऽकरम्—६. ११५. २; VS. 20. 16.	W. svapán
स्वपंतु	२० स्वपन्त्वस्यै	स्वपन्त्वस्यै ज्ञातयः स्वप्त्वयमभितो जनः—४. ५. ६.	
श्वसंतु	२१ श्वसन्तु गर्गराः	श्वसन्तु गर्गरा अपां वरुण—४. १५. १२.	
अंधः	२२ अन्धः परिषिक्तम्	इदं वामन्धः परिषिक्तमासद्यास्मिन्बर्हिषि मादयेथाम्—७. ५८. २ = VI. 68. 11.	
सभ्यो भवंतु	२३ सभ्यो भवति[3]	यन्त्यस्य सभां सभ्यो भवति य एवं वेद—८. १०. ५.	
स्कंधः	२४ वृक्षस्य स्कन्धः[4]	तस्मिं छ्रयन्ते य उ के च देवा वृक्षस्य स्कन्धः परित इव शाखाः—१०. ७. ३८.	
	२५ शरोऽभ्रम्	कन्नु फलीकरणाः शरोऽभ्रम् –११. ३. ६.	
	२६ अंहसः	ते नो मुञ्चन्त्वंहसः—११. ६. १.	
हिंस्ते	२७ हिंस्ते अदत्ता	हिंस्ते अदत्ता पुरुषं याचितां च न दित्सति—१२. ४. १३.	
	२८ सहस्रं मितः	सहस्रं मित उप हि श्रयन्ताम्—१८. ३. ५१ = X. 18. 12.	
रंत्यतमस्माकम्	२९ मयि[5] रन्तिः	तेषां सप्तानां मयि रन्तिरस्तु—२. ३४. ४; ३. १०. ६.	
	३० तमस्माकम्	वयं जयेम त्वया युजा वृतमस्माकमंशमुदवा भरेभरे ७. ५०. ४ = I. 102. 4.	
	३१ पाकः	पाकः पृच्छामि मनसाविजानन्—९. ९. ६ = I. 164. 5.	
	३२ बालास्ते	बालास्ते प्रोक्षणीः सन्तु जिह्वा सं माष्ट्वघ्न्ये—१०. ९. ३.	
यानैः	३३ यानान्	तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्मध्वा समञ्जन्स्वदया सुजिह्व—५. १२. २.	W. svadayā

कृदंतमक्षो यामस्य — कृदन्तमक्षो यमस्य :—

निरक्षात्	३४ निरक्षात्	निर्वो गोष्ठादजामसि निरक्षान्निरुपानसात्—२. १४. २.	
	३५ तस्य नाक्षः	तस्य नाक्षस्तप्यते भूरिभारः सनादेव न छिद्यते सनाभिः ९. ९. ११ = I. 164. 13.	
	३६ व्यानो अक्षः	शुची ते चक्रे यात्या व्यानो अक्ष आहतः—१४. १. १२ = X. 85. 12.	

वरो वरयितव्यः—

गातुं	३७ वराय गातुः[6]	अया विष्ठा जनयन्कर्वराणि स हि घृणिरुरुर्वराय गातुः—७. ३. १; TS. 1. 7. 12. 2.	

1. Vn. नव्यश्चि. 2. Vn. श्वसंन्तु. 3. Vn. सभ्या भवंन्तु. 4. Vn. वक्षसा स्कंधः. 5. Vn. मपि 6. Vn. गातुं.

३८ त्रयो वराः — त्रयो वरा यतमांस्त्वं वृणीषे—११. १. १०.

३९ प्रथो वरः — प्रथो वरो व्यचौ लोक इति त्वोपास्महे वयम्—१३.४.५३.

४० वरंवरम् — जहोषां वरंवरं मामीषां मोचि कश्चन—३. १९. ८; ६. ६७. २; ११. ९. २०, १०. २१.

४१ अस्या वरे — अयेममस्या वर आ पृथिव्या आरेशत्रुं कृणुहि सर्ववीरम्—७. ८. १; TS. 1. 2. 3. 3.

४२ वरमस्याः ? — but cp. :—

४३ वरं यस्याम् — प्रतीचीं दिशामियमिद्वरं यस्यां सोमो अधिपा मृडिता च—१२. ३. ९.

४४ वरानविंत्तेः — अनागमिष्यतो वरानविंत्तेः संकल्पानमुच्या द्रुहः पाशान्—१६. ६. १०.

आद्युदात्त स्यात् on the margin

29a ॥ द्विषो बहुवचनम् ॥ १=२९ ॥

29b ॥ पतिमृत्विंयाय सं पितरावृत्विये सृजेथां मोघं वा देवाँ न्यो मा मोघं पृषती पृषदप्येतु पाथः कृष्णा इषिरा इन्द्रेण सख्या तमजस्रोऽजस्रं घर्मं दिवावोः शुम्भयतीः सधुरारसद्धिथुरः सीव्यत्वपो ऽर्चामि वां वर्धायापो रक्षसो ग्राह्या उन्मत्तं रक्षसस्परि जुष्टं देवानां जुष्टो दमूनाः परो अंतो यमः परोवरो मरुतः परेषामसुराणां पुरोऽजयद्दस्यूनां बिभिदुः पुरो यस्याः पुरो देवकृता आपस्तुरीयमिति चत्वारि तिस्रो दिवो अति दिवः उच्छिष्टेऽधिश्रिता दिवो दिवो अंग तिस्रः पौरुषेयान्न दैवादेवं समह वृष्ण्यं दैवः केतुर्दैवाय प्रस्तराय दैवा होतार ऊर्ध्वमध्वरं न इति ॥

१ द्विषो नो विश्वतोमुखाति नावेव पारय—४. ३३. ७; ६. ३४. १–५.

विद्विष इति यावद्वा ?

२ पतिमृत्विंयाय — योषेव दृष्ट्वा पतिमृत्विंयाय—१२. ३. २९.

३ ऋत्विये — सं पितरावृत्विये सृजेथां माता पिता च रेतसो भवाथः— १४. २. ३७.

rt—thām cited as an ex. under ekāraś ca I.76, which prescribes that the vowel e, when dual termination, becomes pragṛhya.

मोघं — ४ मोघं वा देवान् — मोघं वा देवाँ अप्यूहे अग्ने—८. ४. १४=VII. 104. 14.

५ यो मा मोघम् — यो मा मोघं यातुधानेत्याह—८. ४.१५=VII. 104. 15.

६ पृषती — यं त्वा पृषती रथे प्रष्टिर्वहति रोहित—१३. १. २१, २३=VIII. 7. 28.

७ पृषत् — किलासं च पलितं च निरितो नाशया पृषत्—१. २३. २, ३.

1. Vn. मृत्वियायाः

८ अप्येतुं पाथः — प्रियं देवानामप्येतुं पाथः—२. ३४. २; ५. १२. १०; TS. III. 1. 4. 3.

६ कृष्णा इषिराः — आखरे कृष्णा इषिरा अनर्तिषुः—६. ४९. ३=X. 94. 5.

(इन्द्रेण सख्या) १० इन्द्रेण सख्या — इन्द्रेण सख्या शिव आ जगम्यात्—७. ४१. १.

(त्वमजस्रः) ११ त्वमजस्रः — इहैव त्वमजस्र एध्यग्ने—७. ७८. १.

१२ अजस्रं घर्मम् — अजस्रं घर्ममीमहे—६. ३६. १; SV. II. 1058.

१३ दिवा — प्र णो वनिर्देवकृता दिवा नक्तं च कल्पताम्—५. ७. ३.

(दिवार्वाः) १४ अर्वा — न ता अर्वा रेणुककाटोऽश्नुते—४. २१. ४.

१५ शुम्भयतीः — शुम्भयतीरुस्रियाः सोमवर्चसः—१४. १. ३२.

१६ सधुराः — ज्यायस्वन्तश्चित्तिनो मा वि यौष्ट संराधयन्तः सधुराश्चरन्तः—३. ३०. ५. (samrādháyantaḥ cited under II. 32)

१७ असद्विथुरः — वध्रिर्यथासद्विथुरो न साधुः—१६. ६. ११. (W. vithuró)

(सीव्यत्वपः) १८ सीव्यत्वपः — सीव्यत्वपः सूच्याच्छिद्यमानया—७. ४८. १=II. 82. 4.

(वां) १९ वर्धायापः[2] — अर्चामि वां वर्धायापो घृतस्नू—वर्धाय । अपः १८. १. ३१=X. 12. 4.

२० रक्षसो ग्राह्याः — दशवृक्ष मुञ्चेमं रक्षसो ग्राह्या अधि यैनं जग्राह पर्वसु—२. ९. १

२१ उन्मत्तं[3] रक्षसस्परि — देवैनसादुन्मदितमुन्मत्तं रक्षसस्परि—६. १११. ३.

२२ जुष्टं देवानाम् — जुष्टं देवानामुत मानुषाणाम् ४. ३०. ३; cp. X. 125. 5.

२३ जुष्टो दमूनाः — जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे—७. ७३. ९=V. 4. 5.

(अंतः) २४ परो अन्तः — इयं वेदिः परो अन्तः पृथिव्याः—९. १०. १४=1. 164. 35.

२५ यमः परोऽवरः — यमः परोऽवरो विवस्वान्ततः परं नाति पश्यामि किं चन—१८. २. ३२.

(मरुतः) २६ मरुतः परेषाम् — असौ या सेना मरुतः परेषामस्मानैत्यभ्योजसा स्पर्धमाना—३. २. ६.

(जयदस्यूनां with one *d*.) २७ पुरः — असुराणां पुरोऽजयद्दानवानां हिरण्ययीः—१०. ६. १०.

२८ पुरः — तैर्मेदिनो अङ्गिरसो दस्यूनां बिभिदुः[4] पुरः—१०. ६. २०.

२९ पुरः — यस्याः[5] पुरो देवकृताः क्षेत्रे यस्या विकुर्वते—१२. १. ४३.

३० आपस्तुरीयम् — आपस्तुरीयममृतं तुरीयं यज्ञस्तुरीयं पशवस्तुरीयम् (१०. १०. २९) इति चत्वारि ।

(तिस्रो दिवः) ३१ तिस्रो दिवः — तिस्रो दिवस्तिस्रः पृथिवीः षट् चेमाः प्रदिशः पृथक्—४. २०. २.

1 Vn. आप्यतुः. 2. Vn. वर्धायापा. 3. Vn. उन्मत्तं. 4. Vn. विभिदुः. 5. Vn. यस्यां. 6. Vn. आपस्तुरीयं.

३२ अति दिवः पक्षी हं भूत्वाति दिवः समेति—४. ३४. ४.
३३ दिवः नव भूमीः समुद्रा उच्छिष्टेऽधि श्रिता दिवः—११. ७. १४.
अंग ३४ दिवः त्रीणि रजांसि दिवो[1] अङ्ग तिस्रः—१३. ३. २१.
दैवा दैवं समह ३५ दैवात् येनयेन वा कृतं पौरुषेयान्न दैवात्—४. २६. ७.
३६ दैवम् कुष्ठस्तत्सर्वं निष्करद्दैवं समह वृष्ण्यम्—५. ४. १०.
३७ दैवः दैवः केतुर्विश्वमाभूषतीदम्—७. ११. १.
३८ दैवाय ऋषीणां प्रस्तरोऽसि नमोऽस्तु दैवाय प्रस्तराय—१६. २. ६.
ऊर्ध्वमध्वरम् ३९ दैवाः दैवा होतार ऊर्ध्वमध्वरं नोऽग्नेर्जिह्वयाभि गृणत (५. २७. ९.) इति।

MS. combines इत्यामंत्रितदैवं चाद्युदात्तं स्यात् on margin

30a ॥ आमन्त्रितं दैवं दैवीरिति सर्वत्र ॥ २=३० ॥

एकपाद्धिः; द्विपात्रि

30b ॥ एकपाद् द्विपदो भूयो विचक्रमे द्विपात्त्रिपादमभ्येति पश्चात्। द्विपाद्ध षट्पदो भूयोऽसितं ते प्रलयनमास्थानमसितं तवासिक्न्यस्योषधे असिता अलीका असितस्य गृहेभ्यः श्यावाश्वं कृष्णमसितं मृणन्तमेषि हव्यो हव्या नो अस्य यास्ते शोचयो व्युषो ह तिस्रः उषो यस्मात् ॥

मृणन्त

१ एकपाद् द्विपदो भूयो वि चक्रमे द्विपात्त्रिपादमभ्येति पश्चात्।
द्विपाद्ध षट्पदो भूयो वि चक्रमे त एकपदस्तन्वं[2] समासते—१३. २. २७, ३. २५; cp. X. 117. 8.

२ असितं ते प्रलयनमास्थानमसितं तव।
असिक्न्यस्योषधे निरितो नाशया पृषत्—१. २३. ३.

३ आ मे शृणुतासिता अलीकाः—५. १३. ५. W ásitā alīkāḥ

४ तां वीतहव्य आभरदसितस्य गृहेभ्यः—६. १३७. १.

५ श्यावाश्वं कृष्णमसितं मृणन्तम्[3]—११. २. १८.

६ दक्षिणतो वृषभ एषि हव्यः—६. ९८. ३; MS. 4. 12. 2 : 181. 10.

७ कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषो जुषेत—७. ४७. २; TS. 3. 3. 115; MS. 4. 12. 6 : 195. 10.

८ यास्ते शोचयो रंहयो जातवेदो याभिरापृणासि दिवमन्तरिक्षम्—१८. २. ९. W. SPP. śocayo

९ निम्रुचस्तिस्रो व्युषो ह तिस्रः—१३. ३. २१.

१० उषो यस्माद्दुष्वप्न्यादभैष्म—१६. ६. २=VIII. 47. 18.

31 ॥ अर्धस्यासमविभागे ॥ ३=३१ ॥

अर्धे

अर्धे एष जज्ञे बहुभिः साकमित्था पूर्वे अर्धे विषिते ससन्नु—४. १. ६.

1. Vn. omits दिवः. 2. Vn. द्विपात्त्रपा०. 3. Vn. मृणन्नं.

कतम सो अर्द्धः — कुतस्तौ जातौ कतमः सो अर्धः कस्माल्लोकात्कतमस्याः पृथिव्याः—८. ९. १.

दिव आहुः परे अर्धे पुरीषिणम्—९. ९. १२ = 1. 164. 12.

कश्चिदर्द्धः ?

31b ॥ सुजातँ सुभूत्या सुसंनतां स्वरंकृता सुप्रतिष्ठिता सुहुतं ते अस्तु स्वधित्यँ[3] स्वधित्या स्वधितिना स्वधितिं जुषंतां सुकृतश्श्रेयं सुसमृद्धेनावरुंद्धे सुशंशितः[4] सुयतः सुश्रृतं सुदृढं सुभृतं सुहुतं सुपक्वे सुहिता स्वप्तु स्वा स्वपंतु श्वसंतु * ॥

*MS. adds bráhmaṇam here

१ सुजातम् — तं त्वा भ्रातरः सुवृधा वर्धमानमनु जायन्तां बहवः सुजातम्—२. १३. ५; ४. २३. ४; ७. २०. ५; Apmb. 2. 6. 15.

२ सुभूत्या — सं वो गोष्ठेन सुषदा सं रय्या सं सुभूत्या—३. १४. १.

(संन) ३ सुसंनताम् — तां सुसंनतां कृत्वा कामो विध्यतु त्वा हृदि—३. २५. २, ३.

४ स्वरंकृता — अभ्य१क्ताक्ता स्वरंकृता सर्वं भरन्ती दुरितं परेहि—१०. १. २५.

५ सुप्रतिष्ठितम्[1] — भूमे मातर्नि धेहि मा भद्रया सुप्रतिष्ठितम्—१२. १. ६३.

६ सुहुतम् — अग्निष्टद्धोता सुहुतं कृणोतु—६. ७१. २–३; १०. ९. २६.

७ स्वधित्यम् ?

८ स्वधित्या — त्वष्टेव रूपं सुकृतं स्वधित्या—१२. ३. ३३.

९ स्वधितिना — लोहितेन स्वधितिना मिथुनं कर्णयोः कृधि—६. १४१. २.

(जुषं) १० स्वधितिं जुषन्ताम् — त्वं तान्वेत्थ यदि ते जातवेदः स्वधया यज्ञं स्वधितिं जुषन्ताम्—१८. २. ३५.

११ सुकृतश्श्रेयम् — सहस्रायुः सुकृतश्चरेयम्—१७. १. २७.

१२ सुसमृद्धेनावरुन्धे[1] — यावदग्निष्टोमेनेष्ट्वा सुसमृद्धेनावरुन्धे तावदेनेनाव रुन्धे—९. ६. ४०–४३.

(सुशंशितः)

१३ सुसंशितः[2] — यथा बाणः सुसंशितः परापतत्याशुमत्—६. १०५. २.

१४ सुयतः — अयं यो बद्धः सुयतो लालपीति—६. १११. १.

१५ सुश्रृतम्[3] — सुश्रृतं मन्ये तदृतं नवीयः—७. ७२. ३ = X. 179. 3.

१६ सुदृढम् — याभ्यां कुलिन्धं सुदृढं बभूव—१०. २. ३.

१७ सुभृतम् — स त्वा राष्ट्राय सुभृतं बिभर्तु—१३. १. १; TB. 2. 5. 2. 1.

१८ सुहुतम् — अग्निष्टद्धोता सुहुतं कृणोतु—१०. ९. २६; ६. १७. १. २.

The series of examples marked here (13–18) are cited under avagrahe ca III.69, which prescribes that a grave syllable following an acute is circumflexed.

1. Vn. omits सुप्रतिष्ठितं—सुसमृद्धेनावरुन्धे 2. Vn. सुसंशितः. 3. Vn. सुस्रुतं.

	१६ सुपक्वे	आमे सुपक्वे शवले विपक्वे यो मा पिशाचो अशने ददम्भ —५. २९. ६.
	२० सुहिता	त्रिषन्धेरियं सेना सुहितास्तु मे वशे—११. १०. ४.
स्वा; so all the mss. of the AV.	२१ स्वप्तु स्वा	स्वप्तु माता स्वप्तु पिता स्वप्तु श्वा स्वप्तु विश्पतिः— ४. ५. ६.
स्वपंतु	२२ स्वपन्तु	स्वपन्त्वस्यै ज्ञातयः स्वप्त्वयमभितो जनः—४. ५. ६.
श्वसंतु	२३ श्वसन्तु	श्वसन्तु गर्गरा अपां वरुण—४. १५. १२.

रंतो — 32 ॥ ब्राह्मणम् । नपुंसकम्; तस्येदमिति[1] वा । जातिरन्तोदात्तम् ॥ ४=३२ ॥

तस्येदमर्थं नपुंसकं जातिवाचकमन्तोदात्तं वा स्यात् on margin; ज्येष्ठं; णं on margin

यदश्रवन्पशवं उद्यमानं तद्ब्राह्मणं पुनरस्मानुपैतु—७. ६६. १.

पुनर्मैत्विन्द्रियं पुनरात्मा द्रविणं ब्राह्मणं च—७. ६७. १; ŚB. 14. 9. 4. 5.

ज्येष्ठं ये ब्राह्मणं विदुः—१०. ७. १७.

स विद्याद्ब्राह्मणं महत्—१०. ८. २०, ३७.

अथो यद्ब्राह्मणं महत्—१०. ८. ३८.

तदाहुर्ब्राह्मणं महत्—१०. ८. ३३.

तस्माज्जातं ब्राह्मणं ब्रह्म ज्येष्ठम्—११. ५. ५, २३.

गुहा निधी निहितौ ब्राह्मणस्य—११. ५. १०.

त्रयो लोकाः संमिता ब्राह्मणेन—१२. ३. १०.

T. ásra—; cp. Concordance. Reference in Concordance may be corrected.

॥ १६ ॥

No fullstop in the MS. — 33 ॥ द्वितीयोदात्तानि । समानशब्दान्यन्यस्वराणि । अर्थप्रत्ययकृतः स्वरविशेषः[2] । अपवादः क्वचित् । क्वचिद्विभाषितानि ॥ ५=३३ ॥

	१ अस्थिभ्यः	अस्थिभ्यस्ते मज्जभ्यः—१. ३३. ६.	This is cited under bhirbhyāmbhyassu . IV.31, which prescribes separation of bhiḥ etc.
	२ कर्शफस्य	कर्शफस्य विशफस्य द्यौः पिता पृथिवी माता—३. ९. १.	
	३ क्रत्वियः	अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः—३. २०. १.	
	४ रोहितम्	क्रमस्वर्श इव रोहितमनवग्लायता सदा—४. ४. ७.	
	५ वर्ष्मणा	उतामूं द्यां वर्ष्मणोप[3] स्पृशामि ४. ३०. ७=X. 125. 7	
कृमीणाम्	६ क्रिमीणाम्	सर्वेषां च क्रिमीणां सर्वासां च क्रिमीणाम्—५. २३. १३.	
	७ अररुः[4]	वरुणानी ते माता यमः पितारुर्नामासि—६. ४६. १.	W. -tárarur ná-
	८ अमतिः	ऊर्ध्वा यस्याममतिर्भा[5] अदिद्युतत्सवीमनि—७. १४. २; SV. I. 464.	Concordance yasyām ati may be corrected.
	९ रमतिः	मयि सजाता रमतिर्वो अस्तु—६. ७३. २३.	
वरिष्माणमस्मै on margin	१० वरिमाणम्	वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै—७. १४. ३; KS. 37. 9.	

1. Vb. divides 4 into two दमिति वा ॥ जाति against all mss. 2. Vn. स्वरविशक्ष्यापवादः. 3. Vn. वर्मणो. 4. Vn. अररुरः. 5. Vn. तिर्वा.

११ वसव्यैः — हस्तौ पृणस्व बहुभिर्वसव्यैराप्रयच्छ दक्षिणादोत सव्यात् —७. २६. ८; TS. 1. 2. 13. 2.

१२ { अवकोल्वा / उदकात्मानः } — अवकोल्वा उदकात्मान ओषधयः—८. ७. ९.

१३ सप्तथम् — साकंजानां सप्तथमाहुरेकजम्—९. ९. १६=1. 164. 15.

१४ चित्तिभिः — सा चित्तिभिर्नि हि चकार मर्त्यान्—९. १०. ७= 1. 164. 29.

१५ अनागसः — मास्मानिछो अनागसः—१०. १. ७.

(तरुणकम्) १६ तरूणकम् — दर्भः शोचिस्तरूणकमश्वस्य वारः परुषस्य वारः—१०. ४. २.

१७ अरणी याभ्याम् — यो वै ते विद्यादरणी याभ्यां निर्मथ्यते वसु—१०. ८. २०.

(अयुतं) १८ अयुतम् — शतं तेऽयुतं हायनान्द्वे युगे त्रीणि चत्वारि कृण्मः—८. २. २१; ८. ७. १०, ८. २४.

१९ शिक्यार्कतः — तस्यैष मारुतो गणः स एति शिक्यार्कृतः—१३. ४. ८.

२० विवस्वतः सदने — यस्मिन्देवा विदथे मादयन्ते विवस्वतः सदने धारयन्ते— १८. १. ३५=X. 12. 7.

(पृथिभ्यो न जनयः परिष्वजे; ष on the margin) २१ { पतिभ्यः / परिष्वजे } — पतिभ्यो न जनयः शुम्भमानाः—५. १२. ५. वामं पितृभ्यो य इदं समीरिरे मयः पतिभ्यो जनये परिष्वजे—१४. १. ४६=X. 40. 10.

34 ॥ अकारात्प्रतिषेधात्परमुदात्तमजरादीनाम् इति[1] ॥ ६=३४ ॥

१ अजरम् — संशितं क्षत्रमजरमस्तु—३. १९. १.

२ अमरम् ?

३ अमृतम् — अप्स्वन्तरमृतम्—१. ४. ४=1. 23. 19.

(अमृतं मित्रा) ४ अमित्रः — निष्टं भज यो अमित्रो अस्य—४. २२. २.

(भ्रातर इवा) ५ अभ्रातर इव — अभ्रातर इव जामयः—१. १७. १; Nir. 3. 4.

६ अदृष्टः — उतादृष्टश्च हन्यताम्—५. २३. ७.

(स्त=स्तं) ७ असूतम्[3] — असूतं रजो अप्यगुस्ते—१०. ३. ९.

८ अजानये — उत जायामजानये—६. ६०. १.

९ असूतिका[4] — असूतिका रामायण्यपचित्म पतिष्यति—६. ८३. ३.

(रांतो) 35 ॥ अकारान्तो[5] ब्रह्मा ब्रह्मण इत्यस्मिन्नर्थे[6] ॥ ७=३५ ॥

ब्रह्मा यन्मन्युतः शपात्—२. ७. २.

---

1. Vn. अरमाभ्यां. 2. प्रतिषेधादकारात्परमजरादिपदं द्वितीयोदात्तं भवति on the margin. 3. Vn. असूतम्. 4. Vn. अंगल्-शिका. 5. R. अकारांतो नपुं- ब्रह्म as one sūtra: Vr. ब्रह्मा ब्रह्मण and joins 7-8. 6. P. न्यर्थे; Ṣ. स्मिन्नर्थे.

ब्रह्मा चेद्धस्तमग्रहीत्स एव पतिरेकधा—५. १७. ८.

तेभिर्ब्रह्मा विध्यति देवपीयून्—५. १८. ८.

संस्थितं ब्रह्मेवासंस्थितं हविरनंदन्त इमान्यवान्—६. ५०. २.

सं ब्रह्मा सं स्तौतु भद्रया—९. ४. ११.

ब्रह्मैनद्विद्यात्तपसा विपश्चित्—८. ९. ३.

ब्रह्मा सुमेधाः सो अस्मिन्मदेत—९. १. ६.

ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम—९. १०. १४=I. 164. 35.

स ब्रह्मा वेदिता स्यात्—१०. ७. २४.

ततस्त्वा ब्रह्मोदह्वयत्—१०. १०. २२

पुनर्ब्रह्मा वसुनीतिरग्ने—१२. २. ६.

ब्रह्मैव विद्वानेष्यो ३ यः क्रव्यादं निरादधत्—१२. २. ३९.

शुम्भंती तानि ब्रह्मोत शुम्भति—१४. १. २८=X. 85. 35.

सूर्यं सूर्यां यो ब्रह्मा वेद—१४. १. २९=X. 85. 34.

Add véda to reference in Concordance

मंगलम् स इत्तत्स्योनं हरति ब्रह्मा वासः सुमङ्गलम्—१४. १. ३०.

इंद्रो इन्द्रो ब्रह्मा दक्षिणतस्ते अस्तु—१८. ४. १५.

ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु मान्ये (२. ६. २; VS. 27. 2.) इति प्रथमाया बहुवचनम्।

ब्रह्माणं च बृहस्पतिम् (३. २०. ४) इति द्वितीयाया एकवचनम्।

ब्रह्मभ्यः कृणुता प्रियम् (१२. २. ३४) इति चतुर्थ्या बहुवचनम्। तानि सर्वत्र।

यद्ब्रह्मभिर्यदृषिभिः—६. १२. २.

स्त्रीकृता ब्रह्मभिः कृता—१०. १. ३.

वशायामन्तरविशदोदनो ब्रह्मणा सह—१०. १०. २५.

ब्रह्मणे दद्यात् उतैनां ब्रह्मणे दद्यात्—३. २८. २.

प्रजापतिस्तपसा ब्रह्मणेऽपचत्—४. ३५. १.

यं पपाच ब्रह्मणे ब्रह्म पूर्वम्—४. ३५. २.

अजं जीवता ब्रह्मणे देयमाहुः—९. ५. ७.

पंचौ पञ्चौदनो ब्रह्मणे दीयमानः—९. ५. ९, १०.

पंचौ; ददाति पञ्चौदनं ब्रह्मणे ऽजं ददाति—९. ५. ११, १२.

यो ब्रह्मणे चिकितुषे ददाति—१४. २. ४१.

युवं ब्रह्मणे ऽनुमन्यमानौ बृहस्पते साकमिन्द्रश्च दत्तम्—१४. २. ४२.

अन्नं यो ब्रह्मणां मल्वः स्वाद्व[1]त्तीति मन्यते—५. १८. ७.

ब्रह्मणं ब्रह्मणां[2] हस्तेषु प्रपृथक्सादयामि (६. १२२. ५; १०. ९. २७; ११. १. २५) इति यावद्वा।

ब्रह्मणामार्षेयास्ते मा रिषन्प्राशितारः—११. १. २५.

1. Vn. एक वचनम्. 2. Vn. ब्रह्मणां.

18

आश्रुतं

36 ॥ नपुंसकमाद्युदात्तं ब्रह्मेति ॥ ८=३६ ॥

[ब्रह्माभ्यावर्ते—ब्रह्म १०. ५. ४०.]

॥ १७ ॥

37 ॥ अन्तोदात्तानि । समानशब्दान्यन्यस्वराणि । अर्थप्रत्ययकृतः स्वरविशेषः । अपवादः क्वचित् । क्वचिद्विभाषितानि ॥ ९=३७ ॥

	१ गवीन्योः	यदान्त्रेषु गवीन्योर्यद्वस्तावधि संश्रुतम्—१. ३. ६; ५. २५. १०-१३.	
वेशंत्याः	२ वेशन्त्याः	प्र ते भिनद्मि मेहनं वर्त्रं वेशन्त्या इव—१. ३. ७.	
	३ स्रोत्याः	आर्द्रं तदद्य सर्वदा समुद्रस्येव स्रोत्याः—१. ३२. ३.	
	४ यदि शोकः	यदि शोको यदि वाभिशोकः—१. २५. ३.	
जंभा	५ जम्भाद्विशरात्	जङ्गिडो जम्भाद्विशरात्—२. ४. २.	
	६ नव्यो न	इन्द्र जठरं नव्यो न पृणस्व—२. ५. २.	
एकवाद्यां	७ एकवाद्याम्	निःसालां धृष्णुं धिषणमेकवाद्यां जिघत्स्वम्—२. १४. १.	
गर्भादम	८ गर्भादम्	गर्भादं कण्वं नाशय—२. २५. ३.	
	९ अन्नादीः	अपो ऽन्नादीः कृत्वा—१५. १४. ३.	
	१० अन्नादम्[1]	मनो ऽन्नादं कृत्वा—१५. १४. १.	
अरसामित्	११ रसामित्	समुद्रे यस्य रसामिदाहुः—४. २. ५.	
आर्शमसि	१२ आर्शमसि	उत सोमस्य भ्रातास्युतार्शमसि वृष्ण्यम्—४. ४. ५.	W. ārśyám; C. ārṣam
मह्यं	१३ मह्यं	आ मारुक्षद्देवमणिर्मह्या अरिष्टतातये—८. ५. २०; ३. ५. ५.	
	१४ वामदेव्यम्	वामदेव्यमुदरमोदनस्य—४. ३४. १.	
खिल्ये	१५ अभिन्ने खिल्ये	अभिन्ने खिल्ये नि दधाति देवयुम्—४. २१. २.	TB. II. 8.8. 11. खिल्ले
मग्रीय	१६ शूषमग्रियः[2]	इमा ब्रह्म बृहद्दिवः कृणवदिन्द्राय शूषमग्रियः स्वर्षाः (५. २. ८=X. 120. 8) इति यावद्वा ।	
	१७ द्विषः	द्विषस्तदध्यर्णवेनेयसे—५. ६. ४.	
	१८ उत्तरम्	उदेनमुत्तरं नयाग्ने घृतेनाहुत—६. ५. १.	
गव्यं दुंदुभे	१९ गव्यं दुन्दुभे[3]	अंशूनिव ग्रावाधिषवणे अद्रिर्गव्यं दुन्दुभे ऽधि नृत्य वेदः—५. २०. १०.	
	२० मोघमेतत्	यदुलूको वदति मोघमेतत्—६. २९. १=X. 165. 4.	
	२१ यामम्	यद्यामं चक्रुर्निखनन्तो अग्रे कार्षीवणा अन्नविदो न विद्यया—६. ११६. १.	yád yāmám cited as an ex. under padān tānām anuttamānām tṛtīyā ghoṣavatsvareṣu II.28. yady ā Concordance may be corrected.

1. Vn. अन्नादंमरसा. 2. Vn. शूषण्डमग्रीय. 3. Vn. नयगव्यं नभिगव्यं दुंदुभे.

	२२ यातुधानीः	अपाहं यातुधानीरप सर्वा अराय्यः—४. १८. ७; १. २८. ४.	
	२३ धरुणी	धरुण्यसि शाले—३. १२. ३.	
	हव्यं, होतव्यम् :—		
	२४ हव्यम्	इध्मेनाग्न इच्छमानो घृतेन जुहोमि हव्यं तरसे बलाय—३. १५. ३.	
उपहव्यम्	२५ उपहव्यम्	उपहव्यं विषूवन्तं ये च यज्ञा गुहा हिताः—११. ७. १५.	W. Lind. upaná-vyam.
वेद स्व; परशुर्न स्वस्ति	२६ वेदः स्वस्तिः	वेदः स्वस्तिर्द्रुघणः स्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्ति—७. २८. १.	drughanáḥ cited as an example under pūrvapadād drugh-anādīnām III. 76, which prescribes cerebralisation.
	२७ पाथो घृतस्य	अग्नाविष्णू महि तद्वां महित्वं पाथो घृतस्य गुह्यस्य नाम—७. २९. १; TS. 1. 8. 22. 1.	
	२८ श्यावौ विधुरौ	उदस्य श्यावौ विथुरौ गृध्रौ द्यामिव पेततुः—७. ९५. १.	
	२९ हस्तिन्याः पदेन	यथा हस्ती हस्तिन्याः पदेन पदमुद्युजे—६. ७०. २.	
	३० यस्याः पदे	यस्याः पदे पुनते देवयन्तः—७. २७. १=RVKh. IX. 86. 1.	
	३१ षड्डु मासः	षडाहुः शीतान्षड्डु मास उष्णान्—८. ९. १७.	śitán ṣáḍ u cited as an ex. under ṇa-nanebhyaḥ katataiḥ śasaseṣu II.9.
वर्धयद्वर्धमाना	३२ वर्धयद्वर्धमाना	सा नो भूमिर्वर्धयद्वर्धमाना—१२. १. १३.	W. vardhayad vár-
द्विभागधन	३३ द्विभागधनमादाय	द्विभागधनमादाय प्र क्षिणात्यवर्त्या—१२. २. ३५.	
मरुतो	३४ मारुतो गणः	तस्यैष मारुतो गणः—१३. ४. ८.	
उदुंबलौ	३५ उदुम्बलौ	उरूणसावसुतृपावुदुम्बलौ—१८. २. १३=X. 14. 12.	
	३६ स्वर्गे यतः	स्वर्गं यतः पितुर्हस्तं निर्मृड्ढि दक्षिणम्—१८. ४. ५६.	
व्यापिथ	३७ व्यापिथ	यदन्द्र तन्वा ३ न्तरिक्षं व्यापिथ—१७. १. १३.	W. vyápitha
	३८ सलिलेन वाचः	अन्तर्दधेऽहं सलिलेन वाचः—१७. १. २९.	
पिशंग	३९ पिशङ्गरूपो नभसः	पिशङ्गरूपो नभसो वयोधाः—९. ४. २२; cp. II. 3. 9.	
नभसो ज्योतिषी-मान्	४० नभसो ज्योति-षीमान्	तस्मै प्र भाति नभसो ज्योतिषीमान्त्स्वर्गः पन्थाः सुकृते देवयानः—१८. ४. १४.	W. nábhaso jyo-
भवारुद्रौ	४१ भवारुद्रौ	भवारुद्रौ सयुजा संविदानौ—११. २. १४.	

संज्ञायां काव्येति अंतोदात्तो भवत्यग्रंथे on the margin

॥ काव्येति[1] संज्ञायामग्रन्थे ॥ १०=३८ ॥

	काव्यो हिनोति	नूनं तदस्य काव्यो हिनोति—४. १. ६.
यो	काव्यं यौ	यौ मेधातिथिमवथो यौ त्रिशोकं मित्रावरुणावुशनां काव्यं यौ—४. २९. ६.

1. N and M काव्य इति; Vr. काव्येति ॥ संज्ञाया two sūtras.

अतद्धितांतं दक्षिणा पदं अंतोदात्तं भवति on the margin

39 ॥ दक्षिणा तद्धितान्तम्[1] ॥ ११=३९ ॥

अपावृत्य गार्हपत्यात्क्रव्यादा प्रेतं दक्षिणा—१२. २. ३४.

सरस्वतीं पितरो हवन्ते दक्षिणा यज्ञमभिनक्षमाणाः—१८. १. ४२=X. 17. 9.

आशापदं अंतोदात्तं भवत्याशिषि on the margin

40 ॥ आशामाशिषि ॥ १२=४० ॥

वैश्वानरः पविता मा पुनातु यत्संगरमभिधावाम्याशाम्—६. ११९. ३; cp. TA. 2. 6. 1.

W. dhāvāni

यतद्रूपं प्रत्ययांतरं वा अंतोदात्तं भवति on the margin चीनं

41 ॥ अर्वाचीनमिति[2] प्रत्ययान्तरं वा[3] ॥ १३=४१ ॥

अर्वाचीनं वसुविदं भगं मे रथमिवाश्वा वाजिन आ वहन्तु—३. १६. ६=VII. 41. 6.

अयं ते अस्म्युप न एह्यर्वाङ् प्रतीचीनः सहुरे विश्वदावन्—४. ३२. ६= X. 83. 6.

प्रतीचो बाहून्प्रति भङ्ध्येषाम्—८. ३. ६=X. 87. 4.

महतस्तवर्णलोपः अंतोदात्तश्च भवति on the margin

42-43 ॥ महो[4] देवस्य महतो देवस्येति तवर्णलोपोऽन्तोदात्तत्वं[4] च । ॥ १४=४२, ४३ ॥

१ महो देवस्य पूर्व्यस्य धाम—४. १. ६.

२ महो गोत्रस्य क्षयति स्वराजा—५. २. ८=X. 120. 8.

३ अहुतो महो धरुणाय देवा दिवीव ज्योतिः स्वमा मिमीयात्—६. २२. ३=X. 56. 2.

W. great, nom. sing.

४ दिवो विष्ण उत वा पृथिव्या महो विष्ण उरोरन्तरिक्षात्—७. २६. ८; MS. 1. 2. 9 : 19. 6.

५ मह स्कम्भस्य मिमानो अङ्गम्—१०. ७. २.

६ महस्पुत्रासो असुरस्य वीराः—१८. १. २=X. 10. 2.

७ यमस्य माता पर्युह्यमाना महो जाया विवस्वतो ननाश (१८. १. ५३=X. 17. 1.) इति ।

No fullstop in the MS. स्वरम् on the margin

44a ॥ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः[5]—तस्यापवादः ॥ १=४४ ॥

44b ॥ कविशस्तान्यस्मै अस्मै द्यावापृथिवी सुप्रशस्तमभिश्रुतासीदिह प्रसक्तोमिस्तप्तेभिर्युवं संहितं पुष्कलं मन्त्राः कविशस्ता ये अग्निदग्धा देवानामितत्परिपूतम् ।

1. J तद्धितान्तम्; B दक्षिणत, P. तद्धिनान्तम्, 2. Vr ०चीनमिति; P, B अर्वाचीनमिति ॥ प्रत्य० two sūtras. 3. V, P, B, Vr and Al agree with the MS.; J omits वा, but otherwise agrees with N and M. 4. J, N, M महो देवस्य महतो देवस्येति वा ॥ तद्वर्णोपोदात्तत्वं च two sūtras; Vn तद्वर्णस्य लोपो; G, N, M count sūtras 15, other mss. put down simply ॥२॥. 5. So N, M, and J; Vb पूर्वपदप्रकृतिस्वरापवादः and so are P, V, and Vr; S reads स्वरस्या; Al पूर्वपदः प्रकृतिः स्व; so Vn; B combines 1-2 into one.

१ कविशस्तान्यस्मै वपूंष्यवोचाम—५. १. ९.

द्यावापृथिवी २ ऊर्जमस्मै द्यावापृथिवी अधाताम्—२. २९. ५.

३ तस्मा उ राधः कृणुहि सुप्रशस्तम्—१. ११. ११=VII. 80. 40.

अभिश्रुतासीत् ? but cp :—

अभिश्रुतासीत् ४ त्वं वीरुधां श्रेष्ठतमाभिश्रुतास्योषधे—६. १३८. १.

५ इह प्रसक्तो वि चयत्कृतं नः—७. ५०. ३=V. 60. 1.

अभिसप्तेभि युवं ६ इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवस्पर्यग्नितप्तेभिर्युवमश्महन्मभिः—८. ४. ९=VII. 104. 5.

संहितं ७ यत्संहितं पुष्कलं चित्रभानु—१३. ३. १०.

मन्त्राः कवि ८ आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्तु—१८. १. ६०=X. 14. 4.

९ ये अग्निदग्धा ये अनग्निदग्धा मध्ये दिवः स्वधया मादयन्ते—१८. २. ३५=X. 15. 14.

१० देवानामेतत्परिषूतमनभ्यारूढं चरति रोचमानम्—११. ५. २३; GB. 1. 2. 7.

॥ १८ ॥

No virama or visargas in the MS. त्य- on the margin अनुदात्तानि भवंति on the margin

45 ॥ अनुदात्तानि ॥ समानशब्दान्यन्यस्वराणि । अर्थप्रत्ययकृतः स्वरविशेषः । अपवादः क्वचित् । क्वचिद्विभाषितानि ॥ २=४५ ॥

46 ॥ आख्यातानि नामसदृशानि ॥ ३=४६ ॥

१ पर्यू षु प्र धन्वा वाजसातये—धन्व=run ५. ६. ४=IX. 110. 1.

२ स्वज इवाभिष्ठितो[1] दश—दश=bite ५. १४. १०.

३ ध्रुवमयो ध्रुवमुता शविष्ठ—अयः √ इ ७. ९७. १. RV. III. 29. 6 ayāḥ

४ शरभो न चत्तो ऽति दुर्गाण्येषः—एषः √एष ९. ५. ९.

47 ॥ कमिति[2] निपातः ॥ ४=४७ ॥

तृषा त्रिधानुदात्तम् । अव्ययम् । सर्वनाम । सुखनाम[3] च ।

१ तिष्ठतेलयता सु कम्—१. १७. ४=I. 191. 6.

२ अपकामं स्यन्दमाना अवीवरत वो हि कम्—३. १३. ३; TS. 5. 6. 1. 3

३ विष्णोर्नु कं प्रा वोचं वीर्याणि—७. २६. १=I. 154. 1.

48 ॥ यथेति निपातः[4] ॥ ५=४८ ॥

ह्वां चतुर्धानुदात्तम् । अव्ययम् ।

क्षिणोमि १ निर्बलास बलासिनः क्षिणोमि पुष्करं यथा—६. १४. २. So MS. and C. W. muskarám and so. is SPP?

शुंगः २ निर्बलासेतः प्र पताशुङ्गः शिशुको यथा—६. १४. ३.

1. Vn. ष्ठितो. 2. P,R, Vr. किमिति. 3. Vn. सुखं नाम. 4. Vr. यथेति पातः; R. यथेनिपातः.

तायवो ३ अप त्ये तायवो यथा नक्षत्रा यन्त्यक्तुभिः—१३. २. १७=I. 50. 2.

भ्राजंतो ४ भ्राजन्तो अग्नयो यथा—१३. २. १८=I. 50. 3.

अनुदात्तानि भवंति on the margin

49a ॥ आख्यातान्युपसर्गसंदृशानि[1] ॥ ६—४९ ॥

१ इमां धियमुद्वा ददन्नः—अव ३. १६. ३=VII. 41. 3.

२ अस्माकमंशमुद्वा भरेभरे—अव ७. ५०. ४=I. 102. 4.

३ आरोहन्त्याममृतः प्राव मे वचः—प्र। अव १३. १. ४३.

४ पुनस्त्वा दुरप्सरसः पुनरिन्द्रः पुनर्भगः—दुः √दा;

विश्वे ५ पुनस्त्वा दुर्विश्वे देवा यथानुन्मदितो ऽससि—६. १११. ४; KS. 8. 14.

दुर्द्वे MS. omits visargas

49b ॥ दुर्द्वे[2] । अवेति त्रीणि । एतानि स्वरैर्विशिष्टानि, तानि कुर्यात् ।

Ben omits लिङ्गं करस्य

49c ॥ आख्यातं विध्युपसर्गस्य लिङ्गं दुर्द्वयोर्भूतकरस्य लोपः ।

MS. combines आम—दितानि

50a ॥ आमन्त्रितानि स्वरविशिष्टानि ॥ ७=५० ॥

50b ॥ अथोदितानि :—

दैवीः षट् प्राचीनं बर्हिरेष वां द्यावापृथिवी अस्मै द्यावापृथिवी

मन्वे वां द्यावापृथिवी अभयं द्यावापृथिवी ॥

१ दैवीः षडुर्वीरुरु णः कृणोत—षट् । उर्वीः ५. ३. ६. — X. 128. 5. devīḥ ṣa—

२ प्राचीनं बर्हिः प्रदिशां पृथिव्या वस्तोरस्या वृज्यसे अग्रे अह्नाम्—बर्हिः ५. १२. ४= X. 110. 4. — W. barhíḥ; hence vrjyate; against all the mss.

३ एष वां द्यावापृथिवी उपस्थे मा क्षुधन्मा तृषत्—२. २९. ४.

४ अस्मै द्यावापृथिवी भूरि वामं दुहाथां घर्मदुघे इव धेनू—४. २२. ४; TB. 2.4.7.8.

५ मन्वे वां द्यावापृथिवी सुभोजसौ सचेतसौ—४. २६. १; ArS. 4. 8.

६ अभयं द्यावापृथिवी इहास्तु—६. ४०. १.

51 ॥ पादादीनामपवादः[3] ॥ ८=५१ ॥

जंभ १ अक्ष्यौ च ते मुखं च ते व्याघ्र जम्भयामसि—४. ३. ३. — W. vyāghra=vi-āghra against all the mss.

२ गणास्त्वोप गायन्तु मारुताः पर्जन्य घोषिणः पृथक्—४. १५. ४.

३ अस्मै द्यावापृथिवी भूरि वामं दुहाथां घर्मदुघे इव धेनू—४. २२. ४; TB.2.4.7.8.

पाप्मं ४ आ मा भद्रस्य लोके पाप्मन्धेह्यविहुतम्—६. २६. १. — W. pāpman against all the mss.

५ प्रतीचीनफलो हि त्वमपामार्ग रुरोहिथ—७. ६५. १. — W. and S. ápā-against all authorities.

६ आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि मयूररोमभिः—७. ११७. १=III. 45. 1. — W. and S. yāhí against all authorities.

७ ता ओदनं दंपतिभ्यां प्रशिष्टा आपः शिक्षन्तीः पचता सुनाथाः—१२. ३. २७. — W. ápaḥ śík-with accent on á

1. R. Vr. सर्मसदृश्यानि; सर्मसदृशानि; it joins 6-7 into one. 2. Vn. दुर्द्वे अस्यववति त्रीतानि स्वरविशिष्टान्यथादितानि कुर्यात् आख्यानं. 3. Ṣ. पदादीना०: P पादादीनमेपवादः.

यमराजसु ८ लोकं पितृषु वित्त्वैधस्व यम राजसु—१८. २. १५. — MS. and W. yamárājasu.

९ एतमिध्मं समाहितं जुषाणो अग्ने प्रति हर्य होमैः—१०. ६. ३५.

कृत्यै १० अनागोहत्या वै भीमा कृत्ये मा नो गामश्वं पुरुषं वधीः—१०. १. २९.

११ तैस्त्वा सर्वैरभि ष्यामि पाशैरसावामुष्यायणामुष्याः[1] पुत्र—असौ । आमुष्यायण । अमुष्याः । पुत्र ४. १६. ९.

॥ १९ ॥

52 ॥ आदिस्वरितानि[2] ॥ ९=५२ ॥

ज्याके परि णो नम—१. २. २.

क्वासीन्मातरिश्वा तदानीम्—१०. ८. ३९.

श्वन्वतीरप्सरसो रूपका उतार्बुदे—११. ९. १५.

उषा उवास मनवे स्वर्वती (१८. १. २० = X. 11. 3.) इति ।

53 ॥ एकाक्षराणि[3] स्वरितानि ॥ १०=५३ ॥

द्यौः पितः	द्यौः	द्यौष्पितर्यावय दुच्छुना या—६. ४. ३ = VI. 51. 5
न्यङ् अधरान्	न्यङ्	अधा न्यङ्ङधराङ् वा परेहि—५. २२. २.
न्यग्वातः	न्यग्	न्य१ग्वातो वाति न्यक्तपति सूर्यः—६. ९१. २ = X. 60. 11.

क । स्वर् । न्यङ् ?

54 ॥ अनुदात्तानि स्वरितानि[4] ॥ ११=५४ ॥

अनुदात्तात्परं स्वरितं भवतिः—

१	अमावास्या	अहमेवास्म्यमावास्या ३ मा मा वसन्ति—७. ७९. २.
२	कन्या	एषा ते राजन्कन्या—१. १४. २.
३	धान्यम्	आहार्षं धान्यं १ रसम्—२. २६. ५.
४	आचार्यः	आचार्य उपनयमानो ब्रह्मचारिणम्—११. ५. ३.
५	राजन्यः	अक्षद्रुग्धो राजन्यः—५. १८. २.
६	शरव्याः	आराच्छरव्या अस्मद्विषूचीरिन्द्र पातय—१. १९. १.
७	आस्यम्	सम्वाश्नाहं आस्यम्—६. ५६. ३.
८	वीर्यम्	पश्याम ते वीर्यं जातवेदः—१. ७. ५.
९	वीर्यवान्	वीर्यवान्त्सपत्नहा—८. ५. १.
१०	वीर्यवत्तरः	इहैधि वीर्यवत्तरो वयोधा अपराहतः—१८. ४. ३८.

This is cited as an example under II. 37.

1. Vn मुष्याः. 2. N आदिःस्व. 3. Ṣ राणी. 4. P, R, Vr read अनुदात्तानि ॥ स्व– two sūtras.

११ मनुष्याः पुनर्मनुष्या अददुः—५. १७. १० = X. 109. 6.

धन्वन्याः १२ धन्वन्याः शं न आपो धन्वन्याः—१. ६. ४; KS. 2. 1.

१३ अनूप्याः शमु सन्त्वनूप्याः—१. ६. ४; KS. 2. 1.

सं १४ संस्राव्येण संस्राव्येण हविषा जुहोमि—१. १५. १; २. २६. ३.

१५ अस्याः विष्वञ्चो अस्मच्छरवः पतन्तु ये अस्ता ये चास्याः—१. १९. २.

१६ देवत्याः या रोहिणीर्देवत्या३ गावो या उत रोहिणीः—१. २२. ३.

१७ नप्त्यम् पुत्रमत्तु यातुधानीः स्वसारमुत नप्त्यम्—१. २८. ४.

१८ नमस्यः एक एव नमस्यो विक्ष्वीड्यः—२. २. १.

१९ स्वर्यम् त्वष्टास्मै वज्रं स्वर्यं ततक्ष—२. ५. ६ = I. 32. 2.

संदेश्येभ्यः २० संदेश्येभ्यः नमः संदेश्येभ्यो नमः क्षेत्रस्य पतये—२. ८. ५.

२१ प्रथमवास्यम् यस्य ते वासः प्रथमवास्यं१ हरामः—२. १३. ५.

२२ जिघत्स्वम् एकवाचां जिघत्स्वम्—२. १४. १. Pada jighat-svàm wrong.

चंडस्य २३ नप्त्यः सर्वाश्चण्डस्य नप्त्यो नाशयामः सदान्वाः—२. १४. १.

२४ आयुष्यम् आयुष्यमस्मा अग्निः—२. २९. १.

२५ शीर्षण्यम् अन्वान्त्र्यं शीर्षण्य१मथो पार्ष्टेयं क्रिमीन्—२. ३१. ४.

अनूक्याद्दोषण्यम् २६ अनूक्यात् कीकसाभ्यो अनूक्यात्—२. ३३. २.

२७ दोषण्यम् यक्ष्मं दोषण्य१मंसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते—२. ३३. २.

२८ भसद्यम् यक्ष्मं भसद्यं१ श्रोणिभ्यां भासदं भंससो वि वृहामि ते—२. ३३. ५.

२९ त्वचस्यम् यक्ष्मं त्वचस्यं ते वयम्—२. ३३. ७.

मथव्यानप्रति ३० मथव्यान् मथव्यान्स्तोकानप यान् रराध—२. ३५. २. TS. 3. 2. 8. 2. madha-

३१ प्रतिकाम्यः यो वरः प्रतिकाम्यः—२. ३६. ५.

३२ पथ्याः पथ्या रेवतीर्बहुधा विरूपाः—३. ४. ७.

३३ ग्रामण्यः सूता ग्रामण्यश्च ये—३. ५. ७. This is cited as an example under III. 76

संदेश्यम् ३४ संवेश्यम् बृहद्ग्राव्णं संवेश्यं दधातु—३. ८. १.

३५ सूण्यः नेदीय इत्सृण्यः पक्वमा यवन्—इत्। सूण्यः ३. १७. २. = X. 101. 3.

र्व ३६ प्रफर्व्यम् रथवाहनं पीवरीं च प्रफर्व्यम्—३. १७. ३.

३७ विश्वदाव्यः य इन्द्रेण सरथं याति देवो वैश्वानर उत विश्वदाव्यः ३. २१. ३; KS. 40. 3.

३८ कार्यस्य कृतस्य कार्यस्य चेह स्फातिं समावह—३. २४. ५.

३९ बुध्न्याः स बुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः—४. १. १; ५. ६. १; SV. 1. 321

४० सहस्यैन — तेना सहस्यैना वयं नि जनान्त्स्वापयामसि—४. ५. १. =VII. 55. 7.

कुरंभं — ४१ तिर्यम् — करम्भं कृत्वा तिर्यम्—४. ७. ३.

मंत — ४२ पाजस्यम् — ध्रुवायां धेहि पाजस्यम् ।
अन्तरिक्षे मध्यतो मध्यमस्य—४. १४. ८.

४३ {समास्यः, व्यास्यः / संदेश्यः, विदेश्यः} — यः समास्यो ३ वरुणो यो व्यास्यो ३ यः संदेश्यो ३ वरुणो यो विदेश्यः—४. १६. ८.

४४ अभ्वमराय्यः — दौष्वप्न्यं दौर्जीवित्यं रक्षो अभ्वमराय्यः (arāyí : yías ४. १७. ५; ७. २३. १.) इति ।

उत्तमे द्वियकारं स्वरितं शेषं पदं चानुदात्तं भवति on margin

55 ॥ द्वियकाराण्युत्तमे[2] । वर्जयित्वा ॥ १२=५५ ॥

४५ जनितव्यम् — यज्जातं जनितव्यं च केवलम्—४. २३. ७.

४६ नमस्यै — उर्वी गम्भीरे कविभिर्नमस्यै—४. २६. ३.

४७ सुप्राव्या — अहं दधामि द्रविणा हविष्मते सुप्राव्या ३ यजमानाय सुन्वते—सुप्रऽअव्या ४. ३०. ६.

suprāvyā ca IV. 2 means that in this word the last member is separated from the rest of the comp. and not the first. RV.X.125.2 suprāvyè

४८ ग्राह्यः — हस्तेनैव ग्राह्य[3] आधिरस्याः—५. १७. ३=X. 109. 3.

जुह्वन् — ४९ जुह्वम् — सोमेन नीतां जुह्वं १ न देवाः—५. १७. ५=X. 109. 5.

हींसितव्योभिः — ५० हिंसितव्यः — न ब्राह्मणो हिंसितव्यो ३ ग्निः प्रियतनोरिव—५. १८. ६.

५१ कुद्यम् — यां मृतायानुबध्नन्ति कुद्यं पदयोपनीम्—५. १९. १२.

५२ प्रफर्व्यम् — शूद्रामिच्छ प्रफर्व्यं १ तां तक्मन्वीव धूनुहि—५. २२. ७.

५३ कर्मण्याः — ओता आपः कर्मण्या मुञ्चन्त्वितः प्रणीतये—६. २३. २.

हनव्यं — ५४ हनव्याम्[4] — वि ते हनव्यां शरणिं वि ते मुख्यां नयामसि—६. ४३. ३.

पुनंतु — ५५ घृतप्वः[5] — घृतेन नो घृतप्वः पुनन्तु—६. ५१. २=X. 17. 10.

५६ नैर्बाध्येन — नैर्बाध्येन हविषेन्द्र एनं पराशरीत्—६. ७५. १.

TB. 3. 3. 11. 3 निर्बा-

मुंचंतु — ५७ शपथ्यात् — मुञ्चन्तु मा शपथ्या ३ दथो वरुण्यादुत—६. ९६. २= X. 97. 16.

पत्तत — ५८ आध्यः — नि शीर्षतो नि पत्तत आध्यो ३ नि तिरामि ते—६.१३१.१.

आंड्यौ — ५९ आण्ड्यौ[7] — अथास्येन्द्रो ग्रावभ्यामुभे भिनत्त्वाण्ड्यौ—६. १३८. २.

६० नाड्यौ[8] — ये ते नाड्यौ देवकृते—६. १३८. ४.

कवितंक्रतुम — ६१ ओण्योः[9] — अभि त्यं देवं सवितारमोण्योः कविक्रतुम्—oṇí:—ṇíos ७. १४. १.

oṇyóḥ ca III. 61 means that in the single word oṇyóḥ the final syllable has a Kṣaipra svarita.

६२ अस्वम् — अस्वं १ त्वाप्रजसं कृणोमि—asú:asúam; ७. ३५. ३.

C. aśvām

1. Vn. अभ्र. 2. Ṣ द्विकारणुत्तमे. 3. Vn ग्राह्या आधि. MS. omits fullstop after उत्तमे; 4. Vn. हनव्य. 5. Vn. घृतप्वः. 6. Vn. यत्तत. 7. Vn. आंचौ. 8. Vn. नाघो. 9. Vn. वुण्याः.

	६३ उक्थ्यम्[1]	ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम्—७. ४७. १=II. 32. 4.	
जघन्या	६४ जघन्याम्	इदं जघन्यामासामा छिनद्मि स्तुकामिव—७. ७४. २.	
	६५ उपपक्ष्याः	या ग्रैव्या अपचितोऽथो या उपपक्ष्याः—७. ७६. २.	
	६६ तलीद्यम्	यः कीकसाः प्रशृणाति तलीद्यमवतिष्ठति—७. ७६. ३.	W. dyà; AGP. XI. 329; JAOS. XV, p. XLVII.
	६७ आद्यम्	यदाद्यं ३ यदनाद्यं सर्वं ते अन्नमविषं कृणोमि—८. २. १९.	
अतितार्या	६८ अतितार्याः	ये मृत्यव एकशतं या नाष्ट्रा अतितार्याः—८. २. २७.	
	६९ स्वर्यम्	उत्तक्षतं स्वर्यं ३ पर्वतेभ्यः—८. ४. ४=VII. 104. 4.	
	७० नाव्याः	उभयीस्ताः परा यन्तु परावतो नवतिं नाव्या ३ अति—८. ५. ९.	
	७१ नीविभार्यौ	गर्भं त उग्रौ रक्षतां भेषजौ नीविभार्यौ—८. ६. २०.	
तंगल्वा छायका	७२ तङ्गल्वात्	तङ्गल्वा ३ च्छायकादुत नग्नकात्—८. ६. २१.	
	७३ एनस्यम्	तास्ते यक्ष्ममेनस्य ३ मङ्गादङ्गादनीनशन्—८. ७. ३.	
	७४ आहार्यम्	मधुमान्भवति मधुमदस्याहार्यं भवति—९. १. २३.	
परिवर्ग्यः	७५ परिवर्ग्यः	द्वेष्यो मित्राणां परिवर्ग्यः ३ स्वानाम्—९. २. १४.	
	७६ जत्वः	यावतीर्भृङ्गा जत्वः कुरूरवः—jatū ९. २. २२.	
	७७ वृक्षसर्प्यः[2]	यावतीर्वघा वृक्षसर्प्यो बभूवुः—९. २. २२.	
	७८ शिक्यानि; रण्याय	यानि तेऽन्तः शिक्यान्याबेधू रण्याय कम्—९. ३. ६.	
	७९ स्वाहेभ्यः	स्वाहा देवेभ्यः स्वाहेभ्यः—९. ३. २५.	
संतु प्रजन्वो३ यस्या	८० प्रजन्वः	शिवास्ते सन्तु प्रजन्व इह या इमाः—nu ९. ४. ६.	
	८१ अनूक्यम्	परूंषि यस्य संभारा ऋचो यस्यानूक्यम्—९. ६. १.	
कुंभ्यो	८२ कुम्भ्यः	कुम्भ्यो वायव्यानि पात्राणि—९. ६. १७.	
प्रेक्ष्यते	८३ आहार्याणि	यदाहार्याणि प्रेक्षते—९. ६. १८.	
पाजस्यं	८४ पाजस्यम्	श्येनः क्रोडो ३ न्तरिक्षं पाजस्यम्—९. ७. ५.	
त्रिषु	८५ विश्वरूप्यम्	अमीमेद्वत्सो अनु गामपश्यद्विश्वरूप्यं त्रिषु योजनेषु —rūpíam ९. ९. ९=I. 164. 9.	
	८६ पस्त्यानाम्	ध्रुवं मध्य आ पस्त्यानाम्—९. १०. ८=I. 164. 30.	
संदेश्यात्सर्वस्मात्	८७ संदेश्यात्	संदेश्या३त्सर्वस्मात्पापादिमा मुञ्चन्तु त्वौषधीः—१०. १. ११.	
तद्रवः	८८ संबाधतन्द्र्यः[3]	प्रियाप्रियाणि बहुला स्वप्नं संबाधतन्द्र्यः—१०. २. ९.	Con. priyā pri-may be corrected.

1. Vn. उक्थम्. 2. Vn. सर्प्या. 3. Vn. तंद्रियः.

यो यजुष्यो देव	८६ यजुष्यः	यजुष्यो देवयजनः—१०. ५. १५.	
इति	९० नाड्यः	यस्य चतस्रः प्रदिशो नाड्य १ स्तिष्ठन्ति प्रप्यसाः—१०. ७. १६.	
कुंभे	९१ उदहार्यम्	ऊर्ध्वं भरन्तमुदकं कुम्भेनैवोदहार्यम्—ría-१०. ८. १४.	
	९२ विश्वदाव्यः	अग्निरैत्प्रदहन्विश्वदाव्यः—१०. ८. ३९.	
	९३ पाजस्यात्	पाजस्याज्जज्ञे यज्ञः—१०. १०. २०.	
	९४ असूर्वः[1]	सर्वे गर्भादवेपन्त जायमानादसुर्वः—sú १०. १०. २३.	
मर्त्यं देवत्यं देव-हेतिम्; देवत्यम् does not occ-ur; cp. देवत्याः 1. 22. 3.	९५ मर्त्यम्	मा नो ऽभि स्रा मर्त्यं देवहेतिम्—११. २. १९.	
	९६ अनूक्ये	खलः पात्रं स्फ्यावंसावीषे अनूक्ये—११. ३. ९.	
	९७ समाप्याः[2]	ओदनेन यज्ञवतः सर्वे लोकाः समाप्याः—११. ३. १९.	Text yajña- without accent.

॥ २१ ॥

मुंचंतु	९८ शपथ्यात्	मुञ्चन्तु मा शपथ्यादहोरात्रे अथो उषाः—११. ६. ७.	
	९९ उकथ्यः	एकरात्रो द्विरात्रः सद्यःक्रीः प्रक्रीरुकथ्यः—११. ७. १०.	
	१०० उर्व्यः	क्षत्रं राष्ट्रं षडुर्व्यः—११. ७. १८.	
	१०१ वर्जह्ये	पृष्टीर्वर्जह्ये पार्श्वे कस्तत्समदधादृषिः—११. ८. १४.	
अन्यदुप०	१०२ उपदेह्यम्	विद्याश्च वा अविद्याश्च यच्चान्यदुपदेश्यम्—११. ८. २३.	
	१०३ विश्वस्वम्	विश्वस्वं मातरमोषधीनाम्—su : súam १२. १. १७.	
भुजिष्यं३पात्रं	१०४ भुजिष्यम्	भुजिष्यं १ पात्रं निहितं गुहा यत्—१२. १. ६०.	
शतदामुकथ्यं; for शतदायमुकथ्यम्	१०५ उकथ्यम्	क्रव्यादमग्निं शशमानमुकथ्यं १ प्र हिणोमि पथिभिः पितृयाणैः—१२. २. १०.	
Cp. 7. 47. 1; 48. 1.	१०६ पृथ्याः	वशां च विद्यान्नारद ब्राह्मणास्तर्ह्येष्याः—१२. ४. १६.	
तर्ह्येष्या३स्वस्व	१०७ तन्वम्	रोहितेन तन्वं १ सं स्पृशस्व—१३. १. ३४.	
यच्च	१०८ भाव्यम्	त्वयीदं सर्वं जायतां यद्भूतं यच्च भाव्यम्—१३. १. ५४.	
रथनप्त्यः	१०९ नप्त्यः	अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः सूरो रथस्य नप्त्यः—naptías १३. २. २४=I. 50. 9.	
सोभ्वं	११० अभ्वम्	स एव मृत्युः सो३मृतं सो३भ्वं १ स रक्षः—१३. ४. २५.	ŚB. abhvám Ws. II. 1. 91b p. 216.
शामुल्यं३सर्ववीरं	१११ शामुल्यम्[3]	परा देहि शामुल्यम्—१४. १. २५.	
	११२ वचस्यम्	रयिं धेहि सर्ववीरं वचस्यम्—१४. २. ६.	
अनूच्यें आस्तां	११३ अनुच्ये	बृहच्च रथंतरं चानुच्ये ३ आस्ताम्—१५. ३. ५.	Text vānū-

1. Vn. दमूत्वा. 2. Vn. समाया:. 3. Vn. शामुल्यं३.

११४ तिरश्च्यै[1] यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं च तिरश्च्यै—१५. ३. ५.

११५ दुर्मर्ण्यः निर्दुरर्मण्य ऊर्जा मधुमती वाक्—ṇī १६. २. १.

यम्यं कामः ११६ यम्यम् यमस्य मा यम्यं १ काम आगन्—१८. १. ८=X. 10. 7.

कक्ष्येव ११७ कक्ष्या अन्या किल त्वां कक्ष्येव युक्तं परि ष्वजातै लिबुजेव वृक्षम्—१८. ११. ५=X. 10. 13

११८ विश्व्यम् अध त्यं द्रप्सं विश्वं विचक्षणम्—१८. १. २१=X. 11. 4.

अपीच्ये न वयं ११९ अपीच्ये अपीच्ये ३ न वयमस्य विद्म—१८. १. ३६=X. 12. 8.

१२० पथ्याः यत्रा नः पूर्वे पितरः परेता एना जज्ञानाः पथ्या ३ अनु स्वाः—१८. १. ५०=X. 14. 2.

१२१ बर्हिष्येषु उपहूता नः पितरः सोम्यासो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु (१८. ३. ४५=X. 15. 5.) इति यावद्वा।

असमासे सर्वेषु लिंगेषु वचनेषु च तन्वपदं स्वरितं भवति on margin

56. ॥ सर्वलिङ्गवचनेष्वसमासे[2] तन्वोपस्पृशतेति[2] ॥ १३=५६ ॥

१२२ [शिवया तन्वोप स्पृशत त्वचं मे—१. ३३. ४; १६. १. १२; TS. 5. 6. 1. 2.]

Corrected into kṣaiprāś, याद् combined पंचपद्यां चत्वारि क्षैप्रा भवंति उकारस्य च सर्वत्रांतोदात्तादीनि भवंति on margin

57 ॥ चत्वारि क्षैप्रश्चं[3] पञ्चपद्यामन्तोदात्तादीनि[4] यात् । उकारस्य सर्वत्र ॥ १४=५७ ॥

ūkārasya sarvatra III. 60 means that throughout the declension, if the final of the theme is-ū, the circumflex arising upon the conversion into a semivowel of an acute vowel before a grave is the Kṣaipra.

तस्योदाहरणानि :—

१२३ {विलीढ्यम् / ललाम्यम्} विलीढ्यं ललाम्यं १ ता अस्मन्नाशयामसि—viliḍhī : —ḍhíam; lalāmíam १. १८. ४.

१२४ {निर्लक्ष्म्यम्[5] / ललाम्यम्} निर्लक्ष्म्यं ललाम्यं १ निररातिं सुवामसि—lakṣmíam १. १८. १.

१२५ नद्यः तस्मादा नद्यो ३ नाम स्थ—nadyàs ३. १३. १.

१२६ वध्वः ये पूर्वे वध्वो ३ यन्ति—८. ६. १४.

पिप्पल्यः १२७ पिप्पल्यः पिप्पल्यः १ समवदन्त (६. १०९. २) इत्येवं प्रभृतीनि।

nad–, pip–, cited under antaḥpadepi pañcapadyām III. 59, meaning that even in the interior of a word, in a strong case, the circumflex arising upon the conversion into a semivowel of an acute vowel before a grave is the Kṣaipra.

1. Vn. तिरश्चे. 2. Ş नेषूसमासे; Vn, N, M, J –पस्पृतीति; P, R, Vn पस्पृशति; Vr –पस्पृशतिति. 3. Vn. क्षेप्रश्च. 4. V, P, Vr. –दात्तादीनि यात् ॥ उका–; Al, N and M पंचमंतोदात्तादीनि न्यायात्; J पंचपद्यामन्तोदातादीनी न्याया–; Vr पंचपद्योमंतोदातादीनि यात्; R मंतोदात्तानि दीयात्; Vn दात्तादीनि यात्. 5. Vn. लक्ष्म्यां.

57b ॥ ततोऽपवदति :—

॥ उर्व्वार्व्वा इव पृदाकाः३श्वश्रुरः स्वस्रवास्ते अस्यै वध्वै[1] संपत्न्यै ॥

tatopavadati urvārvā iva pṛdākvāḥ íśvaśuraḥ śvaśrvāḥ CCA. III. 60.

उर्वार्वाः   छिनद्मर्यस्य बन्धनं मूलमुर्वार्वा इव—६. १४. २.

पृदाकाः   पैद्वो रथर्व्याः शिरः सं बिभेद पृदाकाः—१०. ४. ५.

३श्वश्रुरः ? but cp. :—

श्वश्वै   स्योना श्वश्र्वै प्र गृहान्विशेमान्—१४. २. २६.

श्वश्वाः   ननान्दुः सम्राज्ञ्येधि सम्राज्ञ्युत श्वश्वाः—१४. १. ४४.

वध्वै   ते अस्यै वध्वै संपत्न्यै प्रजावच्छर्म यच्छन्तु—१४. २. ७३.

॥ २२ ॥

॥ प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः[2] ॥

---

1. Vn. repeats ते अस्य वध्वै संपत्येन. 2. N has ॥१४॥ ३॥ इति प्रातिशाख्ये प्रथमः प्रपाठकः ॥ J agrees with N and adds आथर्वणे प्रतिशाख्यमूलसूत्रे प्र. प्रपा–; R, Vr, and P read इति श्री अथर्ववेदे प्रातिशाख्यस्य प्रथमः प्रादः ॥ प्रपाठकः समाप्तः ॥ V. simply gives ॥३॥ प्रथमः पादः ॥ Al has इति श्री अथर्ववेदीयप्रातिशाख्ये प्रथमः पादः समाप्तः.

[द्वितीयः प्रपाठकः]

ॐ[1] कर्मन्कर्मन्नाभंगमधिश्रितेऽग्निहोत्रे वृत्रहा विमृधो वश्योजस्वान्विमृधो वशी विश्वाहा विश्वहेति यावद्वा ॥

प्रीतां corrected into प्रीताः

घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीताः[2] प्रपीतां ब्रह्मचारिभिरिह सहस्रसातमा[3] भव वसुधातरश्चेर्यक्ष्यमाणा भृगुभिरियक्षति हर्यत एकज त्वँ व्यसर्प्पो महि त्वं ज्योतयैनमप्सु ज्योतयमामकान्वृषण्यंतीव कंन्यलोशतीः कन्यलाः ॥ १ ॥

१ कर्मन्कर्मन्नाभंगमग्निमीडे—आऽभंगम्—४. २३. ३.
२ अधिश्रिते ऽग्निहोत्रे—अधि ऽश्रिते १५. १२. १.
३ वृत्रहा विमृधो वशी—विऽमृधः १. २१. १=X. 152. 2.
४ ओजस्वान्विमृधो वशी—विऽमृधः ८. ५: ४.
५ विश्वाहा ते सदमिद्भरेम—विश्वाहा ३. १५. ८.
६ व्रतं रक्षन्ति विश्वहा—विश्वहा ५. २७. ७=I. 90. 2.
७ घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीताः—प्रऽपीताः ३. १६. ७=VII. 41. 7; VS. 34. 40.
८ प्रपीतां ब्रह्मचारिभिः—प्रऽपीताम् ६. १०८. २.
९ इह पुष्टिरिह रस इह सहस्रसातमा भव—सहस्रऽसातमा ३. २८. ४.
१० वसवश्चातिष्ठन्वसुधातरश्च—वसुऽधातरः ५. २७. ६; VS. 27. 15.
११ इर्यक्षमाणा भृगुभिः सजोषाः—इर्यक्षमाणाः ४. १४. ५; VS. 17. 69.

इर्यक्ष्यमाणा

vasudhátaraḥ sahásrasātameti vasusahasrābhyām IV.45. ſya-bhiḥ cited under II. 87.

1 Vn. omits ॐ. 2. Vn. प्रपीनाः. 3. Vn. सावितमा.

१२ ह॒र्य॒क्षति॑ ह॒र्यतो॑ ह्व॒त्त इ॑य्यति—ह॒र्य॒क्षति॑ १८. १. २३=X. 11. 6.

१३ व॒शी व॒शां न॑यासा ए॑कज॒ त्वम्—ए॒क॒ऽज॒। त्वम् ४. ३१. ३=X. 84. 3.

व्यसर्पो १४ अ॒दो यद्दे॑वि प्र॒थमा॑ना पु॒रस्ता॑द्दे॒वैरु॒क्ता व्य॒स॑र्पो म॒हि॒ त्वम्—म॒हि॒। त्वम् १२. १. ५५; cp. KS. 7. 12. — W., SPP. mahitvám

१५ ज्यो॒तयै॑नं म॒हते॑ सौभ॑गाय—ज्यो॒तय॑ ७. १६. १. — VS. 27. 3. vardháy

१६ अ॒व॒का॒दा॒न॑भि॒शो॒चा॒न॒प्सु ज्यो॑तयमामका॒न्—ज्यो॒- ४. ३७. १०.

वृषण्यं-कं- १७ वृ॒त्तं॒वृ॒त्त॒मा रो॑हसि वृ॒ष॒ण्य॒न्ती॑व क॒न्य॒ला—वृ॒ष॒ण्य॒न्ती॑ऽइव। क॒न्य॒ला ५. ५. ३. — vr- cited as an ex. under IV. 99.

१८ उ॒श॒तीः क॒न्य॒ला इ॒माः—क॒न्य॒लाः १४. २. ५२.

58 ॥ क॒न्य॒लात्प्र॒त्य॒य॒स्या॒र्थे स्वरितस्तत्र लुप्यते ।
प्रत्ययस्यादिरित्युक्तमुशतीः कन्यला इमाः ॥ १ ॥

अ॒जु॒षे स॒खा॑या स॒युजा॑ स॒खा॑या प॒श्चात्पृ॒दा॑कवः स॒हस्रा॑क्षरं प्र पु॒रो नि प॒श्चाच्चि॒त्ति॑रा उ॒प॒ब॒र्ह॑णं चक्षु॑रा अ॒भ्यं॒ज॑नम॒वा॒यमै॑लव ऐ॒लै॑त्सोमो॒ निर॑णै॒द्ध्य॒मा॑नमनु दी॒ध्या॑ना दक्षि॒णां दि॒श॑मु॒भि नक्ष॑माणाव॒मूर्या उप॒ सूर्यं॒ उप॒ धन्या॑खरे गि॒री॒णामु॒प सा॒नु॒षूप॒ पात्रे॑ ह्व॒येथा॑मु॒प का॒मि॒नी॒र॒नु॒चि॒तम॒नु चि॒त्तेभिः॒ सं यु॑वे व॒शी यो मा॑ भू॒तेधि॒ जा॒ता परि॑ भू॒तम॒धि॒ श्रु॒तम॒धि॒ बु॒ध्य॑माना अधि॒ दी॒ध्या॑ना अ॒व॒त्क॒मे॑ज॒त्का म॒न॒स्कं बा॒ला॒दे॒क॒मणी॑य॒स्क॒मा॒र्न्नी इ॒व॒ घ॒र्म॒दु॒घे इ॒व॒ य॒मे इ॒वा॒पा॒जै॒त्कृ॒ष्णा॒मभि॒ ज्यो॒तिर॒श्नै॒त्प्रा॒हे॒द॒मि॒स्त॒क्मा॒न॒मप॒ बा॒ध॒तां रक्षो॒हा अप॒ बा॒ध॒या॒स॒त्पि॒शा॒चाँ अप॒बा॒ध॒मा॒नो गा॒तु॒वि॒दं ह॒वा॒म॒हे॒ ना॒ध॒मा॒ना म॒हि॒षो ना॒ध॒मा॒न॒स्य॒ नि॒षे॒दु॒क्षे॒प॒यो ना॒ध॒मा॒ना॒स्त॒व॒ यत्त॒ आ॒ब॒भू॒थ॒ प॒शूँ॒ हि प॒शु॒प॒ति॒र्ब॒भू॒य॒ प॒त्यु॒र्ज॒नि॒त्व॒म॒भि सं ब॑भूथ ॥

[उ॒श॒तीः क॒न्य॒ला इ॒माः—१४. २. ५२.]

१९ यो अ॒ग्नी॒षो॒मा॒व॒जु॒षे स॒खा॑या—स॒खा॑या ६. ६१. ३.

२० द्वा सु॑प॒र्णा स॒युजा॑ स॒खा॑या—स॒खा॑या ९. ९. २०=I. 164. 20.

पश्चात् २१ इ॒मे प॒श्चा[2] पृदा॑कवः—प॒श्चा १०. ४. ११.

पश्चात् २२ स॒हस्रा॑क्षरं प्र पु॒रो नि प॒श्चा—प॒श्चा १०. ८. ७; ११. ४. २२.

अभ्यंज २३ चि॒त्ति॑रा उ॒प॒ब॒र्ह॑णं चक्षु॑रा अ॒भ्य॒ञ्ज॑नम्—आः √अस् १४. १. ६=X. 85. 7.

२४ अ॒वा॒यमै॑लब ऐ॒लै॑त्—ऐ॒लै॑त् ६. १६. ३. — W. ailayit

२५ सोमो॒ निर॑णै॒त्—अ॒नै॑त् १०. ४. २६. — W. anayit

1. So. M, N, V, R, P; Vn, J कन्यया; S कंन्यला. 2. Vn. पश्ची.

२६ ये बध्यमानमनु दीध्यानाः—अनु । दी- २. ३४. ३; TS. 3. 1. 4. 2. W. vadh-

२७ दक्षिणां दिशमभि नक्षमाणौ—अभि । न- १२. ३. ८.

२८ अमूर्या उप सूर्ये—उप । सूर्ये १. ४. २=I. 23. 17.

२९ सुपर्णा वाचमक्रतोप द्यव्याखरे कृष्णा इषिरा अनर्तिषुः—उप । द्यवि ६. ४९. ३= X. 94. 5.

३० गिरीणामुप सानुषु—उप । सानुषु १०. ४. १४.

३१ सर्वांस्तौँ उप पात्रे ह्वयेथाम्—उप । पात्रे १२. ३. ४०.

३२ अस्मै कामायोप कामिनीः—उप । कामिनीः ३. ८. ४.

चित ३३ मम चित्तमनु[1] चित्तेभिरेत—अनु । चि- ३. ८. ६; ६. ९४. २; cp. HG. 1. 5. 11; AG. 1. 21. 7. C. anucittebhiḥ

३४ यः संग्रामान्नयति सं युधे वशी यः—सम् । युधे ४. २४. ७; TS. 4. 7. 15. 2; MS. 3. 16. 5: 190. 12.

३५ मा भूते ?

३६ श्रद्धाया दुहिता तपसोऽधि जाता—तपसः । अधि । जाता ६. १३३. ४.

३७ सप्ताज्यानि परि भूतमायन्—परि । भूतम् ८. ९. १८.

श्रुतम् ३८ तदन्यस्यामधि[2] श्रितम्—अधि । श्रितम् १. ३२. ४; १०. ८. १९; TB. 3. 7. 10. 3.

३९ स्योनाद्योनेरधि बुध्यमानौ—अधि । बु- १४. २. ४३; Kauś. 79. 12.

४० नाकस्य पृष्ठे अधि दीध्यानाः—अधि । दीध्यानाः १८. २. ४७.

४१ अदो यदवधावत्यवत्कमधि पर्वतात्—अवत्ऽकम् २. ३. १; Kauś. 25. 6. avatkám ejatkáḥ cited under II. 38.; IV. 25.

४२ एजत्काः शिपविलुकाः—एजत्ऽकाः ५. २३. ७.

४३ अदो यत्ते हृदि श्रितं[2] मनस्कं पतयिष्णुकम्—मनःऽकम् ६. १८. ३.

४४ बालादेकमणीयस्कम्—अणीयःऽकम् १०. ८. २५.

४५ इहैवाभि वि तनूभे आर्त्नी[3] इव ज्यया—आर्त्नी इवेत्यार्त्नीऽइव १. १. ३. 1. 82 prescribes such Pada-reading.

Vn. has नृपति इव (8.4-6. here). ४६ दुहाथां घर्मदुघे इव धेनू—घर्मदुघे इवेति घर्मदुघेऽइव ४. २२. ४; TB. 2. 4. 7. 8. The three ex. are cited under II. 82.

४७ यमे इव यतमाने यदैतम्—यमे इवेति यमेऽइव १८. ३. ३८=X. 13. 2.

४८ अपाजैत्कृष्णां रुशतीं पुनानः—अजैत् १२. ३. ५४; cp. X. 3. 1.

अश्रैत् ४९ अपावृक्तमोऽमि ज्योतिरश्रैत्—अश्रैत् १३. २. ९.

५० यो वः प्राहैत्—प्र । अहैत्—२. २४. १-८.

५१ अग्निस्तक्मानमप बाधतामितः—अप । बाधताम् ५. २२. १; Kauś. 29. 18. Cited as a counter-example under II 83. to show the necessity of the restriction "before a tadhita suffix. CA. II. 83. changes s into ṣ before tadhita suffix beginning with t.

५२ ऋच्चीकां रक्षो अप बाधयास्मत्—अप । बाधय १२. १. ४९.

५३ रक्षः पिशाचाँ[4] अपबाधमानः—अपऽबाधमानः १२. ३. १५.

५४ गातुविदं हवामहे नाधमानाः—√नाध् १३. २. ४३.

1. Vn. अनुचित्तमनुचित्तेभि. 2. Vn. अपिधिश्रुतम्. 3. Vn. आत्नी. 4. Vn. अश्रेत. 5. Vn. पिशाचैं.

५५ पृथिवीम्रो महिषो नाधमानस्य गातुः—नाध् १३. २. ४४.
५६ सत्रं नि षेदुर्ऋषयो नाधमानाः—नाध् १७. १. १४.
५७ विद्मा तमुत्सं यत आबभूथ—आऽबभूथ ४. ३१. ५. X. 45. 2. ājagántha
५८ पशूनां[1] हि पशुपतिर्बभूथ—बभूथ ११. २. २८.
५९ पत्युर्जनित्वमभि[2] सं बभूथ—बभूथ १८. ३. २=X. 18. 8. babhūva TA. 6. 1. 3.

59 ॥ एकारो विभक्त्यादेशै[3]श्छन्दसीति ॥ २ ॥

asmé yuṣmé tvé mé iti codāttāḥ I. 77; CCA. reads- nigame yuṣmadasmadbhyāṃ vibhakter itvam iṣyati.

पृचन्ति — त्वे — त्वे क्रतुमपि पृञ्चन्ति भूरि—५. २. ३=X. 120. 3.
पश्यंति — त्वे — पश्यन्ति त्वे न त्वे पश्यन्त्येनाम्—८. ९. ९. W. tve ná tve pa-
रणयंत्वस्मे — अस्मे — सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे—४. २१. १=VI. 28. 1.
अवस्त्राणि — अस्मे — अस्मे वस्त्राणि विश एरयन्ताम्—५. १. ३. Not recorded in the Concordance.
जंन्युः — अस्मे — नि ते मनो मनसि धाय्यस्मे जन्युः पतिस्तन्व१ मा विविश्याः—१८. १. ३=X. 10. 3.
अस्मे — अनमीवा इष आ धेह्यस्मे—१८. १. ४२=X. 17. 8. Concordance dhehi as

60 ॥ सजेः । पत्संगिनीरा सजंतु द्विषते त्वा सजामस्यासजंत्वमित्राणास्मिं तँ स्थाणावध्यासजामीति; सचतिरन्यत्र[4] ॥ ३ ॥

पत्सङ्गिनीरा सजन्तु विगते बाहुवीर्ये—५. २१. १०.
अयस्मयेनाङ्केन द्विषते त्वा सजामसि—७. ११५. १. W. sacā—
क्रव्यादो वातरंहस आ सजन्त्वमित्रान्वज्रेण त्रिषन्धिना—११. १०. ३.
तँ — अस्मिन्तां स्थाणावध्या सजामि—१४. २. ४८.

भवतीति शेषः on margin

61 ॥ आकमिति[6] मकारस्य[7] लोपः ॥ ४ ॥

अस्माकार्थाय जज्ञिषे—अस्माक । अर्थाय १. ७. ६.
एवास्माकेदं धान्यम्—अस्माक । इदम् ३. २४. ४.
अस्माकोती रिशादसः—७. ७७. १. VII. 59. 9. yuṣmákotī

ज्ञेयं इति शेषः on margin

62 ॥ शकल्येष्यादिषु पररूपम् ॥ ५ ॥

śakalyeṣyādiṣu pararūpam; ex. the same as here marked.

शकल्येषि यदि वा ते जनित्रम्—शकल्य ऽएषि १. २५. २.
बिभ्रतीः सोम्यं मध्वनमीवा उपेतन—उपऽएतन ३. १४. ३.
पराङमित्र एषत्वर्वाची गौरुपेषतु—उप । एषतु ६. ६७. ३.
उपेषन्तमुदुम्बलं तुण्डेलमुत शालुडम्—उपऽएषन्तम् ८. ६. १७. W. upaíṣa-

उपेषंतमुदुबलं

1. Vn. पशूनै. 2. Vn जंन्युः पतिष्ठितः. 3. N देशं; V देशः छ-. 4. V, S रंन्यत्र; R सचतेरन्यत्र. 5. Vn आसजंत्वमित्राणास्मि तँ स्थाणा- 6. N, M, J अकमि-. 7. All other mss. मकारलोपः. 8. P joins 4-5 into one; Al शकल्येष्या०.

20

प्रगृह्यसंज्ञौ वेदितव्यौ on margin

63 ॥ ईकारोकारौ[1] च सप्तम्यर्थे ॥ ६ ॥

īkārokārau ca saptamyarthe 1. 74.

तनू दक्षमा सुवतां[2] सुशेवम्—तनू इति ४. २५. ५.
आष्ट्री पदं कृणुते अग्निधाने—आष्ट्री इति ६. २७. ३.
अतो जातासो धारयन्त उर्वी—उर्वी इति १८. १. ३२=X. 12. 3.
मही नो वाता इह वान्तु भूमौ—मही इति १८. १. ३९.

रतो; यंत उर्व्वी

व्याप्तायाम् अरण्यान्याम्; X. 165.3 has āṣṭryām the less primitive form

C. takes urvī as dual.

C. mahatīm, or mahānto vātāḥ

पूर्वमित्यर्थे सयकारो वकारो भवति on margin

64 ॥ पूर्वमित्यस्मिन्नर्थे[3] सयकारम् ॥ ७ ॥

महो देवस्य पूर्व्यस्य धाम—४. १. ६.
प्र यदेते प्रतरं पूर्व्यं गुः—५. १. ४; Kauś. 34. 20.
स पूर्व्यो नूतनमाविवासत्—७. २१. १; SV. 1. 372.
युजे वां ब्रह्म पूर्व्यं नमोभिः—१८. ३. ३९=X. 13. 1.

पूर्वस्य corrected into पूर्व्यस्य

C. pūrvasya

W. gúḥ

सूरशब्दे शेषम् on margin; यांतरं

65 ॥ यकारलोपः[4] । प्रत्ययान्तरं वा ॥ ८ ॥

सूरः

यस्यासौ सूरो विततो महित्वा—४. २. ४.
मह्यं सूरो अभरज्ज्योतिषे कम्—६. ६१. १.
जगाम सूरो अध्वनो वि मध्यम्—७. ७२. २=X. 179. 2.
अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः सूरो रथस्य नप्त्यः—१३. २. २४=I. 50. 9.
सूराय विश्वचक्षसे—१३. २. १७=I. 50. 2.
सूरो अह्नां प्रतरीतोषसां दिवः—१८. ४. ५८.
सूरो न हि द्युता त्वं कृपा पावक रोचसे—१८. ४. ५९=VI. 2. 6.

mahitvā is cited on tve cāntodātte IV. 26.

शेषः on top of the line; यांतरं Ms. omits virāmas.

66 ॥ यकारलोपः । प्रत्ययान्तरं वा । अपवादो वा[5] ॥ ९ ॥

मर्तः

गावो मर्तस्य वि चरन्ति यज्वनः—४. २१. ४=VI. 28. 4.
यो नो मर्तो मरुतो दुर्हृणायुः—७. ७७. २; TS. 4. 3. 13. 3.
अग्ने मर्तो[6] अमर्त्यस्त्वं नः—८. ३. २०=X. 87. 21.
तत्र मर्तो वि जायते—९. ३. २०.
अग्निं मर्तास इन्धते—१२. १. २०.
यस्ते अग्ने सुमतिं मर्तो अख्यत्—१८. १. २४=X. 11. 7.
देवो यन्मर्तान्यजथाय कृण्वन्—१८. १. २९=X. 12. 1.
मर्तासश्चिदुर्वशीरकृप्रन्—१८. ३. २३.

मर्त्तः with double t in all cases

C. martyān

॥ २ ॥

1. Al ईकारौका-, Ṣ ईकारौकारौ च सप्तम्यर्थे. 2. Vn सुवतं. 3. Al, and Ṣ स्मिन्नर्थे. 4. M लोपप्रत्य. 5. Vr अत्पवादो. 6. Vn. मर्तं*.

67 ॥ वृषभ इति देवताख्यानम्[1] ॥ १० ॥

वृषभः—

श्रृंगो — १ सहस्रश्रृङ्गो वृषभो यः समुद्रादुदाचरत्—४. ५. १=VII. 55. 7.

२ यश्चर्षणिप्रो वृषभः[2] स्वर्वित्—४. २४. ३.

वृषभो वाचमैरयद् — ३ प्राग्नये वाचमीरय वृषभाय क्षितीनाम्—६. ३४. १=X. 187. 1.

वृषभाय — ४ दक्षिणतो वृषभ[3] एषि हव्यः—६. ९८. ३; TS. 2. 4. 14. 2.

५ अपां गर्भं वृषभमोषधीनाम्—७. ३९. १=I. 164. 52.

६ वृषभं वाजिनं वयं पौर्णमासं यजामहे—७. ८०. २. — TB. 3.7.5.13 and ApŚ.2. 2. 5 ṛṣabhám.

ओजोजायथा वृषभ — ७ इन्द्र क्षत्रमभि वाममोजो ऽजायथा वृषभ चर्षणीनाम्—७. ८४. २=X. 180. 3.

८ शाक्करा वृषभा[4] ये स्वराजः—९. १. ९. — LŚ 3.5.15 ṛṣa-

९ अपां[5] वृषभः—१०. ५. १८.

१० वृषभो ऽसि स्वर्ग ऋषीनार्षेयानाच्छ—११. १. ३५. — TB. 3.10.4.2 ṛṣa-

वृषभाया वृष्णे — ११ शाकाय दध्रे वृषभाय वृष्णे—१२. १. ३७.

१२ पर्वतस्य वृषभस्याधि पृष्ठे—१२. २. ४१.

१३ सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः—१३. २. १२; KS. 35. 18.

१४ यो रोहितो वृषभस्तिग्मशृङ्गः—१३. १. २५; Kauś. 18. 25.

१५ वत्सो विराजो वृषभो मतीनाम्—१३. १. ३३; Kauś. 12. 4.

अपां वृ — १६ अतिसृष्टो अपां[6] वृषभः—१६. १. १; Kauś. 9. 9.

बाहुम् — १७ उप बर्बृहि वृषभाय बाहुम्—१८. १. ११=X. 10. 10.

१८ आ रोदसी वृषभो रोरवीति—१८. ३. ६५=X. 8. 1.

श्रेयमिति शेषः on margin — 68 ॥ अस्तेः[7] प्रैषण्या मध्यमस्यैकवचनम् ॥ ११ ॥

69 ॥ शिवा नं इहैधि सहुरे हूत एधि सह मेधयैधीहैधि पुरुषेहैवैधि मापं च्योष्ठाः समुद्र इवैध्यक्षितोऽजस्र एधि पयसा सहैधि देवताभिः सहैध्यत्रैवैधि पितृषु पुरुसुगंधिरेधि सम्राण्येधीति त्रीण्यपतिघ्नीहैधि चारुरेधि प्रियः इहैवैधि धनुसनिरिहैधि वीर्यवत्तर ईत्येतेरिहीत्यन्यत्र ॥ १२ ॥

एधि √अस्

१ शिवा नं इहैधि—३. २८. ३.

1. V, P, Vr, R, and Al omit देवता; As omits दे-नम्. 2. Vn repeats वृषभः. 3. Vn वृषभं. 4. Vn वृषभां. 5. Vn अपां. 6. Vn अपँ. 7. Al, P आस्ते पै-, P आस्तेः, M इस्ते; Ş अस्ते; Vn अस्ते प्रे; M, P, R प्रेषण्या; Vr आस्तेः ॥ त्येतेरिहि प्रैष-. 8. V omits इत्येतेः and reads इहीत्यन्यत्र; Vr, P इत्येतेरिहेहीन्यत्र; Al इत्योनेरिहित्यन्यत्र; P इत्येते- पुर- as one sūtra.

२ सेनानीर्नः सहुरे हूत एधि—४. ३१. २=X. 84. 2.

W. notes on parābhyām enaḥ III. 80 that a part of his mss. read senānīr naḥ but the edition follows the prevailing authority of the others and gives naḥ with the RV. X. 84.2.

३ क्रत्वा नो मन्यो सह मेद्येधि—मेदी । एधि ४. ३१. ६=X. 84. 6.

४ इहैधि पुरुष सर्वेण मनसा सह—५. ३०. ६.

ज्योष्ठाः ५ इहैवैधि माप ज्योष्ठाः—६. ८७. २=X. 173. 2.

ध्यक्षितः ६ समुद्र इवैध्यक्षितः—६. १४२. २.

७ इहैव त्वमजस्र एध्यग्ने—७. ७८. १.

८ साकं सजातैः पयसा सहैधि—११. १. ७; Kauś. 61. 20.

९ प्रत्यङ्क्तेनां देवताभिः सहैधि—११. १. २२.

एत्रैवै १० अत्रैवैधि पितृषु जागृहि त्वम्—१२. २. १०.

पुरुषुगंधिः ११ ज्योगेव नः पुरुषगन्धिरेधि—१२. २. ४९.

सम्राज्ञ्येधि १२ एवा त्वं सम्राज्ञ्येधि (१४. १. ४३, ४४) इति त्रीणि ।

Vn. ह्ये

Cited as an example under na samo rājatau (II.26), which negatives natalization of m of sam before rāj.

१३ अदेवृघ्न्यपतिघ्नीहैधि—१४. २. १८.

१४ संवेशने तन्वा ३ चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे—१८. ३. ७=X. 56. 1.

१५ इहैवैधि धनसनिरिहचित्त इहक्रतुः ।

१६ इहैधि वीर्यवत्तरो वयोधा अपराहतः—१८. ४. ३८; Kauś. 70. 1.

70 ॥ परस्तात्[2]—

१ उत यो द्यामतिसर्पात्परस्तात्—४. १६. ४. — C. puras-

२ यदन्तरा[3] रोदसी यत्परस्तात्—४. १६. ५. — C. puras-

In the MS. examples follow पर—which is given as a sūtra

३ पूषा परस्तादपथं वः कृणोतु—६. ७३. ३.

४ अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तात्—६. १२२. १; TA. 2. 6. 1.

५ भयं परस्तादभयं ते अर्वाक्—८. १. १०. — C. puras-

६ न वि जानामि यतरा परस्तात्—१०. ७. ४३; AB. 3. 43. 5.

७ यत्रातिष्ठन्नेकपत्नीः परस्तात्—१०. ८. ३९.

८ अमोचि शुक्रो रजसः परस्तात्—१३. २. ८.

९ अर्वाङ् परस्तात्प्रयतो व्यध्वे—१३. २. ३१.

शेयानीति शेषः on margin

70b—पुरस्तादन्यानि ॥ १३ ॥

॥ ३ ॥

आकारांतेष्वैकारांतानि पदानि ज्ञेयानि on margin

71 ॥ ऐकारान्तान्याकाराबाधे[4] ॥ १४ ॥

१ प्रजाया अरातिं नयामसि—प्रऽजायै १. १८. १.

२ अशां निर्ऋत्या अकः—निःऽऋत्यै २. २५. १.

३ मह्या अरिष्टतातये[5]—मह्यै ३. ५. ५.

This is cited under tātili IV. 20.

1. Vn. सहमाध्यीहैधि. 2. V पुरस्तान्यदेति; Al स्तादन्यति. 3. Vn. omits यदन्तरा......भयं परस्तात्. 4. N एकारांतान्याकारांतबाधे; M ऐकारांतान्याकारांताबाधे; S ऐकारांतान्या-, P एकारांतान्याकाराबाधे; R एकारांतान्यकारा. 5. Vn. ० तातये.

४ निर्ऋत्या अकरं नमः—निःऽऋत्यै ५. ७. ९.

५ अरात्या अकरं नमः—अरात्यै ५. ७. १०.

६ सुवीरताया इदमा ससद्यात्—सुवीरतायै ६. २९. ३.

७ सरस्वत्या उरुव्यचे—सरस्वत्यै ६. ४१. २.

८ अस्या इच्छन्नग्रुवै पतिम्—अस्यै ६. ६०. १.

९ धातास्या अग्रुवै पतिं दधातु प्रतिकाम्यम्—अस्यै ६. ६०. ३.

१० त्वष्टा तमस्या आ बध्नात्—अस्यै ६. ८१. ३.

शिक्ष्यात् ११ येना संगछा उप मा स शिक्षात्—संगछै ७. १२. १.

१२ जातायां उत ते नमः—जातायै १०. १०. १.

१३ जिह्वायां आस्याय ते—जिह्वायै ११. २. ६.

१४ तस्यै हिरण्यवक्षसे पृथिव्या अकरं नमः—पृथिव्यै १२. १. २६.

१५ अशन्या[1] इषुमत्यै—अशन्य १२. ३. ५८.

१६ अस्यै नार्यां उपस्तरे—नार्यै १४. २. २१; Apmb. 1. 8. 1.

१७ अस्यै देवताया उदकं याचामि (देवतायै १५. १३. ८.) इति।

This is cited as an example under II. 21, which means that final y and v, following a vowel, are dropped; II, 24, according to Śākaṭāyana, there takes place in these cases an attenuated utterance of y and v, as regards the contact; III. 35 = when y or v has been dropped the preceding vowel remains unchanged.

ज्ञेयानीति शेषः on margin

72 ॥ यान्याकारोपधानि[2] मकारान्तानि तानि स्त्रियैकवचनानि[3] ।
ह्रस्वोपधानि पुंवचनानि ॥ १५ ॥

१ उतामूं द्यां[4] वर्ष्मणोप स्पृशामि—अमूम् fem; अमुम् masc.; ४. ३०. ७= X. 125. 7

यंतु मे २ अमूं सं वानयन्तु मे—६. ९. ३. amūḥ sam vana-

३ अमूं च मां[5] च सं नुद—६. १३९. ३.

४ कुहूं देवीं सुकृतं विद्मनापसम्—७. ४७. १; TS. 3. 3. 11. 5.

छिंधि ५ उदमूं छिन्धि[6] तृष्टिके—७. ११३. १.

पूर्ति ६ पूर्तिं सेना कृणोत्वमूम्—८. ८. २.

हनन्नमूं हनन्नमूं ७ यथा सेनाममूं हनन्—८. ८. १४–१५.

८ सेनाममूं हतम्—८. ८. १७–१८.

९ तेनाहममूं सेनां नि लिम्पामि—११. १०. १३. C. amūḥ senām

न ते नूनं १० न ते तनूं तन्वा३ सं पपृच्याम्—१८. १. १३. C. nūnam for tanūm

११ न धा उ ते तनूं तन्वा ३ सं पपृच्याम्—१८. १. १४. X. 10. 12 तन्वं

॥ ४ ॥

1. Vn. अकरनशत्या. 2. Vn. यछात्रान्याकारोकाइरापध्वानि पकारांतानि ताझानि etc.; N, J read यान्याकारोपधानि पकारांतानि मका–; R read as N, but put fullstop after M puts fullstop after यान्याकारोपधानि, the rest as in N; V, P, Vr, and तानि स्त्रियै० ॥ ह्रस्वो as स्त्रियैकवचनानि, thus making two sūtras. 3. Al, V read यान्याकारोपधानि पकारांतानि मकारांतानि ॥ स्त्रियैकवचनानि ह्रस्व–. 4. Vn यैं वर्णाणा. 5. Vn. मा च. 6. Vn. two sūtras; Ṣ. यान्याकारोपधांतानि ॥ पकारांतानि मकारांतानि ॥ स्त्रियैकवचनानि ह्रस्व–. 4. Vn यैं वर्णाणा. 5. Vn. मा च. 6. Vn. उदमूमछिंधि.

उष्मा, ङेयानीति शेषः on mar.

73 ॥ ऊष्मान्तानि[1] स्वरान्ताबाधान्याकारान्तात् स्त्र्यामेकवचनानि[2] ॥ १=१६ ॥

ākāropadhasya lopaḥ II. 55 prescribes the dropping of visarjanīya, when preceded by ā.

वचनं

74 ॥ लोपसंदेहे तदा यत्पञ्चमीषष्ठयोरेकवचनम् ॥ २=१७ ॥

ङेया इति शेषः on margin

75 ॥ तृतीयासंदेहे सान्ताच्च; स्त्रीपुंसयोः प्रथमाया एकवचनम् । अनुनासिकान्ताद्धातोः कृतात्वात्प्रत्ययलोपिनः ॥ ३=१८ ॥

MS. omits virāmas between स्त्रीपुंसयोः and प्रत्ययलोपिनः

76 ॥ आकारान्ताच्च[3] प्रत्ययलोपिनः ॥ ४=१९ ॥

रांतादेव

77 ॥ आख्यातं गकारान्तादेव[4] ॥ ५=२० a ॥

78 ॥ भूतेऽद्यतन्या[5] मध्यमस्यैकवचनम् ॥ २० b ॥

॥ बहुवचनं परपूर्वमकारान्ताच्च प्रातिपदिकात्प्रथमाया बहुवचनम् । तानि सर्वत्र ॥ २० c ॥

॥ ५ ॥

१ वशा हि सत्या वरुणस्य राज्ञः—वशाः । सत्याः १. १०. १.

C. vaśā vaśāni; satyā satyāni.

२ यो अभ्रजा वातजा यश्च शुष्मः—अभ्रऽजाः । वातऽजाः १. १२. ३.

३ विष्वक्पुनर्भुवा मनः—पुनःऽभुवाः १. २७. २.

C. punarbhavā

४ या विश्वावसुं गन्धर्वं सचध्वे—याः २. २. ४.

५ दूष्या दूषिरसि हेत्या हेतिरसि मेन्या मेनिरसि—दूष्याः, हेत्याः, मेन्याः २. ११. १; Kauś. 39. 1.

६ अया यमस्य सादनम्—अयाः २. १२. ७.

७ नाभ्या वि वृहामि ते—नाभ्याः २. ३३. ४.

८ प्रियो मृगाणां सुषदा बभूव—सुऽसदाः २. ३६. ४.

९ अनाप्ता ये वः प्रथमा यानि कर्माणि चक्रिरे—प्रथमाः ४. ७. ७; ५. ६. २; KS. 38. 14; ApŚ. 16. 18. 7.

C. prathamā-prathamāni.

१० आर्मूला सहजा वज्र सायक—सहऽजाः ४. ३१. ६=X. 84. 6.

११ त्वयाध्यक्षेण पृतना जयेम (पृतनाः ५. ३. १=X. 128. 1.) इति यावद्वा ।

१२ उरुव्यचा नो महिषः शर्म यच्छतु—उरुव्यचाः ५. ३. ८=X. 128. 8.

१३ मेन्या मेनिरसि—मेन्याः ५. ६. ९.

संजया

१४ सृगुं हिंसित्वा सृञ्जया वैतहव्याः पराभवन्—सृन्ऽजयाः ५. १९. १.

TS. (6.6.2.) pada keeps it undivided.

---

1. Vn. उष्मांतानि. 2. J, N count ॥ १५ ॥ ४ ॥ ; J has ॥ १५ ॥ १ ॥ ; the rest of the mss. giving only ॥ १ ॥. 3. N अकारांता;– (J, प्रत्ययलोपिनः); Ṣ आकारोताच्च; V अकारांतात्प्रत्ययलोपिंनः, P आकारांतात् ; Vr आकारांतात्प्रत्ययलोपिनिः. 4. N, J आख्यातं ङाकारांतादेव भूतेष as one sūtra; M आ– ङाकारांतावह्नूतेद्वितेन्यामध्य–. 5. Ṣ –तंन्या म–; V, P, R, Vr put fullstop after एव and thus make two sūtras.

गृह्णानो १५ गृह्या गृह्णानो बहुधा वि चक्ष्व—गृह्याः acc. ५. २०. ४.

१६ अस्या नार्यां गवीन्योः—नार्याः ५. २५. १०-१३.

१७ प्रैषा यज्ञे निविदः स्वाहा—प्रऽएषाः ५. २६. ४.

१८ यथा भूमिर्मृतमना मृतान्मृतमनस्तरा—मृतमनाः ६. १८. २.

१९ वृष्टिर्या विश्वा निवतस्पृणाति—विश्वाः। निऽवतः ६. २२. ३.

viśvā-viśvāni; This is cited under nivatas-pṛṇātau. II. 78.

२० यशस्विनं नमसाना विधेम—नमसानाः ६. ३९. २.

२१ इष्वा ऋजीयः[1] पततु—इष्वाः abl. ५. १४. १२=X. 18. 14.

रंहा २२ वातरंहा भव वाजिन्युज्यमानः—वातऽरंहाः ६. ९२. १; VS. 9. 8; ŚB. 5. 1. 4. 9.

नयंतु २३ अन्यत्रास्मदघविषा नयन्तु—अघऽविषाः acc. ६. ९३. २.

२४ अग्नीषोमा वरुणः पूतदक्षा वातापर्जन्ययोः सुमतौ स्याम—पूतदक्षाः ६. ९३. ३; see also 5. 22. 1.

२५ तिस्रः सरस्वतीरदुः सचित्ता विषदूषणम्—सऽचित्ताः ६ १००. १.

२६ नक्षत्रजा जायमानः सुवीरः—नक्षत्रजाः ६. ११०. ३.

२७ शृणातु ग्रीवाः प्र शृणातूष्णिहा वृत्रस्येव शचीपतिः—उष्णिहाः acc. ६. १३४. १.

W. uṣṇihā

२८ स देव सुमना भव—सुऽमनाः ६. १२३. ५.

२९ दमूना देवः सविता वरेण्यः—दमूनाः ७. १४. ४; AB. 3.

धनानि ३० वयं राजसु प्रथमा धनान्यरिष्टासो वृजनीभिर्जयेम—प्रथमाः ७. ५०. ७=X. 42. 10.

C. prathamā-prathamāni; rājasu cited under sau ca IV.32

३१ मधोर्दुग्धस्याश्विना तनाया वीतम्—तनायाः gen. ७. ७३. ५; AŚ. 4. 7. 4.

पूर्वचित्ता ३२ मा त्वा नि क्रन्पूर्वचित्ता निकारिणः—पूर्वचित्ताः ७. ८२. ३.

VS. 27.4; TS. 4.1. 7.2 -citto; MS. 2.12. 5: 148.17 -cittau.

हन्यंतां ३३ परःसहस्रा हन्यन्ताम्—परःऽसहस्राः ८. ८. ११.

वृहद् ३४ बृहद्धत्या निर्मितम्—बृहत्याः abl. ८. ९. ४.

३५ इदं मानस्य पत्न्या[2] नद्धानि वि चृतामसि—पत्न्याः ९. ३. ५.

एकमुखा ददाति ३६ सहस्रं स एकमुखा ददाति—एकमुखाः acc. ९. ४. ९.

३७ पार्श्वे आस्तामनुमत्या भगस्यास्तामनूवृजौ—अनुमत्याः ९. ४. १२.

हृद ३८ नाभ्या हृदयादधि—नाभ्याः ९. ८. १२.

वहंति ३९ उत्तानायां दश युक्ता वहन्ति—युक्ताः ९. ९. १४=I. 164. 14.

४० धुरा न युक्ता रजसो वहन्ति—युक्ताः ९. ९. १९=I. 164. 19.

४१ बहुप्रजा निर्ऋतिरा विवेश—बहुप्रजाः ९. १०. १०=I. 164. 32.

1 Vn. जझीया. 2 Vn. यत्न्या.

४२ कृणुत धूमं वृषणः सखायोऽद्रोघाविता वाचमच्छ—अद्रोघऽअविताः ११. १. २; Kauś. 60. 22.

S. avitā in Pada and so is C.

अभिभा श्वानो ४३ परः कोष्टारो अभिभाः श्वानः परो यन्त्वघरुदो विकेश्यः—अभिऽभाः ११. २. ११.

४४ मा नो ऽभि स्रा मत्यं देवहेतिम्—स्राः √ सृज ११. २. १९.

C. martyam

सं ४५ मा नः सं स्रा दिव्येनाग्निना—स्राः ११. २. २६.

४६ इडा प्रैषा ग्रहा हविः—प्रऽएषाः ११. ७. १८.

वक्ष्या ४७ हिरण्यवक्षा जगतो निवेशनी—हिरण्यवक्षाः १२. १. ६.

रासमानाः ४८ वसूनि नो वसुदा रासमाना—वसुऽदाः १२. १. ४४.

प्रति बुध्यमानाः ४९ दीर्घं न आयुः प्रतिबुध्यमाना वयं तुभ्यं बलिहृतः स्याम—प्रतिबुध्यमानाः १२. १. ६२.

प्रतिमन्यूयमाना वयम् ? but cp :—

५० अधरे पद्यन्तामप्रतिमन्यूयमानाः—१३. १. ३१.

क्रिष्या गोर्ध- ५१ छिनत्ति कृष्या गोर्धनाथं क्रव्यादनुवर्तते—कृष्याः १२. २. ३७.

मृयते ५२ स्रिया यन्म्रियते पतिः—स्रियाः १२. २. ३९.

काम्याहृव्य ५३ ये ऽश्रद्धा धनकाम्याक्रव्यादा समासते—अश्रद्धाः। धनऽकाम्या । आत् । क्रव्यऽअदा १२. २. ५१.

Cited under kāmyāmreḍitayoḥ IV. 40.

५४ अरण्यान्या गह्वरं सचस्व—अरण्यान्याः १२. २. ५३.

५५ विश्वव्यचा घृतपृष्ठो भविष्यन्—विश्वव्यचाः १२. ३. १९; Kauṣ. 61. 24.

५६ अनामनात्सं शीर्यन्ते या[2] मुखेनोपजिघ्रति—याः १२. ४. ५.

५७ यदस्या गोपतौ सत्या लोम ध्वाङ्क्षो अजीहिडत्—सत्याः १२. ४. ८.

५८ विलिप्त्या बृहस्पते[3] या च सूतवशा वशा—विऽलिप्त्याः १२. ४. ४४.

W. viliptī yá viliptī yā Con. ?

५९ शुची ते चक्रे यात्या व्यानो अक्ष आहतः—यात्याः १४. १. १२ = X. 85. 12.

६० येन महानघ्न्या जघनम्—महाऽनघ्न्याः १४. १. ३६.

W. takes -nagnyáḥ; but all the authorities read -naghnyáḥ

६१ येनाग्निरस्या भूम्या हस्तं जग्राह दक्षिणम्—भूम्याः १४. १. ४८.

६२ शालाया देव्या द्वारे[4] स्योनं कृण्मो वधूपथम्—देव्याः १४. १. ६३.

हंतु ६३ उद्व ऊर्मिः शम्या हन्त्वापो योक्त्राणि मुञ्चत—शम्याः acc. १४. २. १६. III. 33. 13.

६४ तदा रोहतु सुप्रजा या कन्या विन्दते पतिम्—सुऽप्रजाः १४. २. २२.

६५ बृहस्पतिर्मे आत्मा नृमणा नाम हृद्यः—नृऽमनाः १६. ३. ५.

Cited as an example under avagrahād ṛkārāt III. 85.

६६ स्वधा याश्चकृषे जीवंस्तास्ते सन्तु मधुश्चुतः—स्वधाः १८. २. २०; Kauś. 82. 21.

Sāyaṇa "svadhā annam."

1. Vn. -वक्ष्या. 2. Vn. यां. 3. Vn. बृहते. 4. Vn. द्वारै. 5. Vn. हन्तु. 6. Vn. नामः.

६७ विश्वा मृधौ अभिमातीर्जयेम—विश्वाः १८. २. ५९; cp. X. 18. 9.

पुरोगवा जे अ- ६८ पुरोगवा ये अभिशाचौ अस्य—पुरःऽगवाः १८. ४. ४४. W and C -śācaḥ against all authorities

॥ ६ ॥

६९ अमुंक्था यक्ष्मात्—अमुक्थाः √मुच् २. १०. ६.

७० सं ह्यज्ञास्था वरुणैः संविदानः—अज्ञास्थाः ३. ४. ६. W. varṇaiḥ "with the castes."

७१ यो गिरिष्वजायथा वीरुधां बलवत्तमः—अजायथाः ५. ४. १.

७२ कुरुथा बलासं कासमुंद्युगम्—कुरुथाः ५. २२. ११. Text kāsam

७३ इन्द्रं वृत्रमभि वाममोजो ऽजायथा वृषभ चर्षणीनाम्—अजायथाः ७. ८४. २= X. 180. 3.

७४ विषे विषमपृक्था विषमिद्वा अपृक्थाः—अपृक्थाः ७. ८८. १.

७५ मा गतानामा दीधीथा ये नयन्ति परावतम्—दीधीथाः ८. १. ८.

माव्वपथा ७६ तमं एतत्पुरुष मा प्र पत्था भयं परस्तादभयं ते अर्वाक्—पत्थाः ८. १. १०.

७७ उत्क्रामातः पुरुष माव पत्था मृत्योः पड्वीशमवमुञ्चमानः—अव। पत्थाः ८. १. ४.

cut in the Ms. ७८ मा छित्था अस्माल्लोकात्—छित्थाः ८. १. ४.

७९ अधा स वीरैर्दशभिर्वि यूया यो मा मोघं यातुधानेत्याह—वि। यूयाः ८. ४. १५ = VII. 104. 15.

८० यदुदरं वरुणस्यानुप्राविशथा वशे—अविशथाः १०. १०. २२.

८१ अग्नेऽजनिष्ठा महते वीर्याय—अजनिष्ठाः ११. १. ३; Kauś. 60. 23.

८२ यामिन्द्रेण संधां समधत्था ब्रह्मणा च बृहस्पते—अधत्थाः ११. १०. ९. C. -dhattāḥ "chāndaso varṇavikāraḥ"

८३ मा नः पश्चान्मा पुरस्तान्नुदिष्ठा मोत्तरादधराद्युत—नुदिष्ठाः १२. १. ३२.

व्यथिष्ठा ८४ मा व्यथिष्ठा यज्ञायुधैराज्येनातिषक्ता—व्यथिष्ठाः १२. ३. २३.

८५ अर्कः समिद्ध उदरोचथा दिवि—अरोचथाः १३. ३. २३.

८६ मा व्यथिष्ठा मया सह—व्यथिष्ठाः १४. १. ४८.

८७ अमुंच्या द्रुहः पाशान्—अमुच्याः gen. १६. ६. १०.

८८ ग्राह्याः दशवृक्ष मुञ्चेमं रक्षसो ग्राह्या अधि यैनं जग्राह पर्वसु—२. ९. १.

८९ निर्ऋत्याः क्षेत्रियात्त्वा निर्ऋत्या जामिशंसाद्द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्—२. १०. १; Kauś. 27. 7

९० अदित्याः अदित्या यत्तन्वः संबभूव—३. २२. १.

९१ हेत्याः सो अस्मान्त्सर्वतः पातु हेत्या देवासुरेभ्यः—४. १०. ५. C. hetyā hananena.

९२ कुलपाः कुलपा न व्राजपतिं चरन्तम्—कुलऽपाः ७. ७२. २= X. 179. 2.

९३ अभिभाः मा नो विददभिभा मो अशस्तिः—१. २०. १; ५. ३. ६; KS. 40. 10.

1. Vn. वृषभा. 2. Vn. अपृंथा. 3. Vn. प्रविशथा. 4. Vn. पासात.

९४ स्वस्तिदाः स्वस्तिदा विशां पतिः—१. २१. १=X. 152. 2.

९५ सुमनाः दशमीमुग्रः सुमना वसेह—३. ४. ७.

९६ ऋतस्थाः स हि दिवः स पृथिव्या ऋतस्था मही क्षेमं रोदसी अस्कभायत्—४. १. ४. W. áska-

९७ आत्मदाः; बलदाः य आत्मदा बलदाः—४. २. १=X. 121. 2.

९८ वयोधाः देवो देवाय गृणते वयोधा विप्रो विप्राय स्तुवते सुमेधाः—५. ११. ११.

९९ सजोषाः आ याह्यग्ने वसुभिः सजोषाः—५. १२. ३=X. 110. 3.

१०० सदान्वाः शङ्खेनामीवाममतिं शङ्खेनोत सदान्वाः—४. १०. ३.

१०१ स्रोत्याः परेणेहि नवतिं नाव्या ३ अति दुर्गाः स्रोत्या मा क्षणिष्ठाः परेहि—१०. १. १६.

durgás s- is cited as an example under visarjanīyasya parasasthāno'ghoṣe II. 40.

79 ॥ एना अनुदात्तम् ॥ ६=२१ ॥

॥ ७ ॥

तास्त्वं जुषस्व प्रति चैना गृहाण—च । एनाः ५. २९. १४.

एता एना व्याकरं खिले गा विष्ठिता इव—एनाः ७. ११५. ४.

मर्याः ?

१०२ अनागाः अनागा देवाः शकुनो गृहं नः—अनागस् ६. २७. २=X. 165. 2.

१०३ तपोजाः मह्यं देवा उत विश्वे तपोजा मह्यं देवः सविता व्यचो धात्—६. ६१. १.

१०४ नृचक्षाः श्येनो नृचक्षा[2] अवसानदर्शः—नृऽचक्षाः ७. ४१. १.

शुंभंत १०५ ताः शुद्धाः सतीस्ता उ शुम्भन्त एव—१२. ३. २६.

१०६ ग्नाः उत ग्ना व्यन्तु देवपत्नीः—ग्नाः । व्यन्तु ७. ४९. २=V. 46. 8.

१०७ धिष्ण्याः पुनरग्नयो धिष्ण्या यथास्थाम कल्पयन्तामिहैव ७. ६७. १; ŚB. 14.9.4.5.

१०८ संवत्सरीणाः संवत्सरीणा मरुतः स्वर्का उरुक्षया सगणा मानुषासः—संवत्सरीणाः ७. ७७. ३; TS. 4. 3. 13. 4.

१०९ उषाः शमुषा नो व्युच्छतु—७. ६९. १; TA. 4. 42. 1.

हतवर्चाधिया ११० हतवर्चाः अयज्ञियो हतवर्चा भवति—१२. २. ३७.

१११ अधिपाः यस्यां सोमो अधिपा मृडिता च—१२. ३. ९.

यदक्षेषु ११२ वदाः यदक्षेषु वदा यत्समित्याम्—√वद्; subjunctive १२. ३. ५२.

1. Vn. स्वस्तिदाः. 2. Vn. नृचक्षास्तिपोजानृचक्षास्ताउः.

११३ रात्र्याः — रात्र्या वत्सो ऽजायत—१३. ३. २६.

११४ भुवनेष्ठाः — वाचमिव वक्तरि भुवनेष्ठा[1] धास्युरेषः—भुवनेऽस्थाः २. १. ४. — W. suggests -sthām to refer to vācam.

११५ मध्यमेष्ठाः — सजातानां मध्यमेष्ठा राज्ञाम्—मध्यमेऽस्थाः २. ६. ४; VS. 27. 5. — These words are cited under paramebhyonāpāke II. 94.

११६ अङ्गेष्ठाः — अङ्गेष्ठा यश्च पर्वसु (अङ्गेऽस्थाः ६. १४. १.) इति सर्वत्र।

सकारे संयोगे च परे ऊष्मांतानि ज्ञेयानि on margin

80 ॥ ऊष्मान्तानि सकारे परतः संयोगादौ च ॥ ७=२२ ॥

१ नि स्तुवानस्य पातय—निः। स्तुवानस्य १. ८. ३.

२ वातभ्रजा स्तनयन्नेति वृष्ट्या—वातभ्रजाः। स्त- १. १२. १. — This is cited under visarjanīyasya parasasthāno'ghoṣe II. 40

३ दुष्वप्न्यं दुरितं नि ष्वास्मत्—निः। स्व √षू प्रेरणे ६. १२१. १; ७. ८३. ४.

४ उपसत्ता वर्धतां ते अनिष्टृतः—अनिःऽस्तृतः ७. ८२. ३=VIII. 33. 9; VS. 27. 4. — niḥ sva=nirgamaya; SPP ní sva with all authorities of his; W. níḥ. SPP áni • str- in Pada;=not laid low, ahiṃsitaḥ; the three examples, marked here are cited under strtasvasvapiṣu II.86.

५ प्र तद्विष्णु स्तवते वीर्याणि—विष्णुः। स्तवते ७. २६. २=I. 154. 2.

६ पाटामिन्द्रो व्याश्नादसुरेभ्य स्तरीतवे—असुरेभ्यः। स्त- २. २७. ४. — C understands asurebhyaḥ tar-

७ य स्तायन्मन्यते चरन्त्सर्वे देवा इदं विदुः—यः। स्तायन् ४. १६. १. — C yaḥ tāyat; S follows him. This is cited under uttamā uttameṣu II. 5 which changes finals not nasals into nasals before nasals.

८ मा व स्तेन ईशत माघशंसः—वः। स्तेनः ४. २१. ७; ७. ७५. १=VI. 28. 7; VS. 1. 1.

९ वृत्रघ्न[2] स्तोमा उप मेम आगुः—वृत्रऽघ्नः। स्तोमाः। उप। मा। इमे। आ। अगुः ४. २४. १; TS. 4. 7. 15. 1. — KS. 22. 15. -naḥ. vr- is cited under svaralope hanteḥ III.91.

स्तामानं — १० मा मे सख्युः स्तामानमपि ष्ठात—सख्युः। स्तामानम् ५. १३. ५. — W -uḥ

सरस्वतीः स्व — ११ सरस्वती स्वपसः सदन्ताम्—सरस्वतीः। सुऽअपसः ५. १२. ८=X. 110. 8. — S-tīḥ sv- in Samhitā; so Concordance

१२ यस्ते पृथु[3] स्तनयित्नुर्य ऋष्वः—पृथुः। स्त- ७. ११. १; Kauś. 38. 8.

वेदः; दुघणः — १३ वेद स्वस्तिर्द्रुघण स्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्ति—वेदः;-णः;-नः ७. २८. १; Vait. 4. 12. — W vedáḥ;-ghanáḥ: -śur naḥ and so is our MS.

१४ यो न स्तायद्दिप्सति[4]—नः। स्तायत् ७. १०८. १; Kauś. 48. 37. — C naḥ tāyat and so S.

ऋपु — १५ रिपु स्तेन स्तेयकृद्दभ्रमेतु—रिपुः। स्तेनः। स्ते- ८. ४. १०=VII. 104. 10.

सुरभिः स्योनं — १६ शन्तिवा सुरभि स्योना—सुरभिः। स्योना १२. १. ५९. — W surabhíḥ; so is S.

१७ संख्याता स्तोकाः पृथिवीं सचन्ते—ताः। स्तोकाः १२. ३. २८; Kauś. 61. 36.

स्व स्तभितं — १८ तेन स्व स्तभितं तेन नाकः—स्वः। स्त- १३. १. ७; TB. 2. 5. 2. 3.

तं — १९ तं वधै स्तृणवामहै—वधैः। स्तृणवामहै १०. ५. ४२.

ऊष्मांतानि पदानि ज्ञेयानि on margin

81 ॥ शकारादौ[5] च ॥ ८=२३ ॥

1. Vn भुवनिष्ठा. 2. Vn वृत्रघ्ना. 3. Vn पृथस्तन-. 4. Vn स्तायदिप्सति. 5. P सकारादौ च.

व्यथि पुरा यथा व्यथि श्रव इन्द्रस्य नाधृषे शवः—व्यथिः । अथर्व ६. ३३. २.

C. "vyathi-vyathākāri" W. vyathiḥ in Saṃhitā.

82 ॥ समास्त्वाग्ने या महत्यस्येंद्रकुमारस्योदप्लुतोभिभूर्यज्ञो दमूना अनाधृष्यः पुरः सो अस्तु जितमस्माकमिमामेषामतंद्रो यास्यं ननुव्रता रोहिणी तिग्मो विभ्राज दंडं हस्तादिति विश्वा विसर्जनीयान्ताः ॥ ९=२४[2] ॥

समास्त्वाग्ने — समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि सत्या ।
सं दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वा आ भाहि प्रदिशश्चतस्रः—२. ६. १; VS. 27. 1.

या महती — या महती महोन्माना विश्वा आशा व्यानशे—५. ७. ९.

अस्येंद्र अस्येन्द्र कुमारस्य — अस्येन्द्र कुमारस्य क्रिमीन्धनपते जहि ।
हता विश्वा अरातय उग्रेण वचसा मम—५. २३. २.

उदप्रुतः — उदप्रुतो मरुतस्ताँ इयर्त वृष्टिर्या विश्वा निवतस्पृणाति—६. २२. ३.

C viśvā-viśvāni

अभिभूर्यज्ञः — अभिभूर्यज्ञो अभिभूरग्निरभिभूः सोमो अभिभूरिन्द्रः ।
अभ्य१हं विश्वाः पृतना यथासान्येवा विधेमाग्निहोत्रा इदं हविः—६. ९७. १.

Lind. yáthāmā- a misprint.

दमूनाः — जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोण इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान् ।
विश्वा अग्ने अभियुजो विहत्य शत्रूयतामा भरा भोजनानि—७. ७३. ९=V. 4. 5.

अनाधृष्यः — अनाधृष्यो जातवेदा अमर्त्यो विराडग्ने क्षत्रभृद्दीदिहीह ।
विश्वा अमीवाः प्रमुञ्चन्मानुषीभिः शिवाभिरद्य परि पाहि नो गयम्—७. ८४. १; KS. 18. 16.

पुरः सो अस्तु — पुरः सो अस्तु तन्वा३ तना च तिस्रः पृथिवीरधो अस्तु विश्वाः—८. ४. ११=VII. 104. 11.

जितमस्माकम् — जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमभ्यष्ठां विश्वाः पृतना अरातीः—१०. ५. ३६; १६. ९. १.

इमामेषाम् — इमामेषां पृथिवीं वस्त एको ऽन्तरिक्षं पर्येको बभूव ।
दिवमेषां ददते यो विधर्ता विश्वा आशाः प्रति रक्षन्त्येके—१०. ८. ३६; JUB. 1. 34. 7. 11.

अतंद्रो यास्यंनत् अतन्द्रो यास्यन् — अतन्द्रो यास्यन्हरितो यदास्थाद् द्वे रूपे कृणुते रोचमानः ।
केतुमानुद्यन्त्सहमानो रजांसि विश्वा आदित्य प्रवतो वि भासि—१३. २. २८.

1. All mss. विसर्जनीयान्ताः; Ṣ विसर्गनिपाताः. 2. P and R unite 24-25 into one.

अनुव्रता रोहिणी — अनुव्रता रोहिणी रोहितस्य सूरिः सुवर्णा बृहती सुवर्चाः।
तया वाजान्विश्वरूपां जयेम तया विश्वाः पृतना अभि
ष्याम—१३. १. २२.

तिग्मो विभ्राजन् — तिग्मो विभ्राजन्तन्वं[1] शिशानोऽरंगमासः प्रवतो रराणः।
ज्योतिष्मान्पक्षी महिषो वयोधा विश्वा आस्थात्प्रदिशः
कल्पमानः—१३. २. ३३.

दंडं — दण्डं हस्तात् — दण्डं हस्तादाददानो गतासोः सह श्रोत्रेण वर्चसा बलेन।
अत्रैव त्वमिह वयं सुवीरा विश्वा मृधो अभिमाती-
र्जयेम—१८. २. ५९=X. 18. 9.

॥ ८ ॥

83 ॥ स्वरान्तान्यूष्मान्तावधानि ॥ १०=२५ ॥

व्यूर्णोतु — १ सुषा व्यूर्णोतु—सुषा। वि। ऊर्णोतु १. ११. ३. — W proposes pūṣā

ऋशादा — २ मित्र एनं वरुणो वा रिशादा जरामृत्युं कृणुतां संविदानौ—रिशादा २. २८. २. — C dāḥ; and so S, W, and Bloom. Con.

३ सौत्रामण्या दधृषन्त देवाः—सौत्रामण्या ३. ३. २.

युंजंति — ४ सीरा युञ्जन्ति कवयः—सीरा ३. १७. १=X. 101. 4; VS. 12. 67; TS. 4. 2. 5. 5.

शोचनं — ५ नैनं प्राप्नोति शपथो न कृत्या नाभिशोचनम्—कृत्या ४. ९. ५.

६ यज्ञः पयो दक्षिणा दोहो अस्य—दक्षिणा ४. ११. ४.

७ सं ते नवन्त प्रभृता मदेषु—प्रऽभृता ५. २. २=X. 122. 2.

८ इमा ब्रह्म बृहद्दिवः कृणवत्—इमा। ब्रह्म ५. २. ८=X. 120. 8.

९ सरस्वत्या वाचमुप ह्वयामहे मनोयुजा—सरस्वत्या ५. १०. ८.

१० तलाशा वृक्षाणामिवाहं भूयासमुत्तमः—तलाशा ६. १५. ३.

११ नीचीनमघ्न्या दुहे—अघ्न्या ६. ९१. २=X. 10. 60. 11.

१२ मेदस्वता यजमानाः स्रुचाज्यानि जुह्वतः—मेदस्वता ६. ११४. ३; TB. 2. 4. 4. 9.

१३ अया विष्ठा जनयन्कर्वराणि—अया। विष्ठा instr.; ७. ३. १; TS. 1. 7. 12. 2. — C viṣṭhāḥ sarvā tmabhāvena sthitaḥ

नरिष्ठा — १४ नरिष्ठा नाम वा असि—नरिष्ठा ७. १२. २.

१५ अस्मिन्यज्ञे सुहवा जोहवीमि—सुहवा ७. ४७. १; MS. 4. 12. 6: 195. 8. — C suhavām=śobhanāhvām

१६ दस्रा मदन्ति वेधसः—दस्रा=दस्रौ ७. ७३. २; MS. 4. 14. 14: 238. 6.

१७ अस्माकोती रिशादसः—अस्माक। ऊती ७. ७७. १.

१८ इमं यज्ञं नयत देवता नः—देवता ७. ८२. १. — RVPp. 4. 58. 10. devátā; VS. 17 98; C: devatāḥ

---

1. Vn. मह्णु. 2. Vn. अपाविष्टा.

१६ या मा लक्ष्मीः पतयालूरजुष्टाभिचस्कन्द वन्दनेव वृक्षम्—मा ७. ११५. २.

२० अमीवाः सर्वा रक्षांस्यप हन्त्वधि दूरमसत्—सर्वा = सर्वाणि ८. ७. १४.

२१ अग्निर्ह्यन्तरापश्च ऋतस्य प्रथमा द्वाः—प्रथमा । द्वाः ९. ३. २२.

२२ ज्येष्ठतस्ते प्रजा मरिष्यतीत्येनमाह—प्रऽजा ११. ३. ३२.

२३ मुखतस्ते प्रजा मरिष्यतीत्येनमाह—११. ३. ३५.

२४ कृष्या न रात्स्यसीत्येनमाह—कृष्या ११. ३. ४१.

नरिष्टा — २५ हसो नरिष्टा नृत्तानि शरीरमनु प्राविशन्—नरिष्टा = sport ११. ८. २४. — C. nuriṣṭāḥ; S narisṭhā

२६ नानावीर्या ओषधीर्या बिभर्ति पृथिवी नः प्रथतां राध्यतां नः—या १२. १. २; MS. 4. 14. 11 : 233. 11.

२७ गवामश्वानां वयसश्च विष्ठा भगं वर्चः पृथिवी नो दधातु—विऽस्था १२. १. ५.

२८ विश्वम्भरा वसुधानी प्रतिष्ठा हिरण्यवक्षा जगतो निवेशनी—प्रतिऽस्था १२. १. ६. — MS. 4. 14. 11: 234 1 purukṣut for pra-

वीर्यपुण्या — २९ अप क्रामति सूनृता वीर्यं[1] पुण्या लक्ष्मीः—पुण्या १२. ५. ६.

नूणंनहा — ३० शुभा यासि रिणन्नपः—शुभा १३. १. २१.

अहा यदेवा — ३१ अहा यद्देवा असुनीतिमायन्—अहा = अहानि १८. १. ३१ = X. 12. 4. — C. अहा = अहःसु; देवाः as nom; S देवाः

३२ सरस्वतीं पितरो हवन्ते दक्षिणा यज्ञमभिनक्षमाणाः—दक्षिणा १८. १. ४२ = X. 17. 9.

हव्यवाहः — ३३ अवाड्ढव्येषितो हव्यवाहः—अवाट् । हव्या = हव्यानि १८. ४. १. — C iṣitā=iṣitāni All the mss. accent havyavāhaḥ and so does APr.; W emends to vāháḥ.

ज्ञेयमिति शेषः on margin

84 ॥ एना[2] अन्तोदात्तम् ॥ ११=२६ ॥

[एना व्याघ्रं परिषस्वजानाः—एना ४. ८. ७; 16 times; MS. 2. 1. 9 : 11. 10.]

ज्ञेयानीति शेषः on margin

85 ॥ स्वरान्तानि[3] सकारे परतः[4] संयोगादौ च[5] ॥ १२=२७ ॥

स्वप्नं स्वप्नाभिकरणेन सर्वं नि ष्वापया जनम्—नि । स्वापय ४. ५. ७.

यत्ते प्रजायां पशुषु यद्वा गृहेषु निष्ठितम्—निऽस्थितम्—१४. २. ६२.

यंतु — यन्तु निस्वरम्—निऽस्वरम् ८. ४. ५ = VII. 104. 5. — C. niḥ svaram= niḥsvanam

निर्ऋथो यश्च निस्वरः—निऽस्वरः १२. २. १४.

स्वरांतानि ज्ञेयानि on margin

86 ॥ शकारादौ च ॥ २७b ॥

देवेष्वक्रत श्रवः—अक्रत । श्रवः ६. २८. २ = X. 155. 5.

॥ ९ ॥

1. Vn यदेवा. 2. P, Vr एता. 3. P स्वरंतानि. 4. V puts fullstop after परतः but this is not coloured.
5 Of the Abr. mss., Al alone reads शकारादौ च after 27: and this is significant.

ज्ञेये इति शेषः on margin

87 ॥ गोपा मे स्तमभूतं गोपेति[1] द्विवचने[2] ॥ १३=२८ ॥

[गोपा मे स्तं गोपायतं मा—५. ९. ८.
अभूतं गोपा मिथुना शुभस्पती—१४. २. ५=X. 40. 12.]

पुंस्येकवचनबहुवचनान्यूष्मांतानि ज्ञेयानि on margin

88 ॥ एकवचनबहुवचनान्यूष्मान्तानि[3] ॥ १४=२९ ॥

[इयों गोपाः पुष्टपतिर्व आजत्—n. sing. ३. ८. ४; 10 times.
आ प्यायन्तु भुवनस्य गोपाः—n. pl. ७. ८१. ६; TS. 2. 4. 14. 1.
ये अस्य गोपा महतो बभूवुः—n. pl. १०. ८. ९; only twice; N.12.38.]

ज्ञेयानि on margin

89 ॥ प्रपा कृपो देवगोपेत्यतोऽन्यानि[4] पा इत्यूष्मान्तानि ॥ १५=३० ॥

[समानी प्रपा सह वोऽन्नभागः—प्रऽपा ३. ३०. ६.
सूरो न हि द्युता त्वं कृपा पावक रोचसे—कृपा instr; १८. ४. ५९=VI.2.6.
सेमं यज्ञमवतु देवगोपा—देवऽगोपा ७. २०. ५.]

Cited as an example under na kṛpādīnām. I. 65
devágopāḥ RV. 7. 35. 13;

ज्ञेयानि on margin

90 ॥ भूरिधारा शतधारा मधुधारेत्येकवचनानि ॥ १६=३१ ॥

[सा नो भूमिर्भूरिधारा पयो दुहाम्—भूरिऽधारा १२. १. ९.
तेभ्यो घृतस्य कुल्यैतु शतधारा व्युन्दती—१८. ३. ७२; TA. 6. 12. 1.
तेभ्यो घृतस्य कुल्यैतु मधुधारा व्युन्दती—१८. ४. ५७.]

ज्ञेयानि on margin
वचनांन्यू

91 ॥ स्त्रीबहुवचनान्यूष्मान्तानि[6] ॥ १७=३२ ॥

[पर्जन्यो धारा मरुत ऊधो अस्य—धाराः ४. ११. ४.
एतास्त्वा धारा उप यन्तु सर्वाः—४. ३४. ५–७; 9 times.]

यं

92 ॥ स्तनयन्नेति[7] वृष्ट्या पर्जन्यस्य वृष्ट्याभीपतो वृष्ट्येति[8] तृतीयान्तान्यूष्मान्तान्यन्यानि ॥ १८=३३ ॥

स्तनयंन्नेति

[वातभ्रजा स्तनयन्नेति वृष्ट्या—१. १२. १.
आ पर्जन्यस्य वृष्ट्योदस्थामामृता वयम्—३. ३१. ११.
अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तम्—७. ३९. १.]

vṛṣṭyā (:) ZDMG. XLIII. 684.
1.164.52 vṛṣṭibhiḥ

93 ॥ ग्राह्यामित्रान्ग्राह्या[9] गृहा ग्राह्यैनं विध्यामीति तृतीयान्तान्यूष्मान्तान्यन्यानि ॥ १९=३४ ॥

---

1. Vn गायति. 2. So P, V, Vr, R, the rest omitting द्विवचने. 3. So Al and V; N has एकवचनद्विवचनबहुवचनान्यू–;
so are M, S, except that they read –न्युष्मा–; P unites 29–30 into one and reads पाद इत्युष्मा च–. 4. N omits
पा; Ṣ प्रपाकृपा ईतानि–; Vr प्रपाकूपां देवगोपेत्यतोन्यानि पाद इत्युष्मा– भूरि– as one and so does R. 5. Vn तदवगायत्यतो तानि. 6. P
स्त्रीबहुवचनांन्यू–; R स्त्रीबहुवचान्यू–. 7. Al स्तनयंतेनति–; V, Vr स्तनयंनेति–; P स्तनयंनेति; Vr स्तेनयंनितिवृष्ट्या–; M स्तनयंनेति वृष्ट्येनेति
तृ–; 8. Ṣ पर्जन्यस्य वृष्ट्येति; thus dividing one sūtra into two. 9. Ṣ ग्राह्यामित्रा ग्राह्यां ग्रह्यैनं विध्यामिति; Vr ग्राह्या ग्रह्या
ग्राह्यैनं विद्यामीति; Al has ग्राह्या गृहान् ग्राह्यैनं विध्यामीति; P joins 34–35 into one.

[ग्राह्यामित्रांस्तमसा विध्य शत्रून्—ग्राह्यां ३. २. ५.
ग्राह्यां गृह्याः सं सृज्यन्ते स्त्रिया यन्म्रियते पतिः—ग्राह्यां १२. २. ३९.
ग्राह्यैनं विध्यामि तमसैनं विध्यामि—१६. ७. १.]

94 ॥ एना पृथिव्या[1] पृथिव्योरसा सं त्वां दधामि पृथिवीं[3] पृथिव्या दिवा[4] पृथिव्येति[5] तृतीयान्तान्यूष्मान्तान्यन्यानि ॥ २०=३५ ॥

Vn. reads स्त्री-बहुवचनान्यूष्मान्तानि which has been scored off in the main MS.

[परो दिवा पर एना पृथिव्या—४. ३०. ८ = X. 82. 5; 125. 8; VS. 17. 29; TS. 4. 6. 22.
पृथिव्योरसा—११. ३. ४१.
सं त्वां दधामि पृथिवीं पृथिव्या—१२. ३. २३.
दिवा पृथिव्या मिथुना सबन्धू—१८. १. १० = X. 10. 9.]

-vyāḥ MS. 2.10.3 : 134.12

95 ॥ ता वो[6] नामानि सिन्धवस्त्वं[7] ता विश्वा यस्ता विजानादा[8] घा ता गच्छान्त्सर्वा[9] ता यम आर्पितेति[10] नपुंसकबहुवचनानि[11] ॥ २१=३६ ॥

[तस्मादा नद्यो३ नाम स्थ ता वो नामानि सिन्धवः—ता = तानि ३. १३. १.
त्वं ता विश्वा भुवनानि वेत्थ—५. ११. ४.
यस्ता विजानात्स पितुष्पितासत्—९. ९. १५ = I. 164. 16.
आ घा ता गच्छानुत्तरा युगानि—१८. १. ११ = X. 10. 10.
त्रिष्टुब्गायत्री छन्दांसि सर्वा ता यम आर्पिता—ता = तानि १८. २. ६ = X. 14. 16.]

S. tá, but all the mss. of Pada text táḥ, a blunder.

र्पि

॥ १० ॥

95b ॥ नैगमी वा ततोऽन्यत्र भूते वा बहुलमिति ।
सदृशानामतोऽन्यत्र भवतीति प्रयोजनम् ॥ ३७a ॥

१ नदी फेनमिवा वहत्—आ । वहत् १. ८. १.
२ स घा नो देवः सविता साविषदमृतानि भूरि—साविषत् ६. १. ३.
३ तद्वर्तमाणो विभरद्धिरण्यम्—बिभरत् १. ३५. ३.
४ ब्रह्म वा यो निन्दिषत्क्रियमाणम्—निन्दिषत् २. १२. ६.

कृय

VI. 52. 2 nínitsāt

1. R has एना पृथिव्या पृथिव्येति. 2. Vn omits पृथिव्या. 3. Vr पृथिवी पृथि-. 4. P omits पृथिव्या दिवा. 5. Ṣ दिवा पृथ्व्येति. 6. N वौ. 7. M सधवः; P सिंधवः स्त्वं: Vr सिंधवः स्वं ताः, so Al and R. 8. Ṣ विजांनात्; R वेजानात्. 9. J, N, गच्छांत्सर्वा; M गछांसर्वा; R गछान्सर्वान्; Vr आयाता-; 10. M सर्वा ता यताविंतेति; N आपितेति; Vr अर्पितेति; J आर्प्पितेति; Al puts fullstop after आर्पितेति and thus divides the sūtra into two; R has virāma after सर्वान्; N has ॥ २ ॥; J ॥ २ ॥ २ ॥; other mss. only put down ॥ २ ॥. 11. After बहुवचनानि Vn has स्त्रीबहुवचनांन्तान्यन्यानि.

मुखसो नवंत ५ समध्वरायोषसो नमन्त दधिक्रावेव शुचये पदाय—सम्-नवन्त ३. १६. ६= 7. 41. 6.

यवंकुरो ६ नेदीय इत्सृण्यः पक्कमा यवन्—आ। यवन् ३. १७. २. — X. 101.3. śyāt; C. yavam

७ तासामिदेकमभ्यंकुरो गात्—गात् ५. १. ६=X. 5. 6.

नवंत ८ सं ते नवन्त प्रभृता मदेषु—सम्-नवन्त ५. २. २=X. 120. 2.

नरोनगमत् ९ वैश्वानरो न आगमदिमं यज्ञं सजूरुप—आ। गमत् ६. ३५. २. — W. ná ; SW. आ। अगमत्

१० त्वष्टा तमस्या आ बध्नाद्यथा[1] पुत्रं जनादिति—जनात् ६. ८१. ३.

आवहा ११ यं शेवधिमावहाज्जातवेदाः—आ ऽ वहात् ६. १२३. १.

१२ सरस्वती तदा पृणद् घृतेन—आ। पृणत् ७. ५७. १. — S. sárasvati.

१३ तदापो दत्त भेषजम्—आपः। दत्त ११. ६. २३. — W. āpo; against all the authorities. C. datta-prayachata.

नेष्ठ १४ जरा त्वा भद्रा नेष्ट—नेष्ट may conduct ३. ११. ७.

जनिष्ठ १५ अहर्यच्छुक्रं ज्योतिषो[2] जनिष्ट—was born ४. १. ५.

१६ यो नो दिप्सदविप्सतः—दिप्सत् has saught to harm ४. ३६. २. — W. and C. dípsāt but all the mss. including ours read dī-sat.

१७ प्र णो वोचस्तमिहेह ब्रवः—नः। वोचः ७. २. १.

१८ एवानेवाव सा गरत्—एव। अनेव। सा। गरत् १६. ७. ४.

व्यं 96 ॥ प्रो दीर्घो[3] यत्र दृश्येतावर्णादि परं पदम्।
प्रा वोचं वर्जयित्वा द्वे व्यञ्जनेऽन्यत्र न क्वचित् ॥ १=३७ ॥ — vidmādīnāṃ śarā-diṣu III. 16.

१९ इन्द्रस्य नु प्रा वोचं वीर्याणि—प्र। वोचम् २. ५. ५=I. 32. 1.

२० विष्णोर्नु कं प्रा वोचं वीर्याणि—प्र। वोचम् ७. २६. १=I. 154. 1.

२१ आ त्वा गन्राष्ट्रम्—त्वा। गन् ३. ४. १; Kauś. 16. 30. — W. understands agan

२२ उद्वाज आ गन्यो अप्स्व१न्तः—आ। गन् १३. १. २.

२३ पुनस्त्वा दुरप्सरसः पुनरिन्द्रः पुनर्भगः—दुः — C. aduḥ dattavatyaḥ.

२४ पुनस्त्वा दुर्विश्वे देवा यथानुन्मदितोऽससि—दुः ६. १११. ४.

२५ भोग्यो भवत्—भवत् १०. ८. २२.

सुज्यैष्ठो २६ सुज्यैष्ठ्यो भवत्पुत्रस्त एषः—सुऽज्यैष्ठ्यः। भवत् १४. २. २४.

गंधर्वो २७ सोमो ददद् गन्धर्वाय गन्धर्वो ददद्ग्नये—ददत् १४. २. ४=X. 85. 41. — W. 'gave'

२८ यथासो मित्रवर्धनस्तथा त्वा सविता करत्—यथा। असः। करत् ४. ८. ६; KS. 36. 15.

1. Vn आवध्नाद्यथा. 2. Vn. ज्यानिष्टो जनिष्ट. 3. Al प्रा दीर्घः भूते क्ष्मादितः छंदसि as one sūtra. 4. Vn सोमो ददत्.

२९ यस्त्वा करदेकवृषं जनानाम्—करत् ४. २२. ५.

मधुला करत् — ३० मधु मे मधुला करः—करः ५. १५. १.

Vn. मधुलुलाकरत् so Paipp. — ३१ संदानं सविता करत्—करत् ६. १०३. १.

धातवे कः दिशः — ३२ सरस्वति तमिह धातवे कः—कः mayest thou cause (us) to suck ७. १०. १=I. 164. 49.

३३ यथा न इन्द्रः केवलीर्विशः संमनसस्करत्—सम्ऽमनसः । करत् ७. ९४. १; TS. 3. 2. 8. 6.

३४ ओजोऽस्योजो मे दाः (दाः २. १७. १–७; १८. १–५) इति द्वादश ।

३५ वर्च आ धाद्बृहस्पतिः—आ । धात् २. २९. १.

३६ शं ते वातो अन्तरिक्षे वयो धात्—वयः । धात् २. १०. ३. — C. vayodhāḥ

३७ मह्यं देवः सविता व्यचो धात्—व्यचः । धात् ६. ६१. १; KS. 40. 9.

आ धात् — ३८ आ क्रन्दय बलमोजो न आ धाः—आ । धाः ६. १२६. २=VI. 47. 30.

धात् — ३९ अन्यत्रास्मत्सवितस्तामितो धाः—इतः । धाः ७. ११५. २.

४० परि त्वा धात्सविता देवः—त्वा । धात् १३. १. २०.

मां धा जीवसे — ४१ पूषा मा धात्सुकृतस्य लोके—मा । धात् १६. ९. २. — TS. 4. 2. 8. 1 mādhāt=mā+a-

४२ स नो यमः प्रतरं जीवसे धात्—१८. ३. ६३; ४. ५४.

४३ अपां नपान्मधुमतीरपो दाः[5]—अपः । दाः १४. १. ३७=X. 30. 4.

॥ ११ ॥

97 ॥ भूतेऽर्थेस्यादितोऽकारो यत्रावर्णात्परो भवेत् ॥ २=३८ ॥

छं — छन्दस्युभयदृष्टत्वादाबाधे तत्प्रयोजनम् ॥ ३=३९ ॥

98 ॥ अदन्तस्योपसर्गस्य दीर्घत्वं यत्र दृश्यते ॥ ४=४० ॥
अवर्णादि परं पदं सवर्णे दीर्घ एव सः ॥

रां — ॥ अकारान्तादकारादि भूतकाले परं पदम् ।
अघोषश्चेत्परोकारान्न तादृक् पठ्यते पदम् ॥

तस्योदाहरणानि :—

तपोऽतिष्ठत् — तपोऽतिष्ठत्तप्यमानः समुद्रे—११. ५. २६.

ऊर्ध्वोऽतिष्ठत् — स संवत्सरमूर्ध्वो ऽतिष्ठत्—१५. ३. १.

योऽचरत् — श्येने वाते उत यो ऽचरत्परीत्तः—६. ९२. २.

99 ॥ एष स व्यञ्जने[6] लोपः स्वरेषु स्वरसंधयः ॥ ५=४१ ॥
ओकारो[7] यत्र दृश्येताकारादि परं पदम् ॥

eṣa sa vyañjane II.57 ekāraukārāntat pūrvaḥ padāder akārasya III. 53

1. Vn मधुलुला. 2. Vn करद्. 3. Vn –रपदाः. 4. Vn भूतेऽर्थस्यादिताकारा; V ऽः स्या, P, R, Vr-ऽः स्या–, J भूतेऽर्थस्या–. 5. P combins 40 42 into one; Al अदन्तस्य. 6. Vr व्यंजनो एकादेशे तु. 7. Vn उकारो.

एषः यथाखरो मघवंश्चारुरेष प्रियो मृगाणां सुषदा बभूव—२. ३६. ४.
सः स सेनां मोहयतु परेषाम्—३. १. १.

100 ॥ एकादेशे[1] तु दीर्घान्ताः संदिग्धाः संहिता[2] यदा ॥ ६=४२ ॥
बहुलं छन्दसीत्युक्तं तदर्थं[3] पठितो गणः ॥

kvacit prakṛtyā III. 54.

॥ १२ ॥

परापत १ यथेषुका परापतत्—परा ऽअपतत् १. ३. ९.
२ अयं स्तुवानं आगमत्—आ । अगमत् १. ८. २.
३ इक्षुणागामविद्विषे—इक्षुणा । अगाम् १. ३४. ५.
४ स्वस्तये ऽभूर्गृहीनामभिशस्तिपा उ—स्वस्तये । अभूः २. १३. ३; HG. 1. 4. 3.
खनंनसा ५ सूकरस्त्वाखनन्नसा—त्वा । अखनत् । नसा २. २७. २; ५. १४. १.
६ अभि त्वा जरिमाहित—जरिमा । अहित ३. ११. ८; Vait. 36. 19.
७ वि देवा जरसावृतन्—जरसा । अवृतन् ३. ३१. १; Kauś. 58. 3.

C avṛtam; Concordance ácṛtan.

सिचन्तृष्ण ८ अभि त्वा वर्चसासिचन्—वर्चसा । असिचन् ४. ८. ६; KS. 36. 15.

C asṛjan

९ व्यापस्तृष्णयासरन्—वि । आपः । तृष्णया । असरन् ३. ३१. ३.
पचन्मनसा १० प्रजापतिस्तपसा ब्रह्मणे ऽपचत्—ब्रह्मणे । अपचत् ४. ३५. १.
११ पुनर्मघत्वं मनसाचिकित्सीः—मनसा । अचिकित्सीः ५. ११. १.

Concordance punarmagha tvam.

भवनवाति १२ ते ब्राह्मणस्य गां जग्ध्वा वैतहव्याः पराभवन्—परा । अभवन् ५. १८. १०.
१३ गौरेव तान्हन्यमाना वैतहव्याँ अवातिरत्—अव । अतिरत् ५. १८. ११.
१४ असंभव्यं पराभवन्—परा । अभवन् ५. १८. १२.
गमं १५ आ त्वागमं शंतातिभिः—त्वा । अगमम् ४. १३. ५=X. 137. 4.
१६ सह कासावेपयः—कासा । अवेपयः ५. २२. १०.
हींसि corrected into हिंसि १७ सोमस्यैकं हिंसितस्यं परापतत्—परा । अपतत् ५. २८. ६.
१८ इन्द्रं एनं पराशरीत्—परा । अशरीत् ६. ७५. १.
१९ येनावपत्सविता क्षुरेण—येन । अवपत् ६. ६८. ३.
येवदनृतानि २० मनसा वा ये ऽवदन्नृतानि—ये । अवदन् ७. १. १; ŚS. 15. 3. 7
यजंत २१ यद्देवा देवान्हविषायजन्त—हविषा । अयजन्त ७. ५. ३.
यजंत २२ उत गोरङ्गैः पुरुधायजन्त—पुरुधा । अयजन्त ७. ५. ५.
उतं शुनायजंतोजो २३ मुग्धा देवा उत शुनायजन्त—७. ५. ५.
२४ इन्द्रं वृत्रमभि वाममोजो ऽजायथाः—ओजः । अजायथाः ७. ८४. २=X.180.3.
२५ असदन्गावः सदने ऽपप्तद्वसतिं वयः—सदने । अपप्तत् ७. ९६. १.
२६ सुगा वो देवाः सदना अकर्म—सदना । अकर्म ७. ९७. ४; VS. 8. 18.
२७ सर्वमायुश्च ते ऽविदम्[8]—ते । अविदम् ८. १. २०=X. 161. 5.

W. includes sadanā aka-in the examples under enā ehā ādayaś ca. III.34.

1. Vn एकादशतु. 2. Vn ह्रंहिता. 3. Vn तदर्थे. 4. Vn सुवान. 5. Vn omits हीनां. 6. Vn हींसितस्य. 7. Vn श्रुना. 8. Vn -यतत. 9. Vn विदन.

२८ अनेनासुरान्पराभावयन्मनीषी—परा । अभावयन् ८. ५. ३.

संश्रेषिणेजयत्
२९ बिभ्रत्संश्रेषिणेऽजयत्—संश्रेषिणे । अजयत् ८. ५. १४.
C. samśreṣaṇe

विक्रांता
३० चतुर्धा विक्रान्तातिष्ठत्—विक्रान्ता । अतिष्ठत् ८. १०. ८.

वनस्पतयोघ्नत
३१ तां वनस्पतयो ऽघ्नत[1]—वनस्पतयः । अघ्नत ८. १०. १८.

३२ तां पितरो ऽघ्नत—८. १०. १९.

अत्रापश्यं
३३ अत्रापश्यं विश्पतिं सप्तपुत्रम्—अत्र । अपश्यम् ९. ९. १ = I. 164. 1.

३४ वव्रिं वसाना उदकं पदापुः[2]—पदा । अपुः ९. ९. ५ = I. 164. 7.

३५ सा कद्रीची कं स्विदर्धं परागात्[3]—परा । अगात् ९. ९. १७ = I. 164. 17.

परावधीत्
३६ यस्त्वा शिक्षः परावधीत्—पराऽअवधीत् १०. ६. ३; Vait. 10. 3.

३७ असुराणां पुरो ऽजयत्—१०. ६. १०.

युधाजयत्
३८ सर्वांल्लोकान्युधाजयन्—युधा । अजयन् १०. ६. १६.

३९ चक्षुरङ्गिरसो ऽभवन्—१०. ७. १८, ३४.

हविषोऽविशंत ? but cp :—

४० न्यङ्न्या अर्कमभितो ऽविशन्त—१०. ८. ३.
VIII. 101, 14 viviśre

रशना
४१ एषा त्वा रशनाग्रभीत्—रशना । अग्रभीत् १०. ९. २.

४२ सोमं त्वापाययद्वशे—त्वा । अपाययत् १०. १०. ९.

कुक्षौ अहरद्वशे
४३ क्षीरं कुक्षौ ऽहरद्वशे—अहरत् १०. १०. १०.

४४ ततो होताजायत—होता । अजायत १०. १०. १९.

४५ अग्नेऽजनिष्ठा महते वीर्याय—अग्ने । अजनिष्ठाः ११. १. ३; Kauś. 60. 23.

४६ ते त्वाजीजनन्[4]—त्वा । अजीजनन् ११. १. ३.

४७ धातुर्धाताजायत—धाता । अजायत ११. ८. ९.

४८ मुच्यमानो निरेनसो ऽमोगस्माँ अशस्त्याः—एनसः । अमोक् । अस्मान् १२. २. १२.

४९ देवा वशां पर्यवदन्न नो ऽदादिति हीडिताः—न । नः । अदात् १२. ४. ४९.

आगसो वृ
५० तस्मात्तं देवा आगसो ऽवृश्चन्—१२. ४. ५०.

५१ आ ते राष्ट्रमिह रोहितो ऽहार्षीत्—१३. १. ५.

पादोदृं
५२ एकपादो[6] ऽदृंहद् द्यावापृथिवी बलेन—एकपादः । अदृंहत् १३. १. ६.

तारीदुरि
५३ विश्वातारीद्दुरितानि शुक्रः—विश्वा । अतारीत् १३. २. ३४.

५४ मनसा सविताददात्—सविता । अददात् १४. १. ९.
S adadāt unaccented in the Pada.

कृणोत्सूर्य
५५ अपालामिन्द्र त्रिष्पूत्वाकृणोः सूर्यत्वचम्—पूत्वा । अकृणोः १४. १. ४१ = VIII. 91. 7.

ददंत
५६ या देवीरन्ताँ अभितोऽददन्त—अभितः । अददन्त १४. १. ४५.

राजन्यो
५७ ततो राजन्योऽजायत—१५. ८. १.

वाड्व्यानि
५८ त्वमग्न ईडितो जातवेदोऽवाड्ढव्यानि—अवाट् १८. ३. ४२ = X. 15. 12.

1. Vn. वनसाजयाघ्नत 2. Vn पदायुः. 3. Vn परागाश्चिकः. 4. Vn. रशना. 5. Vn जीजंनं. 6. Vn –द्वंहत्.

जानंतु ५६ मेध्यो ऽभूः प्रति त्वा जानन्तु पितरः परेतम्—१८. ४. ५२.

याथ ६० अधा मासि पुनरा यात नो गृहान्—आ। अयात १८. ४. ६३.

६१ अभि तेऽधां सहमानामुप तेऽधां सहीयसीम्—अधाम् ३. १८. ६; Kauś. 36. 20.

६२ अत्रा पिता दुहितुर्गर्भमाधात्—आ। अधात् ९. १०. १२=I. 164. 33.

६३ पुनस्त्वा ब्रह्मणस्पतिराधात्—आ। अधात् १२. २. ६.

६४ तत्रैतावग्नी आधत्त—आ। अधत्त १३. १. ४६.

६५ अत्रादधुर्यजमानाय लोकम्—अत्र। अदधुः १८. ४. ७.

६६ यस्ते मन्योऽविधद्वज्र सायक—४. ३२. १=X. 83. 1.

वधिषं ६७ तेन ते ऽवधिषं हविः[3]—७. ७०. ५.

६८ तौ ऽवदन्—५. १७. १.

ते ऽब्रुवन् ?

६९ सो ऽब्रवीत्—१५. ३. २.

कर्णो ७० यो ऽस्य दक्षिणः कर्णोऽयं सो अग्निर्योऽस्य सव्यः कर्णोऽयं स पवमानः—१५. १८. ३.

७१ सो ऽरज्यत—१५. ८. १.

ekāraukārāntāt pūrvaḥ padāder akārasya III. 53; examples as marked here. W. reads in CAA. तेऽब्रुवन्, which is to be emended to ब्रुवन्. The same series of examples is cited under III.55

॥ १३ ॥

101 ॥ आकारोत्केवलात्पदाद्भूतकाले परं पदम्।
अकारादीनि सर्वत्र सोऽहं माङ्योगे तु नेष्यते ॥ ७=४३ ॥

Read so'ṇ

तस्योदाहरणानि :—

नाहं १ भगेनाहं सहागमम् (आ। अगमम् २. ३०. ५.) इति गणः।

२ अहमन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षाद्दिवमारुहम्—आ। अरुहम् ४. १४. ३; Kauś. 68. 27.

आहारिषम् ३ आहार्षं धान्यं[1] रसम्—आ। अहार्षम् २. २६. ५.

४ दर्भं त उग्रमाभारिषम्[6]—आ। अभारिषम् ४. १३. ५.

५ तां वीतहव्य आभरत् (आ। अभरत् ६. १३७. १.) इति यावद्वा।

६ आ मारुक्षत्पर्णमणिः—मा। अरुक्षत् ३. ५. ५.

७ आ मारुक्षद्देवमणिः—मा। अरुक्षत् ८. ५. २०.

पुनरागात् ८ पुनरागाः पुनर्णवः—आ। अगाः। पुनःऽनवः ८. १. २०=X. 161. 5.

This is cited under navateś ca III.82.

९ सा वनस्पतीनागच्छत् (आ। अगच्छत् ८. १०. १८–२९.) इत्येवमादीनि द्वादश।

ततु १० बार्हस्पत्य उस्रियस्तन्तुमातान्—आ। अतान् ९. ४. १.

११ देवाः पुरुषमाविशन्—आ। अविशन् ११. ८. १३.

1. Vn भूः प्रतित्ववचनं तु. 2. Vn धौ सही. 3. Vn वधिषं स हविः. 4. Ṣ आकारात्; V, P, R, Vr join 43-44 into one. 5. Vn सो मा यागतु. 6. Vn भारीषं.

त्रिषंधि १२ त्रिषंधिं दिव्यार्श्रयन्—आ । अश्रयन् ११. १०. १०.

सुष्टा १३ इत एत उदारुहन्दिवस्पृष्ठान्यारुहन्—इतः । एते । उत् । आ । अरुहन् । दिवः । पृष्ठानि । आ । अरुहन् १८. १. ६१; SV. 1. 92. — C. etat

१४ इमे जीवा वि मृतैराववृत्रन्—आ । अववृत्रन् १२. २. २२=X. 18. 3.

१५ अग्नेस्तेजोभिरादिषि—आ । अदिषि १३. १. ३०.

हरितो १६ अतन्द्रो यास्यन्हरितो यदास्थात्—यत् । आ ऽ अस्थात् १३. २. २८.

१७ विश्वा आस्थात्प्रदिशः कल्पमानः—आ । अस्थात् १३. २. ३३.

१८ आरोहत्सूर्या सावित्री—आ । अरोहत् १४. २. ३०.

गंधर्व १९ उदितो गन्धर्वमावीवृताम—आ । अवीवृताम १४. २. ३६.

गमे २० ये पितरो वधूदर्शा इमं वहतुमागमन्—आ । अगमन् १४. २. ७३; Kauś. 77. 12. — TS. Pada ága-

२१ तामासन्दीं व्रात्य आरोहत्—आ । अरोहत् १५. ३. ९.

२२ विरामरविषिरः श्येनो अध्वरे—आ । अभरत् १८. १. २१=X. 11. 4.

२३ इत एत उदारुहन्—उत् । आ । अरुहन् १८. १. ६१; SV. 1. 92.

कृदंतेन्यवर्णान्ताच्च — MS. has no virāma after वर्णांताच्च

102 ॥ कृदन्ते ऽन्यवर्णान्ताच्च[2] ॥ ८=४४ ॥

॥ सर्वत्रैकारान्ताच्च ॥

॥ १४ ॥

प्रकृत्याः

103 ॥ एना एहा आदयः प्रकृत्या[3] ॥ ९=४५ ॥

enā ehā ādayaś ca III. 34; examples as marked here.

त्वष्टेव रूपं सुकृतं स्वधित्यैना एहाः परि पात्रे ददृश्राम्—१२. ३. ३३.

मनापगा यथा मनापगा असः—मत् । न । अपऽगा । SPP.-गाः । असः १. ३४. ५; २. ३०. १; ६. ८. १–३. — C. apagāḥ

वेद नावस्य पृथिवी उत द्यौः—पृथिवी । उत १८. १. ५=X. 10. 5.

104 ॥ पृच्छामि वाचः परमँ व्योम ब्रह्मायँ वाचः परमँ व्योमोत्तमं नाकं परमँ व्योम विश्वंभरानुसर्पानुम्रोकोदाशवो रथा इवाशूनिव सुयमान्पतत्याशुमद्दिति त्रीणि । आशुर्गाष्ठामिव पृतनाजिमाशुं सुपक्षमाशुमाशुर्विपश्चित्पतयंतमाशुमुत्पिपानश्लोककृदयं पिपान् इंद्रो मा ते हृदयमर्प्पितमुत्पिपानं बृहस्पते पुना रूपाणि देव त्वष्टा रायः प्राता राज्या अप्स्वान्ता रक्षतु त्वा । रोदसी वरुणानी । पिबतँ रोचने शिशीते तिरते धत्ते उर्व्वी गव्यूतिर्देवकृते पथ्याभिश्रावे भवतः । ते प्रगृह्यमध्ये[4] ॥ १०=४५ ॥

---

1. Vn त्रषधिं. 2. Majority of the mss. do not observe saṃdhi here; Al अन्यवर्णन्ताच्च. 3. Vn, P एता एहा आदायः प्रकृत्याः ते प्रगृह्यमध्ये ॥ so Vr (with एना), Al (with ह्यमापध्ये); Ṣ (with आदय); V puts fullstop after प्रकृत्याः ॥ so does J. 4. N, M, J, R, read ते प्रगृह्यमध्ये भूतादिभ्यः पतिल्लरपद as one; Vb has ते प्रगृह्यमध्ये भूतादिभ्यः ॥ पतिल्लरः ; V has a virāma mark after मध्ये, but it is not coloured.

परमं

१ पृच्छामि वाचः परमं व्योम—वि ऽ ओम, not व्योमन् ९. १०. १३=I. 164. 34.

यं; मं

२ ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम—वि ऽ ओम ९. १०. १४=I. 164. 35.

परमं

३ उत्तमं नाके परमं व्योम—वि ऽ ओम ११. १. ३०; परमं व्योम only thrice; व्योमन् is common.

विश्वं

४ विश्वम्भर विश्वेन मा भरसा पाहि—२. १६. ५; only once; विश्वम्भरा in १२. १. ६.

सर्प

५ सर्पानुसर्प—अनु ऽ सर्प २. २४. ४; the word occurring only once; úpa sarpa, in 18. 3. 49.

६ श्लोकानुश्लोक—अनु ऽ श्लोक २. २४. ३; only once.

७ उदाशवो रथा इव—उत् । आशवः ३. ९. ५; only once; aṃśávaḥ at 9. 6. 14; 11. 4. 18.

C. udāśavaḥ

८ आशूनिव सुयमानह्व ऊतये—४. २७. १; TS. 4. 7. 15. 4; MS. 3. 16. 5: 191. 11, 15; KS. 22. 15; only once; aṃśū́n 5. 20. 10; 6. 49. 2; 11. 1. 9; 12. 3. 20.

C. aṃśū́n iva; W. cites sūyamān on nārakādīnām prathamasya III. 21, which is not found in the printed AV. text and is contradicted by our tratise.

९ परापतत्याशुमत्—आशु ऽ मत् ६. १०५. १–३.

आशुर्गाष्ठां

१० परि धामान्यासामाशुः काष्ठामिवासरम्—आशुः २. १४. ६.

C. glāṣṭhām

११ अरिष्टनेमिं पृतनाजिमाशुम्—आशुम् ७. ८५. १; only twice; aṃśúm at 7. 81. 6; only once.

X. 178. 1. pṛtanājam; so C.

१२ सुपक्षमाशुं पतयन्तमर्णवे—आशुम् १३. २. २.

१३ आशुर्विपश्चित्पतयन्पतंगः—आशुः १३. २. ३१; only twice; 19. 13. 2= X. 103. 1 omitted

तमाशुम् ?

पानश्लो

१४ उत्पिपानः श्लोककृत्[1]—उत् ऽ पिपानः √पा ५. २०. ७.

१६ अयं पिपान इन्द्र इत्—पिपानः √पा ९. ४. २१.

मर्पितम so Vn and Paipp.

१७ मा ते मर्म विमृग्वरि मा ते हृदयमर्पिपम्—अर्पिपम् √ऋ १२. १. ३५; cp. under 147 i

S. and the MS. read arpitam

१८ व्यथयां सजातमुत्पिपानं बृहस्पते—उत् ऽ पिपानम् √पा १३. १. ३१.

१९ पुना रूपाणि कल्पय—पुनः; this saṃdhi of punár only here; the word punár about 93 times १. २४. ४.

rephasya rephe II. 19; ralope III. 20

२० देव त्वष्टा रायस्पोषं[2] वि ष्य नाभिमस्य—देव । त्वष्टः । रायः; voc. four times; with this saṃdhi only once; ५. २७. १०.

Not recorded by the Concordance

२१ भद्राहं नो अह्नां प्राता रात्री भद्राहमस्तु नः—भद्र ऽ अहम् । प्रातः । रात्री; prātár occurs 15 times; with this saṃdhi only here; ६. १२८. २.

1. Vn श्लोककृत्. 2. Vn रामस्पोषं.

अप्स्वान्ता २२ रक्षन्तु त्वाग्नयो ये अप्स्व१न्तो रक्षतु त्वा मनुष्या३ यमिन्धते—अप्ऽसु। अन्तः।
antár occurs 71 times; with this saṃdhi only here; ८. १. ११.

२३ आ रोदसी वरुणानी शृणोतु—रोदसी="रुद्रस्य जाया" not रोदसी इति; only here; dual, pragṛhya 16 times; ७. ४९. २= V. 46. 8.

तं २४ माध्वी धर्तारा विदथस्य सत्पती तप्तं घर्मं पिबतं रोचने दिवः—रोचने=प्रकाशके loc. sing. ७. ७३. ४; AŚ. 4. 7. 4.

२५ शिशीते शृङ्गे रक्षोभ्यो विनिक्षे—शृङ्गे इति pragṛhya, but शिशीते= "तीक्ष्णे करोति" int. 3rd; sing. at ८. ३. २४=V. 2. 9.

२६ प्रान्या तन्तूंस्तिरते धत्ते अन्या नाप वृञ्जाते—तिरते √तॄ; 3rd. sing; वृञ्जाते इति dual, pragṛhy १०. ७. ४२.

२७ असंतापं मे हृदयमुर्वी गव्यूतिः—उर्वी। गव्यूतिः; urví nom. sing. no pragṛhya; १६. ३. ६; also at 4. 2. 4; urví íti in 4. 26. 3; 11. 5. 8; 18. 1. 32;

२८ मा हिंसिष्टं कुमार्यं१ स्थूणे देवकृते पथि—स्थूणे इति pragṛhya; but देवऽकृते loc. sing. १४. १. ६३.

२९ यावा ह क्षामा प्रथमे ऋतेनाभिश्रावे भवतः सत्यवाचा—प्रथमे इति pragṛhya, but अभिऽश्रावे loc.; १८. १. २९=X. 12. 1.

C. understands abhi- as dual pragṛhya

भवतीति शेषः on margin

105 ॥ भूतादिभ्यः[2] पतिरुत्तरपदमाद्युदात्तम् ॥ १०=४६ ॥

	भूतपतिः	भूतपतिर्निरजतु—२. १४. ४.
	पशुपतिः[3]	य ईशे पशुपतिः पशूनाम्—२. ३४. १; ११. २. २८, ६. ९; १५. ५. ३.
	पुष्टपतिः	इयों गोपाः पुष्टपतिर्व आजत्—३. ८. ४.
विष्पतिः	विश्पतिः	स्वप्तु विश्पतिः[3]—४. ५. ६.
Vn नृपती इव	नृपतीव	इमा ब्रह्माणि नृपतीव जिन्वतम्—नृपती इवेति नृपतीऽइव ६. ४. ६=VII. 104. 6.
	स्थपतिः	उतैषां स्थपतिर्हतः—२. ३२. ४.
ऋतुपती	ऋतुपतीन्[4]	ऋतून्यज ऋतुपतीन्—३. १०. ९; ११. ६. १७.

S. nṛpátī iva in Saṃhitā

उच्यंत इत्यर्थः on margin

106 ॥ द्वियकाराणि[5] ॥ ११=४७ ॥

अराय्यम्	अराय्यः[6]	रक्षो अग्न्वमराय्यः—अरायी=arāyías 'hags' ४. १७. ५.
	शपथेय्यम्	मूलिनं शपथेय्यम्—५. ३१. १२; only once.

1. Vn रात्र्या व्यप्स्वांता. 2. Vn ते प्रगृह्यमभूता. 3. Vn प्रविपतिः. 4. Vn ऋतुपती. 5. Vr द्विप्रकाराणि; P reads द्विपकाराणि द्विकारो द्विलंकारः द्विपकाराणि as one. 6. Vn अराय्यं.

हृदय्यम् अग्निं[1] हृदय्यं १ शोकम्—६. १८. १. hṛdayam : 18 times.

प्रतिकूलंमुदाय्यम् यस्त्वोवाच परेहीति प्रतिकूलमुदाय्यम्—उत् ऽ आय्यम् १०. १. ७. — W. accepts udāpyàm as the true form.

प्रह्वाय्याः संकल्पाः[2] प्रह्वाय्याः—प्रऽह्वाय्याः—१५. ३. १०.

रय्या[3] रय्या सहस्रवर्चसा—६. ७८. २; ३. १४. १; only twice; rāyā́ 14. 2. 36. — rayyai ApŚ 9.9.1= rāye VS. 13.35; MS.1. 8.8: 127. 14; ŚB 7.5. 1.31

सहस्तेय्याय — सहशेय्याय समाने योनौ सहशेय्याय—१८. १. ८=X. 10.7.

107 ॥ मज्जा रज्जुरिति द्विजकारे[4] ॥ १२=४८ ॥

[सं ते मज्जा मज्ज्ञा भवतु—४. १२. ३.
परेण दत्वती रज्जुः परेणाघायुरर्षतु—४. ३. २.]

अतोऽन्यत्र चवर्गसंयोगे सवकारः ।

108 ॥ क्षुल्लका इवेति द्विलकारम्[5] ॥ १३=४९ ॥

[अथो ये क्षुल्लका इव सर्वे ते क्रिमयो हताः—२. ३२. ५.]

श्रेयानीति शेषः on margin — 109 ॥ पिप्पली पिप्पलं पिप्पल्य इत्येवमादीनि द्विपकाराणि ॥ १४=५० ॥

[पिप्पली क्षिप्तभेषजी—६. १०९. १; Kauś. 26. 33.
तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्ति—९. ९. २०=I. 164. 20.
पिप्पल्यः १ समवदन्त—६. १०९. २.]

110 ॥ पित्तं वित्तमुन्मत्तमित्येवमादीनि द्वितकाराणि[6] ॥ १५=५१ ॥

[तस्य त्वं पित्तमासिथ—१. २४. १; १८. ३. ५.
वित्तं[7] मे अस्य रोदसी—√विद्; १८. ४. ८९=I. 105. 1–18.
उन्मत्तं रक्षसस्परि—६. १११. ३; only once; únmaditam 6. 111. 3; only once] — Text तस्य may be corrected.

दीति — 111a ॥ अन्नं छिन्नं वाचं विश्वमिन्वामित्येवमादीनि द्विनकाराणि[8] ॥ १६=५२ ॥

1. अग्नीय्य. 2. Vn सकालाः प्रह्वार्याः. 3. Vn repeats रय्या. 4. Vn सहसेय्याय. 5. Vn द्विजर्जे—; so J, M, Ṣ; N द्विज—; V द्विजकारे द्विल—; Vr द्विजकारे द्विलकारं द्विपकाराणि as one sūtra. 6. Vn N द्विल—; Ṣ, J द्विलं. 7. N द्विप. 8. Vr combines 51–52 into one. 9. Vn. चित्त. 10. Vn वाचमविश्वमीविश्वाम्.

[पृदाकू रक्षिताह्निमिषवः—३. २७. ३.
छिन्नं सं धेह्योषधे—४. १२. ५; chintám 6. 50. 1.
मन्त्रयन्ते दिवो अमुष्य पृष्ठे विश्वविदो वाचमविश्वविन्नाम्—९. ९. १०.
= I. 164. 10.]

111b ॥ नशब्दप्रत्ययो यत्र दकारान्तात्परो भवेत् ।
सर्वाणि द्विनकाराण्यवपन्नं निदर्शनम् ॥ ५२ ॥

[अवपन्नम् ?]

तस्यापवादः—

111c ॥ नुत्तानां परिवित्तो मत्तो रजस्या निर्षत्ताः ॥ ५२c ॥

[तेषां नुत्तानामधमा तमांसि—९. २. ४; pannánām for nuttánām in 9. 2. 9.
येभिः पाशैः परिवित्तो विबद्धः—६. ११२. ३.
उतेव मत्तो विलपन्नपायति—६. २०. १.
ये पार्थिवे रजस्या निर्षत्ताः—१८. १. ४६ = X. 15. 2.]

॥ १५ ॥

112 ॥ एकारान्तान्याकाराबाधे ॥ १७=५३ ॥

Read akārā ज्ञेयानि on margin

कुंभ — १ शम्रु याः कुम्भे आभृताः—कुम्भे । आऽभृताः १. ६. ४.
२ स नो मृडाति तन्वे ऋजुगः— तन्वै । ऋजुगः १. १२. १.
इंद्र इवें — ३ इन्द्र इवेन्द्रियाण्यधि धारयामो अस्मिन्—इन्द्रेऽइव १. ३५. ३.
४ समुद्र आसां सदनं म आहुः—समुद्रे । आसाम् २. २. ३.
विभंजंत; पूर्तस्य — ५ यद्राजानो विभजन्त इष्टापूर्तस्य[3]—विभजन्ते । इष्टा- ३. २९. १.
६ उज्जेष आ रभामहे—उत्ऽजेषे । आ ४. १७. १.
७ इन्द्रो यज्वने गृणते च शिक्षत उपेद्दाति[4]—शिक्षते । उप । इत् ४. २१. २ = VI. 28. 2.
८ आस्ते यम उप याति देवान्—यमे । उप ४. ३४. ३.
९ य आगरे मृगयन्ते—ये । आगरे ४. ३६. ३.
१० प्रियो दृशे इव भूत्वा—दृशेऽइव ४. ३७. ११.
११ वैश्वानरीं वर्चस आ रभध्वम्—वर्चसे । आ ६. ६२. ३.
अंशे — १२ य आत्मानमतिमात्रमंस आधाय बिभ्रति—अंसे । आधाय ८. ६. १३.
१३ यो ब्राह्मण ऋषभमाजुहोति—ब्राह्मणे । ऋ- ९. ४. ९, १८.

atimātrá is quoted as an example under mātre ca IV. 22.

1. Vn. निषत्तः. 2. Vn उत आ. 3. Vn पूर्तस्यादुप आरतारभामहे. 4. Vn उपश्दति. 5. Vn दृशं इव.

स्कंभ इदं विश्वं १४ स्कम्भ इदं विश्वं भुवनमा विवेश—स्कम्भे । इदम् १०. ७. ३५.

स्कंभ इदं १५ स्कम्भ इदं सर्वमात्मन्वत्—स्कम्भे । इदम् १०. ८. २.

इदं १६ वामं पितृभ्यो य इदं समीरिरे—ये । इदम् १४. १. ४६=X. 40. 10.

रंत १७ अगन्म यत्र प्रतिरन्त आयुः—प्रऽतिरन्ते । आयुः १४. २. ३६=I. 113. 16.

१८ ममैष राय उप तिष्ठतामिह—राये । उप १८. २. ३७. W. and C. render rāyáḥ

१९ यमु ते क्षीरं ओदनम्—क्षीरे । ओदनम् १८. २. ३०.

ध्रुवं २० ध्रुव आ रोह पृथिवीम्—ध्रुवे । आ १८. ४. ६.

113 ॥ शं योः प्राणेहैव याभ्यामृते न बलदावा नस्ते न विन्दंन्ते न्यञ्चनं सदनं गवीनामिन्द्र मेद्यहं तव मास्मातोऽर्वाङैर्घर्मं आ गतं भाग आ गतं त आ गतावसा स योनिमैति सा नौ नाभिर्जार आ भर्गं चकृमा को वि वेद च्यावयतु प्र विद्वान् हि युता यथायमरपा असद्यथा द्यौश्च पृथिवी च न बिभीत इति षट् ॥ यश्च प्राणति याचितां च न दित्सति यांश्च पश्यामि यांश्च नेति नानापदान्येकपदाबाधे ॥ १८=५४ ॥

१ शं[3] योरभि स्रवन्तु नः—शम् । योः १. ६. १=X. 9. 4.

प्राणे २ प्राणेहैव भव—प्र । अन २. ३१. ९.

३ याभ्यामृते न किं चन शक्नुवन्ति—ऋते । न ४. २६. ६.

४ बलदावा न एहि—बलऽदावा । नः ४. ३२. ५. X. 83. 5. baladéyāya méhi

विंदंते न्यंचनं ५ ते न विन्दन्ते[4] न्यञ्चनम्—ते । न ४. ३६. ६.

६ सदनं गवीनाम्[5] ? but cp :—

इदं तृतीयं सवनं कवीनाम्—६. ४७. ३.

इंद्रमेध्यहं ७ इन्द्र मेद्य१हं तव—इन्द्र । मेदी ५. ८. ९.

८ मा स्मातोऽर्वाङैः[6]—आ । ऐः ५. २२. ११.

९ तप्तो वां घर्म आ गतम्—आ । गतम् ७. ७३. २; AŚ. 4. 7. 4.

१० स वामश्विना भाग आ गतम्—आ । गतम् ७. ७३. ४; AB. 1. 22. 5.

११ त आ गतावसा शंतमेन—आ । गत १८. १. ५१=X. 15. 4.

१२ स योनिमैति—आ । एति १३. २. २५.

१३ सा नौ नाभिः—सा । नौ १८. १. ४=X. 10. 4.

१४ उदीरय पितरा जार[7] आ भर्गम्—आ । भर्गम् १८. १. २३=X. 11.

1. Vn यमु ते क्षीदनं. 2. N पथानि. 3. Vn स्तं याः. 4. Vn विदंते. 5. Vn गविनाम्. 6. Vn तोंबगि. 7. Vn जरी आ.

चकृमा को विवेद — १५ कदस्याति व्रतं चकृमा को[1] वि वेद—वि । वेद १८. १. ३३=X. 12. 5.

च्यावयंतु — १६ पूषा त्वेतश्च्यावयतु प्र विद्वान्—प्र । विद्वान् १८. २. ५४=X. 12. 5.

१७ सूरो न हि द्युता त्वम्—न । हि १८. ४. ५९=VI. 2. 6.

१८ यथायमरपा असत्—यथा । अयम् । अरपाः । असत् √अस् १. २२. २= X. 137. 5.

१९ यथा द्यौश्च पृथिवी च न बिभीतः (च । न २. १५. १-६; MG. 1. 2. 13.) इति षट् ।

२० यच्च प्राणति यच्च न—च । न ११. ४. १०; १३. ४. ११. १९; ŚB. 14. 4. 3. 1; TB. 3. 12. 6. 1.

२१ याचितां च न दित्सति[2]—च । न १२. ४. १३.

२२ यांश्च पश्यामि यांश्च[3] न (च । न १७. १. ७.) इति नानापदानि[4] ।

॥ १६ ॥

114 ॥ विश्वमन्यामभीवारं जागार[5]प्रविशिवँसमित्यभ्यासस्यापवादः ॥ १९=५५ ॥

[विश्वमन्यामभीवार तदन्यस्यामधि श्रितम्—अभिऽवार १. ३२. ४; TB. 3. 7. 10. 3. — C.-vāraḥ

जागरत् — न ब्राह्मणस्य गां जग्ध्वा राष्ट्रे जागार कश्चन—५. १९. १०.

विशोविशः प्रविशिवांसमीमहे—प्रविशिऽवांसम् ४. २३. १.]

pravīśivāṃsam is cited under vasvantasya pañca-padyām II. 88, which prescribes that a nasalized vowel, occurring in a strong case from a theme in *vaṃs*, is long.

छंदःसि — न वाभ्यासः "छन्दसि वा" वचनात्[6] ।

ज्ञेयानि on margin — 114b ॥ एकपदानि नानापदाबाधे ॥ ५५b ॥

१ तनूपानोऽसि[7]—तनूऽपानः २. ११. ४. — TS Pada 5. 7. 3. 1 divides tanūpā naḥ

पूर्णो — २ पूर्णोऽसि तनूपानः—तनूऽपानः ३. ५. ८.

३ रयिष्ठानो रयिमस्मासु धेहि—रयिऽस्थानः ७. ७६. ६. not rayiṣṭhā naḥ — C. rayiṣṭhāna voc. RV. VI. 47. 6 rayiṣṭhānaḥ noted under RPr. 5. 29.

मंगलः — ४ परिपाणः सुमङ्गलः—परिऽपानः ८. ५. १, १६.

५ विषितं ते वस्तिबिलम्—वस्तिऽबिलम् १. ३. ८.

६ विषुतं देवहेतिम्—देवऽहेतिम् १०. १. २३.

इंद्र — ७ तेनाहमिन्द्रजालेन—इन्द्रऽजालेन ८. ८. ८.

८ तयाहमिन्द्रसंधया—इन्द्रऽसंधया ११. १०. ९. — C. he indra., tayā saṃdhayā.

1. Vn को विवद. 2. Vn दिप्सति. 3. Vn यँश्च. 4. Vn omits इति नानापदानि. 5. Vn जागरत्. 6. Vn छंदसि वावचनादेकपदानि नानापदानि नानापदाबाधे. 7. Vn puts fullstop after तनूपा and रयिष्ठा.

९ एता देवसेनाः[1] सूर्यकेतवः सचेतसः—देवऽसेनाः ५. २१. १२.

देवं   १० आग्ने याहि सहस्रं देववन्दैः[2] सत्यैः कविभिर्ऋषिभिर्घर्मसद्भिः—देवऽवन्दैः १८. ३.

४७ = X. 15. 10.

११ ईशां वो वेदराज्यं त्रिषन्धे अरुणैः केतुभिः सह—वेदऽराज्यम् ११. १०. २.   W. and C. veda rājyám two words; so is S.

पुरु   १२ यथापरु तन्वं १ सं भरस्व—यथा ऽ परु = परुष् १८. ४. ५२.

अर्चिपि   १३ तपुरग्राभिरर्चिभिः—अर्चि ऽ भिः = अर्चिप् ८. ३. २३.   X. 87. 23 ṛṣṭíbhiḥ for ar–

१४ सर्वं व्यापुः शुचयः शुचित्वम्—शुचि ऽत्वम् ; contrast 4. 31. 3; 12. 1. 55; १२. ३. २८.   Cited as an example under tve cāntodātte IV. 26, which separats *tvá* in a word accented on the final syllable.

१५ दुर्गा तस्मा अधिष्ठाने पृथिवी सहदेवता[3]—सह ऽ देवता १२. ४. २३.

115 ॥ अकारान्तानि[4] प्रैषण्या[5] मध्यमस्यैकवचनानि ॥ २०=५६ ॥

उपावं सृज त्मन्या समञ्जन्—सृज ५. १२. १० = X. 110. 10.

कीर्तिं बहुभ्यो वि हर द्विराजे—हर ५. २०. ९.   This is cited under IV. 107 to emphasize that the study of the Pada is essential for the comprehension of the meaning of the text.

तदग्ने विद्वान्पुनरा भर त्वम्—भर ५. २९. ५.

घृतमप्सराभ्यो वह त्वमग्ने—वह ७. १०९. २.

अग्ने ताँ इह मादय—५. ८. १.

उपमादय त्वं   अग्न उन्मादया त्वम्—मादय ६. १३०. ४.

अग्ने वास्तूनि निदह त्वम्—९. २. ४.

अग्ने वास्तून्यनुनिर्दह त्वम्—अनु ऽ निर्दह ९. २. ९.

ध्रुव आरोह त्वद्योनयः   विश आ रोह त्वद्योनयो याः—रोह १३. १. २.

श्रेयानि on margin संहिता भवंतीति शेषः on margin

116 ॥ नैगमी[6] तकाराबाधे[7] ॥ २१=५७ ॥

117 ॥ स्वरितान्तान्युदात्तसंहितान्युदात्तेनैकादेशे ॥ २२=५८ ॥

शिवया तन्वोप स्पृशत त्वचं मे—तन्वा । उप १. ३३. ४; १६. १. १२; TS. 5. 6. 1. 2; MS. 2. 13. 1 : 152. 5.

यदि जाग्रद्यदि स्वपन्नेनं एनस्यो ऽकरम्—एनस्यः । अकरम् ६. ११५. २; VS. 20. 16; KS. 38. 5.   W. svapá—

कक्षा   कक्ष्याश्वेव वाजिना—कक्ष्या । अश्वा ऽ इव ८. ४. ६ = VII. 104. 6.

कैकं चक्रं वामासीत् (कं । एकम् १४. १. १४ = X. 85. 15.) इति ।

1. Vn देव । सेना. 2. Vn देववं । दैः. 3. Vn सह । देवता. 4. J, M आका–. 5. R प्रेषण्या; Ş प्रैषण्या; Al divides अकारांतानि ॥ प्रेषण्याः into two. 6. Ş नैगामि तकाराबोधे; V नैशमी–. 7. P नकारा–. 8. Vn स्वरितांतान्युदात्तसंहितान्युदान्युत्त-नेकादसा; स्वरितांतान्युदात्तसंहितान्यु–; P, Vr न्युदात्तं सहिता–; V न्यूदात्त–; Al स्वरितांतान्युदात्तसंहितान्युदात्ये ॥ It joins नैकादेशे with the following sūtra and so does V

उदात्तोऽस्मत्प्रति-षेधार्थाये मारूपे आदेशेऽनुदात्तः स उदात्तेनैकादेशे उदात्तः on margin

118 ॥ प्रतिषेधं उदात्तोऽस्मदादेशेऽनुदात्तः ॥ २३=५९ ॥

॥ अनुदात्तान्युदात्तसंहितान्युदात्तेनैकादेशे ॥ २३=५९ b ॥

१ द्यावापृथिवी अनु मा[2] दीधीथां विश्वे देवासो अनु मा रभध्वम्—मा । आ । दीधीथाम् । मा । आ । रभध्वम् २. १२. ५.

शुंभंतु — २ विश्वे शुम्भन्तु मैनसः—मा । एनसः ६. ११५. ३.

द्रांतु — ३ कृणोमि भगिनं मापं द्रान्त्वरातयः—मा । अप । द्रान्तु ६. १२९. १.

लिंद्रि — ४ पुनर्मैत्विन्द्रियम्—पुनः । मा । आ । एतु ७. ६७. १; Vait. 18. 4; Kauś. 9. 2.

मागं — ५ यदा मागन्प्रथमजा[3] ऋतस्य—मा । आ ऽ अगन् ९. १०. १५=I. 164. 37. RV Pada ā o ágan

६ द्रविणं मोप तिष्ठतु—मा । उप १०. १. १०.

मंथेन — ७ पूर्णो मन्थेन मागमत्—मा । आ । अगमत् १०. ६. २.

८ प्राणो मानु तिष्ठतु—मा । अनु ११. ४. २४.

पृथिवी — ९ पवित्रेण पृथिवि मोत्पुनामि—मा । उत् । पुनामि १२. १. ३०.

१० गृह्णामि हस्तमनु मैत्वत्र—मा । आ । एतु १२. ३. १७.

११ सूर्यो माह्नः पातु—मा । अह्नः १६. ४. ४.

१२ शर्करी स्थ पशवो मोप स्थेषुः—मा । उप । स्थेषुः १६. ४. ७.

१३ स्योना मापः पवनैः पुनन्तु—मा । आपः १८. ३. ११. C. syonám

१४ अह्नर्मात्यपीपरः—अह्नः । मा । अति । अपीपरः १७. १. २५. SMB. 2. 5. 13. *no* for mā Cited as example under ahar napuṃsakam II. 50 which changes the visarjanīya into *r*

१५ रात्रि मात्यपीपरः—मा । अति । अपीपरः १७. १. २६.

१६ मोदीच्या दिशोऽघायुरभिदासात्—मा । उदीच्याः ५. १०. ४.

मेंद्रो — १७ यशसं मेन्द्रो मघवान्कृणोतु—मा । इन्द्रः ६. ५८. ४; Kauś. 59. 9.

१८ यो मायातुं यातुधानेत्याह—मा । अयातुम् ८. ४. १६=VII. 104. 16.

१९ सुश्रुतिश्च मोपश्रुतिश्च मा हासिष्टाम्—मा । उप- १६. २. ५.

पदानि ज्ञेयानि on margin

119 ॥ ङकारावग्रहाणि ॥ २४=६० ॥

हिंकृ — हिङ्कृण्वती वसुपत्नी वसूनाम्—हिङ्ऽकृण्वती ७. ७३. ८.

हिंक — हिङ्करिक्रती बृहती वयोधाः—हिङ्ऽकरिक्रती ९. १. ८.

हिंका०री — हिङ्कार उच्छिष्टे—हिङ्ऽकारः ११. ७. ५. C. him iti śabdaḥ

हिंकारेण — हिङ्कारेण ?

ज्ञेयः on margin

120 ॥ नकारावग्रहे प्रकृतिभावश्च ॥ २५=६१ ॥

उभा हि वृत्रहन्तमा—वृत्रहन्ऽतमा ७. ११०. १; TB. 2. 4. 5. 7.

---

1. R प्रतिषेधे उदात्तोऽस्मदादेशो ङकारा as one; P प्रतिषेदे उदात्तो ऽस्मदादेशो; it combines 59–62 into one; Al अस्मादादेशे. 2 Vn अनु मा दिधीर्था. 3 Vn यथादामागंन्. 4 Vn मोपश्चतुमं. प्राणो मान निष्ठतु निष्ठतु पृथिवि मोत्पुनात्पुनामि. 5 Vn स्योना मापाइमा.

मदिन्तमः—मदिन्ऽतमः ११. ७. ७.

ज्ञेयानि on margin

121 ॥ मकारावग्रहाणि ॥ २६=६२ ॥

समये[1] यज्ञस्य विद्वान्त्समये न धीरः—सम्ऽअये २. ३५. ३. — TS. 3. 2. 8. 2; MS. 2. 3. 8. samaré

समरे[2] भीता समरे वधानाम्—सम्ऽअरे ५. २०. ५; ७. ७६. ६; १०. ८. ४२; ११. १०. २५.

समृद्धे — समृधे[3] धात्रे विधात्रे समृधे भूतस्य पतये यजे—सम्ऽऋधे ३. १०. १०. — C. derives it from √vṛdh.

समहम्? समहमेषां राष्ट्रं स्यामि—सम्। अहम् ३. १९. २.

समुदे[4] जीवेभ्यस्त्वा समुदे वायुरिन्द्रो धाता दधातु—सम्ऽउदे √vad ८. १. १५. — C. renders sammodāya = sam + √mud.

वार्तमायाः महिषो वार्तमाया यावतो लोकानभि यद्विभाति- वार्तम्ऽआयाः १३. २. ४२. — Text mahiṣo accentless.

ग्रेण; अवग्रहो ज्ञेयः on margin

122 ॥ सु इत्येतेनोपसर्गेण ॥ २७=६३ ॥

सुक्षेत्रिया सुगातुया[5] वसूया च यजामहे—सुऽक्षेत्रिया। सुऽगातुया ४. ३३. २ = 1. 97. 2. — aniṅgena pūrvena IV. 12 means that if the appended member is indivisible, the former member is separated; suk-, sug- are cited as examples.

स्वर्धी — मित्रतूर्याय स्वर्धी[6]—सुऽअर्धी ५. २०. ७.

सदंताम् — सरस्वती स्वपसः सदन्ताम्—सुऽअपसः ५. १२. ८ = X. 110. 8.

अवग्रहो ज्ञेयः on margin

123 ॥ स्वशब्देन ॥ २८=६४ ॥

स्वपाः अचिक्रदत्स्वपा इह भुवत्—स्वऽपाः ३. ३. १.

स्वभ्यसाः[7] स्वभ्यसा ये चौक्र्यसाः—स्वऽभ्यसाः ११. ९. १७.

स्वधित्याः — स्वधित्या त्वष्टेव रूपं सुकृतं स्वधित्या—स्वऽधित्या १२. ३. ३३.

स्वधितिना लोहितेन स्वधितिना मिथुनं कर्णयोः कृधि—स्वऽधितिना ६. १४१. २; SMB. 1. 8. 7; GG. 3. 6. 6.

स्वधिते — स्वधिते न्य१स्मभ्यं स्वधिते यच्छ या अमूः—स्वऽधिते ९. ४. ६. — C. svadhitam

जुषताम् — स्वधितिम् स्वधया यज्ञं स्वधितिं जुषन्ताम्[8]—स्वऽधितिम् १८. २. ३५ = X. 15. 13. — VS. 19. 67. sukṛtam.

123 b ॥ मो दीर्घः ॥ २८=६४ ॥

पूषा परी स्वपातै?

छं — 123 c ॥ ते शब्दा अनुदात्ता ये छन्दस्युभयसंज्ञिताः।
वक्ष्यामो[9] युष्मदादेशे समधा निग(द)सुतां ॥ ?

Read-Śrutān..

1. Vn सम। ये. 2. Vn सम। रे. 3. Vn सद्। धे. 4. Vn समुदे. 5. Vn सुगातुं या. 6. Vn स्वर्धी. 7. Vn स्वभ्यासाः. 8. Vn स्वधिति जषंताम्. 9. Vn वक्ष्यामो युष्मदादेशे समनिगदसुतां.

तेऽश्मानं तेऽयनं चैव तेऽपरस्तेऽक्षिणी च यत् ।
असु[1] तेन्विह तेऽसुश्च यथा तेऽसानि सुप्रिया ॥
विद्यादुदात्तमन्यत्र ते शब्दाः सर्वनाम यत् ।
अनुदात्ततयेत्यर्थे भाषितं यत्र तत्र तु ॥
अर्थं दृष्ट्वा पदं वाच्यं यत्र यत्र यथा यथा ॥ ६४० ॥

Read दात्तं तवे-त्यर्थे
One yatra on margin
Vn. omits it

॥ १७ ॥

[तेऽश्मानम् स्योनं ध्रुवं प्रजायै धारयामि तेऽश्मानं देव्याः पृथिव्या उपस्थे—ते । अश्मानम् १४. १. ४७.
तेऽयनम् तं गच्छ तत्र ते ऽयनम्—ते । अयनम् १०. १. ८.
तेऽपरः गन्धर्वस्तेऽपरः पतिः—ते । अपरः १४. २. ३.
तेऽक्षिणी ये च तेऽक्षिणी—ते । अक्षिणी १०. ९. १४.
तेऽनु असुं[1] तेऽनु ह्वयामसि—ते । अनु- ८. १. १५.
तेऽसुः इह तेऽसुरिह प्राणः—ते । असुः ८. १. ३.
तेऽसानि यथा तेऽसानि सुप्रिया—ते । असानि ७. ३८. २.]

रूपाणि ज्ञेयानीति शेषः on margin

124 ॥ ददातेः[2] ॥ १=६५ ॥

तासु[3] ते परि दद्मसि—१. १४. ३.
तक्मानं परि दद्मसि—५. २२. १४.
इहैव सन्तः प्रति दद्म एनत्[4]—६. ११७. २. (संतः)
उभाभ्यां परि दद्मसि—८. २. २०.
ग्रीष्माय परि दद्मसि—८. २. २२.
निधिं शेवधिं परि दद्म एतम्—१२. ३. ४६.
एतं परि दद्मस्तं नो गोपायतास्माकमैतोः (१२. ३. ५५-६०) इति षट् । (तन्नो)
ऐषां यज्ञमुत वर्चो ददेऽहम्—१. ९. ४.
सर्वेभ्यो वः परि ददाम्येतम्—१. ३०. २.
आमुं ददे हरसा दैव्येन—२. १२. ४. (अमून्ददे)
अधा मनो वसुदेयाय[5] कृणुष्व—३. ४. ४.
देवा ददतु भर्तवे[6]—३. ५. ३. (भर्तवे)
जरायै त्वा परि ददामि—३. ११. ७.
शिक्षत उपेद्ददाति[7]—४. २१. २=VI. 28. 2.
देवांश्च याभिर्यजते ददाति च—४. २१. ३=VI. 28. 3.

1. Vn असुं ते हित इ. 2. Al दद्दातेः; P ददाते, S combines ददातेः इति सार्व- into one. 3. Vn तातासुते. 4. Vn एतत्. 5. Vn वसुदेयाय. 6. Vn देवा दद्म दत्त भर्त्तव. 7. Vn उपेद्दाति.

चतुर्धा — चतुरः कुम्भांश्चतुर्धा ददामि—४. ३४. ७.

सहं पिशाचान्त्सहसैषां द्रविणं ददे—४. ३६. ४.

आददाना कृतं ग्लहात्—४. ३८. ३.

देवा अदुः सूर्या अदाद् द्यौरदात्पृथिव्यदात् ।

तिस्रः सरस्वतीरदुः सचित्ता विषदूषणम् ॥ (६. १००. १.) इति यावद्धा ।

पुनर्वै देवा अददुः पुनर्मनुष्या अददुः ।

राजानः सत्यं गृह्णाना ब्रह्मजायां पुनर्ददुः—५. १७. १०=X. 109. 6.

जरितर्ददामि — पुनस्ते पृश्निं जरितर्ददामि—५. ११. ८.

अंकुशो — यस्तेऽङ्कुशो वसुदानः—वसुऽदानः ६. ८२. ३.

एतं भागं परि ददामि विद्वान्—६. १२२. १.

छंतः — अबन्ध्वेके ददतः प्रयच्छन्तः—६. १२२. २; TA. 2. 6. 2.

तं मे — स ददातु तन्मे—६. १२२. ५; ११. १. २७.

स ददादिदं मे—११. १. २७.

एतं सधस्थाः परि वो ददामि—६. १२३. १; VS. 18. 59.

स पचामि स ददामि स यजे स दत्तान्मा यूषम्—६. १२३. ४.

इत्थं वज्रमा ददे[1]—६. १३५. १.

विज्ञान् — वर्चो विज्ञानमा ददे (७. १२. ३; ७. १३. १; ७. १३. २.) इति चत्वारि ।

सप्तऋषिभ्य एनं परि ददामि—७. ५३. ४.

वीरं — ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम्—७. ४७. १.

याभिर्ददासि दाशुषे[2] वसूनि—७. ४८. २=II. 32. 5.

आ ते ददे वक्षणाभ्य आ तेऽहं हृदयाद्ददे ।

आ ते मुखस्य संकाशात् सर्वं ते वर्च आ ददे ॥ (७. ११४. १.) इति त्रीणि ।

परैणान्देवः सविता ददातु—८. ३. १६.

प्रददातु — अहये वा तान्प्रददातु सोमः—८. ४. ९.

सहस्रं स एकमुखा ददाति—९. ४. ९.

पञ्चौदनं ब्रह्मणेऽजं ददाति—९. ५. ११, १२.

यो ब्रह्मणे चिकितुषे ददाति—१४. २. ४१.

दक्षिणाज्योतिषं ददाति—९. ५. २२.

अधस्पदेन ते पदमा ददे विषदूषणम्[3]—१०. ४. २४.

1. Vn वज्रमादे. 2. Vn दाशुस. 3. Vn विषणम्.

तमिमं देवता मणिं मह्यं ददतु पुष्टये—१०. ६. २९.
दिवमेषां ददते यो विधर्ता—१०. ८. ३६; JUB. 1. 34. 7, 10.
यो ददाति शतौदनाम्[1]—१०. ९. ५, ६, १०.
भूम्यां देवेभ्यो ददति यज्ञं हव्यमरंकृतम्—१२. १. २२.

दस्यून् — परा दस्यून्ददती[2] देवपीयून्[3]—१२. १. ३७.
मणिं हिरण्यं पृथिवी ददातु मे—१२. १. ४४.
उत्तरात्त्वा सोमः सं ददातै—१२. ३. २४.
अहं पचाम्यहं ददामि—१२. ३. ४७.
जरा मृत्यवे परि णो ददातु (१२. ३. ५५-६०.) इति षट्।
ददामीत्येव ब्रूयात्[4]—१२. ४. १.

ददंत — या देवीरन्तां अभितोऽददन्त—१४. १. ४५.

Repeated — यो ब्रह्मणे चिकितुषे ददाति—१४. २. ४१.

परि ददात्पितृभ्यः — अथेममेनं परि दत्तात्पितृभ्यः—१८. २. ५=X. 16. 2.
ददाम्यस्मा अवसानमेतत्—१८. २. ३७.

Repeated — ददामि तद्यत्ते अदत्तो अस्मि—५. ११. १०.
स नो ददात्वक्षितां[5] रयिम्—७. ८०. २.
स नो ददातु तां रयिम्—६. ३३. ३.

रिक्वां — यमो मह्यं पुनरित्त्वां ददाति—६. ६३. २, ८४. ३.

ददाति — तस्मात्पितृभ्यो मास्युपमास्यं ददति—८. १०. १९.
चक्षुः प्राणं प्रजां ददुः—१०. २. २९.

ददते पंच — ये ददते[7] पञ्च दिशः सध्रीचीः—१०. ८. ३५; JUB. 1. 64. 6.

तेज आददे — तेज[8] आददे—१३. ३. ५.
उतैनो मेदो नाददात्—१२. ४. ५०.
सूर्यां यत्पत्ये शंसन्तीं मनसा सविताददात्—१४. १. ९=X. 85. 9.

सोमो ददादिति — सोमो ददद्गन्धर्वाय गन्धर्वो ददग्नये।
रयिं च पुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् (अदात् २४. २. ४=X. 85. 41.)

इति त्रीणि।

भर्तवे — 125 ॥ वासो ददाति भर्तवे इति सार्वधातुके[9] ॥ २=६६ ॥

[एतत्त्वे देवः सविता वासो ददाति भर्तवे—१८. ४. ३१]

126 ॥ रयिं दा[10] इति भूते ऽयतन्या इति सर्वत्र ॥ ३=६७ ॥

1. Vn शतौदिनाम्. 2. Vn दम्नंस्यून्. 3. Vn मीयून्. 4. Vn ब्रुयात्. 5. Vn अक्षितं रयिम्. 6. Vn तं रयिम्. 7. Vn ददंत. 8. Vn ते अब आददे. 9. Vn सर्वाधातुके; Al सर्वधातुके. 10. S रयीं दा; P रयिं दि; R रयिं दी इति भूते.

[अथास्मभ्यं सहवीरं रयिं दाः—२. ६. ५; ३. १२. ५ = VS. 27. 6.]

॥ १८ ॥

लिं० 127a ॥ इदमः[1] सर्वलिङ्गेषु तृतीयादिषु यो विधिः ।
न्यंतो अन्वादेशे ऽनुदात्तान्यन्तोदात्तानि पूर्वशः ॥

अंतो 127b ॥ अन्तोदात्तान्यथपादादौ तद्विभक्तिपरपूर्वं च ॥

127c ॥ समानाधिकरणे[2] समानार्थे पदव्यवायेऽपि[3] ।

अंतो 127d ॥ अस्मै शतादीनि[4] चान्तोदात्तानि ॥ ४=६८ ॥

अंतो अर्थपादादौ अन्तोदात्तानि भवन्ति । अर्थादौ च पादादौ च ।

१ अस्मिन्वसु वसवो धारयन्तु—अस्मिन् १. ९. १; Kauś. 55. 17.

देवाः २ अस्य देवाः प्रदिशि ज्योतिरस्तु—अस्य १. ९. २.

३ अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा (अस्याम्, अस्मिन् ५. २४. १) इति, अन्तोदात्तान्यर्थपादादौ ।

तद्विभक्तिपरपूर्वं च । समानाधिकरणे समानार्थे तद्विभक्तिपर-
मंतो पूर्वमन्तोदात्तं भवति ।

समानाधिकरणे समानार्थे :—

४ शिवास्मै सर्वस्मै क्षेत्राय—अस्मै ३. २८. ३.

५ अस्मै कामायोप कामिनीः—अस्मै ३. ८. ४.

६ अस्मै ग्रामाय प्रदिशश्चतस्रः—अस्मै ६. ४०. २.

७ उतास्मिन्नल्प उदके निलीनः—अस्मिन् ४. १६. ३.

८ अस्मिन्नर्थे ?

९ अस्मिन्नर्द्धे ?

अस्मिं ग्रामे १० त्रायन्तामस्मिन्ग्रामे गामश्वं पुरुषं पशुम्—अस्मिन् ८. ७. ११.

११ अस्मिन्क्षेत्रे द्वावही स्त्री च पुमांश्च—अस्मिन् १०. ४. ८.

१२ क्व स्वित्तस्ते नहि यथे अस्मिन्—अस्मिन् ९. ९. १७. I. 164. 17. antáḥ for as-

मेषां १३ यथाहमेषां वीराणां विराजानि जनस्य च—एषाम् १. २९. ६ = X. 174. 5.

kimartham ? समानाधिकरणे समानार्थे इति किमर्थः ?

१४ यथा देवेष्वमृतं यथैषु सत्यमाहितम्—एषु १०. ३. २५.

---

1. Vn छन्दि इदमः. 2. Ṣ समानाधिकरणें; Vr कणें. 3. H पदव्यवाहे-. 4. Ṣ शतादिनि चांतोदोत्तानि; Vr शतास्दानि चांतोदात्तानि: P समानार्थे दव्यवायेप्यस्मै शतादीनि चांतोदातानि as two sūtras; Vn omits अन्वा—त्तानि.

तद्विभक्तिपरपूर्वं च। समानाधिकरणे समानार्थे पदव्यवायेऽपि[1] तद्विभक्तिपरपूर्वमन्तोदात्तं भवति। यथाः—

येस्यां १५ ये॒३॒स्यां स्थ प्राच्यां दि॒शि हे॒त॒यो नाम॑ दे॒वाः (अ॒स्याम् ३. २६. १.) यथा। — Text हे॒तयो॑

॥ १९ ॥

१६ इ॒यमे॒व सा या प्र॒थमा व्यौच्छ॑दा॒स्वित॑रासु चरति॒ प्रवि॑ष्टा (आ॒सु ३. १०. ४; ८. ९. ११; TS. 4. 3. 11. 1.) इति।

āsú and itarāsu are cited as examples under na dīrghāt IV.33. which negatives separation after a long vowel.

वत्सार्थः पंच भवंति — चत्वार्येतावत्स्वार्थः। न पञ्चम्येकवचनमनुदात्तं क्वचिदस्ति । पदव्यवायेऽप्यस्मै शतादीनि च। अस्मै शतादीनि चान्तोदात्तानि भवन्तिः—

१७ अ॒स्मै — ते कृ॑णुत ज॒रस॒मायु॑र॒स्मै श॒तम॒न्यान्परि॑ वृणक्तु मृ॒त्यून्—अ॒स्मै १. ३०. ३.

१८ — तान्वो॑ अ॒स्मै स॒त्रसदः॑ कृणोमि—१. ३०. ४.

१९ — आ॒यु॒र्य॒म॒स्मा अ॒ग्निः—२. २९. १.

२० — आयु॑र॒स्मै धे॒हि जातवेदः प्र॒जां त्व॑ष्टरधि॒निधे॑ह्य॒स्मै ।

रायस्पोषं॑ सवि॑तरा सु॒वास्मै (अ॒स्मै २. २९. २.) इति॑ च॒त्वारि।

द्यावा २१ ऊर्ज॑म॒स्मै द्यावा॑पृथिवी अ॑धाताम्—२. २९. ५.

कर्त २२ सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धीः क॒र्तम॒स्मै—३. १७. ५; VS. 12. 69.

रंधय २३ इन्द्र॒ शत्रुं॑ र॒न्धय॒ सर्व॑म॒स्मै—४. २२. २.

२४ स॒हस्व मन्यो अ॒भिमा॑तिम॒स्मै—४. ३१. ३.

W. asmé against all the mss. and authorities on the basis of RV. X. 84. 3.

२५ मह्यं॒ वातः॑ पवतां॒ कामा॑या॒स्मै—५. ३. ३.

W. asmai. X. 128. 2; asmín

चक्षुषे २६ स प्रा॒णाय॑ व्या॒नाय॒ चक्षु॑षे मे अ॒स्मै मृ॒ड—५. ४. ७.

न्वास्मै २७ भगो॑ युनक्त्वाशिषो॒ न्व॑१स्मै—५. २६. ९.

२८ ता अ॒स्मा[2] अव॑से हुवे—८. ७. २३, २४.

२९ उ॒षा॒सु॒षी श्रेय॑सीं धे॒ह्य॒स्मै—१२. २. ४५.

३० अ॒स्यै — पत्या॒ सौभ॑गमस्त्व॒स्यै—२. ३६. १.

३१ अ॒स्या इ॒छन्न॒ग्रुवै॒ पति॑म्—६. ६०. १.

३२ अ॒स्मै र॒यिं सर्व॑वीरं॒ नि य॑च्छ—११. १. ३, ११.

३३ ध्रु॒वेयं॑ वि॒राण्नमो॑ अस्त्व॒स्यै—१२. ३. ११.

३४ ब्रह्म॑णस्पते॒ पति॑म॒स्यै रो॑चय—१४. १. ३१.

३५ धा॒ता वि॑प॒श्चित्पति॑म॒स्यै वि॑वेद—१४. १. ५९.

विदेश ३६ इ॒मं धा॒ता लो॒कम॒स्यै वि॑देश—१४. २. १३.

1. Vn repeats पदव्यवायेपि. 2. Vn omits अस्मा. 3. Vn omits अस्या इछन्.

दत्वा ३७ सौभाग्यमस्यै दत्त्वा दौर्भाग्यैर्विपरेतन—१४. २. २८=X. 85. 33.

वर्चो न्वास्यै ३८ वर्चो न्व१स्यै सं दत्त—१४. २. २९.

३९ येदं पूर्वागन्रशनायमाना प्रजामस्यै द्रविणं चेह दत्त्वा—१४. २. ७४.

४० वस्तोरस्या वृज्यसे[1] अग्ने अह्नाम्—५. १२. ४.

X. 110. 4; vrjyate; so W_v against all authorities, Concordance asya may be corrected.

अंगो ४१ अङ्गो न्वर्यमन्नस्या अन्याः समनमायति—६. ६०. २.

४२ अस्याः अथेममस्या वर आ पृथिव्याः—७. ८. १.

TS. 1. 2. 3. 3 athemavasya

४३ को अस्या नो द्रुहो ऽवद्यवत्या उन्नेष्यति—७. १०३. १.

४४ तानस्या ब्रह्मणस्पते प्रतीबोधेन नाशय—८. ६. १५.

४५ आदिद्वाचो अश्नुवे भागमस्याः—९. १०. १५=I. 164. 37.

यावंतो ४६ यावन्तो अस्याः पृथिवीं सचन्ते—१२. ३. ४०.

४७ वि तिष्ठन्तां मातुरस्या उपस्थात्—१४. २. २५.

केश्यं ४८ अपास्याः[2] केश्यं मलमप शीर्षण्यं लिखात्—१४. २. ६८.

अंगादंगा ४९ अङ्गादङ्गाद्वयमस्या अप यक्ष्मं नि दध्मसि—१४. २. ६९.

योस्येशे ५० अस्य यो ३ स्येशे द्विपदो यश्चतुष्पदः—४. २. १; ६. २८. ३; १३. ३. २४.

५१ अथास्य ब्रह्मणस्पते धनुरिवा तानया पसः—४. ४. ६.

वेदमस्य ? but cp. :—

५२ तेनं ब्रह्माणो वपतेदमस्य—६. ६८. ३; TB. 2. 7. 17. 2.

५३ तेनास्य ब्रह्मणस्पते धनुरिवा तानया पसः—६. १०१. २.

५४ विद्युर्मे अस्य देवाः—७. ८९. २=I. 23. 24.

५५ उच्छोचनप्रशोचनावस्योच्छोचनौ हृदः—७. ९५. १.

५६ य ईं चकार न सो अस्य वेद—९. १०. १०=I. 164. 32.

५७ वेदं नावस्य पृथिवी उत द्यौः—१८. १. ५=X. 10. 5.

५८ को अस्य वेद प्रथमस्याह्नः—१८. १. ७=X. 10. 6.

५९ उतो न्व १ स्य पपिवांसमिन्द्रं[3] न कश्चन सहत आहवेषु—१८. १. ४८=VI. 47. 1.

६० वित्तं मे अस्य रोदसी—१८. ४. ८९=I. 105. 1-18.

६१ एषाम् समहमेषां राष्ट्रं स्यामि—३. १९. २.

६२ मा ज्येष्ठं वधीदयमग्न एषाम्—६. ११२. १

एषां मायूंषि ६३ उन्मुञ्च पाशांस्त्वमग्न एषाम्—६. ११२. २.

६४ एवा धातरायूंषि कल्पयैषाम्—१२. २. २५=X. 18. 5.

६५ अस्मिन् उतादित्या जागृत यूयमस्मिन्—१. ३०. १.

यामोस्मिन् ६६ इन्द्र इवेन्द्रियाण्यधि धारयामो अस्मिन्—१. ३५. ३.

६७ तिस्रो वाचो निहिता अन्तरस्मिन्—७. ४३. १.

1. Vn वृज्यसे. 2. Vn अपास्याः केश्यं मलम्. 3. Vn पपिवँसम्.

बीज ६८ तस्यां नरो वपत बीजमस्याम्—१४. २. १४.

W. and S asyām, accentless; cited under ghoṣavati ca II. 54. which changes visarjaniya into u.

६९ अस्य निष्टं भज यो अमित्रो अस्य—४. २२. २.

७० यावस्येशाथे द्विपदो यौ चतुष्पदः—४. २८. १.

७१ वि ष्य नाभिमस्य—५. २७. १०.

रयिमस्य ?

परिधिः पिशाचो ७२ यथा सो अस्य परिधिष्पताति—५. २९. २.

७३ पिशाचो अस्य यतमो जघास—५. २९. ४.

७४ यो अस्य पारे रजसः शुक्रो अग्निरजायत—६. ३४. ५ = X. 187. 5.

७५ तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्य—६. ६८. ३.

७६ आसु आखित्तरासु चरति प्रविष्टा—३. १०. ४.

७७ इह प्रजा जनय यास्त आसु—७. १११. १.

७८ आभ्यः इन्द्रस्त्वा ह्वयतु विड्भ्य आभ्यः—३. ३. ३.

स्वाहैभ्यः ७९ एभ्यः स्वाहैभ्यो दुराहामीभ्यः—८. ८. २४.

॥ २० ॥

128 ॥ लुप्तशेषेणावग्रहः[1] प्रकृत्यादेशश्च[2] ॥ ५=६९ ॥

दंत 129 ॥ दन्तपादहृदयोदकनासिकासहसमानरात्रिजायादारुमासः[3] पुंसि शेकृच्छ्रमावद्गम्भीरमिति[4] ॥ ६=७० ॥

तस्योदाहरणानि :—

गंधार्य १ दद्भ्यो गन्धार्य ते नमः—दत्ऽभ्यः ११. २. ६.

२ तत्पद्भ्यां प्रति तिष्ठतु—पत्ऽभ्याम् ५. ३०. १३.

पत्संगिनी ३ पत्सङ्गिनीरा संजन्तु—पत्ऽसङ्गिनीः ५. २१. १०.

४ यैरिन्द्रः प्रक्रीडते पद्घोषैश्छायया सह—पत्ऽघोषैः ५. २१. ८.

W. cites padghoṣaiḥ on II. 38.

हृत्स्वान्तः ५ यो नो अग्निः पितरो हृत्स्वन्तः—हृत्ऽसु १२. २. ३३; TS. 5. 7. 9. 1.

६ उदधिमर्दयाति—उदऽधिम्=उदक ४. १५. ११.

७ अंशून्बभस्ति हरितेभिरासभिः—आसऽभिः=आस्य ६. ४९. २.

आसंन्वत् ८ यद्भूतं भव्यमासन्वत्—आसन्ऽवत्=आस्य ६. १२. २.

सान्तर्देशाः ९ सर्वा दिशः संमनसः सध्रीचीः सान्तर्देशाः—सऽअन्तर्देशाः; सह ९. ५. ३७.

This is cited as an example under aniṅgena pūrveṇa IV. 12, which means that if the appended member is indivisible, the former member is separated.

1. M, Vr लुप्तशेषणाव–, Ṣ omits visargas of अवग्रहः; V अवग्रहं ॥ प्रकृत्या– as two sūtras. 2. M प्रत्यादेशश्च. 3. N दंतपादयोनाः सहसमानरात्रिजायादारुमासाः पुंसि–; J has – पादहृदयोनाः–; Ṣ –हृदयोनाः सहमांननरात्रीजाया–; M हृदयोनासहसमानरात्रिजाया-दारुमासाः (J सहमान–); Al. –सहः समानरात्रिजायांदारुमासा पु–; V –हृदयोदकनासिकासहसमानरात्रिजायादारुमांस पुंसि; Vr –जायादासमासः ॥ पुंसिशेकृच्छ्रमायष्टगंभी–; P –दासमासाः. 4. Ṣ –गमीरीमिति; Al पुंसि शेकृच्छमावद्गुमीरमिति; P –पुंसि शेकृमादगंभीरमिति; R माव्दगंभी–

१० तत्तें संगत्यं पितरः सनीडाः—सऽनीडाः=समाननीडाः १८. २. २६.

C. sanīḍāḥ

११ त्रयोदशं मासं यो निर्मिमीते—त्रयः ऽदशम्; त्रि १३. ३. ८.

दंपती १२ ययाशिषा दंपती वाममश्नुतः—दम् ऽ पती १४. २. ९.

१३ अयस्मये द्रुपदे बेधिष इह—द्रु ऽ पदे; दारु ६. ६३. ३, ८४. ४.

१४ माद्भ्यः संवत्सरेभ्यः—मात् ऽ भ्यः; मास् ३. १०. १०.

१५ अद्भ्यस्त्वा राजा वरुणो ह्वयतु—अत् ऽ भ्यः ३. ३. ३.

१६ तत्र पुंसुवनं कृतम्—पुम् ऽ सुवनम्; पुंस् ६. ११. १.

शवर्तेभ्यः १७ ऊवध्यमस्य कीटेभ्यः शवर्तेभ्यो अधारयन्—श ऽ वर्तेभ्यः; शकृत् ? ९. ४. १६.

१८ को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुर्हृणायून्—शिमीऽवतः; शिमा १८. १. ६.

C. pumsavanam. pumsúvanam is cited under anunāsikānām mukhanāsikam 1. 27, anunāsikam ca 1. 53, anunāsikāntaḥpade hrasvaḥ 1. 83.
RV. 1.84.16; TS.4. 2.11; MS. 3.16.4 without variant.

१९ तेषां हि धाम गभिषक्समुद्रियम्—गभिऽसक्; गम्भीर ७. ७. १.

130 ॥ नलोपे च पादस्य[1] ॥ ७=७१ ॥

ब्रह्मभिः क्लृप्तः स ह्यस्या वन्धुः—ब्रह्मऽभिः; ब्रह्मन् १०. १०. २३.

131 ॥ दीर्घायुत्वायादिषु च ॥ ८=७२ ॥

दीर्घायुत्वायं शतशारदाय—दीर्घायु ऽ त्वाय; आयुष् १२. २. ६; MS. 2. 3. 41: 31. 10.

रूपं उच्यत इति शेषः on margin

132 ॥ नि स्तुवानस्य पातय विषूचीरिन्द्र पातय परा शुक्लानि पातय शरमिव पातयामसि नभ उत्पातयाथान्वङ्क्रमनु पातय श्येनौ संपातिनाविव वि पपातानु घोषं विद्युतं पातयैतां धूमं पर्युत्पातयासीति पातयतेर्दीर्घोपधस्य[2] ॥ ९=७३ ॥

नि स्तुवानस्य पातय परमच्युतावरम्—१. ८. ३.

रिंद्र विषूचीरिन्द्र पातय—१. १९. १.

परा शुक्लानि पातय—१. २३. २.

शरमिव पातयामसि—४. ७. ४.

नभ उत्पातयाथ—४. १५. ५.

अन्वंच सीमन्तमन्वङ्क्रमनु पातय—६. १३४. ३.

संपातिनाविव श्येनौ संपातिनाविव—७. ७०. ३.

तासामेका वि पपातानु घोषम्—७. ४३. १.

1 Vn puts after this sūtra no. 21; Al पादस्ये. 2. N, J पातयते दीर्घो—; V, P. Ṣ पातयंते दी—; R. M. पातयतेदीर्घोपधस्य, Al पातयंते दीर्घापदस्य.

अन्यत्रास्मद्दिव्युतं पातयैताम्—११. २. २६.
त्वचो धूमं पर्युत्पातयासि (१२. ३. ५३.) इति।

133a ॥ पादयतिरन्यत्र¹ ॥ १०=७४ ॥

134a ॥ आप्तमाप्त्यानां पत्यमाना इदमा पपत्याद्यौ पत्येत इति ॥ ७५ ॥

[इनतममाप्तमाप्त्यानाम्—आप्तम्। आप्त्यानाम् √पत्? आप् ५. २. ७.
अग्नेर्घोम्रा पत्यमाने—५. २७. ८; VS. 27. 16.
अवैरहत्यायेदमा पपत्यात्—६. २९. ३.
यौ पत्येते अप्रतीतौ सहोभिः—७. २५. १; VS. 8. 59.]

W. proposes āptyàm

C. papadyāt

134b ॥ पद्यतिरन्यत्र² ॥ ११=७५ ॥

135 ॥ अभि त्यं त्यमू षु प्रति त्ये ते एत उ त्ये पतयंत्युदु त्यं जातवेदसमप त्ये तायवोऽध त्यं द्रप्समिति सयकाराणि, तमित्यस्मिन्नर्थे³ ॥ ७६+७७ ॥

[अभि त्यं देवं सवितारम्—७. १४. १; SV. 1. 464.
त्यमू षु वाजिनं देवजूतम्—७. ८५. १=X. 178. 1.
प्रति त्ये ते अजरासस्तपिष्ठाः—८. ३. १९=X. 87. 20.
एत उ त्ये पतयन्ति श्वयातवः—८. ४. २०=VII. 104. 20.
उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः—१३. २. १६=I. 50. 1.
अप त्ये तायवो यथा—१३. २. १७=I. 50. 2.
अध त्यं द्रप्सं विभ्वं विचक्षणम्—१८. १. २१=X. 11. 4.]

C. te te

॥ २१ ॥

अंचत्यंतं ॥ अङ्ख्यन्तं प्रथमान्तमुत्तमे परतो द्विधा।

136a ॥ उत्तमान् उत्तमेष्वित्यर्वाङ्मध्ये पराङ्मनाः ॥ १४=७८ ॥

अंचत्यंत 136b ॥ अङ्ख्यन्तमतोऽन्यत्र यथासंहितमेवं तत्।

व्यंजने स्वरे वा व्यञ्जने वाक्यं तथा तद्विभजेत् पदम् ॥

Vn omits तद्वि but leaves, space for it.

इन्द्रो मेऽहिमरन्धयन्मित्रश्च जरन्नाम महत्पदम्।

रंध: जरन्नाम 137 ॥ तकारान्ते⁵ पदे विद्याज्जकारादिषु तज्जरत् ॥ १५=७९ ॥

uttamā uttameṣu II. 5. Ex:—
ṛ́dhan mántro yónim 5.1.1
yá udā́nan nyā́yanam 6.77.2
arṇavā́n mahatás pári 1.10.4
madúghān mádhumattaraḥ 1.34.4
mádhyān nīcáiḥ 4.1.3
yá stā́yán mányate cáran 4.16.1

1. P joins 74–76 into one. 2. P, R, -रंन्यत्र; R combines 75–76 into one. 3. N सयकाराणी; N, M, J put full-stop after -र्थे and thus read two sūtras; P स्मिंतर्थे ॥; Al तमित्यस्मिन्नर्थे; R स्मिंनर्थे; Vr unites 77–78 into one. 4. All other mss. except Ṣ (which has उत्तमेष्विति) and Al (which omits उत्तमा) read उत्तमा ३-. 5. Ṣ तकारांता; Vr तकारांते नकारांतानि मकाराबाधे ॥ इति श्री अथर्ववेदे प्रातिशाख्ये द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥.

[ये अर्वाङ् मध्य उत वा पुराणम्—अर्वाङ् । मध्ये १०. ८. १७; TA. 2.1.5.1. S. arváñ in the Pada.

पराङ्मनाः ?

इन्द्रो मे ऽहिमरन्धयन्मित्रश्च वरुणश्च—अरन्धयत् १. ४. १६.

जरन्नाम महत्पदम्—जरत् । नाम १०. ८. ६.

द्वादशारं नहि तज्जराय—तत् । जराय ९. ९. १३=I. 164. 11.]

विवाहां

138 ॥ अवपश्यं जनानां त्रिणहां जनं प्रैष्यं जनं विवाहां ज्ञातीन्निरूहं जीवातवे ते स्फूर्जयं जातवेदः श्रपयं जातवेदः पश्यं जातवेदः पश्यं जन्मानि गमयं जातवेदा इति नकारान्तानि मकाराबाधे[1] ॥ १६=८० ॥

नकारांतानि पदानि मकाराबाधे भवंति on margin

१ [सत्यानृते अवपश्यं जनानाम्—अवपश्यन् १. ३३. २=VII. 49. 3

त्रिणहां

२ यथासुं तृणहां जनम्—तृणहान् √तृह् ५. ८. ७.

S. páśyan já-. This is cited under cavargīye ghoṣavati II.11 which prescribes ñ for n before a sonant palatal. Examples as marked here.

३ प्रैष्यं[2] जनमिव शेवधिम्—प्रऽएष्यन् √इष् ५. २२. १४.

W. préṣyam

वाहां

४ विवाहां[3] ज्ञातीन्त्सर्वानपि लापयति—विऽवाहान् १२. ५. ४४.

५ आरादग्निं क्रव्यादं निरूहं जीवातवे ते परिधिं दधामि—निःऽऊहन् ८. २. ९; Kauś. 97. 6.

६ तमर्चिषा स्फूर्जयं जातवेदः—स्फूर्जयन् ८. ३. ११.

७ तेभ्यो हविः श्रपयं जातवेदः—श्रपयन् ११. १. ४.

X. 87.11-yañ jā- S. sphūrjáyan in Saṃhita.

८ पश्यं जातवेदः ?

९ पश्यं जन्मानि सूर्य—पश्यन् १३. १. २२=I. 50. 7.

C. ñjá-

१० पितृलोकं गमयं जातवेदाः—गमयन् १८. ४. ६४.]

139 ॥ निःसालां धृष्णुमशं निर्ऋत्या इरां जंघाभिः प्रायं नान्वानशे वत्सान्नि बध्नीमः शतापाष्ठान्नि गिरति तान्न शक्नोति सम्मुषाकरं दृषदाकरं नमोऽपथेनाजभारैणां तां त्वाच्छावदामसि वर्द्धयैनां नुदस्व प्रत्यङ्केनां देवतामियं एनां निप्रियायतेऽथैनां निप्रियायतेऽथैतां देवा अब्रुवन्ननस्युवं जना विदुः शीभं नानारूपे उदागां जीवो गमयां चकारेति मकारान्तानि नकाराबाधे ॥ १७=८१॥

ष्ठा

पदानि ज्ञेयानि on margin

makārasya sparśe parasasthānah II. 31 prescribes that m, before a mute, becomes of like position with the latter.

१ [निःसालां धृष्णुं धिषणम्—निःऽसालाम् २. १४. १.

२ अशं निर्ऋत्या अकः—अशम् । निःऽऋत्यै २. २५. १.

३ पद्भिः सेदिमवक्रामन्निरां जंघाभिरुत्खिदन्—इराम् ४. ११. १०.

४ ययोः प्रायं नान्वानशे कश्चन—प्रऽअयम् = प्रगतिम् ४. २५ २.

1. Al and P बाधे. 2. Vn प्रेष्यं. 3. Vn विवाहाज्ञातीन्.

वत्साविव ५ इह वत्सां नि बध्नीमः—वत्साम् ४. ३८. ७; Kauś. 21. 11.

शतापाष्ठाम्नि ६ शतापाष्ठां नि गिरति तां न शक्नोति निःखिदम्—शतऽअपाष्ठाम्; ताम् ५. १८. ७.

७ सर्वान्नि मष्मषाकरं दृषदा खल्वाँ इव—अकरम् ५. २३. ८.

८ निर्ऋत्या अकरं नमः—अकरम् ५. ७. ९.

९ अपथेना जभारैणां तां पथेतः प्र हिण्मसि—एनाम् । ताम् ५. ३१. १०.

त्वाच्छा १० प्रतीची विश्वान्देवान्तां त्वाच्छावदामसि—ताम् । त्वा ७. ३८. ३.

वर्धयैनां नु ११ प्रजया वर्धयैनां नुदस्व—एनाम्—११. १. २१.

प्रत्यञ्चेनां १२ प्रत्यञ्चेनां देवताभिः सहैधि—एनाम् ११. १. २२.

१३ ब्रह्मज्येयं तदब्रुवन्य एनां निप्रियायते—एनाम् १२. ४. ११.

१४ ब्राह्मणैश्च याचितामथैनां निप्रियायते—एनाम् १२. ४. २५.

अथैनां १५ अथैनां देवा अब्रुवन्—एनाम् १२. ४. २२.

१६ हिरण्यगर्भं परममनत्युद्यं जना विदुः—०उद्यम् १०. ७. २८.

१७ यत्प्राङ् प्रत्यङ् स्वधया यासि शीभं नानारूपे अहनी कर्षि मायया—शीभम् १३. २. ३.

१८ उदागां जीव उषसो विभातीः—उत्ऽआगाम् १४. २. ४४.

१९ असून्पितृभ्यो गमयां चकार—गमयाम् १८. २. २७.] इति ।

Cited as an example under makārasya sparśe-thānah II. 31, according to which *m*, before a mute, becomes of like position with the latter.

140 ॥ ससं नु दर्शं नु स प्राच्यां नीयसेऽदृष्टान्नि शमयद्यानान्मध्वा समञ्जन्निरेव धन्वन्नि जजास गव्यं दुंदुभ आयं न्य३न्या अर्कमिति नकारान्तानि मकाराबाधे ॥ १८=८२ ॥

मर्वंति on margin

ससं नु १ [पूर्वे अर्धे विषिते ससन्नु—ससन् । नु ४. १. ६.

C. sasam annanámaitat.

दर्शं नु २ दर्शन्नु ता वरुण यास्ते विष्ठाः—दर्शन् । नु ५. १. ८.

३ उदङ् जातो हिमवतः स प्राच्यां नीयसे जनम्—प्राच्यान् ५. ४. ८.

W. and S. prācyám

४ अस्यादृष्टान्नि शमयत्—०दृष्टान् ६. ५२. ३.

समंजन् ५ तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्मध्वा समञ्जन्—यानान् ५. १२. २=X. 110. 2.

६ इरेव धन्वन्नि जजास ते विषम्—धन्वन्=धन्वनि ५. १३. १.

गव्यं दुंदुभे ७ गव्यं दुन्दुभे ऽधि नृत्य वेदः—गव्यन् ५. २०. १०.

All mss. of W gavyám

आयंन्य३न्या ८ तिस्रो ह प्रजा अत्यायमायन्न्य १ न्या अर्कमभितोऽविशन्त—आयन् । नि । अन्याः १०. ८. ३; GB. 2. 229.]

140b ॥ अकरन्मह्यं मृडतान्मह्यं जानीतान्नः स्वान्मित्रो जिह्मो लोकान्निर्ऋच्छतीति तकारान्तानि नकाराबाधे ॥ ८२b ॥

मर्वंति on margin

1. P, V, Vr तकारांतानि for नकारान्तानि; after this N has ॥ सूत्र १८ ॥ ७ ॥ इति प्रातिशाख्ये द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥ J has आथर्वणे प्रातिशाख्यमूलसूत्रे द्वितीयप्रपाठकः ॥; V has तकारांतानि ॥४॥ द्वितीयः पादः ॥; P runs तकारांतानि ॥४॥ इति श्री अथर्ववेदे प्रातिशाख्ये द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥; so are Al and Vr; R agrees with P, except that it omits समाप्तः; P ends here, the rest of it is missing.

[उरुं लोकमकरन्मह्यमेधतुम्—अकरत् ९. २. ११.

बलिहारायं मृडतान्मह्यमेव—मृडतात् ११. १. २०. — C. mṛḷatāt

जानीतान्नः संगमने पथीनाम्—जानीतात् । नः ९. ५. १९; TB 3. 7. 13. 3.

स्वान्मित्रो अध्यात्मनः—स्वात् ११. ५. १५. — All Pada mss. svān and so S.

लोकान्निर्ऋ — देवान्त्सब्राह्मणानृत्वा जिह्मो लोकान्निर्ऋच्छति—लोकात् । निः १२. ४. ५३.]

Repeated at the end but scored slightly. — 140c ॥ तन्निष्कुरु तन्निर्दध्मस्तन्नो भूमे तन्नस्तपस्तन्निर्दहत तन्नो गोपायताऽस्माकमिति षण्मकारान्तानि नकाराबाधे मकारांतानि नकाराबाधे[1] ॥ ८२c ॥

तन्नि — [तमा वह तं निष्कुरु—तम् । निः ५. ४. ६.

तन्नि — यो नः स्येदुरप्रिये तं नि दध्मः—तम् १२. १. ३०.

तन्नो — तं नो भूमे रन्धय पूर्वकृत्वरि—तम् १२. १. १४.

यमोदनं पचतो देवते इह तं नस्तप उत सत्यं च वेत्तु—तम् । नः १२. ३. १२. — W. तन्नस्तपः = tát nas

तन्निर्दहत ?

तंन्नो — एतं परि दत्तस्तं नो गोपायतास्माकमैतोः—तम् । नः १२. ३. ५५.]

॥ २२ ॥

॥ द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥

---

1 मकारांतानि नकाराबाधे has been scored in the main MS.

[अथ तृतीयः प्रपाठकः]

।। ॐ रेफपरिहाराणि ।।

141 ।। रेफप्रकृतिघोषवत्स्वरेषु[1] ।। १ ।।

रेफ इति :—

निर्ऋत्या अकः सायंप्रातर्वेन आवरसतश्च वि वद्धातवे कः प्रथमा द्वारिह राष्ट्रमाहार्दिव्यं घृतं वाः सुरभीरकरिति ।।

अरं निर्ऋत्या अकः—अकरित्यकः २. २५. १.
सायंप्रातः सौमनसो वो अस्तु—सायम् ऽ प्रातः ३. ३०. ७.
वि सीमतः सुरुचो वेन आवः—आवरित्यावः ४. १. १; ५. ६. १; SV. 1. 321.
सतश्च योनिमसतश्च वि वः—वरिति वः ४. १. १; ५. ६. १; SV. 1. 321.
सरस्वति तमिह धातवे कः—करिति कः ७. १०. १ = I. 164. 49.

अभिर्ध्व१न्तरापश्च ऋतस्य प्रथमा द्वाः—द्वारिति द्वाः ९. ३. २२.

गावुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाहाः—आ। अहारित्यहाः १३. १. ४; TB. 2. 5. 2. 1.
दुहे यदेनी दिव्यं घृतं वाः—वारिति वाः १८. १. ३२ = X. 12. 3.
तस्माद्वार्नाम वो हितम्—वारिति वाः ३. १३. ३.
सर्वा नः सुरभीरकः (अकरित्यकः ११. ४. ६.) इति ।

āvaḥ kar akaś ca vi varabibharasarvanāmnaḥ II. 44 prescribes the change of visarjanīya of āvaḥ, kaḥ, akaḥ, ca ví vaḥ, and abibhaḥ into *r*, before a vowel or a sonant consonant. Examples as marked here (except sāyam–).

dvár vár iti II. 45 prescribes the change of visarjanīya of dváḥ and váḥ into *r*.

ajahāter ahāḥ II. 46, changes visarjanīya of ahāḥ into *r*, except it be from the root √hā.

1. Al रफ-स्वरेषु.

142 ॥ अव्ययानि च ॥ २ ॥

antaḥ-púnaḥ-prātáḥ-sanutáḥ-svàr avyayānām II.48; the visarjanīya of these words (when they are indeclinables) changes into r; cp. also avyayānām IV. 71, which negatives separation in such words.

[अन्तर्दावे जुहुता स्वे३तत्—६. ३२. १.
पुनर्मैत्विन्द्रियं पुनरात्मा—७. ६७. १.
प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्—३. १६. १.
द्वेषः सनुतर्युयोतु—सनुतर् ७. ९२. १.
अस्य सुतस्य स्व१र्णोप त्वा मदाः सुवाचो अगुः—स्वर् २. ५. २.]

॥ प्रगृह्याणां प्रकृतिभावस्यापवादः ॥

143 ॥ आमन्त्रित ओकार[1] इतावनार्षे प्रकृत्या ॥ ३ ॥

अनार्षे इतौ परे आमंत्रित ओकारः प्रकृत्या न भवति on margin

āmantritam cetāv anārṣe I. 81 prescribes that vocative ending in o becomes pragṛhya before an íti not belonging to the ārṣa text. Examples:- citrabhāno (citrabhāno íti ci-4.25.3) vāyo savitā (vāyo íti vāyo (4.25.3) mányo vajrin (mányo íti m-4.32.6).

The first three passages cited in our text are given as counter-examples.

These examples fall under saṃdhyakṣarāṇām ayavāyāvaḥ III. 40.

प्र सुमतिं सवितर्वाय ऊतये—वायो इति ४. २५. ६.
एको बहूनामसि मन्य ईडिता—मन्यो इति ४. ३१. ४.
कैरात पृश्न उपतृण्य बभ्र आ मे शृणुतासिता अलीकाः—बभ्रो इति ५. १३. ५.
उष्णेन वाय उदकेनेहि—वायो इति ६. ६८. १.
तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च वियुग्भिर्वाय इह ता वि मुञ्च—वायो इति ७. ४. १; cp. VII. 92. 3.
दिवो विष्ण उत वा पृथिव्या महो विष्ण उरोरन्तरिक्षात्—विष्णो इति ७. २६. ८; MS. 1. 2. 9: 19. 6.

॥ अकारादौ प्रकृत्या एकादेशोऽपि वा क्वचित् ।
यस्ते मन्योऽविधद्यथा प्रकृत्यान्यत्र लक्षयेत् ॥ ३b ॥

[यस्ते मन्यो ऽविधद्वज्र सायक—मन्यो इति ४. ३२. १ = X. 83. 1.]

॥ १ ॥

144 ॥ अपिपूर्वो दधातिः[2] ॥ ४ ॥

वैश्वानरस्य दंष्ट्रयोरग्नेरपि दधामि तम्—अपि । दधामि ४. ३६. २.
मो अपानो ऽपि धायि ते—मो इति । अपानः । अपि । धायि ५. ३०. १५.
अश्मना बिलमप्यधाम्—अपि । अधाम् ७. ३५. २.

1. Vr उकार इतावनार्षे कृत्याः S ओंकार इतावनार्षे प्रकृत्यादि; J इतावनार्षे प्रकृत्याः. 2. N दधामि; S अपिपूर्वो यदा धातिः, so Al.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अश्मानं ते अपिधानं कृणोमि—अपि ऽधानम् ७. ३५. ३.

घत्स्वासं दंष्ट्रयोः — क्रव्यादो दंष्ट्रापि[1] घत्स्वासन्—अपि । घत्स्व । आसन् = आस्ये; अपिधानं कुरु ८. ३. २. — So MS. and S; C dhṛṣṭvā; W vṛ–

वैश्वानरस्यैनं दंष्ट्रयोरपि दधामि—१६. ७. ३.

राध्यमानस्यौदनस्य द्यौरपिधानम्—अपि ऽ धानम् ११. ३. ११.

पूर्णो — पूर्णो राजापिधानं चरूणाम्—अपि ऽ धानम् १८. ४. ५३. — C. pidhānam "apiśabdasyādivarnalopaḥ"

उच्यत इत्यर्थः on margin सोऽन्तेन

145 ॥ आम्रेडितसमासस्यापवादः[2] ॥ ५ ॥

॥ उभे यत्र द्विभक्तानां सोऽन्तेन विगृह्यते ॥

Cp. dvir ukte cāvagṛhye IV. 44; kāmyāmreḍitayoḥ IV.40.

सं सं स्रवंतु सि — सं सं स्रवन्तु सिन्धवः—सम् । सम् । स्रवन्तु १. १५. १. — C. "prasamupodaḥ pādapūraṇe" iti samo dvirvacanam; "tasya param āmreḍitam" iti parasyāmreḍitasamjñā. "anudāttam ca" iti tasyānudāttatvam.

सं सं स्रवंतु — सं सं स्रवन्तु पशवः—सम् । सम् । स्रवन्तु २. २६. ३. — C. Cp. above.

प्र णो ब्रूचस्तमिहेह ब्रवः—इह । इह ७. २. १; ५. ५. — C. "vīpsāyām dvirvacanam" "anudāttam ca" iti āmreḍitasyānudāttatvam

आ सुस्रसः सुस्रसो असतीभ्यो असत्तराः—सु ऽ स्रसः । सु ऽ स्रसः । "अत्यर्थं स्रवन्त्यः" ७. ७६. १.

स उपहूत उपहूतः[3]—उप ऽहूतः । उप ऽहूतः ९. ६. ६०.

इमामिमां देवतां परि वेवेष्मि—इमाम् । इमाम् १५. १३. ८.

पितरः पितरः — ये ऽ त्र पितरः पितरोऽत्र यूयं स्थ—पितरः । पितरः १८. ४. ८६. — C. ādarārtham vyatihāreṇa punarvacanam.; W. Index pitáras

यद्वि

॥ आख्यातं यद् द्विरुच्यते नीचैः पूर्वपदं भवेत् ।
परमुच्चैर्विगृह्यते धत्त धत्तेति निदर्शनम् ॥ ५b ॥

[परि धत्त धत्त नो वर्चसेमम्—परि । धत्त । धत्त २. १३. २; Smb. 1. 1. 6.

आ पश्यति प्रति पश्यति परा पश्यति पश्यति—परा । पश्यति । पश्यति ४. २०. १.]

गृणत गृणत — अभि गृणत गृणता नः सखिष्टये—गृणत । गृणत ५. २७. ९.

मृडत मृडता ?

मृणत मृणत ?

इतो जयेतो वि जय सं जय जय—सम् । जय । जय ८. ८. २४.

स्वापय स्वापय ?

अपि क्षापय क्षापय[4]—१२. ५. ५१.

म्लापय म्लापय ?

1. Vn दृष्ट्वा. 2. Omitted in Ṣ; Vr, R आम्रडि–; Al आम्रडितस–, it joins this with अपिपूर्वो–. 3. Vn उपकृत उपहूत. 4. Vn क्षापय म्लापय.

अनांम्रे उच्यंत इति शेषः on margin

146 ॥ अनाम्रेडितान्याम्रेडितसदृशानि[1] ॥ ६ ॥

भूमा भूमा पशूनां नमो नमो देवजनेभ्यो माया ह जज्ञे मायाया मायाया ये ये चेमे ब्रह्मचारी ब्रह्मचारी स्योना स्योनागन्म स्व स्वर्मा मा वोचं मा मा हींसीस्ते ते भिनद्मीति यथा ॥ ६b ॥

अर्चस्य भूमा पुरुषस्य भूमा भूमा पशूनां त इह श्रयन्ताम्—भूमा। भूमा ५. २८. ३.

नमो नमो — स्वजायं बभ्रवे नमो नमो देवजनेभ्यः—नमः। नमः ६. ५६. २.

माया ह जज्ञे मायाया मायाया मातली परि—मायायाः। मायायाः ८. ९. ५.

ये देवा दिविषदो अन्तरिक्षसदश्च ये ये चेमे भूम्यामधि—ये। ये १०. ९. १२; ११. ६. १२.

आचार्यो ब्रह्मचारी ब्रह्मचारी प्रजापतिः—११. ५. १६.

वाचस्पते पृथिवी नः स्योना स्योना योनिः—१३. १. १७.

अगन्म स्व स्वः — अगन्म स्वः१स्वरगन्म—स्वः। स्वः १६. ९. ३.

वोचं — मा मा वोचन्नराधसं जनासः—मा। मा = माम् ५. ११. ८.

हींसीः — मा मा हिंसिष्टम्—मा। मा = माम् ५. ९. ८.

ते ते भिनद्मि शम्यया (ते। ते ६. १३८. ४) इति यथा।

॥ २ ॥

पचार

147 ॥ षत्वणत्वोपाचारदीर्घत्वसमापत्तेरपवादः[2] ॥ ७ ॥

satvaṇatvopācāra-dīrghatutvalopānpadānāṃ carcāparihārayoḥ samāpattiḥ IV.74.

Both are quoted as counter-examples to yattadetebhyo vatau IV.48, which negatives separation in yávat etc.

१ सूनृतावत्—सूनृताऽवत्; not सुनृताऽवत् १३. १. १.

२ अपाष्ठवद्विषवन्नैतदत्तवे (अपाष्ठऽवत्; not अपस्थऽवत् १४. १. २९.) इति षस्य।

षत्वस्य corrected into षस्य

apāṣṭhát 4. 6. 5 is quoted under apasavyābhyām ca II. 95, which changes s of sthā into ṣ after ápa and savyá.

विषुरूपाः — ३ सलक्ष्मा यद्विषुरूपा भवाति—विषुऽरूपा; not विसुऽरूपा १८. १. २ = X. 10. 2.

४ दीर्घं न आयुः प्रतिबुध्यमाना वयम्—not आयुष्पति १२. १. ६२.

प्रतिम — ५ अधरे पद्यन्तामप्रतिमन्यूयमानाः—अप्रतिऽमन्यूयमानाः; not –मन्युय– १३. १. ३१.

1. N, J आम्रेडितानाम्रेडित–; M आम्रेडितानाम्रेडित–; S आम्रेडितानाम्रे; it joins this with अपिपूर्वो दधातिः; R reads अनाम्रेडितानि.षत्वणत्वोपा– as one sūtra. 2. N, M षटत्वणत्वोपाचारदीर्घडुत्वसमापत्तेः; S षत्वणत्वोपचारादीर्घडुत्वसमापत्तेः; Al षत्वणत्वोपाचारदीर्घत्वं समापत्तेः कृणोत्विति.; Vr षत्वणत्वोपाचारदीर्घः त्वस—.

यंति ६ येऽस्मानभ्यघायन्ति—अभिऽअघायन्ति; not अघयन्ति ५. ६. ९.
७ वर्षमा वद तादुरि—तादुरिः=तदुरस्यापत्यम्; not तदुरि ४. १५. १४.

अष्टनः ॥ ७b ॥

naṣṭanaḥ IV. 94. aṣṭā is not restored to its natural form. Ex. as here marked

The same series of examples, together with अष्टापर्ण, अष्टादंष्ट्रम्, which are not found in AV. and which have been excluded by our text are quoted as examples under aṣṭa padayogapakṣapa-rṇadaṃṣṭracakreṣu, III. 2. which prescribes lengthening of the *a* of aṣṭa before the words mentioned here. Note the bearing of the exclusion of the two examples not occurring in AV. on the date of the treatise.

८ [अष्टापदी चतुरक्षी—अष्टाऽपदी; not अष्टऽपदी ५. १९. ७.
९ अष्टापक्षां दशपक्षां शालाम्—अष्टाऽपक्षाम्; not अष्टऽपक्षाम् ९. ३. २१.
१० इमं यवमष्टायोगैः षड्योगेभिरचर्कृषुः—अष्टाऽयोगैः; not अष्टऽयोगैः ६.९१.१.
११ अष्टाचक्रा नवद्वारा देवानां पूरयोध्या—अष्टाऽचक्राः not अष्टऽचक्रा १०. २. ३१; TA. 1. 27. 2.
१२ अष्टाचक्रं वर्तत एकनेमि—अष्टाऽचक्रम्; not अष्टऽचक्रम् ११ ४. २२.]

हिनोति

हिनोतेः ॥ ७c ॥

hinoteḥ IV. 95 the root *hi* is not restored to its original form. Ex. as marked.

१३ [प्रत्यक्प्रतिप्रहिण्मः—प्रति । प्र । हिण्मः; not हिन्मः १०. १. ५.
१४ प्र हिणोमि दूरम्—प्र । हिणोमि; not हिनोमि १२. २. ४.
१५ आपो अग्निं प्र हिणुत पितॄँरुप—हिणुत; not हिनुत १८. ४. ४०.]

प्राबं; -यंति; तिष्ठिं MS. combines मीमायेत्यु-पाचरित- into one.

॥ बोधप्रतीबोधौ केसरप्राबन्धाया अभ्यघायन्ति पनिष्पदातिष्ठिपं दाधार जागार मीमायेति ॥ ७d ॥

Exactly the same in CA. IV.96. Restoration is not made in the Pada, in the words here mentioned. Ex as here.

Apmb. 2. 16. 14 ṛṣir bodhaḥ pratibodhaḥ

१६ [ऋषी बोधप्रतीबोधौ—बोधऽप्रतीबोधौ; not प्रतिबोधौ ५. ३०. १०.
१७ ये केसरप्राबन्धायाश्चरमाजामपेचिरन्—केसरऽप्राब-not प्रबन्धायाः ५. १८. ११.
१८ ये ३ स्मानभ्यघायन्ति—अभि ऽ अघायन्ति; not अघयन्ति ५. ६. ९.
१९ इयमन्तर्वदति जिह्वा बद्धा पनिष्पदा—पनिष्पदा; not पनिःपदा = नितरां स्पन्दन्ती ५. ३०. १६.
२० स्याम्न्यश्वौ अतिष्ठिपम्—not अतिस्थिपम् ६. ७७. १.
स्याम्नि वृक्षावतिष्ठिपम्—७. ९६. १.
२१ त्रितो धर्ता दाधार त्रीणि—not दधार ५. १. १.
२२ न ब्राह्मणस्य गां जग्ध्वा राष्ट्रे जागार कश्चन—not जगार ५. १९. १०.
२३ न मे दासो नार्यो महित्वा व्रतं मीमाय—not मिमाय ५. ११. ३.]

॥ ३ ॥

उपाचरितस्यापवादः—

॥ गवां यः पतिर्दीर्घायुरस्या यः पतिर्भूम्याः पृष्ठे हस्तिन्याः पदेन यस्याः

प्तरं पुदे परि भ्रातुः पुत्रादायुः प्रतरं दधाना जीवानामायुः प्र तिर ये नः पितुः पितरो हविः पुरोडाशम् ॥ ७e ॥

२४ [गवां यः पतिरघ्न्यः—not यस्पतिः ९. ४. १७.

२५ दीर्घायुरस्या यः पतिः—१४. २. २.

२६ भूम्याः पृष्ठे वद रोचमानः—५. २०. ६.

२७ यथा हस्ती हस्तिन्याः पदेन पदमुद्युजे—६. ७०. २.

२८ यस्याः पदे पुनते देवयन्तः—७. २७. १.

२९ परि भ्रातुः पुत्राच्चेतस एन आगन्—६. ११६. ३.

३० द्राघीय आयुः प्रतरं दधानाः—१२. २. ३०=X. 18. 2, 3.

३१ जीवानामायुः प्र तिर त्वमग्ने—१२. २. ४५.

३२ ये नः पितुः पितरो ये पितामहाः—१८. २. ४९; ३. ४६. ५९.

३३ हविः पुरोडाशं स्रुचो यज्ञायुधानि—१८. ४. २.]

yáḥ pátau gávām asyāḥ paravarjam II. 70 changes the visarjanīya of yáḥ into s before páti, except when gávām and asyāḥ precede.

pṛṣṭhé ca II. 69 with comm. To show that only diváḥ is subject to this change of its final before pṛṣṭhá the comm. instances bhúmyāḥ p–.

íḍāyās padé II.72. On this rule hastinyā́ḥ pa–cited as a counter-example to show that only the genetive íḍāyāḥ undergoes the change before padá.

Cp. W. on áyuḥ prathame II. 75; S. āyuṣ p–

pre muṣijīvapare II.76 with comm.

W. on pitúḥ pitarí II. 73.

उच्यते शेषः on margin षत्वस्यापवादः —

गोसनिं ॥ गोसनिं वि सीमतोऽभिसिस्यदे ऽनु सुतुं सवितवेऽतिसरः प्रतिसरोऽधि स्कन्द वीरयस्वाभिस्कन्दं मृगीवाभि स्याम पृतन्यतः प्रतिस्पाशनं पश्चात्सेचिरे गात्रात्तु सेचिरे ॥ ७f ॥

gosányādīnām ca II.103. adhyabhibhyām skandeḥ II. 104. abhí syāma pṛtanyatáḥ II.10.

गोसनिं ३४ गोसनिं वाचमुदेयम्—गोऽसनिम् ३. २०. १०.

३५ वि सीमतः सुरुचो वेन आवः—४. १. १.

सिस्यदे ३६ सा वृत्रां अभि सिष्यदे—५. ५. ९.

gosányādīnām ca II. 103 negatives the change of s into ṣ of gosáni etc. Ex. as marked here.

This is quoted under abhyāsāc ca II. 91, which changes s into ṣ after reduplication; abhyāsavinatānām ca IV 42, which restores the forms lingualized by the influence of reduplication.

३७ एवा ते ध्रियतां गर्भो अनु सूतुं सवितवे—अनु। सूतुम् ६. १७. १.

C anusūtram

तिसरः ३८ इम ऐन्द्रा अतिसराः—अतिऽसराः ५. ८. २.

३९ अयं प्रतिसरो मणिः—प्रतिऽसरः ८. ५. २.

स्कंद ४० अधि स्कन्द वीरयस्व—५. २५. ८.

स्कंदं ४१ अभिस्कन्दं मृगीवं—अभिऽस्कन्दम् ५. १४. ११.

adhyabhibhyām skandeḥ II. 104 negatives the change of s into ṣ; these two cases are cited as examples.

४२ इन्द्रेण मन्युना वयमभि ष्याम पृतन्यतः—अभि। स्याम ७. ९३. १.

II. 8.6 syāma; AV. syāma in Con. may be corrected;
C. syāma "upasarga-prādurbhyām astir yacparaḥ" iti ṣatvam. CA. II.107 negatives cerebralization in the passage.

C. -spāśinam

४३ प्रतिस्पाशनम्—प्रतिऽस्पाशनम्="अभिचरतः प्रतिमुखं बाधकम्" ८. ५. ११.

पंवा ४४ ताँ उ पश्चात्सु सेचिरे—८. ९. २३.

गात्रानुसेचिरे ४५ घृतेन गात्रानु सर्वा वि मृड्ढि—११. १. ३१.

-ज्जि- || रपरसृपिसृजिस्पृशिस्पृहिस्फूर्जिस्वरतिस्मरतीनां च || ७g ||

na sṛpisṛjispṛśi-sphūrjisvaratismaratīnām II. 102.
na raparasṛpisṛji-spṛśispṛhisavanādīnām P. 8. 3. 110.

४६ [यो अक्ष्यौ परिसर्पति यो नासे परिसर्पति—५. २३. ३.

४७ अतिसृष्टो अपां वृषभः—१६. १. १.

४८ आदित्या रुद्रा उपरिस्पृशः—उपरिऽस्पृशः ५. ३. १०; KS. 40. 14.

४९ वाद्यमानाभि स्फूर्जति—१२. ५. २०.

५० अनिमिषं विदथाभिस्वरन्ति—अभिऽस्वरन्ति ९. ९. २२=I. 164. 21.

५१ निऋथो यश्च निस्वरः—निऽस्वरः १२. १. १४.

५२ प्रति स्मरेथां तुजयद्भिरेवैः—८. ४. ७=VII. 104. 7.]

उच्यते शेषः on margin णत्वस्यापवादः —

|| चित्रभानोः प्रपीनाः प्रमीनाः प्रमनाः प्र नभस्व प्र नभतां परि हिनोमि पर्येनां अक्षानुत्तं प्रमिनीं जनित्रीं प्र मिनन्ति व्रतानि न प्र मिनाति संगिरस्विनामस्विनाभिस्विनाके || ७h ||

ci- is cited under āmantritam cetāv anārṣe I.81 which makes a vocative ending in o, pragṛhya, before an iti not belonging to the ārṣī text; bhānoś ca III. 87.

prápīnāḥ is cited as an example under kṣubhnādīnām III.92 which negatives cerebralization of *n*.

भानोः ५३ [चित्रभानो त्वय्युदिते प्रेरते चित्रभानो—चित्रभानो इति चित्रऽभानो ४. २५. ३.

५४ प्रपीनाः वसोर्या धारा मधुना प्रपीनाः—प्रऽपीनाः १२. ३. ४१.

५५ प्रमीनाः ? but cp.:—

५६ प्रपीनाम् यामस्य कण्वो अदुहत्प्रपीनाम्—७. १५. १=VS. 17. 74.

५७ प्रमनाः मातेव पुत्रं प्रमना उपस्थे—२. २८. १.

५८ प्र नभस्व प्र नभस्व पृथिवि—७. १८. १.

५९ प्र नभताम् प्र नभतां पृथिवी जीरदानुः—७. १८. २.

६० परिहिनोमि यां वां होत्रां परिहिनोमि—परिऽहिनोमि ८. ४. ६= VII. 104. 6.

parer hinoteḥ III. 88 negatives cerebralization of *n* of the root after pari.

६१ ब्रह्मंनुत्तम् एवा मत्स्वै दुर्भूतं ब्रह्मंनुत्तमपांयति—ब्रह्मऽनुत्तम् १०. १. १३.

प्रमिनीं जनित्रीं[1] ६२ प्र मिंनीत् मा मातरं प्र मिंनीज्जनित्रीम्—"मा प्रमिनातु" ६. ११०. ३.

मिंनंति ६३ प्र मिंनन्ति नकिरस्य प्र मिंनन्ति व्रतानि—१८. १. ५ = X. 10. 5.

६४ प्र मिंनाति सखा सख्युर्न प्र मिंनाति संगिरः[2]—१८. ४. ६० = IX. 86. 16.

त्रिनामन् ६५ त्रिनामन् एवा त्रिनामन्नहृणीयमानः—त्रिऽनामन् ६. ७४. ३; TS. 2. 1. 11. 3.

त्रिनाभिः ६६ त्रिनाभिं त्रिनाभिं चक्रमजरमनर्वम्—त्रिऽनाभि ९. ९. २ = I. 164. 2.

६७ त्रिनाके अजस्त्रिनाके त्रिदिवे त्रिपृष्ठे—त्रिऽनाके ९. ५. १०.]

na mināti III. 86 negatives cerebralization of *n*. Examples as marked here.

W., C. and S triṇā-

॥ ४ ॥

॥ बालिति पर्वास्या प्रभीता दूडाशे पापमार्छतु पुमान्पुंसः परि जातो यँ वाते पुरुषेषु य उग्रीणामुग्रबाहुर्ययुः सुप्राव्याः स्वर्षाः स हिन त्वं तुविष्टमो वृक्षाँ वनानि सं चर यत्र त्वाछावदामस्त्वदितिर्जनित्वमोण्योरमतिर्भाः स च त्वानु ह्वयामसि वीरतमा शविष्टा वि चयत्कृतं नोऽधरः सस्पदीष्ट यमु द्विष्मो वरीयो यावया इतो यज्ञं नयत देवता नः पतयन्ति नक्तभिर्यातुमावत्कृष्टराधिरुपजीवनीयो हस्तिनीव पद्वती पर्डर आहुरर्पितं ब्रहि तज्जराय युक्ष्वा रथं सुवृजनासु दिक्षु मानुषीषु दिक्षु मास्य त्वचं चिक्षिप ऋक्ष्वाकं वा नीचायच्छशुरस्माकासो ययोर्वधान्नापपद्यते पयैति रक्षन्विष्यानाँ वधा वन्याय तक्मनेऽदितिरकार्षन्तदू षु प्र वोचत्सुतपौ मा ते रिषन्विद्वनो न विद्वान्युथेषु सत्यमुदप्लुतमिव दारु सँशितं समिद्धे जातवेदसि ब्रह्मणा कस्मिन्नङ्गे सुकृतामेतु लोकं वभ्रेरध्वर्यो देवसेनाभ्यः प्राणेन समवादिरन्नापस्पुत्रासो अभिसंविशध्वं पितेव पुत्रानभि सँ स्वजस्व नः ॥

१ [वहिष्टं अस्तु बालिति[3]—बाल्। इति १. ३. १; ५, ६, ९; १८. २. २२.

bál is quoted under lakāravisarjaníyau ca 1. 5, to show that the word ends in *l*. The word bál, an onomatopoetic exclamation, is the only one in the Atharvan ending in l- excepting the similar words śál and phál in XX.135.2.3 a part of the text of which our

1. Vn प्रमिती जनित्री. 2. Vn संगिङ. 3. Vn बालीति.

२ यो अग्रभीत्पर्वास्या ग्रभीता—पर्वं । अस्य । ग्रभीता १. १२. २.

३ नमस्ते अस्त्वश्मने येना दूडाशे अस्यसि—दुःऽदाशे १. १३. १.

४ पापमाछैत्वपकामस्य कर्ता—आ । ऋछतु २. १२. ५.

५ पुमान्पुंसः परिजातः—परिऽजातः ३. ६. १.

६ यां क्षेत्रे चक्रुर्यां गोषु यां वा ते पुरुषेषु—वा । ते; not वाते ४. १८. ५.

७ य उग्रीणामुग्रबाहुर्ययुः—यः । उग्रऽबाहुः । ययुः ४. २४. २.

८ अहं दधामि द्रविणा हविष्मते सुप्राव्या ३ यजमानाय सुन्वते—सुप्रऽअव्यै ४. ३०. ६.

९ इन्द्राय शूषमग्रियः स्वर्षाः—शूषम् । अग्रियः । स्वःऽसाः ५. २. ८=X. 120. 8.

१० स हिन त्वमसि यस्त्वमात्मानमावयः—सः । हिन । त्वम् ६. १६. २.

११ इन्द्रः पतिस्तुविष्टमो जनेष्वा—तुवि ऽतमः ६. ३३. ३.

१२ वृक्षाँ[1] वनानि सं चर—वृक्षान् ६. ४५. १.

१३ यत्र त्वाछावदामसि—अछ ऽ आवदामसि ६. १४२. २.

१४ अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्—जनित्वम् "जन्माधिकरणम्" ७. ६. १=I. 89. 10.

१५ ओण्योः कविक्रतुम्—ओण्योः "अविन्त्र्योर्द्यावापृथिव्योः" ७. १४. १; SV. 1. 464.

१६ ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत्सवीमनि—अमतिः "अमनशीला व्यापनशीला" ७. १४. २; SV. 1. 464.

१७ स च त्वानु ह्वयामसि—सः । च । त्वा । अनु ५. ३०. १७.

शविष्ठा १८ यौ वीर्यैर्वीरतमा शविष्ठा—शविष्ठा "अतिशयेन बलवन्तौ" ७. २५. १; TB. 2. 8. 14. 5.

१९ इह प्रसक्तो वि चयत्कृतं नः—वि । चयत् "विचिनोतु" ७. ५०. ३.

२० यो नो द्वेष्यधरः सस्पदीष्ट—सः । पदीष्ट "पततु" ७. ३१. १=III. 53. 21.

२१ वरीयो यावया इतः—यवयाः ७. ६५. १.

२२ इमं यज्ञं नयत देवता नः—देवता । नः ७. ८२. १=IV. 58. 10.

२३ वयो ये भूत्वा पतयन्ति नक्तभिः—नक्तऽभिः ८. ४. १८=VII. 104. 18.

२४ मा नो रक्षो अभि नड्यातुमावत्—यातुऽमावत् ८. ४. २३.

२५ कुष्ठराधिरुपजीवनीयः—कुष्ठ ऽ राधिः ८. १०. २४.

२६ मिता पृथिव्यां तिष्ठसि हस्तिनीव पद्वती—हस्तिनी ऽइव ९. ३. १७.

प्पि २७ षडर आहुरर्पितम्—षड्ऽअरे; अर्पितम् ९. ९. १२=I. 164. 12.

२८ द्वादशारं नहि तज्जराय—तत् । जराय ९. ९. १३=I. 164. 11.

२९ युक्ष्वा रथममृतस्य द्रवित्नुम्—युक्ष्व "योजय" १८. १. २५=X. 11. 9.

३० ये वा नूनं सुवृजनासु दिक्षु—दिक्षु १८. १. ४६.

३१ अन्तर्विश्वासु मानुषीषु दिक्षु—दिक्षु ५. ११. ८, ९.

treatise takes no account.

dúra ukāro dāśe parasya mūrdhanyaḥ II.60.

This is cited as an ex. under ūṣmasvevāntaḥ pade II.33 which says that in the interior of a word, *m* is omitted before spirants only; cp also 1. 27 53 and 83.

Ex. 6—
C. vāte–vātasaṃcārapradeśe.

Ex. 7—
C yuyuḥ yāvayitā pṛthakkartā.

Ex. 8—
C. suprāvye prāvitre devānāṃ tarpayitre. W. proposes –yè on the authority of X. 125. 2. This is cited under suprāvyà ca IV. 11, which implies that in the word specified the last member is separated from the rest of the compound, and not the first, as would be more in accordance with the general analogies of the system of separation. suprāvyè RV. 1. 34. 4 is also supra– avyè in the Pada.

Ex. 9—
svarṣā́ḥ is cited under svarṣā́ś ca II.49 which changes the visarjanīya into *r* in the Saṃhitā text.

Ex. 11—
AA. 5. 2. 1. 4 tavastamo;tuvíṣṭamaḥ 3.96 prescribes sakārāgama; also as counter-ex. to IV. 59;
C. tuvittamaḥ.

Ex. 12—
vṛkṣā́m̐ vánanīti vakāre II. 82;
C.vṛkṣav–.

Ex. 13—
C. achava–.

Ex. 14—
jánitvam counter –ex. under IV.26.

Ex. 15—
oṇyòḥ 3 61.

Ex. 19—
V. 60.1 –sattó; TB. 2.7.12.4 –santo.

Ex. 20—
na sás padīṣṭa II.58.

Ex. 21—
X. 152 .5 vadhám for itáḥ.

Ex. 22—
C. devatāḥ agnyādikāḥ; so W.

1. Vn वृक्ष.

३२ मास्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्—चिक्षिपः १८. २. ४=X. 16. 1.

३३ ऋक्षाकं वा प्रतरं नवीयः—ऋक्षाकम् "ऋक्षैर्भल्लूकैरुपेतम्" १८. २. ३१.

यच्छ ३४ नीचायच्छशयुर्मृगः—नीचा । अयत् ४. ३. ६.

३५ प्रास्माकासश्च सूर्यः—अस्माकासः "अस्माकाः" ४. ३३. ३=I. 97. 3.

वृधां नाप ३६ ययोर्वधान्नापपद्यते कश्चन—अपऽपद्यते—"अपवर्जनं न प्राप्नोति" ४. २८. ५.

३७ सद्यः सर्वाँ लोकान्पर्यैति रक्षन्—परि ऽ आ + एति ४. ३८. ५.

ष्यां ३८ अथो ये विश्यानां वधाः—विश्यानाम् "वैश्यजातीयानाम्" ६. १३. १.

३९ नमः कृणोमि वन्याय तक्मने—वन्याय "वननीयाय संसेव्याय" ६. २०. ३.

दितिरका ४० दितेः पुत्राणामदितेरकार्षम्—अकार्षम् ७. ७. १.

४१ अमीद्धो घर्मस्तदु षु प्र वोचत्—प्र । वोचत्; not प्रा वो- ७. ७३. ७.

४२ इन्द्रावरुणा सुतपाविमं सुतं सोमं पिबतम्—सुतऽपौ ७. ५८ १=VI. 68. 10.

४३ मा ते रिषन्नुपसत्तारो अग्ने—मा । ते । रिषन् २. ६. २.

४४ मा ते रिषन्नुपसत्तारो गृहाणाम्—३. १२. ६.

४५ कवीन्पृच्छामि विद्मनो न विद्वान्—विद्मनः=विदुषः ९. ९. ७.

४६ यथा देवेष्वमृतं यथैषु सत्यमाहितम्—एषु १०. ३. २५.

४७ उदप्लुतमिव दारु—उदप्लुतम् ऽइव १०. ४. ३, ४.

सशितं ४८ विषीमन्तं संशितं मा कृणोतु—सम् ऽ शितम् १२. १. २१.

४९ समिद्धे जातवेदसि ब्रह्मणा—सम् ऽइद्धे १०. ६. ३५.

५० कस्मिन्नङ्गे तपो अस्याधि तिष्ठति कस्मिन्नङ्ग ऋतमस्याध्याहितम्—अङ्गे १०. ७. १.

५१ पक्वौदनस्य सुकृतामेतु लोकम्—सुऽकृताम् from सुकृत् ११. १. १७.

५२ बभ्रेरध्वर्यो मुखमेतद्वि मृड्ढि—अध्वर्यो इति Voc., not gen.; ११. १. ३१.

५३ नमस्ते देव सेनाभ्यः—देव । सेनाभ्यः; not a cd. like देवसेनाः in 5. 21. 12; ११. २. ३१.

५४ अभिवृष्टा ओषधयः प्राणेन समवादिरन्—सम् । अवादिरन् ११. ४. ६; समवदन्त in 6. 109. 2.

५५ आपस्पुत्रासो अभि सं विशध्वम्—आपः । पुत्रासः १२. ३. ४.

५६ पितेव पुत्रानभि सं स्वजस्व नः—अभि । सम् । स्वजस्व; not a cd.; १२. ३. १२.

Ex. 24—VII. 104. 23 yā-tu॰māvatām; yātumāvat IV.58 prescribes separation; cp. CCA.

Ex. 30—vikṣú cited under vināme ca IV. 34. Paipp. vikṣu, so X. 15. 2; MS. 4. 10.6.

Ex. 31—Cited under vināme ca 4. 34.

W. paryéti.

C and S akāriṣam.

I. 164. 26 vocam.

S. su॰ tapau in Pada.

C reads arṣan for riṣan.

I. 164. 6 vidmáne.

तव्यामाम्नाय ॥ परिपूर्वश्च गणः । आम्नातव्याम्नायदर्शी आचार्य आम्नायानुसारिणीं भगवत्या वाचो गतिं दर्शयति । "हकारादिः संयोगेः इवर्णस्थो यकारादौ न गुरुर्भवति" इति । किमुदाहरणम्ः—

1. Vn विष्यानं. 2. Vn तद् षु. 3. Vn याप्येषु. 4. Vn हकारादिः स संयोगः । इवर्णस्य । स्यापका । रायकारा । दे न गुरुर्भवतीति.

मा of समास्य has been crossed. समस्य ? ५७ परिह्वियते वेदविदां समास्य सः ।

५८ विह्वियन्ते याज्ञिकेनाप्रयैः—इत्यन्यतरस्य प्रयोगः ।

रोहैनाम् ५९ योषामधि रोहयैनाम्—अधि । रोहय । एनाम्; णत्वनिषेधः १४. २. ३७.

६० मघैर्मघोनो अति शूर दाशसि—मघोनः; णत्वनिषेधः १८. १. ३८=VIII. 24. 2.

॥ ५ ॥

दीर्घत्वसमापत्तेरपवादः —

॥ शपथयावनीं यवयावानः ॥ ७j ॥

[सत्यजितं शपथयावनीम्—शपथ ऽ यावनीम्; not यवनीम् ४. १७. २. यवयावानो देवा यावयन्त्वेनम्—यव ऽ यावानः; not यवानः ९. २. १३.]

C śapathayopanim

148 ॥ कृणोत्वित्यत्र त्रिधातु षत्वं न ॥ ८ ॥

दीर्घमायुः कृणोतु मे—७. ३२. १; ३३. १; Apmb. 1. 8. 10.

kurukaraṃkaratkṛṇotukṛtikṛdhiṣv akarṇayoḥ II. 65 has the same examples with ṣ; the comm. reads 'kṛṇotv ity atra tridhātv iti vaktavyam' and then proceeds to cite these three cases mentioned here. In all the three passages the mss. read visarjanīya.

अग्निः कृणोतु भेषजम्—६. १०६. ३.

W. and S agniṣ kṛ—

उत्तरं द्विषतो मामयं मणिः कृणोतु देवजाः—१०. ६. ३१.

मवति on margin 149 ॥ मतौ[1] ह्रस्वः ॥ ९ ॥

bahulaṃ matau III. 17.

वान्सप वीर्यवान्त्सपत्नहा—वीर्यऽवान्; not वीर्यावान् ८. ५. १.

इहैवैधि वीर्यवत्तरः (वीर्यवत्ऽतरः १८. ४. ३८.) इति ।

C. ihaiva

150 ॥ संहितायां विसर्जनीयस्य[2] लोपः ॥ १० ॥

śepahárṣaṇīṃ vándaneva vṛkṣám II. 56 prescribes the dropping of visarjanīya in the two words mentioned. śepa- cited under pūrvapadanimittānāṃ ca IV. 75.

ओषधिं शेपहर्षणीम्—शेपोहर्षणीमिति शेपःऽहर्षणीम् ४. ४. १.

C. śepoha—

वंदनेव अभिचस्कन्द वन्दनेव वृक्षम्—वन्दनः ऽ इव ७. ११५. २.

C. vandanā latāviśeṣaḥ.

151 ॥ उत्तममुदात्तम्[3] ॥ ११ ॥

सूर्याचन्द्रमसाभ्यामग्नीभ्याम्—११. ३. ३४.

प्रवातोप जीवति सूर्यामासयोरक्षितम् (३. २९. ५.) इति ।

1. AI मावो ह्रस्वः. 2. J विसर्ज्ज–. 3. S उत्तमुदा–; Vr उत्तम न्युदात्तम्.

म शब्दोऽन्यत्र :—

[अहोरात्राभ्यां नक्षत्रेभ्यः सूर्याचन्द्रमसाभ्याम्—६. १२८. ३.

W. masá-

सूर्याचन्द्रमसावुभा—८. २. १५; ११. ६. ५.

सूर्याचन्द्रमसावक्षिणी—११. ३. २.]

152 ॥ उत्तरपदे ह्रस्वः ॥ १२ ॥

ऊर्णम्रदा पृथिवि-

ऊर्णम्रदाः पृथिवी—ऊर्णऽम्रदा from ऊर्णा १८. ३. ४९=X. 18. 10.

स्वधा पितृभ्यः पृथिविषद्भ्यः[1]—पृथिविसत्ऽभ्यः from पृथिवी १८. ४. ७८.

क्षरवृद्धिः

153 ॥ आद्यक्षर(स्य) वृद्धिः ॥ १३ ॥

सौप्रजास्त्वम्— सौप्रजाःऽत्वम्="सुप्रजसो भावः सौप्रजास्त्वम् शोभनापत्यत्वम्" २. २९. ३.

नैर्बाध्येन— नैःऽबाध्येन; "निःशेषेण बाधो निर्बाधः । तमर्हतीति निर्बाध्यो हन्तव्यः शत्रुः। तद्विषये प्रयुज्यमानं हविः। 'तस्येदम्' इत्यण् । निर्बाधनक्षमेण" ६. ७५. १.

MS. IV. 12.3; TS. III. 2. 85; KŚS. X. 5. 3 and Paipp. read su- instead of the anomalous and bad saup-.
nairbādhyèna is cited as an example under vṛddhenaikākṣareṇa svarāntena IV. 55; cp. note on 3. 78.

सौभगत्वाय— गृह्णामि ते सौभगत्वाय हस्तम्—सौभगऽत्वाय १४. १. ५०=X. 85. 36.

HGS. 1. 20.1; Ap st. (MP. 1.3.3) supra-

॥ चाक्षुषमिति पञ्चपद्याम् ॥ १३b ॥

[सुयामंश्चाक्षुष—सुऽयामन् । चाक्षुष Voc.; १६. ७. ७.]

॥ प्रसारणं[2] दिप्सतीत्याद्यचतुर्थप्रतिषेधे ॥ १३c ॥

दिप्सत्

[यो नो दिप्साददिप्सतो दिप्सतो यश्च दिप्सति—√दम्भ्+स; भ=प्; ४. ३६. २.]

154 ॥ यकारादौ बहुलं दीर्घः ॥ १४ ॥

ichāyām ca yakārādau III. 18.

जामयो अध्वरीयताम्—अध्वरिऽयताम् "अध्वरं यागमात्मन इच्छताम्" १. ४. १.

परैणाघायुर्र्षतु (अघऽयुः="अघं पापं हिंसनं परेषामिच्छतीति" ४. ३. २.) सर्वत्र ।

The same three examples together with aghāyú are cited on yādāv ichāyām svarāt karmaṇām atanmāniprepsesu IV. 29 as instances of the separable suffixes to which that rule relates.

वृषायमाणो अवृणीत सोमम्—वृषऽयमानः="वृषेवाचरन्" २. ५. ७.

शत्रूयतामिति

शत्रूयतामा भरा भोजनानि (शत्रुऽयताम्="शत्रुत्वमात्मन इच्छतां शत्रुवदाचरतां वा" ४. २२. ६.) इति ।

॥ न[3] भवन्ति । अरातियाज्जनियन्ति पुत्रियन्ति सुगयुः प्रभृतीनि च[3] ॥ १४b ॥

1. Vn -षद्. 2. Vn -प्रसारणिन.; Al combines 13-15 into one. 3. Vn omits न भवन्ति...प्रभृतीनि च.

यंति { अथो यो नो अरातियात्—अराति ऽ यात्="अरातिवदाचरेत्" ४. ३६. १.
जनियन्ति नावग्रवः पुत्रियन्ति सुदानवः—जनिऽयन्ति; पुत्रिऽयन्ति १४. २. ७२.
मृगः स मृगयुस्त्वम् (मृगऽयुः १०. १. २६.) प्रभृतीनि च।

155 ॥ गविष्टौ गवेषण इति न लोपो वकारस्य ॥ १५ ॥ gávistau gavéṣaṇa iti ca II. 23.

[यं हवन्त इषुमन्तं गविष्टौ—गोऽइष्टौ="गवां पणिभिरपहृतानां पुनरन्वेषणे अभिगमने वा" ४. २४. ५.

गवेषणः सहमान उद्भित्—गोऽएषणः ५. २०. ११.]

156 ॥ शपथेय्यं सहशेय्यायेत्येकारात्परो यकारः ॥ १६ ॥

[शपथेय्यम्—५. ३१. १२.

समाने योनौ सहशेय्याय—सहऽशेय्याय="सहशयनार्हाय। शेयं शयनम्। 'अचो यत्' इति भावे यत्। 'तदर्हति' इति यत्। यद्वा—शय्यामर्हतीति शय्यः तस्मै। 'तदर्हति' इति यत्। एकारोपजनश्छान्दसः" १८. १. ८= X. 10. 7

156b ॥ जायामुपैति तद्ब्राह्मणं पुनरस्मानुपैत्वित्यैकारः ॥ १६b ॥

[यस्मा ऋणं यस्य जायामुपैमि—उपऽएमि ६. ११८. ३. Cp. abhyaími in b, where C. has -emi.

तद्ब्राह्मणं पुनरस्मानुपैतु—उपऽएतु ७. ६६. १; upaími and upaítu only once.

157 ॥ पौत्राद्यमनाद्यं मेधातिथिं पुरुषाश्वे अग्ने अक्रव्यादिति पूर्वपरौ ह्रस्वौ ॥ १७ ॥

[पौत्राद्यं विभाज्यमाना—पौत्रऽअद्यम् १२. ५. २८.

अन्नाद्यम्—अन्नऽअद्यम्; अनाद्यम् in 8. 2. 19; १२. ५. १०.

मेधातिथिम्—मेधऽअतिथिम् not médhā a-; ४. २९. ६.

यां ते चक्रुः पुरुषास्थे—पुरुषऽअस्थे ५. ३१. ९.

अग्ने अक्रव्यात्—अक्रव्यऽअत् १२. २. ३.] Some mss. have ắt in the Pada.

1. Vr. मलोपो. 2. Al, J, N सहसे–; R पथेय्यं सहसेय्या–; Al and S combine 16-17 into one. 3. Vn –मुपैति. 4. Vn –अनाद्यमद्यमेधा.

158 ॥ अपवान् ज्योतिषीमानित्यकारेकारावागमौ[2] पूर्वस्य ॥ १८ ॥

[अपूपवानपवांश्चरुरेह सीदतु—अप ऽ वान् = अप् ऽ वान् "rich in water" १८. ४. २४.

C. apūpavān for ápa-

ज्योतिषी

तस्मै प्र भाति नभसो ज्योतिषीमान्—ज्योतिषी ऽ मान् = "ज्योतिष्मान्" "full of light" १८. ४. १४.]

॥ संस्राव्येण हविषा जुहोमि समानेन वो हविषा जुहोमीति ॥ १९a ॥

[संस्राव्येण हविषा जुहोमि—१. १५. १.
समानेन वो हविषा जुहोमि—६. ६४. २.]

159 ॥ विधेमेत्यन्यत्र[3] ॥ १९b ॥

[नमस्यन्तस्त्वा हविषा विधेम—१. १२. २; १. ३१. १; ४. २. १–८; ६. ४०. १, ४१. १, २. ८०. १, ३; ७. ७९. ३, १०९. ६.]

रांतान्विति भवति on margin

160 ॥ अकारान्तान्विति[4] ॥ २० ॥

त्वष्टा युनक्तु बहुधा नु रूपा—नु; not अनु ५. २६. ८.
इहैव भव मा नु गाः—मा । नु । गाः; not अनु ५. ३०. १.

नु इति भवति on margin

161 ॥ एकारान्ताच्च[5] ॥ २१ ॥

हुवे नु शक्रं पुरुहूतमिन्द्रम्—हुवे । नु; not अनु ७. ८६. १.
गर्भे नु नौ जनिता दंपती कः—गर्भे । नु १८. १. ५ = X. 10. 5.

C. tu for nú

नु इति भवति on margin

162 ॥ ओकारान्ताच्च[6] ॥ २२ ॥

भगो युनक्त्वाशिषो न्व१स्मै—आ ऽशिषः । नु ५. २६. ९.
दिवो नु मां बृहता अन्तरिक्षात्—दिवः । नु ६. १२४. १; HG. 1. 16. 6.
को नु गौः क एकऋषिः—कः । नु ८. ९. २५.

अंगो

अङ्गो न्वर्यमन्नस्या अन्याः समनमायति—अङ्गो इति । नु ६. ६०. २.

न्वस्य

उतो न्व१स्य पपिवांसमिन्द्रम्—उतो इति । नु १८. १. ४८ = VI. 47. 1.
कतमो नु सः—कतमः । नु ८. ९. २५.

C. anu for nú.
aṅgó nv á- is cited as an example under okārāntaś ca I. 80, which prescribes that a particle ending with o, becomes pragṛhya.

॥ ६ ॥

1. Vn ज्योतिषिमान्. 2. Vn अकारैकावागमः; J, M, Ṣ अकारैकारावागमः; V अकारेकारायागमौ; Vr –रेकारागमो; Al आकारेकारागमौ; R अकारेकारागमौ पूर्वस्य विधेमेन्यत्र as one sūtra. 3. V विधेमन्यत्र; Al विधेन्यत्र; after this sūtra N, J. M have परस्तात्पुरस्तादन्यानि. 4 S –तांन्विति, the rest have –न्तान्विति. 5. Vr एकारांता च. 6. R उकारा–; after this rule N gives ॥ सूत्र २२ ॥ ८ ॥; the same is in J and Ṣ· V, Vr and Al have simply ॥ १ ॥.

उच्यते on margin

163 ॥ उत्पूर्वो हृषिः[1] ॥ १=२३ ॥

षंतां

उद्धर्षन्तां मघवन्वाजिनानि—उत् । हृषन्ताम् ३. १९. ६; cp. X. 103. 10.

उद्धर्षय सत्वनामायुधानि—उत् । हृषय ५. २०. ८.

उद्धर्षिणं[2] मुनिकेशम्—उत् ऽ हृर्षिणम् ८. ६. १७.

These three are cited as examples under tebhyaḥ pūrvacaturtho hakārasya II. 7 which means that after final non-nasal mutes, *h* becomes the aspirated sonant of the preceding letter.

C. uddharṣiṇam utkṛṣṭena atipravṛddhena dharṣaṇena upetam.

On margin with the sign of correction; द्वि-omitted in Vn.

॥ मही क्षेमं मही अस्कभायन्मही रोधचक्रे (इति द्विवचनानि) ॥ २४a ॥

[मही क्षेमं[3] रोदसी अस्कभायत—मही इति = "महत्यौ, रोदसी रोदस्यौ" ४.१.४.

महान्मही अस्कभायद्वि जातः—मही इति ४. १. ४.

अत्रा मही रोधचक्रे वावृधेते—अत्र । मही इति । रोधचक्रे इति रोधऽचक्रे । वावृधेते इति ५. १. ५.]

ródhacakre vāvṛdhete is cited as an example on ekāraś ca I. 76, which prescribes that the vowel *e*, when dual termination, becomes pragṛhya.

164 ॥ एकवचनान्यन्यत्र[4] ॥ २=२४ ॥

[मही—एकवचनम् १. १७. २; २. ३१. १; ४. २. ४; ५. ७. १०, २५, २, २७. ९; ६. ६. ३, १७. १–४; ९. १०. १२; १०. ७. १४, ८. ३०; ११. १. ८, ७. २०, ८. १५, ९. ४; १४. १. २; १८. २. २५.]

165 ॥ तकारान्तान्याकाराबाधे ॥ ३=२५ ॥

आरात्त्वदन्या वनानि वृक्षि—आरात् । त्वत् ६. ३०. २.

दूरात्त्वा मन्य उद्भृतम्—दूरात् । त्वा ७. ४५. १.

ऋषेभ: यदनूचीन्द्रमैरात्त्व ऋषभोऽह्वयत्—ऐः । आत् । त्वा १०. १०. १०.

ङ्यंताद्

166 ॥ ङ्यन्ताद्वा[5] सुर्न लुप्यते कृदन्ताद्वा[5] ॥ ४=२६ ॥

यथा :—

१ तन्त्री ? but cp. :—

श्रमस्तन्द्रीश्च मोहश्च—तन्द्रीः ८. ८. ९.

मंगः; रिं

सुमङ्गलीरियं वधूः—सुऽमङ्गलीः १४. २. २८.

यमीर्यमस्य विवृहादजामि—यमीः १८. १. १०=X. 10. 9.

गंधर्वी

रपद्गन्धर्वीरप्या च योषणा—गन्धर्वीः १८. १. १९=X. 11. 2.

1. B ऋषिः; Al joins this with the following. 2. Vn उद्धर्णं. 3. Vn भद्विरोमं. 4. Al, M एकवचनान्यन्यत्र; J –नान्यत्र; B, Ṣ, Vr –नान्यत्र; 5. Ṣ यंताद्वा, Vr क्यन्ताद्वर्न लुप्यते–, so is B.

|| ईकारे चापि मत्वर्थे || २६b ||

रथीभूत १ रथीरभून्मुद्गलानी गविष्टौ (RV. 10. 102. 2.) यथा। इति।

167 || स प्रत्युदैत्सलिलादुदैतां यतमाने यदैतमन्वैतद्व्रतेनेत्याकारादीन्येतेऽर्धस्तन्याम्[1] || ५=२७ ||

[स प्रत्युदैत्—प्रतिऽ=उत्+ऐत् ७. ३. १.
वत्सौ विराजः सलिलादुदैताम्—उत्। ऐताम् ८. ९. १.
यमे इव यतमाने यदैतम्—यत्। ऐतम् १८. ३. ३८.
चतुष्पदीमन्वैतद्व्रतेन—अनु। ऐतत्=ऐत् १८. ३. ४०.]

X. 13.2; AB. I.29.
5 =etam TA. 6-5.1.
X. 13. 3 emi

168 || प्रेतं पादौ प्रेता जयता तत्परेताप्सरसः क्रव्यादा प्रेत दक्षिणेत्याख्यातेन[2] विग्रह उपसर्गेण च[2] || ६=२८ ||

[प्रेतं पादौ प्र स्फुरतम्—प्र। इतम् १. २७. ४.
प्रेता जयता नरः—प्र। इत ३. १९. ७.
तत्परेताप्सरसः—परा। इत ४. ३७. ३.
क्रव्यादा प्रेत दक्षिणा—प्र। इत १२. २. ३४.]

169 || प्रेतो यन्तु प्रेतो मुञ्चामीत्युपसर्गेण विग्रहोऽव्ययेन च || ७=२९ ||

यंतु [प्रेतो यन्तु व्याध्यः—प्र। इतः ७. ११४. २.
मुंचामि प्रेतो मुञ्चामि नामुतः—प्र। इतः १४. १. १७.]

|| ७ ||

170 || यथाशास्त्रं[3] क्रम(:) संयोगे || ८=३० ||

171 || वर्त्रे वेशन्त्या इवान्वविन्दाम कर्त्रे कर्त्रे कृत्याकृताकृतं पुनः कर्त्रे इति रेफमध्ये[4] तकारः || ९=३१ ||

वेशंत्या प्र ते भिनद्मि मेहनं वर्त्रे वेशन्त्या इव—१. ३. ७.
वि अन्वविन्दाम कर्त्रम्—१०. १. १९.
कर्त्रे कृत्याकृता कृतम्—१०. १. ३२.
पुनः कर्त्रे प्र हिण्मसि—१०. १. ३०.

Text avidāma

प्रसस्त्राण 172 || प्रसस्त्राणमिति रेफमध्ये सकारः || १०=३२ ||

1. Al स्तन्या; V एकारादीन्येते-. 2. Vr ख्यातेन -उपसर्गेण च; so are V and B; Ş -सर्गेन-. 3. R यथाशास्त्र. 4. Ş -मध्ये; Al combines 31-32 into one.

प्रसर्त्रोणमनु दीर्घाय चक्षसे—प्रऽसर्त्राणम् = "प्रसरणशीलम् । सृ गतौ इत्यस्माद् यङ्लुगन्ताच्ताच्छीलिकश्चानश्" ६. ३९. १.

अस्थीन्यस्य पीडय—अस्थीनि १२. ५. ७०.

MS. combines अस्थीन्यस्या-स्थ्नश्छि into one

|| अस्थ्नश्छिन्नस्येति सथनाः । यथास्थानं यमः || ३२b ||

[अस्थ्नश्छिन्नस्य रोहणी—४. १२. १.]

C. asnaḥ 'asṛjaḥ'

173 || ख्यातौ श्रयौ शुशुखीति बो धौ शुचेः[1] || ११=३३ ||

[यस्ते अग्ने सुमतिं मर्तो अख्यत्—अख्यत् √ख्या; ख्य् = कृश् १८. १. २४. अग्ने शुशुग्ध्या रयिम्—शुशुग्धि । आ । "समन्तात् प्रज्वलितं समृद्धं कुरु । शुशुग्धीति छान्दसः शपः श्लुः" ४. ३३. १.]

X. 11.7. ákśat

TA. 10.1. 11.1-ddhyā

174 || अन्वान्त्र्यं मित्रतूर्याय विश्वगोत्र्यः संबाधतन्द्र्यो यजुष्यो भागमृत्व्यो मात्व्यो ऽघोगनु छ्य श्यामेन स्फ्यावंसाविति यकारान्तः संयोगः[2] || १२=३४ ||

१ [अन्वान्त्र्यं शीर्षण्यम्—अनुऽआन्त्र्यम् २. ३१. ४.

२ मित्रतूर्याय स्पर्धी—मित्रऽतूर्याय ५. २०. ७.

३ विश्वगोत्र्यः—विश्वऽगोत्र्यः "belonging to all the families" ५. २१. ३.

तंद्र्यः

४ संबाधतन्द्र्यः—संबाधऽतन्द्र्यः "oppression and weariness" १०. २. ९.

५ यजुष्यः—१०. ५. १५.

भागमृत्व्यः ? but cp. :—

६ इन्द्रस्य भागमृत्व्यम्—ऋत्व्यम् = ऋत्वियम् ७. ७२. १.

W. and all the authorities ṛtvíyam

७ देवानां निहितं भागं मर्त्यश्चेन्निप्रियायते—मर्त्यैः १२. ४. २१.

८ तामन्तको मात्व्यौ ऽघोक्—मात्व्यैः = "मृत्योरयम्" ८. १०. १३.

W. मात्यंवो

९ तां द्विमूर्धात्व्यौ ऽघोक्—आत्व्यैः = "ऋतोः पुत्रः" ८. १०. २२.

१० अनु छ्य श्यामेन त्वचमेताम्—छ्य √छा to cut. ९. ५. ४.

११ खलः पात्रं स्फ्यावंसौ—स्फ्यौ "splints" ११. ३. ९.]

C sphau

रांतः

175 || गल्हे विल्हौ हकारान्तः संयोगः || १३=३५ ||

गल्हे ? but cp. :—

पर्जाति गल्हा कन्येव तुन्ना—६. २२. ३.

W. reads gláhā cp. TS. 3. 1. 11. 8.

1. S, N, M ख्यातौ ख्यौ शुशुधीति बाधौ शुचेः and so is J (except that it has शुशुखीति.); V ख्यातौ श्यौ शुशुरति बोधो शुचेः; Vr ख्यातौ ख्यायो शुशुविति बाधौ Al ख्यातौ श्रयौ शुशुति खखीमि बाधौ. 2. Al combines 34-36 into one.

विल्हौ ? but cp. :—

विल्हौ विहल्हो नाम ते पिता—वि ऽ हल्हः ६. १६. २.

स गमिष्यति बल्हिकान्—५. २२. ९.

Cp. valhāmasi VS. 23. 51, balihāmahe LŚ 9. 10. 11.

sá gamiṣyati bálhikān 5. 22. 9 and vihálho náma 6. 16. 2 are cited under lakārasyoṣmasu 1. 46 which prescribes that *l* suffers abhinidhāna before spirants.

त्मन्येति 176 ॥ त्मना त्मन्येति तमौ । यथास्थानं यमः ॥ १४=३६ ॥

[त्मना देवेभ्यः—५. २७. ११.

त्मन्या उपाव सृज त्मन्या—५. १२. १०.]

177 ॥ अग्मे[1] अग्मतमिति गमौ[2] । यथास्थानं यमः ॥ १५=३७ ॥

[अग्मे ? but cp. :—

जग्मे अनवद्याभिः समु जग्म आभिः—जग्मे २. २. ३.

Text. भिः समु athāpy upadhālopo bhavati Nir. 2. 1.

अग्मतम् ? but cp. :—

अग्मत सं वां भगासो अग्मत—२. ३०. २.

अग्मन् आ गावो अग्मन्नुत भद्रमक्रन्—४. २१. १.]

178 ॥ कनिक्रतमिति क्नौ । यथास्थानं यमः ॥ १६=३८ ॥

कान्दाविषं कनिक्रतम्—√क्रन् १०. ४. २२.

W कनक्रतम्

179 ॥ पनिप्नतमिति प्नौ[3] । यथास्थानं यमः ॥ १७=३९ ॥

[उप प्रियं पनिप्नतम्—√पन्–"शब्दायमानं स्तूयमानं वा। पनतेर्यङ्लुगन्तात्कर्तरि छान्दसी रूपसिद्धिः" ७. ३२. १.]

॥ अभ्यासस्यागमो नीत्युपधा लुप्यते पनेः ।

छंद छन्दसीत्यागमो लोपः पनतेश्चर्करीतवत् ॥ ३९b ॥

॥ ८ ॥

180 ॥ परिवृक्ताज्येनातिषक्तेति ककारादि(ः)संयोगः ॥ १८=४० ॥

[परिवृक्ता यथाससि—परि ऽ वृक्ता ७. ११३. २.

आज्येनातिषक्ता—अति ऽ सक्ता १२. ३. २३.

घर्ष्यमिति 181 ॥ अनवघर्ष्यमिति[4] रेफादि(ः)संयोगः ॥ १९=४१ ॥

[अनवघर्ष्यम्—अनव ऽ घर्ष्यम् ८. २. १०.]

C. anavadhṛṣyam

182 ॥ कृत्तीदूर्शानीतीकारः ॥ २०=४२ ॥

1. Vn आग्मे. 2. V तामौ; Vr वमौ ॥ गमौ ॥ क्नौ ॥ प्नौ ॥. 3. Repeated in Al. 4. Vn omites अनवघर्ष्य...अकारात: संयोगः; S unites 40-42 into one; Al unites 40-44 into one. 5. M रफादि-. 6. V कृत्तादूर्शानीतीकारः; S कृत्तीदूषानीती-

[ये कुकुन्धाः कुकूरभाः कृत्तीर्दूर्शानि बिभ्रति—कृत्तीः, दूर्शानि "skins, pelts"; ८. ६. ११.]

C. kṛtyaiḥ 'hiṃsākarmabhiḥ', dūṣyāni 'dūṣaṇīyāni'

॥ ऐकारो ऽन्यत्र ॥

183 ॥ यो अश्व्येनेति यकारान्तः संयोगः ॥ २१=४३ ॥

[यः पौरुषेयेण क्रविषा समङ्क्ते यो अश्व्येन पशुना यातुधानः—अश्व्येन ८. ३. १५.]

184 ॥ विकारेऽवयवे वा[2] ॥ २२=४४ ॥

184b ॥ वृक्ण इति कनौ । वृश्चेः । यथास्थानं यमः ॥ ४४b ॥

[तस्माद्वनस्पतीनां संवत्सरे वृक्णमपि रोहति—वृक्णम् √ वृश्च्+त ८. १०. १८.]

W. vṛkṇám:

184c ॥ यक्न इति कनौ । यथास्थानं यमः ॥ ४४c ॥

[यक्ष्मं मतस्नाभ्यां प्लीह्नो यक्नस्ते वि वृहामसि—यक्नः=यकृतः २. ३३. ३.]

185 ॥ हैरण्यैरिति णयौ[3] ॥ २३=४५ ॥

[हैरण्यैरन्यं हरितो वहन्ति—१३. २. ११.]

186 ॥ ताम्रधूम्रा इति मरौ[4] ॥ २४=४६ ॥

[तीव्रा अरुणा लोहिनीस्ताम्रधूम्राः—ताम्र ऽ धूम्राः १०. २. ११.]

187 ॥ नद्यौ वेशन्त्या इवेत्ययकारम्[5] ॥ २५=४७ ॥

[समुद्रा नद्यौ वेशन्तास्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः—वेशन्ताः "नद्यपेक्षया अल्पानि सरांसि" ११. ६. १०.]

यांत रेफांतः

188 ॥ त्वष्ट्रेव रूपमिति तृतीयान्तम् । रेफान्तः संयोगः ॥ २६=४८ ॥

[त्वष्ट्रेव रूपं सुकृतं स्वधित्या—त्वष्ट्राऽइव १२. ३. ३३.]

रुध्म इति धमौ

189 ॥ अपरुध्म इति धमौ[6] । यथास्थानं यमः ॥ २७=४९ ॥

[नुदाम एनमप रुध्मो असत्—रुध्मः १२. ३. ४३.]

W. rundhmo

1. Ṣ यो अश्वियेनेति; Vr यो अश्वेनेति यकारांता: and so are R and Al. 2. Vr वेयवे वा. 3. Ṣ हैरंण्यै–; Vr हिरण्यौरिति णायोः; M नयौ. 4. Ṣ तांम्रधूम्रा इति नरौ; Vr तांम्र– मरौ. 5. All mss. वेशन्त्या: except Vr which has वेश्मशंत्या इवेत्युकारम्; the correct reading is however वेशन्ता इवेत्ययकारम्. 6. So J, Ṣ and V (which reads धममौ); N, M, –रुध्ममिति. Vr. –रुध्म इति धमौधाकत्मा-वर्ग्गः–॥ Al अपरुध्ममिति–

190 ॥ कल्मलिः[1] कुल्मलमिति लमौ ॥ २८=५० ॥

[कल्मलिर्मणिः—कल्मलिः १५. २. १.
शल्य इव कुल्मलं यथा—कुल्मलम् = "कुत्सितमलोपेतं मृदुलं शरीरावयवविशेषमिव" २. ३०. ३.]

191 ॥ रजस्या निषत्ता इति सत्ते[2] द्वितकारम् ॥ २९=५१ ॥

[ये पार्थिवे रजस्या निषत्ताः—निऽसत्ताः १८. १. ४६.]

192 ॥ आर्द्रहस्ता[3] समन्त इति रेफनकारादिः संयोगः ॥ ३०=५२ ॥

[यद्वा दास्यार्द्रहस्ता समन्त उलूखलम्—समन्ते = सम्ऽअन्ते = अङ्क्ते or अङ्क्ते १२. ३. १३.] W And S samanté

193 ॥ तिर्यमिति रयौ[4] ॥ ३१=५३ ॥

[करम्भं कृत्वा तिर्यम्—४. ७. ३.]

मातऋभ्व

194 ॥ ऋभ्वाणं मातरिभ्वरीति[5] भवौ ॥ ३२=५४ ॥

[स्तुष्व वर्ष्मन्पुरुवर्त्मानं समृभ्वाणम्—ऋभ्वाणम् ५. २. ७.
ससारौ मातरिभ्वरी अरिप्रे—मातरिभ्वरी इति मातरिभ्वरी = "mother-growing" ५. २. ९. cp. X. 120. 9.]

मंदिष्ठो, तुंधीति

195 ॥ अन्तवच्चा[6] समन्ते प्र यद्भन्दिष्ठो[7] जिह्वां नि तुन्धीति नकारादिः[9] संयोगः ॥ ३३=५५ ॥

[अनन्तं विततं पुरुत्रानन्तमन्तवच्चासमन्ते—अन्तऽवत् । च । समन्ते इति सम्ऽअन्ते १०. ८. १२.

मंदिष्ट — प्र यद्भन्दिष्ठ एषां प्रास्माकासश्च सूरयः—भन्दिष्ठः = "स्तोतृतमः, भन्दिशब्दात् इष्ठन्" ४. ३३. ३.

तुंधि — जिह्वां नि तुन्धि प्र दतो मृणीहि—नि । तुन्धि √ तुद्+हि ५. २९. ४.]

॥ ९ ॥

1. N, J –कल्मलिमिति–; M. –कल्मलीमिति–; V कल्मलिः कुल्मल–; Vr कल्मावलिः कुल्मल; S –कल्मलिमिति मौ. 2. Al सन्ते 3. Al आर्द्रहस्ता समंक्त इति रेफनकारादिः; N आर्द्रहस्ता समङ्क्ते इति ङकारादिसंयोगः; M agrees with this (except समंक्त), J –समक्त इति टकारादिसंयोगः; V –समंत इति रेफनकारादिः (संयोगः omitted) R. –समेत इति रेफनककारादिः; S आद्रहस्ता समंक्त इति टकारादिसंयोगः (it combines this with the following); Vn समक्त इति रेपुनदकारादि संयोगः नकारादिसंयोगः 4. N –तिरौ, V, Al रियौ; so is Vr (which also combines this with the following). 5. Vr ऋभूणें मातरिभ्वभवौ; R ऋभ्वणं मातरिभवौ; S ऋभ्वाणं मातरिभ्वरिति भवौ· J is correct except that it omits saṃdhi in –भ्वरीति; M reads भ्वौ. 6. Al अनंतमंतवच्चा समंत प्र यद्भंदिष्टे जिह्वानितुंधीति. 7. N –ष्ठे; so are J, Vr: S omits ष्ठो. 8. N जिह्वांनितुन्धीतिः J, V, P जिह्वां नितुन्धीति; R जिह्वांनि तुन्धरति–; 9 V, P रेफनकारादिः; after this N reads ॥ सूत्र ३३ ॥९॥; J सूत्र ३३ ॥२॥; N has only ॥१॥; other mss. give n ॥२॥.

196 ॥ नकारस्य[1] विसर्जनीयः ॥ १=५६ ॥

भवति on margin

१ उपबद्धाँ इहा वह—१. ७. ७.

२ शास इत्था[2] महाँ असि—१. २०. ४ = X. 152. 1.

३ यो अस्माँ[3] अभिदासति—१. २१. २ = X. 97. 23.

४ सर्वान्मच्छपथाँ[4] अधि—मत् । शपथान् २. ७. १.

५ गिरिमेनाँ[5] आ वेशय—२. २५. ४.

वृकाँ ६ इन्द्रः सालावृकाँ इव—२.-२७. ५.

७ दृषदा खल्वाँ इव—खल्वान्ऽइव २. ३१. १.

८ विश्वानादित्याँ अहमुत्तरत्वे—३. ८. ३.

९ भर्ग एव भर्गवाँ अस्तु देवः—३. १६. ५ = VII. 41. 5.

१० क्षीरेण पूर्णा उदकेन दध्ना (४. ३४. ७.) इति उत्तरस्याम्; पूर्णां उदकेन in 4. 34. 6.

११ सा वृक्षाँ[6] अभि सिष्यदे—५. ५. ९.

येस्माँ अभ्य १२ ये ३ स्माँ अभ्यघायन्ति—५. ६. ९.

ताँ corrected into ताँ १३ अग्ने ताँ इह मादय—५. ८. १.

मुञ्चामि रथाँ १४ वि मुञ्चामि रथाँ इव—५. १३. ६.

हव्याँ १५ वैतहव्याँ अवातिरत्—५. १८. ११.

त्राँ अव जंघ १६ अमित्राँ अव जह्नीहि[7]—५. २०. ८.

तस्ताँ इयर्त १७ उदप्रुतो मरुतस्ताँ इयर्त—६. २२. ३.

इमाँ १८ क इमाँ आ दधर्षति[8]—६. २८. २ = X. 155. 5.

मर्त्या; सचध्वम् १९ अमर्त्या मर्त्याँ अभि नः सचध्वम्—६. ४१. ३.

क्ष्माँ २० अयक्ष्माँ उत पूरुषान्—६. ५९. २.

वशाँ २१ यथासितः प्रथयते वशाँ अनु—वशान् ६. ७२. १.

पंच जनाँ २२ एतु पञ्च जनाँ अति—६. ७५. ३.

सत्राँ २३ न सत्राँ अव गच्छति—६. ७६. ४.

श्वाँ २४ स्थाम्न्यश्वाँ अतिष्ठिपम्—स्थाम्नि । अश्वान् ६. ७७. १.

फेनाँ २५ नदीनां फेनाँ अनु तान्वि नश्य[9]—६. ११३. २.

सर्वाँ २६ पथः सर्वाँ[10] अनु क्षिय—६. १२१. ४.

वृक्षाँ २७ येन वृक्षाँ अभ्यभवः—६. १२९. २.

अस्माँ २८ सो अस्माँ[11] अभयतमेन नेषत्[12]—७. ९. २ = X. 17. 5.

ākāropadhasyópabaddhādīnāṃ svare II.27. Examples cited by the comm. are as marked here.

This is cited under yaroṣmāpattau ca I.68 which prescribes nasalization; IV. 41, which prescribes separation and ive ca IV. 75.

Ex. 8— T. áhámú-

W and S येइस्मान-

This is cited as example under yaroṣmāpattau ca I. 68 which prescribes the nasalization, of the preceding vowel, in case *n* or *m* is converted into *y*, *r*, or a spirant.

Lüders, (Acta Orientalia XIII. p. 83,) proposes tám for tān

C. vivikṣva

Paipp. gacha for kṣiya and this is what the comm. gives in paraphrase of ánu kṣiya.

MS. 4.14. 6 meṣat for neṣat.

---

1. Ṣ omits नकारस्य—तवर्गे प्रकृत्या (56–59); J —सर्ज्जे—. 2. Vn इछा. 3. Vn असैं. 4. Vn थैं 5. Vn मेनैं, everywhere short अ. 6. Vn वृक्षां. 7. Vn जंघनिहि. 8. Vn आदवर्षति. 9. Vn फेनमनु तान्विनश्य यथाः. 10. Vn सर्वे अनु—. 11. Vn सो असैं अभयत । मन । नेषत् 12. Vn repeats येन वृक्षाँ—स्त्वत्वां अवोभिः.

स्मँ, वस्तँ २६ इडैंवास्माँ अनु वस्तां व्रतेन—७. २७. १.

स्ववँ ३० इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ अवोभिः—स्व ऽ वान् ७. ९१. १.

स्ववँ इन्द्रो ३१ स सुत्रामा स्ववाँ इन्द्रः—७. ९२. १.

स्मँ ३२ घृतेनास्माँ अभि क्षर—७. १०९. ४.

तँ ३३ अति धन्वेव ताँ इहि—तान् ७. ११७. १.

शल्यँ ३४ वाचा शल्याँ अशनिभिर्दिहानः—८. ३. ६.

भाणँ रिष्टि ३५ उतारेभाणाँ ऋष्टिभिर्यातुधानान्—उत । आ ऽ रेभाणान् ८. ३. ७. C. seems to read rebhāṇān.

मर्त्तं ३६ अग्ने मर्ताँ अमर्त्यस्त्वं नः—८. ३. २०. C. martyān

मँ ३७ चरुरग्निमाँ[1] इव—८. ४. २.

देवँ [मोघं वा देवाँ अप्यूहे अग्ने—८. ४. १४.]

वँ ३८ जिगीवाँ अपराजितः—८. ५. २२.

तँ त पंच ३९ ताँ उ पश्चात्सु सेचिरे—८. ९. २३.

मनुष्यँ असु ४० देवान्मनुष्याँ ३ असुरानुत ऋषीन्[3]—८. ९. २४.

मस्मँ ४१ तामिष्टमस्माँ अभिसंविशस्व—९. २. २५.

वशँ ४२ तेन क्रीडन्तीश्चरत वशाँ अनु—वशान् ९. ४. २४. This is cited as an example under yuṣmadādeśe taś tvám ādivarjam II. 84, which changes s into ṣ before forms of the second personal pronoun, excepting in taś tvám etc.

तँ; पुंस ४३ स्त्रियः सतीस्ताँ उ मे पुंस आहुः—तान् ९. ९. १५.

अर्वाचस्तँ उ; परांचस्तँ ४४ ये अर्वाञ्चस्ताँ उ पराच आहुर्ये पराञ्चस्ताँ उ अर्वाच आहुः—९. ९. १९.

देवँ अनुक्षीयति ४५ केन देवाँ अनु क्षियति—१०. २. २२.

देवँ अनुक्षीयति ४६ ब्रह्म देवाँ अनु क्षियति—१०. २. २३.

जातँ ४७ पूर्वो जाताँ उतापरान्—१०. ३. १३.

णँ; वर्तं ४८ ब्राह्मणाँ अभ्यावर्ते—१०. ५. ४१.

धरँ ४९ द्विषतो मे ऽ धराँ अकः[4]—अधरान् १०. ६. १९.

ऽधरँ [सपत्नान्मे ऽधराँ अकः—१०. ६. ३०.]

लोकान्सर्वा ५० लोकान्त्सर्वाँ अधारयत्—१०. ७. ७.

देवँ ५१ देवाँ अप्येति ब्रह्मणा—१०. १०. ६.

यज्ञियँ ५२ विद्वान्देवान्यज्ञियाँ एह वक्षः—यज्ञियान् । आ । इह ११. १. ४.

कंबूकँ अपमृढि ५३ परः कम्बूकाँ अप मृड्ढि दूरम्—११. १. २९.

कुंभमुस्कँ ५४ कुम्भमुष्काँ असृङ्मुखान्—कुम्भ ऽ मुष्कान् । असृक् ऽमुखान् ११. ९. १७.

सर्वस्तँ this is repeated ५५ सर्वास्ताँ अर्बुदे हतान्—११. १०. २३.

तेनास्मँ अपि सँ सृज ५६ तेनास्माँ अपि सं सृज—१२. १. २५.

गस्मँ अशस्त्या ५७ मुच्यमानो निरेनसो ऽ मोगस्माँ अशस्त्याः—१२. २. १२.

पिशाचँ ५८ रक्षः पिशाचाँ अपबाधमानः—१२. ३. १५.

लोकँ ५९ तेन लोकाँ अभि सर्वां जयेम—लोकान् । अभि । सर्वान् १२. ३. १७.

1. Vn अमतँ 2. Vn अग्नीमँ. 3. Vn देवान्मनुष्यां सा-. 4. Vn repeats द्विषतो मेऽधराँ अकः—अर्बुदे हतान्. 5. Vn मृढि.

ज्योतिष्मँ ६० य एषां ज्योतिष्माँ उत यश्चकर्श—१२. ३. १६.

पाप्मनमति तँ अयाम ६१ माहिं पाप्मानमति ताँ अयाम—तान् १२. ३. १८.

सर्वँस्तँ ६२ सर्वास्ताँ उप पात्रे ह्वयेथाम्—तान् १२. ३. ४०.

तद्देवँ अपि ६३ तद्देवाँ अपि गच्छति—१२. ४. ३१.

रूर्ध्व ६४ गीर्भिरूर्ध्वाँ अकल्पयत्—१३. १. ५३.

दुर्यँ ६५ प्रिया अर्यम्णो दुर्याँ अशीमहि—१४. २. ५.

यज्ञियँ ६६ स यज्ञियो यजति यज्ञियाँ ऋतून्—१८. १. १८.

ससवँ ६७ वाजं ससवाँ उपयासि भूरिभिः—१८. १. २२.

द्युमँ ६८ आ स द्युमाँ अमवान्भूषति द्यूत—द्यु ऽ मान् १८. १. २४.

दत्रँ ६९ आहं पितॄन्त्सुविदत्राँ अवित्सि—सु ऽ विदत्रान् १८. १. ४५.

मधुमँ ७० स्वादुष्किलायं मधुमाँ उतायम्—१८. १. ४८. — Text. svādúḥ k-

रसवँ ७१ तीव्रः किलायं रसवाँ उतायम्—१८. १. ४८.

दत्रँ ७२ अथा पितॄन्त्सुविदत्राँ अपीहि—१८. २. ११. — X. 14.10 úpehi

तपोजँ ७३ ऋषीन्तपस्वतो यम तपोजाँ अपि गच्छतात्—१८. २. १५.

गृहँ ७४ इमान्गृहाँ उप जुजुषाण एहि—१८. २. २१.

ब्राह्मणँ ७५ सोमश्च यो ब्राह्मणाँ आविवेश—१८. ३. ५५=X. 16. 6; TA. 6. 4. 2.

कलशँ ७६ प्राणः सिन्धूनां कलशाँ अचिक्रदत्—१८. ४. ५८.

अव प्रियँ ७७ अक्षन्नमीमदन्त ह्यव प्रियाँ अधूषत—१८. ४. ६१.

॥ १० ॥

भवति on margin

197 ॥ नकारस्य रेफः[2] ॥ ३=५७ ॥

१ ऋतूँरुत्सृजते वशी—ऋतून् ६. ३६. २.
२ मो षु पणीँरभ्ये३ तावतो भूत्—५. ११. ७.
३ हनाव दस्यूँरुत बोध्यापेः—४. ३२. ६.

रंजनयन्नृतूँ ४ अहमृतूँरजनयं सप्त सिन्धून्—६. ६१. ३.

५ ऋतूँरन्यो विदधज्जायसे नवः—१४. १. २३.

६ एनं प्र हिणुतात्पितॄँरुप—१८. २. ४.

७ अथा पितॄँरुप द्रव—१८. २. २३.

पितृरुप ८ आपो अग्निं प्र हिणुत पितॄँरुप—१८. ४. ४०.

198 ॥ तकमँस्तावानस्युयँस्तेजँसि न प्रँस्तंतापोयँस्त्वं देव सूर्येतः सँस्तानि पश्यस्यारोहँस्त्रिदिवं दिव इत्यतोऽन्यत्र ह्रस्वोपधस्य तवर्गे[3] प्रकृत्यौ[4] ॥ ३=५८ ॥

Ex. 1—
Text ṛtū́r a misprint. SV. II. 1059; TS. 2. 4. 1. 10. ṛtū́n út–
Ex. 2—
The first three examples are cited under yarosmāpattau ca I.68, which makes the preceding sound nasalized in case *n* and *m* are converted into *y*, *r*, or a spirant.
The same are cited on nāmyupadhasya repha ṛtū́ṁr út sṛjate vaśī́tyevamādīnām II. 29, which means that preceded by an alterant vowel, *n* becomes *r* in the passages ṛtū́ṁ rút sṛjte vaśī́ etc.
Ex. 5—
X. 85.18 ṛtū́n a– TB. 2.7.12.2.
Ex. 6—
X. 16. 2 pitṛ́bhyaḥ for pitṛ́–
na samairayantādīnām II. 30.

1. Vn अल्पयंत 2. Vr and R join this with the following. 3. V —तवर्गे—. 4. J. प्रकृत्याः.

१ यावज्जातस्तंकमँस्तावानसि—५. २२. ५.

२ यथा सूर्यो नक्षत्राणामुद्यँस्तेजांस्यादुदे—७. १३. १.

३ न घ्रँस्तताप न हिमो जघान—घ्रन्="अनुकरणशब्दोऽयम् । ग्रीष्म इत्यर्थः" ७. १८. २.

४ उद्यँस्त्वं देव सूर्य—१३. १. ३२.

५ इतः[2] सँस्तानि पश्यसि—१३. १. ३९.

६ आरोहँस्त्रिदिवं दिवः—१७. १. १०.

Text everywhere with anusvāra

199 ॥ तवीयान्तपसा चिकित्वान्त्वं दूतो देवां तां त्वाछावदामसि वि शत्रून्ताढि जनां हँहन्तमृषीं तपस्वतो यम विवस्वान्न इति दीर्घोपधः ॥ ४=५९ ॥

तवीयान्त १ [अभीहि मन्यो तवसस्तवीयान्तपसा युजा वि जहि शत्रून्—तवीयान् । तपसा ४. ३२. ३=X. 83. 3.

२ चिकित्वान्त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः—चिकित्वान् । त्वम् ५. १२. १=X.110.1.

देवा तां त्वा ३ प्रतीची विश्वान्देवान्तां त्वाछावदामसि—देवान् । ताम् ७. ३८. ३.

४ वि शत्रून्ताढि वि मृधो नुदस्व—शत्रून् । ताढि ७. ८४. ३=X. 180. 2.

C. tāḍha-tāḍaya

जनांन्हँहंतं ५ जनान्हँहन्तम्—जनान् । हँहन्तम् १२. २. ९.

६ ऋषीन्तपस्वतो यम—१८. २. १५=X. 154. 5.

७ विवस्वान्नो अमृतत्वे दधातु—विवस्वान् । नः १८. ३. ६२.]

Roth suggests tṛṃhántam ZDMG. XLVIII. 107. This is an example under ṛvarṇasya rephāt param yat 1.71, which says that of the ṛ vowel, the part following the r receives the nasal quality.

200 ॥ सप्तधातु[3] विसर्जनीयस्य लोपः ॥ ४=५९ ॥

१ दीर्घायुत्वाय—आयुः+त्वाय; "सकारलोपश्छान्दसः" १. २२. २.

२ अथो सहस्रचक्षो त्वम्—सहस्रचक्षो इति सहस्रऽचक्षो=चक्षुष् ४. २०. ५.

३ बर्हिषदः—बर्हिऽसदः=बर्हिष्+सद् १८. १. ४५, ५१.

dirghāyutvāyādiṣu ca II. 59 prescribes the dropping of visarjaniya. Ex. as marked here.

dirghāyutvādīnām ca IV. 100 negatives the restoration of the original form. Ex. as marked here.

अँहसः ४ अग्निरुक्थेष्वंहसु—अंहऽसु=अंहस्+सु ६. ३५. २.

Ex. 3— This is cited as an example under barhipathyapsu diviprthiviti ca II.100 which prescribes ṣatva.

५ रात्रीभिरस्मा अहभिर्दशस्येत्[4]—अहऽभिः=अहन्+भिः=अहर्+भिः १८. १. १०=X. 10. 9.

६ एतु तिस्रोऽति रोचना यतो न पुनरायति—"रोचना=रोचनाः "सूर्यचन्द्राग्नीनां रोचमानाः प्रभाः" ६. ७५. ३.

Ex. 4— áṃha-su is cited as an example under sau ca IV. 32, which prescribes separation of su in the Pada.

७ मधुमती स्थ—मधुमतीः । स्थ १६. २. २.

Ex. 6— C. rocanāḥ W. proposes rocanāḥ.

८ ईशां वो वेदराज्यं त्रिषन्धे अरुणैः केतुभिः सह—वेदऽराज्यम्=वेदस्+राज्यम् ११. १०. २.

Ex. 7— Intrusion from margin; covered by 80.

अर्चिभि ९ तपुरग्राभिरर्चिभिः—अर्चिऽभिः=अर्चिष्+भिः ८. ३. २३.

X. 87.23 ṛṣṭibhiḥ

१० यथापरु तन्वं१ सं भरस्व—यथाऽपरु=परुष् ८. ४. ५२.

1. Vn तेजँस्याद्दे. 2. Vn यतः. 3. V. joins सप्तधातु with the previous sūtra. The rest of the mss. read दीर्घोपधः सप्तधातु विसर्जनीयस्य as one. J –धस्सप्तधातुविसर्ज–. 4. मधुमति स्थ.

201 ॥ समासे[1] सकारः कपयोरनन्तः ॥ ५=६० ॥

samāse sakāraḥ kapayor anantaḥsadyaḥ śréyaśchándasām II. 62 prescribes the change of visarjanīya into *s*, in a compound, before *k* and *p*, excepting in the case of antaḥ, sadyaḥ, śréyaḥ, and chándaḥ. Examples as marked here.

[अधस्पदम्—अधःऽपदम् २. ७. २.
पीबस्फाकम्—पीबःऽफाकम् ४. ७. ३.
नमस्कारेण—नमःऽकारेण ४. ३९. ९.
यो विश्वतस्पाणिरुत विश्वतस्पृथः—विश्वतःऽपाणिः; विश्वतःऽपृथः १३. २. २६.]

अनन्तस्तस्यापवादः —

anantas tasyāpavādaḥ indicates that our treatise had the full sūtra of APr. before it.

॥ अन्तःकोशमिवान्तःपात्रे रेरिहतीं सद्यस्क्रीः श्रेयःकेतुःछन्दःपक्षे परःपर इति ॥ ६०b ॥

अन्तःकोशमिव जामयः—अन्तः कोशम्ऽइव १. १४. ४; three of W's mss. with one or two of SPP'S read *antaṣ*

अन्तःपात्रे रेरिहतीम्—अन्तःऽपात्रे ११. ९. १५.

This is cited under visarjanīyasya parasasthāno' ghoṣe II. 40 as an ex., where visarjanīya becomes of like position with guttural; cp. II. 62; C. pātre antaḥ

[सद्यष्क्री] सद्यःक्रीः[2]—सद्यःऽक्रीः "the same-day purchase" "सोमयागविशेषः" ११. ७. १०; SG. 3. 14.

ŚG. 3.14.2; but cp. sādyaskrī́ḥ APMB. 2. 21.1; C. sadyask-

[छंदः] श्रेयःकेतो वसुजित्सहीयान्—श्रेयःऽकेतः ५. २०. १०.

छन्दःपक्षे उषसा पेपिशाने—छन्दःपक्षे इति छन्दःऽपक्षे ८. ९. १२.

TS. 4.3.11.1 chandasvatī;
Pet. Lexx. give chandasp–.

यच्जाया पर्चति त्वत्परःपरः (परःऽपरः "beyond" १२. ३. ३९.) इति ।

The comm. on CA. II. 62 adds "paraḥ paraḥ; para iti cāmreḍitasamāse na sakāro bhavati tvatparaḥ paraḥ. This is not treated as a rule by the comm.; cp. W.

202 ॥ पञ्चम्याः परौ[3] परतः सकारः ॥ ६=६१ ॥

pañcamyāś cángebhyaḥ páry ādivarjam II.67. Ex. as marked; cp. also tatás párau bráhmapare II.66.

जातं हिमवतस्परि—४. ९. ९; ५. ४. २.
विद्युतो ज्योतिषस्परि—४. १०. १.
अर्णवान्महतस्परि—१. १०. ४.
अमृतं दिवस्परि—४. १५. १०.
उन्मंचं रक्षसस्परि—६. १११. ३.
इन्द्रं देवेभ्यस्परि—७. ३८. २.
उद्वयं तमसस्परि—७. ५३. ७.
इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवस्परि—८. ४. ५.

1. Majority of mss. have यथापर समासे सकारः कपयोः; Ṣ reads यथापरस्समासे सकारः यत्वस्यापवादः as one; V, on the other hand, has यथापरस्समासे सकार॥ कपयो as two sūtras. 2. Vn सद्यःक्रीः. 3. Omitted in Ṣ; M पंचंम्याः रौ; R पंचम्याः परौ विसर्जनीयस्य सकारः as one; V पंचम्याः पयो विसर्जनीयस्य सकारः as one.

यथा सूर्यो मुच्यते तमसस्परि—१०. १. ३२.
अन्तरीवर्गाद्दिवस्परि—११. २. ४.
विश्वस्मादेनसस्परि—१४. २. ४४.]

तस्यापवादः —

॥ पुमान्पुंसः परिजातः प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तं ततप्परि प्रजातेन वनस्पतिभ्य प्पर्याभृतं सह प्पृदाकोः प्परि संभृतमघायो प्परिपंथिनो विश्वत प्परिभूरसि पृथिव्या उपर्योजो बृहतप्परि सामानि वायो प्पर्यात्मोत्क्रामात प्परि ॥ ६१b ॥

१ पुमान्पुंसः परिजातः—३. ६. १.

२ प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तम्—२. ३४. ५.

This is cited as a counter-example under pañcamyāḥ cāṅgebhyaḥ páry ādivarjam II. 67.

(ततप्परि) ३ ततः परि प्रजातेन—६. ८९. १.

Ex. 3— C. paripra-

(पृथिव्या उपर्योज) ४ दिवस्पृथिव्याः पर्योज उद्भृतम्—६. १२५. २.

(भ्यप्पर्या) ५ वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः—६. १२५. २=VI. 47. 27.

MS. 3.16. 3 : 186.9 –vṛtam

(पृदाकोः प्परि) ६ पृदाकोः परि संभृतम्—७. ५६. १.

(अघायोः प्परि) ७ अघायोः[1] परिपन्थिनः—१. २७. १.

(विश्वतप्परि) ८ विश्वतः[2] परिभूरसि—४. ३३. ६.

[दिवस्पृथिव्याः पर्योज[3] उद्भृतम्—६. १२५. २.]

(बृहतप्परि) ९ बृहतः परि सामानि—८. ९. ४.

(वायोप्पर्या) १० त्वष्टुर्वायोः पर्यात्मा त आभृतः—९. ४. १०.

(मातप्परि) ११ उत्क्रामातः[4] परि चेदतसः—९. ५. ६.

(भवति on margin) 203 ॥ विसर्जनीयस्य सकारः[5] ॥ ७=६२ ॥

rāyás póṣādiṣu ca II. 80 changes visarjanīya into s in rāyás pó-etc. Examples as marked here.

१ रायस्पोषम्—रायः । पोषम् १. ९. ४.
२ परुष्परुराविवेशा यो अस्य—परुःऽपरुः १. १२. ३.
३ मा पिशाचं तिरस्करः—४. २०. ७.

C. paruḥ p-

(सम्इध्यसे) ४ इडस्पदे समिध्यसे[6]—६. ६३. ४.

C. iḍasp- iḍāyās padé II. 72 changes visarjanīya into s.
W. suspects that 6.63.4 was not in the text of the comm.

(असितास्परि) ५ शीर्षस्ते असितास्परि—६. १३७. २.

Ex. 5— W. and S. ásitāḥ pári without recording variant.

६ यो नो द्वेष्यधरः सस्पदीष्ट—७. ३१. १.

७ सं जास्पत्यं सुयममा कृणुष्व—७. ७३. १०.

(जंतोरघमस्पादयामि) ८ विश्वस्य जन्तोरघमस्पदीष्ट—८. ४. १६.

९ आपस्पुत्रासो अभि सं विशध्वम्—१२. ३. ४.

Ex. 6— na sás padīṣṭa II.58

1. Vn मृघायोप्परि. 2. Vn विश्वतपरिभू. 3. Vn पृथिव्या मर्योज. 4. Vn मामातप्परि. 5. Omitted in Ś; J विसर्ज—; Al joins 62–64 into one. 6. Vn समृध्यसे. 7. Vn सस्पदीड. 8. Vn जंतोरघमस्मा दधाम्यां पद्म.

रजस्पृथुः १० वि यामेषि रजस्पृथु—१३. २. २२.

११ महस्पुत्रासो असुरस्य वीराः—१८. १. २.

१२ स्वादुष्किलायं मधुमाँ उतायम्—१८. १. ४८.

Ex. 7—jāspatyám IV. 64; IV. 83 negatives division.

W. svāduḥ ki- against VI. 47.1 and all the authorities.

शेषः on margin

204 ॥ षत्वस्यापवादः[1] । तैस्त्वं पुत्रं वध्रिस्त्वं पवस्तैस्त्वा ददुस्तुभ्यं रश्मिभिस्त्वं मन्युस्ते रयिस्ते मणिस्ते पृथुस्ते स्तनयित्नुस्ते तावतीस्तुभ्यं प्राचीस्त्वं पतिस्त्वं मिन्द्राकुभिस्त्वं श्रवस्युस्त्वं द्यौस्त्वं गृहपतिस्त्वं दिधिषोस्त्वं ॥ ८=६३ ॥

१ तैस्त्वं पुत्रं विन्दस्व[2]—३. २३. ४.

२ वध्रिस्त्वमस्योषधे—४. ६. ८.

३ पवस्तैस्त्वा पर्यक्रीणन्—पवस्तैः="पवनाय अस्तैः संमार्जनीतृणैः" ४. ७. ६.

४ नैतां ते देवा अददुस्तुभ्यं नृपते अत्तवे—५. १८. १.

५ त्वं सूर्यस्य रश्मिभिस्त्वं नो असि यज्ञिया—६. १०८. १.

yuṣmadādeśe taís-tvám ādivarjam II.84 changes s into ṣ before forms of the second personal pronoun excepting in taís t- etc. Counter-examples as marked here.

मन्युस्ते ६ अथो यो मन्युस्ते पते—७. ७४. ३.

W., S. manyúṣ ṭe.

७ रयिस्ते ?

८ मणिस्ते अस्तु—१०. ३. २.

९ पृथुस्ते ?

१० स्तनयित्नुस्ते वाक्प्रजापते—९. १. १०.

११ तावतीस्तुभ्यमोषधीः—८. ७. २५.

१२ प्राचीस्त्वम् ?

पतिस्त्वमिन्द्राकुभिः १३ शच्याः पतिस्त्वमिन्द्रासि—१३. ४. ४७.

Cp. ṣaṣṭhyāś cā-śacyāḥ II. 70.

१४ अदब्धेभिः परि पाह्यक्तुभिः । तवेद्विष्णो—१७. १. ९.

१५ श्रवस्युस्त्वं भूरभिभूतिर्जनानाम्—६. ९८. २; MS. 4. 12. 2.

१६ तव द्यौस्त्वं पृथिवी—११. २. १०.

१७ अहं गृहपतिस्त्वं—१४. १. ५१.

१८ हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वं—दिधिषोः १८. ३. २.

C. dadhiṣoḥ followed by S.

205 ॥ अनुपसर्गात्षकारः ॥ ९=६४ ॥

१ परमेष्ठी—परमे ऽस्थी "परमे सत्यलोके तिष्ठतीति परमेष्ठी आदिब्रह्मा" ४. ११. ७.

२ भुवनेष्ठाः—भुवने ऽस्थाः "भुवने भूतजाते नादात्मना व्याप्य तिष्ठतीति भुवनेष्ठाः शब्दः" ४. १. २.

३ मध्यमेष्ठाः—मध्यमे ऽस्थाः "मध्यमेव मध्यमम्, मध्ये वर्तमानः" ३. ८. २.

अंगेष्ठाःभेष्ठा ४ अङ्गेष्ठाः—अङ्गे ऽस्थाः=शरीरावयवस्थितः ६. १४. १.

paramebhyó'nāpāke II.94 changes s of the root sthā into ṣ after parame etc. Examples as marked here.

ŚŚS. V. 9. 6; AŚŚ. IV. 6. 3 bhūmaneṣ-thāḥ.

1. रजस्पृथुः. 2. Omitted in S. 3. Vn omits विंदस्व. 4. Vn वधिस्त्वं. 5. Vn पवतैस्त्वा. 6. Vn दीधिषोस्तव. 7. S अनुपसर्गात.

५ श्रेष्ठाः—श्रे+स्थाः ? (श्र+इष्ठन्) ४. २५. ७.

गोष्ठो ६ गोष्ठः—गोऽस्थः "वासस्थानम्" ३. १४. ५.

७ रयिष्ठाम्—रयिऽस्थाम् "धनवति प्रदेशं तिष्ठन्तम्" ७. ३९. १.

नरिष्ठाम्[1] ? but cp. :—

८ नरिष्ठा ? ७. १२. २.

प्रथिष्ठाम ९ प्रथिष्ठम् (प्रथि+स्थम् ? [प्रथ्+इष्ठन्] ८. ३. १.) इति ।

206 ॥ पूर्वपदात्षकारः[2] ॥ १०=६५ ॥

tryādibhyaḥ II.98. Examples as enclosed.

त्रिषप्ताः—त्रिऽसप्ताः "त्रयो वा सप्त वा भावाः" "the thrice seven" १. १. १

गोषेधाम्—गोऽसेधाम् "गौरिव सेधति गच्छतीति गोषेधा स्त्री। ताम्" "kine-repelling" १. १८. ४.

रघुष्यदः—रघुऽस्यदः "रघु लघु शीघ्रं स्यन्दते गच्छतीति" "swift-running" ३. ७. १.

गविष्ठिरः गविष्ठिरम्—no separation "गवि वाचि वेदात्मिकायां स्थिरः" "name of a sage" ४. २९. ५.

धृष्णुषेणः—धृष्णुऽसेनः "with bold army" ५. २०. ९.

विषासहिः—विऽससहिः "विविधं पुनः पुनः परेषां सोढाभिभविता" १. २९. ६.

अभिमातिषाहः अभिमातिषाहः—अभिमातिऽसहः "अभिमातीनां शत्रूणां सोढा" ४. ३२. ४.

पुरुष्टुतः—पुरुऽस्तुतः "पुरुभिर्बहुभिर्यजमानैः स्तुतः प्रशंसितः" ६. २. ३.

रिषिष्टुतद् ऋषिष्टुताम्[3]—ऋषिऽस्तुताम् ६. १०८. २.

गभिषक्—गभिऽसक् "गम्भीरम्" [गभीरं सजति ?] ७. ७. १.

पृथुष्टुके—पृथुऽस्तुके "पृथुजघने पृथुकेशस्तुके वा। स्त्यायतेः स्तुकशब्दः। बहुभिः संस्तुते वा। स्तौतेर्निष्ठातकारस्य वर्णोपजनश्छान्दसः" "of broad braids" ७. ४६ १.

नि ष हीयतां[4] तन्वा३ तना च—नि। सः ८. ४. १०.

त्रिषंधि त्रिषन्धिः—त्रिऽसन्धिः "कश्चित्सेनामोहको देवः, सन्धित्रयोपेतवज्रायुधाभिमानी वा" ११. ९. २३.

रातिषाचः—रातिऽसाचः "रातिर्दानं तत्सचन्ते समवयन्तीति" १८. ३. २०.

हि ष्मा—मित्रश्चिद्धि ष्मा जुहुराणः—हि। स्म "चिद् हि स्म इति पादपूरणाः" १८. १. ३३.

1. नरिष्ठां omitted in Vn. 2. V, Vr omit the rule; S पूर्वे पदात्. 3. Vn रिषिष्टुतां. 4. Vn हियतां.

अग्निष्वात्ताः—अग्निऽस्वात्ताः "कृतसोमयागाः पितरो बर्हिषत्संज्ञकाः अकृतसोमयागास्तु अग्निष्वात्तसंज्ञकाः" १८. ३. ४४.

॥ ११ ॥

207a ॥ इदमू षु तदू षु पर्यू षु महीमूष्वन्य ऊ षु स्तुषं ऊ षुं त्यमू षु पर ऊ त एकम् ॥

इदमू षु प्र साधय—ऊं इति। सु १. २४. ४.

तदू षु ते महत्—५. १. ५.

पर्यू षु प्र धन्वा वाजसातये—५. ६. ४.

महीमू षु मातरं सुव्रतानाम्—७. ६. २.

अन्य ऊ षु यम्यन्य उ त्वाम्—१८. १. १६.

स्तुष ऊ षु[1] नृतमाय धृष्णवे—१८. १. ३७.

त्यमू षु वाजिनं देवजूतम्—७. ८५. १.

इदं त एकं पर ऊ त एकम्—१८. ३. ७.

uña idám ū ṣv ādiṣu III.4 prescribes the lengthening of the particle *u* in passages mentioned here.

idám ū ṣv ādiṣu padatvāt IV.98 negatives the restoration of *ū* ṣú (*to u sú*) in Krama.

suñaḥ II.97 changes the *s* of *sú* into *ṣ*. Examples as marked here.

अन्य उ षु

X. 10.14 anyám ū and so is CCA. anyá ū on II. 97; III. 4. IV.98

स्तुषं ऊ षुं

207b ॥ उपसर्गस्योत्तरपदे[2] दीर्घः ॥ ११=६६ ॥

उत्तरपदे परे उपसर्गस्य दीर्घो भवति on margin वर्तेन

vartādiṣu III. 12 prescribes lengthening of the final vowel of a prefix before vartá and so on. The comm. cites abīvartén I.29; abhīvāra I.32.4

१ अभीवर्तेन मणिना—अभि ऽ वर्तेन "अभितो वर्तते चक्रमनेनेति अभीवर्तो नेमिः। अत्र कार्ये कारणशब्दः। चक्रनेमिनिर्मितो मणिः। यद्वा अभितः सर्वतः परराष्ट्रादौ अप्रतिहतगतिर्वर्तते अनेन इति अभीवर्तो मणिः" "with an over rolling amulet" १. २९. १.

२ विश्वमन्यामभीवार[3]—अभि ऽ वार=अभि ववार १. ३२. ४.

३ कश्यपस्य वीबर्हेण—वि ऽ बर्हेण "विवर्हेण विवृहत्यनेनेति विवर्हं सूक्ष्मम्" "with Kaśyapa's ejector" २. ३३. ७.

C. vivarheṇa

४ अहं राष्ट्रस्याभीवर्गे—अभि ऽ वर्गे "आवर्जने स्वाधीनीकरणे" "in the sphere" ३. ५. २.

परीश्यासं

५ परीशासम्—परि ऽ शासम् "a strip" ५. १४. ३.

रुशतीः

६ प्रजावतीः सूयवसे[4] रुशन्तीः—सु ऽ यवसे "शोभनतृणयुक्ते देशे" "in good pasture" ४. २१. ७.

W. cites sūyávase and sūyávasāt on nārakādīnām prathamasya III.21 which is not proper, because these cases fall under vartādiṣu ca III.12

1. Vn omits स्तुष ऊ षु. 2. Ṣ उपसर्गस्यात्तर-. 3. V.n -मनीवार. 4. Vn पुयवसे रुशति.

७ सूयवसाद्भगवती हि भूयाः—सुयवसऽअत् "शोभनतृणानि अदन्ती" "feeding in excellent meadows" ७. ७३. ११.

वर्तः ८ प्रतीवर्तः—प्रतिऽवर्तः "प्रतिकूलं प्रतिमुखं वर्तयत्यनेनेति" "back turning" ८. ५. ४.

९ ऋषी बोधप्रतीबोधौ—बोधऽप्रतीबोधौ=प्रति+बोध "wakeful and vigilent" ५. ३०. १०.

१० प्रतीकाशः—प्रतिऽकाशः "aspect" ९. ८. ६.

११ संपरीवृताम्—सम्ऽपरिवृताम् "well-surrounded" १०. २. ३३.

१२ अनूवृजौ—अनुऽवृजौ "two flanks" ९. ४. १२.

वृतार्त्तेनास्ते प १३ गौरभीवृता—अभिऽवृता "surrounded" ९. १०. ७.

१४ ऋतेनास्ते परीवृता—परिऽवृता "enveloped" १०. ८. ३१.

१५ अभीवृता हिरण्येन—अभिऽवृता "surrounded, decked" १०. १०. १६.

१६ अभीवर्गाद्दिवस्परि—अभिऽवर्गात् "अभितो वृज्यते गृहादिरूपेण परिच्छिद्यते इति अभीवर्गः अवकाशात्मक आकाशः"; "from the sphere of the sky" ११. २. ४.

१७ चातुर्मास्यानि नीविदः—निऽविदः "स्तोतव्यगुणप्रकर्षनिवेदनपरा मन्त्राः । 'अग्निर्देवेद्धः' । 'अग्निर्मन्विद्धः' । 'इन्द्रो मरुत्वान्सोमस्य पिबतु' इत्येवमाद्याः । 'निविद्भिर्न्यवेदयंस्तन्निविदां निवित्त्वम्' (AB. 3. 9.)" ११. ७. १९. C. nividaḥ

१८ अभीमोदमुदः—अभिमोद्ऽमुदः "आभिमुख्येन वर्तमानो मोदः अभीमोदः । अभीमोदेन मोदयन्ति हर्षयन्तीत्यभीमोदमुदः सुखहेतवः पदार्थाः"; "they that enjoy enjoyments" ११. ७. २६.

१९ अभीलापलपः—अभिलापऽलपः "अभिलापः शब्दः । तेन लपन्ति ब्रुवन्तीत्यभीलापलपः । शब्दस्य उच्चारयितारः"; "they who utter addresses" ११. ८. २५.

२० यशसा संपरीवृताम्—सम्ऽपरिवृताम् *repeated;* १०. २. ३३.

२१ परीवृतो ब्रह्मणा—परिऽवृतः "encompassed" १७. १. २८.

निहारा; निं; इं 208 ॥ नीहारादिष्वनिङ्गेषूत्तरपदे दीर्घ इङ्गेषु[3] च ॥ १२=६७ ॥

१ [उदारान्गछोत वा नीहारान्—no seperation "अवश्यायान्"; "go unto the mists or also the fogs" ६. ११३. २.]

२ विश्वावसुर्म्—विश्वऽवसुम्, "विश्वं वसु यस्मिन् स विश्वावसुः" २. २. ४. viśvasya naravasu-mitreṣu III.9 pres

1. Vn प्रतिकाशः. 2. Omitted in Vn. 3. All mss. read गे— except N which has ग्ये-; Vr अनिंगेषूत्तरपदे दीर्घः ॥ इंगेषु च as two sūtras; so does V, which however has अनि . 4. Vn. विश्वावसुः.

३ संधनाजित्—संधनऽजित् Voc.; "winning booty" ५. २०. ३.

४ उक्थामदानि[1]—उक्थऽमदानि; "songs and revels" ५. २६. ३.

५ सहस्रापोषस्येशिषे—सहस्रऽपोषस्य; "सहस्रसंख्याकानां प्रजानां पोषकस्य बहुलस्य धनस्य" ६. ७९. ३.

६ आहुतीवृधम्—आहुतिऽवृधम् "आज्याद्याहुतिभिर्वर्धमानम्" ७. ३२. १.

पोषं ७ सहस्रापोषं सुभगे रराणा—सहस्रऽपोषम् "बहूनां धनानां पोषं पुष्टिं रराणा" ७. ४८. २.

८ ईडे अग्निं स्वावसुं नमोभिः—स्वऽवसुम्; "स्ववसुं स्वकीयधनं स्वकीयेभ्यः स्तोतृभ्यो दीयमानं वसु धनं यस्य तम्" "who owns good things" ७. ५०. ३.

९ नघारिषाम्—नघ ऽ रिषाम् "नघरुषाम् । न हन्तीति नघा । नघा रुषा रोषोऽस्यां सा नघरुषा । यस्याः कोपोऽपि न घातकस्तादृशीम्" "by no means-harming" cp. naghamārá in 19. 39. 2; ८. २. ६.

१० पवीनसात्—पवि ऽ नसात् "पविर्वज्रः । वज्रसदृशनासिकोपेतात् असुरादेः" "from the rim-nosed" ८. ६. २१.

विषुवृतः पुरु० पुरुवृतः omitted in Vn. — ११ विषुवृतः पुरूवृतः—विषु ऽ वृतः । पुरु ऽ वृतः; "moving apart, much moving" १०. २. २१.

पुरुवसो: — १२ पुरूवसुः—पुरु ऽ वसुः; "the one of much good" १४. २. ४७.

१३ ओषधीसंशितः—ओषधिऽसंशितः १०. ५. ३२.

जिते — १४ संधनाजिति—संधन ऽ जिति १३. १. ३७.

१५ संधनाजितम्—संधन ऽ जितम् १७. १. १.

ऋतावृधम् — १६ ऋतावृधः—११. ६. १९, २०.

१७ ऋतावानम्[2]—ऋत ऽ वानम् "ऋतमिति सत्यस्य यज्ञस्य उदकस्य वा नामधेयम्" "the righteous" ६. ३६. १.

१८ ऋतावरी—ऋतवरी इत्यृत ऽ वरी "righteous" ६. ६२. १.

१९ तर्दापते—तर्द ऽ पते "तर्दानां हिंसकानाम् आखूनां स्वामिन्" "o lord of borers" ६. ५०. ३.

२० उरूणसौ—उरु ऽ नसौ "broad-nosed" १८. २. १३.

cribes lengthening of the final vowel of viśva befor nara, vasu and mitra.

C. sahasrapoṣam and so are VII. 32. 5; TS. III.3.11 5; MS. IV.12.6.

C. svâva– RV. 60. 1; TB. II. .7. 12 4; MS. IV. 14. 11 read sv-ávasam.

C. nagharuṣām

TA. IV.20.1 purovásuḥ

S. óṣadhī ∘ sam–

ṛtā...varī are cited under ṛtavṛdhavarīvāneṣu III. 24, which prescribes the lengthening of the final vowel of ṛta, before vṛdha, varī and vāna. Ex. 17— ṛtávānam-ṛtá ∘ vānam is cited under vakārādau ca IV.18, which separates a taddhita beginning with v in the Pada.

दीर्घछंदसि भवतीति शेषः on margin

209 ॥ अभ्यासस्य दीर्घश्छन्दसि[3] ॥ १३=६८ ॥

akārasyābhyāsasya bahulam III.13. Ex. cited as here marked.

दादृषुः — नार्भका अभि दादृषुः—ददृषुः १. २७. ३. — C. dādṛṣuḥ

वावृधे — येनेन्द्रो अभिवावृधे—अभि ऽ ववृधे १. २९. १. — X. 174.1.–vāvṛté

वावृधेते — मही रोधचक्रे वावृधेते ववृधेते इति ५. १. ५.

1. उक्थामदानि. 2. Vn omits ऋतावानम्, रोधचक्रे वावृधेते. 3. V दीर्घः छंदसि; Vr अभ्यासस्य ॥ दीर्घः as two rules. Al and B – दीर्घछंदसि.

वावृतुः — यानि जीतस्य वावृतुः—ववृतुः ५. १९. १३.

चाक्लृपत् — स्तोममुक्थं च चाक्लृपत्—चक्लृपत् ६. ३५. ३.

C. cakṛpat samartham akārṣit

सो — चाक्लृपे — स विश्वा प्रति चाक्लृप ऋतूँरुत्सृजते वशी—चक्लृपे ६. ३६. २.

C. viśvāḥ and cakrpe; ĀSS. VIII. 9. 7; ŚSS. X.11.9 read viśvam and cākḷpat.

सो वावृधे — वावृधे — स उ वावृधे पुनः—ववृधे ७. ५. २; TS. 1. 6. 6. 4.

वावृते — तं वर्तनिरनु वावृत एकमित्पुरु—ववृते ७. २१. १; SV. 1. 372.

C. auuvavṛte

चाक्लृपे — य इमा विश्वा भुवनानि चाक्लृपे—चक्लृपे "स्रष्टुं समर्थो भवति" ७. ८७. १.

अर्धर्चेन — चाक्लृपुः — अर्धर्चेन चाक्लृपुर्विश्वमेजत्—चक्लृपुः ९. १०. १९.

तातृपुः — कामाः कामेन तातृपुः—ततृपुः ११. ७. १३.

इंद्रो — वावृधे — याभिरिन्द्रो वावृधे वीर्यावान्—ववृधे १४. १. ३७= X. 30. 4.

यँश्च — वावृधुः — यांश्च देवा वावृधुर्ये च देवान्—ववृधुः १८. १. ४७= X. 14. 3.

tātṛpuḥ is cited as example under abhyāsasya parokṣāyām IV.84 which prescribes restoration, in the Pada of a reduplication, in a form of the perfect.

जीहीड — तं त्वा मन्यो अक्रतुर्जीहीडाहम्—जिहीड ४. ३२. ५= X. 83. 5.

C. jihīḍa-krodhitavān; cp. jihīḍāhám III.14; IV.87.

सासहानः — सासहान इव ऋषभः—ससहानः ऽ इव ३. ६. ४.

सासहिम् — यं जोहवीमि पृतनासु सासहिम्—ससहिम् ३. २१. ३; MS. 2. 13. 3 : 163. 3.

॥ १२ ॥

भवति on margin

210 ॥ अश्वादीनां मतौ[3] दीर्घः ॥ १४=६९ ॥

bahulam matau III.17. Examples as marked.

शालेश्ववत्य — अश्वावती — शाले ऽ श्वावती—अश्व ऽ वती ३. १२. १.

श्वावती — अश्वावतीः — अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः—अश्व ऽ वतीः ३. १६. ७.

अश्वावतीं — अश्वावतीम् — अश्वावतीं प्र तर या सुशेवा—अश्व ऽ वतीम् १८. २. ३१.

C. prataraya prakarṣeṇa tāraya.

त्विषीमते — त्विषीमती — सेनेवैषि त्विषीमती—त्विषि ऽमती ४. १९. २.

मंतं — त्विषीमन्तम् — त्विषीमन्तं संशितं मा कृणोतु—त्विषि ऽमन्तम् १२. १. २१.

त्विषीमते — वरुणाय त्विषीमते—६. २०. २.

जूतिमान्विषुवति — त्विषीमान् — त्विषीमानस्मि जूतिमान्—१२. १. ५८.

विषूवति[4] — विषु ऽ वति—९. ३. ८.

विषूवता — विषूवता पर एनावरेण—विषु ऽ वता ९. १०. २५.

वंतम् — विषूवन्तम् — विषु ऽ वन्तम्—११. ७. १५.

1. उच्छं चचाप-. 2. Vn omits अनुवावृत एन यांश्च देवा वावृधुः. 3. Ṣ अश्वादीना मतौ मतौ. 4. Vn repeats विषूवति.

वंतं	उत्तरावन्तम्	उत्तरऽवन्तम् "अतिशयोत्कर्षवन्तम्" ४. २२. ५.	
	उत्तरावन्तम्	यो देवमुत्तरावन्तमुपासातै सनातनम्—१०. ८. २२.	
	उत्तरावत्	उत्तरं राष्ट्रं प्रजयोत्तरावत् १२. ३. १०.	
वय उत्तरा	उत्तरावत्	अन्वारभेथां वयं उत्तरावत्—उत्तरऽवत् १२. ३. ४७.	
	मदावति	वि ते मदं मदावति शरमिव पातयामसि—मदऽवति ४. ७. ४.	
मदावतीनां	मदावती	मदावती नाम ते माता—६. १६. २.	
वरुणावत्यां	वरणावत्याम्	वरणऽवत्याम् ४. ७. १.	
पृयां पृयावते	प्रियावते	प्रियां[2] प्रियावते हर—प्रियऽवते ४. १८. ४.	
	प्रजावतीः ?	प्रजावतीः[3] पुरुरूपा इह स्युः—प्रजाऽवतीः ४. २१. १.	
	समावती	अह्ना रात्री समावती—समऽवती "समानयामा। समशब्दात् आवतुप्रत्ययः स्वार्थिकः" ४. १८. १.	
	समावानम् ?		
सत्यावनं	सत्यावानम्	प्र सत्यावानमवथो भरेषु—सत्यऽवानम् "सत्यवन्तम्" ४. २९. १, २.	
	वृष्ण्यावन्	वृषासि वृष्ण्यावन्—वृष्ण्यऽवन् ५. २५. ८.	RV. X. 87.22; VS. XI. 26; MS. II.7.2—vatām.
भंगुरा	भङ्गुरावतः	हन्तारं भङ्गुरावतः—भङ्गुरऽवतः "भङ्गशीलकर्मवतो रक्षसः" ७. ७१. १.	
	क्रदीवतः[4]	क्रदिऽवतः "क्रदिवतः। क्रदेः आह्वानार्थादौणादिको भावे इप्रत्ययः। रेफस्य नकारोपजनश्छान्दसः। संभोगार्थम् आह्वानवतः" ७. ९०. ३.	W. kladī; C. knadi
असितावति	अशितावति	अशितावत्यतिथावश्नीयात्—अशितऽवति ९. ६. ३८.	
	रोचनावत्	यत्ते चन्द्रं कश्यप रोचनावत्—रोचनऽवत् १३. ३. १०.	
वंतः	इष्टावन्तः	(इष्टऽवन्तः "इष्टा दर्शपूर्णमासादियागाः तद्वन्तः" १८. ३. २०.) इति।	

दीर्घो भवति on margin

211 ॥ सर्वलिङ्गवचनेषु च ॥ १५=७० ॥

	वसूया[6]	वसूया च यजामहे—वसुऽया "धनेच्छया" ४. ३३. २.	
	शपथीयते	शपथः शपथीयते—शपथिऽयते ५. १४. ५.	
	जनीयते	तेना जनीयते जायां मह्यं धेहि शचीपते—जनिऽयते; "जायन्तेऽस्यामपत्यानीति जनिर्जाया। तामात्मन इच्छते। यद्वा पुत्रेणोत्पत्तिर्जनिः तत्कामाय" ६. ८२. ३.	
	आ वृषायस्व[7]	वृषऽयस्व ६. १०१. १.	
यंतं	अमित्रायन्तम्	अपानुदो जनममित्रायन्तम्—अमित्रऽयन्तम् ७. ८४. २.	X. 180.3 amitrayántam

1. Vn भजुयो-. 2. Vn प्रवृयां पृयावते. 3. Vn ययावती. 4. Vn क्रंतदीवतः. 5. Vn असिनाव। तः. 6. Vn वसुया. 7. Vn वृषा पस्व.

	कवीयमानः[1]	कवीयमानः क इह प्र वोचत्—कविऽयमानः ९. ९. १८.	
यंतंमरातीयोः	अघायन्तम्	इन्द्रो मेऽहिमघायन्तमहिं पैद्वो अरन्धयत्—अघऽयन्तम् १०. ४. १०.	
	अरातीयोः[2]	अरातीयोर्भ्रातृव्यस्य—अरातिऽयोः १०. ६. १.	This occurs under ghoṣavati ca II. 43, which changes visarjanīya into r.
यतान्निप्रिया	अघायताम्[3]	अघायतामपि नह्या मुखानि—अघऽयताम् १०. ९. १.	
	निप्रियायते	य एनां निप्रियायते—निऽप्रिययते १२. ४. ११.	

॥ १३ ॥

भवति on margin

212 ॥ प्रथमस्य[4] दीर्घः ॥ १६=७१ ॥

nārakādīnām prathamasya III. 21 prescribes lengthening of the first vowel. nārakādīnām ca IV.90 prescribes restoration of the original form in the Pada. Examples as marked.

	नारकम्[5]	अधाहुर्नारकं लोकम्—नरकम् १२. ४. ३६.	
	सादनम्	अया यमस्य सादनम्—सदनम् २. १२. ७.	
इंद्र	आसतः	असन्नस्त्वासत इन्द्र वक्ता—असतः; "अविद्यमानस्य" ८. ४. ८.	
हंत्या	आसत्	तदित्सोमोऽवति हन्त्यासत्—असत्; "असत्यम्" ८. ४. १२.	
हंत्या	आसत्	हन्ति रक्षो हन्त्यासद्वदन्तम्—असत् ८. ४. १३.	
	साह्याम	साह्याम दासमार्यं त्वया युजा वयम्—सह्याम ४. ३२. १.	sāhyāma III. 15 prescribes lengthening of the a of root √ sah; IV. 88 prescribes restoration in Pada.
	पूरुषः[6]	न स रिष्याति पूरुषः—पुरुषः ६. १०९. २.	
रुरूपो	रूरुपः	अग्निखाते न रूरुपः—रुरुपः √ रुप् ४. ७. ५.	S. rūrupaḥ in Pada.
	रीरिषः	मा नो रीरिषो मा परा दाः—रिरिषः ५. ३. ८.	kṛpirupiriṣīnām anahvānām IV. 86 prescribes restoration of the roots mentioned here.
यंतु सख्याय	आ च्यावयन्तु	आ च्यावयन्तु सख्याय विप्रम्—च्यवयन्तु "आगमयन्तु" ३. ३. २.	cyāvayateḥ kāritāntasya IV. 91 prescribes restoration. Examples exactly in the same order as here.
	च्यावयति	यथा वातश्च्यावयति—च्यवयति १०. १. १३.	
अंगादंगात्प्र	प्र च्यावय	अङ्गादङ्गात्प्र च्यावय[7]—च्यवय १०. ४. २५.	
यंश्च	च्यावयन्	च्यावयंश्च वृक्षान्—च्यवयन् १२. १. ५१.	
देवताश्च्यावयतु	च्यावयन्तु	अच्युतं त्वा देवताश्च्यावयन्तु—च्यवयन्तु १२. ३. ३५.	
श्चाव	च्यावयतु	पूषा त्वेतश्च्यावयतु प्र विद्वान्—च्यवयतु १८. २. ५४.	
	यावय	शारुमस्मद्यावय दिद्युमिन्द्र—यवय "यु, अस्मात् णिचि वृद्धिः। पदकारास्तु संज्ञापूर्वको विधिरनित्य इति वृद्धेरनित्यत्वाद् यवयेतिपदं छिन्दन्ति" १. २. ३.	yāvayater ākhyāte IV.92 prescribes restoration. Ex. cited are 1.20.2 ; 1.20.3.
	यावयतम्	अस्मद्यावयतं परि—यवयतम् "वियोजयतम्" १. २०. २.	

1. Vn कवियमानः. 2. Vn नरातीयो. 3. Vn अघायतं. 4. Vr joins 71-72 into one. 5. Vn नाकरं. 6. Vn पुरुषः.
7. प्र च्यावय omitted in Vn.

बद्धा यावय[1]	यावय	वधं वरुण यावय—यवय १. २०. ३.	
	यावय	वरीयो यावया वधम् (यवय १. २०. ३.) इति यावद्धा।	
दुच्छुनां	यावय	द्यौष्पितर्यावय दुच्छुना या—यवय ६. ४. ३.	
यावयत्[2]	यावय	व्यङ्ग भूरि यावय—यवय ५. २२. ६.	
	यावयत्	यावयच्छत्रुमन्तितम्—यवयत् "पृथक्करोतु" ६. ४. २.	C. anti tam : anti antikāt.
	यावयाः	वरीयो यावया इतः—यवयाः ७. ६५. १.	
यंतु	यावयन्तु	यवयावानो देवा यावयन्त्वेनम्—यवयन्तु ९. २. १३.	
	यावय	तानस्मद्भूमे यावय—यवय १२. १. ५०.	
	वानयन्तु	अमूं सं वानयन्तु मे—वनयन्तु "मे मह्यं वा संवनयन्तु वशीकुर्वन्तु" ६. ९. ३.	C. amūḥ saṃvanayantu.
	यामय	वि मध्यं यामयौषधे[2]—यमय "वियमय" cp. 18. 4. 69 ; ६. १३७. ३.	
यंत	ग्लापयन्त	नेमर्व ग्लापयन्त—ग्लपयन्त ९. ९. १०.	I.164.10 glāpayanti. vaniyamiśrathiglāpi IV. 93 prescribes restoration. Examples as marked here.

॥ १४ ॥

213 ॥ द्वितीयस्य दीर्घः ॥ १७=७२ ॥

dīdāyādīnāṃ dvitīyasya III. 22. Examples as marked here.

	दीदायत्	अयमग्निर्दीदायत्—दीदयत् "दीप्यताम्। दीदेतिश्छान्दसो दीप्तिकर्मा। लेटि अडागमः" ३. ८. ३.	This is cited as ex. under dīdāyat IV. 89, which prescribes restoration.
	उषासः	अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः—उषसः ३. १६. ७.	
	उषासानक्ता	उषसानक्ता—no seperation. ५. १२. ६.	
	सुभागंकरणी	न्यस्तिका रुरोहिथ सुभागंकरणी मम—सुभगम्ऽकरणी, "न्यस्तिका नितराम् अस्यन्ती क्षिपन्ती। सुभगंकरणी सौभाग्यं कुर्वती", "fortune" ६. १३९. १.	C. W. and S. subhagaṃ-
	सुभागाः	मा नो हासिष्ट जनुषा सुभागाः—सुऽभगाः "well-fortuned" ९. ४. २४.	
उखासं so Vn	उपासम्	प्रति धेनुमिवायतीमुपासम्—उपसम् १३. २. ४६.	
मध्यमं श्रथाय so Vn	श्रथाय	वि मध्यमं श्रथाय—श्रथय "विश्रथाय विश्लेषय" १८. ४. ६९.	

214 ॥ सात्रासाहादीनामुत्तरपदाद्यस्य[3] दीर्घः ॥ १८=७३ ॥

sātrāsāhādīnām uttarapadādyasya III. 23; of the compound sātrāsāhá etc, the first yowel of the second member is lengthened.

1. Vn मपावपा for भूमे यावय. 2. Vn वि मध्यं मे यावय. 3. Vr –पदाद्यस्य; Al –तदाद्यस्य.

Examples on III. 23. as marked here.

	सात्रासाहस्यं	सात्रा ऽ सहस्यं ५. १३. ६.
	अमित्रसाहः	अमित्र ऽ सहः १. २०. ४.
	विषासहिः	वि ऽ ससहिः १. २९. ६.
अभिमातिषाहः	अभिमातिषाहः	अभिमाति ऽ सहः "शत्रूणां सोढा" ४. ३२. ४.
	यमसादनम् ?	but cp. :—
सादनम्	यमसादनात्	यम ऽ सदनात् १२. ५. ६४.
	उक्थशासः	उक्थ ऽ शसः "उक्थानि शस्त्राणि तेषां शंसितारः पितरः" १८. ३. २१.

बहुलं 214b ॥ निर्लोपे बहुलं ह्रस्वो निर्लोपे बहुलमिति ।
अन्येषां दृश्यते दीर्घः स समापाद्यते पुनः ॥ ७३b ॥

	१ अस्या	यो अग्रभीतपर्वास्या ग्रभीता—पर्वा । अस्य १. १२. २.
	२ जनिमा	विश्वा देवानां जनिमा विवक्ति (जनिम । "जनिमा जन्मानि प्रादुर्भावस्थानानि"; "births" २. २८. २; ४. १. ३; KS. 10. 13.) इति द्वे ।
	३ जनिमा	विश्वा वेत्थ जनिमा सुप्रणीते—जनिम "births" ५. ११. ५..
धर्मंत	४ जनिमा	अयो न देवा जनिमा धमन्तः—जनिम "जनिम जन्म" "births" १८. ३. २२=IV. 2. 17.
त्रिंशद्धाम[1]	५ धामा	त्रिंशद्धामा वि राजति—धाम "धामानि स्थानानि व्यत्ययेन एकवचनम् । विराजति इति" ६. ३१. ३.
	६ धर्मा	अचित्त्या चेत्तव धर्मा युयोपिम—धर्म "धर्मा धर्माणि" ६. ५१. ३=VII. 89. 5.
भिन्दन्तो	७ क्षामा	क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरप व्रन्—क्षाम "क्षमा रात्रिः तत्सम्बन्धि तमः क्षाम शार्वरं तमः"; "splitting the ground" १८. ३. २१=IV. 2. 16.

The lengthening of the final of asya is noted under IV.79.

X. 189.3 dháma vi-

C. kṣáma

114c ॥ निहिता सप्त नामेति ॥

[नामा	यत्र गवां निहिता सप्त नामा—नाम ९. ९. ३.

I. 164.3 náma

215 ॥ अतोऽन्यत्र नामेत्यस्य ह्रस्वान्तमसमासे[2] ॥ १७=७४ ॥

नामा	महत्तद्वृष्णो असुरस्य नामा विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ—नाम । आ ४. ८. ३=III. 38. 4.

1. Vn संशद्धाम. 2. S नामेत्यस्य ह्रस्वांतसमासे and so is Al, which, however, reads नामे- and combines 74-75 into one. 3. Vn विश्व रूपो.

नामा सर्वासामग्रभं नामावीरघ्नीरपेतन (नाम। अवीरऽघ्नीः। ६. ८३. २=I. 191. 13.) इति।

॥ १५ ॥

215b ॥ अकारे जनिमा पूर्वं दीर्घत्वं यत्र[2] दृश्यते ।
असमासेऽपि सर्वत्र ह्रस्वेन विभजेत्पदम् ॥ ७४b ॥

तस्योदाहरणम् :—

जनिमात्युग्र — अख्यद्देवानां जनिमान्त्युग्रः (जनिम । अन्ति । "उग्रः उद्गूर्णबलोऽग्निः देवानां जनिम जन्म अन्ति अन्तिके समीपम् आ अख्यत् अभिपश्यति" १८. ३. २३=IV. 2. 18.) इति ।

215c ॥ समानाक्षरदीर्घान्तमाख्यातं नैव विद्यते ।
साहितं — सांहितं[3] यत्र दीर्घत्वं ह्रस्वेन विभजेत्पदम् ॥ ७४c ॥

तस्योदाहरणानि :—

	ष्ठा	आपो हि ष्ठा मयोभुवः—स्थ १ ५. १=X. 9. 1.
	जनयथा	आपो जनयथा च नः—जनयथ १. ५. ३=X. 9. 3.
प्रतीकं	मेदयथा; कृणुथा	युयं गावो मेदयथा कृशं[4] चिदश्रीरं चित्कृणुथा सुप्रतीकम्—मेदयथ; कृणुथ ४. २१. ६=VI. 28. 6.
हवं	श्रुधी	श्रुधी हवम्—श्रुधि २. ५. ४.
	श्रुधी	श्रुधी नो अग्ने सदने सधस्थे (१८. १. २५=X. 11. 9.)

इत्येवं प्रभृतीनि ।

hí ṣṭhā and diviṣṭha 1.30.3 are quoted under hidivibhyāmastoḥ II.101 as instances of ṣatva; hí ṣṭhā is cited under krame parena vigṛhyāt IV. 78 which prescribes restoration

षं 215d ॥ अकारान्तानि प्रैषण्या मध्यमस्यैकवचनानि ।
नैगमी तकाराबावे ॥ ७४d ॥

	कल्पया	लोम लोम्ना सं कल्पया त्वचा सं कल्पया त्वचम्—कल्पय ४. १२. ५.
	भरा	विश्वा वसून्या भरा त्वं नः—भर ४. ३२. ३=X. 83. 3.
वर्द्धया	वर्धया	तमग्ने वर्धया त्वम्—वर्धय ६. ५. ३; VS. 17. 52.
	द्या	तानग्ने सं द्या त्वम्—द्य "tie up" ६. १०३. २, ३.
	द्या	तानग्न आ द्या त्वम्—६. १०४. २.

216 ॥ निपाताव्ययानामुत्तरपदाद्यस्यं[5] दीर्घः ॥ २०=७५ ॥

vidmādīnāṃ śarādiṣu III.16 prescribes

1. Vn विरघ्नी. 2. Vn यत्र. 3. Vn सहितं. 4. Vn मायो-. 5. Vn दृशं. 6. Vn वयून्या मद्या. 7. After this N has ॥ सूत्र २० ॥ १० ॥ J gives ॥सत्र २० ॥३॥; the rest have simply ॥३॥.

	स्मा	येन स्मा वयमेमसि—स्म १०. ४. ६.	lengthening of the final vowel of vidma etc. before śar etc.
	स्मा	सं स्मा समेतं यमराज्येषु—स्म १२. ३. ३.	
जुषाणो	स्मा	मित्रश्चिद्धि ष्मा जुहुराणः—स्म १८. १. ३३=X. 12. 5.	
	चा	एकया च दशभिश्चा सुहुते—च ७. ४. १.	C. suhute. VS. XXVII.33; ŚB. IV.4, 1.15; MS. IV.6.2; TA. 1. 11. 8, 21; ASS. V. 18.5; ŚSS. VIII. 3.10 svabhūte.
	चा	अनन्तमन्तवच्चा समन्ते—च। समन्ते इति सम्ऽअन्ते १०. ८. १२	
	पुरू	पुरू रेतो दधिरे सूर्यश्रितः—पुरु ६. ४९. ३=X. 94. 5.	
र्णवं	पुरू	तिरः पुरू चिदर्णवं[1] जगन्वान्—१८. १. १=X. 10. 1.	
अंगा कुविदंगा	अङ्गा	आदङ्गा कुविदङ्गा—आत्। अङ्ग। कुवित्। अङ्ग; अङ्गेत्यामिमुख्यकरणे। हे ओषधे आत् प्रयोगान्तरमेव। रोगं निवर्तयेत्यध्याहारः। तथा च अङ्ग कुवित्। बहुनामैतत्। बहुधा उत्पन्नान् अतीसारादीन् रोगान्। विनाशयेत्यर्थः २. ३. २.	
	यदी	यदी विशो वृणते दस्ममार्याः—यदि १८. १. २१=X. 11. 4.	
	यदी	स्वाद्मदेवस्यामृतं यदी गोरतो जातासो धारयन्त उर्वी—यदि १. १. ३२=X. 12. 3.	
	अच्छा	अग्ने अच्छा वदेह नः—अच्छ; अच्छ वद आभिमुख्येन प्रियं ब्रूहि ३. २०. २=X. 141. 1.	
यमेतु	अच्छा	अच्छायमेति शवसा—अच्छ। अयम् ५. २७. ४; VS. 27. 14.	
इंद्रं	अच्छा	अच्छा न इन्द्रं यशसम्—६. ३९. २.	
	घा	स घा नो देवः सविता—घ ६. १. ३; cp. VII. 45. 3.	
उशंति	घा	उशन्ति घा ते अमृतास एतत्—१८. १. ३=X. 10. 3.	
	घा	आ घा ता गच्छानुत्तरा युगानि—१८. १. ११=X. 10. 10.	
	अद्या	घृतेन त्वां मनुरद्या समिन्धे—अद्य ७. ८२. ६.	So W.
	अद्या	अद्या मुरीय यदि यातुधानो अस्मि—८. ४. १५=VII. 104. 15.	So W.
	अद्या	अद्या ममार स ह्यः समान—९. १०. ९=X. 55. 5.	
शमिष्ठा	उता	ध्रुवमयो ध्रुवमुता शविष्ठ—उत ७. ९७. १.	

216b ॥ अधेति व्यञ्जने दीर्घो वर्जयित्वा त्यं धीः परम्।
स्वरादावथ सर्वत्र व्यञ्जने ह्रस्व एव तु ॥ ७५६ ॥

(margin: ध्यं / ध्यं — ádha tyám dhíḥ paravarjam III.25.)

[अधा अधा मिथो विकेश्यः—अध १. २८. ४.
अधा नो वर्धया रयिम्—३. २०. १.
अधा नो रयिमा कृधि—६. ६५. १.
अधा विषस्य यत्तेजः—१०. ४. २५.

1. Vn दर्णवामा.

अधा — अधा सपत्नान्मामकान्—१३. १. ३०.
अधा सरस्वत्यै नारि पितृभ्यश्च नमस्कुरु—१४. २. २०.
अधा पितॄँरुप द्रव—१८. २. २३.]

दीर्घांतं — 216c || एवेत्येव तु दीर्घान्तं पादादौ यत्र दृश्यते || ७५c ||

एवा — एवा रोगं चास्रावम्—एव १. २. ४.
एवा — एवा ते मूत्रं मुच्यताम्—१. ३. ६.
एवा — एवा त्वं दशमास्य—१. ११. ६.
विभेः एवा — एवा मे प्राण मा विभेः—२. १५. १.
[अध त्वम् — अध त्वं द्रप्सं विभ्वं विचक्षणम्—१८. १. २१.
अध धीः — अध धीरजायत—१८. १. २१.]

This is quoted under III.16 to show the lengthening.

Quoted under III.16 to show lengthening.

|| १७ ||

शिष्टः — 217a || समासेऽवग्रहः शिष्टः पदकारेण शाश्वतः ।
समुद्रादीनां प्रतिषेधो युवत्यादिषु तद्धिते ||

विभक्तौ यत्र नेष्यते पदात्पूर्वादवग्रहः ।
तद्वक्ष्यामि यथाम्नातमाचार्यैः शास्त्रबुद्धिभिः ||

नेष्यते — रूढिशब्दार्थसंज्ञा ये नेङ्ग्यन्ते ककुभादयः[1] ।
तद्वाख्यं शब्दमित्यर्थं यथासूत्रे निपातितम्[2] ||

संदेहाद् वर्णलोपाच्च व्यत्ययान्नावगृह्यते ।
इकारात्परपूर्वयोरनी[3]चोकारणं (?) स्मृतम् ||

तसौ मत्वर्थे पदत्वप्रतिषेधेन नेङ्ग्येत् ।
गंतास्त्वं — प्रापाभ्याममनिगन्तास्त्वञ्चतौ[4] नावगृह्यते ||

दृशः श्चैव — सर्वनाम्ना दृशश्चैव परिमाणे च यो विधिः ।
Vn दृशः परि — उपसर्गेभ्यः षोपनतेस्तु युवत्यादींश्च नेङ्ग्येत् || ७६ ||

samāse IV. 43

ato'nyena padatvepi yuvatyādiṣu taddhitam: the comm. on IV. 27. samudrādiṣu ca IV.54.

saṃjñāyām IV. 67.

ṣoḍaśī saṃdehāt IV. 51.

na takārasakārābhyām matvarthe IV.47.
añcatijaratparvasu IV.53.
yattadetebhyo vatau IV. 48.
dṛśau sarvanāmnaikārāntena IV.69=nor the root dṛś, when compounded with a pronoun ending in *a* or *i*.
samparibhyām sakārādau karotau IV. 58; also 59.

तस्योदाहरणानि :—

१ दत्वती—दन्तवती, toothed ४. ३. २.
२ दत्वताम्—४. ३. २.
३ गरुत्मान्—गरुडः, winged ४. ६. ३.

na takārasakārābhyām matvarthe IV. 47; the suffix mat and its equivalents are not separable after *t* and *s*.

1. Vn ककुभादयः. 2. Vn यथासूत्रनिपा-. 3. Vn परपूर्वत्वयो-. 4. Vn मनिगंतांभ्यामंचतौ Vn.

४ मरुत्वान्—with the maruts ६. १०४. ३.

५ ऊर्जस्वान्—१९. ४६. ६.

[ऊर्जस्वन्तः—ऊर्जस्वन्तः पयस्वन्तः—rich in sustenance, rich in milk ७. ६०. २.]

६ पयस्वान्—७. ७३. ५.

७ ऊर्जस्वती पयस्वती—rich in refreshment, rich in milk ९. ३. १६.

स्वंतं ८ ऊर्जस्वन्तम् ?—cp. ऊर्जस्वन्तः ७. ६०. २.

९ पयस्वन्तम्—६. ५९. २.

१० ज्योतिष्मत् ?— cp. ज्योतिष्मतः ९. ६. ६२.

११ आयुष्मत्—६. ९८. २.

ष्मंतः १२ आयुष्मन्तः—६. ४७. १.

इदृक् १३ ईदृक्—ईदृगिति इदमिव पश्यति ४. २७. ६.

drśau sarvanāmnai-kārāntena IV. 69.

१४ ईदृशे—३. १. २.

१५ तावान्—५. २२. ५.

या वान्वेतावांस्ता १६ यावान्—४. ११. ८

yattadetebhyo vatau IV 48; vat is not separated after *ya*, *ta* and *eta*.

१७ एतावान् ?—cp. एतावत् ४. ११. ८.

१८ तावत्—३. २२. ४.

१९ यावत्—३. २२. ४.

२० एतावतः—५. ११. ७.

२१ यावतः—१३. २. ४२.

वोदितः ? || प्राणोऽपानति वेदितः[2] प्राणाभ्यां दीर्घसंशयात् || ७६b ||

अपानः २२ प्राणो अपानः—breath, expiration मुखनासिकाभ्यां बहिर्निःसरन् वायुः प्राणः। अन्तर्गच्छन्नपानः। मध्यस्थः सन् अशितपीतादिकं विविधम् आनिति कृत्स्नदेहं व्यापयतीति व्यानः १८. २. ४६.

prāṇáti prāṇánti IV.57 negatives separation in prāṇáti and prāṇánti. This exposition of the treatment is insufficient. Examples are :— yáḥ prāṇáti 4.30.4; yác ca prāṇáti 11. 4. 10; yéna prāṇánti 1. 32.1; yásmāt prāṇánti 18.3.3.

२३ प्राणापानौ—breath-and-expiration ११. ४. १३.

२४ प्राणापानाः—११. ३. २, ३८.

२५ प्राणा नाद्याः ?

२६ प्राणते — नमस्ते प्राण प्राणते नमो अस्त्वपानते—११. ४. ८.

२७ प्राणति — यच्च प्राणति यच्च न—१३. ४. १९.

२८ अपानति — अपानति प्राणति पुरुषो गर्भे अन्तरा—११. ४. १४.

प्राणति — यच्च प्राणति यच्च न—१३. ४. ११.

२९ प्राणति — यच्च प्राणति प्राणेन यच्च पश्यति चक्षुषा—११. ७. २३.

1. Vn आयुष्मत उततषा सप्त ईदृक्; áyus with *mat* occurs only in seven forms. 2. Vn प्राणापानतिस्वदितः.

३० प्राणः — प्राणो जहाति—११. ३. ५६.

३१ प्राणतीनाम् — अप्राणैति प्राणेन प्राणतीनाम्; breathless she goes by the breath of breathing ones ८. ९. ९.

३२ यः प्राणति — ४. ३०. ४.

३३ यच्च प्राणति — यच्च प्राणति यच्च न—११. ४. १०. TB. 3.12.6.1. prāṇiti

३४ येन प्राणन्ति — येन प्राणन्ति वीरुधः—१. ३२. १.

३५ यस्मात्प्राणन्ति — यस्मात्प्राणन्ति भुवनानि विश्वा—१३. ३. ३.

॥ १८ ॥

अंचतौ...नं 217 ॥ अञ्चतौ लुप्तप्रत्यये नेङ्ग्यते[1] कदाचन ॥ १=७६c ॥

añcatijaratparvasu IV. 53; the root añc and the former constituent of a compound are not separated. Ex. as marked here.

३६ प्राचीः—तस्मै नमो दश प्राचीः कृणोमि—extended fingers ५. २८. ११.

प्रतीची उदी ३७ प्रतीचीः—प्रतिकूलमञ्चन्तीः; meeting, coming to १. २८. २.

३८ उदीचीः—यास्ते प्राचीः प्रदिशो या उदीचीः; what forward directions are thine, what upward १२. १. ३१.

चीनां ३९ सध्रीचीनान्—सहाञ्चतः कार्येषु सह प्रवृत्तान्। सह अञ्चतीति विग्रहः; united ३. ३०. ७.

प्रत्यंचं ४० प्रत्यञ्चम्—प्रत्यगञ्चनम्, अभिमुखं गच्छन्तम्; coming to ७. ४०. २.

अन्वंचं ४१ अन्वञ्चम्—अलोमम्; following after ६. १३४. ३.

४२ प्राङ्—forward ३. ४. १; ९. ७. २०, १०. १६; १०. ८. १०; १३. २. ३; १५. १८. ५.

४३ उदक्—an intrusion from mar. prā́k, ápāk, údak generally go together.

उदक् ४४ उदङ्—(in the north ५. ४. ८; ९. ७. २१.) इति।

पूर्तम् ॥ इष्टापूर्ते पितापुत्रौ हसामुदौ द्यावापृथिवी द्यावाभूमी उषासानक्तैकादशो द्वादश षोडशी षोडशिनमहोरात्रे शुनाशीरा यज्ञायज्ञियं सूर्यामासयोः ॥ ७६a ॥

yasya cottarapade dīrgho vyañjanādau IV. 50 negatives separation of one which shows a long vowel before an initial consonant of the latter member of the compound. Ex. as marked here.

४५ इष्टापूर्तम्—इष्टं श्रुतयागादि कर्म। स्मृत्युक्तवापीकूपतटाकनिर्माणादि पूर्तम्; what is offered and bestowed ६. १२३. २.

४६ पितापुत्रौ—६. ११२. २.

४७ हसामुदौ—हसामुदौ महसा मोदमानौ; mightily enjoying yourselves, merry १४. २. ४३.

1. J नेग्यते; B नेग्यंते; Vr. अंचतौ लु॥ समत्यये नेग्यते; Al. प्रत्याये नंग्यते.

४८ द्यावापृथिवी—२. १. ४.
४९ द्यावाभूमी—द्यावाभूमी इति १८. १. ३१.
५० उषासानक्ता—dawn and night ५. १२. ६, २७. ८; ६. ३. ३.
५१ एकादशाः—५. १६. ११.
५२ द्वादश—४. ११. ११; १०. ८. ४; ११. ६. २२; VPr. 5. 25.
५३ षोडशी—the one of sixteen; यागविशेषः ११. ७. ११.
५४ शोडशिनम् ?—cp. षोडशम् ३. २९. १.
५५ अहोरात्रे—१०. ७. ६.
५६ शुनासीरा—हे शुनासीरौ वाय्वादित्यौ । "शुनो वायुः सीर आदित्यः" (Nir. 9. 40) । यद्वा शुनः सुखकरो देवः । सीरो लाङ्गलाभिमानी देवः; ३. १७. ५, ७.
५७ यज्ञायज्ञियम्—यज्ञायज्ञियं सामविशेषः ८. १०. १३. १७; १५. २. २, ३. ५, ४. २.

५८ सूर्यामासयोः—३. २९. ५.

sodaśí saṃdehāt IV.51: so, not separated, on account of the interfusion of the two members of the compound.

Ex. 55—ahorātré IV. 52; separation negatived.

॥ १९ ॥

॥ समुद्रोऽभिष्टये किमीदी । जरायु हारिद्रवेषु निह स्थपतिः सौत्रामण्योदारथिर्मानस्था गोपा गोपीथश्चन्द्रमाः कृकवाकावुभयादमुभयादति सीमन्तमसमाति शीर्षक्ति परशुरोषधयः षड्विंश आज्यवनुष्टुप् ॥ ७६० ॥

samudrádiṣu ca IV. 54 negatives separation.

५९ समुद्रः—समुन्दनशीलः; ocean ३. २३. ६.
६० अभिष्टये—अभियजनाय । अभितः सर्वतो यागार्थम्; in order to assistance १. ६. १.
६१ किमीदी—किम् इदानीम् उत्पन्नम् किम् इदानीम् उत्पन्नम् इति रन्ध्रान्वेषी हिंसको राक्षसादिः ४. २८. ७.
६२ जरायु—शल्यकल्पम् afterbirth १. ११. ४.
६३ हारिद्रवेषु—गोपीतनकाख्येषु हरिद्वर्णेषु पक्षिविशेषेषु; apparently a yellow water wag-tail १. २२. ४.
६४ निहः—enviers, W takes निहः for निदः; निहन्तॄन् विषयजान् दोषान् । यद्वा निकृष्टा गतीः श्वशूकरादियोनिप्रापिरूपाः; नि+हन् or नि+हा २. ६. ५.

nuhaḥ VS. XXVII. 6; TS. IV. 1. 7; MS. II. 12.5

६५ स्थपतिः—chief; सचिवः २. ३२. ४.
६६ सौत्रामण्या—with the Sautrāmaṇí ceremony ३. ३. २.

रयिः ६७ उदारथिम्—steaming, उद्रिक्तार्तिजनकम्; on पीवो वृत्त उदारथिः RV. 1. 187. 10. Sāyaṇa's interpretation is different ४. ७. ३.

६८ मानस्था ?

६९ गोपाः—keeper ५. ३. २.

७० गोपीथः—उपहूतो मे गोपा उपहूतो गोपीथः—invoked of me (is) the guardian; invoked (is) guardianship १६. २. ३.

चंद्रमाः ७१ चन्द्रमाः—५. २८. २.

७२ कृकवाकौ—in a cock ५. ३१. २.

उभयादं ७३ उभयादन्—having two rows of teeth ५. १९. २.

७४ उभयादति—having teeth in both jaws ५. ३१. ३.

सीमंतम् ७५ सीमन्तम्—crown; शिरसो मध्यदेशम् ६. १३४. ३.

७६ असमातिम्—मातिर्मानं परिच्छेदस्तेन सह वर्तत इति समातिः तद्वैपरीत्यम् असमातिः; unequalledness; Pet. Lex. ásamarti= unharmedness ६. ७९. १.

७७ शीर्षक्तिम्—headache ९. ८. १.

७८ परशुः—ax ८. ४. २१.

७९ ओषधयः—८. २. १५.

८० षड्वींशे ?—cp. पड्वींशे in the shackle १२. ५. १५.

आज्यवतु ८१ आज्यम्—७. ७०. २.

८२ अनुष्टुप्—८. ९. २०.

This is an example under sīmánte hrasvaḥ III. 48, which prescribes that in this word, the resulting vowel is short. The comm. says sīmantaḥ keśaveśeti vaktavyam.

W regards the theme as sīmant instead of sīmánta= sīman+antaḥ
Ex. 76—
Cp. TS. III. 3. 82.

॥ काहाबाहं मदोमदमश्वत्थो न्यग्रोधं कश्यपो विश्वामित्रो गविष्टरं मुद्गलं विश्वानरे वैश्वानरो विश्वाहा विश्वाहा नराशंसो वराहोऽप्सरा गन्धर्वो रुशतीः कालकाञ्जाः अङ्कुशो मध्यंदिनं शीशुमारा अजगरा पुलीकया शङ्खो अलिक्लवा जाष्कमदा श्वशुरः कुवित्कुशुभं कुचरः कुमारः कुष्ठः कुसूलाः कुनखिना कुकुन्धाः कुकूरभाः कूपः कुबेरो अकूपारः कुसिन्धं कुहूः कुष्ठिकाः कुम्भः ककुभाः करुमाः स्रमाः क्रूरमपामार्गः प्राणाहस्य प्रावृता प्राशं प्रति प्रेयसी प्रत्नः आध्र आण्डयौ आध्रिणिराहनसमायुधमातुरमार्पितमामनसि माशिक्षायमाधायश्रृङ्गमाभूकमाखुमाशक्तिरार्तिरात्व्यं आशीविष आहनो व्याघ्रो विष्टारी विष्टपं विष्टम्भो विषू विष्वक् विषं विषूचो विधिषूचीनान्वीध्रे ॥ ७६f ॥

1. Vn पड्वींशि.

काहाबाहम् ८३ काहाबाहम्—The Pet. Lexx. plausibly conjecture kāhābāha to be an imitative term for rumbling in the bowels ९. ८. ११.

८४ अदोमदम्—अदोमदमन्नमद्धि eat uninjurious food; अदः विप्रकृष्टकालव्यापि । मदं मदकरं तृप्तिकरम् [अदोमघ 8. 2. 18.] ६. ६३. १.

८५ अश्वत्थः—अश्वरूपः सन्नग्निस्तिष्ठत्यत्रेति ३. ६. १.

samjñāyām IV.67. A specific appellative is not divided.

न्यग्रोधकश्यपौ ८६ न्यग्रोधाः—४. ३७. ४.

८७ कश्यपः—सर्वं जगत् सर्वदा सौक्ष्म्येण पश्यतीति कश्यपः । "कश्यपः पश्यको भवति यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्" [TA. 1. 8. 8.] १८. ३. १५.

८८ विश्वामित्रः—१८. ३. १५.

गविष्ठिरं ८९ गविष्ठिरम्—गवि वाचि वेदात्मिकायां स्थिरो गविष्ठिरः ४. २९. ५.

९० मुद्गलम्—मुद्गलाख्यम् ऋषिम् ४. २९. ६.

९१ विश्वानरे—४. ११. ७.

Viśvám–Viśván–are cited as examples under viśvasya naravasumitreṣu III.9, which prescribes lengthening of the final vowel of viśva before nara, vasu, and mitra.

९२ वैश्वानरः—विश्वनरहितः; he that belongs to all men ३. २१. ३.

९३ विश्वाहा—सर्वाणि अहानि; every day ३. १५. ८.

विश्वाहा ९४ विश्वहा—always ५. २७. ७; ९. २. १९–२४; १२. १. १७, २७.

शंसः ९५ नराशंसः—the praised of men ५. २७. ३.

९६ वराहः—the boar ८. ७. २३.

(अ)प्सराः ९७ अप्सरसः—४. ३७. १२.

गंधर्वौ ९८ गन्धर्वाः—४. ३७. १२.

रुशतीः ९९ रुशती—हिंसन्ती; angry; W. implis emendation of rúśatī to rúṣyatī, or rúṣatī ३. २८. १.

कांजा १०० कालकाञ्जाः—कालकाञ्जाख्यो असुरः TB. 1.1.2.4-6. refers to the legend of the Asuras named Kālakāñjá, whose efforts to reach heaven Indra thwarted by a trick, except in the case of two of them, who became the heavenly dogs. ६. ८०. २.

अंकुशो १०१ अङ्कुशः—hook ६. ८२. ३.

This is cited as a counter-example under śasi vīpsāyām IV. 19 to show that *śas* is only separable, when distributive (in paruśáḥ 9.5.4 etc.) and that in aṃkuśáḥ, śaḥ is not separated.

१०२ मध्यंदिनम्—६. १०८. ५.

शींशु- १०३ शिंशुमाराः—नक्रविशेषाः; the dolphins ११. २. २५.

१०४ अजगराः—सर्पविशेषाः; boas ११. २. २५.

W. purī—

१०५ पुलीकयाः—पुलीकयाख्या जलचराः ११. २. २५.

शंखः १०६ शङ्खः—४. १०. १.

१०७ अलिक्लवाः—विशिष्टक्लैव्ययुक्ता विक्लवाः । तद्विपरीताः अलिक्लवाः; buzzards ११. ९. ९. C. -klabāḥ

१०८ जाष्कमदाः—याश्च पक्षिजातयः क्लमस्य शरीरावसादस्य दात्र्यः ११. ९. ९. C. yāḥ klamadāḥ

१०९ श्वशुरः—१४. १. ३९.

११० कुवित्—२. ३. २.

कुसुमं ११२ कुसुम्भम्—शुकम्मम् अवयवविशेषम् ; receptacle २. ३२. ६.

११२ कुचरः—कुत्सितं चरन् कौ भूम्यां वा चरन् ; wandering ७. २६. २.

११३ कुमारः—कुमारः सर्वकेशकः; a boy all hairy ४. ३७. ११.

११४ कुष्ठः—the kuṣṭha is identified as costus speciosus or arabicus ५. ४. १०.

११५ कुसूलाः—granaries ८. ६. १०.

११६ कुनखिना—illnailed ७. ६५. ३.

कुकुधाः ११७ कुकुन्धाः—कुकन्धाः एतत्संज्ञकाः पिशाचाः ८. ६. ११. C. kṛkandhāḥ.

११८ कुकूरभाः—कुकू इत्येवमात्मकेन रवेण युक्ताः ८. ६. ११. C. -ravāḥ.

कूपः ११९ कूपे—५. ३१. ८.

१२० कुबेरः—८. १०. २८.

१२१ अकूपारः—अकूपारः सलिलो मातरिश्वा the boundless sea, mātariśvan ५. १७. १.

कुसिधं १२२ कुसिन्धम्—body १०. २. ३.

१२३ कुहूः—नष्टचन्द्रा अमावास्या कुहूः । "कुहूर्गूहतेः काभूदिति वा क सती ह्र्यत इति वा काहुतं हविर्जुह्वोतीति वा" Nir. 11. 32; ७. ४७. २.

कुष्ठिकाः १२४ कुष्ठिकाः—dew-claws ९. ४. १६.

कुंभः १२५ कुम्भः—३. १२. ७.

१२६ ककुभाः—अर्जुनवृक्षवद्भ्यङ्कराकृतयः; exalted ८. ६. १०.

१२७ करुमाः—पिशाचविशेषाः ८. ६. १०. C. kharumāḥ

स्रमाः १२८ स्रिमाः—पिशाचविशेषाः ८. ६. १०. C. śrumāḥ

१२९ क्रूरम्—cruel ५. १९. ५.

१३० अपामार्गः—the off-wiper ४. १७. ८.

१३१ प्राणाह्यस्य—of binding ९. ३. ४.

१३२ प्रावृता—enclosed १२. ५. २.

१३३ प्राशम्—dispute, lit. questioning; प्रष्टारम् २. २७. १.

१३४ प्रति—१. ७. ३.

१३५ प्रेयसी—dearer ११. ४. ९.

१३६ प्रव्रः—६. ११०. १.

१३७ आध्रः—आधारयितव्यो दरिद्रः; weak ३. १६. २.

Reading doubtful ? आण्डय्यौ—६. १३८. २; आण्डौ ९. ७. १३.

आघ्रिणिः आघृणिः—आगतदीप्तिर्व्याप्तदीप्तिर्वा; glowing ७. ९. २.

१४० आहनसम्—आहन्तव्यम् अभिषोतव्यम् शत्रूणामाहन्तारं वा; heady ४. ३०. ६.

आयुधम्—६. १३३. २.

आतुरम्—ill ६. १०१. २.

आर्पितम्—is set १०. ८. ६.

आमनसिम् ?—cp. आमनसम्=आऽमनसम् २. ३६. ६.

आशिक्षा १४५ आमिक्षा—curd ९. ४. ४.

आर्यम्—४. २०. ८.

आघार्यश्रृङ्गम् ?—but cp. :—

आघाटाः—आहन्यमाना वाद्यमानाः। आङ्पूर्वात् हन्तेः कर्मणि घञ्। छान्दसं टत्वम्; cymbals ४. ३७. ५.

श्रृङ्गात्—४. ६. ५.

आभूकम्—आगतवन्तम्; empty ६. २९. ३.

आखुम्—आ समन्तात् खनतीति; the rat ६. ५०. १.

आशक्तिः १५० आसक्तिः—infection १४. १. २६.

आर्तिः—८. ८. ९.

Reading doubtful आत्व्यैः—son of Ṛtu ८. १०. २२.

आशीविषः—a poison-snake १२. ५. ३४.

आहनः—हे आहन्तः। आङ्पूर्वात् हन्तेः; o lustful one १८. १. ७.

१५५ व्याघ्रः—४. ३. १.

विष्ठारी विष्टारी—विस्तीर्यमाणावयवः ४. ३४. १.

विष्टपम् विष्टपम्—उपरिप्रदेशम्; summit ११. १. ७.

विष्टंभः विष्टम्भाः—props १३. ४. १०.

विषू ?—cp. विषूच्येतु कृन्तती=let the cutting one go asunder १. २७. २.

विष्वक् १६० विष्वक्—नानामुखम्; asunder १. २७. २.

विषम्—४. ६. १.

विषूच्ये विषूचः—scattering ३. १. ५.

विषिषूचीनान् विषूचीनान्—scattered ८. ६. १०.

वीध्रे—in a clear sky ९. १. २४.

॥ २० ॥

॥ विद्वला अविधवा विप्रो वीरुधो विवस्वान्विवस्वति दुरोण दुच्छुना दुराहा दूरं दुष्टरं दुरदभ्ना दुहिता दुर्यान् सूनृता सूकरः स्वसा स्वाहा सूषा व्यूर्णोतु ऋशादा सुरभि आसुष्वयन्ती स्वस्ति स्वसंखाणि स्वावृगभीशुर्नमभीरुण-महीयते ऽ नूक्यमन्तक्यानूषुष्पराचं पराचीना निष्को निष्टयो नीलं नीचीनस्य नीचो नीची नीहारः प्रेण्योऽवर्त्तिरवरावरेऽवरमपरापरेऽपरमवमावमे ऽ व-ममपाचमपाष्टादपांचो यन्त्यवाचीनमवाचीना उपवृदुपब्दैः पपयस्य संस्कृतं तत्रं संस्कृतं परिष्कृता विश्पति विश्पत्नी जास्पत्यमतस्करं तस्करो वनस्पति-र्वृहस्पतिः प्रायश्चित्तं प्रायश्चित्तिरप्रतीतं प्रतीतः प्रत्तमवत्तामुद्धत उद्धिता उध्रिय-माणोधृता उधृतेषूत्तभिता उत्थातुरुत्थितः श्वावि हृदयाविधं मर्माविधं प्राषाट् दुराषाट् पृतनाषाट् शत्रूषाण् महीषाडभीषाडस्मि विश्वाषाट् ॥ ७६g ॥

१६५ विद्वलाः—cunning १०. १. ९.

अविधवाः—१२. २. ३१.

विप्रः—५. ११. ११.

वीरुधः—विरोहणशीलाः; plants; १. ३२. १.

विवस्वान्—१८. २. ३२.

१७० विवस्वते—१८. २. ३३.

दुरोण — दुरोणे—in abode ५. २. ६.

दुराहा—wail ८. ८. २४.

दुच्छुना—misfortune ५. १९. ८.

दूरम्—३. १५. ४.

१७५ दुष्टरम्—Pada दुस्तरम्=अन्यैस्तरीतुमशक्यम्; hard to surpass ६. ४. १.

दुरदभ्ना — दुरदभ्ना—door-damaging; Ludwig "undeceivable" १२. ४. ४.

दुहिता—३. १०. १३.

दुर्यान्—of our homes १४. २. ५.

सूनृता—शोभना चासौ ऋता चेति सूनृता सरस्वती; lit. pleasantness, jollity ३. २०. ३.

१८० सूकरः—२. २७. २.

duchúnā is quoted under śuni takāraḥ II. 61, which prescribes that the visarjanīya of duḥ becomes *t*, before śun. duḥ+śúnā dut+śúnā=ducchúnā. But the Pada does not analyse the word. Perhaps the rule was introduced in the text later on.

The Pada-reading dustá- instead of duḥ tá- indicates that the authors of that text regarded it as an irregular compound of duḥ and stára from the root √star.

straíṣūyam nārṣadéna duṣṭáram traiṣṭubham traihāyaṇáj jāspatyám IV. 83 reverses in the Pada the irregular alterations seen in the words mentioned.

स्वसा—३. ३०. ३.

स्वाहा—२. १६. १. स्वाहा इति देवानां हविर्दानम्। "स्वाहेत्येतत् सु आहेति वा स्वा वागाहेति वा स्वं प्राहेति वा स्वाहुतं हविर्जुहोतीति वा" (Nir. 8. 20) स्वा वागाहेत्ययमर्थः तैत्तिरीयके स्पष्टमाम्नातः। "स्वैव ते वागित्यब्रवीत्" (TB. II. 1. 2. 3.)

न्यूर्णोतु — सूषा व्यूर्णोतु—सूषा सवित्री प्रजनयित्री देवता। यद्वा शोभना उषाः; let Sūṣā́ unclose her or it; W takes Pūṣā́. C. gives three different etymologies for sūṣā́: root su + suffix sā; root sū + root san; and su + uṣas १. ११. ३.

ऋशादा ह — रिशादाः—हिंसकानाम् अत्ता; helpful २. २८. २.

१८५ सुरभि—६. १२४. ३.

यंती — आ सुष्वयन्ती—आ सुष्वयन्ती यजते उपाके dripping, worshipful, close; in Pada सुस्वयन्ती ५. १२. ६.

á suṣváyantī is cited on abhyāsāc ca II. 91, which prescribes that s is changed into ṣ after reduplication and on abhyāsavinatānām ca IV.82, which prescribes restoration in Pada of forms lingualised by the influence of reduplication.

स्वस्ति—१. ३०. २.

स्वसराणि ?— cp. स्वसरम् = गृहम्; stall ७. ५८. १.

स्वावृक्—सुष्ठु आवर्जकम् सर्वप्राण्यावर्जकम् स्वाधीनकर्तृ; easy to appropriate १८. १. ३२.

अभीशुनम् १६० अभीशुना—अङ्गुलिनामैतत्; with a rein ६. १३७. २.

अभीरुणमही — अभीरुणम्—यच्च शेपे अभीरुणम्; उत्तमर्णाय देयं वस्तु रुणम् ऋणम् इत्युच्यते। तदृणमभि प्राप्य शेपे शपथ कृतवानसि अभिलापाय [अभि + रुणम्]; and what I have sworn fearlessly; very possibly it may contain *abhi* and have nothing to do with the root √bhī ७. ८९. ३.

महीयते—न महीयते does not make a show ५. १७. १५.

अनुक्यम्—ऋचो यस्यानुक्यम् = whose spine the verses ९. ६. १.

अन्तक्या ?— cp. अन्तकः ६. ४६. २.; अनूप्याः; जलसमृद्धे देशे भवाः १. ६. ४; १९. २. २. अनूकम्—back-bone ४. १४. ८.

१६५ अनूषुः—अनु + वस् in perfect; cp. अनूषत have shouted २. १. १; अनूषुः seems to be an explanation of अनूषत; the original was left out and explanation retained.

पराचम् ?— cp. पराञ्चं शुष्ममर्दय do thou vex away the vehemence; ६. ६५. १. पराचः = पराङ्मुखान् २. २५. ५.

पराचीना—पराचीना मुखा कृधि; turn thy faces away; पराङ्मुखानि ६. १०६. २.

निष्कः निष्काः—सुवर्णमयाः; jewels ७. ९९. १.

निष्ट्यः—निर्गतवीर्यः निकृष्टबलः; outsider १. १९. ३.

२०० नीलम्—१४. २. ४८.

नीचीनस्य—नीचीनस्योपसर्पतः = न्यग्भूतस्य अवाङ्मुखस्य; crawling on, on the ground ७. ५६. ५.

नीचः—११. १. ६.

नीची नीचीः—अव नीचीरपः सृज = अवनीचीः अवनिं भूमिमञ्चन्ति गच्छन्तीत्यव-नीच्यः आपः । अपसृज यः अपगमय; let down the descending waters ४. १५. १२.

नीहारः—अवश्यायः; mist १८. ३. ६०.

२०५ प्रेण्यः—प्रेमप्रापकस्य; of love ६. ८९. १.

अवर्त्तिः—वर्त्तिः वृत्तिर्जीवनं तदभावः अवर्त्तिः दारिद्र्यम्; ruin ४. ३४. ३.

ávarttiḥ is cited as an example on aram ṛvarṇe III. 46, which prescribes that a simple vowel, with ṛ or ṝ becomes ar. But in the Pada the word is not divided ?

अवरा—अवराणि द्युलोकादधस्तनानि ७. ४१. १.

अवरे—५. २. ६.

अवरम्—lower १. ८. ३.

२१० अपरा ?—cp. अपराः १०. १०. ८.

अपरे—९. ६. ५१.

अपरम्—९. ५. २७.

अवमा—१८. २. ४८.

अवमे—omitted in Vn.

२१५ अवमम्—५. १३. २.

अपाचम् अपाञ्चम्—अपाञ्चमिन्द्र तं कृत्वा = अपगतं बहिष्कृतं कृत्वा; making him go away, o Indra ३. ३. ६.

अपाष्ठात् अपाष्ठात्—अपाष्ठाच्छृङ्गात् = अपकृष्टावस्थाद् एतत्संज्ञाद् विषोपादानात् शृङ्गात्; from the barb, the horn; between the barb and the horn there is probably no important difference; apa+sthā: CA. II. 95; ४. ६. ५.

अपांचो यंति अपाञ्चो यन्तु—let (them) go away downwards ५. ३. २.

अवाचीनम्—अवाचीनं तदेतु ते = let that go downward for thee १०. ४. २५.

अवाचीना अप २२० अवाचीनान्—अवाचीनानव जहि = smite them down downward १३. १. ३०.

उपवृत् ?—उपावृतः 6. 77. 3; उपभृत् 18. 4. 5-6 are divided in P.

1. After this Vn has निण्यः 9. 10. 15, which is not found in APrM.

उपब्दैः—स्वकीयैः सोमाभिषवध्वनिभिः; with noises ८. ४. १७. On up— cp. AB. 4. 9. 3; JB. 1. 253; JUpBr. 1. 37. 3; RV. 1. 74. 3 with Oldenberg's note; Keith, AA. p 253. n. 10.

पपयस्यम्[1]—? cp. पयसम् 4. 14. 6.

C. vayasam : chāndaso varṇavikāraḥ.

संस्कृतंतत्रं

संस्कृतत्रम्—संस्कृतं विशसितं त्रायते पालयतीति संस्कृतत्रो मांसपाचकः। उक्तं हि "संस्कृतः स्याद्विशसितः संस्कृतत्रश्च पाचकः" इति; slaughter-house. Note dittography in MS. ४. २?. ४.

२२५ संस्कृतम्—संस्कृतं संस्कारः भोक्तृभोक्तव्यात्मकः; preparation ११. १. ३५.

परिष्कृता—adorned ९. ३. १०.

samparibhyām sakārādau karotau IV. 58 : sam and pari are not separated from the root if the latter begins with s. Examples as marked here.

विश्पतिवि

विश्पतिः—गृहाधिपतिः; house-master ४. ५. ६.

विश्पत्नी—विशां पालयित्री; mistress of the people ७. ४६. ३.

viśpátirviśpátnī (IV.60) are not separated.

जास्पत्यम्—जाया च पतिश्च जास्पती तयोः कर्म जास्पत्यम्; house-headship ७. ७३. १०.

jāspatyám IV. 64; jā– is not divided.

२३० अतस्करम्—free from robbers १२. १. ४७.

तस्करः—४. ३. २.

वनस्पतिः—४. ३. १.

बृह

बृहस्पतिः—४. १. ५.

प्रायश्चित्तः ?

प्रायश्चित्तिः ?—but cp. :—

२३५ प्रायश्चित्तिम्—expiation १४. १. ३०.

sarvasminn evāgamasakārādau tuviṣṭamavarjam IV. 59. Division is not made in any case where s is inserted, except in tuviṣṭamaḥ; ataskarám, táskaraḥ, vánaspátiḥ; bṛhaspátiḥ are cited by the comm.

अप्रतीतम्

अप्रतीत्तम्—प्रतिपूर्वाद्दातेर्निष्ठा; that is not given back ६. ११७. १; TB. 2. 8. 4. 2.

प्रतीतः ?—cp. :—

परीत्तः=परि+दा+त ६. ९२. २.; VS. 9. 9; ŚB. 5. 1. 4. 10 = parītaḥ VSK. 10. 2. 6; cp. also अप्रतीत्तः TB. 2. 8. 2. 8, where RV. 6. 73. 3. (AV. 20. 90. 3.) have –तीतः; for confusion cp. BlE. II p. 208.

dadātau ca takārādau IV. 61; the root dā is not separated when it begins with t. Comm. gives ápratīttam, párīttaḥ.

upasargasya nāmino dasti III. 11= a final alterant vowel of a preposition is lengthened before t of the root dā; ápratīttam, párīttaḥ, nīttā, vīttā and párīttiḥ.

प्रत्तम्—प्र+दा+त; cp. Nir. 2. 1, where Skanda says "laukikāś cātra śabdāḥ *prattam avattam* ity ādaya udāhartuṃ parkrāntāḥ" etc. which shows that this set is not from AV. but from loka.

अवत्ताम् ?—अव+दा+त ?

२४० उद्धतः ?—cp. उद्धिता ९. ३. ६. उद्धिः seat ८. ८. २२.

udo hantiharatisthāstambhiṣu IV. 62.

1. Vn has पप्यस्यं=पप्रिपयस्यं=सं; पप्रिम् at 12. 2. 47; only once.

उद्धिताः—ऊर्ध्वदेशे पितृलोके स्थिताः; set up १८. २. ३४.

उद्भ्रियमाणा — उद्भ्रियमाणा—१२. ५. ३४.

उद्धृता — उद्धृता—१२. ५. ३४.

उद्धृतेषु — उद्धृतेषु—१५. १२. १.

२४५ उत्तभिता—उत् + स्तम्भ् + त १४. १. १.

उत्थातुः—उत् + स्था + तर् ९. ४. १४.

उत्थितः—६. ४३. २.

श्वाविद् — श्वावित्—कर्णा श्वावित्तदब्रवीत् = the eared hedgehog said this ५. १३. ९.

हृदयाविधम्—८. ६. १८.

२५० मर्माविधम्—११. १०. २६.

प्राषाद् ?—cp. नीषाद् in शत्रूषाण्नीषाडभिमातिषाहः ५. २०. ११.

दुराषाद्—? but cp. :—

तुराषाद्—swiftly overcoming २. ५. ३.

पृतनाषाद्—११. १. २.

शत्रूषाद्—५. २०. ११.

महीषाद् ?—cp. अमीषाड्विश्वाषाडग्निः = overpowering, all-overpowering agni १३. १. २८.

अभीषाडस्मि विश्वाषाद्—१२. १. ५४.

the roots han, har, sthā, stambh are not separated after the preposition ud; the comm. cites:—uddhataḥ, úddhrtā. uddhriyámāṇā úddhrteṣu, utthātúḥ, útthitaḥ, and úttabhitā.

· vyadhau IV. 68; the root vyadh is not separated., Comm. cites śvāvít, marmā- hrdayā- as examples.

vyadhāv apratyaye III. 3 prescribes the lengthening of the vowel before the root vyadh, when it is without a suffix. marmā- and hrdayā- are cited as examples.

Ex. 251—

sahāvāḍante IV.70; the root sah is not separated, when it ends in āṭ.

sahāvāḍante dīrghaḥ III. 1 prescribes the lengthening of vowel before the root sah, when it ends in āṭ.

॥ २१ ॥

217a ॥ येषां शास्त्रेण नेष्यते पदानां क्वचिदिङ्गनम् ।
आबाधायाद्य दृष्टत्वात् पठितानि परीवृतात् ॥

॥ अरपा अङ्कुतो ऽन्येद्युरनवद्याभिर्मगुन्द्याः शेरभक शेरभ शेवृधक शेवृद्ध सिनीवालि स्तरीतवे मथायति कर्मारा अलुभ्यतः करंभं पतित्वानुषगराट्क्युपमस्यं मातरिश्वरी समह वृष्ण्यमसश्चतो भूर्णयः सक्षणिः श्मश्रूणि सनिस्रसो मनुष्यद्येवासः कष्कषासो नदनिमा ततामहाः पितामहाः शपथेय्यं साहन्ति पूंसि नीलागलसाला सस्रुषीररगरादेषु स्थूलभं समाभ्योऽसतिरासति गोधा मेधा स्वधा श्रद्धा त्रेधा श्वापदं शितिंगो वलगः पतंगः पंडगाः सारंगः पिशंगः पिंगो भृंगाः हरिमाणं जरिमा महिमानं वरिमंत इदावत्सराय पुरोडाशौ परमामंत्रितः ॥ ७६h ॥

अरपाः—रप इति पापनाम। "रपो रिप्रम् इति पापनामनी भवतः" (Nir. 4. 21.)। न विद्यते रपः पापं यस्यासौ; free from complaints १. २२. २.

अह्रुतः—२. १२. १.

अन्येद्युः—१. २५. ४.

ubhayād dyubhi IV. 21 restricts separation to ubhayadyúḥ 1. 25. 4; anyedyúḥ is cited as a counter-example under that rule.

२६० अनवद्याभिः—अगर्ह्याभिः २. २. ३.

मगुंधाः

मगुन्द्याः—निर्वो मगुन्द्या दुहितरो गृहेभ्यश्चातयामहे—मगुन्दी नाम काचन पिशाची तस्याः २. १४. २.

शेरभक शेरभ—स्वाश्रितानां सुखस्य प्रापक । शरभवत्सर्वेषां हिंसको वा शेरभः यातुधानाधिपतिः। असौ ग्रामणीः प्रधानभूतो यस्य तत्सचिवादेः स शेरभकः २. २४. १.

शेवृध

शेवृधक शेवृध—स्वाश्रितानां सुखस्य वर्धक । शेवृधो ग्रामणीर्यस्य सचिवादेः स शेवृधकः २. २४. २.

सिनीवालि—दृष्टचन्द्रा अमावास्या सिनीवाली स्त्रीत्वेन रूप्यते । सिनमन्नं भवति सिनाति भूतानि वालं पर्व वृणोतेस्तस्मिन्नन्नवती वालिनी वा वालेनैवास्यामणुत्वाच्चन्द्रमाः सेवितव्यो भवतीति वा (Nir. 11. 31.)। पर्वण्यन्नवतीति अल्पकालचन्द्रोपेतेति वा तस्यार्थः ७. ४६. १.

२६५ स्तरीतवे—स्तरीतुं हिंसितुम्; in order to lay low २. २७. ३.

मथायति—मथ्नाति; shakes २. ३०. १.

कर्मारः—अयस्कारप्रभृतयः; smiths ३. ५. ६.

अलुभ्यतः—गृहानलुभ्यतः=गार्ध्यमकुर्वाणाः अथवा गार्ध्यरहितान् unto houses not disorderly ३. १०. ११.

करंभं

करम्भम्—करम्भं कृत्वा=करम्भशब्दवाच्यं मन्थं विभाव्य; having made gruel ४. ७. ३.

२७० पतित्वा—४. १२. ७.

आनुषक्—अनुषक्तं सन्ततम्, in succession ४. ३२. १.

अराटकी—अरा अदातारो हिंसकाः तान् अस्मात् स्थानाद् आटयति उच्चाटयतीति अराटकी ओषधिः; arāṭakí seems to be used here as specific name of the herb in question ४. ३७. ६.

उपमस्य—आयोर्ह स्कम्भ उपमस्य नीडे=in the nest of the nearest community (stood) the pillar ५. १. ६.

मातरिभ्वरी—स्वसारौ मातरिभ्वरी अरिप्रे=the two blameless, mother-growing sisters ५. २. ९.

२७५ समह वृष्ण्यम्—दैवं समह वृष्ण्यम् verily a divine virility ५. ४. १०.

असश्चतः—५. ६. ३.

भूर्णयः भूर्णयः—तस्य स्पशो न नि मिषन्ति भूर्णयः = his zealous spies wink not ५. ६. ४.

सक्षणिः—परि वृत्राणि सक्षणिः round about overpowering adversaries ५. ६. ४.

श्मश्रूणि—beards ५. १९. १४.

२८० सनिस्रसः—सनिस्रसो नामासि weakling by name art thou ५. ६. ४.

मनुष्यत्—मनुष्यदिह चेतयन्ती = taking note here in human fashion ५. १२. ८.

manuṣyát IV. 65; separation does not take place in this.

येवाषासः कष्कषासः—names ५. २३. ७. The Vedic group of words with suffix *ṣa* exhibit the effect of adoptation: Bloomfield, AGP. XII. p. 249 n. 2.

नदनिमा—name ५. २३. ८.

ततामहाः—grandfathers ५. २४. १७.

२८५ पितामहाः—११. १. १९.

शपथेय्यम्—worthy of cursing ५. ३१. १२.

साहन्ति ?—cp. साहन्त्य in येन सोम साहन्त्यासुरान्रन्धयासि नः, by what o Soma, overpowering one, thou shalt make the Asuras subject to us ६. ७. २.

पुंसि पुंसि—in the male ६. ११. २.

pumsí is cited as a counter-example under pumsaś ca I.91, which says that a nasalized vowel, occurring in the interior of pums is long in strong cases.

नीलागलसाला—सस्यवल्ली ६. १६. ४.

२९० सश्चुषीः—सश्चुषीस्तदपसो दिवा नक्तं च सश्चुषीः = सरणशीलाः प्रवहणशीलाः; flowing on devoted to it ६. २३. १.

अरगराटेषु—गिरावरगराटेषु; रथचक्रावयवाः कीलकाः अराः। तान् गिरति आत्मना संश्लेषयति इति अरगरो रथः। तेन अटन्ति संचरन्तीति अरगराटा रथिनः। तेषु। यद्वा अराः अरयः तान् गच्छन्ति इति अरगाः वीराः भटाः तेषां राटाः जयघोषाः तेषु। राजसु जयघोषेषु वा ६. ६९. १.

स्थूलभम्—स्थौल्येन भासमानम्; big ६. ७२. २.

समाभ्यः—समा बहुसंवत्सरकालः; years ६. ७५. २.

असति—may be √as ६. ६४. ३.

२९५ आसति ?—cp. आसनि in the mouth ६. ८४. १.

गोधा—एतत्संज्ञकः प्राणी; 'गोह' in Hindi, a kind of big lizard, very poisonous. ४. ३. ६.

मेधा—wisdom ९. ७. ११.

स्वधा—अन्ननामैतत् । यद्वा स्वधेति पितॄणां हविर्दाने "स्वधाकारो हि पितॄणाम्" (TB. III. 3. 6. 4.); ancestral offering ३. १९. १.

श्रद्धा—५. ७. ५.

३०० त्रेधा—त्रिप्रकारेण १. १२. १.

tredhā (IV.66) not divided.

श्वापदम्—शुनः पदानीव पदानि यस्य सृगालव्याघ्रादेः तत् सर्वं श्वापदम्; wild beasts ११. ९. १०.

This is an example to śunaḥ pade III.10, which prescribes the lengthening of vowel of śva.

शितिंगः शितिङ्गः—श्यतिङ्गं श्वेतवर्णं जलपूर्णं मेघं प्राप्तः; white-goer ११. ५. १२.

C. śyatiṅgaḥ.

वलगः—contents of the bowels १२. ५. ३९.

पतंगः पतङ्गः—पतनशीलः पक्षिवच्छीघ्रगामी; the bird ६. ३१. ३.

पंडगाः ३०५ पण्डगाः—पन्नगाः पादेन न गच्छन्तः ८. ६. १६.

C. pannagāḥ.

सारंगः सारङ्गम्—the variegated २. ३२. २.

पिशंगः पिशङ्गम्—brown १४. २. ४८.

पिंगः पिङ्गः—पिशङ्गवर्णः; brown ८. ६. ६.

भृंगाः भृङ्गाः—humble-bees ९. २. २२.

३१० हरिमाणम्—हरिद्वर्णम्; yellowness १. २२. ४.

जरिमा—जरिमा जरा ३. ११. ८.

महिमानम्—३. १०. १२.

वरिमतः—of width ६. ९९. १.

इदावत्सराय—इदावत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय = प्रभवादिषु पञ्चके पञ्चके क्रमेण एताः संज्ञा भवन्ति । तत्र प्रथमस्य संवत्सर इति संज्ञा । द्वितीयादीनां परिवत्सरः इदावत्सरः अनुवत्सरः इद्वत्सरः इति यथाक्रमं संज्ञा भवन्ति ६. ५५. ३.

३१५ पुरोडाशौ—sacrificial cakes ९. ६. १२.

मंत्रि ? परमामन्त्रितः ?—परमाम् ? 6. 75. 2
अन्तितम् 6. 4. 2.

॥ कार्षीवणा एत्संमानो दुंदुभिः शाँशपेन पत्तत्वं ओपशिनमविविर्जनित्व- मोण्योः सभा नरिष्टा सवीमनि दमूना नूतनं समीचीः कितवान्सहस्र ममर्चन कलशे शांकुरस्य पलीजकम् ॥ ७६८ ॥

कार्षीवणाः—कृषिं वनन्ति संभजन्त इति कृषीवनाः शूद्राः । तत्संबन्धिनः कर्मकराः कार्षीवणाः ६. ११६. १.

पत्सैमानः—पच्छमानः ऋणं गृहीतुमभितः इच्छन्; desiring to win ६. ११८. २. — C. echhamānaḥ

दुंदुभिः दुन्दुभिः—५. २०. १.

शांशयेन ३२० शांशयेन[1]—संशफेन संगताः शफाः गोमहिषादीनां खुराः शफाकृतिरायुधविशेषो वा यस्य स तथोक्तः ६. १२९. १. — C. saṃśaphena. śāṃśayena is cited as an example under pāṃsumāṃsādīnām 1. 85, which says that a nasalized vowel occurring in the interior of a word is long.

पत्तंः पत्ततः—पादतः; from the feet ६. १३१. १.

ओपशिनम्—स्त्रीत्वोपेतम्; the opaśa is some head ornament, worn distinctly by women ६. १३८. १.

अदितिर्जनित्वम्—अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् = अदितिः अदीना अखण्डनीया वा पृथिवी देवमाता वा। जनित्वम् जन्माधिकरणम्। यद्वा जनित्वम् उत्पत्स्यमानम्; Aditi (is) what is born, Aditi what is to be born ७. ६. १. — jánitvam is cited as a counter-example to tve cāntodātte I. 26, which prescribes separation of *tva* in a word accented on the final syllable as mahitvā́ mahi॰tvā́. The comm. adds:- jánitvam ádite̱ḥ param kṛjjanaparataḥ। itvo vā syāj janas tena padatvaṃ nātra śiṣyate।

ओण्योः—सर्वस्य अवित्र्योः। अवतेरौणादिको निप्रत्ययः। द्यावापृथिव्योः ७. १४. १

३२५ सभा—७. १२. १.

नरिष्टा—नरिष्टा नाम वा असि = रिषिणा क्रान्तेन नसमासः। अहिंसिता परैरनभिभाव्या। सभा एतन्नामिका; verily sport by name art thou ७. १२. २.

सवीमनि—सवे अनुज्ञायाम्; in impelling ७. १४. २.

दमूनाः—दमूना दान्तमनाः दममनाः वा; house-hold god ७. १४. ४.

नूंतनम् नूतनम्—७. २१. १.

समीचीः ३३० समीचीः—संगतानि अनुक्रमेण प्राप्तानि; together ७. २२. २.

कितवान्—कितवः "किं तवास्तीति शब्दानुकृतिः" (Nir. 5-22) अक्षैर्दीव्यन् पुरुषः परैरपह्रियमाणधनः किं तवास्ति न किंचिद् इति सर्वैर्भाष्यते; gamblers ७. ५०. १.

सहस्व सहस्व—√सह् ७. ३५. १.

ममत्तन—यद्यश्रातं ममत्तन = ममत्तन पचत। तत्पानामपां मदन्ती व्यवहारदर्शनाद् अत्र ममत्तनेति शब्दस्य तत्तं कुरुतेत्यर्थः। यद्वा ममत्तन (इन्द्रं) मदयत; if uncooked do ye wait ७. ७२. १.

कलशैः—७. ७६. ६.

शाकु ३३५ शाकुरस्य—शङ्कुरिव शङ्कुः पुंव्यञ्जनम्। तद्वान् शङ्कुरः। शङ्कुर एव शाङ्कुरः। पुंव्यञ्जनवतः; of the peg-like ७. ९०. ३.

1 After this Vn has मेदि or मेद्दि; medī occurs at 3. 6. 2.; methitaḥ at 14. 1. 40.; and meḍi at 11. 7. 5.

पलीजकम्—पलीचकम् पल्या पलितनेन चकत इति पलीचकः जरठवद् वर्तमानः पलितकारी वा; palita and galīca= dirty, in Hindi; ८. ६. २. — C. palīcakam.

॥ गोपायं कुक्षिला उरुंडा ये च मट्मटाः तुंडेलमुदुंबलमयाशवोऽघलाः सरमायै सध्रीचीः सभागयति रेवतीरनामया अलजे सप्तथमुत्तानायां कसर्णीलं दशोनसिमसूस्वो उलूखलमर्बुदिः करौकरं पटूरावाघारिणीः ॥ ७६४ ॥

यं — गोपायन्—सर्वदा देहस्य गोपायिता ८. १. १३.

कुक्षिलाः—बृहत्कुक्षयः ८. ६. १०.

उरुंडाः — उरुण्डाः—अरुण्डाः रुण्डरहिता अशिरस्काः ८. ६. १५. — C. aruṇḍāḥ

३४० ये च मट्मटाः—मुद्मटाः मुद्मुट इति शब्दं कुर्वन्तः ८. ६. १५. — C. muṭmuṭāḥ

तुं — तुण्डेलम्—प्रकृष्टतुण्डवन्तम्; snouted ८. ६. १७.

उदुं — उदुम्बलम्—एतन्नामकम् असुरम्। प्रत्येकं योगरूढानि असुरनामानि; copper-colored ८. ६. १७.

अयाशवः—अयो वायुः। वायुवद् आशुगामिनः; impotent ८. ६. १५.

अघलाः—मृत्योर्ये अघला दूताः=the sad messengers that are death's ८. ८. १०.

सरमायै — ३४५ सरमायै—९. ४. १६.

सध्रीचीः—united ९. ५. ३७.

सभागयति — सभागयति—apportions ९. ६. ५४.

रेवतीः — रेवतीः—the Revátī asterism ९. ७. ३.

अनामयाः — अनामयाः—free from disease ९. ८. १३.

३५० अलजेः—of Alaji, a kind of yákṣman ९. ८. २०.

सप्तथम्—the seventh ९. ९. १६.

उत्तानायाम्—upon the outstretched one ९. ९. १४.

कसर्णीलम्—a kind of snake १०. ४. १७. — W. kasarṇīlam; Pal. kuśirṇi-

नसिं मसूस्वः — दशोनसिम्—a kind of snake १०. ४. १७.

३५५ असूस्वः—सर्वे गर्भादवेपन्त जायमानादसूस्वः=all trembled at the embryo, while being born, of her, who gives not birth; asū-sū "giving brith to one who does not herself give birth" १०. १०. २३.

उलूखलम्—mortar ११. ३. ३.

अर्बुदिः—अर्बुदिर्नाम यो देव ईशानश्च न्यर्बुदिः। अर्बुदो नाम सर्पऋषिः "अर्बुदः काद्रवेयः सर्पऋषिर्मन्त्रकृत्" (AB. VI. 6.) तस्य द्वौ पुत्रौ। अर्बुदिश्च न्यर्बुदिश्चेति ११. ९. ४.

करौकरं करूकरम्—करु इति अनुकरणशब्दोऽयम्। तत्करोतीति करुकरम्। हस्त-पादाद्यवयवगतं सन्धिमद् अस्थिजातम् ११. ९. ८.

पटूरौ—पटूरौ शरीरप्रदेशविशेषौ; the thighs ११. ९. १४. W. pataurau

अघा। अघारिणीः—अघेन भर्तृवियोगजनितेन दुःखेन आर्ताः; not anointing ११. ९. १४.

॥ २२ ॥

॥ शफकः सारथिः सहुरिः शिखंडी जीमूता पतत्रिणो मुद्गलो मातरिश्वा मधुलालसाला शिलांजाला तलाशा मद्रुघान्मधूलकास्सभ्यं मेखला यजत्रा गोत्रस्योलपेषु कंबूकान्महीलुका कंबले मंदसाना गव्यूतिर्बहुलां ककाटिकां लांगलं नानानमुलुलयः सूर्यो वृषभो गर्दभः पर्जन्यसारमेयौ सोभर्यर्बनाना कसांबु कृकाट वँसगः शरदो रिशादा मर्यादा यादो मगधेभ्यः कबंधँ रिशादशो नलदं पलदाना मागधस्तिलिपिंजं कुल्वजं बल्वजं लिबुजा चीपुद्रुः पवुद्रुरसद्री-मिंधुयामुया भद्रया उर्विया सनेयं समनं सखा सख्युः सहुरिः सदान्वाः सनातनं सर्मस्मि सद्रुः सरण्यूर्गोमतः कतरः कतमो यतरो यतमोश्वतरस्या-श्वतरः प्रातरुवा उच्चैर्नीचैः पराचैरपाचै चतुष्टयं सदं सदा सर्वदा मध्यंदिनः कक्षीवानष्ठीवानष्ठीवंताप्रजस्तामस्वकृता पुरुता करता जनता देवता द्वयाविनं-मुभयाविनं मामयाविनमामयावी मेखलावी मेधावी ध्रुवमयो जिगीवान् ददावा-श्चिकित्वान्विद्वान् ॥ ७६k ॥

शफकः—शफाकृतिः जलोत्पन्नः; hoof-shaped water-plant ४. ३४. ५.

सारथिः सारथिः—८. ८. २३.

सहुरिः—सहनशीलः; powerful ४. ३२. ४.

शिखंडी शिखण्डी ?—but cp. :—
शिखण्डिनः—महावृक्षाः शिखण्डिनः=great trees with crests ४. ३७. ४.

जीमूता पत ३६५ जीमूताः—जीवनम् उदकम् तस्य मूतवद् भर्तारः जलपूर्णा मेघाः; thunder-clouds ११. ५. १४.

पतत्रिणः—winged ones ११. ९. ९.

मुद्गलः मुद्गलम्—मुद्गलाख्यमृषिम् ४. २९. ६.

मातरिश्वा—५. १७. १.

मधुला—honeyed ५. १५. १.

३७० अलसाला—सस्यविशेषस्य मञ्जरी ६. १६. ४.

शिलांजाला शिलाञ्जाला—शलाञ्जालाख्या सस्यमञ्जरी ६. १६. ४.

तलाशा तलाशा—पलाशः may be tālīśā flacourtia cataphracta ६. १५. ३.

मदुघात्—मदुघान्मधुमत्तरः । मधुदुघात् । मधुस्राविणः पदार्थविशेषात्; more honeyed than the honey-plant १. ३४. ४.

मधूलक मधूलकम्—मधूलकं मधुररसबहुलं जलमधूलकवृक्षपुष्पं यथा भवति तथा honeyedness १. ३४. २.

३७५ असमर्यम्—१. २६. २.

मेखलायजत्राः मेखलाम्—६. १३३. १.

यजत्राः—यष्टव्याः; worshipful ones ६. ११४. २.

गोत्रस्य—महो गोत्रस्य क्षयति स्वराजा—he rules, an autocrat over the great stall (gotrá) ५. २. ८.

उलपेषु उलपेषु—यदि वृक्षेषु यदि वोलपेषु—उलपशब्दः सस्यमात्रोपलक्षणम्; in the bushes ७. ६६. १.

कंबूकान् ३८० कम्बूकान्—कम्बूकान् फलीकरणान्; the chaff ११. १. २९.

महीलुका—१०. १०. ६.

कंबले कम्बले—संभले मलं सादयित्वा कम्बले दुरितं वयम् = having settled the defilement on the wooer, the difficulty on the dress, we १४. २. ६७.

मंदसाना मन्दसानाः—rejoicing १४. २. ६.

गव्यूतिः—pasture १६. ३. ६.

बहुलां ३८५ बहुलान्—१२. ३. २९.

ककाटिकाम्—hindhead १०. २. ८.

लांगलं लाङ्गलम्—३. १७. ३.

नानानम्—व्याघ्रौ कृत्वा नानानम्—having made two tigers severally १२. २. ४३.

उलुलयः उलुलयः—उलुलय इति । अनुकरणशब्दो ऽयम् । उल्लुलु इत्येवमात्मका घोषाः; halloos ३. १९. ६.

सूर्यः ३९० सूर्यः—४. ४. २.

वृषभः—वर्षिता कामानां वृष्टिजलस्य वा ४. ५. १.

गर्दभः गर्दभे—in a donkey ५. ३१. ३.

पर्जन्यसार पर्जन्यः—वृष्टिकरो देवः ६. ४. १.

सारमेयौ—१८. २. ११.

३९५ सोभरी—एतन्नामा ऋषिः १८. ३. १५.

अर्चनानाकसांवु अर्चनानाः—अर्चनम् अर्चनीयम् अनः शकटं यस्य स तथोक्तः । संज्ञाशब्दोऽयम् १८. ३. १५.

alasálási is cited under padādhyayanam antādiśabdasvarārthajñānārtham IV. 107, which says that the study of the Pada-text is for the sake of gaining knowledge of the endings, the beginnings, proper forms of words, of their accent, and meaning.

Ex. 371— C. śalā—

Ex. 372— C. palāśaḥ

Ex. 373— taratamayoḥ IV. 16 prescribes separation of tara and tama; mádhumattamaḥ is cited as an example under it.

This is cited as an example under vyāse' pi smānapade III. 72, which implies that in Pada as well as in Saṃhitā, those unaccented syllables, which follow in the same word a circumflex, are uttered at the pitch of acute.

Ex. 389 :— C. ullulayaḥ.

कसाम्बु—कसाः कीकसाः अस्थीनि । कसाश्च अम्बूनि च कसाम्बु । द्वन्द्वैकवद्भावः; funeral pile १८. ४. ३७.

कृकाटं — कृकाटम्—neck-joint ९. ७. १.

वँसंगः — वंसंगः—वननीयगतिः; bull १८. ३. ३६.

४०० शरदः—१८. २. २९.

रिशादाः—रिशानां हिंसकानाम् अत्ता = रिश + अद् + अस्; helpful २. २८. २.

मर्यादापादो — मर्यादाः[1]—सप्त मर्यादाः कवयस्ततक्षुः = seven bourns did the poets fashion. ५. १. ६; मर्यः male १४. २. ३७; दायादः heir ५. १८. ६; the real reading seems to be मर्यः 14. 2. 37.

पादः ?—१९. ६. ३; the correct reading seems to be दायादः ५. १८. ६, १४.

मगधेभ्यः—to the Magadhas ५. २२. १४.

कबंधे — कबन्धम्—trunk ९. ४. ३.

रिशादसो — ४०५ रिशादसः—रिशन्ति हिंसन्तीति रिशाः । तेषामुपक्षयितारः । दस्यतेरन्तर्णीतण्यर्थात् क्विप् । यद्वा रिशानामत्तारः । दस्यतेरत्तेर्वा रूपमित्यनवधारणाद् अनवग्रहः; o foe-destroyers ७. ७७. १.

नलदं — नलदी—विनियोगशास्त्रप्रसिद्धं होमद्रव्यम्; if to nálada 'nard' ४. ३७. ३.

पलदानामागधः — पलदानाम् ?—९. ३. ५.

मागधः—bard ? १५. २. १.

तिल्पिजं — ४१० तिल्पिञ्जम् ?—a kind of read or cane ? १२. २. ५४.

कुल्वजं — कूल्वजम् ?—१२. ५. १२.

बल्वजम्—a coarse rush-like grass १४. २. २२.

लिबुजा—"लिबुजा व्रततिर्भवति" इति यास्कः (Nir. 6. 28); creeper ६. ८. १

चीपुद्रुः—चीपद्रुः पतत्संज्ञो द्रुमविशेषः ६. १२७. २. — C. cīpadruḥ

पुतुद्रुः — ४१५ पूतुद्रुः—पीतद्रुर्नाम पूतद्रुसंज्ञकं भेषजम् ८. २. २८. — C. pūtadruḥ.

अंसध्रीः — अंसध्रीम्—अंशध्रीम् अंशान्भागान् देवमनुष्यपितृसंबन्धिनः धारयतीति अंशध्रीः ताम् वेदिम्; shoulder-bearer ? ११. १. २३. — C. aṃśadhrīm; W. aṃsadhrīn. S. aṃsadrím.

मिथुया—मिथ्या; falsely ४. २९. ७.

अमुया—yonder ५. २२. १.

भद्रया—कल्याण्या; auspiciously ३. ३०. ३.

vasvavasvapnasumnasādhubhir yā IV. 80 separates yā, when combined with vasu, ava, svapna, sumna and sādhu and not in other cases.

1. Vn reads मर्यादायादः and this seems more correct; the reading intended seems to be मर्योदायादः which avoids पादः of the 19th. book, nowhere else referred to.

४२० उर्वि॑या—widely ५. १२. ५.

सने॑यम्—संभजेयम् ४. ९. ७.

सम॑नम्—शमनं पत्युरावर्जनोपायभूतां शान्तिम्; wedding assembly ६. ६०. २.

C. śama-

सखा॑—६. ५१. १.

सख्युः॑—५. १३. ५.

४२५ सहु॑रिः—powerful ४. ३२. ४.

सदान्वाः॑—सदा नोनूयमानाः ४. १०. ३.

सनातनं॑म्—१०. ८. २२.

सम॑स्मि ?—cp. अम॑म्निः ८. २. २६.

सद्रुः॑—स म॑हिमा सद्रुर्भू॑त्वा = he, becoming a sessile greatness; "setting itself in motion = sa + dru" Aufrecht १५. ७. १.

सरण्यूः ४३० सरण्यूः—त्वष्टृदुहिता सरण्युः १८. २. ३३.

So ms; but we should expect गोत॑मः

गोम॑तः ?—बहुभिर्गोभिर्युक्तान् । भूम्नि मतुप् ३. १०. ११.; but it is divided in the Pada; we should expect गोत॑मः, गोत॑मम् in 4. 29. 6.

कतरः—७. ४४.

कतमः—८. ८. ६.

यतरारोयतमः

यतरा—१०. ७. ४३.

४३५ यतमः—४. ११. ५.

अश्वतरस्य॑—अश्व॑स्याश्वतरस्याजस्य पेत्व॑स्य च = अश्वतरः अश्वगर्द॑भयोः सांकर्येण उत्पन्नो जातिविशेषः; of the mule; पेत्व॑स्य = of the ram ४. ४. ८.

अश्वतर्यः॑—she—mules ८. ८. २२.

प्रातः—४. ११. १२.

उच्चा—उच्चा पत॑न्तम् = flying on high १३. २. ३६.

४४० उच्चैः—४. १. ३.

नीचैः—४. १. ३.

gótamaḥ pratiṣedho vaktavyaḥ (on taratamayoḥ IV. 16.) negatives separation in gótamaḥ. The comm. on IV. 16 says :—

saṃjñāyāṃ rūḍhiśabdo'dhā tamo cānatiśāyane । asamānaḥ samudrādis tasmān nāty eti gótamaḥ ॥

Ex. 433—

aṅgasyātrādimātram u śiṣyate lupyate param । svarādī pratyayāv etau padatvam nātra śiṣyate ॥

Ex. 436—

aśvatarásya, aśvataryàḥ counter-ex. under taratamayoḥ IV.16, which prescribes separation of tara and tama.

avyayānām IV.71 negatives division.

पराचैरपाचैच

पराचैः—पराङ्मुखं दूरम्; far away ६. ९७. २.; cp. Sāyaṇa on RV 1. 63. 4, where he quotes Bhaṭṭabhāskara.

अपाचैः ?—

चतुष्टयं

चतुष्टयम्—१०. २. ३.

सदं ४४५ सद॑म्—सदम् सदा; always ३. १६. ७.

सदा॑—३. १६. ७.

1. Vn omits anusvāra of—naṃ and reads सनातनसमस्मि—; the correct reading may be सनातनममम्नि—accent favours this possibility.

सर्वदा—१०. ६. ३२.

मध्यंदिनः—मध्यंदिन उद्गायति = noon sings the udgīthá ९. ६. ४६.

कक्षीवान्—कक्ष्या रज्जुरश्वस्य। कक्षं सेवते (Nir. २. २.) तद्वान् कक्षीवा- न्नाम ऋषिः १८. ३. १५.

अष्ठीवान्· ४५० अष्ठीवान् ?—cp. अष्ठीवद्भ्याम् = अष्ठीवत् ऽभ्याम् २. ३३. ५.

अष्ठीवंता प्रज अष्ठीवन्तौ—knees ९. ४. १२.

अप्रजस्ताम्—want of progeny ९. २. ३.

अस्वकता अस्वगता—अस्वगता परिह्रुता (she is) homelessness, when hidden; १२ ५. ४०; cp. अप्रजस्तामस्वगतामवर्तिम् want of progeny, homelessness, ruin ९. २. ३.

W. asvagátā. Note confusion between *g* and *k*; perhaps the real reading is–k–.

पुरुता ?—

४५५ करता ?—

जनता जनताः—एकशतं ता जनताः = those hundred and one fellows ५. १८. १२.

देवता—४. १. ५.

द्वयाविनम् ?—cp. :—

द्वयाविनः—दहन्नपं द्वयाविनः = १. २८. १. द्वयं वाचिकं क्रौर्यं कायिकं हिंसनं च येषामस्तीति द्वयाविनः। यद्वा मायामयं सौम्यरूपं स्वाभाविकं हिंस्ररूपं च द्वयमेषामस्तीति द्वयाविनः; burning away deceivers.

विनंमामया उभयाविनम्—अदुष्टे देवाः पुत्रं सोमपा उभयाविनम् = have given thee a son, partaking of both; lit. "possessing what is of both" ५. २५. ९.

आमयाविनम् ?—

आमयावी ?—

मेखलावी ?—

These three are cited under vakārādau ca IV. 18, which prescribes separation of a taddhita beginning with v, as cases of irregular absence of separation.

मेधावी ?—cp. मेधाविनम् ६. १०८. ४.

ध्रुवम्—सर्वथा ७. ९७. १.

अयः—अयः अयाक्षीः √यज्; ध्रुवमयः = mayest thou go fixedly ७. ९७. १.

So MS, but we expect ध्रुवयः 5. 20.2, which is cited on CA. IV. 18

Ex. 465—
druváyaḥ 5. 20. 2 is cited under vakārādau ca IV. 18 as a case of irregular absence of avagraha and the same is expected here. Perhaps the ms. is wrong.

जिगीवान्—४. २२. ६.

जिगीवान्ददावा- वाश्च

ददावान्—having given ५. ११. १.

चिकित्वान्—understanding ५. १२. १.

विद्वान्—५. १२. ९.

Ex. 467—
vasau hrasvāt IV. 35 restricts separation to the cases, where vaṃs is preceded by a short vowel

॥ २३ ॥

217e समन्तः सर्वतो ऽ र्थेऽन्तोदात्तं नावगृह्यते ॥ ७६e ॥

समन्तम्　यथा वृक्षं लिबुजा समन्तं परिषस्वजे = as the creeper has *completely* embraced the tree ६. ८. १.

समन्तम्　इन्द्रस्य तत्र बाहू समन्तं परि दध्मः—in that case we put *completely* about us Indra's two arms ६. ९९. २, ३.

The comm. adds on sámantaḥ pūraṇe IV. 38:—
samantám sarvato'rthe'ntodāttam nāvagṛhyate । ādyudāttam avagṛhyate pūraṇārthae: puṣkaríṇīḥ sámantāḥ ।

217e ॥ आद्युदात्तमवगृह्यते पूरणार्थे ॥ ७६m ॥

समन्ताः　उप त्वा तिष्ठन्तु पुष्करिणीः समन्ताः—let full lotus-ponds approach thee; W *complete*; but W does not divide it in the Pada, while S does ४. ३४. ५.

sámantaḥ pūraṇe IV. 38 prescribes separation in sámanta, when it has the sense of completion. Ex. puṣkaríṇīḥ sámantāḥ 4. 34. 5.

217f ॥ समानमस्मिन्को देव इत्येतदेवावगृह्यते ॥ ७६n ॥

समानमस्मिन्को देवो ऽधि शिश्राय पूरुषे—what god attached conspiration (समानं वायुम्) to man here? १०. २. १३.

anatau visambhyām prāṇākhyā cet IV.39 prescribes separation of *vi* and *sam* from the root *an*, when the word formed, is a name of the breath.

नेंग　217f ॥ अतोऽन्यानि समानानि नेङ्गयेत्सर्वदा कविः ॥ ७६o ॥

[समानः　समानो मन्त्रः—be their counsel the same ६. ६४. २.

समानम्　समानं व्रतम्, समानं चेतः—the same ६. ६४. २.

समानम्　समानमस्तु वो मनः—-the same ६. ६४. ३.

समानम्　समानं हृदयं कृधि—६. १३९. ३.

समानम्　समानं योनिमनु सं चरेते—toward the same lair ८. ९. १२.

समानम्　समानं वृक्षं परि षस्वजाते—९. ९. २०.

समानम्　तद्वां वयो यमराज्ये समानम्—let that be your same age in Yama's realm १२. ३. १.

समानम्　समानं तन्तुमभि संवसानौ—clothing yourselves in the same web १२. ३. ५२.

समानम्　समानमग्निमिन्धते—१३. १. ४०.

समानम्　समानमर्थं परि यन्ति देवाः—the gods go about the same purpose १५. १७. ८.

समानम्　समानं योनिमनु संचरन्तम्—going about toward the same lair १८. ४. २८.

समानेन समानेन वो हविषा जुहोमि—६. ६४. २.

समाने समाने योनावध्यैरयन्त—२. १. ५.

समाने समाने योक्त्रे सह वो युनज्मि—३. ३०. ६.

समाने समाने योनौ सहशेय्याय—१८. १. ८.

समाना समाना हृदयानि वः—६. ६७. ३; समानान् ११. १. १२, २१; १५. ५. १–७; समानेभ्यः ८. २. २६; समानानाम् १६. ३. १, ४. १; १७. ५; समानी ३. ३०. ६; ६. ६४. २, ३; १२. ३. २२; समानीः १२. १. ९.]

217g || अघमावयम्; आवयमित्येतदेवावगृह्यते || ७६p ||

[अप्रजास्त्वं मार्तवत्समाद्रोदमघमावयम्—अघम् । आ ऽ वयम् childlessness, still-birth, also (ắt) crying, guilt, barrenness ? ८. ६. २६.]

āvayám (ā ◦va) is quoted under vakārādau ca IV.18, which separates a taddhita beginning with *v*.

217g || अतोऽन्यानि नावगृह्यन्ते || ७६q ||

आवयः—यस्त्वमात्मानमावयः—आवयः √वी; यस्त्वमात्मानमात्मीयस्वरूपं पत्रादिकम् आवयः पुरुषेण भक्षितमकरोः; thou that didst consume thyself ६. १६. २.

217h || अभिधावाम्याशाम् आशिष्येतदेवावगृह्यते || ७६r ||

आशाम्— यत्संगरमभिधावाम्याशाम्—आ ऽ शाम् अभिलाषम्; If I run against a promise, an *expectation*. ६. ११९. ३.

āśā́ diśi IV. 72 negatives separation in āśā́, when it means region; 6. 119. 3 is cited as a counter-example under it.

आद्युदात्तादिगर्थे

217h || अतोऽन्यान्याद्युदात्ता(नि)दिगर्थे नेङ्गयेदसौ || ७६s ||

[आशाम्—आशामाशां वि द्योततम्—आशाम् ऽ आशाम् to every region ४. १५. ८.

आशाः विश्वा आशा व्यानशे—permeated all regions ५. ७. ९; ६. ६२. २; ७. ९. २; ९. २. २१; १०. ५. २९, ८. ३६; ११. ६. ६.

आशाभ्यः आशाभ्यस्तं निर्भजामः—from the regions we disportion him १०. ५. २९.

आशानाम् आशानामाशापालेभ्यश्चतुर्भ्यः—to the four region-guardians of the regions १. ३१. १, २, ३.

|| उतोत्तरस्मादिति च इत्येतदेवावगृह्यते || ७६t ||

४७५ उत्तरस्मात् — बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः— उत। उत्ऽतरस्मात्। उत्तरस्मात् ऊर्ध्वात् लोकात्। अधरात् अधस्तनात् लोकात् = let Bṛ́haspáti protect us round about, from behind, also from above, from below, against the malignant one ७. ९१. १.

॥ उत्तरस्यां दिश्युत्तरं धेहि पार्श्वं सिलांजालास्युत्तरा उत्तरादुत्तरो हँस्युत्तरस्मिन्समुद्रे पूर्वस्मादुत्तरं समुद्रम् ॥ ७६५ ॥

[अनवग्रहस्थलानि—]

४७६ उत्तरस्यां दिश्युत्तरं धेहि पार्श्वम्—उत्तरस्याम्; उत्तरम्; उत्तरस्याम् उदीच्यां दिशि। उत्तरम् उत्तरपार्श्वसंबन्धि; in the northern quarter set his other side ४. १४. ८.

सिलां ४७७ उत्तरा — अलसालासि पूर्वा सिलाञ्जालास्युत्तरा—उत्तरा अपरा पश्चाद् उपादीयमाना; Alasālā́ art thou first, Silā́ñjālā art thou after ६. १६. ४.

४७८ उत्तरात् — अनमित्रं नो अधरादनमित्रं न उत्तरात्—उत्तरात् उत्तरस्याः दिशः; freedom from enemies for us below, freedom from enemies for us above ६. ४०. ३.

४७९ उत्तरः — पिता त्वष्टुर्य उत्तरः—उत्तरः उत्कृष्टतरः; who (was) the superior father of Tváṣṭar ११. ८. १८.

हं ४८० उत्तरस्मिन् — पूर्वस्माद्धंस्युत्तरस्मिन्त्समुद्रे—हंसि। उत्तर-; पूर्वस्मात् पुरोवर्तिनः समुद्रात् उत्तरस्मिन् उत्तरदिग्वर्तिनि समुद्रे हंसि क्षणादेव गच्छसि; from the eastern thou smitest in the northern ocean ११. २. २५.

४८१ उत्तरम्— — स सद्य एति पूर्वस्मादुत्तरं समुद्रम्—उत्तरम् उत्तरदिगवस्थितम्; he goes at once from the eastern to the northern ocean ११. ५. ६.

अतोऽन्यान्यवगृह्यन्ते :—

[उत्तरा— — उत्तराहमुत्तर उत्तरेदुत्तराभ्यः—उत्ऽतरा, उत्ऽतरे; उत्ऽतराभ्यः; superior (am) I, o superior one; superior, indeed, to them, that are superior ३. १८. ४.

उत्तरा— — केन द्यौरुत्तरा हिता—उत्ऽतरा; by whom the sky is set above १०. २. २४, २५

उत्तरम्— प्राशि मामुत्तरं कृधि—उत्ऽतरम्; make me superior in the dispute २. २७. ७.

उत्तरम्— सहो बिभर्षि सहभूत उत्तरम्—thou bearest superior power, o associate ४. ३१. ६.

उत्तरम्— तद्युज उत्तरम्—तद्। युजे superior to his fellow ६. ५४. १.

उत्तरम्— कृणुतं युज उत्तरम्—make ye him superior to his fellow ६. ५४. २.

उत्तरम्— यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थम्—who established the upper station ७. २६. १.

उत्तरम्— उत्तरं द्विषतः—superior to my hater १०. ६. ३१.

उत्तरम्— कस्मिन्नङ्गे तिष्ठत्युत्तरं दिवः—in what member is situated what is beyond the sky ? १. ७. ३३.

उत्तरम् व्रतं धारयन्त्युत्तरम्—maintains the higher vow १०. ७. ११.

उत्तरम् देवेभ्य उत्तरं स्तृणामि—higher one, I strew for the gods १८. ४. ५१.

उत्तरौ अष्ठीवन्तावुत्तरौ पूरुषस्य—puruṣa's two knee-joints above १०. २. २.

उत्तरा आ घा ता गच्छानुत्तरा युगानि—verily, there shall come those later ages १८. १. ११.]

उत्तरान्या दिशा।

217j ॥ आयन्नित्यन्तोदात्तं यत्र दृश्येत नामवत्।

आयन्न च आकारेणावगृह्णीयादायन्न चन्द्रमः ॥ ७६v ॥

आयन्न चन्द्रमाः [आयन् भागं देवेभ्यो वि दधास्यायन्न चन्द्रमस्तिरसे दीर्घमायुः —आऽयन् √इ १४. १. २४.] RV. X. 85. 19 candrámāḥ.

आयदेव ४८२ आयत् धेनुरनड्वान्वयोवय आयदेव पौरुषेयमप मृत्युं नुदन्तु —आ ऽ यत् √इ; milch-cow, draft-ox, each coming (āyát) vigor, let them thrust away the death, that comes from men १२. ३. ४९.

४८३ आयतः आगच्छत आगतस्य नाम गृह्णाम्यायतः—आ ऽ यतः √इ; ६. ८२. १.

Read तन्नाव= तत्+नाव— 217j ॥ आख्यातमाद्युदात्तमनुदात्तं वा यदा भवेत्तं नावगृह्णीयात् ॥ ७६w ॥

आयनेकाक्षरम् ४८४ आयन् — त्रयः सुपर्णास्त्रिवृता यदायन्नेकाक्षरमभिसंभूय शक्राः— आयन् √इ; when the three eagles went (áyan) with the triple one ५. २८. ८.

४८५ आयन् — सप्ताज्यानि परि भूतमायन्ताः संप्तगृध्रा इति शुश्रुमा वयम्—आयन् √इ; seven sacrificial butters went about (āyan) the existent thing ८. ९. १८.

॥ २४ ॥

॥ अकारान्मानशब्देऽपि परतो नावगृह्यते ।
यजमानः पवमानो वर्धमानो निदर्शनम् ॥ ७६x ॥

४८६ [यजमानः—१५. २. २.
४८७ पवमानः—१५. २. १.
४८८ वर्धमानः—७. ५३. २.]

नें, तुं — ॥ स्वरात्कशब्दे नेङ्गयेत्तुण्डिकः शिपवित्नुकाः ।
छायकादुत नग्नकाच्छकाद्विद्यादत्र निदर्शनम् ॥ ७६y ॥

ké vyañjanāt IV. 25; -ká is separated after a consonant. Ex. avat • kám 2.3.1; ejat •káḥ 5.23.7

४८९ तुण्डिकः—snouted ८. ६. ५.
४९० शिपवित्नुकाः—एजत्काः शिपवित्नुकाः = एजत्ऽकाः । शिपवित्नुकाः = the stirrers, the Śipavitnukás ५. २३. ७.

tuṇḍikaḥ, śipa- are cited as counter-ex. under ké vyañjanāt IV.25.

४९१ छायकादुत नग्नकात्—from the shady, from the naked ८. ६. २१.
४९२ शकात् ?—cp. शकेव = शकाऽइव = मक्षिका इव; like dung ३. १४. ४; or more appropriately छुबुकात् = from chin २. ३३. १.

Read उदिना — 217m ॥ अनुदितामुदिता ससमुंचे उद्यमानमुदिन प्रसारिणा; वदिः ॥ ७६z ॥

४९३ [अनुदिताम् — यो वाचमनुदितां चिकेत—अनुदिताम् = अन् + वद् + त and not अन् + उद् + √ इ + त; unspoken ५. १. २.

४९४ उदिता — इमानि त उदिता शंतमानि—these thy most wealful utterances ७. ६८. २.

४९५ ससमुंचे ?

४९६ उद्यमानम् — यदश्रवन्पशव उद्यमानम्—what the cattle heard uttered ७. ६६. १.]

Read वव्रत्रन्नभ्यस्तास्यैव नोप

217n ॥ अतिष्ठिपमतित्रसन्नपपुषोऽपवृक्तमद्यस्थात्रस्यावि नोपसर्गः ॥ ७६ã ॥

४६७ [अतिष्ठिपम् — स्थाम्न्यश्वाँ अतिष्ठिपम्—√ स्था; I have made the horses stand in their station ६. ७७. १.

४६८ अतित्रसन् — सर्वे देवा अतित्रसन्—have alarmed ६. ७७. १.

४६६ अपपुषः — यथोदकमपपुषोऽपशुष्यत्यास्यम्—अप० √ पा; as the mouth of one, who has not drunk water, dries away ६. १३९. ४.

Read अवद्यंवदि ५०० अववृत्रन् — त आववृत्रन्त्सदनादृतस्य—√ वृत्; they have come hither ६. २२. १.]

217o ॥ अवद्यं वदिप्रतिषेधोऽनुद्यम् ॥ ७६ī ॥

५०१ [अवद्यम् — अवद्यं च मलं च यत्—अवद्यम्=अनुद्यम्; reproach and what is foul ७. ८९. ३; हित्वावद्यम्= abandoning what is reproachful १८. ३. ५८.]

217p ॥ विदथं, विदेः, विदनं; नोपसर्गः ॥ ७६ū ॥

५०२ [विदथम् — विदथमा वदासि—विदथम्=विदनम् or वेदनम्= thou shalt speak to the council ८. १. ६.

विदथम् — सुवीरासो विदथमा वदेम=may we, rich in heroes, address the council १२. २. २२, ३०.

विदथम् — त्वं विदथमा वदासि—thou shalt speak unto the council १४. १. २०, २१.

विदथम् — विदथं स्वर्विदम्—the heaven-gaining council १७. १. १५.]

217q ॥ विदेरेव :—

॥ सहसा विदानो लोगं विदाने विद्युमे विद्युतं; नोपसर्गः ॥ ७६ṝ ॥

५०३ [विदानः — वृषेव यूथे सहसा विदानः √विद्; found suddenly like a bull in a herd ५. २०. ३.

लोगं ५०४ विदाने — आ सीदतं स्वमु लोकं विदाने=sit ye (each) on thine own place, knowing (it) १८. ३. ३८.

५०५ विद्युः — विद्युर्मे अस्य देवाः=may the gods know me as such ७. ८९. २; १०. ५. ४७.

५०६ विद्युतम्? but cp. :—

विचं मे अस्य रोदसी=know me as such, o firmaments 18. 4. 89:

तस्य वित्तम्=know ye that 4. 28. 1.]

217q ॥ वित्वा विदेष्ट विदा विताम् ॥ ७६१ ॥

५०७ [वित्वा — गातुं वित्वा—having found the way ७. ९७. ७.

५०८ विदेष्ट — इयमग्ने नारी पतिं विदेष्ट—may this woman, o Agni, find a husband २. ३६. ३.

५०९ विद — विद लोकमत्र—ye know (his) world here ६. १२३. २.

५१० अविता? but cp. :—

ब्रह्मणा वित्ता=acquired by bráhman १२. ५. १.]

217r ॥ अपस्पृधेथामानृचुरानशाना । आजिमाशुरायोराद्यसनाद्यमिति धात्वादि दीर्घोपधम् । नोपसर्गः ॥ ७६१ ॥

५११ [अपस्पृधेथाम् — इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथाम्—स्पृध्; o Viṣṇu, Indra also, what ye fought ७. ४४. १.

५१२ आनृचुः — यस्यां पूर्वे भूतकृत ऋषयो गा उदानृचुः—अर्च्; on whom the former beeing-making seers sang out the kine १२. १. ३९.

५१३ आनशानाः — यत्र देवा अमृतमानशानाः—√अश्; where the gods, having attained immortality २. १. ५.

५१४ आजिम् — आजिं जय—√अज्; आजिं युद्धम् win the race ६. ९२. २.

आंशुः ५१५ आशुः — आशुः काष्ठामिव—√अश्; अश्वनामैतत्; as a swift (steed), a race-course २. १४. ६.

५१६ आयोः — आयोर्ह स्कम्भ उपमस्य नीडे—in the nest of the nearest community (āyú √इ or अय्?) [stood] the pillar ५. १. ६

सनाद्यम् ५१७ आद्यम्; अनाद्यम् — यदाद्यं १ यदनाद्यम्—√अद्; आद्यम् अदनीयम्। अनाद्यम् अभक्षणीयम्; what should be eaten, what should not be eaten ८. २. १९.]

217s ॥ अचिक्रदत्कनिक्रदच्छाशदानः शाशाद्यमानः शशयुः शिश्रियाणो दविद्युतत्तरीतृतं करीकृशमं विद्युषीर्जिज्यासवः । सरीसृपं वरीवृजं मरीमृशमविद्युतादित्यभ्यस्ता धातवो नो समासः ॥ ७६० ॥

५१८ अचिक्रदत् — अचिक्रदत्स्वपा इह भुवत्—क्रन्द्; अचिक्रदत् आह्वयति; he hath shouted; may he be protector of his own here ३. ३. १.

५१९ कनिक्रदत् — अश्वः कनिक्रदद्यथा—√क्रन्द्; भृशं हेशाशब्दं कुर्वन्; like loud-neighing horse २. ३०. ५.

५२० "शाशदानः शाशाद्यमानः" :—

५२१ ब्रह्मणा शाशदानः — √शद्; अत्यर्थं तीक्ष्णः; "शाशदानः शाशाद्यमानः" (Nir. 6. 16.) quoted in SRV. 1. 123. 10, 124. 6; prevailing by (my) worship १. १०. १.

५२२ शशयुः — नीचायच्छशयुर्मृगः—√शी; शयनशीलो दुष्टो मृगः downward go (ayat) the lurking (śaśayú) beast ४. ३. ६.

५२३ शिश्रियाणः — मा नि पप्तं भुवने शिश्रियाणः—√श्रि; let me not fall down (when) supported on creation १२. १. ३१.

दविद्युतत् — नाभा पृथिव्यां निहितो दविद्युतत्—√ द्युत्; अत्यर्थं दीप्यमानः; set down on earth in the navel, brightly shining ७. ६१. १.

तरीतृतम् — तरीतृतम् or तरीतृतन् ? but cp. :—
सहोर्जा तरित्रतः RV. IV. 40. 3.

करीकृशम् ? but cp. :—
करिक्रतम् in दर्विं करिक्रतं श्वित्रम् = the whitish (snake) that makes a great hood (dárvi) १०. ४. १३.

विद्युषीः ?—

जिज्यासवः ? but cp. :—
अप जिज्यासतो वधम्— √ ज्या; वयोहानिं मरणं कर्तुमिच्छतः; off the weapon of him that would scathe १. २१. ४.

सरीसृपम् — इडायास्पदं घृतवत्सरीसृपम्—सृ = सृप्; अत्यर्थं सर्पत्; the track of Íḍā full of ghee, greatly trickling ३. १०. ६.

वरींवृजम् ?

५३० मरीमृशम् — जम्भयन्तं मरीमृशम्—मृश; पुनः पुनः मृशन्तम्; grinding up, much-handling one ८. ६. १७.

अदिद्युतत् — shone brightly in his impelling ७. १४. २.

|| २५ ||

218 || देवताद्वन्द्वे । दीर्घाद्भिर्भ्याभ्यःसु || २=७७ ||

devatādvandve ca IV.49 negatives separation in a copulative compound made up of the names of divinities.
bhirbhyāmbhyassu IV.31 prescribes separation of bhiḥ etc.
na dīrghāt IV. 33 negatives separation after a long vowel.

इंद्रा। इन्द्रासोमा—८. ४. १.

इंद्रा। इन्द्रावरुणा—७. ५८. १.

मित्रावरुणौ—४. २९. ६.

५३५ शिवाभिः—with propitious things २. २९. ६.

हस्ताभ्याम्—३. ११. ८.

गोभ्यः—१. ३१. ४.

ताभ्यः—२. २. ४.

218b || सौ च || ७७b ||

sau ca IV.32 prescribes separation.

स्वा ? सौ

सुवृजनासु विक्षु—in regions, having good abodes; १८. १. ४६.

218b || सकारे विनतेऽन्यतो ऽपि अग्निष्वत्र निदर्शनम् || ७७c ||

vināme ca IV. 34 negatives separation, where conversion into a lingual takes place.

५४० अग्निषु—१५. १२ १.

219 || समस्तमेकाचरं[2] वृद्ध्या यद्भवेद्विकृतं पदम् || ३=७८ ||
स्वरान्तं नावगृह्णीयाच्छाकल्यस्य तथा मतम् ||

Read स्वरान्तन्ना-

vṛddhenaikākṣareṇa svarāntena IV.56 negatives division; ex. as marked here.

तस्योदाहरणानि :—

सापत्नः—सपत्नः सापत्नः द्वेष्यः द्वेष्टा च । सपत्नीव सपत्न इति इवार्थे अकारप्रत्ययान्तो निपातितः; that is rival's २. ७. २.

सौमनस्यम् ?—cp. सौमनसम्=well-willing १३. १. १९.

सौभगम्—सौभगं सौभाग्यम्; good fortune २. ३६. १.

सौभाग्यं — सौभाग्यम्—१४. १. ४२.

त्वनानेड्गम् ५४५ सौधन्वनाः—सुधन्वन आङ्गिरसस्य पुत्राः। "सुधन्वन आङ्गिरसस्य त्रयः पुत्रा बभूवुः। ऋभुर्विभ्वा वाज इति । प्रथमोत्तमाभ्यां बहुवन्निगमा भवन्ति न मध्यमेन" (Nir. 11. 16) ६. ४७. ३.

1. All mss. read देवता—सु as one sūtra, without putting any fullstop; R –भिर्भ्यां–; Vr द्वेदेदीर्घा; M. दीर्घाद्भिर्भ्यां- Al भिर्भ्यांभ्यसु. 2. J समस्तसमेकाक्षरं वृध्या.

त्रैष्टुभम्—the Triṣṭubh verse ९. १०. १.

त्रैककुदम्—यदाञ्जन त्रैककुदम् = त्रिककुन्नाम पर्वतः तत्संबन्धि आञ्जनम्; the ointment that is of the three-peaked (mountain) ४. ९. ९.

त्रैहायणात्—since a three years' period १०. ५. २२.

जास्पत्यम्—house-headship ७. ७३. १०.

jāspatyám IV. 64 negatives division; straiṣūyam nārṣadéna; duṣṭáram traíṣṭubham traíhāyaṇāj jāspatyám IV.83 prescribes restoration.

५५० तैमातम्? cp. :—

तैमातस्य = of the Timātan ५. १३. ६.

वैरूपम्—वैरूपं साम १५. ४. ३.

वैमनस्यम्—division of minds, mindlessness ५. २१. १.

वैकंक — वैकङ्कतेन—वैकङ्कतेनेध्मेन = with fuel of Vikaṅkata = flacourtia sapida, a thorny plant ५. ८. १.

वैशालेयः—descendant of Viśāla ८. १०. २९.

५५५ नौधसम्—descendant of Nodhas १५. २. ४.

प्राह्लादिः—son of Prahrāda ८. १०. २२.

काबेरकौऽघोक्—काबेरकः। अघोक्; son of Kubera ८. १०. २८.

नैदाघम्—नैदाघं नाम ऋतुम्; the season *torrid* by name ९. ५. ३१.

र्णान्तं Read नत्र

220 ॥ एकाक्षरमवर्णान्तं[1] यद्भवेन्नय उत्तरम् ॥ ४=७९ ॥
तत्पदं नावगृह्णीयादप्रयावादिवर्जितम् ॥

avarṇāntenaikākṣareṇa pratiṣiddhenā-prayāvādivarjam IV. 56 negatives separation; the verse is cited under IV.56 by the comm.

तस्योदाहरणानि :—

असंबन्धुः—not of kin ६. १५. २.

५६० असंपर्ण्यै? cp :—

असंपत्नः—१. १९. ४.

असंजाताः?

असंजाता?

अनास्रावं — अनास्रावम्—आस्रवन्तीति आस्रावाः अतीसारादयः। तेषां निवर्तकम्; free from flux? २. ३. २.

अनाधृष्यः—unassailable ७. ८४. १.

अनाजानंननावया ५६५ अनाजानन्—not acknowledging ६. ११९. ३.

अनावयाः — स्त्रीषु चासदनावयाः—अनावयाः अनागच्छन्। वेतेर्गत्यर्थाद् असुन्। लिङ्गव्यत्ययः। यद्वा आवयतिः अस्तिकर्मा। आङ्पूर्वाद् वेतेर्भक्षणार्थाद् असुन्। अभोक्ता

1. So is J, which generally observes doubling.

संभोगरहितः अनावयाः; and may be impotent toward women ७. ९०. ३.

आयतने अनायतने ? but cp. :—

अनायतनः—without support ११. ३. ४९.

रंभणे अनारम्भणे ? अनारम्भणे तमसि—in untenable darkness ८. ४. ३.

अनारंभेण ?

५७० आवयो अनावयो—आवयतिः अत्तिकर्मा। हे आवयो रोगनिवृत्त्यर्थम् अद्यमान सर्षप। अनावयो अभक्ष्यमाण ६. १६. १. C. and S.- ávayo ánāvayo

अनामनात् अनामनात्सं शीर्यन्ते—unexpectedly are they crushed √मन्; Ludwig "without becoming ill" १२. ४. ५.

अनाव्रस्कम् ? cp. :—

अनाव्रस्कः प्रजापतौ=he falls not under the wrath of Prajá-pati १२. ४. ४७.

व्याधं अनाव्याधाम्—impenetrable १४. १. ६४.

अनावृत्ताम्—unreturned १५. ६. ७.

अनादिष्टा ? cp. :—

५७५ अनादिष्टाम्=unindicated १५. ६. ६.

अनागमिष्यतः—१६. ६. १०.

अनागाः अनागाः—harmless ६. २७. २.

अनागारदितिरनागाः ? but cp. :—

मित्रो नो अत्रादितिरनागान्त्सविता देवो वरुणाय वोचत्=may Mitrá, may Áditi, may god Savitár declare us here guiltless to Váruṇa १८. १. ३६.

[अप्रयावादिवर्जितम् :—]

[वचसा मा जिन्वत्वप्रयावम्—अप्रऽयावम्; let it quicken me with splendour unremittingly ३. ५. १.

स्वे गये जागृह्यप्रयुच्छन्—अप्रऽयुच्छन्=watch unremitting over thine own household २. ६. ३; ६. ४. ३; ७. ९. २; १८. १. ३४.]

|| सारथिर्विथुरो व्यथिर्व्यचः स्वतो नकुलो नखं नपातमोपशः || ७९b ||

सारथिः ५८० [सारथिः—८. ८. २३.

विथुरः विथुरः—faltering १६. ६. ११.

C. vyathi vyathākāri

व्यथिः—व्यथाकारि ६. ३३. २.

व्यचः व्यचः—व्यापनम् इष्टफलप्रापणम्; expansion ६. ६१. १.

स्वतः ?

५८५ नकुलः—नास्य कुलमस्तीति नकुलः प्राणी ६. १३९. ५; ८. ७. २३.

नखम् ? cp. :—

नखान्—४. ३. ३.

नपातम् पितुर्नपातम्—नप्तारं पौत्रम्। अथवा नपातं न पातयितारं कुलस्य प्रवर्त्तकम्; grandson of (his) father १८. १. १.

ओपशः—women's head-dress १४. १. ८.]

॥ पनिष्पदा पनिष्पतं वनीव्रजताद्वरीवर्जयन्ती चराचरः खनित्रमाः कृत्रमः पूत्रिमम् ॥ ७९c ॥

[पनिष्पदा—much-quivering √स्पन्द् ५. ३०. १६.

५६० पनिष्पतम् ? cp. :—

पनिप्नतम्—शब्दायमानं स्तूयमानं वा; wonder-working ७. ३२. १.

वनीव्रजतात् ?

वरीवर्जयन्ती कर्णौ वरीवर्जयन्ती—twisting about (her) ears १२. ५. २२.

चराचरः—१४. १. ११.

खनित्रमाः खनित्रिमाः खनित्रिमा आपः—waters won by digging १. ६. ४.

कृत्रमः कृत्रिमः—१४. २. ६८.

५६६ पूत्रिमम्—पवनसाधनम् शुद्धिकरम्; purifying ६. १२४. ३.]

221 ॥ स्वरलिङ्गस्वरविभक्तिवचनविशेषेष्विति यावद्वा ॥ ५=८० ॥

वर्ण व्यत्ययछंद 222 ॥ शास्त्रे पुराणे कविभिर्दृष्टमेतत् वर्णलिङ्गस्वरविभक्तिवाक्यव्यत्ययश्छन्दसीति[2] ॥ ६=८१ ॥

223 ॥ वर्णलोपागमं[3]ह्रस्वदीर्घप्लुतात्मनेभाषा[4] परस्मैभाषा अपियन्ति[5] ॥ ७=८२ ॥

1. Vr –चर्णलि—; S स्वरितलिंगस्वरविभक्तिवचनविशेषेषु वर्णास्वरलिंगस्वरविभक्तिवाक्यव्य—. 2. M –व्यत्ययः श्छं–; Vr व्यत्यय छं–. 3. N –लोपागम–; Al वर्णलोपागम…आत्मानेभाषा—. 4. S, Vr आत्मनेविभाषा–; V –विभाषापरस्मैवि–. 5. All mss. repeat अपियंत्यपियंति and end there.

न तर्कबुद्धया न च शास्त्रदृष्ट्या
यथाम्नातमन्यथा नैव कुर्यात् ।
आम्नातं परिषत्तस्य शास्त्रं
दृष्टो विधिर्व्यत्ययः पूर्वशास्त्रे ॥ ८२b ॥

आम्नातव्यमनाम्नातं
प्रपाठेऽस्मिन् कचित् पदम् ।
छन्दसोऽपरिमेयत्वात्
परिषत्तस्य लक्षणं परिषत्तस्य लक्षणम् इति[1] ॥ ८२c ॥

॥ २५ ॥

॥ आथर्वणप्रातिशाख्ये तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ इति[3] प्रातिशाख्यं मूलसूत्रं समाप्तम् ॥

संवत् १६६८ वर्षे, द्वितीय आषाढ वदि ६, षष्ठी भृगुने वासरे ॥
लेखकपाठकयोः[4] शुभं भवतु ॥ राम ॥ राम ॥

---

1. At the end N has ॥ सूत्र ७ ॥ षण्डिका ११ ॥ इतिं श्री प्रातिशाख्ये तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥ इति प्रातिशाख्यमूलसूत्रं समाप्तम् ।.......॥; J runs :—आथर्वणे प्रातिशाख्यमूलसूत्रे तृतीयः प्रपाठकः । आथर्वणे संहितालक्षणग्रंथे प्रातिशाख्यमूलसूत्रं संपूर्णम् ।...॥; Al runs—अथर्ववेदप्रातिशाख्ये तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः । इति लघं प्रातिशाखं समाप्तः ॥; Vr ॥ ४ ॥ श्री अथर्ववेदे प्रातिशाख्ये तृतीयः प्रपाठकः ॥; V. has ॥ ४ ॥ छ ॥ श्रीः ॥ तृतीयः पादः ॥; M तृतीयः प्रपाठकः । प्रातिशाख्यमूलसूत्र समाप्तम् ॥ 2. Ms. प्रातिशाख्ये. 3. Ms. प्रातिशाख्यं मूत्रसूत्रं समाप्तम् ।. 4. Ms. —कयों शु—.

NOTES

NOTES

Om, its use and formation: Bloomfield, JAOS. 14. pp. cl-clii; Keith, AA. p. 221.

Brahmaveda: Bloomfield, The Atharvaveda, pp. 10, 30-32. Compare this invocation with 'oṃ athāṅgirasaḥ' of the Caturadhyāyikā (MS., W. JAOS. 10, pp. 156-158). See SPP's SM. which begins 'oṃ namo brahmavedāya. oṃ śaṃ no devīr abhiṣṭaye'. (Cp. GBr. 1.29; Pat. MBh. 1.1.L.4 etc.; Bloomfield, KauśS. XXXVII-VIII; Lanman, AV. CXVI).

namaskṛtya brahmaṇe: P. 2.3.15; Bhaṭṭoji, Kaustubha, p. 671.

brahmaṇe śaṃkarāya: to Bráhman, the beneficient;

bráhma: 'the religious expression and religious action as a whole', Bloomfield, The Atharvaveda, p. 30. śaṃkarāya = śāntāya: contrast with ghorāḥ (Aṅgirasaḥ of the CA.).

The word śaṃkara, as name of Rudra is not specified by Pat. (On p. 3.2.14). He cites 'śaṃkarā nāma parivrājikā'. Bhava and Śarva, as names of Rudra, are mentioned.

Śaṃkara as a name of Rudra occurs first in Śatarudriya (Bhandarkar, Vaiṣṇavism and Śaivism, p. 103) and Bhagavad Gītā, (10.23)=

'rudrāṇāṃ śaṃkaraś cāsmi'

śam...kṛṇotu: apparently a Vedic citation; untraced; note *u* and *kṛṇotu*.

vācā: together with (ordinary) speech; of course, Saṃskrit and not Prakrit.

gīḥ: gītiḥ, stutiḥ (Skanda on Nir. 6.24) 'brahmaṇyā vāk' (AA. 1.5.2) = 'vedasaṃbandhi vākyam' Sāyaṇa. Different interpretation: Keith, AA. p. 196.

prajñām...ādiśyād: May (He) assign to me discernment, bráhman, wisdom and penance. Cp. (AV. 11.5.24): vā́caṃ máno hṛ́dayaṃ bráhma medhā́m.

brahmā...kṛṇotu: May Brahmā make me celebrated. Cp. brahmā́ṇas te yaśásaḥ santu mā́nyé. VS. 272.

yaśasam = yaśasvinam: matvarthīyalopaḥ (MBh. III. 97. 5-6) i. e. yaśás (adj.), but yáśas (noun). Cp. note to APr. 31.

Better 'brahma yaśasaṃ mā' or 'brahmayaśasaṃ mā?

brahmayaśas = brahmasaṃbandhi yaśaḥ (tadvantam). Cp. Sāyaṇa on PBr. 15.5.26, with a different meaning.

Brahmā, the god, less plausible here.

1. Now, we shall teach the Pārṣada of the Pada—reading.

atha: VPr. 1. 16-19; athātaḥ already in AA. 1.4.2; 2.1.3, 7; 3.1.1,3,4 and Nir. 7.1. It is found in the beginning of Philosophic sūtras; each adhyāya of Suśruta begins with it. O. Strauss discusses it (Mīmāṃsā) in Sitzungsber. July 1932. 495-96.

nyāya; (ni + √i; nīyate asmin or asyām) = prakṛti = Pada text. Cp. RPr. 10.21-22: 610-611:—

śauddhākṣarāgamo'paiti nyāyaṃ yānty uttare trayaḥ. 'nyāyaṃ yānti prakṛtiṃ gachantītyarthaḥ' Uvaṭa.

'die Wörter nehmen ihre ursprüngliche gestalt wieder an' Müller. correct. 'folgen der Regel' Roth, Wörterbuch, may be accordingly corrected.

Nir. (1.13) nyāyavān = prakṛtimān (having a *kriyā*), and not 'regelmässig' (Roth, Nir.) or 'regular' as has been till now rendered. Nyāyavān (1.13) = prādeśikena vikāreṇānvitaḥ (1.14), where Durga explains 'kriyā pradeśākhyā'.

We note three stages in the development of the meaning of nyāya:—

(1) *a*. nyāya = prakṛti (nīyate asmin, asyāṃ vā; ni + √i) RPr; yāska and P. 3.3.122.

b. nyāya = Pada, Krama and Saṃhitā. See below 'ya ime trayo nyāyāḥ.'

(2) The Pada was turned into Saṃhitā (and vice versa) by means of Prātiśākhya rules. In course of time, the term nyāya was transferred from Pada to the rules, by which the Pada (prakṛti) was obtained. This

is reflected in RPr. 1.53: 54 :—

a nyāyair miśrān apavādān pratīyāt. 'nyāyā utsargā mahāviṣayā vidhayaḥ' Uvaṭa.

b nīyate anena. Commentators to P. 3.3.122.

c āraṇyako nyāyaḥ. Pat. on P. 4.2.129.

(3) Prātiśākhya was absorbed by grammar. 'sarvavedapāriṣadaṃ hīdaṃ śāstraṃ' (Pat.MBh. III. 146: 15.) It is not mentioned in the ṣaḍaṅgas (Nāgeśa on MBh. I. p. 1. l. 18; Caraṇavyūha. Ind. Stud. 3.259-261; Prapañcahṛdaya p. 21); nyāya, therefore, became synonym of grammar. This is reflected in :—

nyāyasaṃhitam = 'vyākaraṇasaṃdhimat padam'. Uvaṭa on VPr. 4.8.

nyāya = maxims; 7 times in MBh; Goldstücker. Pāṇini, pp. 108, 118; Kielhorn, Paribhāṣendu, p. IV.

adhyayana: reading (=padātmako vedaḥ : Caraṇavyūha, Ind. Stud. 3. pp. 254 ff.) of Pada, Krama and Saṃhitā (= varṇakrama: Viṣṇumitra on RPr. 1.8. with Müller; different interpretation of varṇakrama: W. on TPr. 24.6.)

vartayiṣyāmaḥ: 'vartayed bhāṣaṇārthe dvau vartane śapi vartate' Daiva. p. 98.

Pārṣadam: 'svacaraṇaparṣadyeva yaiḥ padāvagrahapragṛhyāpragṛhyakramasaṃhitāsvaralakṣ a ṇ a m ucyate tāni' Durga on Nir. 1.17: cp. Varmā, Critical Studies, pp. 12-16. pariṣad, Lüders, Sitzungsber. July, 1914, pp. 832-35 is different.

The APr. turns Saṃhitā into Pada, while RPr., TPr., VPr., CA. and RT. turn Pada into Saṃhitā. For the twofold development of the Prātiśākhya cp. Introduction, Section III. APr. is the only available work, representing Prātiśākhya A; hence its unique importance.

1b. It is argued—

Of the three wellknown nyāyas, which is the first?

ya ime: well known: Kielhorn, The M a u r y a passage in the MBh. Vienna Or. Jour. I, pp. 8-9; criticised by Bhandarkar, Ind. Ant. 1887 (May) pp. 156—158.

trayo nyāyāḥ: Pada, Krama and V a r ṇ a k r a m a (=Saṃhitā). Cp. RPr. 1.8:2 (with Müller); TPr. 24.6. (with W.)

It is doubtful whether the original APr. ever knew the three nyāyas.

He replies:

2. One should know the combined text out of the disjoined words.

Saṃhitā is based on the Pada, hence Pada is prakṛti, i.e. the basic reading: TPr. 5.2.; RT. 63; Keith, Veda of Black Yajus, p. xl. n. 5.

The question 'whether Saṃhitā is original or the Pada' has been long discussed by the natives. Yāska had no definite answer; hence the ambiguous use of 'padaprakṛtiḥ saṃhitā' (1.17). For the double interpretation of the passage cp. Durga; also 'padānāṃ saṃhitā yoniḥ saṃhitā vā padāśrayā'

Vākyapadīya 2.59-60.

The facts of the problem are:—

(1) Saṃhitā is original and older; a little later, the Pada was composed as a kind of comment on the Saṃhitā; the rules, according to which this was done, were summarised in certain manuals, called Prātiśākhya A. The class is represented by APr.

(2) The Pada was then turned into Saṃhitā; the rules according to which this was done were summarised in certain manuals, called Prātiśākhya B. This class is represented by RPr., TPr., VPr., CA., and RT.

Pratiśākhya A. was superseded by Prātiśākhya B. With the supersedence of A. by B. the implications of the problem were forgotten; hence this ambiguity of statement even in Yāska.

Saṃhitā older, Pada younger. Pat. MBh. III. p. 85: 4 ff; Oldenberg, Hymnen des Veda, p. 382.

2b. As a cloth is woven of threads and a palace is built of wood, stone, and earth, similarly rules of combination are taught for joining the disjoined words.

The teacher, with a view to prosperity, has taught the word nyāya in the middle.

It is noteworthy that the rules of Prāt. A. were nomenclatory and not prescriptive. Its sole function was to dissolve Saṃhitā into the Pada; it had little to do with saṃdhi. Prāt. B. was, as a rule, prescriptive; it laid down rules for joining the disjoined words. In the available Prātiśākhyas we find a mixture of both types. APr. contains certain rules that can operate only on the Saṃhitā, while other Prātiśākhyas have certain rules that can only apply to the Pada.

2b reflects in it this stage of mixture. The discussion of saṃdhiśāstras is beyond the scope of the original APr.

māṅgalikaḥ: maṅgalaprayojanaḥ, Pat. on P. 1.3.1.

madhye: has placed the word *atha* in the beginning; a peculiar way of saying the same thing.

Now, what is the purpose of the prescriptions regarding disjoined words (or prescriptions meant for evolving the disjoined text)?

Surely it has been taught:

3. Rules relating to (complete) words, apply to those that are correlated.

padavidhiḥ: prescriptions meant for Pada formation or Saṃhitā formation. 'samarthaḥ padavidhiḥ' equates with P. 2.1.1, which is an adhikāra, covering rules concerned with compounds. It has little to do with saṃdhi rules. The citation, if it be from P., is

out of place here. The citation of the rule here is in connection with avagraha and accentuation to be taught in the following rules.

iti : Kielhorn, Ind. Ant. 16.p.179; Bühler, WZKM. 1887. 13-20; F. Knauer, Festgruss an Böhtlingk 62-67.

The construction is clumsy; there is no coherency between the question and the answer. Perhaps some lines have dropped out.

3b. Here also he will teach :—

The division of the padas is for the sake of gaining knowledge of the beginnings, words, accent and (thereby) the meaning of the stanzas uttered by the sages.

This is no answer to the question put above. The citation does not occur in the APr.

vakṣyati : he will teach (further on): Kielhorn, Ind. Ant. 1876, p. 250. In Buddhist works 'ihāpi vakṣyati' may mean 'here also he says' (Lüders, mündlich).

Parallel CA. makes better sense.

The passage seems an intrusion from the margin.

3c. Hence these (grammatical) rules should be studied first for the sake of competent knowledge, and for the fixture of the sacred text; because readings differ in different schools and the same word is variously accented and formed.

idaṃ śāstraṃ vyā° : Prātiśākhya grammar: Goldstücker, Academy 1, p. 270; W. CA. p. 249.

purastāt (1) first: 'saṃskārottarakālaṃ brāhmaṇā vyākaraṇaṃ smādhīyate' (MBh. I, p. 5: 6-10).

(2) primarily: 'pradhānaṃ ca ṣaṭsv aṅgeṣu vyākaraṇam' (MBh. 1. p. 1: 18); also Kathāsarit. 1.6; 'mukhaṃ vyākaraṇaṃ smṛtam' PŚ. 1.42. The same is claimed for Nir. by Durga in his introductory remarks.

The proper answer to the above question is :—

āmnāyadārḍhyārtham : cp. CA. 4. 108 and Pat. 'rakṣohāgamá laghvasaṃdehāḥ' (MBh. 1. p. 1: 13).

The original reading of the MS. is 'caraṇaśākhāntareṣu'; caraṇa has been scored.

caraṇa:—'caraṇaśabdena śākhādhyāyino gṛhyante' Kaiyaṭa on P. 4.1.63; caraṇa and śākhā: Müller, Anc. Skt. Lit. pp. 125-129; 377-378. Author's Intr. to RT. p. 6. n. l.

nigada : Cp. note to 123c.

svarānyatvāt: svara=accent, varṇa=word-formation. Cp. 'svarasaṃskārayoś chandasi niyamaḥ' VPr. 1.1. svara+saṃskāra, a pair. Nir. 1.13,14; 2.1. saṃskāra=varṇa: 'mantro hīnaḥ svarato varṇato vā' (PŚ. 52)=duṣṭaḥ śabdaḥ (Pat. MBh. I. p. 2). See Thieme, ZII 8, p. 23: APr. 222-223 perhaps with a different meaning. In Skt. accent has a grammatical and logical function: Reuter, KZ. 31, pp. 170 ff.

3d. Now, what are the objects of the Prātiśākhya? He will teach :—

Limitation, exception, similarity in respect of sense and sound, suffering, rules (for the Pada); these are the five objects.

The specification of five objects implies that the objects are only five.

Quotation untraced. Five objects: 'rakṣohāgama etc., MBh. I, p. 1:13.

3e. Now, what is limitation? Where such and such words followed by such and such, are such, and not otherwise. For example; in 'prá vidvā́n' alone, separation by vigraha is made between prá and vidvā́n; compound elsewhere. For what reason? Because of the correlation of prá with √cyu.

In 2, ā́bhagam is a compound; (Reuter, KZ. 31, p. 506; Wa. II, 1, 119b. p. 312). Separation by vigraha elsewhere: For what reason? 'in every action'.

In 3, adhi is compounded with śrita; separation by vigraha elsewhere. Why? Because there, it only sets forth the object.

For 2, cp. 18.1.23 under 113. For 3 see 1.32.4 under 58.

ca : eva (avadhāraṇārthaś cakāraḥ) Pat. MBh. I. pp. 381, 392, 406, (on 2.1.72) 474 (on 2.4.9.); also on 6.1.90: 'kimarthaś cakāraḥ—āṭo'ci vṛddhir eva yathā syāt...'

3f. Now, exception. Where, in virtue of these rules (of Pada) words are differently read. In 4, exception is made to 'on the second syllable' and the first is accented.

The quoted rule untraced.

velā=time, limit, syllable. an unusual term

For ādyudātta cp. W. 645, M. p. 99; P. 6.1.189.

In 5 exception is made to 'on the final syllable' and the first is accented.

The citation untraced. Determinatives, as a rule, accent the last member and prevailingly on the final syllable (as aghārín), but the privative particle, when compounded with a participle, is nearly always accented, e.g. ákṛta. W. 1284 a, b; M. pp. 93, 94.

3g. Now, ābādha :—

Where the combination is alike in respect of a particular word and sense. Examples 6—10 have the suffix *a*, with an object as upapada (to the root), and causing vṛddhi. He should believe that the same is here. The like is seen elsewhere from a word ending in a consonant, as in ex. 11.

For ābādha cp. 71, 73, 83, 116, 138 and 139.

ābādha : similarity arising from saṃdhi; a peculiar denotation, not met with elsewhere. Cp. velā= syllable. P. 8.1.10 uses ābādha in the sense of distress.

upapada : a word quoted in the locative case in the chapter, (P.) concerned with the primary suffixes. Different meaning in VPr. 6.23.

vṛddhimān : The suffix *aṇ* (P. 3.2.1) causes vṛddhi, but annāda is not formed with it, and there is no vṛddhi here. (Cp. note to 157). The word is formed instead with *ac*; cp. P. 3.2.68, (plus 63,67) 69; Thieme, Pāṇini and the Veda, pp. 34-36. The correct reading probably is 'so'yam iti na manyeta'

i.e. he should not believe that *annāda* is formed with that (i.e. *aṇ*). But cp. Bhaṭṭoji, Kaustubha (on P. 3.2.68), where he forms annāda in loka with *aṇ*, but in Veda with *ac* (P. 3.1. 134).

akāra: ac; 'upeyapratipattyarthā upāyā avyavasthitāḥ' Kaustubha, p. 6.

Also in another school. In ex. 12 tán naḥ; (tát, masc. nom. sing.) ends in *a*; in neut. it ends in *t*, in the school of Śaunaka.

A unique statement, definitely establishing the difference between the two schools of the AV. The anusvāra of táṃ naḥ is analysed as tám by that school, to which the APr. belongs, (Cp. 140c), while the Śaunakas are said to analyse the same as tát naḥ. This establishes that there is difference between APrŚ and the Śaunakas. Cp. also the direct conflict between CA.2.65 and APr. 148. All the MSS. of SPP. read *tám* in the Pada, while those of Whitney have *tát*; this shows that the MSS. of two different schools have been mixed and confused. A similar confusion is noted in ex. 35, 36 (under APr. 14), where the APr. reads *riṣanti* for the AV. (*ṛṣánti* given by SPP. as variant from four MSS), while CA. 3.47 prescribes *uparṣánti* for the Śaunaka school; the latter being adopted by both Whitney and SPP.

3h. Now suffering: where, in virtue of these rules (relating to the Pada) words are limitedly read. In 13, the word jyéṣṭha is acute on the first syllable meaning 'the best'; on the final, in the sense of 'the eldest'. In 14 kṛ́ṣṇa, as name of a deer, is acute on the first syllable, on the final in the sense of 'colour'.

For 13 cp. Phiṭ. 1.23; for 14 see VPr. 2.25.

For development of various meanings: Lanman, Reflected meanings, a point in Semantics, Trans. of APA. 1894. pp. XI—XV.

3i. Rules concerning the Pada, now. The sacred text is learnt from rules regarding the Pada. He will teach: '*n* is substituted by Visarjanīya' (96), '*n* is substituted by *r*' (197). Also 'utāmúṃ dyā́m' which stands at the beginning of a gaṇa of so many words, that end in *m* and have *ū* as penultimate.

Cp. 72, with emendation of *u* into *ū*, both here as well as there. Correct mīyatām into iyatām.

On mukha cp. Thomas, JRAS. 1915, pp. 97—99.

4. Of bṛ́haspáti etc. two (syllables) are acute.

The parallel VPr. (2.47) registers twelve words beginning with bṛ́haspáti. The original APr. rule must have been like that; and the formation of bṛhaspatyādi gaṇa belongs to the second stage of the development of the Prātiśākhya rules. Cp. Notes on 207, 208, 210, 212, 213 and 214. Parallel P. (6.2.140) forms vanaspatyādi gaṇa; cp. d. below.

On bṛ́haspáti cp. Oldenberg, ZDMG. 49, 172; Oswald Richter IF. 9. pp. 220-221; on its double accent: Os. Richter IF. 9. pp. 216-217; Hirt, Der Indo-germanische Akzent, pp. 314-315; Bloomfield, JAOS. Oct. 1878, p. v. W. 1267d., M. 96; P. 6.2.140.

5. When followed by ājuṣe (agnīṣomā́ is accented on the final).

a Of the protracted, the three vowels from the beginning (are acute);

b in prátyáñcām the two last but one;

c tavai, on the final as well;

d (doubly accented are) nárāśáṃsaḥ and vánaspáti.

(1) The text is corrupt. ajuṣipare goes with 'yo agnīṣomāv ajuṣa ity antodāttaḥ', where rule 4 has been negatived and agnīṣomā accented on the final. We should expect 'ajusi-parāv iti kimartham iti' directly after ajuṣepare and the text should run :—

'ajuṣepare । ajuṣeparāv iti kimartham? yo agnīṣomā ...ityantodāttaḥ ॥.

(2) There is discordance in ajuṣipare, ajusi-parau and the passage 'ajuṣe...'. The correct reading should be 'ajuṣeparau' qualifying 'agnīṣomau'. The vārttika implies negation of the double accent in agnīṣomau; we should, therefore, have 'ajuṣe-parau na'.

a Reference obscure. VPr. 2.50 prescribes all-acuteness in ágnā3i, lā́jī3n and śā́cī3n (cp. Hirt, IF. 9. p.288, Richard Loewe, KZ. 1923, 199 seq.), but these do not occur in AV. The protraction prescribed by P. 8. 2. 82—86 can hardly be meant here. CA. 1.105 registers seven protractions and the first of the list is read in CA 1.96., meaning that in khaṇvakhā3i and khaimakhā3i (AV. 4.15.15) the *i* preceded by *ā*, is unaccented, which, in the light of the APr. rule, may possibly imply that in these two words, *i* alone is grave and the rest three syllables acute. But no MS. of the AV. is reported to offer such a variant and W. himself is non-committal on the point.

bhūyā 3 idā3m (9.6.18), sṛṣṭā3s tiryáñ (10.2.28), prā́śī3ḥ (11.3.26), prā́śī3ḥ (11.3.27), ā́sī3t and tā́3t (12.5.20) have no three syllables; babhūvā3m̐ (10.2.28), odanā3 (11.3.27), vaśéyā3m ávaśé3ti (12.4.42) are not reported, in the MSS, in the form, required by the APr. rule (cp. W. 78; Leumann, KZ. 31, p. 30).

b In prátyáñcā3m (11.3.26) all the MSS., except P and M, accent prátyáñcā3m (W. CA, 1.105), which is, accordingly, the best supported reading and expressly sanctioned by the APr. Lind. pratyáñcām may be accordingly corrected.

c Emend 'tavai ṣāntam ca' into 'tavai sāntam' (cerebralisation irregular) or 'tavai cāntaṃ ca;' although—'cāntaś ca' would better equate (in wording) with parallel P. 6.2.51 (cp. also P. 6.1.200).

The dative infinitive in *tavái* takes double accent, one on the root or on the prefixed preposition, and the other on the ending; Reuter, KZ. 31. p. 608: W. 872a 1085c; M. 105a, 103; Richard Loewe. KZ. 1923. 197-198. Cp. ápa-bhartavái 18.1.50.

d Cp. 4. Why vánaspáti should alone be mentioned separate, is not clear. Formation obscure: Macdonell, Skt. vānara und verwandtes, KZ. 34, pp. 293-294.; Wa. II. 1. 17b, p. 41.

(e) A word has one acute, one circumflex, the rest is grave. A vocative is governed by special accentual laws.

Parallels: RPr. 3.7 : 193; VPr. 2. 1-2; P. 6.1.158. For āmantritasvara cp. 18, 28b, and c.

Details: W. On the nature and designation of the Accent in Skt., Trans. Amer. Phil. Assoc. 1869-70; Reuter, Die altindische nominalcomposita, KZ. 31, pp. 166 ff.; Oldenberg, Die Hymnen des RV. I. p. 482ff.

6. An *ā*, situated in between two *a*-vowels (is separated by avagraha and is acute) on substitution of one for two; accentual distinction (between the three *a*-vowels fused into one) is imperceptible to all, on account of the discrimination being beyond comprehension. This *ā*, substituted for two, of which one is acute, becomes itself acute.

viśeṣa (in the rule), independent of 'svarakṛtaḥ' etc., signifies nothing; either it should be detached from the rule and construed with the latter, or the sentence should go with the rule. 'viśeṣaḥ atulyatvāt' may be an intrusion from the margin.

vijñāna.—discrimination. "jñāna—knowledge of facts, theoretical knowledge; vijñāna—knowledge of how to do something, practical or applied knowledge". (Edgerton, Festschrift Windisch p. 218) does not fit in here.

atulyatvāt: atulanīyatvāt, not to be weighed, beyond realisation.

The chief function of the rule is to define the separation of *ā* in the Pada, when it comes between two *a*-vowels; that it is acute on ekādeśa in the Saṃhitā is only ancillary. It may be suggestive that of all the available Prātiśākhyas, ours alone starts with avagraha as required by "yaiḥ padāvagrahapragṛhyā-pragṛhyakramasaṃhitāsvaralakṣaṇam ucyate tāni" (Durga on Nir. 1.17).

Parallels: RPr. 3.11:197; TPr. 10.12; VPr. 4.130; CA. 3.66; P. 8.2.5.

For the close relation between the phenomena of separation and accentuation cp. Weber, Ind. Stud. 13. pp. 68-69.

7. Also after a word ending in *a*-vowel.

After a word ending in *a*-vowel, the (following) *ā* is read as an independent word. For what reason? On account of the short (+ā) being changed into long.

avarṇṇāntāt: doubling not uniform.

padaṃ paṭhyate: on revision the scribe or the reader has crossed padaṃ in the ms.; but it may be well allowed to stand; cp. 8-9. The ms. wavers between paṭhyate and padyate (= jñāyate as a pada).

The rule defines the separation (as a pada) of *ā* in the Pada-text; that the ekādeśa is acute (in the Saṃhitā) is secondary.

8. Also before a word beginning with *i*.

Margin: The substitute for *ā* (grave), final of the preceding word and the *ā* (acute in the middle), before the initial *i* of the following word, becomes itself acute, on account of the combination being alike.

On account of the vowel-combination being similar; also between the initial *i* of the following, and the final *a* of the preceding, *ā* is read as an independent word. For what reason? On account of the vowel-combination being alike (cp. 7).

Discordance between margin and the text is clear. The rule emphasizes the independence of *ā* between *a* and *i*.

8b, An *ā*, forming an entire word, is first combined with the preceding vowel, but in a compound, it is first joined with the following one, this has been taught.

For the citation cp. CA. 3.38 with parallels in W's note. Rules 6-9, necessarily imply it.

9. Also before a word beginning with *e*.

Margin: The substitute *ā* for *a*, final of the preceding word, and *ā* (in the middle) becomes itself acute, before *e*.

Also between the two i.e. the final *a* of the preceding word, and the initial *e* of the following, *ā* is known as an independent word. For what reason? On account of the vowel-combination being alike (cp. 7).

The statement implies that *ā* is first joined with the preceding *a*, and then the resultant is combined with *e*.

The rule (like 7-8) defines *ā* as an independent word in the Pada; the prescription regarding the accent being only secondary. Had it been otherwise, the Prātiśākhya would have adopted 'ekādeśa udāttenodāttaḥ' one common rule for 6-9, as is found in other treatises. Cp. 6.

10. If a primary derivative is preceded by two prepositions, and if the one (immediately) preceding it, is separated from it by vigraha(?), disjoined from the word are such as are used without significance, or to set forth the object, or are connected with something else.

a We should expect avagrahaḥ for vigrahaḥ. Cp. su-matim etc., registered as examples, and "yadā bhaved udāttavat" (12c), i.e. accented and therefore compounded. But 'avagrahaḥ' does not scan.

b In 18-20 the comm. implies ádhi । pra-jā́patiḥ; such a division is wrong, cp. CA. 4.10; VPr. 5.7. For other blunders cp. 12c, 132, and 133a.

c The rule concerns cases of preposition plus preposition—compounded with the primary derivative, *e.g.* prá sumatím, and enjoins, that in such cases, the first preposition is separated by vigraha, from the rest.

d *anarthaka*=adhiparī anarthakau P. 1.4.93; (also 88) Vākyapadīya 2.191-192. Ex. 17,20,24-28, 37-50.

karmapravacanīya : P. 1.4.83-98 ; Vākyapadīya 2.201-202. Ex. (P. 1.4. 84, 90) 19, 30-37 ; (P. 1.4.89) 14 ; (P. 1.4.95) 52, 54.

vyūḍha=anyayuktaḥ : ex. 1-8, 9,12,13,15,16,18, 21-23, 29. (Ex. 10,11 doubtful).

Detailed tabulation : W. on CA. 4.3.

For the accent of the prefixes in combination with the non-personal parts of the verb system cp. W. 1085 ; M. 102a. For a comparison with the TS. Pada cp. Weber, Ind. Stud. 13, 66-67.

11. When a verb, preceded by a gati, is followed by a taddhita suffix, it is compounded with the former ; á-gamiṣṭhāḥ is an illustrative example.

gati : P. 1.4.59-60.

When the stem ending in —iṣṭha, is compounded with a preposition the latter is accented. W. 468 b. M. 86.14.

12. Separation by vigraha is made between a preposition and an unaccented verb ; when the verb is accented, it is compounded with the preposition, making the latter proclitic.

Parallels : VPr. 5.16 ; CA. 4.1. This is general. W. 1083.

Exception to this :—

12b. The rule applies to such cases as show an accented and independent preposition (W. 1084) immediately before an accented verb. The citation of pári bhūma seems to imply that bhūma was regarded as a verbal form from the root √bhū ; this is, however, a blunder. Cp. 18-20 under 10 ; also 132 and 133.a

The rule consists of AV. passages, and 'tasyāpavādaḥ' shows that the comm. took it as a sūtra. This is omitted in the abridgment. Parallel CA. (4.5) forms adhyairayantādi-gaṇa on the passage standing at the head of the original APr. sūtra. Cp. note on 4.

12c. When an accented verb is preceded by two prepositions, separated (from the second preposition+verb) are such as are used without significance, or to set forth the object, or connected with something else.

While 10 concerns the primary derivatives compounded with prepositions, 12c operates on personal verbal forms compounded with p r e p o s i t i o n s. The following table will make it clear :—

10 : preposition+preposition—primary d e r i v a-tive : prá su-matím. 12c : preposition+preposition—personal verbal form abhí vi-páśyāmi.

The correspondence between the two suggests the emendation of vigrahaḥ into avagrahaḥ at 10.

The rule deals with such cases as show a preposition retaining its accent and independence b e f o r e another preposition, which is itself made proclitic and combined with the following accented verb. See W. on CA. 4.3.

In TS. the finite verb, whether accented or otherwise, is nearly always compounded with the preceding two prepositions. Weber gives about 43 examples with *ava* and 149 with *ā*. When there are three prepositions the first is treated as independent, while the other two are compounded with the verb. Details : Ind. Stud. 13, p. 64.

13a. Where there is a set of two prepositions, the first of these is separated by vigraha from the preceding third, and is compounded with the following, before a verb which, in turn, is compounded with both.

13b. When a verb, preceded by two prepositions, is compounded with both, its correlation is with both ; in the absence of correlation separation is made by virgraha.

13c. Disjoined from the verb are such as are used without significance, or to set forth the object, or such as are joined with something else—namely, in the case of *abhi vi tanu* etc.

c The whole list of examples goes with *c*. the commentator does not furnish examples for *a* and *b*.

c provides vigraha between two prepositions, the latter not compounded with the following verb, *e.g.* sám । sám sravantu. Thus 10, 12c, and 13c combined, complete the statement regarding the separation of those prefixes, which have a more independent value and are not drawn in to form part of a verbal compound.

a vacane vacane pūrvaṃ pūrveṇa=ádhi । saṃhitāḥ (10.7.15) = 158-160 under 10. It prescribes the mode of separation in such cases (as above), where an unaccented preposition stands between two others, both of which have their proper accent. Cp. W. CA. p. 263,

b b.-CA. 4.2.

A preposition is compounded with a verb, when the latter is accented (CA. 4.1). But if there be more than one of them, they are compounded even with an unaccented verb. In such a case, the Pada r i g h t l y combines all with the verb, instead of putting the prepositions together ; since it is not the relation of the former to the latter preposition, that costs the former its accent, but rather their common relation to the verb : we have not a compound preposition, but a duplicate verbal compound. Ex. ut-ávasyati (9.6.54).

asāmarthyeṣu vigrahaḥ =sāmarthyarahiteṣu of *b* goes with 13c, which is, in a way, amplification of it. Cp. 'samarthaḥ padavidhiḥ' (3), which stands in P. (2.1.1) for entirely a different purpose, but is being illustrated here in the light of the phenomenon of separation by vigraha and avagraha. In which of these two contexts the sūtra originally stood, is difficult to decide.

14. In (the presence of) one (cause) two verbs do not become enclitic.

'In the Veda, more than one (finite) verb, retain their accent, when correlated,' has been taught. 'In (the presence of) one' (therefore) need not be prescribed ; or it should be prescribed. For what reason ? On account of doubt. We see (different) rules (operating) in the Sacred text. (Moreover) discrimination is not alike. There is possibility (therefore, of such a rule) in the grammar of the Pada.

1. Comm. takes *ekena* as instrumental and supplies

na, presumably on the authority of the corresponding rules in P. (8.1. 30-36); or his text may have been 'ekena na', the second *na* being dropped by haplology (Wa. I. §240. pp. 278-280; II. 1. 55d. p. 128; M. pp. 58-59; Keith. AA. p. 231, n. 12).

Or eke na=ekasmin kāraṇe sati dve na anudātte?

2. The quotation is P. 8.1.35, restricted to *hi*, according to the commentators; but connected with all the particles mentioned in 8.1.30, according to the APr.; and this is, no doubt, correct, because there is nothing in the rule to imply anuvṛtti of *hi* alone.

The style of the discussion resembles that of Patañjali; but the passage towards the end is not clear.

Parallels:—VPr. 6.14. P. 8.1.30, 35, 36, 56, 66; BhS. 2.14, W. 595; JAOS. 5, 394-402; Weber, Ind. Stud. 3, pp. 93-94; M. p. 106. Relative sentence: Eduard Hermann, Gab es im Indogermanischen nebensätze? KZ. 33. Kapital IV) pp. 493-500. Comparative study of sentence accent, l.c. (Kap. VI) pp. 520-535. On Relative clauses in the RV., A very, JAOS. May, 1881, pp. LXIV-LXVI; May 1883, pp. CXLVIII-CLXI.

TS. does not uniformly accent the verb in connection with yát, yáthā or any other relative, or, in antithesis. Weber, Ind. Stud. 13, p. 93.

14b. Or the two verbs are (here with two causes, i.e. relative word and antithesis); they have *ca* connected with the latter (of the two verbs).

This applies to 37-39, where *ca* is read with the latter sentence and where the accent of the former verb may be due to antithesis as well.

14c. *avasāneṣu*=avasānavatsu; avasānasthiteṣu.

cavaivāvyatāni may be emended to ca-vai-vāvayutāni, cp. 'vaivāveti ca chandasi' P. 8.1.64; the comm. adds *ca* to the P. sūtra. Thus 14c means 'in avasāna (i.e. the last case, 51) the verb is connected with *ca*, and the accent of yáchanti may be due to its conjunction with *ca*. The comm. does not give example to *vai* and *vāva* or *vā*. Both b and c seem an intrusion from the margin.

Notable examples:—

5. The accent of bháva at the end seems anomalous; yet the more natural reading should be:—

śám u yásmai tvám̐ bháva. This is required by the context and favoured by the APr., which sanctions accent for bháva, on account of its connection with the relative yád. If the suggestion is valid, the reading tásmai for yásmai is an old error in the text.

7. All mss. have dábhāyat and with them goes Sāyaṇa, who explains it by 'dabhnoti, hinasti'. This reading is implied by APr., which accents the personal verbal form, on account of its connection with yáthā, preferably on the final vowel, as usual, in such cases. W. reads dábhāya 'is not for harming', *i.e.* 'is not one who can be harmed". Cp. Trans.

9. In b accent of íśe is due to antithesis and not yásya.

10. In this passage all the mss. leave śaśāka orthotone and so do SPP. and W. (in first ed.); and the correctness of the accent is vouched by the Apr., which construes the relative yáḥ with both cakāra and śaśāka, thus making the whole as one sentence. The rendering, in that case, should be 'he who hath made, (attempted to make) (and) hath not been able to make'. W. construes yáḥ with cakāra and explains the accent of śaśāka as emphatic one, thus rendering the passage 'he who hath made, hath not been able to make'. Lanman suspects that a *sá* has been lost between ná and śaśāka; 'the accent of śaśāka can hardly be more than a blunder'. L. This seems rather too much in this particular case and the accent of śaśāka, which has been omitted by Lindenau may accordingly, be restored.

14. Here all the mss. read púṣyati, which has been adopted by SPP. (and by W. in notes), while the corresponding passage in RV. (10.83.1) leaves the verb unaccented. But the AV. reading can be justified, if we regard the two words preceding the verb as objects of the verb of the preceding pāda, or, if we look upon the word following the verb as a noun, constituting an independent object of it; rendering 'might, strength, he acquires everything in succession'. In such construction the verb is entitled to receive accent in virtue of its initial position. Cp. W. 594c; JAOS. 5, p. 403.

41. All the mss.—bhó'hvayat and this is 'ensured by the APr. W. -bhó'hvayat.

47. There is only one word ásti and no other. Citation questionable.

15. a Where there is conjunction with *ca* and *vā* and also co-ordination (dvayoḥ dvayoḥ) the verbs have two (causes) (for the negation of) enclitisation;

b (In some cases) the cause is understood in the first sentence, in others, in the second; they say (such verbs) require (the cause) to complete the sense.

Construction clumsy.

Read yoge.

dvayor dvayoḥ=where there are two clauses in a sentence, i.e. co-ordination, antithesis.

dvinatikāni=having two (causes to negative) nati=enclitisation.

The statement is important. It embodies:—

(1) That *ca* and *vā* (or any form of the relative (pronominal *yá*) have inherent force in them to make a verb accented; traditional interpretation of the phenomenon found in P. and his commentators.

(2) That it is not the presence or absence of such words, that desides the accent, but the

dependent or antithetical character of the clause, whose verb has to retain its accent.

(3) That in the cases registered under the rule, the accent of the verb is due to both the causes, *i.e.* the presence of *ca* and *vā*, and antithesis. Wherever the two are wanting, one of them may be supplied according to sense.

But what makes the statement still more important is the phrase 'sākāṅkṣāṇītyāhuḥ'; and for this we may note the following :—

Rule 14 teaches that the subordination of one clause of a sentence to another makes orthotone the verb of the subordinated clause. We shall see under 26, that the subordination need not always be absolute, but that a distinctly defined relation of two of the clauses of a sentence to one another as protasis and apodosis was sufficient to preserve the accent of the verb in the former clause.

We should note, under this rule, that the above principle has, in the usage of the language, received extension; that it has been stretched to cover cases to which it did not, in strictness apply. Such may be the explanation of the accent of the verb in a considerable number of passages, some of them recorded below, where two clauses stand as correlative to each other, or even where there is such a parallelism between them that they may be regarded as, in a manner, correlative. The co-ordination is treated, as if, it were a subordination, the first of the co-ordinate clauses is looked upon as a protasis, to which the other constitutes an apodosis, and the verb of the former is allowed to retain its accent. This is what is implied by 'sākāṅkṣāṇi'.

Thus for instance, when anyá-anyá 'the one, the other' (P. 8.1.65. W.p. 400; Weber. Ind. Stud. 13, p. 77) stand opposed (dvayoḥ—) to one another, as subject or as object, in two like clauses, the verb of the first clause retains its accent, Cp. 4.13.2; 7,81.1; 9.9.20; 10.16.26; 10,7.42 and 13.2.11. Also 7.35.1 may be taken as coming under this rule, although only one anyá, that of the first clause is expressed. the other is contained in idea in the second clause. éka-éka in 10.8.36; 11.8.33 (=16). ardhá-ardhá in 5.1.9 (=3); 10.8.7,13; 11.4.22.

But even where the correlation is less clearly brought out, and there is a distinct antithesis, the verb of the former clause retains its accent. Cp. anyátra-ihá in 5; etaú-taú in 12.2.32,55; anyā́n-ahám in 4.5.7; párāṅ-arvā́ci in 6.67.3 (7); adyá hyáḥ in 9.10.9; an idea and its negation in 9,10.23 (=15).

Moreover, where vā-vā are construed in two clauses with two separate verbs, the correlation is regarded as distinct enough to make the verb of the former clause acute. See 5.1.7 (=2); also 18.1.16, where the accent of the verb is due to the antithesis expressed by *vā*, although the sentence is incomplete and 'mána icha' has to be supplied in the latter clause. Cp. rule 22.

More numerous are the cases, where antithesis is produced by ca-ca. Cp. 2.6.2,13.3 5.4.9, 23.7; 6.110.1; 13.1.34 and 17.6. Cp. rule 21.

Antithesis is expressed by utá-utá in 7.5.5.

4.5.2. (registered under 21) may be explained like 18.1.16. Cp. also 4.9.9 (21); 5.27-6 (21); 6.107 1-4 (21); 7.4.1 (21); 9.5.37 (21); 12.3.25 (21); while 6.106.1. (15); 8.9.13. (15); 13.3.12 (25); 14.1.64 (15) admit of being looked upon as cases of defective antithesis.

Besides these, there are a few passages, composed each of two clauses, in the first of which the verb is left orthotone, but where the antithesis is very slight, while, nevertheless, their accentuation seems to be due to the same principle. They are 6.32.2, 83.1 (15); 9.5.22 (24); 8.10 (15); 12.3.18; 13.2.30 and 14.1.13 (24).

Had we these passages only, we should not have ventured to account for their verbal accent on such a principle, but, having seen it as a tendency of the language to assume, even on slight occasion, an antithetical relation, and to accent accordingly, we are justified and expressly supported by the APr., in presuming its extension to these cases also.

Thus, we have seen that rule 15 embodies in it both the traditional Indian method of explanation of the verbal accentuation as well as the scientific interpretation of the phenomenon.

It has been already noted that *ca* and *vā* are to be supplied, according to sense, in the accompanied list of passages; cases, in which *ca* and *vā* are expressly stated, have been registered under 21-22.

Notable examples :—

In 3, W. accepts pṛṇákṣi and the text should be so emended.

11 Here the APr. seems to attribute the accent of bhaviṣyáti to the indistinct antithesis implied by *eva* (i.e. iyám eva édáṃ bhaviṣyáti+vayáṃ ná; Cp. Paipp. version) although it can, as well, be explained by the emphasis inherent in that particle; but it has nothing to do with *íti*, which, although it may make the quoted sentence, in a way, a dependent sentence, yet does not exercise the function of making the verb orthotone in the numerous cases of its occurrence (more than thirty) in the AV.

Antithesis implied by evá: P. 8.1.62; VPr. 6.22;

BhS. 2.13,28; Weber, Ind. Stud. 13, p. 76 with n. 1.

28. In this passage there is an antithesis between the two clauses of force enough to render orthotone the verb of the first, i.e. náyati.

32. éti is ensured by the APr. and the text should, accordingly, be emended.

Antithetical accent is irregular in TS. Weber's analysis of the matter (Ind. Stud. 13, p. 87) may be tabulated thus:—

Antithetical word.	Accented.	Not accented.
ca	5	1
vā	9	1
ná	8	7
áha	2	0
éka	1	1
anyá	15	7
This-that; heaven-earth, god-men.	13	23
Antithesis of place, right-left etc.	3	26
Antithesis of time	9	23
ardhám-sāmi etc.	4	17
Quality, good-bad etc.	6	44
Antithesis of other type or co-ordination of subject, object, etc.	25	68

It is more regular in ŚB: Leumann, KZ. 31, pp. 30-32.

16. Verbs with (their) cause coming after.

It implies that a verb retains its accent, even when the word expressing subordination is placed somewhere after it in the sentence. The conditionality of the clause is the main efficient cause of the accenting of the verb, the position of the word expressing conditionality does not matter at all. See. W. 595.

Examples are clear.

17. Verbs connected with others.

A verb of a dependent clause is left orthotone even when another verb of parenthetical clause stands beside it.

The point is clear. A relative word is efficient to accent the verb with which it is connected and no other, (Sentence construction: Delbrück, Altind. Wortfolge.) no matter whether it is intervened by a noun or a verb of a parenthetical clause. The conditionality of the clause is the main factor. For example in ex. 1 the parenthetical clause 'ahám bhakṣi' does not prevent the relative from accenting áha. This is what is meant by:—

17b. *a* The verb remains connected (with the relative), even though intervened by all the genders and numbers;
b A verb is not accented; where it is accented it forms an exception.

It implies:—

(1) In a direct or independent sentence, or clause of a sentence, the finite verb becomes enclitic upon any word preceding it, which is directly connected with it in construction. This is general.

(2) In a dependent clause the verb retains its own proper accent.

2 is an an exception to 1.

18. *a* A verb and a vocative are accented, when they stand at the beginning of sense or a pāda.

19. *b* vyāghra etc. are grave: they are excepted (though they stand) at the beginning of a pāda.

arthapādādiṣu=arthādiṣu pādādiṣu ca. Cp. under 127; although 'at the beginning of a pāda according to sense' (its own particular clause) seems preferable.

Parallels: W. 314, 593; JAOS. 5, pp. 216; 390-391; Hirt, IF. 9, pp. 284-294; M. pp. 104-105; Wa. II. 1.88, pp. 27-28.

āmantrita: cp. 28b; for b see 51.

a may be analysed as follows:—

(1) In a direct or independent sentence, or clause of a sentence, the finite verb becomes enclitic, if any word directly connected with it in construction, precedes it. It is essential that the word, to whose accent that of the verb is subordinated, must be immediately connected in construction with the latter, and not a part of any other clause. If, then, a sentence be composed of several clauses, a verb, standing at the head of any one of them will retain its own accent. This covers:—

1,3,4,5,6,9, 10-15, 18,20,21,23, 34-43. (cited under the rule). To these may be added:—

1.8.3; 2.5.4; 5.2.9; 6.77.1; 8.4.1,18; 9.6.61,10.6; 10.8.26; 12.3.31; 13.1.30, 4.48,55.

(2) A vocative is accented, when it stands at the beginning of a sentence—or, in verse, at the beginning of a pāda. This covers 7, 25-33, 39.

(3) If the verb is preceded in the sentence or a pāda only by a vocative, it retains the accent; the vocative forming no part of the sentence to which it is attached. This covers 2, 24-33.

Notable examples:—

8. The accent of ávathaḥ is due to the relative yaú in the preceding line of the couplet and the case is cited under 14. The point implied here seems to be nudéthe after yaú taken as vocative.

9. W. left svadayā enclitic on the authority of the corresponding RV. passage (10.110.2). Yet the unanimous authority of the mss. is confirmed by the APr.; and the accent can be defended, if the accusative in the first pāda be regarded as the object more directly of the participle than of the verb, as may be allowable; the latter might be looked upon as occupying initial position, and, therefore, entitled to retain the accent.

17. *a* contains no verb; b, however, has apódita (apa údita), while the APr. seems to accent the verb.

22. The accent of pipṛhi may not be due to its position (initial) in the pāda, which seems to be implied by the APr., but to the assumption of an antithesis between the two clauses, which is facilitated, perhaps, by the more distinct antithetical construction of the preceding line of the couplet.

39. The accent of pátaṅga is due to its initial position, that of rócase after pṛthivyā́m to antithesis.

41. púṣyate is not a personal verbal form, but a present participle, hence entitled to accent; citation superfluous.

43. W. bhūṣati without accent on the authority of the RV. correspondent (10.11.7). But bhū́ṣati as a variant is reported by SPP. and required by the APr., although the accent cannot be accounted.

20. *a* When (the contiguity of) a sentence is broken;
b and where a word is elided, accentuation takes place as though (the word to be accented) were at the beginning of a pāda.

padalopeṣu:—padalopavatsu ākhyātāmantriteṣu.

1-2 go with *a*, which, in a way, is covered by 17.

3-4 go with *b*. 'aja' is to be construed with both 'ajáḥ asi' and 'svargáḥ asi'; the non-repetition being called here elision. The accent of the vocative ája is due to its initial position in the second clause.

In 14.2.1. the APrn. accents both dā́ḥ as well as ágne, while W. adopts dā́ḥ agne, on the authority of the corresponding passage in RV. (8.85.38); all the mss. read ágne. But two words cannot be initial at a time and one of them must go without accent.

21. A verb does not lose its accent, when connected with *ca*.

Parallels: P. 8.1.58-59; BhS. 2.9; W. 596-597; JAOS. 5. 394-395; Weber, Ind. Stud. 13, p. 73 (rule not followed in TS. op. cit. pp. 73-74); M. p. 106.

The verb of a clause containing *ca* retains its proper accent.

(1) *ca* without losing its proper signification 'and', means 'if', indicating thus the conditionality of a clause. Conditionality is expressed in: 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 31 and 32; all accurately registered.

(2) In co-ordinated clauses *ca* brings out antithesis. This is so done in: 1-17, 20,24,33 and 34.

Add to the list 8.3.12, 9.13 as cases of defective antithesis. 6.106.1; 14.1.64 have been duly registered under 15.

Occurrences accurately noted.

16, 29 and 30 owe their accent to the relative yáthā and yád; they should go under 14 (only partially, because 14 deals with cases having two verbs).

It should be noted that, while rule 15 concerns cases of antithesis, where *ca* and *vā* are not expressly used, but implied in meaning, the present rule aims at those cases, where the antithesis is brought out by *ca* expressly stated. Thus according to the APr. all cases of antithesis hang either on *ca* or *vā*. In cases like 5.1.9., where antithesis is expressed by ardhá-ardhá, *ca* is implied and the second half amounts to 'ardhéna ca' and so on.

Notable Examples :—

1. This seems to be an incomplete construction, where an antithesis, sufficient to accent the verb of the former clause is produced by the particle *ca-ca*. In this case the second clause contains *hi* (instead of *ca*); and the effect may be looked upon as being virtually the same.

8. Here the accent of the first verb is assured by the corresponding RV. passage (10.110.1). The cause may be such an incomplete antithesis as in 1., the completion of the construction being broken off by the defect in style. Or we may assign to *ca* such an office as *hi* would fill, if used in place of it. Cp. W. JAOS. 5, 413.

11. kṛṇvát, present participle, entitled to accent. Its citation needless.

15. Accent of ániti is due to yásya, it is covered by 14 and so is ex. 16.

17. W. rakṣtām enclitic in c., but APr. makes it orthotone on the basis of the antithesis produced by *ca-ca*.

22. A verb does not lose its accent, when connected with *vā*.

Parallels: VPr. 6.20; P. 8.1.59; W. 596, JAOS. 5, p. 401; Weber, Ind. Stud. 13, p. 75. (TS. does not follow the rule); M. p. 106.

Rule 15 concerns those cases of antithesis, where *vā* is not expressly used, but implied in meaning; rule 22 deals with those, that have an express *vā* for that purpose. See examples 1, 5.

List not accurate. In 2,3 and 4 the accent of the verb is due to yádi, yád and yā́m respectively. In 4 yā́m is implied from the first half of the couplet and the rendering is: (what witchcraft they) "practised against thee in the householder's fire."

Antithesis can only accent the verb of the former clause and never that of the second.

23. *a* Also, when it follows a vocative, accented on the first syllable.

Margin :

A verb does not lose its accent, when it is preceded by a vocative, accented on the first syllable.

b Not, however, in gā́vo bhavatha etc.
c mṛḍáta etc. (are accented, although they are) preceded by a grave vocative.

a ādi is redundant in ādyudāttāt, since a vocative, when accented is invariably so on the first syllable, and the parallel VPr. (6.12) actually reads 'udāttād āmantritāt.'

A vocative forms no syntactical part of the sentence

to which it is attached, hence a verb; following an initial vocative, or more than one, is accented, as if it were itself initial in the clause or a pāda. See VPr. 6.12; P. 8.1.19 (with Kātyāyana). W. 594a, JAOS. 5. pp. 217-218; 390; M. p. 105. The rule is general, hence no examples cited.

b goes with 1. Lindenau omits accent from the verb in áśvā bhávatha; although W. has it; and it can be defended on the basis of the antithesis between the two clauses, and the case has been expressly mentioned as that of antithesis under 15. Its citation here implies that in the second clause *bhavatha* is not accented, although it is preceded by accented gā̆vaḥ; and the reason is that, in antithesis only the verb of the former clause receives accent and never the second.

c It notes an irregular extension of the rule for accenting a verb after a grave vocative. The cases are :—

2. Here the verb is accented as immediately following a vocative, although the latter does not stand at the head of a pāda, and has not itself an accent, as ought to be the case, if the verb is to remain orthotone. Cp. W. Trans.

3. The accenting of the verb jāgṛtá in the second clause is analogous to that in 2, and the citation of the passage here implies this. Yet the sentence may be so divided as to make the verb virtually the first word in its clause: if, namely, we render "all ye gods, ye Vasus, guard this person; and ye Ādityas likewise, watch ye over him", and this is exactly what is implied by its citation under 18. Cp. ex. 2.

4. Accent of vidátha is due to an irregular extension of the rule, and we need not emend (W. JAOS. 5, p. 411) vidátha to vidátham, as it would be easy to do, making a fair sense, because analogous forms occur in the RV., and the substitution of indicative for imperative is by no means unknown.

8. Both W. and SPP. adopt pāhi, enclitic, on the authority of the corresponding RV. (10.12.6), which leaves the verb unaccented. But SPP. reports pāhí as a variant, and this reading, vouched as it is by the APr., may be defended on the analogy of 2, 3 and 4.

5-6. Both constitute one group and the accent of their respective verbs (stumáḥ vardháya) may be explained according to W. 314d.

7-8. Both are alike. ávṛṇīmahi (7) and páśyasi (8) owe their accent to the relative yád, standing in 7 in the same line, and in 8, at the beginning of the preceding line of the couplet.

5-8. Can be easily omitted from the list. What *c* implies about them is simply this, that in them an accented verb follows a vocative or a part thereof, which is not itself accented. It is not so much concerned with the cause of the accent of the verb.

9. pāhi + ápra.= pāhyápra. APr. implies pāhí ápra.?

24. Verbs are accented (even), when (their) cause is elided, or, when they have no cause.

Better *kāraṇāni* as in P., R., V., Vr., and Ṣ.

Supply 'in the accompanying passages'; otherwise the scope of the rule becomes unlimited. Cp. note to 196.

luptakāraṇa and *akāraṇa* both amount to the apparent absence of the cause, i.e. relative word or antithetical (cp. 14.15. For the use of lopa in this meaning cp. Durga on Nir. 3.18 "yet tad anuccāraṇam upamāśabdasya sa eva lopaḥ"). We shall presently see that all the verbs, whose accent is intended to be explained by this rule, have a definite cause for it, at places implied, at others occurring separate from the verb in question.

a In a sentence, composed of several clauses, a verb standing at the head of any one of them is accented. In the Veda, a division of the sentence into separate clauses takes place within the pāda, and a verb standing after such a division, retains its accent Cp. rule 18. This covers; 1,2,3,5,6,7 and 16.

The verbs in these passages have neither a relative nor an antithetical (i.e. *ca* or *vā*) and yet they are orthotone, on account of their initial position in the clause. Such cases are implied by *akāraṇāni*.

b We have discussed under rule 15 the nature and scope of antithesis, the slightest sign of which makes a verb orthotone in the AV. Antithesis is seen in 9,12-15,17,19,20 and 21. A clear case of antithesis is seen in 22,23,24 and 27; and the editions may, accordingly, be corrected. Cp. W. on 15.12.5.

c A relative word, no matter what its position in the sentence, makes the verb orthotone, with which it is directly construed. A relative is seen in 8,18,25 and 26.

d Doubtful cases :—

10-11. All editions make indhe (inddhe) and murīya (RV. 7.104.15) enclitic. W. does not record any variant with accent, while SPP. reports murīya from two of his authorities. The APr. accents both, probably on the basis of some sort of emphasis implied by adyá.

4. Both W. and SPP. read juhutā enclitic; and there seems no reason to accent the verb, although mss are virtually unanimous in so reading, and their authority confirmed by the APr.

25. A verb does not lose its accent, when connected with *anyá.*

Par: P. 8.1.65. anyá is antithetical. Examples are accurate. In ex. 4., the Pada-text divides the last word as ā áyati, thus giving the word an accent, which it has in all the mss. and in which it is confirmed by

the APr. Sāyaṇa takes āyati as 3rd. pl., which it is not. Perhaps we have to read here anyā́ instead of anyā́ḥ, as suggested by W.

Notable Examples :—

6. Accent of vindáte due to yā́.

13. Accent of vindáte due to yásmin.

11. éti antithetical. W. may be, accordingly, corrected.

26. Verbs connected with *nahí* retain their accent.

The margin arbitrarily includes *hí* in the rule, and cites, as examples, a list of passages in which the verb is enclitic; this shows that the margin is not a faithful record of the Prātiśākhya tradition. It should be noted that the APr. does not notice the accent in connection with hí or yáḥ (cp. next rule); this is taken for granted here, the object of the treatise being to record notables, i.e. etāvattva etc. Cp. 3.

hí with its negation nahí makes a verb orthotone in virtue of a slight subordinating force belonging to it.

Par: VPr. 6.15-16; P. 8.1.34; BhS. 2.4; W. 595e; JAOS. 5, pp. 215, 397-398; Weber, Ind. Stud. 13, P. 92; M. p. 106.

27. Also in connection with *yát*, compounded.

Accent in connection with *yát* is taken for granted.

27b. Also in connection with *ít*.

Par: VPr. 6.17; P. 8.1.30. BhS. 2.6; W. 595e; JAOS. 5, 215, 399; Weber, Ind. Stud. 13, p. 92; M. p. 106.

27c. Also in connection with *áha*.

Par: VPr. 6.21; P. 8.1.61; BhS. 2.8; W. JAOS. 5, 415-416 (not in Gr.); Weber, Ind. Stud. 13, p. 75. (M. omits).

28. *a* (In some cases, the cause) is connected with a verb other than the one pronounced;

b some are exceptions;

c (in some) the verb, with which (the cause) is connected, is understood.

The main import of the rule is clear. The presence of a relative word does not accent the verb, unless this is really the predicate of a dependent clause. It exercises its subordinating function only on the verb, with which it is directly construed, and not on any other, no matter, how close to it the verb may happen to stand. For example in 1, the relative yáḥ does not make *asi* orthotone, because it is not construed with it, the verb (asti) with which it is so connected being understood in idea. We may analyse the list as follows :—

Passage.	Relative.	Connected verb expressed or understood.	Verb not connected hence enclitic.
1.	yáḥ	asti understood	asi
2.	yā́	,, ,,	etu, tiṣṭhatu
3.	yad	,, ,,	yāvaya
4.	hi	,, ,,	abhakṣi
6.	ít	ádān expressed, accented.	nahyatam
7.	yát	asti understood	vṛścāmi
8.	yé	santi ,,	kṣiyema
9.	yásya	asti ,,	vidhema
11.	hí	,, ,,	asti (at the end)
12,	yát	,, ,,	pādi
13.	yé	santi ,,	vṛṇaktu
15.	yā́vantaḥ	santi ,,	atītṛpaḥ
16.	yé ít	vidúḥ expressed. accented.	ānaśuḥ
17.	yádi	vṛṇáte expressed, accented.	ajāyata
18.	yádi	asti understood	dhārayante
19.	yā́	,, ,,	juhomi
21.	hí	dadíḥ expressed, accented.	rināmi
23.	át	asti understood	dattam
24.	yát	ásprkṣat (to be joined here also)	nudantu
25.	hí	ákṣan, ámīmadanta expressed, accented.	adhūṣata

Doubtful cases : —

5. néd is subordinating (W. 595e); yet jayāti is enclitic in all the mss. (including APr.) as well as editions. W. notes "néd in *a* is simply the emphasized negative." If it be so,—and Sāyaṇa also agrees with it—then its citation here can only be a slip.

10. In this passage, the mss. unanimously make satsi enclitic and this is so done by SPP. also; yet W. prefers to leave the verb orthotone on the authority of the corresponding passage in the RV. (8.11.10). The APr. confirms the authority of the mss. connecting *hí*, not with satsi—as is done by W.—but with some other verb, (e.g. ási).

10. Here, all the mss. make guḥ enclitic, while all the editions leave it orthotone on account of yát. The Apr. follows the mss.

20. The Apr. requires askabhāyat enclitic in b. also, which was read by W. before, but was changed in Trans. The Prāt. understands ásti or something of the sort after ṛtasthā́ḥ.

28b. A vocative, preceded by another vocative, acute on the first syllable, itself becomes acute on the first, they say; (this is) optional in apposition.

A vocative is ādyudātta at the beginning of a sentence, or, in verse, of a pāda: P. 6.1.198; VPr. 2.17 (indirectly); W. 314c; Delbrück, Altind. Synt. p. 34; M. pp. 104-105; Wa. II.1§8: 27-28; Haskell, JAOS. 1877, p. 61; Richard Loewe, Die indogermanische Vokativbetonung, KZ. 31, (1923) 67-108; special treatment of Vedic vocatives, op. cit, 102-104. The Indian accent of vocative on the first syllable seems on the basis of analogy of ágne: Hirt, IF. 9., p. 288; Der Indogerm. Akzent p. 293.

Analysis:

a Two or more independent or co-ordinate vocatives at the beginning of a pāda are regularly and usually accented. This covers 1-37,40,49,51,62 (on 20 cp. Lüders, Festschrift für Kuhn, pp. 318-325).

b A vocative standing at the head of a clause is accented on the first syllable as in :—

39. Accurately records the only case of voc. tánūnapāt.

41. Correctly records the only case of the voc. ápacitaḥ ; apacitā́ḥ 7.76.2 ; only once.

42-44. Register the only cases of víśvajit, voc. —jit nom. 4.11.5 ; 11.7.12 ; 17.11.

45-46 (+29) Are the only cases of kályāṇi voc ; 29 has two vocatives both accented.

47. The only case of sárvavit voc.; nom. —vít in 17.11 ; only once.

48. The only occurrence of ákṣāḥ, voc., accented on the first ; well noted.

50-51. Accurately register the only occurrences of ágnīṣomā as voc., accented.

52-54. Are the only cases of áśvinā voc., accented.

55-58. The only cases of dyā́vāpṛthivī, voc., accented.

59 Registers the only case of dyā́vābhumī, voc., accented.

61-62. The two cases of mítrāvaruṇau voc., accented ; 4.29.3 omitted ; perhaps it was not included in the text before APr.

Notable examples :—

49. Both SPP. and W. (in the first ed.) give asaù, "because this is so read by all the mss." Sāyaṇa understands the word as vocative, which is adopted by W. in Trans 'asau' as voc. is vouched by the APr. and the text should, accordingly, be corrected.

This is one of the rare cases, where APr. rejects the unanimous authority of mss.

38. W. intends súśaṃsāsaḥ pitaraḥ in Notes making pitaraḥ accentless. But if the two vocatives stood in the order pítaraḥ su—, the second one should be expected without accent (W. 314d), but with the order sú- pít—, the second seems distinctly more independent of the first, (W. 314e) and may, properly, be accented. This suggestion of Lanman is vouched by the APr. and the text should, accordingly, be corrected.

28c. A qualifying word, in (matter of) accent, behaves as a (unit of the) vocative, they say ; in the sacred text this may precede or follow the vocative.

Divide —vṛtti svare—; —vṛtti qualifying viśe—.

Par : Kātyāyana on P. 8,1.19 ; W. 314d ; Haskell, JAOS. 1887, p. 63.

Add to the illustrations :—1.1.2. 13.2. 25.2.3, 26.3 ; 2.14.2 ; 4.4.6 ; 6.6.1 ; 69.2, 79.2, 101.2, 140.1 · 7.564, 73.4, 81.3 ; 8.6.15 9.1.19 ; 10.5.45. (19.8.6, 24.1, 63.1 omitted).

Haskell concludes :—

"Of successive vocatives, where the first is initial and accented and the rest are unaccented, the RV. has 237 cases in 114 pādas, and the AV. has 48 cases in 18 pādas. Where the first is initial and all are accented, the RV. has 206 cases in 46 pādas, and the AV. has 101 cases in 46 pādas. Where all are interior and unaccented, the RV. has 705 cases in 338 pādas ; the AV. in 46 pādas has, according to different readings, 92 to 94 vocatives ; the printed text gives 94".

28d. (In the accompanying list of passages) words are accented on the first syllable. The same word is variously accented ; accentual variation is due to the variation in sense and suffix ; some (cases) are exceptions, some optional.

śabdāni neuter in 33, 37. It does not qualify padāni. Neuter śabdam : Bārhaspatyasūtra 4.3 ; known elsewhere also. Irregularity of gender : M., BD. p. XXVII ; Dhyānabindūpaniṣat, Bibl. Ind. ed. p. 28 ; Thomas, Bārhaspatyasūtra (Lahore ed.) p. 20 ; Akk. Plur. (-āni) von maskulinen a-Stämmen, Lüders, Epigraphische Beiträge, Sitzungsber. 1913, Dec. pp. 994-1008 ; Thomas, Bhāsa and the acc. pl. masc. in -āni JRAS. 1924, p. 105 ; L. D. Barnett, l. c. p. 655.

Same form has the one or the other value according to its accent : W. 1148d, 1168c, 1168d, 1177a, 1184a, 1205, 1216 ; Reuter, KZ. 31, 170-171 ; also 609-612 ; Johannes Schmidt gives a comparative study of the variation in meaning due to the variation in accent (Skt., Greek, Russian, Lithuanian), Festgruss an Bohtlingk, 104-106 ; Accent shift due to variation in suffixes : Kretschmer, Indogermanische accent und lautstudien, KZ. 31, 325-472 ; Kielhorn, Phiṭ., pp. 5-18 Śaṃkaran, Journal of Or. Research, Madras (Accentual variation in relation to Semantic variation) Vol. 9, pp. 307-318 ; 1936 January—March, pp. 47-72.

Mādhavabhaṭṭa's Ṛgvedānukramaṇī (Madras Univ. Skt. series, No. 2) is the best native work on the subject.

1 Cp. *3h*.

2. Participles in accented *a* class make their feminines in -ántī or -atí : P. 6.1.173 ; W. 449d ; 752d. This is negatived in rúśatī 'snarling', which W. emends to rúṣyatī or ruṣatī. Cp ruśántīḥ at 4.21.7.

3. rúśantaḥ 'shining (?), (better snarling ?) ; Sāyaṇa ruṣantaḥ, accepted by W. but against APr. For rúśat cp. L. p. 504.

4 dā́sam 'barbarian', ādyudātta ; only once ; dāsá (and dāsī) about 9 times. W. everywhere 'barbarian.' Perhaps dāsa= śūdra, cp. 'dāsaṃ varṇam' Śāṅkh., 8.25.6 ; Weber, Ind. Stud. 10, p. 4. n. 1, 3 ; Geldner, Ved. Stud. III, p. 96 ; Keith, Cambridge History of India, p 85 ; Datta, Origin and Growth of Caste in India, pp 60-63.

5. Cp. *3f*. and bibhṛ́thaḥ at 4.26. 5, 6.

6. Suffix—iya is accented either -íya or -iyá, W. 1214; M. pp. 86-87. Perhaps the peculiar accent differentiates the word as a proper name. Cp. L. on 'didyut' p. 368. Here the words are vocative ādyudāttas.

7. Present subj. of √jīv. Accent regular. Cp. W. 605, 736. Solitary occurrence. jīvāḥ (pl. of jīvá; W. 1148; M. p. 82) 7 times.

8. himāḥ 'winters'. himáḥ 'cold' 7.18.2. W. 1166a; Wüst, KZ. 62, 276.

9. srimāḥ: proper name of rakṣas, hence ādyudātta; solitary occurrence.

10. sámāḥ 'summers' (samá); sámā 'summer', sámā 'Yahr' without change in accent, Wa. KZ. 61, 198; samā́ 'the same' at 5.11.10.

11. The derivatives in -ka with unchanged meaning show a variety of accent, e.g. dhénukā (dhenú) 'milch-cow' W. 1122f

12. váhaḥ: Sāyaṇaḥ 'bhāraḥ', W. 'carrying'; Ludwig, 'hump'; Deussen, 'the back'. The word occurs only once. But cp. vāháḥ 'draft-horse' (6.102.1), in the same meaning also at 3.17.5 and 6.

13. nícīḥ 'descending' (ní, ní+ac, ní-cī) regular: L. p. 455; W. 410; M. p. 98. nīcā an exception (to ní-cā) with adverbial shift of accent (Kretschmer, KZ. 31, p. 389)—nīcaīḥ 7 times. Sāyaṇa 'avanim añcanti, i.e. bhūmiṃ gachanti' goes against the APr.

14. túraḥ 'quick' turáḥ 'strong' (W. 1188a Wa. II. I. 24a. p. 59); cp. 3.16.2; 6.102.3 ('quick') 7.50.2 ('of the quick'); 18.3.48 ('with strong').

15-16. váriman 'width'. Difference of gender and accent without corresponding difference in meaning: W. 1168d; M. p. 128; varimán, masc., but vári-, neut. Wa. II. 1.6b. p. 20.

17. návyaḥ 'recent', but navyáḥ (2.5.2) 'to be praised'; only twice.

18. víśyānām; 'of the Vaiśyas'; only once.

19-21. Root class present participle generally —át. √śvas and √svap may accent either root or ending. W. 631; M. p. 99. W. emends svápan to svapán against all authorities and the APr. For jāgrat cp. W. 1012.

22. ándhaḥ beverage' ('soma' Geldner, Ved. Stud. II. p. 53. n. 3; cp. 'andho vīrye' VPr. 2.34); but andháḥ 'blind' at 6.129.3; 9.9.15; 11.3.34.

23. sábhyaḥ 'fit for assembly'; but at 19.55.6 (not noticed by the APr.) all mss. have sabhyā́ḥ, which W. emends to sábhyāḥ followed by Lindenau. The meaning at 19.55.6 may well be 'gentle'.

24. skándhaḥ 'trunk', but skandhā́ḥ (skandhá) 'shoulders' at 9.7.3; 10.9.20.

25. śára 'stalk'; Sāyaṇa, śiras unwarranted. Cp. śará 'reed' 1.2.1, 3.1-5; 8.8.4, 'arrow' 4.7.4.

26. Always ādyudātta.

27. Cp. 3f.

28. mítaḥ (mit—) 'props', but mitáḥ 'built', 7.83.1.

29. rántiḥ 'stay' (beside the more regular ráti, W. 1157c); only once; but ramátiḥ (dvitīyodātta: rule 33) 'satisfaction' 6.73.2,3 (W. rámati 1157 3.g).

30. Note the peculiar way of citing —tam for vṛtam. vṛtam (vṛt—) 'troop' but vṛtā. (vṛtá, W. 952) 'wrapped' in 12.1.52.

31. pā́kaḥ 'simple', always ādyudātta (in RV., AV); from √pā or √pac ? contrast pākáḥ 'pacanam' —ghañ antodātta.

32. bā́lāḥ (=vā́lāḥ) 'tailtuft'; always ādyudātta in AV.); bālá— child, gaṇa to P. 3.1.140.

33. yā́nān 'roads', only ādyudātta in AV.

ákṣa, primary derivative, denoting 'axle' (yam asya ?) is accented on the first syllable.

34-36. ákṣa 'axle'; all cases duly registered; akṣá 'dice' about 16 times. At 7.50.9. ákṣāḥ 'dice' is vocative, hence ādyudātta; cp. ex. 48 under 28h.

On a different meaning of akṣa cp. Keith, AA. p. 175n. 11.

vará is accented on the last syllable, in the meaning of 'what is to be chosen.'

On meaning cp. Th. Baunack, KZ. 34, p. 561. varo varayitavyaḥ='varo varayitavyo bhavati' Yāska, 1.7.

37-44. All the cases of vára have been duly registered. W. renders the word by 'a wide way' at 7.3.1; 'boons' 11.1.10; 'width' 13.4.53; 'best one' 3.19.8; 6. 67.2; 11.9.20, 10.2. vará 'suitor' occurs in 2.36.1,6; 11.8.1; 14.1.8.

29. dvíṣaḥ (pl. of dvíṣ) is accented on the first syllable.

dvíṣaḥ means vidviṣaḥ; or 'iti yāvad vā' may imply that all cases of dvíṣaḥ are ādyudātta, and that they will not be rehearsed one by one. For such a use of 'yāvad vā' cp. under 35.

Ex. 1. goes with this. The rest are connected with 28d. The word dvíṣaḥ happens to come in between the list and a rule has been formulated upon it and affixed to the passage, without, however, breaking the continuity of the passage-text, in which we can reasonably detect the remains of the UrAPr., (dealing with the Pada), which, like the rest of the Prātiśākhyas, in their original form, must have consisted of long series of passages arranged in order to illustrate the various phenomena connected with saṃdhi and accent Cp. notes on 73 and 196.

Analysis :—

1. dvíṣaḥ 'haters'; against this cp. dviṣáḥ ('haters'?, Prāt. expects sing.) in 5.6.4; only once. Cp. L. on -iṣaḥ (nom. pl. 9 times; acc. pl. 53) and -iṣáh (able. gen. sing. 11 times, never ādyudātta) p. 493.

2-3. 'being in season' (ṛtú, technical expression, cp. ārtava); but cp. ṛtviyáḥ antodātta 'seasonable', 'belonging to the seasons' 3.20.1; 7.72.1. W. makes the accent optional without variation in meaning. See 1214c; M. p. 87.

4-5. 'vain' only twice; cp. moghám 'vain' 7.29.1; a case of vibhāṣita ?.

6-7. Cp. 2-3 under 28d. bṛhánt, ṛhánt, pṛ́ṣant (speckled), rúśant and jágat have exchanged their participial function for one almost purely adjectival, or substantial, but they retain the participial inflection. All these form their feminine in —atī only; thus bṛhatī, mahatī, pṛ́ṣatī and rúśatī: W. 450c. f; L. p. 504. Perhaps the shift of accent from ending to the first syllable is due to the shift in meaning.

Add pṛ́ṣatīm (13.1.24) to the list.

8. 'the path' (Sieg, Gurupūjākaumudī, pp. 97 ff; Oldenberg, ZDMG. LIV, p. 602; Pischel, Ved. Stud. III. p. 201). Cp. pāthā́ḥ 'ye drink' √pā (7.29.1); only once.

9. 'name of deer', cp. 3h; (Wa. II.1.6a. p. 20; VPr. 2.25) only once. kṛṣṇá 'colour' about 20.

10. 'with companion;' only once, but cp. sakhyā́ 'by overtures of love', or adverbially 'vertraulich', instr. of sakhyá.

Details: L. p. 336. Possible also is sakhyā́ 'by means of a female friend' (sakhī+ā).

11-12. 'unfailing' 6.36.1; 13.2.36; 16.2.5 and 18.1.35. ajáraḥ 3.19.1-5; 6.98.2; 9.9.2,14; 10.8.44; 18.4.88.

13. 'by day' (divā adverb; instr. s. divā́, L. p. 479; Wa. III 6. p. 23) 5.7.3, 29.9, 30.10; 6.23.1, 128.4; 7.101.1; 8.3.1, 4.11, 5.22; 11.2.16; 16.7.10. divā́ 'by or with the sky' (inst. sing. of div—) 11.3.40; 12.1.63; 18.1.10. (Wa. II.1. 6. p. 21.)

14. horse'; root is generally accented with suffix —van, W. 1169; M. p. 85. No variant.

15. 'going in beauty', treated as a compound in the Pada; but cp. śubhā́ 'with brightness' 13.1.21; śubhé (dative sing.) 7.106.1; 14.1.53. and śubháḥ 6.3.3. with accent on the endings.

16. The associative prefix sa— itself takes the accent in a possessive compound (W. 1304f; exceptions 1304h). Cp. sudhúra and sudhúr, Wa. II.1.48a, p. 109. In dhurā́ (9.9.19) and dhurā́m (5.17.18) accent is on the ending.

17. 'tottering', (formation W. 1188f); cp. vithurau (vithurá) 'quiverers' (vithura=—dh—, Geldner, Ved. Stud. III. p. 66 n. 1.), 7.95.1. under rule 37.

18-19. 'work', but apás 'active', like yáśas 'beauty', yaśás 'beauteous', Müller, Pref. to the Fifth Vol. of the First Ed. p. XCII. táras 'quickness', tarás 'quick'. W. 1151.2.c; Wa. II.1.6a. pp. 19-20.

20-21. 'demon', ādyudātta in neuter; but antodātta in masc. (W. 1151.2.c); 9 times. Wa. II. 1.6a. p. 20.

22-23. 'enjoyable', for antodātta cp. juṣṭā́ (juṣṭá) 'enjoyable' 2.36.1,4; 5.7.4. Ordinarily we should expect —tá (W. 952). P. 6.1.129 prescribes option of accent without any variation in sense. The case may be, then of 'vibhāṣitāni'. For a direct antithesis between Mantra and Chandas seen in P. 6.1.209-210 see Whitney, the Veda in Pāṇini, Geornale della Società Asiatica Italiana, VII. p. 248: Pat. MBh. II.191. 24-25, under P. 4.1.I.

24-26. (1) Adjective pára is ādyudātta; (Wa. II. 1. 6. p. 21., cp. 'paraḥ pradhāne' VPr. 2.27); páraḥ 'extreme' 10.10.14; páreṣām 'of adversaries' 3.2.6, 3.1.1, 2.1; 5.3.2; 20.3; páraḥ 'highest' 18.2.32. W. paráḥ 'beyond' (emending páraḥ into paráḥ) against the APr.

(2) Adverb paráḥ is antodātta in:—

3.8.4; 4.30.8; 5.7.7, 11.5-6; 6.45.1; 7.7.1; 8.2.12, 4.11; 9.4.21, 9.17-18 (W. pára 'distant' against Prāt., which does not cite the case as ādyudātta), 10.25; 10.7.25; 11.1.29, 2.11, 5.10; 12.3.39; 14.1.32; 18.3.7.

27-29. 'strongholds' (púr-, pūr, pura, Pischel, Ved. Stud. I, 202ff; Baunack, KZ. 36, 245-253); only thrice; purás 'in front' 1.27.4; 6.31.1, 40.3; 5.2.1; 8.5.17, 6.15; 10.8.7; 11.4.22. For a parallel case cp. ádhvan 'path', but adhunā́ 'now' Jacobi, KZ. 34, 286-287.

30. 'a quarter'; in a fractional sense accent is shifted to the first syllable. W. 488a, 1215d; Pischel, KZ. 34, P. 570. For turīya 'fourth' cp. 1.16.1, 31.3; 7.1.1; 8.9.14; 9.10.27; 14.2.3.

31-34. 'skies' plural ādyudātta, only four times; diváḥ (sing. abl. or gen.) antodātta about 62 times. (Book 19 always omitted).

35-39. Occurrences of ādyudātta daiva have been accurately registered. For antodātta cp. daiváḥ 'of the gods' 4.16.8; daiváḥ 'divine' 5.3.5; daiváḥ 'of the gods' 11.1.16,25; daivā́nām 'of them of the gods' 11.1.23. Accent varies without change in meaning.

30a. A vocative (at the beginning of a pāda is accented on the first syllable);

b daivam and daivīḥ always (on the first).

a has already been dealt with under 28b.

b daivam occurs only once at 5.4.10, noted above (ex. 36); its separate mention seems to distinguish it from devám occurring about 16 times. (Cp. W. 1205 devá but daiva). daivīḥ ādyudātta in 3.23.6; 6.98.2; 9.4.9; 11.4.16; as voc. in 1.19.2; 5.3.6. Both as nom. and voc. the word is āduyātta, hence 'sarvatra'. At 12.3.32 W reads (followed by all) daivīs without apparent reason and against the APr. devīḥ occurs about 19 times.

30b. ékapād, dvípadaḥ etc. are accented on the first syllable.

Analysis :—

1. ékapād, dvipad, dvípād, tripād, ṣáṭpad, ékapad are ādyudātta, perhaps in a specialised meaning in these two stanzas : W. 1300a. Compounds with *dvi* and *tri* generally have the accent on the final member (W. 1300c) ; this is negatived in these cases.

dvipád and dvipā́d occur about 25 times.

Add to the list ékapādaḥ 13.1.6.

2-5 (A)· ásita 'black' (Bloomfield, AJP. 1891, p. 26 ; Schmidt, Pluralbildungen p. 398); in a compound with passive participle, the preceding adverbial element has the accent W. 1284 ; several adjectives denoting colour end in -ita (all accented on the first syllable), the feminine of these are irregular, e.g. -knī of -ita. W. 1176d. ásita occurs as :—

ásitam I.23.3 ; 11.2.18 ; duly recorded.

ásitasya 6.137.1. (also at 1.14.4 not noted) :—

ásitasya te brahmáṇā kaśyápasya gáyasya ca ।

The word is used here in a specialised sense. Sāy. 'kṛṣṇasaṃjñasyaitatsaṃjñasya muneḥ' means it, and asitásya should, therefore, be antodātta, which is ensured by its non-inclusion in the list by the APr.

ásitāḥ 5.13.5 (duly noted) ; this vocative is not from ásita but from asitá (black serpent) and the mere citation of it does not distinguish the accent of the two words. The vocative accent of ásitāḥ demands a division at śṛṇuta, which may be allowable on the analogy of cases discussed by W. in JAOS. 5, pp. 410-411 (in connection with verbal accent) and the rendering may be :—

" O Kairātan, O spotted one, O grass-haunter, O brown one, listen ye to me ; (also ye) O black serpents, offensive ones."

This gives to 'ásitāḥ' the initial position in the self-made clauses and leaves álīkāḥ independent of ásitāḥ, which may, therefore, retain its proper accent. Cp. W. 314e and note to ex. 38 under 28b.

W. makes both accentless in his Trans., followed by Lind. in the text.

ásitāḥ 6.137.2., emendation of W. followed by Lindenau goes against the unanimous authority of mss. and the APr. The case is :—

kéśā naḍā́ iva vardhantāṃ śīrṣṇás te asitā́ḥ pári ॥

The word asitā́ḥ is used here in a special sense (with a pun), i.e. 'black serpents', a favourite expression for long hair in Indian literature.

(B) asitá 'black serpent': 3.27.1 : 5.13.5,6 ; 6.27.1, 56.1,2,72.1 ; 10.4.5,13 ; 12.3.55.

6-7. hávya 'worthy of invocation'; only twice ; havyá 'oblation' about 26 times· At 3.3.4 :—

śyenó havyáṃ nayatv ā́ párasmāt ॥

Sāyaṇa interprets havyám 'hvātavyam', which is preferred by W. in Trans. But the reading, with accent on the final is ensured by the APr. (which does not include the case in the list of ādyudāttas) in the sense of 'oblation' (cp. under rule 37), and furthermore confirmed by the Paipp., which read 'haviṣ' in place of havyám.

8. śócayaḥ 'ardours'. All editions, (and W Trans. as well) read śocáyaḥ and this is so recorded for accent by W. at 1155a ;.but the APr. seems equally unmistakable on the point, because it registers śokā́ḥ 'heating' for antodātta under rule 37 (W. 1148.1.d) as a counter-example to śócayaḥ. sócayaḥ only once ; śocíḥ at 1.25.2 ; 2.19-23.4 ; 10.4.2 ; 18.2.8.

9-10. vyúṣaḥ, pronounced viúṣaḥ (=vi+úṣ—) dissyllabic (L. p. 494). úṣaḥ voc. accented on the first (úṣas). These are the only two cases of ādyudātta ; but uṣā́ḥ 7 times ; uṣásam 10.2 16 ; uṣā́sam 13.2.46 ; uṣā́m 12.2.45 ; uṣásā 16.6.5; uṣásaḥ 4 times; uśā́sā 8.9.12 ; uṣā́saḥ 3.16.7 ; uṣásaḥ 10 times ; uṣā́sām 5 times.

31. árdha is accented on the first in the sense of unequal division.

árdha 'side', but ardhá 'half', Bradke, KZ 34, p. 157 ; Wa. II. 1. 1. p. 3 ; 6 B. p. 21 : cp. kū́ṭá (adjective) but kū́ṭa (noun) ; also kárṇa — karṇá, kā́ma—kāmá, śóka—śoká, távas—tavás yáśas-yaśás, Geldner, Ved· Stud. I, pp. 137, 138, 159. Sometimes accentual shift is accompanied by corresponding change in gender, e.g. badará (Uṇ 3, 131) masc. 'the stone in the fruit', but bádara neut. 'fruit', Johansson, KZ. 36, p. 366 ; javás (masc. noun of agency), jávas (neut. noun of action) Bloomfield, Festgruss an Roth, 154.

See also Gk tómos 'cut', tomós 'cutter, cutting', vára 'choice' vará 'choser', śā́ka 'help', śāká 'helpful', ápas 'work' apás 'active', táras 'quickness' tarás 'quick', máhas 'greatness', mahás 'great.'

Add to the list of árdha 9.9.17.

ardhá 5.1.9 ; 10.8.7,13 ; 11.4.22.

kaścid ardhaḥ untraced.

31b. sújātam etc. are accented on the first syllable.

A In a descriptive compound, with passive participle in -ta, the preceding adverbial element has the accent (W. 1284 ; Reuter, KZ. 31, p. 585). This covers 1,3,4,5,6,·12, 13-20. (pakvá,—vá-tá).

B With derivatives in -ti the compound is variously accented (W. 1287d). This covers 2, 8-10, which have accent on the first.

svádhiti —sudhiti : Wa. II. 1.33 b note, p. 81.

11. súkṛtaḥ 'well-made' Wa. 11. I. 6.a, p. 20 ; Reuter, súkṛta='richtig gemacht', 'eine gute' KZ. 31, p. 586 ; Geldner, Ved. Stud. I. p. 284 ; but sukṛtáḥ (sukṛ́t—W. 1286a) about 29 times.

7. svādhityam does not occur, and is probably a slip for sukṛtam occurring only once at 12.3.33, (cp. ex. 8), and not otherwise recorded in this list.

21-23. √svap and √śvas are allowed to accent either root or ending; here the root bears accent: W. 631.

32. brāhmaṇa, neuter, or, in the sense of possessive, is accented on the first; on the last in the sense of 'caste'.

(A) tasyedam=brāhmaṇa; of the priest (cp. rule 35) 'sacred lore'. tasyedam exactly equates with P. 4-3.120; cp. note to 136. On the formation of brāhmaṇa 'sacred books' cp. Müller, Pref. to the First Vol. of the First ed., p. VIII. n. 1.

'tasyedam—antodāttam' is not indispensable in the sūtra and may be an addition from the margin. The use of jāti in the sense of caste is seen first in Manu and other Smṛtis, which seems too late for the Prāt.

jātiḥ—birth, specialised in the sense of 'caste.' In Pat. jāti means 'kind', cp. MBh. I. 225, 229, 230, 303, 404, 406; II. 206-8; 219, 225, 226-227, 250; III. 106, 232, 322, 398, 413-414. jāti may mean 'caste' in:—

a śūdrā cāmahatpūrvā jātiḥ (Kāt. MBh. II. 201), where Pat. adds 'jātir iti vaktavyam । yā hi mahatī śūdrā mahāśūdrā sā ॥

b rājño'patye jātigrahaṇam (Kāt. on P. 4.1.137; MBh. II. 249), where Pat. adds 'rājanyo nāma jātiḥ ॥

For difference between varṇa and jāti cp. Senart, Caste in India, pp. 128-129; Ghurye, Caste and Race in India, pp. 42 seq.; jāti in the sense of caste in the Jātakas, l. c. p. 80; N. K. Datta, Origin and Growth of Caste in India, p. 4; traditional origin of jātis, op. cit. pp. 6-8; Varṇa 'colour', basis of caste, Weber, Ind. Stud. 10, pp. 10-12; Keith, Cambridge Hist. of India, p. 92.

b All occurrences duly registered.

c 12.4.15. has been omitted from the list, and thus, the reading brahmaṇā́ḥ, with accent on the last, has been ensured against the prevailing authority of the mss. W. correctly adopts antodātta.

d At 12.4.20 W. implies in Trans:—

devā́ vaśā́m ayācan múkhaṃ kṛtvā́ *brāhmaṇám*; with accent on the final, although mss. authority, followed by SPP. and Lindenau favours bráh- - The correctness of his suggestion is ensured by the APr., which omits the case from the list of ādyudāttas.

In *b* and *c* the APr. rejects the prevailing authority of the mss. brāhmaṇá, accented on the final (W. 1208b) occurs about 77 times.

33. (The following) words are accented on the second syllable The same words are variously accented; accentual variation is due to the variation in sense and suffix; some are exceptions, some optional.

The list of words stands in the rule, otherwise the scope of the rule becomes unlimited.

Analysis :—

1. asthíbhyaḥ, solitary occurrence, not found in RV. L prefers asthábhyaḥ (asthán—ásthi) p. 397: Cp. dádhi—dadhán; sákthi—sakthán; ákṣi—akṣán; ásṛt—asán; yákṛt—yakán: Wa. III. §157a. p. 303.

2. karśápha only once, cp. viśaphá in the same line with accent on the final. Meaning obscure. Were they possessive, as Sāyaṇa takes them 'kṛśaśaphasya, vigataśaphasya' we should expect accent on the initial; W. 1305a.

Contrast can also be meant with karśanáḥ 'amulet' (4.10.7.), where W. proposes either kṛ́śanaḥ or karśanaḥ, (so Sāyaṇa) against all authorities.

3. See 2 under rule 29.

4. rohítam (rohít) 'doe'; only once, but róhita 'ruddy' 45 times.

5. varṣmáṇā 'with summit', also varṣmā́ṇam (7.14.3). Contrast with várṣman (locative) 3.4.2. and várṣma 4.22.2. A case of vibhāṣita; cp. 15-16 under 28d. varṣmán masc., but várṣman neut.: Johnsson, KZ. 30, p. 419.

6. kṛmī́ṇām 'of the she-worms' (kṛmī́ from kṛ́mi like sakhī́ from sákhi, W. 344a, 1156a); contrast with kṛ́mīṇām 'of the kṛmis' at 2.31.3,5,32-4; 5.23.8,13; kṛ́mi, 31 times. On kṛmi and krimi cp. Bartholomae, Zur Kenntnis, pp. 67-68.

7. arā́ru 'inimical'; only once; probably a proper name. Cp. asiknyā=niā RV. 10.75.5, proper name; elsewhere ásiknī: Wa. III. §5. c. p. 15 note.

W., following the prevailing authority of the mss. accents (áraru) on the first syllable, which is against the APr. and MS. 4.1.10: 13.7, which tells a legend about arā́ru and accents it on the second. W correct at 1192a.

8. amáti (√am+á+ti) 'light', W. amáti and ámati: 1157.3.2. Contrast ámatiḥ (=a+matiḥ: W. 1287d) 'misery' 10.2.10, ámatim 4.10.3; 7.50.7; 12.2.48.

9. ramáti 'satisfaction; 'action noun ramáti, agent noun rámati: W. 1157 3.g. Contrast rámatayaḥ 'staying' 7.75.2; rántiḥ 'stay' ex. 29 under 28d. Note Ujjvaladatta (4.63) rámati, but Nṛsiṃha, (Svaramañjarī) ramáti: Kielhorn, Phiṭ., p. 17.

10. See ex. 15-16 under 28d

11. vasávyaiḥ 'with good things' (vásu, Aw. vaňhu; Gr. eὐ?, Meyer, KZ. 24, p. 236; eὐ-sū, Zubaty, KZ 31, p. 54). Formation: MBh II. 335 on P. 4.4.140. Contrast with vasavyaiḥ (W. 1212. 4.b; vásu und vasavyám 'gut': Wa. III. §176 p. 344) found in the corresponding TS. 1.2.13.2; MS. 1.2.9: 19.7. Corresponding SV. has vasávye. Negation can also be implied of W. 1212.3.e.

12. 'wrapped in ávakā', 'water-natured' (udaká); only once; both possessives; in both the accent of the prior member (W. 1302) is negatived.

13. saptátha 'the seventh' belongs to the older language (epta, Kretschmer, KZ. 31, p. 363); in the later sápta: W. 483c; Leumann, KZ. 31, p. 23; Wa. III. §169. p. 333.

14. cittíbhiḥ 'by thoughts' (from cittí or cittín?; cittínaḥ 3.20.5?). Contrast cíttiḥ 'intention' 5.6.10, 24, 1-17; 6.41.1; 14. 1. 6.

15 *a*. anāgásaḥ 'guiltless' (an+ā+gā́—s; in this case an exception to W. 1286b, i.e. ánā—).

b anāgásam (2.10.1-8; 10.1.18) not noted by the APr., hence doubtful.

c ánāgasaḥ 'guiltless' 7.6.3, 34.1, 83.3; 9.5.2; 16.6.1, regular. Cp. W. 1304 b.

16 tarū́ṇakam (táruṇa) 'young shoot'; unmistakable connection between accent and lengthening may be noted in :—

palíjakam (8.6.12=palítakam, so Paipp.; j=d=t not unknown, cp. Oertel, Syntax, p. 12) from pálita; madhū́lakam (1.34.2)—madhulá; śyāmā́ka (19.50.4; śyā́māka, Phiṭ., 2.23; 3.18)—śyā́ma (Jacobi, ZDMG. 47, pp. 574ff; Wa. I.§ 254. b); ṛkṣā́ka (18.2.31)—ṛ́kṣa; dūṣíkāḥ (16.6.8)—dū́ṣi; mahílukā (10.10.6)—máhi; maṇḍū́kam (7.116.2.; máṇḍu?); kambū́kān (11.1.29; kámbu?); śālū́kam (4.34.5)—śā́lu (in śā́luḍam 8.6.17) etc. Cp. however, Pischel, Der accent des Prakrit., KZ. 34, pp, 568-576.

17. aráṇī 'two churning sticks'; only once, (L. p. 371). Contrast with áraṇī 'ārtikāriṇī rākṣasī' 7.108.1; áraṇim 'trouble' 1.18.2.

18. ayútam 'myriad', (W. 1284. b; Wa. II.1.93b. p. 226); but ayutáḥ 'unrepelled' 19.51.1.

19. śikyā́kṛtaḥ 'sling-made'; only once, but śikyā̀ni 9.3.6. śikyā́—in compound, otherwise —yā̀=ïā.: W. 1212. a with 1210. a.

20 *a*. vivásvataḥ : only once: vivasvataḥ : 18.1.53.

b vivásvān (18.2.32, 3.61,62) not noted, because vivasvān does not occur in AV.

c No variation in meaning or gender: Wa. II. 1. §6 b, p. 19; L. p. 519.

21-22. The case is interesting. APrM. reads :— pathíbhyo ná jánayaḥ párīṣvaje ।
adding *ṣa* on the margin, thus=párīṣasvaje.

a pathíbhyaḥ, a patent blunder for -tí—.

b The citation, as one unit, does not occur; it can only be divided as:—

1 patíbhyo ná jánayaḥ śúmbhamānāḥ (5.12.5);
2 párīṣasvaje (?), pariṣasvajé (6.8.1; only once).

1 cannot be meant; páti occurs 104 times, always ādyudātta; cp. L. p. 397. jánayaḥ is ādyudātta even in the APrM.

2 cannot be meant; it is accented on the final, and not on the second. APrM. must be corrupt, and the intended reading should have been :—

(máyaḥ—) pátibhyo janáye pariṣvája ॥

Here all the mss. have janáye, which is, ensured by the APr., although corresponding RV. (10.40.10) has jánayaḥ; and jani, accented on the second, is not quotable: L. p. 397.

For jáni cp. 5.12.5; 7.49.1; 12.2.31; 13.1.4. janáye, though ensured, is an old traditional error.

34. Of ajára etc., that syllable is accented, which follows the a in the sense of negation, according to —

The rule is suggestive :—

a The construction of the rule is loose; it should, better, have been 'dvitīyodāttāny ajarādīni'.

b The presence of *iti* is not justified; its syntactic function is obscure; the rule, therefore, demands special treatment.

We have seen at 32 that 'tasyedam iti' of that rule is a reference to P., and that, the word *iti* is used there in the sense of 'according to such a rule', a usage pretty favourite with Indian grammarians. In the same sense it occurs at 136, where 'uttamā uttameṣu' may be a reference either to CA. or to RPr. And thus, having established this usage in two sūtras we may try it in others, where the word *iti* occurs, but has little justification for its appearance.

iti occurs in 'ekāro vibhaktyādeśaś chandasīti' (59), which explains that, in such and such passages the *e* stands for case-terminations, adding that, this happens according to the rule 'chandasi', i.e., 'in the sacred text'. Now, a rule of this complexion does not occur anywhere, and the intended reference must be P. 7.1.39, which does prescribe *e* for case-terminations, without, however, specifically adding 'chandasi' to it. We shall see (under 82) that Vedic grammarians adopt peculiar methods for citing their authorities, (Müller, Preface to the Sixth Vol. of the First ed. of the RV., p. cxxi) and that, they sometimes even delight in making their references obscure and far-fetched. And though the word 'chandasi' does not definitely occur in P. 7.1.39, it is, nevertheless, implied there from 7.1.38 (kyāc chandasi), and the Prāt., instead of referring to the rule by quoting its actual opening word, does so, by quoting a word, that stands at its beginning, not as a unit, but only by implication.

But the matter does not end here We know that the practice of referring to other authorities by directly quoting their actual statements, has no parallel in the Prātiśākhyas. Besides, the rule demands no more than the bare statement 'ekāro vibhaktyādeśaḥ', although this type of word-analysis may, in itself, be ruled out as a thing foreign to the Prātiśākhya proper. Moreover, the APr., as a whole, is expected to deal

with a particular śākhā or śākhās of the AV., and not with any other Veda, least with the Bhāṣā; hence it need not, and must not specify the scope of its rules by 'chandasi', and it does not do so in the rest of its rules.

What I suspect, therefore, to have happened in the case of this rule is this, that the Brahmins, while studying the old APr.-rule, (ekāro vibhaktyādeśaḥ, which being nomenclatory, needs to be supplemented either by Prāt. or P.) put down, for the sake of reference, the full rule of P. on the margin; and this was, in course of subsequent copying, incorporated into the text, thus giving our rule some such form:—

ekāro vibhaktyādeśaḥ । chandasi (7.1.38) —supāṃ sulukpūrvasavarṇācchoyāḍāḍyāyājālaḥ (7.1.39) iti ॥

i.e. in these words of the Pada, *e* stands for the case-terminations ;' the *e* is substituted according to the rule 'in the Veda...... .

It was in some such form that the rule came down to the abbreviators, who, while shortening the text, struck off the actual P.-rule altogether, but allowed, by a curious oversight, its anuvṛtti portion (chandasi) to remain.

A similar process of successive handlings can be detected in rule 34, where the word *iti* seems unjustified, and its syntactic function is far from clear. At some stage—and this was by no means the first or even the second—the rule should have been :—

akārāt pratiṣedhāt param udāttam ajarādīnām ।

Like the rule discussed above, this also is nomenclatory and requires to be supplemented either by Prāt., or P.; and since no such rule is found in any of the Prātiśākhyas, help was taken from the latter and his prescription (6.2.116) was noted on the margin, which, in course of successive copying, got mixed with the text, giving, thereby, to our rule some such form :—

akārāt pratiṣedhāt param udāttam ajarādīnām ; naño jaramaramitramṛtā iti ॥

It was in some such form that the rule came down to the abbreviators, who struck off the P.-rule altogether, but allowed, by a curious oversight, (cp. 125, 126) the word *iti* to remain there.

Thus, we have seen that the rule, in its available form, has had a varied Shicksale. But the matter by no means ends there. We can go a step further and argue that it is no business of a Prāt. to deal with this type of word-analysis. Besides, the purpose of the rule can be better served by saying that ajára etc. are accented on the second syllable, which is exactly what the context requires (cp. 33). Moreover, we do expect from a sūtra work to be strictly brief, which 'akārāt pratiṣedhāt param udāttam ajárādīnām iti.' is certainly not. The use of gaṇas can be hardly tolerated in an original Prātiśākhya; and we do not find any in the RPr., TPr. and barring a few exceptions in the VPr. The same must have been the case with other Prātiśākhyas including ours. Besides, we shall see (at 73 and 196 etc.), that the Ur-APr. was composed of the AV.-passages, arranged in its own peculiar method, in order to illustrate the Pada in them, and that, traces of such rules are found even in the available APr. And all this, when viewed in its logical sequence, leads us to postulate some such form for the present sūtra :—

ajaram-amaram-amṛtam-amitro 'bhrātara ivā— dṛṣto 'sūrtam-ajānaye 'sūtikāḥ ।

(dvitīyodāttāni from rule 33);

which well fits in the scheme of the original Prāt. literature, and is quite in keeping with the general style of the RPr., TPr. and VPr.

We have repeatedly seen (at 14, 136. etc.) that the nomenclatory APr.-rules have been supplemented and explained in the light of the prescriptive rules of P., and the same may have happened with regard to the postulated rule, so much so that the later grammarians, instead of taking the rule as a list of dvitīyodātta words—which it is undoubtedly meant by the context—have put upon it the interpretation implied by P. 6. 2. 116, irrespective of the fact that such an analysis of words does not fit in the scheme of a Prāt.

It is noteworthy in this connection that the commentators on grammar—particularly on the Prātiśākhyas—do not repeat, in their comment, the whole list of examples occurring in the rule, on which they happen to be commenting, and that, in such cases, they cite the first example and dispose of the rest by adding—ādīni or ādīnām. This process, when applied to the paraphrase of the postulated rule would give us some such thing :—

a ajaram-amaram-amṛtam-amitro'bhrātara ivā-dṛṣto 'sūrtam-ajānaye 'sūtikāḥ ।

(main rule).

b akārāt pratiṣedhāt param udāttam ajarādīnām । naño jaramaramitramṛtāḥ (P. 6.2.116) iti ।

(On the margin : 'dvitīyodāttāni' of the context forgotten).

b was first put on the margin, but, in course of subsequent copying, became incorporated into the text and got affixed to the proper rule

But to the later grammarians, who prided themselves in believing 'ekamātrālāghavena putrotsavaṃ manyante vaiyākaraṇāḥ', it seemed rather ridiculous that the main rule should be so long and its paraphrase so brief; they, accordingly, reversed the order of the two, turning the brief paraphrase into the rule and relegating the list of words—that once formed the

main body of the rule—to the position of the comment. This process applies to those rules, which have only lists of words, without any explicit predicate in them; there are others—and they form a majority—which have both subject and predicate; in their case the predicate was treated as real sūtra, while the subject, i.e., series of so-called examples, were relegated to the position of comment. The abridgment of *b* has already been dealt with.

It was in some such manner that the practice of using gaṇas in lieu of lists of words started and gained ground in the RT., CA., P. and the subsequent grammarians. We have shown, in the last portion of the text, this to have been the basis of so many of the CA.-rules. Cp. for example, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 212, 213, 214, 216 and 317c.

iti occurs at 3, where the connection of the citation is broken both with the preceding and the succeeding statements, and one feels as if some sentences are missing. The case is undoubtedly of indiscreet abbreviation.

Thus we have seen, in brief, that the APr., as a whole, is many stages away from what it may have been at its first; and that individual rules in the text have their own peculiar history to tell.

For 7,3,6, cp. W. 1284 a; for 5, (RV. abhrātṛ), 8, 9, see W. 1304 b; Wa. II. 1.§91 p. 215,§ 96, p. 239.

35. brahmá ending in *a* (ā ?) is acute on the second in the sense of 'of bráhman'.

The cases have been accurately registered.

brahmā́: 16 times, all noted—bráhma about 106 times.

a brahmā́ṇah: nom. pl.—bráhmāṇi 5.24.1-17,

b brahmā́ṇam: acc. sing.—bráhma noted in 106.

c brahmábhyaḥ: dative pl.; these everywhere acute on the second, because *a*, *b* are impossible from neut. bráhman, while bráhmabhyaḥ does not occur. On form cp. Wa. III. § 6. p. 18.

brahmábhiḥ: 2—bráhmabhiḥ 10.10.23.

brahmáṇā: 1—bráhmaṇā 69 times.

brahmáṇe 10—bráhmaṇe 5.

brahmáṇām 5 (iti yāvad vá=all cases of this passage; cp. 29 'vidviṣa iti yāvad vā')—bráhmaṇām 7.97.2.

Difference in accent: W. 1268.1.c; Wa. II. 1. §6.B. p. 20; M. p. 85.

bráhman: Geldner, Ved. Stud. III. p. 155.

Comparative study of the formation: Osthoff, Beitrage zur Kunde der indg. Sprachen, 1899, pp. 113-144.

brahmán: the word is included in 'later words': Arnold, Literary Epochs in the RV., KZ. 34. p. 306; 37, p. 211.

bráhman: A. Hillebrandt, Festgabe Jacobi, 265-270; bráhman und Dharma, O. Schrader, Festgabe Jacobi, 271-275.

36. Neut. (bráhman) is accented on the first syllable; (the form is in nom., acc., sing.) bráhma.

Cp. above; Geldner, Ved. Stud. I. 105 n.

37. (The following) words are accented on the final syllable; accentual variation is due to the variation in sense and suffix; some are exceptions, others optional.

Analysis :—

1. gavīnyóḥ 'in the groins' (gavīniós, not —io= yós); contrast gavínike, 1.11.5; 9.8.7.

2. veśantiā́s (not —iās); only once.

3. srotiā́s (not -iās); also at 4.26.4; 6.98.3; srotyā́s 8.7.15; 10.1.16; the point to be noted is that, some of the derivatives with -ya have acute yá (—iá), while others ya (—ia); details: W. 1212. 3-4.

4. śokáḥ 'heating' in a specialised sense, hence peculiarity of accent; only once. Contrast śóka—'heat' 3.2.5; 4.14.1; 5.1.3; 6.18.1; 18.1.39.

5. jambhā́t 'from jambhá' (proper name ?); only once. Contrast: jámbha 'grinder' 3.27.1-6; 8.1.16, 3.3.

6. See 17 under 28d.

7. ekavādyā́m 'the one-toned' (proper name ?); only once; W. 1212.3, 1285. c.

8-10. annādá, —dī: W. 1265. a, 1270. a; Reuter, KZ. 31, p. 485; 23 times; annā́dya (W. 1212.2. a.) 9 times.

11. rasā́m: proper name of a river; only once; rása 33 times; suffix —ā retains the accent on the same syllable as in the masc.: M. p. 86; rasā́ being a proper name forms exception.

12. ārśám 'virility', Sāyaṇa 'ārṣam'; W. adopts ārṣyám followed by Lindenau. ārśám (RW's first edition) ensured by the APr. Occurrence one.

13. mahyaí 'for great'; máhi—mahí like sákhi—sakhí: W. 344a.

14. vāmadevyám, 9 times; vāmádevaḥ 18.3.15. See W. 1212.3.c.

15. 'in undivided domain', only once; accent expected on —ná (W. 1284), and so it is in the corresponding RV. 6.28.2, (Wa. II. 1. §93. p. 230). A case of vibhāṣita (W. 1284 b).

16. agriyáḥ 'foremost'—(ágra); also agriya: W. 1214. b. Add agriyám (11.6.3), the only other occurrence.

17. See 1 under 29.

18. uttarā́m 'higher'; adverbial shift of accent; occurrence I; see W. 1119. a; Wa. II.1.§6. p. 21; rule 217 i; úttaram about 35; uttarā́t 9; case clear, hence not noted in the text.

19. gavyán 'seeking booty', ensured by APr. 140, against gavyám of all the mss. Cp. also b. c. under 32. W. gavyán correct; occurrence 1; gávya 'of the cow' 2.13.1; 7.82.1; 18.3.52.

20. See 5 under 29.

21. yāmám 'yamasambandhi' (yáma-yāmá: accent expected on yā́-, W. 1208. b ; see vāsantá from vasantá). W. proposes 'yády āmám', accepted by Bloomfield; AJP. XVII, 428. APr. yāmám goes against such a division. Contrast yā́man 'path' 10.2.6.

22. yātudhānī́ḥ, twice, like kalyāṇī́ from kalyā́ṇa: W. 355. b.

23. dharuṇí; cp. above; formation: Sāyaṇa on RV. 1. 121. 2; Müller, Preface to the Sixth Vol. of the first ed. p. CXX.

24. havyá is antodātta in the sense of 'hotavya'. √hu 'to sacrifice', occurrences 23; hávya: ex. 6 under 30b

25. upahavyám 'oblation', only once. Mss. are divided between —hávyam and —havyám; W. adopts former; the latter ensured by the APr.; the text should be, accordingly, corrected.

26. *a* vedá 'darbhamuṣṭiḥ', once; contrast véda 'knowledge' 4.35.6; 10.8.17 · 15.3.37; also védas 'possession' 4.31.2; 5.20.4,10; 6.66.3.

b Contrast also páraśuḥ 'rib', (párśu in TS. 3.2.4.1) and second paraśúḥ 'axe'; the first 'rib' only here; second also in 3.19.4; 7.28.1; 8.4.21; 11.9.1. SPP. both paraśúḥ ?. Formation and meaning of both: Wiedemann, Beiträge zur Kunde der ind. Sprachen, 1904, pp. 14—17.

27. pāthā́ḥ 'drink', once; pā́thaḥ, ex. 8 under 29.

28. Contrast vithuraḥ, which W., followed by Lind., emends into vithuráḥ; ādyudātta ensured by APr. in 17 under 29. Text should be, accordingly, corrected.

29. hastinī́ 'female elephant', once; contrast hastínī 'having hand', accentual shift due to proper name: L. p. 368.

30. pada about 30 times; pā́da 9.8.21; 10.7.39; 14.1.60.

31. māsā́ḥ (mās—) 9: mā́sa about 18.

32. vardhayad-vardhamānā́; so all the mss. confirmed by APr.; obviously taken as a compound and accented according to W. 1270; an old traditional blunder, rightly emended by W. in várdhamānā. For analogous case see 15 under 29 with W. in Trans.

33. dvibhāgadhanám, compound, (dhána)

34. gaṇá, always antodātta; cp. 4.13.4,15.4; 6.118.1; 13.4.8; reason for citation not clear.

35. udumbalaú 'copper-coloured', only once: but udumbálam 8.6.7; a case of vibhāṣita?

36. yatáḥ 'gachataḥ', √i; once; contrast yátaḥ, adverb; about 18.

37. vyāpithá (only once), nearly all mss. leave it unaccented; W. adopts vyā́— (vi+ā́—) in accordance with the usual accentuation of such forms. But vyāpithá (antodātta) ensured by the APr., and is so read by some of SPP's authorities. The text may be, accordingly, corrected. For vyā́pitha cp. 13.3.30; only once. Note that the APrM. leaves the word unaccented, as other mss. do.

38. vācáḥ (vā́c—, abl. gen. sing.); 14; contrast vā́caḥ (nom. acc. pl. of vā́c) at 7.43.1.; 10.8.33. See 32—34 under 29. vā́c—about 69.

39. nabhasáḥ 'clouded' (nábhas-a-), but nábhasaḥ 'of the cloud' 6.79.1.

40 At 18.4.14 W. reads nábhasaḥ, without any variant, perhaps by an oversight. nabhasáḥ (adjective) ensured by the APr. and well fits in the verse. The text may be corrected into nabhasáḥ.

nábhas about 19.

41. bhavārudraú in several devatādvandvas the double accent is wanting, while yet the double accent designation of number is present: W. 1254a.

38. kāvyá is accented on the final, when specific appellation, except that of a text.

Cp. W. 1211. a.

antodātta only twice; ādyudātta at 5.1.5, 11.2.3; 8.3.20; 9.10.9; 10.8.32.

39. dakṣiṇá, with a taddhita suffix is accented on the final.

a Marginal 'ataddhitāntam' wrong. See also 26, where wrong examples are noted on the margin; the list should go under 28.

b Suffix —āc: P. 5.3.36; accent: W. 1177b, 1212e; Wa. II.1.§6. p. 21; III. §36 a p. 87.

c 18.1.42. dakṣiṇá, so all mss., ensured by APr. W. rightly corrects his edition.

Contrast dákṣiṇā 'southern quarter' 3.27.2; also at 4.11.4; 11.7.9; 18.4.50; ādyudātta dákṣiṇa or —ṇā about 41.

40. āśā́m is accented on the final in the sense of desire.

Accent: Phiṭ. 1.18; only once; ā́śā 'dik' 11 times.

41. arvācīnám is accented on the final; may be, it is formed with another suffix.

arvācīnám, 'hitherward'; 1; arvācī́na 'since' (new?) 0.5.2; only once.

pratīcīnā́ḥ, 'meeting'; 1; pratīcī́naḥ 'turned toward' 9.3.22; 10.1.6; 12.2.5.4.8.

Accent optional in both: W. 1223a.

pratīcā́ḥ 8.3.6; only once; pratī́caḥ 3.1.4; 5.8.7; 6.32.3; 7.108.2.

In the RV., if the stem is accented on the root syllable, the accent remains there in the strong cases (pratyáñcam), and also in the weak (prā́ci), except when the vowel of —ac unites with a preceding *i* or *u* to *ī* or *ū* (this happens with the oxytone stems), the ending is accented (pratīcáḥ).

These rules do not hold good for the later texts. Thus the AV. has anū́caḥ (3.1.4) against RV. anūcáḥ

(3.30.6). L. pp. 455,459 : W. 410 ; Wa. III. §6. p. 19.

The *vā* in the rule shows that the Prāt. itself is not sure about the cause of the accentual variation here.

42-43. mahó devásya means mahtó devásya ; the letter *t* is elided, and the final syllable receives accent.

List is accurate.

In 3 mahás=mahataḥ, so Sāyaṇa. W. takes maháḥ from mahás and renders 'great', nom. sing.? mah-áḥ nom. pl.: Wa. III, §138. a, p. 251.

mah = mahat, like śepa = śepas, (rule 150) paru = paruṣ (rule) 200.

44. a (Compounds made with the passive participle have accent of their prior member.

Cp. W. 1273, 1284.

b kaviśastāni etc. form exceptions.

Abridgment omits the list, i. e. the main rule.

Examples 1,6,9 : W. 1273 b ; Reuter, KZ. 31, p. 590, 594, 597.

Ex. 3,4,5,6,10 : W. 1284. b.

In 2, mss. differ in dyāvāpṛthivī (unaccented) and dyāvāpṛthivī́ (antodātta) ; the latter is ensured by the APr., although the APrM. leaves it without accent ; W. dyāvāpṛthivī́ on the basis of a single ms.

Note that dyāvāpṛthivī does not fit in the list of words formed with passive participle ; an interpolation ?

45. (The following words are) toneless ; the same word is variously accented ; accentual variation is due to the variation in meaning and suffix ; some are exceptions, some optional.

46. Verbs looking like nouns.

List accurate.

1. dhanva 'run'; occurrence 1 ; not occurring in the later literature : Arnold, KZ. 34, p. 306 ; dhánvan 'dhanuṣ', 'plain' (Wa. III, §161a, p. 318) 11 times.

2. daśa 'bite' √daṃś ; 1 ; dáśa 'ten' 14 times.

3. ayaḥ √i, subj. ; 1 ; áyaḥ 'dark metal' 5.28.1, 5 ; 11.3.7 ; 18.3.22.

4. eṣaḥ √eṣ, subj. ; 1 ; eṣáḥ, pron., about 60.

47. kam, a particle, is toneless.

W. 1111. a, 1122. b.

List accurate ; kám (Delbrück, Synt. Forsch. I. 84 ff. V., 503.) ; pron. and otherwise 14 times.

kam is toneless three times. It is indeclinable, pronoun, and a synonym of happiness.

48. yathā, as a particle, is toneless.

It is toneless four times. It is indeclinable.

yathā is toneless in Veda, when used in the sense of *iva* after a noun forming the subject of comparison : W. 1101. b ; M. p. 82. List is accurate ; yáthā 166 times.

49. Verbs looking like prefixes.

duḥ occurs twice. *ava* three times ; these (ava) have *a*-vowels (va=ava) ; one should make them toneless.

Mark that the verb is the sign of the prefix ; in two *durs* the augment is elided.

tāni kuryāt=tāni ava-padāni anudāttāni kuryāt ; tā=tāni, nikuryāt=nīcikuryāt ?

vidhyupa=viddhi + upa—.

Better —sargasthaliṅgam=upasarge sthitaṃ liṅgaṃ (a-vowel) yasya ।

bhūtakaraya=bhūtakaraṇasya=augment, cp. CA. 34.9.

The list is accurate.

ava (úd+ava, and prá+ava) 3 ; áva 31.

dur, √dū, root aorist inj.; 2 ; áduḥ 5.25.9 ; 11.1.17 ; aduḥ 2.36.7 ; 6.100.1 ; 14.1.50.

50. Vocatives with accent.

Cp. 28b. ; Haskell, JAOS. 1877, pp. 57-66.

Exception is made in case of daivīḥ ṣaṭ etc.

Par.: W. 314. a ; special reference to daivīḥ ṣaṭ : Pat. on Kātyāyana 'vibhāṣitaṃ viśeṣavacane' to P. 8.1.19.

Analysis :—

1. ṣaṭ only once ; ṣáṭ 22.

3,5,6 : dyāvāpṛthivī toneless, because it does not stand at the beginning of a pāda.

4. asmai dyāvāpṛthivī occurs in :—

(1) 4.22.4, where dyāvāpṛthivī is toneless according to mss. and editions.

(2) 5.95.5, ū́rjam asmai dyā́vāpṛthivī́ adhātām, where mss. are divided between dyāvāpṛthivī and dyāvāpṛthivī́ ; but W. adopts dyā́vāpṛthivī́ on the authority of a single ms. ; he may be right, if we limit the APr. 'asmai dyāvāpṛthivī to 4.22.4, which is allowable.

The list, otherwise, is accurate. Voc. dyā́vāpṛthivī in 2.12.5, 16.2 ; 4.26.2-6 ; 5.14.12 ; nom. dyā́vāpṛthivī́ about 51.

2. Two points are interconnected :—

a Majority of mss., with all editions, read barhíḥ nom., while barhiḥ, accentless voc. is ensured by the APr

b All the mss. vṛjyase, while W. vṛjyate on the basis of the corresponding RV. 10.110.4 ; VS. 29.29 ; MS. 4.13.3 : 202.1 ; KS. 16.20 ; TB. 3.6.3.2.

If barhiḥ voc. is acceded to, vṛjyase automatically is secure, and may be adopted in the text.

barhíḥ (nom. acc.) 23 times.

51. (The following are) excepted, (even though) they stand at the beginning of a pāda.

Both vocatives and verbs are meant.

Analysis :—

1. All the mss. vyāghra, unaccented, ensured by the APr.; yet W. (followed by Lind., Haskell, JAOS. 1877, p. 58; L. p. 432) vyā́ghra (vi+ā—) ; in the first ed. vyā́ghra wrong.

2. parjanya, without accent in all mss.; and so W. Doubtless either mā́rutāḥ or parjanya is an intrusion, so the metre indicates.

3. duhāthām toneless in all mss. and editions. TB. 2.4.7.8 prefixes *sam* to duhāthām ; probably it is

the loss of that prefix or some other that causes accentlessness of duhāthām at the beginning of a pāda. The metre requires the prefix.

4. pāpman toneless in all the mss.; so ensured by the APr.; yet W. pắpman, followed by Lind. and others.

5. All authorities apāmārga toneless; so ensured by the APr. W. ápā—and so is VS. 35.11.

6. yāhi enclitic in all mss., except two of SPP's; so. APr. W. accents according to RV. 3.45.1; SV. 1.246; VS. 20. 53; TA. 1.12.2.

7. Majority of mss. āpaḥ toneless, ensured by APr. W. ắpaḥ; so Lind.

8. yama as voc., ensured by the APr., is followed by the prevailing authority of the mss. APrM. yamá-rādhasu agrees with some mss. Confusion of palatal and dental: Oertel, Synt. of Cases. p. 12. W. reads yamá-rājasu, compound.

9. agne, toneless, because a pāda-division before juṣāṇáḥ gives an anuṣṭubh pāda followed by a triṣṭubh, while one after the same word, gives a triṣṭubh followed by an irregular combination of syllables. Cp. W. Trans.

10. kṛtye toneless. The verse is 10+10 (+c and d 8+8+8=44), and being scanned thus kṛtye does not stand at the beginning of a pāda.

11. asau in all mss., ensured by the APr. Cp. also 49 under 28b. W. ásau.

In 2, 3, 9, and 10 the reason of tonelessness has been shown by W. In the rest it is yet obscure; the text should, nevertheless, go with the APr.

For reasons of tonelessness of a vocative see Delbrück, Ind. Syntax, 34.f; Hirt, IF. 9, p. 285.

52, (The following) words have circumflex at the beginning.

Read jyằke–jiāke; kvằ=kúa+iva; śvằn=śúan; svằr–súar.

jyằke=jyằ+ka: W. 314b; L. p. 432; Wa. KZ. 1907, p. 314; Haskell, JAOS. 1877. p. 58.

For the rest: W. 84b; M. p. 81; Wa. I, §247. b, p. 289.

53 These are monosyllabic circumflex.

Monosyllabic only in appearance; read díaus, níaṅ, and níak.

díaus: Müller, Chips 4, pp. 210-211; Brugmann, Grund. I. p. 539; Hirt, Ind. Akzent p. 21; Wa. I, §247a, p. 288; Kretschmer, KZ. 31, p. 357; Haskell, JAOS. 1877, p. 58; W. JAOS. 10, p. CXXVI; 314b; 360e; CA. 2.74 note; L. p. 432; M. p. 81.

níaṅ; níak: W. 83. b; 409. b; L. p. 456; Wa. III. 126. b. p. 230.

Mixture of monosyllabic and dissyllabic: Wa. III. §122. f, p. 225.

54. (The following) words are grave and circumflexed.

In these the grave is followed by circumflex. The point is that -yằ in them is ia and not iá; details: W. 1212. 3,4; Reuter, KZ. 31, pp. 530-543.

Without entering into details the list may be analysed as follows:—

—yằ from:—

1.	Consonant stems:	4, 5, 7, 12, 18, 19, 24, 25, 27, 28, 29, 40, 42, 46, 53, 69, 73, 84, 89, 93, 104, 106, 112, 113, 114, 119, 120, 121=28.
2.	—a stems:	3, 8, 9, 10, 11, 13, 16, 25, 34, 37, 39, 41, 56, 57, 59, 63, 64, 65, 70, 74, 78, 79, 81, 83, 86(?), 87, 92, 96, 98, 99, 105, 111, 117=33.
3.	Stems in —u.	6, 30(?), 54, 82. =4.
4.	Gerundives in yằ:	2, 14, 15, 20, 31, 38, 43, 46(?) 48, 67, 68, 71, 74, 75, 87, 97, 102, 106, 108=19.
5.	Gerundives in —tavyằ:	45, 50. W. Trans. of the Amer. Phil. Assoc. 13-15. p. 119.
6.	yằ used to form a compound:	1, 21.=2.
7.	Declination of -í, or -ī́	17, 23, 35, 36, 44, 46(?), 51, 52, 58, 60, 61, 77, 85, 88, 90, 95, 100, 109, 115(?), 116, 123, 124, 125, 127=23.
8.	In-ú or-ū́	22, 44, 49, 55, 62, 76, 80, 94, 103, 107, 118, 122, 126, =23.
9.	Doubtful:	abhvằm, 44, 110; taṅgalavằ 72; barjahyằ, 101=4.

44 contains two, i.e. abhvằm (doubtful, Geldner, Ved. Stud. III. 117-118) and arāyyằḥ, noted under 7.

Total: 127.

(7) 7 corresponds to the C series of L; the -í of these words is always accented and never gunated. For the very reason that it is accented, the individuality of the vowel is fairly preserved. These words shift the accent to the ending. Details: L. pp. 366-370, 375.

(8) The same applies to —ū́. Details: L. pp. 401-402, 435.

55. (arāyyằḥ etc.) having two *y* letters, are circumflex at the final (the rest is grave).

The point is: arāyyằs (arāyī, from árāya 'demon =arāyías, and not -iás, i.e. the accent is not thrown forward on the ending. It may be noted that the rule applies to arāyyằḥ alone, without however, interfering with the continuity of the rest of the list. The example arāyyằḥ happens to come in the middle of

the list, and a rule, directly touching that, has been formulated and affixed to it. In fact, these lists of passages are the original APr.-rules; the bare enigmatic words passing by the name of sūtras have been formulated on these lists and have, in course of various handlings, usurped their place, relegating them (i.e. the passage-sūtras) to the position of the comment.

Cp: note on 34, 73, 196.

56. The form tanv-, not compounded, in all genders and numbers (is svarita), tanvópa spṛśata is an illustration.

The word (tanú) retains its accent on the final in both the forms (i.e. tanú and tanū́; Johansson, KZ. 30, p. 412) and does not throw it on the ending, and the result is an invariable svarita. Cp. L. p. 402; W. 356. b, 358.

The forms are: tanvàm 5, tanúam 20; tanvā̀ 5, tanúā 10; tanvè 7, tanúe 7; tanvā̀ḥ 1, tanúas 14; tamvā̀m 1, tanúas 10.

57a. Four, out of the (five) strong cases, preceded by a theme, ending in acute (—ī) are of kṣaipra variety, through *y*.

b Throughout the declension, if the theme is —ū.

kṣaipraḥ=the circumflex arising upon the conversion into a semivowel of an acute vowel before a grave: CA. 3. 58; W. 84a; M. p. 80. For kṣaipraḥ instead of kṣaiprāḥ cp. note to 82.

pañcapadī=strong cases.

antodāttādīni=antodāttaḥ (ī+am) ādir yeṣāṃ tāni.

yāt: through *y* letter (ī+a=yà), vilīḍhī+am=vilīḍhiam=yà—. Cp. L. p. 479 top.

b Better ūkārasya. Cp. CA. 3.60; also *3i*, with 72.

The rare termination -ū has the power usually to hold its own accent, even before the ending of a weak case, and the resulting final syllable thus becomes circumflex. See L. p. 407; W. 355c; CA. 3.60; Kretschmer, KZ. 31, p. 332ff. Formations in —ū: F. Johansson, KZ. 30, p. 402

57b. urvārvā̀ḥ etc. [illegible]m exceptions.

All these exce[illegible] ic[illegible] l forms have a heavy ending, while of those, w[illegible]h [illegible]xhibit the circumflex accent, the ending is ligh in every instance, except but one, i.e. tanvā̀m, which [illegible]as been specially noted above. Cp. W. CA. 3.60.

śvaśuraḥ śvaśrvā̀ḥ. It should be noted that both CCA. and APr. read śva-uraḥ śvaśrvā̀ḥ, where śvaśuraḥ has little [illegible]earing o[illegible] [illegible]he topic, except that it might show the m[illegible]sc. form śvaśura (of śvaśrū: Johansson, KZ. 30, p 408; Kretschmer, KZ. 31, pp. 416-447), and śvaśrvai has no provision in the list. svàśuraḥ, therefore, may [illegible] [illegible]vaśrvai; but more probably it is an intrusion from [illegible] margin, where it was first put on to bring out correspondence between APr. and P. 'śvaśuraḥ śvaśrvā' (1.2.71), although that rule has absolutely nothing to do with the subject in hand. Attempts to bring out far-fetched connection between the two are not rare; and, in fact, barring a few quotations from P., all references to his sūtras are, strictly speaking from the point of view of the traditional grammarians, void of point. Cp. reference to 3 and 14 and note on 34. This illustration alone should suffice to show as to how Pāṇini's interpretation was forced on the Prāt. first on its margin and then on the text itself.

Here ends the first Prapāṭhaka; with the twenty-second (Kaṇḍikā?); the latter has not been specified anywhere in the MS.

PRAPĀṬHAKA II.

58. The rule records 59 passages without specifying anything about them. The passages may be analysed as follows:—

1. ā́bhagam, compound, cp. 3e. ā́ bhágam in 18.1.23. RV. (4.29.3) pra diśam may be corrected into pradiśam: Bloomfield, Concordance.

2. ádhiśrite, comp.; ádhi śrité in 13.1.37.

3-4. vimṛdhā́ḥ, comp. Wa. II. 1.48a. note p. 109; Debrunner, BSOS. 8, p. 494; accent anomalous: L. p. 477.

mṛ́dhaḥ, separate 10 times.

5-6. viśvā́hā and viśvā́hā are not divided in the Pada of the RV. and AV. In TS. both are variously divided: Weber, Ind. Stud. 13, p. 56.

7. prápītāḥ 'āpyāyitāḥ' 'drunk of' = RV. 7.41.7 = VS. 34.40 = prapīnāḥ TB. 8.9.9; ApMB. 1. 14. 7. prápīnāḥ in AV. 12.3.41.

8. prápītām; prápīnām in 7.15.1.

9-10. Cp. CA. 4.45, with CCA.

11-12. íyakṣamāṇāḥ 'yaṣṭum ichantaḥ', iyakṣ rare. √yaj and not √aś: MBh. III. 14 on P. 6.1.9. confusion of kṣa and kṣya: note to 173.

13. ekaja tvā́m; two words and not one. Cp. CCA. 4.26.

14. mahi tvā́m; two words and not one as taken by W. and SPP. Cp. CCA. 4.26.

15-16. jyotaya and not dyotaya; jyot only twice; dyut in 4.12.2, 23.5; 7.14.2, 62.1; 12.3.22. Confusion of *d* and *j*: Oertel, Syntax, p. 12; BIE. II. p. 85; Sköld, Nir. p. 180.

17-18. kanyā́lā, occurring only twice, with udātta and not svarita as expected. Cp. kanyā̀ under 54.

vṛṣaṇyántī: Raghuvaṃśa 12.32; vṛṣaṇa: Wa. II. 162-f. p. 321.

On kanyálā the Kārikā occurs :—

a kanyálā ; in the sense of suffix *al* ;
b here the svarita (of kanyā̀) is elided ;
c 'a suffix is accented on the first', this has been taught ;
d uśatī́ḥ kanyálā imā́ḥ (is an illustrative example).

This means that kanyálā = kanyā̀+ála+ā ; the accent of ála suffix ousting the svarita of kanyā̀.

Cp. however kanyánā RV. 8.35.5 ; interchange of *n* and *l* is not rare : Wa. I. § 175c. p. 196.

atpra—not clear ; may be *aṇpra*—; cp. P. 5.4.38.

pratyayasyādiḥ can not be a reference to P. 3.1.3, which reads 'ādyudāttaś ca' ; the sense, however, is the same.

APrM. kanyayā is a blunder for kanyalā.

—ala (in anala) : O. Schrader, KZ. 56, pp. 125-127.

19-20. sákhāyā (=sákhāyau) only twice ; sákhāyau in 6.42.1, 2.

21-22. paścā́ only thrice ; paścā́t 21. APrM. paścā́t is a blundur, because if these passages also read paścā́t, there remains no case of paścā́ to be distinguished.

Formation of paścā́ = paśca W. 1112e ; L. p. 337 ; Wa. III. 41. b. p. 91.

Confusion of paścā́ and paścā́t: BlE. II. pp. 207-208.

23. āḥ√as ; only here. Cp. RV. 10.85.7.

24-25. APrM. anait correct ; W. anayīt doubtful : Bartholomae, ZDMG. 50, p. 687. Compare Paipp. reading.

Formation : W. 889a ; Bloomfield, ZDMG. 48, p. 474 ; Keith, AA. p. 230. n. 6.

ailayīt : P. 3.1.51 ; Wa. I. p. LXIV note 9 ; Thieme, Pāṇini and the Veda, p. 66 ; APrM. ailait on the analogy of anait, supported by Paipp.

26. dī́dhyānāḥ and not badhyámānāḥ as read in the corresponding TS. 3.1.4.2 ; MS. 1.2.15 ; 25.5 ; 3.9.7 : 125.16 ; KS. 30.8,9.

ánu dī́— are separate. Sāyaṇa vadhy—for ba—

27. abhī nákṣamāṇau ; contrast 18.1.42. Acc. due to abhī : W. AJP. 13, p. 297 ; Geldner, Ved. Stud. 2. p. 306.

28-32. úpa, separate, for its use before the locative see M. p. 420.

33. ánu ciṭṭébhiḥ, separate. Sāyaṇa reads one word.

34. saṃ yudhé two words

36-40. imply two words.

41. avatkám = avat°kám with avagraha CA. 2.25.

TS. Pada varies with regard to the separation of —ka : Weber. Ind. Stud. 13, pp. 16-17.

Formation : avat+ká (pres. participle of √av) 'aiding' W. Trans.

Deminutivform von RV. avatá— Roth. ava-tk-á, √tak, Wa. KZ. 61, p. 190 ; Debrunner, BSOS. 8, p. 491 ; from eue 'to be wet', Johansson, IF. 2, 62 ; 35.200.

This division does not explain ejatkā́ḥ (ex. 42) ; W's. agrees with APr.

42. ejatkā́ḥ = ejat°kā́ḥ with avagraha. Cp. CA. 4.25.

43-44. imply separation by avagraha.

45-47. Cp. CA. 2.82 ; ā́rtnī, gharmadúghe, yamé are pragṛhya.

48-50. ajait, aśrait, ahait : Bloomfield, ZDMG. 48, p. 576 ; AJP. 12, p. 438 ; W. 889 (+559a) ; Oertel, Festgabe Jacobi, pp. 19-20. Third sing. of the sigmatic aorist ; a conjugation like aśraiṣam, aśraiḥ, aśraiḥ is not infrequently changed to aśraiṣam, aśraiḥ, aśrait in deference to the analogies prevalent in the preterite conjugations of the language, not (as W. assumes) by the preservation of the ending *t* at the expense of the tense-sign.

51-53. bādh+apa and not ava ; bādh+ava in 4.22.7,35.7 ; 5.3.10. APr., ápabādh—, accent wrong.

54-56. √nādh ; contrast √nāth ; occurrence about ten.

Confusion of *dh* and *th* : Oertel, Syntax, p. 176 ; Bhaṭṭoji, Kaustubha p. 466.

57-59. the only occurrences of babhūtha. babhū́vitha 1.7.1 ; 3.23.1 ; babhūvitha 12.1.18 ; saṃbabhū́vitha 4.19.7 ; sáṃ babhū́vitha 9.5.6. Confusion of babhūtha and babhūva :—

babhūtha TS. 3.1.4.4 ; = babhūva MŚ. 1.8.4.36 ;
KS. 30.8 MG. 2.4.5.

59. *iti* indicates that the rule is a quotation, while "chandasi" shows that it is taken from a work dealing with both Bhāṣā and Veda.

The rule means that *e* is substituted for the case-termination in the sacred text (in the word asme, cp. next rule). "Also it is acute" is from the Mar., evidently to provide acute in tvé, which being an enclitic pronoun, should be grave otherwise. The rule says nothing about pragraha.

tvé occurs in AV. 5.2.3 = RV. 10.120.3, is repeated in AV. 8.9.9, and each time is written in the Pada-text tvé íti, as a pragṛhya, but the accent and the addition of *iti* after it are old traditional blunders, since the word is enclitic pronoun (Yāska 1.7) ; no forms of this enclitic pronoun are found elsewhere in the AV. asmé occurs in AV. 4.21.1.= RV. 6.28.1 ; 18.1.3 = RV. 10.10.3 ; 42 = RV. 10.17.8, and the cases have been duly registered by the comm. In AV. 4.31.3, where all the mss. read asmai, W. and Lind. adopt asmé on the authority of the corresponding RV.

10.84.3; but this emendation, though desirable, is not warranted by the APr., which does not record the case in the list of *asmé*.

tvé forms a connecting link in the history of Vedic Philology. Its real nature and function were known to the authors of the original ṚPr. and VPr., but were gradually forgotten in the time of Yāska and the later Prātiśākhyas. The history of *tva* :—

ṚPr. 1. 73-74 :—

asme yuṣme tve amī ca pragṛhyāḥ ।

upottamaṃ nānudāttaṃ; na padyam ॥

"asme, yuṣme, tvé and amī are pragṛhya, *tvé*, when accented and not a member of a compound word." (real nature and character of yuṣme and asme: Wa. III. p. 469; I. p. 325; for *tvé* and *me* op. cit. III. p. 461; I. p. 325). *tvé* loc. is accented in ṚV. 1.26.6. and the case has been cited by Uvaṭa as an example under the rule, while *tve*, enclitic pronoun, occurring in ṚV. 10.71.8 is noted as a counter-example. The distinction between the two was known to ṚPr. and *tvé* in loc. was rightly accented and made pragraha with an *iti* added to it in the Pada.

VPr. 1. 96-97 :—

camū asme tve me udāttam ।

camū, asme, tvé, and mé are pragṛhya, the latter when accented". tvé, unaccented enclitic pronoun, does not occur in VS., hence the Prātiśākhya need not specify it as acute. Like ṚPr. it prescribes pragṛhyatva for tvé accented in the sense of *tvayi*, and not for *tve*, nom. pl. of enclitic *tva*. The real discrimination between the two is known to the original VPr.

Yāska discusses the word *tva* (in Nir. 1.7-8) and cites ṚV. 10.71.4,7,11 as examples of the enclitic pronoun *tva*, adding that some hold it to be a synonym of half, and remarking that according to some the word *tva* is a particle, a view definitely rejected by him. But in his lengthy exposition of the word he does not refer to *tva* (+ इ or e) in the sense of *tvayi* (adhvan = adhvani; tvé = tvayi), a serious omission (ignorance ?) for which he has been reproved by Bṛhaddevatā (II.114) :—

padajātir avijñātā tvaḥ-pade' rthaḥ śitāmani ।

"The class of word is not discriminately known (i.e. discrimination is not made out between *tve* pronoun and *tvé* loc.; "is not recognized" Macdonell inappropriate) in the word *tva*; nor meaning in (the word) śitāman". It is Yāska's non reference to *tvé* in the sense of *tvayi* which has been criticised by the Bṛhaddevatā and not the view that "tva is a particle", which Yāska attributes to "some" and which he himself refutes "dṛṣṭavyayaṃ tu bhavati", i.e. it is clearly inflected.

The statement of Macdonell "our author must, therefore, be criticising the latter view" may, accordingly, be corrected.

TPr. 4. 9-10 :—

asme ।

tve ity aniṅgyāntaḥ ॥

"asme is pragraha. Also *tva*, when not final member of a separable compound". The pronoun *tve* occurs seven times in TS. (1.3.14. 2; 4.16[1]; 3.1.11[7]; 5.10[1]; 4.2.7[3]; 6.5.4; 6.1.8[5]) exhibiting its pragraha-quality in Saṃhitā only once at 4.2.7.3. The Commentator's instance is 'tve kratum api' (3.5-10[1]). We see here for the first time pragraha prescribed for *tve*, enclitic pronoun (because *tvé* in the sense of *tvayi* does not occur in the TS.) and a consequent *iti* is added to it in the Pada-text. The real nature of *tve* was forgotten in the school of, or at the time of the TPr. All the same it does not prescribe udāttatva for *tve*.

It is noteworthy that TPr. and CAPr. concern themselves with *tve* and *asme*, the two other words not occurring in their respective Saṃhitās.

CA. 1.77 :—

asme yuṣme tve me iti codāttaḥ ।

"Also the words asmé, yuṣmé, tvé, and mé (are (pragṛhya), when accented". The rule is evidently an indiscriminate paraphrase of the above-quoted rules of the other Prātiśākhyas, with an indiscriminate udāttāḥ added at the end; indiscriminate paraphrase, because *yuṣme* and *me* do not occur in the AV. at all; indiscriminate addition (of udātta), because the specification udāttāḥ operates only on the two latter words, for *asme* and *yuṣme* would never occur otherwise than accented. The real character of *tve* was completely forgotten in the school of or at the time of the CA., with the result that enclitic pronoun *tve* was made acute (it was not so made in TPr.) and an *iti* was added to it in the Pada-text.

ṚT. 82. tve । "tve is not euphonically combined". The real scope of the rule is rather obscure, (cp. my note on it), but the citation 'tve agne svāhuta' (SV.1.38) shows that *tvé* in loc. was meant for pragṛhyatva by ṚT. If this be so, the rule applies to *tvé* in loc. and not to *tve* enclitic and the distinction between the two seems to be known to ṚT.

CCA. 1-77 reads :—

"nigame yuṣmad-asmadbhyā (ṃ) vibhakter itvam iṣyati (te) ।

yuṣmākam, asmākam, tvam, aham iti prāpte, yuṣme, asme, tve, me iti ca vibhakty ādeśaḥ kriyate ।"

Instead of prescribing *e* for the case-termination, it prescribes *i* for it, and takes *yuṣme*, *asme*, *tve* and *me* for yuṣmākam, asmākam, tvaṃ and aham respectively, which is nothing but a blunder. The correct tradition about these words was entirely forgotten in the time of CCA.

We have seen that RPr., VPr., TPr., CA. and RT. prescribe pragraha for *tve*, leaving the phenomenon of ekārādeśa unnoticed; presumably, because the discussion of the formation of single complete words was considered to be outside the scope of a Prātiśākhya, although this ceremonious limit has been very often transgressed by all the Prātiśākhyas. APr., on the other hand, prescribes ekārādeśa, omitting its pragraha altogether.

In P. we find both. P. 7.1.39 prescribes the substitute of *śe* (not ekārādesa, an unnecessarily long term) for the case-terminations, and 1.1.13 makes it pragṛhya. And like APr., P. does not name *tvę* or any other word, it simply lays down a "lakṣaṇa" (principle), which may be applied to all the words coming within the range of the two phenomena. Kāśikā cites *asme, yuṣme, tve*, and *me* as instances under 1.1.13. Böhtlingk misunderstands the scope of the rule and omits *tve* and *me* from the list of the examples.

It is clear that CA. 1.77 is an indiscriminate paraphrase of the respective rules of the RPr., VPr., and TPr. and not "the earliest interpretation of Pāṇini's *śe*" as has been suggested by Thieme (Pāṇini p. 3). Besides, his statement that AV. contains only *me* and *tve* is wrong; the word *me* never occurring in the AV. at all.

We have seen that both APr. and P. prescribe *e* for the case-terminations, and that *iti* of our rule indicates that the rule is a quotation. That our rule was not drawn from P. is clear from its form and wording, specially the word "ekārādeśaḥ". It is possible that both APr. and P., as well as CCA. have differently drawn from a common source. What was that common source is a question that can never be answered in the present state of our knowledge.

60. (In pat-saṅginīḥ etc. the root is √saj); elsewhere √sac.

These are the only passages where √saj can be confused with √sac, which occurs 36 times.

Abridgment omits the chief rule, retaining only "sacatir anyatra".

61. The *m* of *ākam* is elided.

Cp. W. 213h; Wa. 1. p. 333 § 283; Geldner, Deutsche Literaturzeitung 1911, col. 405; Oldenberg, RV. Noten II. p. 69; Oertel, Syntax of Cases, p. 127. The gen. pl. asmākam and yuṣmākam from the adjective stems asmāka and yuṣmāka from which come asmākāsaḥ and yuṣmākāsaḥ etc.: W. 493; Wa III. § 232 d a. pp. 468-469. See 147i, ex. 35. Cp. asmākāsad (—ka+asad) RV. 1.173.10, Bartholomae, Studien zur idg. Sprachgesch. I, p. 115; Roth, ZDMG. XLVIII, p. 678ff.

62. In śakalyeṣi etc. the substitute (for two) has the form of the second original sound.

The rule=CA. 3.52:

Examples as cited under CA. 3.52.

Add to the list upeyimá 10.1.10.

Parallels :—

RPr. 2.71: 175 rehearses nipātas together with five pararūpa saṃdhi cases, without, however, naming the term.

TPr. 10 14 prescribes the elision of *a*, when followed by eṣṭaḥ, etana, eman, odman, oṣṭha and evaḥ. The term pararūpa yet unknown.

VPr. 4.56-57 prescribe *e* and *o* for a+e, ā+e, a+o and ā+o in samudrasyeman, tveman, tvodman, nejati, and sahojaḥ; the second and third, agreeing with TPr., have also been noted by Kātyāyana on P. 6.1.94. The prescription amounts to pararūpa, yet the term remains unused.

APr. and CA. mention it for the first time in the Prāt. literature.

P. 6.1.94 is limited to prepositions and verbs; Kātyāyana, therefore, subjoins six vārttikas to the rule. On the second vārttika Kāśikā reads :—

aniyoga iti kim? ihaiva bhava mānyatra gāḥ; which is a corruption of :—

ihaivá bhava mā́nú gāḥ. AV. 5.30.1.

Cp. also Pat.:—

ihaiva bhava mā sma gāḥ MBh. III. 75. under P. 6.1.94

RT. 98 abbreviates pararūpam to param.

The saṃdhi is rare in the Veda: Wa. I. p. 319-320 § 269c; II.I. § 55 f. p. 130.

63. Also *ī* and *ū* in a form having a locative sense.

Statement incomplete; predicate missing. Anuvṛtti, Anabhidhāna, and Jñāpaka etc. are of no avail in such a case. The comm. supplies pragṛhyatva on the authority of the correspondents in other treatises. The case establishes the disjointed nature of the work. Again, the mere statement that *ī* and *ū* are pragṛhya is not enough to exempt them from the operation of the usual saṃdhi rules, and it is on this account that other treatises add supplementary rule to the effect that the vowels so designated maintain, under all circumstances, their own proper form. This is not so done in the APr. Besides, the work nowhere analyses even such elementary saṃdhis as the conversion of nāmins into antasthas; and all this may show its imperfect and disjointed nature.

Parallels :—

RPr. 1. 72: 73; CA. 1.74; P. 1.1.19; the TPr. instead of classifying and defining the pragṛhya terminations according to their grammatical values, describes them all in an empirical manner (4.1-54). No proper correspondence in VPr. or RT.

64. pūrvyá is used in the sense of púrva.

Frequent redundancy or omission of *y*: Pat. MBh. II. 434: 15-20; Wa. I. § 235a, p. 271; Oertel, Syntax of Cases, pp. 103-104; BIE. II. pp. 160-175.

ṛ = ūr: Bartholomae, Zur Kenntniss. P. 1 ff.

65. The *y* (of sūrya) is elided; or (the word may beformed with)another suffix.

Cp. Mantra parallels: —

sūra VS. 12.74; KS. 22.5. = sūrya TS. 5.6.4.1.

sūre ná SV. 1. 539. = sūrye ná RV. 9. 94.1. = sūryeṇa TS. 7.1.20.1.

sūraḥ RV.8.56.5. = sūryaḥ KS. 39.15.

sūr (=AW. hūro) and sūra: Wa. I. § 160d. p. 313-314; also III. § 160d. pp. 313-314; Kretschmer, KZ. 31, p. 351; Pischel on sūre duhitā́, Ved. Stud. III. pp. 192-193; E. Frankel, KZ. 63., P. 168.

66. (In marta) the *y* is elided, or (the word is formed with) another suffix, or it may be an exception.

Three alternatives:—

(1) marta = martya; *y* is elided in Saṃhitā.

(2) marta √mṛ+ta; ṛ = ar.

(3) marta, the suffix *ya* negatived i.e. the suffix *ya* is not added in the Saṃhitā, and thus 3 practically equates with 1.

marta = martya in mantras:—

mártāsaḥ = TB. 3.7.11.5; ApŚ. 3.12.1. = mártyāsaḥ RV. 10.25; KB. 26.6.

márteṣu RV. 7.4.4; 10.45.7; TS. 4.2.2.2. = mártyeṣu VS. 12. 24; MS. 2.7.9: 86.13.

For márya cp. P. 3.1.123.

márta belongs to "Older Words", Arnold, KZ. 34, p. 306.

67. vṛṣabhá, this designates a god.

List accurate; vṛṣabhá 18; ṛṣabhá 23.

devatākhyānam = devatābhidhānam Nir. 1.20.

Formation: the IE. secondary suffix —bho is employed extensively in Skt. and Greek for the formation of names of animals. Thus vṛṣabhá or ṛṣabhá "bull", śarabhá 'a fabulous animal', gardabhá and rāsabhá 'ass', śerabhá 'snake' etc.: W. 1199a; Bloomfield, AJP. 1891, p. 24; Brugmann, Grund. II, p. 204; Prellwitz, Beiträge zur Kunde der indg. Sprachen 1897, pp. 99-100.

Meaning: vṛṣabhá refers to Indra, at least, in some RV. hymns: Bloomfield, ZDMG. 48, pp. 563, 572; vṛṣabhá regularly denotes a 'bull' in the RV., but usually in a metaphorical sense: M. and Keith, Ved. Ind. II. p. 323. See also Pischel on vṛṣabhásya dhenóḥ (RV. 3.38.7) Ved. Stud. I. p. 50.

iti devatākhyānam may be from the margin.

68. edhi, √as. imperative sec. sing.

List accurate; formation: Brugmann, Kurze Vergl. Grammatik p. 146; Thurnesen, KZ. 30, 351-2; Walde, KZ. 34, 531; Bloomfield, JAOS. Oct. 1881, (Vol. II.) LXXIV-VII.

69. ihi, √i, imperative sec. sing.

ihi 2.25.4; 10.1.28; 12.3.1.

Confusion of ihi and edhi:—

udakéhi AV. 6.68.1 = °naidhi SMB. 1.6.2; AG. 1.17.6. GG. 2.9.11.

Ex. 12: Confusion of *jñ* with other letters: W's note on AV. 2.12.7; 4.12.3 and my note on 107.

70. (parástāt occurs in those passages); elsewhere purástāt.

Abridgment omits passages. List accurate; purástāt 27.

parástāt = purástāt:—

pūṣā́ parástāt RV. 6.54.10 = pūṣā́ purástāt AV. 7.9.4.

71. (These) end in *ai* (in the Pada); (these) have ābādha with —*ā*.

ābādha = similarity of *ai* with *ā* on account of the saṃdhi in the Saṃhitā.

Abridgment omits passages.

saṃdhi:—

RPr. 2.25: 129 changes *ai*, *au* into *ā*; (2.27: 131; *e* and *o* into *a*);

RPr. 2.31: 135 adds that after *a* and *ā* (129) a *v* is inserted before a labial vowel.

TPr. 1.11-14:—

ekāro'yam । okāro'vam । aikāra āyam । aukāra āvam ॥

The four letters have been rehearsed; and so does Kātantra 12.12-15.

VPr. 4.48: saṃdhyakṣaram ayavāyāvam ।

CA. 3.40: saṃdhyakṣarāṇām ayavāyāvaḥ ।

RT. 111: saṃdhyam ayavāyāvam ।

Four rules of the TPr. pressed into one. RT. saṃdhyam = saṃdhyakṣaram; abbreviation of the Paribhāṣā.

P. 6.1.78 eco'yavāyāvaḥ ।

saṃdhyam replaced by *ec*; but terminology is no sure test for chronology.

TPr., VPr., CA., RT. and P. convert diphthongs, in the same situation into *ay*, *av*, *āy*, and *āv* adding further rules for the dropping of *y* and *v*.

72. Forms ending in *m*, having *ā* as penultimate, are fem. acc. sing.; those with *a* as penultimate, masc. acc. sing.

All the mss. read ākāropa° for which cp. ramām; but the comm. understands ākāropa°: see examples; also under 3g.

striyaika° = striyāḥ+eka; saṃdhi irregular, cp. Wa. I. § 316-317; M. pp. 64-65; Michelson, JAOS. 25, 99-102; A. Fürst, KZ. XLVII. pp. 7-8.

73. (These) end in visarjanīya (in the Pada); these have ābādha with those ending in *a* vowel.

All the Prātiśākhyas give varṇasamāmnāya and define ūṣman (cp. RPr. 1-9-10: 1-3; 1. 10: 1.1; TPr. 1.1-10; VPr. 8.1-31; RT. 1.2), which is wanting in CA., and APr.; hence it is difficult to decide as to how many spirants these two Prātiśākhyas acknowledge, and in what order they would assume them to stand.

The jihvāmūlīya and upadhmānīya are nowhere expressly mentioned in CA. and APr., and it is rather doubtful if their existence or necessity was ever admitted in the Atharvan school; but CCA. admits them, without, however, assigning any reason for it, presumably on the authority of other Prātiśākhyas and P. According to his suggestion the class of spirants should comprise *ḥ, h, ś, ṣ, s, ḥk, ḥp* and anusvāra, which agrees with the list in the RPr.; cp. Müller, XII sq. TPr. (1-9) admits seven out of the eight of the RPr., leaving out visarjanīya, while VPr. (8.22) includes only *ś, ṣ, s* and *h*, a clear step towards simplification.

The rule means that *ā* (of the Saṃhitā) is to be replaced by *āḥ* (in the Pada) in the accompanying list of passages; it indirectly corresponds to RPr. 2.24 : 128 and 4.24 : 243 combined. The saṃdhi in question is virtually the same in both, but the manner in which it is presented to us differs materially. While the RPr. lays down prescriptive rules applying to ūṣmānta words, irrespective whether they be nominals or verbals, or, again, whether they be nom. sing. or plural, abl. or gen. sing. the chief aim of the APr. is to point out that such and such forms end in visarjanīya in the Pada and are, accordingly, either nom., abl., or gen. sing. or nom. plural. Thus, while the rules of the RPr. are prescriptive and evolve Saṃhitā out of the Pada, those of the APr. are nomenclatory and evolve Pada out of the Saṃhitā. And it is chiefly on this account that where the former conditions its saṃdhi by specifying that visarjanīya, when preceded by *ā* and followed by either a vowel or a sonant consonant, is converted into *ā*, our treatise does not and need not do so, but contents itself by saying that certain words, in the accompanying list of passages end in visarjanīya in the Pada, which disappears in the Saṃhitā, how and by what rules, being left to the reader to supply.

One thing more. The scope of the rule, in its available form, seems unrestricted and the rule, thus, amounts to a virtual negation of the following one, unless we assume that the list of passages, cited under it as examples, once formed part of it, the rule then implying that visarjanīya is restored in the Pada, in the passages, attached herewith. Moreover, from the treatment of this saṃdhi in the Comment it becomes clear that the rule, and for that matter the whole set of six rules, have been formulated on the basis of these passages and not vice versa. In fact, we may go a step further and postulate that these passages, so arranged, are not comment, but reflect in them the prototype of the Prātiśākhya literature, which must have been, in its original form, a collection of Vedic passages, arranged in a particular method, in order to illustrate saṃdhi in them. To style these bare passages as vyākhyāna seems rather too much; for we expect, as a rule, every vyākhyāna to accord prominence to the rules, on which it is based, to treat them one by one and thus to elucidate and illustrate their pregnancy (MBh. 1.11 : 22-23). This is not so done in the APr. What we find here, instead is that passages containing ūṣmānta words have been collected and arranged in a method not met with elsewhere, and treated independently of these rules; and all this, coupled with other considerations regarding the gradual development of the Prātiśākhya literature tends to show that the sūtras (lakṣaṇas) embodying subtle principles of saṃdhi in them, are an aftergrowth, and that they are based on the lists of passages that existed before they were analytically abbreviated in the form of sūtras.

3. Another point. We find in the APr. technical terms freely used, terms which have not been defined in the work, but whose intimate knowledge is taken for granted. Moreover, we have not been given any idea of the suffixes, whether primary derivatives or otherwise—and to do so is certainly outside the proper scope of a Prātiśākhya—and yet the phrase "pratyayalopinaḥ" is used in 19, without however, affording us the least indication if we should supply such missing links from P. That recourse to P. in such matters is imperative and perhaps justified too, is evident; and although little bits of internal evidence seem to point out that the APr., for such deficiencies, possibly refers to an earlier grammatical tradition from which both the Prātiśākhya and P. have differently drawn, we may not be very far from serviceable reality, if we seek help from P. in such matters, and this with some reason too, because there is nothing to prove that the APr., in its available form, is anterior to P.

4. We may note here that the rules, printed in the bold type, seem to have been amplified through the remarks shown in the small type. But the latter remarks, in some cases, are an essential part of the rules to which they are attached; and it is just possible that they are so even here. This much, however, is plain that if these remarks are deleted, the head-rules become too enigmatic and the Prātiśākhya already meagre and deficient to a degree, becomes still more so

5. Analysis of the rules :—

16a. A general rule, applying to all the examples shown below, and implied in all the rules constituting the group.

16b. (These are) from fem. stems in —*ā*, nom. sing.

That is to say feminine stems in —*ā*, nom. sing end in visarjanīya, which is dropped in saṃdhi. But the case-suffix in question is dropped invariably in all cases, and its mention in connection with this saṃdhi

seems void of point, unless the reference be to the rare feminine stems in —ā, such as vrā́-s, gnā́-s, jmā́-s etc., which distinctively belong to "A" group of declension (L. p. 440), a nicety that may not be easily allowed to this Prātiśākhya. Besides, the remark does not apply to any of the words registered below, the form gnā́-s of solitary occurrence at AV. 7.49.2 being nom. pl., instead of sing. The remark may be an intrusion from the margin. It does not, in any way, restrict the operation of the main rule.

17. When there is doubt on account of the elision (of visarjanīya), the form is (to be taken as) ablative or gen. sing. (of fem. stems in —ā, i, ī, u, or ū).

Examples 3, 13, 21 and 58 etc.

The MS. reading *yat* is an error for *tat*, which is implied in the translation.

Stems in —*i* and—*ī* : L. pp. 384-385 ; —*u*, p. 410 ; —*ū*, p. 411 ; W. 356, 357.

18a. Also, when there is doubt of instrumental, the form is (to be taken) from a stem in —*s* (= as) masc. and fem., nom. sing.

In other words, forms like viśvávyacā(ḥ), which look like instrumental, are really nom. sing. of viśvávyacas, the final *s* being elided in saṃdhi.

Stems in —*as* : W. 414-415 with his note on āśā́m, vedhā́m, surādhā́s and ánāgās, which he explains as contractions from —*as* ; L. pp. 545-566 On p. 558 he registers 341 masc. from 110 stems and 86 fem. from 24 stems, in nom. sing.

Mixture of stems in —*as* and —*ā* : Wa, II § 149, pp. 283-286 ; change with —*a* stems (nom. sing. masc. fem.) : Wa. II § 150, pp. 287-288.

18b. Also from a stem, containing a verb, ending in a nasal, which has been converted into *ā*, and the suffix elided.

In other words, forms like go-ṣā́-ḥ (=go+san viṭ=∘) have visarjanīya in nom. sing., which is dropped in saṃdhi.

The suffix *viṭ* : P. 3.2.67 ; *viṭ* is elided piecemeal and the nasal is changed into *ā* according to P. 6.4.41 P. 6.4.67 rightly registers the four verbals corresponding to roots with nasals, i.e. —khā́, √khan, —gā́ √gam, —jā́ √jan, —sā́ √san : L. pp. 442 seq ; W. 351, 354a ; Wa. III § 65 b, c, pp. 127-128.

19. Also from a stem containing a verb ending in *ā*, with the suffix elided.

That is to say forms like ātmadā́(ḥ) nom. sing. end in visarjanīya, which is dropped in saṃdhi.

Suffix *vic* : P. 3.2.74+3.2.73. Treatment of stems in radical —*ā* (and ă) : L. pp. 434 et seq, where he rightly divides the mass of kindred forms into "A" and "B" classes, the first being represented by —pā́ (—pā́s, —paú, —pā́s*) and the second by forms coinciding with those of the stems ending in suffixal ā or *ā* —gatā́ḥ, gatā́, gatā́m etc. ; also Wa, Wurzelhafte *ā* stämme, III § 65a, pp. 125-130

It is, indeed, creditable for the APr. that it has made an attempt to record the radical —*ā* stems that were fast shifting to other modes of inflection (viz. the *ā* shortened to *a* for a masc. and neut. stem or declined like a stem of the derivative *ā* class as fem.) in the later Vedic age, and we know that in the nom. sing. masc. the Ṛk forms with long *ā* are more than ten times as numerous as the Ṛk forms with short *ă*, and five times as numerous as the Atharvan forms with long *ā* ; on the other hand the Atharvan stems with short *ă* are almost as numerous as the Atharvan stems with long *ā*, and considerably more numerous than the Ṛk forms with short *ă*. Moreover, the Atharvan has no masc. forms from stems in long —*ā* in the oblique cases. It would seem, too, that the verses in which the forms with short *ă* occur belong, in general, to the younger parts of the RV.

The later Saṃhitās, as compared with the earlier, show a decided tendency to give up the old radical *ā* forms and embrace the new ă forms. Thus, in place of the RV. nāma-dhā́-s (10.82.3) the AV. reads nāma-dhá-s (2.1.3). In the RV. we find prathama-jā́-s and carṣaṇi-prā́-s (nom. sing. masc.) and soma-pā-s (voc. sing. masc.) ; in the AV. we have prathama-já-s (4.4.5, nom. sing. masc., beside prathama-jā́-s) and carṣaṇi-prá-s (4.24.3, nom. sing. masc.) and soma-pă (Manu 11.149, voc.).

Moreover, if we look at the later literature we see that stems in radical ă generally take the place of those in radical *ā*. In the Veda, we have the masc. stem suprajā but in Sanskrit supraja—. In contrast with the Vedic masc. —*ā* stems sāma-gā́, agra-jā́, ab-jā́, giri-jā́, ṛta-jñā́, vāso-dā́, paśu-pā́, pathi-ṣṭhā́, we find in the later language the ă forms as sāmagasya, agrajam, ab-jeṣu, giri-jāya, dharma-jñam, vāso-das, paśu-pānām, and pathi-ṣṭhas. (L. p. 435).

The transfer from *ā* to *ă* had already begun in the RV. period ; it became increasingly prominent in the AV. and virtually ousted the *ā* forms in the later Vedic literature. The transfer from ā to *ă* is a fact of great historical importance, and we can, to a certain extent, settle the age of the various Vedic works on the basis of this transfer. It is, therefore, a matter of credit to the APr., that it has tried to record this phenomenon, although the attempt is, necessarily, abortive and far from being scientific.

20a. A verbal form only from a root ending in *g* (= *j*).

That is to say aorist indicative of roots ending in *g* (original *j*), ends in visarjanīya in second and third person sing. and the visarjanīya is elided in saṃdhi.

The only example occurring in the AV. is srāḥ *srāk or *srāṣ-s = *asrāk from √sṛj ; (although RV. twice records ayāḥ from √yaj ; the genetic series

would be: —yaj-s = yaż-s = yaś-s = yā-s: L. p. 463); W. 890; M. p. 378, n. 3.

TS. pada (4.6.8.2) ā́-vayāḥ (so RVPp., √yaj+ava) is wrong: Weber, Ind. Stud. 13, p. 55; probably from ava+√yā: W. 406a; Wa. III. § 127b.c. p. 232.

In áyā yamásya (ex. 6) the root is √i with doubled subjunctive (W. 560e.) or its secondary root form √ay, Sāyaṇa taking it from √yā.

20b. Also aorist second person sing.

In other words forms like amukthā(ḥ) end in visarjanīya, which is dropped in saṃdhi. The rule has, perhaps, double function to perform:—

a It restricts the operation of rule 20a to aorist forms; (*b*) and lays down the analysis (of saṃdhi) for verbals like amukthā(ḥ) formed from roots other than those ending in *g*.

adyatanī = luṅ: Kātyāyana on P. 3.2.102; 6.4.114. He also uses bhavantī, bhaviṣyantī, and śvastanī for laṭ, lṛṭ, and luṭ: Kielhorn, Ind. Ant. 15, p. 207.

The division *20a* and *20b* is meant to show the connection between the two rules. In grand numbering the two rules have been taken as independent.

20c. The construction is ambiguous. The remark may be analysed as follows:—

a Both the following and the preceding are plural.

This may refer to "váśā hí satyā́ váruṇasya" the first example on the list, where both váśāḥ and satyā́ḥ end in visarjanīya.

The phrase "parapūrvam" if correct, is singular.

b Also nom. plural from stems in —*a*.

Cp. example 9.

c Those everywhere;

i.e. these end in visarjanīya everywhere.

It is doubtful whether *tāni* refers to stems in —*a* (nom. pl.) or to all the ūṣmānta words, occurring in the list, whose visarjanīya is intended to be dropped in saṃdhi. If it refers to the latter, we get, in conclusion, a remark corresponding, in its scope, to the opening rule. But preferably it goes with 'akārāntaḥ'.

6. Analysis of examples:—

16a. —Applies to all the examples.

16b. —No example recorded; the rule of doubtful validity.

17.		3, 5, 7, 13, 15, 16, 21, 31, 34, 35, 37, 38, 51, 52, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 87, 88, 89, 90, 91, 102, 113 =	28
18a.		8, 12, 18, 22, 24, 28, 29, 47, 55, 65, 95, 99, 104, 109, 110 =	15
18b.		2, 10, 26, 41, 64, 103 (plural) =	6
19.		48, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 111, 114, 115, 116 =	11
20a.		44, 45 =	2
20b.	*a*	Aorist: 69, 70, 74, 76, 77, 78, 81, 83, 84, 86 =	10
	b	Imperfect: 71, 72, 73, 75, 80, 82, 85 =	7
	c	Subjunctive: 6, 112 =	2
	d	Precative: 79 =	1
20c.	*a*	1, 9, 14, 17, 20, 25, 30, 32, 33, 39, 40, 42, 46, 49, 50, 53, 68, 107, 108 =	19
	b	Stems in *ā*, nom. pl. 4, 43, 56, 105, 106 =	5
	c	Stems in *ā* acc. pl. 11, 19, 23, 27, 36, 63, 66, 67, 100, 101 =	10
			116

For the uncertainty as to whether forms like patthāḥ (√pad), amukthāḥ, apṛkthāḥ, a y u k t h ā ḥ, chitthāḥ sec. and third person sing. are to be taken as root aorist or *s* aorist cp. W. 834c,d.; JAOS. 11, Oct. 1884, pp. CCXVIII-CCXX; Wa. KZ. 1914, pp. 273-274; Oertel, Festgabe Jacobi, p. 23.

It may be noted that *b*, *c*, and *d*, tabulated under rule 20b., have been placed there only for the sake of convenience, no explicit provision being made for them in the rules, unless we adopt the device of 'yogavibhāga' for rule 20b, and read 'anadyatanyām' (= imperfect) instead of 'adyatanyām' (aorist), construing:—

a bhūte madhyamasyaikavacanam

This may cover the aorist forms.

b anadyatanyā madhyamasyaikavacanam ।

This may cover imperfect forms.

But both the device of 'yogavibhāga' and the emendation require corroboration and even if both are granted, *c* still remains unprovided. The same may be said about *b* and *c* under 20c. If by savarṇasaṃjña' akāra stands for *ā*, we provide for *b*, but *c* still remains unaccounted, because no mention has been made of acc. plural in the rules.

This again strengthens the hypothesis that the list of examples registered here have not been collected after the sūtras, but the sūtras have been formulated on the basis of these passages.

7. Saṃdhi in other treatises:—

RPr. 2.24: 128:—

visarjanīyo'riphito dīrghapūrvaḥ svarodayaḥ । ākāram ॥

Visarjanīya, not subject to conversion into *r*, when preceded by *ā* and followed by a vowel, is converted into *ā* (āḥ = ā). Cp. yā́ óṣadhīḥ RV. 10.97.18.

RPr. 4.24: 243:—

visarjanīya ākāram arephi ghoṣavat-paraḥ ।

Visarjanīya, not subject to conversion into

when followed by a sonant consonant, is changed into ā".

Ex. punānā yanti (RV. 7.49.1).

The RPr. directly changes āḥ into ā, without converting it into y or s.

TPr. 9.10: atha svaraparo yakāram ।

Visarjanīya (if preceded by a-vowel), when followed by a vowel, becomes y = RPr. 128.

The y is elided by TPr. 10.19.

TPr. 9.9: avarṇapūrvas tu lupyate ।

Visarjanīya, when preceded by a-vowel, is omitted = RPr. 243.

The TPr. changes visarjanīya into y before a vowel, but before a sonant consonant it drops it directly.

Rule 9.9 can cover both.

With this treatment agrees VPr. 4.36 :—

kaṇṭhyapūrvo yakāram ariphitaḥ ।

Visarjanīya, not subject to conversion into r, when preceded by ā is converted into y = RPr. 128 : TPr. 9.10.

VPr. 4.37: lopo dhau ।

Visarjanīya is elided before sonant consonants. = RPr. 243 ; TPr. 9.9.

Leave out the implication "svarapare" in rule 36, and the two rules are easily boiled down to one, making the treatment uniform.

CA. makes an advance on both the TPr. and the VPr.:—

CA. 2.41: svare yakāraḥ ।

Before a vowel, visarjanīya becomes y.

The y is dropped by CA. 2.21.

CA. 2.43: ghoṣavati ca ।

Visarjanīya becomes y, also before a sonant consonant. Visarjanīya has been reduced to y alike before vowels and sonant consonants, and the uniformity of treatment achieved, although the rules are still two.

RT. makes further advance :—

RT. 117: asthād yam ।

Visarjanīya, when preceded by ā, becomes y.

The y is dropped by 158.

The two rules of the Prātiśākhyas have been reduced to one and the uniformity of treatment maintained.

The same stage is found in P :--

8.3.17: bho-bhago-agho-apūrvasya yo'śi ।

"Visarjanīya is converted into y, when preceded by bho, bhago, agho and a-vowel and followed by aś (= vowels and sonant consonants). The v is elided according to P. 8.3.19.

All this is insufficient to fix the chronological order of these works.

8. Notable examples:—

	APr.	Sāyaṇa	W.
1.	váśā(ḥ) hi satyā́(ḥ)	vaśā-vaśāni, satyā-satyāni ; so. SPP. in Pada.	
3.	punarbhú vāḥ	punarbhavā-punaḥ saṅghībhūtā.	So W. in Index.
8.	suṣádā(ḥ)		emends to suṣádām.
9.	prathamā́(ḥ)	prathama - prathamāni. All the Pada mss., save one of SPP's read -ptā, and all save W's Bp. read prathamāḥ and this is confirmed by APr.	W. implies -tā and -mā́.
19.	yā́ viśvā(ḥ) u i v á t a h (so W.)	viśvā-visvāni ; all the Pada mss. have viśvāḥ and yāḥ ;	
27.	uṣṇihā(ḥ) vṛtrásya	(Pada reads uṣṇihā, as if uṣṇihau ; so is SPP.)	
30.	prathamā́(ḥ) dhā́nāni	prathamā-prathamāni	
42	avitā(ḥ)	avitā-rakṣitā ; so SPP. in Pada ; the interpretation of Tārāpāda is negatived : JBORS. XVII, 34-36.	
58,	viliptyā́(ḥ)		" —t y á ḥ seems inadmissible" (cp. however, Wa. KZ. 1914, p. 270).
66.	svadhā́ (ḥ) yā́ḥ	svadhā-annam	
91.	hetyā́(ḥ)	hetyā-hananena	
114.	bhuvaneṣṭhā́(ḥ)		W. suggests -ṣṭhā́m

Thus Sāyaṇa differs from the APr. in 9 passages out of 116. Other variants may be seen on the margin. W. proposes emendation, in his translation, in three passages; with regard to 19 he is doubtful. SPP's variants have not been shown, because they are numerous in the text, as a whole, and generally, have been adopted haphazardly.

In 51, 52 the confusion of ṛ and ri : Oertel, Syntax, p. 241 ; confusion of ṛ and ar : Oertel, Festgabe Jacobi, p. 25 ; Wa. I § 285c, p. 339.

102. án-āgas is Vedic and post-Vedic. The stem án-āga-is doubtful: L. 551. RV. 7.60.1 án-āgā-ḥ is a contraction of án-āgas: Oldenberg, RV. Noten, II. 47; different view: Wa. II p. 286.

Note the numbering of rules 4, 5 and 6 in the APr. Number 4 precedes the rules, number 5 is given just after them and number 6 comes with example 68. The rules have not been treated in the treatise as a separate body.

79. Unaccented enā(ḥ) ends in visarjanīya.

enāḥ, acc. pl. of fem. ena (= idam in anvādeśa: P. 2.4.34) ends in visarjanīya, which is dropped in saṃdhi. Instrumental enā́ is accented on the final; it does not end in visarjanīya; cp. 26.

The rule has been placed in the middle of the examples and not treated separately. The passage connected with this rule happened to come in the middle of the series and the rule has been affixed to that. Compare the order of the passages 6.27.2; 6.61.1 and so on.

80. (These) words have visarjanīya as final (in the pada);
a before the initial *s* (of the following word);
b also before *s*, standing at the beginning of a conjunct consonant.

In the sūtra 'parataḥ' seems redundant; it may be from the margin.

The rule implies that in the accompanying list of passages words like *ni* read *niḥ* and so on in the Pada, the visarjanīya being dropped in Saṃhitā.

No example is cited to *a*; supply bhṛ́gubhiḥ sajóṣāḥ (4.14.5) etc.; but there can be little doubt about visarjanīya in such cases; hence their omission.

To *b* may be added:—

arusrā́ṇam (2.3.3; Pada aruḥ ° sr—).

vivratā sthána (3.8.5 —tāḥ sth—).

durgā́(ḥ) srotyā́ḥ (10.1.16; ed. —gāḥ; APr. implies omission before *s*, followed alike by soft and sonant consonants.)

a The AV. mss., except in a few sporadic cases, do not convert visarjanīya into a sibilant before *s*. The editors of the AV. also are not uniform in their practice. Cp. W. CA. 2.40 note. See Keith, AA. p. 162.

b AV. mss. are discordant on this point. Some mss. prefer to retain visarjanīya in this situation, others convert it into a sibilant, while the majority drop it according to the sanction of RPr., TPr. and VPr. and the implication of the APr. Here, again, the editors are not uniform; cp. 5.13.5, where they retain visarjanīya against all rules. For detailed variants cp. BIE. II. 456-57.

APr. does not notice this saṃdhi before *ṣ* (for *ś* cp. 81), nor does it say anything about jihvāmūlīya and upadhmānīya (:+k=ḫk, :+p=ḫp) as is done by other treatises, and this, coupled with its non-reference to these terms may show that these were rejected by the AV. School, presumably on account of their indefinite nature. Besides, in none of the AV. mss., excepting a few (cp. 201) is any attempt made to distinguish the jihvāmūlīya and upadhmānīya from the visarjanīya.

That the visarjanīya was an indefinite sound, and its exposition no less so, becomes clear from a review of the parallel rules in different treatises. The RPr. devotes six rules to the saṃdhi of visarjanīya:—

RPr. 4.31 : 250 :—

aghoṣe rephy arephī coṣmāṇaṃ sparśa uttare ।
tat sasthānam anūṣmapare ।

a Visarjanīya, whether ariphita or riphita, followed by a surd mute, becomes of like nature with it;
b but not, when the following mute is succeeded by a sibilant; as in maháḥ kṣoṇásya RV. 1.117.8.

The rule is general and is found in TPr., RT. and P.

RPr. 4.32 : 251 :—

tam evoṣmāṇam ūṣmaṇi ।

It becomes the same sibilant, before a (surd) sibilant; as in vaś śivátamaḥ RV.10.9.2.

This is common to all the Prātiśākhyas and P., but is not uniformly observed by mss.

RPr. 4.33 : 252 :—

prathamottamavargīye sparśe vā ।

Before a surd mute belonging to the first or the last series, the change (of visarjanīya) is optional.

This partially annuls rule 31. The option is noted in TPr., VPr. and P.

RPr. 4.34 : 253 :—

ūṣmaṇi cānate ।

Also before a surd sibilant (leave out h), non-product of cerebralisation (the change of visarjanīya is optional).

This annuls rule 32 and is noted by TPr., VPr. and P. A Prātiśākhya, in the strict sense of the word, has no right to prescribe option; and the rules enjoining option or quoting various authorities indicate that the extant Prātiśākhyas apply to the various Śākhās of their respective Saṃhitās and not to the one single Śākhā in whose and for whose *parṣat* they were originally written. They are, thus, the product of the spirit of accommodation and compromise, which gained ground towards the end of the Vedic period, possibly later than P.

RPr. 4.36 : 255 :—

ūṣmaṇy aghoṣodaye lupyate pare nate'pi ।

Visarjanīya is elided before a (surd) sibilant, even (if it be) a product of cerebralisation, if it (sibilant) is followed by a surd mute.

This rule is noted by VPr., TPr. and Kātyāyana, the author of Vārttikas, and is implied (also before *s*, followed by sonant consonants) by the APr., but is wanting in CA. and P.

RPr. 4.38 : 257 :—

avyāpattiḥ kakhapapheṣu vṛttiḥ ॥

When *k*, *kh*, *p* and *ph* follow, the usage is the negation of change (of visarjanīya into jihvāmūlīya and upadhmānīya).

This partially annuls rule 31 and is a direct negation of rule 33. It is hard to believe that rules 33 and 38 were written by the same author. Rule 33 is found in VPr. and TPr. and is noted by P., up to whose time the use of jihvāmūlīya and upadhmānīya was optional. The two terms were rejected by the AV. School and are not observed by the later mss. in general. It is just possible that rule 38 was added at a time, when the phenomena of jihvāmūlīya and upadhmānīya had completely fallen out of use, by those Vedists, who wanted to give their practice (of using visarjanīya in place of the two) the sanction of a Prātiśākhya rule (cp. VPr. 3.11) ; or it may be a reference to the usage seen in one of the RV. śākhās.

The VPr. is more precise and direct ; it devotes 7 rules to this saṃdhi :—

VPr. 3.7 :—

cachayoḥ śam ।

Visarjanīya is changed into *ś* before c and ch. = RPr. 250. (cp. Kātantra 1.5.1-6).

It may be noted that while the Prātiśākhyas directly change visarjanīya into *ś* before *c*, P. first changes it into *s* (8.3.34) and then into *ś* (8.4.40).

VPr. 3.8 :—

tathayoḥ sam ।

Into *s* before *t* and *th*. =RPr. 250.

Of the hypothetical case of cerebrals VPr. takes no notice.

VPr. 3.9 :—

pratyayasavarṇam mudi śākaṭāyanaḥ ।

According to Śākaṭāyana, before a sibilant, visarjanīya becomes of like position with it. (" śākaṭāyana iti kaṇvācāryasya nāmāntaram " Gelpake, Anantabhaṭṭa's Padārthaprakāśa, p. 30).

pratyaya = para ; in P. suffix.

For Śākaṭāyana's prescription cp. author's note to RT. 177.

VPr. 3.9 can cover 7-8, as is done by RPr., TPr., (9.3), RT. (177) and CA. (2.40) ; the rehearsing of letters should not indicate its priority over other Prātiśākhyas. Cp. however, its treatment of tvé under APr. 59.

VPr. 3.10 :—

avikāram śākalyaḥ śaṣaseṣu ।

According to Śākalya, visarjanīya remains unchanged, before *ś*, *ṣ* and *s*.

The view attributed to Śākalya is not found in the RPr., the original authorship of which is ascribed to Śākalya.

The use of *mudi* for śaṣaseṣu may be noted.

VPr. 3.11 :—

prakṛtyā kakhayoḥ paphayoś ca ।

Also before *k*, *kh*, *p* and *ph*, visarjanīya remains unchanged = RPr. 257.

If Śākalya held this view, why has he contradicted it in RPr.?

The available RPr. must, therefore, be taken as a mixture of views held by different authorities.

VPr. 3.12 :—

jihvāmūlīyopadhmānīyau śākaṭāyanaḥ ।

Visarjanīya is changed into jihvāmūlīya and upadhmānīya (before *k* and *p*), according to Śākaṭāyana.

RT. does not contain such a prescription ; it is not mentioned in RPr. and TPr.

VPr. 3.13 :—

luṅ mudi jitpare ।

Visarjanīya is dropped before *ś*, *ṣ* and *s*, when followed by *k*, *kh*, *c*, *ch*, *t*, *th*, *p* and *ph* = RPr. 255.

More precise and direct than the RPr. it is, by no means more decisive on the point ; it does not define its own attitude towards the conflicting views, attributed to Śākalya and Śākaṭāyana.

The TPr. devotes 6 rules to this saṃdhi and is more indecisive than either of the two, shown above.

TPr. 9.1 :—

ūṣmaparo'ghoṣapare lupyate kāṇḍamāyanasya ।

Visarjanīya, when followed by a spirant, having a surd after it, is dropped, according to Kāṇḍamāyana. = RPr. 255.

The prescription, which is general in RPr. and VPr., is here ascribed to an individual, the Prātiśākhya not stating its own view in the matter, though the sanction is observed in the TS-edition and is generally followed by the mss.

TPr. 9.2 :—

aghoṣaparas tasya sasthānam ūṣmāṇam ।

Followed by a surd letter, it becomes the spirant of like position with it (i.e. surd).

Whether the prescription is general, or only the view of Kāṇḍamāyana, is not certain, and the editor has not raised the point, although mss., according to his statement, do not uniformly follow its implications before certain letters, rejecting them altogether before some. = RPr. 250.

TPr. 9.3 :—

na kṣaparaḥ ।

But not, when followed by *kṣ*.

That is visarjanīya before *kṣ* remains unchanged ; the preceding rule implying its conversion into jihvāmūlīya being annulled = RPr. 250 ; RT. 151.

TPr. 9.4 :—

kapavargaparaś cāgniveśyavālmīkyoḥ ।

Nor, when followed by a guttural or a labial mute, according to Āgniveśya and Vālmīki ; the two teachers rejecting jihvāmūlīya and upadhmānīya altogether. =RPr. 252, 257.

The same view is ascribed to Śākalya by VPr. 3.11. Whether the mention of these names is simply honorific, or they actually held these views is hard to decide. Again, we do not know, if the authorities appealed to by a particular Prātiśākhya, belonged to its own school, or to a different school of its Saṃhitā, or to an altogether different Saṃhitā.

TPr. 9.5 :—

ūṣmapara evaikeṣām ācāryāṇām ।

According to some authorities, not, when followed by a spirant (visarjanīya is not changed) and only then (that is before *k*, *kh*, *p*, *ph* it is changed into jihvāmūlīya and upadhmānīya).

Rules 4 and 5 together make the change of visarjanīya optional before *k*, *kh*, *p*, *ph*, *ś*, *ṣ* and *s* ; a roundabout way of stating the same thing ; the Prātiśākhya, again, withholding its view in the matter. =RPr. 252, 257.

TPr. 9.6 :—

na plākṣiplākṣāyaṇayoḥ ।

Not according, however, to Plākṣi and Plākṣāyaṇa.

What is denied by the two teachers is not known ; the commentator and the editor being at variance, the former implying the negation of the rule 2, and the latter of 3-4. To be sure, the commentator did not inherit the unbroken Prāt.– tradition and it is doubtful, if the redactors of the Prāt. themselves realized as to what they meant by such a mixture of contradictory rules, expounded by different authorities, belonging, perhaps, to different Śākhās of a Saṃhitā.

The above lengthy exposition has been pressed into one rule by CA. 2.40 :—

visarjanīyasya parasasthāno'ghoṣe ।

Visarjanīya before a surd consonant, becomes of like position with the following sound.

The two dubious terms, i.e, jihvāmūlīya and upadhmānīya have been abandoned and the option before *ś*, *ṣ* and *s* has been definitely rejected, although the sanction has not been uniformly adopted by the mss. The dropping of the visarjanīya before sibilants, followed by surd mutes, prescribed alike by RPr., VPr. and TPr. and implied by APr. has not been mentioned at all.

With this treatment agrees that of RT. 151 :—

noṣmapare ।

Visarjanīya is not changed before *k* and *p*, when they are followed by a sibilant.

P. devotes four rules to this saṃdhi (8.3.34-37) :—

P. 8.3.34 : visarjanīyasya saḥ ।

Visarjanīya is changed into *s* before *khar* (surd mutes and sibilants). =RPr. 280.

P. 8.3.35 : śarpare visarjanīyaḥ ।

Visarjanīya remains unchanged before surd mutes, when they are followed by *ś*, *ṣ* and *s*. =RPr. 250b.

P. 8.3.36 : vā śari ।

Visarjanīya is optionally retained before *ś*, *ṣ* and *s*. =RPr. 253.

P. 8.3.37 : kupvoḥ ẖkaḫpau ca ।

visarjanīya is optionally changed into jihvāmūlīya and upadhmānīya before *k*, (*kh* etc.) and *p* (*ph*). =RPr. 252.

The following points emerge from the above :—

a The visarjanīya sound was of indefinite nature before surd consonants and opinions differed about its treatment in such a situation. Its conversion into jihvāmūlīya and upadhmānīya is made optional with contradictions in RPr., VPr. and TPr. and the same view is held by P.; this has been probably rejected by APr. and CA., which nowhere mention the two terms, the position of RT. being rather doubtful in the matter.

b RPr., VPr. and APr. drop visarjanīya before sibilants. TPr. ascribes the view to a single authority. The rule is not found in CA., RT. and P. It is first noted by Kātyāyana, who subjoins the vārttika (śarpare khari vā lopo vaktavyaḥ) to P. 8.3.36. It is just possible that the practice of dropping visarjanīya in such a situation prevailed before P's time, was discountenanced by him, but was, again, favoured in Kātyāyana's time. This much, however, is certain that while the APrŚ. dropped the visarjanīya, the followers of the Śaunaka śākhā made it parasasthāna ; and because the AV. mss., prevailingly, follow the former practice, they belong to the Śākhā to which the APr. belongs and not to the Śaunakīyā, which is represented by CA.

The diffuse wording of the APr. is no guarantee that it is earlier than either CA. or P.

Notable examples :—

	APr.	Sāyaṇa	W.
2.	—bhrajā(ḥ) staháyan	—vrajā sta—	—bhrajaḥ or —jāḥ.
6.	—bhya(ḥ) stárītave	—bhyas tar—	
7.	yá(ḥ) stā́yan	yas tāyan	
10.	stāmā́nam		—sthām— or srāmāṇam.

11.	sárasvatī(ḥ) svá—	—tī sva- on the authority of RV. 1.110.8.
13.		W. not uniform in omitting visarjanīya.
14.	na(ḥ) stāyád	nas tā— 'antarhitam'; so SPP.

Sāyaṇa differs from APr. on 4 out of 19. In 3 passages W. proposes emendations.

Reference: Wa. I. § 287 b, c, p. 342; nature and sthāna of visarjanīya: Kirste, Die Aussprache des Visarga, Sitzungsber. der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, band CXXI; treatment of visarjanīya in Vedic mss. before consonants and sibilants: Roth, ZDMG. 48, 103-104; Vedic variants regarding this: BlE. II, 455-459; treatment of jihvāmūlīya and upadhmānīya in Kāṇva VS.: Gelpake, Anantabhaṭṭa's Padārthaprakāśa, 22, 28 ff.

Śākalya was the originator of the RPr.: Müller, RPr. Intr. pp. 7-8; the view is criticised by Sköld in Papers on Pāṇini, 42-46.

Śākalya's identification and age: Keith, AA. 339-340; his date: Keith, AA. Intr. p. 71.

81. Also before a conjunct consonant, having *ś* at the beginning.

Cp. note on 80. CA. has one rule for the two. In vyathi śrávaḥ (6.33.2) Sāyaṇa wrongly reads vyathi.

On confusion of the two cp. Keith, AA. 2.3.6 (n. 2); 5.1.1., 2.1; Wa. (on śáva iti; śáva — oder śávas— Nir. 2.1) KZ. 61, p. 198.

82. (In the accompanying passages) víśvā(ḥ) ends in visarjanīya (in the Pada).

(1) MSS. are unanimous on visarjanīyāntāḥ and the pl. may be due to the numerous occurrences of the word; yet —ntaḥ is more correct. For a similar case cp. P. 5.4.68, where all the printed texts read 'samāsāntāḥ', but some of the MBh. mss., as well as three of the Kāśikā, both in the rule and the commentary, and the mss. of Aṣṭādhyāyī read 'samāsāntaḥ', which is vouched by MBh. II. 438: 23-25, and is, no doubt, correct. Cp. Kielhorn, Ind. Ant. 1887, p. 179.

(2) The rule is empirical and has no correspondence in RPr., TPr., CA. and RT. The corresponding VPr. (4.26) records 16 cases of the occurrences of víśvā(ḥ) in VS., the word being fem. nom. or acc. pl. and visarjanīya being elided before a vowel or a sonant by usual saṃdhi. Cp. note on 73. Uvaṭa rightly objects to this type of rule in the VPr. on the basis of 'svarasaṃskārayoś chandasi niyamaḥ' (VPr. 1.1). His answer 'padānāṃ saṃdhīyamānānāṃ niścayo naiva doṣāya' carries no conviction.

(3) Note the peculiar method of citing passages by quoting the opening word or words of the stanza in which the passage occurs. The sixth example is quoted by 'dámūnāḥ' the second word in the stanza.

(4) víśvāḥ: Sāyaṇa viśvā = viśvāni. The stanza is obscure.

83. (The accompanying) words have a vowel as final; they have ābādha with those that have visarjanīya as final.

Correspondence: VPr. 4. 27-32.

Weber has pointed out numerous errors in TS. arising from this type of saṃdhi: Ind. Stud. 13, p. 101.

Visarjanīyāntas wrongly read without visarjanīya: Wa. I. § 31; M. p. 64. n. 15; W. on AV. 6.33.2; Keith, AA. n. on 2.3.6.

Notable examples:—

	APr.	Sāyaṇa	W.
1.	sūṣā́		pūṣā́ proposed.
2.	riśā́dā (= riśā́dau; so Paipp.)		riśā́dā(ḥ) W. and SPP.
10.	talā́śā	palāśaḥ	
13.	viṣṭhā́ (instr.)	viṣṭhāḥ	
15.	suhávā	suhavām (cp. L. p. 337: Wa. III, 41a, p. 91.)	
18.	devátā	devatāḥ	devátā(ḥ).

Cp. devatā apyeti, AA. 2.2.4; BṛU. 4.1.2; AB. 4.24.5.

For √āp with devatāḥ cp. KS. 10.1: 125. 20; PB. 17.11.3; 22.7.4; TS. 1.8.7.1; AB. 4.13.7; GB. 2.1.11.

25. nariṣṭā; nudiṣṭhāḥ; (SPP. nariṣṭhā).

30-31: Note that the MS. confuses the two, i.e. nṛṇan = riṇan; naha = ahā; similar cases: Wa. I. §280; II. I. § 128: M. 58-59; Bloomfield, PAOS. April, 1893, p. XXXV; AJP. 17, 416-418; Keith, AA. 2.4.3. p. 231, n. 12.

33. The citation is puzzling. The intended reading seems to be 'iṣitā́ havyavā́hāḥ', which is also read by Sāyaṇa with four mss. But the APrM., following the current AV. version, reads iṣitó— hav— which is accepted by W. and SPP. The text of the AV. may, however, be corrected into iṣitā́.

For stems in radical *—ā* (go-pā́-s etc.) cp. note on 76.

APrM. ṛśā́dā for ri—; confusion of *ṛ* and *ri* is not infrequent: W. on AV. 1.18.4; 5.14.3; Wa. 1.§ 29. p. 33; BlE. II. 308-311. and note to ex. 51-52 under APr. 73.

84. enā́, when accented on the final, ends in a vowel.

enā́ instr. svarānta: L. 331 ff; M. 256; Wa. III. §41a, pp. 91-92.

enāḥ acc. pl.: rule 79.

85. (The accompanying) words have a vowel as final (in the Pada) before *s*, also when it stands at the beginning of a conjunct consonant.

In the first two examples the preposition is *ni* and not *niḥ*. In 'nisvarám' *ni* has privative force: ŚB. 11.5. 3.12; Wa. II. 1.§110 b, c, p. 283. Besides, the phonetic change of *niḥ* into *ni* under certain conditions, (Wa. I, §287 a, b, p. 342) the use of *ni* in words like nímanyu (AV. 3.25.4; 'one who is without wrath') may have contributed to the privative force of *ni*: Reuter, KZ. 31, p. 598 on nivātá. To the instances, quoted by Wa. may be added our nisvarám (Pada ní ∘ sva—; so RVPp. 7.1.7; Oldenberg, RV. Noten II, p..4); also KS. strī nivīryā 27.9: 149.17; 28.8: 163.1; Oertel, Syntax, p. 301.

In 8.4.5. Sāyaṇa has niḥ sva-.

86. Also before a conjunct consonant beginning with *ś*.

87. gopā is (nom. acc.) dual in 'gopā́ me stam' and 'abhūtaṃ me gopā́.'

88. gopā́(ḥ) sing. and pl. end in visarjanīya.

gopā́-s (sing.) 3.8.4; 5.3.2; 6.77.2; 7.26.5, 53.2; 9.9.22; 12.1.57,3.11; 16.2.3; 18.2.54.

Plural: 7.81.6; 10.8.9.

89. pā ends in visarjanīya, excepting in prapā́, krpā́, and devágopā.

RV. 10.4.1 prapā́ asi = Pada pra-pā́; but there is no saṃdhi here and the form may, well, have been prapā́(ḥ): Wa. I. § 65c.; II. p. 128.

90. bhūridhārā, śatádhārā and mádhudhārā (dhārā) are (fem. nom.) sing.

List accurate. dhā́rāḥ in 4.11.4, 34.5-7; 7.82.1, 107.1; 9.5.15; 12.1.45, 3.41.

91. Fem. (nom.) pl. end in visarjanīya.

Cp. above.

92. vṛṣṭyā́ is instr. in stanáyann eti vṛṣṭyā́, parjányasya vṛṣṭyā́ and abhīpató vṛṣṭyā́; elsewhere vṛṣṭyā́(ḥ) ends in visarjanīya.

W. registers vṛṣṭyā́ḥ in 5.24.5.

93. grā́hyā is instr. in grā́hyāmítrān, grā́hyā gṛhā́ḥ and grā́hyainaṃ vidhyāmi; elsewhere grā́hyā(ḥ) ends in visarjanīya.

grā́hyāḥ 2.9.1, 10.6,8; 6.112.1, 2; 16. 5.1,8.1.

94. pṛthivyā́ is instr. in enā́ pṛthivyā́, pṛthivyórasā, pṛthivīṃ pṛthivyā́ and divā́ pṛthivyā́; elsewhere pṛthivyā́(ḥ) ends in visarjanīya.

List accurate. pṛthivyā́ḥ: 37 times. Cp. VPr. 4.27.

For confusion of —vyā́ and —vyā́ḥ cp. Mantra parallels:—

pṛthivyā́ sáṃ bahhūva VS. = 4.13, 5.43; TS. 1.3.5.1; KS. 3.2; 26.3; ŚB. 22.21; KŚ 7.4.38.	—vyā́ḥ MS. 1.2.14: 23.8; 2.13.1: 153.4; the correct reading is —vyā́.
sárasvatyā́ supippalā́ VS. 21.56; -lā́ MS. 3.11.5: 147.16.	-tyā́ḥ TB. 2.6.14.5.

95. tā́ is neut. pl. in tā́ vo nā́māni, tā́ víśvā, tā́ vijānā́t, ā́ ghā tā́ gachān and tā́ yamā́ árpitā.

tā́ḥ about 80 times.

Cp. corresponding VPr. 4.30.

95b. *a* (The verbal) may be in subjunctive, (hence without augment);
b elsewhere, also in the past (the augment may be dropped), according to (the rule) "bahulam";
c thus, the forms in *leṭ* (and past) become alike (i. e. augmentless);
d excepting such cases, (the augment) exists;
e distinction between augmented and unaugmented forms is the object (of the list of passages mentioned below).

The case is typical. It illustrates the defective nature of the text. It shows how far the nefarious hand of the successive redactors has gone to dismember the text, many links of which have disappeared for good. The list of passages, which stood in the original APr., and sounded as a fine Prātiśākhya sūtra, has been relegated to the position of comment; what has been supplied, instead, is a very poor substitute, indeed.

a *naigamī* = leṭ; cp. adyatanī = aorist, anadyatanī = imperfect etc. = tāsāṃ svasaṃjñābhiḥ kālaviśeṣaḥ, Kātantra 3.1.16, where such terms are defined; also 3.1.22,23,28; 4.4.15, where such terms are used (adyatanī, hyastanī).

b Imperfect and aorist lose their augment in certain conditions.

bahulam: bahulaṃ chandasy amāṅyoge'pi, P. 6.4.75.

c Thus the forms in subjunctive and past become equally augmentless; such forms are, then, outside the scope of the saṃdhi, shown in rules 97-100.

d Excepting cases implied by *c*, a verbal, in the past, takes augment, and thus falls within the purview of rules 97-100.

e The list registers forms without augment.

John Avery (JAOS. Proceedings, May, 1884, p. CXCVI) studies unaugmented verb forms in RV. and AV.

96. Where *pra* is seen with a long *ā*, the following verbal begins with *a* (—augment); before a consonant it is nowhere long, except in the two cases of *prā́ vocam*.

Rule 96 does not, in any way, break the continuity of the examples, falling under 95b. Compare note on 97 and 196. These passages are not examples; they are, in fact, original sūtras relegated to the position of comment.

prá (short): 7.2.1; 5.5; 78.9; 73.7; 9.9.18; 18.1.7.

Notable examples:—

	APr.	Sayana	W.
5.	navanta, √nu, inj. = 'shall	namanta = namantām 'lod-	namanta 'the dawns submit

	resound'.	arthe laṅ'. so SPP.	themselves' with a query; no variant.
6.	ā́ yavan, √yu, subj.	āyavam āpnotu, 'chāndase liṅ.'	
7.	gāt, subj. (may go)		'went'.
8.	navanta, inj. (shall resound)		'both resound'.
9.	ā́ gamat, subj. (may come)		'hath come' takes *agamat*; so SPP.
13.	datta, augmentless imperfect; cp. sómo dadat, 'gave'		'give', imperative; proposing emendation of ā́paḥ into āpaḥ voc.
16.	dipsat; so SPP. with all his authorities.	dipsāt = 'hiṃsitum ichet'	So W. to agree with 4.36.1. 'whoso shall seek.'
21.	gan, inj., √gam. (shall come)	āgan=āgamat, luṅ	'hath come', the trans. implies *agan*; on 13.1.2 he rightly takes *gan*.
23.	duḥ, inj.	aduḥ='dattavantaḥ'	
27.	dadat, sub.		'gave' with HGS. adadāt (1.20.2).
36.	dhāt, sub.	vayodhāḥ 'vayasāṃ dhātā	
41.	mā dhāt (not mā́ dhāt=mā +ā́+dhāt)		"our text probably ought to read mā́=mā +ā́".

The variants offered by Sāyaṇa are insignificant; they are mainly due to orthography (in 6 by anusvāra; in 36 by the confusion of *c* and *ś*); W's proposed emendation in 41 is negatived. In 7,8,9,16,21,27 his rendering doubtful. In 5, APr. is solitary in its reading, but probably correct. Cp. No. 8.

97. (Now, with regard to those passages) where the initial *a* (augment) of the root in past is preceded by the final *a* (of a prefix or some other word); because we see, in the sacred text, both (forms, i. e. augmented and unaugmented); the purpose (of the augment) is seen in substitution (of one vowel for two).

Rules 95-96 have dealt with augmentless forms, rules 97-101 deal with augmented forms; the chief aim of both is the elucidation of the Pada.

The construction of the rule is faulty and the translation, of course, provisional. The reading *aṅgasya* is not clear in the APrM. It is neither *ṅa* nor *ṅga*, both being of frequent occurrence and legible throughout. VN. reads °*ṅga*, while Ben. is a counterpart of the APrM.

aṅga: P. 1.3.13.

ābādha=similarity on account of saṃdhi.

tatprayojanam=the utility of augment is clear in examples like yénā́vapat 6.68.1, where ā́=á+á; or it may refer to the list of passages given below.

The utility of the list is seen in those cases, where saṃdhi has taken place. Cp. "tadarthaṃ paṭhito gaṇaḥ" below.

98. Where the final *a* of a prefix is seen long, the following word (=verbal) begins with *a* (=augment), and the case is, indeed, of a simple vowel, with one of like quality becoming long.

prefix prá: cp. 96.

savarṇadīrgha: cp. *d* below. Examples are not recorded. Cp. ávātirat 5.18.11 etc.

98b. (When) a word, ending in *a*, is followed by the initial *a* of the following verbal (the *aḥ* becomes *o*); if it be followed by a soft consonant, the word is not read like that (i.e. *aḥ* does not become *o*).

The first half is ambiguous. The translation follows the clue offered by "aghoṣaḥ", which unmistakably refers to the absence of *o* saṃdhi before soft consonants, implying thereby its presence before sonant consonants.

The suggestion is confirmed by the examples attached herewith, which may, however, together with 'tasyodāharaṇāni' be an intrusion from the margin. The phrase is rare in the text; and the examples have no singularity to stand separate from those given below.

99. (In) eṣá(ḥ) and syá(ḥ), (visarjanīya) is elided before consonants; before vowels, vowel-combination (takes place); (in those cases) where *o* is seen, the following word begins with *a*.

Compare the first half of 98b.

100. a Doubt arises with regard to (the words) ending in long *ā*; when in Saṃhitā, there is substitution of one for two (i. e. when ā+a=ā).

Cp. 98a.

b It has been taught (that the abhinihita saṃdhi) "is optional in the sacred text"; for that purpose the list is read.

Compare "tat prayojanam" in 97.

99-100 taken together deal with the following five saṃdhis:—

1 Visarjanīya of eṣáḥ and syáḥ is dropped before consonants;

2 (when a vowel is) followed by another vowel, vowel-combinations take place.

3 aḥ+a = o+a, irrespective of eṣáḥ, syáḥ and other words.

4 ă+ă=ā; savarṇadīrgha saṃdhi.

5 o+a=o; abhinihita saṃdhi.

This table agrees, in order, with that found in RPr. differing altogether from that of other treatises and a scrutiny of the same may yield historical results:—

(1) RPr. 2.81 : 12 :—

eṣá syá sá ca svarāś ca pūrvaṃ bhavanti vyañjanam uttaraṃ yadaibhyaḥ ।

te'nvakṣarasaṃdhayo'nulomāḥ ।

When eṣá(ḥ), syá(ḥ) and sá(ḥ) or vowels precede and what follows is a consonant, the saṃdhi (taking place) is called "anvakṣara-saṃdhi anuloma". This is connected with :—

RPr. 2.11 : 115 :—

ūṣmā parilupyate trayāṇām ।

Visarjanīya of the three is dropped. The two rules may be tabulated as follows :—

a eṣáḥ + consonant ; ḥ dropped ; cp. TPr. 5.15 ; VPr. 3.14-16 ; CA. 2.57 ; RT. 156 ; P. 6.1.132-133. APr. as above.

Kātantra 1.5.15 :—

eṣasaparo vyañjane lopyaḥ ।

(2) "svareṣu svarasaṃdhayaḥ" may be split into two :—

(1) eṣáḥ + vowel = *o* before *a* ; *ḥ* dropped before others. = RPr. 2.33 : 137 and 2.27 : 131.

(2) Vowel + vowel ; (cp. Uvaṭa on RPr. 1.12) savarṇadīrgha, guṇa and vṛddhi etc. take place. For savarṇadīrgha cp. RPr. 2.15:119 ; TPr. 10.2 ; VPr. 4.50 ; CA. 3.42 ; RT. 93 ; P. 6.1.101. (guṇa and vṛddhi : RPr. 2.15: 119 ; 2. 50 : 154.)

(3) o = aḥ + *a* : RPr. 2.33 : 137 ; VPr. 4.42 ; TPr. 9.7 ; CA. 2.53 ; RT. 119 ; P. 6.1.113.

(4) In examples like yénāvapat (yéna + áva—19) the savarṇadīrgha is clear ; it is not so obvious in examples like parāpatat (= parā + ápa–), where the final ā is followed by the initial *a* and the resultant also is *ā* ; here comes the utility of the following list. Note that the chief aim of the Prātiśākhya is the elucidation of the Pada instead of Saṃhitā.

(5) o + a = *o* : RPr. 2.34-49 : 138-153 ; VPr. 4.58-77 ; TPr. 11.1 (loss of *a* instead of ekādeśa) ; CA. 3.53 ; RT. 83 ; P. 6.1.109.

Restriction of abhinidhāna : RPr. 2.50 : 154 ; VPr. 4.78-82 ; TPr. II. 2-18 ; CA. 3.54 ; P. 6.1.115-121 ; RT., Author's Intr. pp. 74-77.

Like *98b* 5 is ambiguous. The abhinihita saṃdhi is not directly mentioned. Yet the reference is to this saṃdhi; as is shown by the examples registered in the list and by the context in the RPr.

The citation bahulaṃ chandasi' is not from P.

The above table shows that the APr., in its treatment of the chief saṃdhis, follows the order of the RPr. and not that of other Prātiśākhyas.

Detailed review of initial *a* after final *o* : BIE. II, 419-432.

To return once more to 1. Indian grammarians have been unanimous in prescribing the loss of *ḥ* of eṣáḥ, sáḥ and syáḥ. Cp. W. Gr. 176a. But Rapson has shown (BSOS. 8, p. 709-710) that like *hā* and *has* (cit) in Avestan, and ὁ and ὅς in Greek, *sá* and *sáḥ* are alternative and independent forms of the demonstrative pronoun ; and that in the Veda there is no such rigid distinction observable in the employment of the two forms, as is ordained by the grammarians for classical Sanskrit ; *sá* is, no doubt normally used before a consonant, but it is also frequently used before a vowel, while *sáḥ* is always used in pausa and normally before a vowel ; but there are a few undoubted instances of the occurrence of *sáḥ* followed by a consonant, particularly by *t* and *p*.

Analysis :—

(1) AV. 2.36.4 ; 3.1.1.

(2) Applicable to all examples coming under *c, d, e*. But cp. 13,19,33 and 65, which are not covered by *d*.

(3) 24, 31, 32, 37, 39, 40, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 66, 70, 71, 72 = 20.

(4) 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12; 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 28, 30, 34, 35, 36, 38, 41, 42, 44, 46, 47, 53, 54, 55, 60, 62, 63, 64 = 36.

(5) *a* e + a = *e* : 4, 10, 20, 25, 27, 29, 45, 61, 67, 68 = 10.

b o + a = *o* : 24, 31, 32, 37, 39, 40, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 66, 69, 70, 71 = 20.

No rule is applicable to 26 in its available form. No. 2 should go under rule 101, because it as a complete word.

101. When *ā*, forming an entire word, is followed by a verbal in the past, the verbal in all cases begins with *a* (augment) ; the *aṭ* is not taught in connection with mā́.

aṭ = augment : P. 6.4.71.

Note the wrong saṃdhi in MS.

aṅ for *aṇ* under the assimilative influence of mā́ṅ.

'tasyodāharaṇāni' is from the margin.

103. enā ehā etc. remain unchanged.

Cp. CA. 3.33 :—

pragṛhyāś ca prakṛtyā ।

CA. 3.34 :—

enā ehā ādayaś ca ।

APr. has no corresponding rule to CA. 3.33. Cp. W's note on CA. 3.34.

pṛthivī utá dyaúḥ RV. 1.94.16 is recorded by RPr. 2.74 : 178.

104. Those have pragṛhya in the middle.

A typical puzzle of the present APr. The division into *a, b, c* is convenient. The abridgment te pragṛhya-madhye' puts away the passages, ignoring altogether the function of *te*.

Cp. note on 196.

c, as a whole, forms the proper rule.

b comprises four passages implying (r saṃdhi) in them.

a registers certain passages. without assigning anything to them.

Between 103 and 104, a and b have no direct role, and they may be later additions.

a, b, c in converse order :—

c. Each passage contains two words, i.e. one pragṛhya (dual), another seemingly pragṛhya ; the rule states that the former occurs in the middle and not towards the end. 23 and 27 have no pragṛhya at all, but only the latter. On śiśīte cp. MBh. III. 14 on P. 6.1.9.

b. 19-22. rules 141-142 (=CA. 2.47-48) have been negatived and the saṃdhi, nowhere mentioned in the APr., but prescribed by RPr. 4.28-29 : 247-248 ; TPr. 8.16-17 ; VPr. 4.34 ; CA. 2.19 ; 3.20 ; RT. 170 (dīrghatva dropped out from the available text) ; P. 8.3.14 ; 6.3.111, is implied.

tvaṣṭā rāyáḥ : cp. pracetā rājan RV. 1.24.14 ; = praceto rājan TS. 1.5.11.3 : Wa. I. § 285b. p. 338.

a contains 18 passages ; 14th untraced and is probably a slip of the pen.

(I) In ex. 1-3 vyòma is contrasted with vyòman (loc.) in 5.17.6 ; 6.123.1,2 ; 7.5.3 ; 8.9.8 , 9.10.18 ; 12.1.8 ; 13.1 : 44 ; 17.6-19,24 ; 18.3.58, 4.30. Book 19th omitted.

(II) 7-13 have āśú in various forms, contrasted with aṃśú.

9. āśumát=quick : extension of āśú : Wa. Indo-Iranica, KZ. 1910, p. 281. n. 1, occurring only here in AV. For aṃśumát cp. 8.1.2 ; 13.2.7.

10. APr. gāṣṭhām ; so SPP. and Ppp. Sayaṇa glāṣṭhāṃ = glānaḥ san yatra tiṣṭhati sā glāṣṭhā gantavyāvadhiḥ. W. kāṣṭhām ; but cp. 6.3.3, where Sāyaṇa has kayasya and W. gáyasya. Confusion of k and g : cp. ut kṛṇatti (RV. 10.130.2) = AV. úd gṛṇatti 10.7.43, which shows AV's leaning towards g instead of k ; and the MS. gāṣṭhām may be right. Cp. Roth, ZDMG. 48, p. 110.

Very noteworthy is the confusion of c and g as in *negare* for *necare* : AJP. 1891, p. 223, review of Bonnet's Le Latin de Gregoire de tours, Paris, 1890.

(III) 15,16,18 (pípānaḥ, pípānam) are exceptional forms. occurring only in these passages. W. "truculent"; regarding them as a special development of root √pā to drink (Roots etc. p. 96 ; Brugmann, Grund. II. p. 923). Bloomfield thinks (AJP 12,441-443) that the connection of pibā— and pipī— with the word for 'to drink' is due to popular etymology and it is either an independent root, or may, possibly, be connected with √pī 'to swell, fatten'; he renders pípānaḥ at 13.1.31 by 'inflated' at 5.20.7 by 'with swelling sound'. M. connects the forms with √pā to drink.

17. arpipam √ ṛ, red. aorist. Bartholomæ compares āpayati, āpipat with arpayati, ārpipat in ZDMG. 50, p. 684, n. 3 ; the form occurs in AV. only once. For *árpitam*, which also is found only once, cp. 9.9.12 =RV. 1.164.12. MS. —*tan* a slip ; cp. under 147i.

No such empirical rule is found in RPr., TPr., CA. and RT. VPr. 4.149-150 record ten words having two y letters, 151-155 those with one y. Uvaṭa questions the function of such rules (cp. on 4.26) on the basis of "svara-saṃskārayoś chandasi niyamaḥ" (VPr. 1.1). The practice is given preference in the APr. It attains maturity in works like Siddhāntaśikṣā, and Bhāradvājaśikṣā, which have nothing whatever to do with the classification and pronunciation of letters, nor with the manner of reciting or accentuating the Vedic texts, but lay down empirical rules by which to distinguish and to employ, in their proper places, words of similar sound or form. They teach, e.g. where to read *vṛjinā* and where *vṛjana*, where *suṣṭuta* and where *suṣṭuti* and so on. The object of these Śikṣās seems to be no more than to keep their respective Saṃhitās free from wrong readings. Details : Kielhorn, Ind. Ant. 1876, p. 195.

105. páti, as a second member in a compound with bhūtá etc. is accented on the first syllable.

Cp. rule 4. See Oswald Richter, IF. 9, p. 218 ; On the reason for difference in accentuation in cases like jāspati (RV. 7.38.6) and jāspáti (RV. 1. 485. 8). l. c. pp. 12, 216-219 ; M. p. 95

No context of accentuation ; the rule seems out of place.

106. (The accompanying) words have two y letters.

Words containing two yakāras have been thrown into comment. VPr. 4.50 registers such passages in the sūtra.

udāyyàm (so Paipp. in b) is read by SPP. with all his authorities ; W. udāpyàm followed by Lind. unwarranted.

Confusion of hradayya and hṛdayya : Oertel, Connecticut Ac. of Arts and Sciences 15, 172-173 ; Syntax, 113-114 ; Wa. I. p. 71.

Confusion of *yya* and *pya* : Müller, Preface to the Sixth Vol. of the first Ed. p. CXX.

Confusion of *p* and *y* : Oertel, Syntax, p. 196.

On *āyya* : Bartholomæ, KZ. 1907, 321-328.

There is some confusion in VPr. in 4.149-150. VPr. 4.149 "dviyakāram" is explained by Uvaṭa as an

"adhikārasūtra", but there is only one rule (150) coming under this adhikāra. Either some rules have fallen out, or the original rule has been wrongly split into two.

107. majjā́ and rā́jju contain two *j* letters.

Abr. "dvijakāre" intolerable.

Correspondence : VPr. 4.158.

In 4.12.3 both Sāyaṇa and SPP. correctly read majjñā́ (instr.; formation : Keith, AA. p. 294), but in 2.12.7 Sāyaṇa has manyas ("dhamanyas"), and SPP. follows him. Our treatise implies majñā́ (with one *j*, as rajvā́ against rajj—) in 4.12.3 and majñā́s in 2.12.7. See W. on 2.12.7 and APrM. 69 on samrā́ṇy edhi for —jñy—, a trace of Prakritism.

Irregular abbreviation : VPr. 6.27 kṣatrá for kṣat +trá : Roth, ZDMG. 48,102,710 ; Wa. I. § 98, p. 113; Müller, Pref. to the sixth Vol. of the first ed. p. CXVI ; W. 232 ; M. p. 21 ; Lüders, Epigr. Beiträge (majūsam = -jjū- etc.), Sitzungsber. 1912, p. 807 ; Sköld, Nir. p. 180 ; Oertel, Festgabe Jacobi, p. 20 ; BIE. II, 201-203.

Formation of rā́jju : √srj, Nir. 2.1 ; Wa. I. § 139a ; Sköld, Nir. p. 180 n. 3 ; Liebich, DhP. p. 33 ; Uṇ. 1.16 ; MBh. on P. 3.1.123 ; Walde, KZ. 34, 514.

rā́jjuḥ, nom. with two *j* letters, but rā́jvā 3.11.8 and rā́jvām 6.121.2 with one *j* in all the mss., as implied by "cavargasaṃyoge savakāraḥ".

Confusion of *jj* and *jjh* : ujjityai PBr. 18.6.10, *-jjh-* Bibl. Ind. ed. wrong.

jj of bhṛjj ist Prakṛtismus für *jy* : Bartholomæ, Zur Kenntnis d. Mitteliranischen Mundarten (Sitzungsber. d. Heidelberger Ak. d. Wiss. Phil. Hist. Klasse) 1925, p. 34 ; cp. bhṛjjāti RV. 4.24.7 ; also Kātantra 4.4.10 :—

bhṛjaḥ svarāt svare dviḥ ।

babhṛjje etc. "ādyavyākaraṇamatam etat", Durgasiṃha.

jñā=jā : Oertel, Syntax p. 274.

vijijñānám an error for —gyā— (√ji W. 809) Keith, AA. 294-295 ; correct accent in Keith.

jña=gya : Woolner, Ling. Soc. of Ind. Vol. II, I. pp. 89-93.

Mārkaṇḍeya gives both *jj* and *ññ* for *jña* (9.46) ; Aśvaghoṣa replaces *jñ* by *ññ* ; Bhāsa substitutes both *ññ* and *ṇṇ* with equal frequency.

jñ : paleography : Kapadia, ABORI. 1936, 289-296.

cavargasaṃyoge, in rā́jvā etc.; mss. generally write with one *j*, which is confirmed by the APr.

108. In kṣullaká iva, kṣullakā́ḥ has two *l* letters.

Older *kṣud* : Lüders, Zu den Upaniṣads, Sitzungsber. 1916, 283-284.

109. pippalī́, pī́ppalam and pippalyā́ḥ etc. have two *p* letters.

List accurate ; the mss. of Saṃhitā and Pada vary in -ṣpa- and -pp-. Cp. MS. 1. 2. 2 : 11.7 supippalā́ḥ with supiṣpalā́ íti su॰piṣp- in the Pada in footnote ; also MS. 1.2.14 : 23.14. f. n., n. 7. Devarāja Yajvā, (Nighaṇṭu, p. 102) from √plu or √pṛ.

ādīni superfluous.

Not a case of doubling : Verma, Critical Studies, pp. 101-102.

110. pittá, vittá and únmatta etc. have two *t* letters.

VPr. 6.26 records 20 words of similar sharacter.

vittá, vinná : MBh. III. 411 : 1-2.

111. ánna, chinná, —vinnām etc. have two *n* letters.

VPr. 6.26 registers nīṣaṇṇa, svinná, ánna and sanná. Cp. 111c.

APrM. reading—minvām (=RV. 1.164.10 ; Reuter, KZ 31, p. 506 ; Oldenberg, Prolegomena pp. 323-324 ; áviśvaminvām=áviśvam+inva : Weber, Ind. Stud. 13, p. 35 ; Nir. 8.10) is a blunder.

In rule 182 all mss. agree in a blunder.

111b. Where the suffix *—na* (=ta) is preceded by a verb ending in *—d*, the *d* of the latter is changed into *n* in all cases; avapannam is an illustrative example.

avapannam : untraced in the AV. and the Kārikā may be an intrusion from the margin. Such an analysis is outside the scope of a Prātiśākhya.

111c. Exception to this : nuttá, vittá, mattá and nī́ṣatta. Cp. 190.

Confusion of *—tta* and *—nna* :—

ā́vitta VS. 10.9; MS. 2.6.9:69.4=ā́vinna 75.1.8.12.2.

ā́vitte VS. 10.9 ; ŚB. 5.3.5.6=ā́vinne TS. 1.8.12.2.

Ex. 4 : nīṣattaḥ, cp. 190 ; P. 8.2.61 ; confusion of nīṣattā́ḥ and ná sattā́ḥ : MS. 2.10.3 : 137.4 ; KS. 18.1.

112. (The accompanying) words end in *e*; these have ābādha with those ending in *a*.

ābādha=similarity arising from saṃdhi.

APrM. *ākārābādhe* may be corrected into *akā—*; confusion of mātrās common : Müller, Preface to the sixth Vol. of the first ed. CXXXIX ; Oertel, Syntax p. 28.

Treatment of the saṃdhi : note on 71.

Confusion of this saṃdhi in TS.: Weber, Ind. Stud. 13, p. 96 on devá ā́ 1.1.14.4, where the Pada reads devā́ḥ in place of devé after the RVPp. devā́ḥ 8.11.1.

In 18.2.37 APr. prescribes rāyé which is read by the Pada. Sāyaṇa, followed by W., understands rāyā́ḥ, acc. pl.

In MS. unaccented final *e* is changed into *ā* before the following accented vowels : Schroeder, ZDMG. 33, pp. 182-185.

113. Separate words looking like single ones.

False divisions and patch-words : Weber, Ind. Stud. 13, p. 60 ; W. JAOS. 1887, p. CCXXVII ; BIE. II, pp. 366-394 ; Wa. I. § 82b, p. 193 ; II. I. § 14a, p. 37 (on śaṃyú RV. 10.143. 6) ; general discussion : II. 1.§13b-14, pp. 36-37 ; Oertel, Syntax p. 24 ; Caland, on *té ná* for *téna* : PBr. 17.1.1 ; Gelpake, Anantabhaṭṭa's Padārthaprakāśa, ein Kāṇva Kommentar zum

VPr. p. 23 on *śrīmanāḥ*. Correct R. Simon (Ved. Schulen p. 71) yugānte tarhi tān into -ntentarhitān.

114. **Reduplication does not take place in abhīvāra, jāgarat and praviśivāṃsam.**

Correct jāgarat into jāgrat or jāgāra, noted as example.

Abridgment 'abhyāsasya' intolerable.

abhīvāra much discussed. W. correctly takes abhivavāra on the authority of Paipp. (abhivāvṛdhe TB. 3.7.10.3; AP. 9.14.2). Sāyaṇā reads -vāraḥ (ghañanta), offering three alternative explanations, all equally foolish and futile.

jāgāra from √jāgṛ (√gṛ. 'wake' and not √jṛ 'waste away', 'grow old' as claimed by Minor Pet. Lex; Wa. KZ. 1907, pp. 307-308; Gonda, Acta Or. 14, 199-200); F. Specht, KZ. 62, pp. 55-56; Hirt, IF. XVII, 279 f; MBh. III. 1:12.

praviśivāṃsam: KS. (22.15: 71.5) praviśivānam, a blunder; TS. (4.7.15.1) and MS. (3.16.5: 190.7) praviviśivāṃsam.

The absence of reduplication is, doubtless, due to the oft-repeated syllable *vi* or *viś*: W. 803a; Geldner, Die Worthaplologie im RV., Festgabe Kaegi, 102-106.

No corresponding rule in P. Paipp. reads abhivavāra, and P. certainly gave preference to Paipp., which he knew as current in his native province.

Kātyāyana "liṭi dvirvacane jāgarter vā vacanam" (on P. 6.1.8) notes jāgāra and jajāgāra (also MBh. III. 1-2 under P. 6.1.1) but adds :—

abhyāsapratiṣedhānarthakyaṃ ca chandasi vā vacanāt ।

Cp. Pat. on it: MBh. III, 12-13.

Our "chandasi veti vacanāt" seems an intrusion from MBh.

114b. **Single words looking like two.**

Notable examples :—

vedarā́jyam 11.10.2; Pada, vedaॱrā́- =vedas+ rā́-; elision of *s*: 199.

Sāyaṇā takes *veda* as an independent word, rendering it as third sing., Triṣaṃdhi supplied as subject, and taking the enemies as addressed by *vas* in *a*. SPP. and W also take *veda* as independent, rendering "your mastery I know (your) kingdom". W. remarks "all the Pada mss. treat the word as a comp. veda+ rā́-". The reading of the Pada is confirmed by the APr. and it is not wholly untranslatable, "mastery over (you has gained) the kingdom of possession (vedā́s)". Cp. 11.9.25, where *īśām* accurs three times, but *cakruḥ* only once (being understood with each). The same √kṛ may be connected with īśām here as well.

yathāparú (18.4.52). W. remarks "ॱparú is an emendation...all the mss. give -purú". Cp. AV. 9.5.4 and Lanman's note on 18.4.52. Sāyaṇa "paruśabdaḥ parvavācī".

Elision of *s* of parúṣ: 199.

115. **Verbals ending in a vowel are imperative second person singular.**

praiṣaṇī = imperative. *sṛjā* (=sṛja) imperative, but *sṛjāt* subj. In all the examples the imperative is followed by the initial *t* of the following word; hence possibility of confusion.

mādayā (5.8.1) is not followed by *t*; its citation doubtful.

116. **(The same) having ābādha with one (ending) in *t*, is subjunctive.**

sṛjā (=sṛja) imperative, *sṛjāt* subj.

117. **Words ending in a circumflex, when euphonically combined with (the initial) acute (of the following word).........on the substitution of one for two, (one of them being) acute.**

Lacuna requires "becomes itself acute'. This illustrates the defective nature of the text.

The terms udātta etc. have not been defined.

Correspondence :—

RPr. 3.11: 197:—

udāttavaty ekībhāva udāttaṃ saṃdhyam akṣaram ।

Also 12-13: 198-199.

TPr. 10.10:—

udāttam udāttavati ।

TPr. 12.10. udātte cānudātta udāttam ।

VPr. 4.131:—

udāttavān udāttaḥ ।

(4.130 svaritavān svaritaḥ with Weber).

CA. 3.54:—

ekādeśa udāttenodāttaḥ ।

(3.55-56 record exceptions).

P. 8.2.5:—

ekādeśa udāttenodāttaḥ + 8.2.6.

RT. 53:—

vānt saṃdhiḥ ।

The treatment of accentuation is meagre in the APr., the several varieties of svarita have been properly omitted.

118. **mā́ is acute in the sense of negation; as a substitute for *asmat* it is grave.**

Parallel: mā ca VPr. 2.4.

118b. **A grave, when combined with acute .... on the substitution of one for two, (one of them being) acute.**

Supply "itself becomes acute"

Correspondence: cp. above.

119. **In (the accompanying) words, separation is made with *ṅ*.**

him + √kṛ: W. 1079; Keith, AA. 1.3.1 note.

hiṅkāreṇa: untraced.

120. **In (the accompanying) words separation is made with *n*; this remains unchanged.**

The saṃdhi negatived by this rule is nowhere prescribed by the APr. Cp. 3d. Rule 196 is confined to *n*+vowel. The prakṛtibhāva prescribed by 197 is restricted to *n* at the end of a pāda.

The practice of writing anusvāra for *ṅ*, *n* and *m* is early; hence utility of such rules. Details: Author's note on RT. 178.

121. In (the accompanying) words, separation is made with *m.*

sám ahám has *vigraha* and not *ava*graha; citation doubtful.

samúde = sam-úde: AV. 8.1.15 "samúde ist druckfehler für sam-m". Wa. II, I. § 30. p. 74, note.

122. In (the accompanying) words, separation is made with *su* preposition.

123. In (the accompanying) words, separation is made with *sva.*

svádhitim (18.2.35) ambiguous. It can be taken as noun actionist to svadhā́ "the giving of svadhā́" a false formation. Sāyaṇa reads svadhit*am* = "svair hitaṃ yajñam"

123b. *prá* long.

See 96. Rule ambiguous.

Example untraced. It has nothing to do with *prá*. Both seem intrusion.

123c. Now the word *te* as grave; in the sacred text it is named both (as acute and grave); we shall teach (it as grave), when (it is) a substitute for yuṣmad, occurring seven times in the Veda. Elsewhere one should know it, when pronoun, as acute. In the sense of *thine*, it is spoken of as grave, here and there. A word should be explained according to sense; wherever, in whatever manner.

chandasi = in sacred literature: Thieme, Pāṇini pp. 67-72; pre-classical language: Liebich, Pāṇini pp. 23ff.

nigada = pāṭha: Kaiyaṭa on MBh. 1.1.1; Durga on Nir. 1.17; in a different sense: BD. 8.104; Śabara on Mīmāṃsā 2. 1. 42,45; Bhaṭṭoji, Kaustubha on P. 3.3.64; Winternitz, Gesch. der ind. Litt. I, 142 note; Keith, AA. on 2.3.6 n. 7.

Better *nigama* = sacred tradition.

MS. srutān = śrutān (or stu–).

Confusion of sibilants: Bloomfield, JAOS. May, 1886, LXVII-CXXII; BlE. II, pp. 144-145; the pronunciation was identical as early as Yāska's time: Sköld, Nir. pp. 129-130.

Omission of anusvāra: cp. sāhitam for sāṃh— 214c; BlE. II, pp. 155-158; sahitabhāṣitam for saṃh- Karmavibhaṅga, 14.12. Cp. however "samo hitatatayor vā lopo vaktavyaḥ" MBh. III. 95: 4. Conversely, śoṃḍāsa for ṣoḍāsa: Lüders, Sitzungsber. May, 1913, p. 415.

vācyam = nirvācyam = should be explained. Cp. nairuktāḥ "die erklärer" Roth, Sköld, Nir. pp. 108-109.

arthaṃ dṛṣṭvā: arthanityaḥ parīkṣeta, Nir. 2.1 with Durga; BD. 2. 99, 117.

124. (The accompanying forms are) from the root √*dā.*

RPr. 4.98: 317 registers words containing *d*; the rule has no business to stand there in a work dealing with saṃdhis alone. Such empirical rules are rare in RPr., TPr. and CA. They are found in a fairly large number in VPr.

For √dā = √dhā cp. Mantra parallels:—

dehi	SV. 1.99; 2.911.	dhehi	RV. 1.79.4.
	VS. 4.3; ŚB. 31.3.15.	„	KS. 2.1; KSA. 5.15.
dehi	ṢB. 2.10.	dhehi	ApŚ. 10.3.1.
„	KS. 1.7.	„	TA. 4.2.5.
„	TS. 7.5.24.1. KSA. 1.1.	„	MU. 6.35.
dadātu	MS. 2.7.5: 80.10.	dadhātu	VS. 11.56; TS. 4.1.5.3.
„	ApMB. 2.4.5.	„	SMB. 1.5.9.
„	ŚŚ. 9.28.3.	„	AV. 7.47.2; TS. 3.3.11.5
datta	AŚ. 2.7.12; MŚ. 1.1.2.33.	dhatta	ApŚ. 1.9.12.
dattām	RV. 10.84.7.	dhattām	AV. 4.31.7.
dāḥ	MŚ. 7.2.6.	dhāḥ	TS. 3.3.5.1.
dehi	KS. 6.9.	dhāḥ	MS. 1.5.2: 68.7.
dāḥ	MS. 4.2.7: 28.14.	dhehi	AV. 19.31.12.
„	MS. 4.9.3: 124.4.	„	TA. 4.2.5.
pradāpaya	TA. 4.8.2; 5.7.3.	pradhāpa-	MS. 4.9.7: 127.8.
adhi dātre	VS. 6.33; TS. 1.4.1.12.	adhi dhā-	MS. 1.3.3: 31.4. KS. 3.10.
varcodā́ḥ	VS. 2.26; SB. 1.9.3.16.	varcodhā́ḥ	AV. 2.11.4. TS. 1.2.1.1; MS. 1.2.1: 10.4. KS. 2.1; JB. 1.78.
adaduḥ	RV. 10.17.2.	adadhuḥ	AV. 18.2.33.
dehi	KS. 1.7.	dhehi	TA. 4.2.5.
dadātu	TB. 2.5.7.4.	dadhātu	ŚB. 11.4.3.14.
dāḥ	AV. 2.17.2.	dhehi	VS. 19.9; TB. 2.6.1.5.
dadātu	TB. 2.5.7.3	dadhātu	ŚB.11.4.3.9; KŚ. 5.13.1.
varcodā́ḥ	AŚ. 5.19.5.	varcodhā́ḥ	MS. 4.7.1: 95.

125. (váso dadāti bhártave is) in sārvadhātuka from √dā.

Abridgment "iti sārvadhātuke" is nonsense.

sārva– P. 3.4.113.

126. rayíṃ dāḥ is aorist (from √dā); 'of aorist' is to be understood in all cases (where dāḥ occurs).

dāḥ: augmentless aorist.

127. a The substitutes for *idam*, in all genders, in the instrumental and other cases are grave in the mentioning afresh; but acute on the final in the first mention.

b Standing at the beginning in sense, or of a pāda, they are acute on the final, also when a word in the same case follows or precedes them.

c (They are acute on the final) agreeing with another word in the same case (samānādhikaraṇe) denoting the same object, even when intervened by other words.

d Also (they are acute on the final) in asmaí śatám etc.

a=idam : P. 2.4.32.

anvādeśa : Pat. on P. 2.4.32.

Correspondence : Nir. 4.25 :—

asyā́ iti cāsyéti codāttaṃ prathamādeśe l anudāttam anvādeśe ll Also VPr. 2.7 pūrvavān anudeśaḥ l

Note VPr. anudeśaḥ for anvādeśaḥ.

128. *a* Separation by *avagraha* is made with what remains after elision ;

b also substitution for the original (remains unrestored in the Pada).

The rule is a sort of adhikāra implied in 129-131.

a goes with 130-131, where separation is made with bráhma–and dīrghā́yu, instead of bráhman and dīrghā́yuṣ.

b concerns 129 ; prakṛtyādeśa (i.e. pád, āsán, udán etc. according to P. 6.1.63) is retained in the Pada and not restored to the original. The restoration (prescribed by CA. 4.74-93) of the original in the Pada, has, nowhere been prescribed by the APr., and yet its negation is mentioned.

129. This applies to pā́da, dánta, nā́sikā (?) (———) sahá, samānā́, rā́tri (?), jāyā́, dā́ru, mā́sa, (——) puṃsí, śe (?) kṛcchrá (?), māvad and gambhīrá.

Three things may be noted :—

a There is discordance between the sūtra and the Comment.

b The reading is corrupt, although vouched by all the mss.

c The rule clears an ambiguity.

a Examples 7,8,11 and 15 have no provision in the rule, while *e,h,m* and *n* have no correspondence in the Comment ; this begets suspicion about the authenticity of the reading.

b (1) *a–d* go with 1-6. *e* has no scope in the AV. We have nasā́ (nā́sikayā, L. 494) at 2.27.2 and 5.14.1, but the rule dealing, as it does, with the Pada, has no application to it. nasvā́tī at 10.1.2 is not divided in the Pada, hence out of question. nā́sikā in the rule is, therefore, redundant and may be an intrusion from the scholium. Cp. P. 6.1.63. The original reading may have been—hṛ́dayodakā́syā̀sahá–; with āsyā̀ correspond 7 and 8.

(2) *g* goes with 10. *h* has no example, while 11 has no provision in the rule. Delete *rā́* (of rā́tri) and we get trayodaśā́m (= trayaḥdaśam in Pada) for *tri*. The addition *rā́* is a patent blunder. The word rā́tri is irrelevant to the point.

(3) *k*=14 ; 15 has no provision in the rule. The case is interesting. It illustrates how corruptions, arising from flexible orthography have crept in the Vedic texts. Cp. note to 175. The original reading should have been—mā́sā̀ppuṃsí— (=mā́sa+ā̀p+puṃsí). We know that visarjanīya before *p* (upadhmānīya) was generally written with double *pp* ; cp. MS. reading for examples 5-11 under 201. But mss. have never been unanimous on such points. Under the same rule 1 and 2 are written with visarjanīya, instead of double *p*. Now the double *pp* of mā́sā̀ppuṃsí, was, in course of time, mistaken for upadhmānīya, and when, later on, this supposed upadhmānīya was written as visarjanīya, the reading naturally became 'mā́sā̀ḥpuṃsí', which is actually found in mss. Al., M. and P.

The suspected reading 'mā́sā̀ppuṃsí' well provides for 11

(4) *l* goes with 16. The reason why puṃsí alone should be in locative is not clear. The APrM. generally writes pūṃsí (III. 76h), pūṃsā́ḥ (196), hīṃsīḥ (146) and śīṃśumā́rāḥ III. 76 f.

(5) *m—n*, vouched by all the mss., have no examples in the Comment. The word kṛcchrá does not occur in the AV. At RV. 6.75.9 and 10.52.4 it is not divided in the Pada, hence irrelevant. For the word kṛcchrá in the Atharvan tradition cp. Kautsavyaniruktanighaṇṭu in the Pariśiṣṭas of the AV. p. 309 ; for its formation see Uṇ 2.23 (Madras ed.) ; Svaramañjarī 2.21 ; Kielhorn, Phiṭ. p. 17 ; note (√kṛp ; –ps– >–cch–) Scheftlowitz, Indologie u. Iran. 6, p. 98fb. and Author's Intr. to RT. p. 6, n.b.3.

The word *śe* has no sense, while the division of kṛcchramāvad both as kṛcchrám+āvad and kṛcchrá+māvad is wrong. (māvat=matsadṛśaḥ "vatupprakaraṇe yuṣmadasmadbhyāṃ chandasi sādṛśya upasaṃkhyānam" Kāt. on P.5.2.39. ; MBh. II. 379 ; 434 : 5-6). The correct reading should have been śákṛc chamāvad (= śákṛt+śamā) which affords a clue to the much discussed word śavartá in 17, and with this we pass on to *c*.

c (1) śavartá : W. reports (in Trans.) that mss. are divided between śavartá and śvavartá ; four have śvaśavartá and one śaśavartá. W. adopts śavartá on the authority of savartá in the corresponding TS. 5.7. 23.1, occurring, there also, in connection with ū́badhya.

The meaning is obscure. Roth conjectured śavartá =śavavarta "being in corpse", while W. leaves it untranslated, saying "it implies a combination of the two recognizable independent words *śvan* and *varta* 'occurring in dogs' or something of the sort". But if *śekṛt* of this rule be read as śákṛt, the point becomes clear. *śa* (=śáka=śákan, metrical abbreviation: note to 114; cp. Pat. on P.6.1.9: MBh. III, p.14; and árvantam for árvanvantam at RV. 5.54.14; Lüders, Acta Or. XIII, 101–102) stands for śákṛd and śavartá equates with śakṛdvarta "being in excrement", adjective of kīṭébhyaḥ and the verse may be rendered "the contents of the bowels they maintained for the worms, living in excrement", an idea quite in keeping with the general trend of the AV. tradition and particularly suitable to the passage; śavartá worms=viṣṭhākṛmis or kīṭas are known in literature.

(2) MSS. are unanimous on *o*, and the Comment takes śimīvataḥ back to śámū. Nir. (5.12; 4.25; Roth) explains the word:—

"śamīti karmanāma । śamayater vā śamnāter vā ।

Sāyaṇa on RV. 1.155.2 as "śimāvato'riṣṭapradānādikarmavataḥ"; on 2.25.3 'śimīti karmanāma"; on 10.8.2 'śimīvān havirvahanadevāhvānādikarmavān". Compare it with Sāyaṇa on AV. 18.1.6 "śamīti karmanāma । chāndasam itvam", where he connects śimī with śamī, which is, in a way, supported by Nir. 5.12 "śamayater vā". Roth gives śimī as "nebenform von śamī" (TS. 5.2.12.4; and so Wa. I § 15, p. 18; Geldner, Ved. Stud. III, p. 150) but the APr. takes śimīvataḥ back to śamā; the word śamā is not quotable from available Sanskrit literature.

Lüders discusses śama–in KZ. 56, pp. 282–287; simā–sīman, Scheftlowitz, OLZ. 36, p. 447.

pāda–pát; P. 6.1.63; W. 396–398.

It is suggestive that while P. records ādéśas, the APr. registers ādeśyas, thus showing that the main purpose of the available APr. is to elucidate Pada instead of Saṃhitā.

Vedic stem pád–transition to pāda: L. p. 471; W. 399. pad–ghoṣá, P. 6.3.56; Wa. II.1 § 23d, p.57.

dánt (√ad or √daṃś) transition to dánta: L. pp. 505–506.

Stem hṛ́d supplemented by hṛ́daya: L. p. 471, Wa. II.1. § 23d, p. 57.

udaká–udán: Wa. III. § 161b, pp. 316–317; udá, as first member in a compound l.c. II.1. § 23a, pp. 55–56.

āsyà–āsán, root word ās (Av. āh–, Lat. ōs–, or–is) l.c. III. § 161, c, a, p. 317; W. 398b.

sa–sahá: P. 6.3.82; sa=samānā: P. 6.3.84.; sa–first member in a compound, Wa. II.1. § 30. pp. 73–77.

dáṃpatī +jaṃpatī: gaṇa to P. 2.2.31, Kāś; Wa. II. 1. § 99 e, a, p. 249. "dáṃpatī has nothing to do with the word for home", Pischel, Ved. Stud. II, 93ff., 307ff; Oswald Richter, IF. 9, p. 13; dáṃpatī elliptical dual: Wa. II.1. § 65a. p. 155;

Origin and development of the elliptical dual and Dvandva compound, Edgerton, KZ. XLIII, (1910), 110–120.

dā́ru–dru: Wa. II. 1. § 22a, p. 63.

mā́s–mā́sa: L. pp. 493–497; Wa. III. § 162, h,a, p. 332; Kātyāyana on P. 7.4.48 considers mādbh– as purely Vedic.

ā́p–áp: L. pp. 482–484.

Stem púṃs irregular: W. 394; puṃsā́ḥ (= pumā̆n like pā́nthāḥ, pathā́ḥ * pū́thaḥ :L. p. 493; Thieme, OLZ. 34, p. 1079); first member in a compound: Wa. II.1. § 22a, p.53; puṃs–a, first member l.c. § 25b, p. 63.

śáka–śákṛt: L. p. 466; Wa. II.1. § 23d, p. 57.

gabhi (√saj) –gaṃbhīrá: Wa. II.1. § 24 b–c, p.6.

130. Also, when *n* of a word is elided.

Better *padasya*.

bráhmabhiḥ is not restored to bráhma*n*–bhiḥ in the Pada.

prakṛti=negation of samāpatti (=restoration of the original form in the Pada): W. on CA. 2.27; 4.74.

The restoration has not been prescribed in the APr., but is presumed from CA., cp. 3d. The use of prakṛtyādeśa in this sense is novel.

Elision of *n*: P. 8.2.7; W. 256.

samāpatti: RPr. 13. 31: 739.

131. Also in dīrghāyutvāya etc.

Corresponding CA. (4.100) negatives the restoration in the Pada. Loss of *s*: rule 199 dealing with seven cases; the same may be implied here by *ādi*.

Both APr. and CA. represent the second stage of the development of the Prāt.-rules. Both have formed the gaṇa on the ur APr. passage-list.

132. (The accompanying) forms are of the causative √pat, with its penultimate lengthened.

sampātīnau (7.70.3) and papāta (7.43.1) are not causative. They are included just to show that they are from √pat and not from √pad.

133. (The accompanying) forms are from √pad.

Causative pad: pādayāmi 10. 5. 36; 11. 1. 12, 21; 16.8.1–27; pādayāti 10.3.3; pādayathaḥ 9.2.9; pādáya 10.1.17; pādaya 9.2.1; 13.1.31; pādayasva 6.88.3; pādáyantam 11.2.18 etc.

134. āptám āptyā́nām, pátyamānā, ā papatyāt, pátyete (are from √pat).

āptám, āptyā́nām are from √āp and not from √pat. prāpat (AB. 7.14.8 for prāpa) and ānarṣat (TA. 2.9.1 for ānarcha) are due to dittography.

134b. Others from √pad.

Confusion of √pat and √pad in TS.: Weber, Ind. Stud. 13, p.107.

t=d: BIE. II, pp. 35–42.

Abridgment omits 134b.

135. (In these cases) *tyám* is used in the sense of *tám*.

List accurate; *tám* about 300.

sá– and tá,– also syá– and tyá– (si+o and ti+o): F. Specht, KZ. 62, p. 222.

Presence or absence of *y*: BlE. II, pp. 162–164; F. Specht, KZ. 62, pp. 216–235.

Confusion of tyád and tád:—

tyád MS.3.16.5: 192.9; = tád TS.4.7.15.7; KS.2.15 MB.1.8.3.

135. A word having the radical √ac as final member, in nom. sing. becomes twofold (i.e. its final optionally becomes nasal) according to "nasals before nasals"; arvā́ṅ mádhye, párāṅmanāḥ are illustrative examples.

136b. Elsewhere (i.e. followed by any other mute but nasal) the *ac*-ending word should be spoken, according to the usual saṃdhi rules, (operating) before a vowel or a consonant; one should divide (such) a word accordingly.

137. In-yan mi-, and *jarannāma* the two words end in *t*; when *t* is followed by the initial *j* of the following word, (the saṃdhi is like) *taj jarat*.

Correspondence:—

RPr. 4.3: 222—	uttamān uttameṣūdayeṣu ।
TPr. 8.2—	uttamapara uttamaṃ savargīyam ।
VPr. 4.120—	pañcame pañcamam ।
CA. 2.5.	uttamā uttameṣu ।
RT. 173.	antye ।
P. 8.4.45.	yaro'nunāsike'nunāsiko vā ।

Kātantra 1.3.2: pañcame pañcamāṃs tṛtīyān vā ।

APr. quotes here the RPr. rule in the light of P; it adds *vā* from P. to the RPr. rule, allowing thus either the unaspirated sonant or the nasal before a nasal, while ms. usage is, almost, if not quite invariably, in favour of the nasal. We have here an unmistakable case, where the Kārikā, in its available form, later than the APr., is mixing up the original APr.–rule with that of P., thus showing that the Kārikās, in the present form, did not form part of the ur–APr., but are a later attempt to fill up the blanks in the disjointed APr.

arvā́ṅ mádhye: untraced; commentators on P. have *avāṅ mukhaḥ*: Wa. II. 1 § 22d. p. 55.

136b. Correct *vākyam* into *vācyam*.

Correct sāhitam of 214c into sāṃhitam according to –saṃhitam of this rule.

137. *t*+*j*=*jj*: RPr. 4.2: 221; TPr. 8.3; VPr. 4. 117; CA.2.2; RT. 178; P. 8.2.39.

138. These end in *n*; these have ābādha with those that end in *m*.

In Middle Indian *m*, *n* and *t*, when changed into *n*, were all alike converted into anusvāra in all positions and were, thus, likely to be confused; hence the utility of such rules.

The usage of anusvāra goes back to the earliest Vedic mss: Müller's Ed. of the RV.; see Wa.I. § 280. a, p.331.

139. These end in *m*; these have ābādha with those that end in *n*.

Sāyaṇa confuses *m* and *n* in 5 and 12. For such a confusion cp. Keith on *sáṃnyase* AA. p. 263.; JRAS. 1907, p.224. I suspect the twofold development of *asṛgram* and *asṛgran* due to the twofold analysis of anusvāra; cp. note on *táṃ naḥ* 140c. See however, Pisani, KZ. 60, pp. 213–215.

Sometimes the anusvāra was elided and saṃdhi followed: Wa. 1. § 283a, p. 333.

Confusion of *m* and *n*: Wa. III. § 54. p.108; BlE. pp. 94,95.

140. These end in *n*: these have ābādha with those that end in *m*.

Before *n*, *m* is changed into *n*; hence possibility of confusion. Sāyaṇa reads *m* in 1 and 3, while W's mss. do so in 7.

gavyán (nakārānta) assured by the APr. and W. rightly adopts this reading.

Formation of gavyán: Brugmann, Grund. II. § 986, p.617.

Saṃdhi: Wa. I. § 283 b,a, p. 333.

Confusion: M. p.62; Keith, AA. p.206.

140b. These end in *t*: these have ābādha with those that end in *n*.

Ex. 4 establishes the Pada *tám naḥ* for the AV. The Śaunakas analyse it as *tát naḥ*; cp. APr. *3g*. All the authorities of SPP. read *tám*, while all those of W. go with *tát*; this shows that the mss. of the two AV. Śākhās have been mixed and confused.

Note the MS. reading *n* for *m* and anusvāra.

III

141. Now, words, which are repeated with *r*.

parihāra=repetition in Krama: W. on CA. 4.74,117.

141b. (In these words, visarjanīya) represents an original *r*, before a sonant consonant or a vowel.

Correct –*ti* into –*tir*, adjective of visarjanīya according to RT. 116.

Note that the Krama is nowhere mentioned in the work and visarjanīya, which is qualified by *repha*–, has not been named here.

This rule and the following one treat those words, whose final visarjanīya represents an original *r* and not *s*, and in which, accordingly, the *r* is liable to reappear before a sonant initial, even though *a* or *ā* precede.

The examples given here are those coming under CA. 2.44-46 and the word *iti* has been added on the authority of the Commentator on CA. This is in accordance with the usage of the Pada-text of the RV. and not with that of the AV., which, in no single instance performs parihāra of a word, ending in a *riphita* visarjanīya ; and we may, accordingly, take the repetition as taken from the Krama text, which would give such a form to the words in question, as standing at the end of a line; cp. also Lüders, Vyāsaś. p. 24.

The examples are scattered in the rules of other treatises, hence detailed comparison useless Cp. however, RPr. 1.76-103 ; 77-104 ; 4.27 : 246 ; TPr. 8.8-15 ; VPr. 1.160-168 ; RT. 116 ; CA. 2. 44-46 ; P. 8.2.70-71.

Kaegie discusses Vedic aorists āvar, var, āvaḥ, vaḥ in Festgruss an Roth, 159-166.

Ex. 3. āvaḥ : "padasya pauruṣeyatvād āva iti padakāle'tam eva prayuñjate" Nārāyaṇa in Saṃdhyopaniṣat, Bibl. Ind. ed. p. 130.

142. Also indeclinables.

The indeclinables antáḥ, púnaḥ, prātáḥ, and sanutáḥ, to which the rule applies, and which have been named in CA. 2.48, have been omitted here, and the rule, as it stands, has no definite scope.

143. Vocative -o remains unchanged before a non-Vedic *iti*.

anārṣa literally means "not coming from ṛṣi" or authors of hymns, and is opposed to *ārṣī Saṃhitā* mentioned in RPr. 156. The vocatives in *-o*, coming from themes in *—u*, are not, in a single case, treated as pragṛhya in the Saṃhitā of the Atharvan, but are always euphonically combined with the following vowel. In the Pada-text, however, these are invariably written, as if, they were pragṛhyas, with the usual *iti* annexed. The object of the present rule, then, is to prescribe that vocative *-o* is exempt from change only before *iti*, while in other situations it is to be treated, according to general rules of saṃdhi ; and this is exactly what is meant by the Comm., who says "pragṛhyāṇāṃ prakṛtibhāvasyāpavādaḥ".

Treatment of the vocative *-o* : Wa. I. p. 326.

The APr. has, nowhere defined the term pragṛhya.

The vocative *-o* is treated by all the Prātiśākhyas and P. It forms a sort of connecting link in the history of Vedic grammar ; hence it will be good to enter into certain details :-

RPr. 69-71 :—

okāra āmantritajaḥ pragṛhyaḥ padaṃ cānyo'pūrvapadāntagaś ca ।

a O, originated from vocative, is pragṛhya ;

b also one, that forms an entire word ;

c also that, which does not stand at the end of the first member of a compound (as in eṣó íti RV. 1.46.1).

Likewise, RPr. devotes three rules to the unchangeability of the pragṛhya words :—

RPr. 155-157 :—

prakṛtyetikaraṇādau pragṛhyāḥ svare cārṣyām prathamo yathoktam ।

a A pragṛhya, followed by a word beginning with *iti* remains unchanged. This is general, and covers all the pragṛhyas ending in *ī*, *ū*, *e* and *o*.

b In the ārṣī Saṃhitā, the pragṛhya remains unchanged before a vowel. This is also general for *ī*, *ū*, *e*, *o*, but does not apply to *o* in the vocative.

c The first pragraha (i.e. *-o*, voc.) is, as said before, (i.e. it is changed before vowels in the Saṃhitā.)

The latter three rules of the RPr. can be easily reduced to two, if we adopt :—

prakṛtyā pragṛhyāḥ prathama itikaraṇādau ।

Or, better :—

itau ; itikaraṇādau being unnecessarily long and awkward ; and this has been actually done by other Prātiśākhyas and P.

VPr. 1.94 :—

okāraś cāpadānte'navagrahaḥ ।

Also *o* at the end of a word is called pragṛhya, but not at the end of a separable word. This is general and covers RPr. 69-71. The counter-example "gáviṣṭa íti gó-iṣṭau", given by Anantabhaṭṭa under the rule, may be compared with "gáviṣṭaye — gó-iṣṭaye (RV. 8.75.11), given by Müller as a counter-example under RPr. 71.

The present rule prescribes pragṛhyatva for *o*, its unchangeability is prescribed by :—

VPr. 4.93 :—

okāraś ca ।

Also *o* (is unchanged), when followed by *iti* (from 4.93). There is no mention of vocative in the rule, but according to RPr. 155-157 ; CA. 1.81 and APr., the rule seems to be limited to vocative *-o*, and implies that the vocative *-o* remains unchanged only before iti, in other situations it undergoes euphonic combination ; and taken together with VPr. 4.88 (pragṛhyaṃ svare = a pragṛhya remains unchanged before a vowel) it easily covers RPr. 155-157. The *abhinihita* saṃdhi in "ádhvaryo ádribhiḥ" is negatived by VPr. 4.82, while "tráyo asya pā́dāḥ" (VS. 17.91) can be covered by VPr. 1.94+4.88. If this interpretation of VPr. 1.94 and 4.93 is accepted, we can easily explain the inconsistency seen in them by W. under CA. 1.81, otherwise not.

TPr. 4.6 :—

okāro'sāṃhito'kāravyanjanaparaḥ ।

Also an *o* (is pragṛhya), which is not the product

of euphonic combination, if followed by *a* or a consonant.

This treatment, though brief, is somewhat awkward; and has been criticised by Whitney; also by Lüders, in VyāsaŚ. p. 37. The rule equates with RPr. 71.

TPr. 4.7 :—

samahadathapitpūrvaś ca ।

Also, when preceded by *s, m, h, d, th* and *pit* = RPr. 71; cp. W's comment.

TPr. 10.24 :—

na plutapragṛhyau ।

Exempt from the rules of combination are protracted and pragṛhya vowels; a general rule; negatives change of all the vowels called pragraha. Thus TPr. 4.6,7; 10.24 cover the six rules of the RPr. (i.e. RPr. 69-71: 155-157.)

CA. 1.80 :—

okāraś ca ।

Also one ending in *o* (is pragṛhya) = RPr. 70-71. = VPr. 1. 94.

CA. 1.81 :—

āmantritaṃ cetāv anārṣe = RPr. 155,157 = VPr. 4.93.

CA. 1.81 is niyamārtha, and together with CA. 3.33 (pragṛhyāś ca prakṛtyā) it covers RPr. 155-157.

It is clear from the above that all the Prātiśākhyas base their statements on the RPr., and try to effect improvement on it; thus indicating their posterity to it. In the treatment of *o*, APr. and CA. stand more closely related to RPr. than to the other two Prātiśākhyas, which are rather confused on the point; but this, in itself, does not prove anything about their chronology.

P. 1.1.16 :—

saṃbuddhau śākalyasyetāv anārṣe ।

Vocative *-o* is pragṛhya before a non-Vedic *iti*, according to Śākalya.

The rule, in its scope and effect, corresponds to the APr. and CA. (1.81). But unlike the two, it specifies "according to Śākalya" and uses saṃbuddhi for āmantrita, a term not occurring in the Prātiśākhyas. P. 1.1.16 partially covers RPr. 69, 155 and 157.

The interpretation " when Śākalya's non-Vedic *iti* follows " (Ghoṣa, IHQ. 10, pp. 666-70; Linguistic Intr. to Skt. p. 60) implies a serious departure from the usual method of P.. who refers to older authorities only to signify that the rule in question is optional; (so in the Prātiśākhyas: Gelpake, Anantabhaṭṭa's Padārthaprakāśa pp. 31 seq.) hence not acceptable.

Now, there is a clear similarity between the rule of RPr. and that of P. and the latter also mentions Śākalya; and on this basis it has been argued (Müller, RPr. Intr. p. 11) that P. has drawn upon the RPr. and is, accordingly later than the author of the RPr. But this is not conclusive. His acquaintance with the RV. Pada, composed by Śākalya (Scheftlowitz, Apokryphen 5, 16) does not necessarily imply his knowledge of the RPr., ascribed, in its present form to Śaunaka, an author, about whose date we know nothing definite. Moreover, we know that the Prātiśākhyas have undergone excessive rehandlings (Lüders, VyāsaŚ. p. 17 ff.) at various times and are far from being what they were in their original form. It is maintained that the RPr. was originally written by Śākalya on the mere presumption that because Śākalya composed RVPp. he should also have prescribed rules, in order to convert the Pada into the Saṃhitā. But even granting that Śākalya did prescribe such rules, how does it follow that the extant RPr. was written by him or even that it contains rules that were acceptable, in their entirety, to him. The occasional reference to Śākalya in the RPr. need mean no more than this, that on these particular points Śākalya agreed with RPr., implying that on certain other points he disagreed with it. Thus, it being yet undecided that the RPr. is a work of Śākalya, direct or otherwise, or even that its contents were, in toto, acceptable to him, we cannot infer from the similarity between the two rules and the mention of Śākalya in P. that the latter borrowed his rule from RPr.

One thing more. If P. 1.1.16 teaches that the final *o* of a singular vocative is pragṛhya according to Śākalya, it follows that other scholars did not share this view and the practical result would be that we are permitted to say 'bhāno iti' as well as 'bhānav iti' But no Pada- text of any Saṃhitā allows this and the mention of Śākalya in P. remains yet an enigma. It is just possible that in P's time opinions were divided between 'bhāno iti' and 'bhānav iti' and that gradually Śākalya's opinion prevailed upon the other, eliminating it altogether in the end.

To conclude. All the Prātiśākhyas are posterior to the RPr. P. may be or may not; the evidence of this particular rule being non-decisive.

143b. Vocative *o* remains unchanged before the initial of the following word; in some cases substitution of one for two takes place, as in — nyo'vi; elsewhere one should teach it as unchanged.

Cp. note on *e* under 100.

144. In the accompanying passages the root is √dhā + ápi.

pi = ápi : W. 1087a; Wa. II. 1.§29. p. 71.

List accurate. ápa + √dhā : 6.45.2.

abhi + √dhā ; 15 times.

145. (Exception) to the iterative compound.

Abridgment *apavādaḥ* has no sense.

āmreḍita = words repeated in an emphatic or distinctive sense: VPr. 1.146; P. 8.1.2; CCA. 2.62; W. under CA. 4.40.

Iteratives accent the first member only (VPr. 6.3); the two words being separated by avagraha in the Pada-text, like the members of other compounds, e.g. áhar-ahar 'day by day'. This rule is negatived so far as these examples are concerned; in these both words are independently accented and separation is made by vigraha.

145b. When both are accented, separation by vigraha is made from the latter.

dvibha– may be emended to *dviru–*.

Sāyaṇa is wrong on 1 and 3.

145c. When a verb is repeated, the first loses its accent; the second, (which is) accented, is separated by vigraha (from the first); *dhatta dhattá* is an illustrative example.

The second half does not scan.

146. Non-iteratives, which resemble iteratives.

147. (Exceptions) to the restoration (in the Pada) of (*ṣ* into *s*), *ṇ* (into *n*), *s* (into visarjanīya) and lengthening.

Abridgment omits *apavādaḥ*, which reduces the rule to nonsense.

upācāra = conversion of visarjanīya into *s* before *k* or *p* by CA. 2.62; RPr. 4.41: 260; 13.31: 739. Kātyāyana uses *upacāra* in vārttika to P. 1.1.41; cp. Bhaṭṭoji, Kaustubha.

samāpatti = restoration of the original form in the Pada; cp. note to 130.

23 examples may be analysed as follows :—

ṣatva: 2,4,19,20.

ṇatva: 13-15

Lengthening: 1, 5-12, 16-18, 21-23.

6 repeated in 18.

No example for *upācāra*.

3 irrelevant.

1,2,4,5,7 not covered by CA.

samāpatti has, nowhere been prescribed, but exceptions to it have been registered; no rule occurs for *ṇatva* in the text, but its restoration has been negatived.

A comparison with CA. will be useful :—

CA.	APr.
4.74. ṣatvaṇatvopācāradīrghaṭutvalopānpadānāṃ carcāparihārayoḥ samāpattiḥ |	147 negatives restoration of *s*, *ṇ*, *ṣ* and lengthening, without laying down a rule for samāpatti. No example for upācāra; for lopa cp. 130.
In the Pada and Krama texts, are restored (to the original form) *ṣ*, *ṇ*, *s*, lengthening, *ṭutva*, elision (of *n*) and ām etc. The rule lays down restoration in general. 75-93 prescribe restoration of particular words. The whole statement is logical.	The defective nature of the treatment is evident. It seems, as if the 3rd chapter were to record exceptions to general rules of CA.
94-100 negative restoration, a process quite logical.	CA. 94-96 = 8-23; the order is exactly the same. 97-100 have been omitted without any reason. 147e-147h have nothing to do with samāpatti; they, instead, negative *ṣatva* and *ṇatva*, which have nowhere been prescribed.
	147h registers 60 passages without specifying anything about them.
	Ex. 56 is followed by a passage, itself detached from some ancient grammatical work, with two examples, not traced in the AV.; both the passage and the examples seem from the margin. *147* records two exceptions to samāpatti; a clear connection exists between *147* and *147j*; *147e-147i*, which have nothing to do with samāpatti, seem to be, in their present form, later addition.

147e. Exceptions to the change of visarjanīya into *s* before *k* or *p*.

For the change of visarjanīya into *s* cp. 202.

147f. Exceptions to the change of *s* into *ṣ*.

The change is nowhere prescribed. Cp. however 204-205.

147g. Also (is not changed into *ṣ*) a *s*, followed by *r*, or of √sṛp, √sṛj, √spṛś, √spṛh, √sphūrj, √svṛ and √smṛ.

Cp. CA. 202 and P. 8.3.110.

rapara applies to words like usrá, which are outside the scope of the Prātiśākhya,; it is not included in the CA. rule. The quotation, therefore, is evidently from P. and not from CA.

147h. Exceptions to *ṇ*.

ṇatva is nowhere prescribed in the APr. Cp. 3d.

In 65, the APr. prescribes *nā*, which is reported as a variant by SPP., while editions read *ṇā*. The fact is, that while APrŚ. reads tri*nā*–, the followers of the Śaunaka school preferred tṛi*ṇā*–. The two Śākhās have been confused and mixed up in the mss. Cp. note on 148.

147i. Sixty passages have been registered without specifying anything about them.

Analysis :—

1 implies that bāl is not bál̥ * báḍ * bṹṭ, but has original *l*; it has been noted with *l* in the AV. Pada and TS. 3.3.10.2. For converse cp. báḍ āditya AV. 13.2.29; RV. 8.101.11 = *bal* VSK. 32.39.

Skt. *l*, not coming from *r* (W. 53), comes from *ḷ*,

which goes back to ḍ: Lüders, 'ali und āla' (ali *ali *aḍi *ṛdi), Aufsätze Kuhn, pp. 313-325.

ḍ=ḷ, ḍh=ḷh between two vowels in RV.: RPr. 1.52; Wa. 1 § 222.

In VS. ḷ and ḷh were changed into l and lh: VPr. 4.143; 8.45; Wa. I. § 194: 221-222; Lüders, Antidoron p. 296; BIE. II. pp. 140-141.

In AV. all those words which appear with ḷh elsewhere, have l; ḷ is entirely foreign to AV.: Lüders, Ant. pp. 299 seq.

ḍ=l common in Middle Indian; Pali knows it: Geiger, p. 55. ḷ must have been present "in fast allen altprakṛtischen Dialecten": Lüders, Ant. p. 294; Sköld, Nir. p. 126; also in Papers on Pāṇini pp. 42-46.

Draviḍische ḷ=Skt. l: Kittel, Festg. an Roth 21-24.

2. asya with its final lengthened and not asyāḥ: cp. 244b; CCA. 4.79.

3. dūḍáśe: W. 199d; Wa. I. § 285b. p. 337: CA. 2.60.

4. ā́ rchatu: CA. 3.48; the only case of this type of saṃdhi in AV.

5. Cp. 201b. Śaunakīyas implied puṃsā́s p–, while APr. negatives *satva*. The difference between two Śākhās may be noted.

6. *vā te* and not *vā́te*, as read by Sāyaṇa.

7. yayúḥ: nom. sing. and not from √yā in perfect.

8. suprāviā́: CA. 4.11; RV. 1.34.4 has suprāvyè; formation: Reuter, KZ. 31, pp. 523-24.

9. svarṣā́ḥ: r is original; W. 169a; Wa. I. § 284c. p. 335.

10. hina: voc. is meant; W. hí ná two words.

11. tuviṣṭamaḥ: CA. 3.96; "tuvís, neben tuví". Wa. II. 1.§24d. p. 61; Sāyaṇa tuvittamaḥ.

12. vṛkṣā́ṁ vánāni: CA. 2.28; anunāsika; Sāyaṇa vṛkṣav–.

13. achāvádāmasi and not achā́va– as read in 7.38.3, nor acha va– as read by Sāyaṇa.

14. jánitvam: one word and not jani + tvám with *tvá* suffix; cp. CA. 4.26. Cp. mahi tvám, two words under 58; see Lüders, Acta Or. XIII, p. 98.

15. oṇyóḥ: anomalous form, CA. 3.61; TS. 1.2.6.1 ūṇyóḥ: Weber, Ind. Stud. 13, p. 102.

16. amátiḥ: one word from √am and not á-matiḥ with privative *a*, Nir. 6.12; Sköld, p. 195; Ved. Concordance "yasyām atirbhāḥ" wrong.

17. sá ca tvā: three words and not sacatu; contrast AV. 7.56. 3 nír hvayāmasi.

18. śáviṣṭhā: dual; not śáciṣṭhā as read by TB. 2.8.4.5, nor yáviṣṭhā or jáviṣṭhā (yu-ju, Weber, Festgruss an Roth 137). For śáviṣṭham and yáviṣṭham cp. RV. 6.22.2 and 6.5.1 Omission of *y* may also be implied; cp. note to 64.

19. ví cayat: cayat, subj. of √ci and not *ca yát* two words as in 7.89.3.

20. sás padīṣṭa: CA. 2.58. Rule 99 negatived; cp. RV. 3.58.21+RPr. 4.20: 58.

21. yāvayā=yavayāḥ and not yāvaya, with its final lengthened, as under 211.

22. devátā: sing. and not devátāḥ as taken by Sāyaṇa and W.; cp. rule 83 with note; devátās 10 times.

23. naktábhiḥ: formed after áhabhiḥ; Wa. II. 1.§28b. p. 234; § 62c. p. 320. The word for night exhibits the —r stem in *nuktor*, Lat. *noctur-nu-s*, Zend. *nahtare* in *nahtourusu*; the —n stem in the solitary Vedic naktábhiḥ, RV. 7.104.8 = AV. 8.4.18, identified by John Schmiedt (KZ. XXVI, 18, and Pluralbildungen p. 212) with Goth. *nahtam* (–n stem); naktábhiḥ 'by night' might be the analogical opposite of áhabhiḥ 'by day'; but the difference in the accent renders it unlikely: Bloomfield, AJP. 1891, pp. 19,22.

patáyanti: "neben vielen causative formen auf *ā* in der Wurzelsilbe" Nagelein, Zur Sprachgeschichte des Veda p. 45.

24. yātumā́vat: "yātumat hiṃsakaṃ rakṣaḥ" Sāyaṇa; formation: CA. 4. 8.

25. kṛṣṭárādhiḥ: only once; for rā́ddhiḥ cp. 10.2.10; contrast can also be implied with rājiḥ; confusion of dentals and palatals is not infrequent.

26. hastínīva: fem. sing. and not dual; hence saṃdhi. Notice of accent can also be implied; cp. ex. 29 under rule 37.

27. árpitam and not arpipam as in 12.1.35; cp. ex. 17 under 104, where APrM. reads *árpitam*. On ṣáḍare cp. Sköld, Nir. p. 126.

28. táj járāya: not jarā́yai as in 3.11.7; cp. rule 137.

29. yukṣva: √yuj, imperative; not yuṅkṣva. Confusion :—

yukṣva RV. 6.16.43: =yuṅkṣvā. SV. 1.25.

30. dikṣú: and not vikṣú; confusion of *v* and *d* :—

vikṣú RV. 10.12.2 with VS., TS. and MS.	dikṣú AV. 18.1.46.
vikṣú VS. 4.31; TS. 1.2. 8.1; KS. 2.6: 12.16.	dikṣú MS. 1.2.6: 15.10.
viśáḥ RV. 1.35.5.	diśáḥ TB. 2.8.6.2.
vṛṣṭyā́ KS. 2.6: 12.8.	dṛṣṭyā́ PG. 3.2.14.
saṃvṛ́k KS. 18.1: 265.5.	saṃdṛ́k RV. 10.82.2.
vidyút MS. 2.4.7: 44.4.	dídyut TS. 2.4.7.2.

See Oertel, Syntax p. 195.

32. cikṣipaḥ: aor. red. inj.; cp. L. in Trans.

33. ṛkṣā́kam: AprM. ṛkṣvā́kam; faulty insertion of *v*: Oertel, Syntax p. 316. ṛkṣa: Nir. 3.20; ṛkṣī́kām in AV. 12.1.49.

34. ayat: √i, subj. and not áyāt, as in 12.5.64.

35. asmā́kāsaḥ: Wa. III. § 49a, pp. 100-102; cp. note to rule 61.

36. apapádyate: not avapádyate: √pád + ava at 6.136.3.

37. paryaíti: assured by APr. and read by SPP. with the majority of his authorities. paryéti for the Śaunakīyas is secured by CCA. 4.81; this is adopted by W; the two Śākhās have been confused and mixed. Note however 156b.

Confusion of *e* and *ai*: Weber, Ind. Stud. 3, p. 463: 9, p. 249; Wa. I. § 269b. p. 318; Oertel, Syntax p. 41; BlE. II. pp. 321-326.

38. víśyānām: and not viśvānām as read by Paipp. APrM. viṣyānām?

39. ványāya: 'to woody' and not vandyāya.

40. akārṣam and not akāriṣam as in MS. 1.3.9: 33.7. Confusion of *-ṣam* and *-iṣam*:—

akāriṣam VS. 2.28; akārṣam MS. 4.1.26: TS. 1.6.6.3. 138.5.
mā riṣam TS. 1.1.2.1. mārṣam MS. 4.1.2: 3.10.
tāriṣat RV. 1.25.12; tārṣat KauŚ. 117.4. AV. 2.4.6.

41. prá vocat: and not prā́ vo-; see rule 96.

42. sutapau:= suta + pau and not su + tapau: also not like gopā́.

43-44. riṣan: not arṣan as read by Sāyaṇa; see W. JAOS Oct. 1887, CCXXVII.

45. vidvā́naḥ: 'viduṣaḥ', anomalous; corresponding RV. 1.164.6 has vidmáne.

46. eṣu: not eṣú; cp. 127.

47. udaplutám: and not *-pru* as in 6.22.3; 18.2.22; cp. RV. 4.45.4 with Wa. 1 §193a. p. 220.

48. sáṃśitam: not śaṃsitam; cp. also 3.19.1; 6.104.2; 7.16.1.

49. sámiddhe: not sámṛddhe; confusion of *ṛ* and *i*: Oertel, Syntax p. 316. sám índhe in 7.82.6.

50. áṅge: and not aṅga.

51. sukṛ́tām: from sukṛ́t and not súkṛtām, pple. as in súkṛtaś careyam 17.1.27; cp. 11.1.18 sukṛ́tām eta lokám, where mss. vary between *etu* and *eti*; *aitu* about 16.

52. adhvaryo: voc. and not -yoḥ, gen.

53. deva sénābhyaḥ: two words; devasenā́ḥ at 5.21.12; cp. rule 113.

55. āpaḥ: acc., cp. W. 393a; L. p. 483; Aufrecht, AB. p. 428; Oertel, Syntax p. 236. Nom. pl. in 7.57.2; 18.1.2. abhí sáṃ viś- is not a compound.

56. abhí sáṃ svajasva: not a compound; in such a construction abhí is accented only here; cp. 3.3.4; 6.69.2; 8.5.20-21.

And (it is a) gaṇa, having *pári* as its initial word. The teacher, knowing the sacred text, that is to be taught, directs the course (nature) of speech, in accordance with the sacred text.

Cp. "chandasi dṛṣṭānuvidhiḥ" Pat. MBh. I. 55.3, 25; 121.21: II. 20.15; 24.11; III. 11.14; 53. 24; 54.16 etc. Quotation untraced. It is not from P. and by *ācārya* some other grammarian is meant.

(An *i* preceded by) a conjunct consonant, having *h* as the first, coming in between two *i* vowels, is not lengthened before the initial *y* of the following.

What are the examples?

parihriyate-, *vihriyante-* either of the two may be used.

The quotation, with its examples untraced. The wording *ivarṇasthaḥ* gives sense of antiquity.

āmnātavya-: āmnāna = āgama = g r a m m a t i c a l tradition; cp. Vākyapadīya II. 486, where the word śākhā (bahuśākhatvam) also is used in connection with grammar.

147j. Exception to the restoration of the lengthening. See rule 211.

148. Before kṛṇotu visarjanīya is not changed into *ṣ* in three cases.

Visarjanīya has not been mentioned till now; but it is implied here; cp. 3d.

The case is interesting. CA. 2.65 prescribes the change of visarjanīya into *ṣ* before *kṛṇotu* in general. This is not followed by the mss. The Commentator thereon restricts the operation of the rule to three cases by:–

kṛṇotv ityatra tridhātv iti vaktavyam ।

Under *kṛṇotu* it should have been noted that the change occurs only in the three cases; and he cites there exactly these three passages as examples of *ṣatva*, where this is negatived by our treatise. In all these passages the mss. read, without dissent, visarjanīya before *k*, and W. has followed their authority, except in 6.106.3, where by an oversight, *ṣ* has been introduced, and allowed to stand by Lindenau.

Other instances, in which *kṛṇotu* has an unaltered visarjanīya before it are:—

6.40.1,2	savitā naḥ kṛṇotu; correct Concordance karotu into kṛṇotu.
6.53.3	várīyaḥ kṛṇotu: TS. 1.4.44.1 várivaḥ kṛ-; but cp:— várivas kṛṇotu in VS. 5.37; MS. 1.3. 37: 43.14.
6.73.3	ápathaṃ vaḥ kṛṇotu.
6.83.1	sū́ryaḥ kṛṇótu.
6.104.3	amítrebhyaḥ kṛ-
(7.32.1,33.1	ā́yuḥ kṛ- = ā́yuḥ karati RV. 10.18.6).
7.51.1	várīyaḥ kṛ=RV. 10.42.11 várivaḥ kṛ-
7.91.1	ábhayaṃ naḥ kṛ- =RV. 6.47.12 omits naḥ.
8.8.4	paruṣā́hvā́ḥ kṛ-
9.2.7	ugrā́ḥ kṛ-; the Pada ends with ugrā́ḥ.
11.1.6	balihṛ́taḥ kṛ- = MS. 4.14.11
12.1.43	naḥ kṛ-

Thus *kṛṇotu* (42 times) is preceded by visarjanīya 14 times. In no case, out of the 14, is visarjanīya preceded by an alterant vowel, and hence there is no ṣatvaprāpti; and "nowhere among them does a single

codex reads *s* or *ṣ*". W.

From the above we get the following points :—

1. At the time, when CA. was originally composed, *ṣatva* or *satva* was read before *kṛṇotu* in all cases, in the Śākhā of the Śaunaka ; cp. Pat. MBh. III. 66. " óṣadhīs kṛdhi " etc.
2. In the time of CCA. the operation of the rule became restricted to the three passages mentioned above.
3. The practice of changing visarjanīya into *ṣ* in such situations, favoured by all Vedic schools but TS., prevailed in the Śaunaka school of the AV.
4. But no ms. shows *ṣ* in these passages ; hence the available mss. cannot belong to the Śaunaka school of the AV.
5. The APr. prescribes ṣatvābhāva in these passages and the injunction is carried out by all the AV. mss. The mss., therefore, belong to that school of the AV., to which the APr. belongs. Cp. note to 3g., and note examples 35-36 under 14.

149. A vowel is short before *matup*.

The two passages, relegated to the position of comment here, must form part of the rule ; otherwise rule 209 has no value.

In these two passages rule 209 is negatived.

150. Visarjanīya is elided in Saṃhitā.

The scope of the rule is unlimited, unless we assume that the two passages form part of the rule. Cp. CA. 2.56 with W's note.

The Abridgment omits *lopaḥ*, thus reducing the rule to nonsense.

150 and 200 can be well combined into one, omitting *saptadhātu* from the latter.

śépa = śépas ; in later inscriptions śepha = śephas : Zubaty, KZ. 31, p. 16 n. 1 ; cp. L. 557.

151. The final (member alone) is accented.

The rule, in its available form means nothing ; sūryācandrámasā must form part of it

In copulative compounds each name has regularly and usually the dual form, and its own accent. This has been excepted in the case of sūryā–. Details : W's Trans. and Gr. 1255d ; Oswald Richter, IF. 9, pp. 44-45.

152. A vowel is short before the second member.

Examples are a part of the rule. For ūrṇa— and ūrṇā— cp :

ū́rṇamradasam VS. 2.2,5 ; = ūrṇām— TS. 1.1.11.1. KS. 1.11 ; ŚB. 1.3.3.11. TB. 3.3.6.7 ; ĀpŚ. 2.9.2.

Ex. 1. The division ū́rṇam°mr— found in so many Pada mss. is a blunder growing out of equivalence in grammatical theory of *mr* and *mmr*. The practice of using a redundant anusvāra before a nasal is not infrequent.

153. The first vowel is elongated.

Passages form part of the original rule.

153b. In strong cases, *cākṣuṣam* has elongation.

153c. *Prasāraṇa* takes place in *dipsati* ; the fourth (*bh*) is negatived (replaced) by the first (*p*).

dipsati : base *dambh– (*dhambh–) : Bartholomæ, IF. 7, p. 87.

prasāraṇa = contraction (*p* for *bh*) : cp. CCA. 4.37.

prasāraṇa (or pra √sṛ, in prasārya etc.) in the sense of *saṃprasāraṇa* in Pat. MBh. about 30 times.

For *bh* = *p* in reduplication cp. P. 8.4.54 ; elsewhere 8.4.53, 55.

154. A vowel is optionally lengthened before a word beginning with *y*.

154b. Lengthening does not take place in arātiyā́t, janiyánti, putriyánti and mṛgayúḥ etc.

Exactly the same wording occurs under CA. 3.18, where *prabhṛtāni* is correctly taken by W. for *–tīni*. For pra– cp. su–kṣetriyā́, su-gātuyā́ AV. 4.33.2 ; cp. Wa. I.§41, p. 45.

155. In gáviṣṭau and gavéṣaṇaḥ the *v* is not elided.

The elision has nowhere been prescribed in the text. For gáviṣṭi and gáiṣṭi cp. Mantra parallels :—

gáviṣṭau RV. 3.47.4 = gáiṣ– VSK. 32.63.
gáviṣṭau RV. 1 91.23 ; VS. 34.23 = gáiṣ– VSK.33.16.
gáviṣṭaye RV. 8.75.11; SV. 2.999 = gáiṣ– MS. 4.11.6 : 175.16 ; KS. 7.17.

156. In śapatheyyám and sahaśéyyāya the *y* is preceded by *e*.

Better *yyakāraḥ*.

156b. jāyā́m upaíti and tád... upaítu have *ai*.

This does not occur in the Abridgment. Cp. ex. 37 under 147e.

Note ex. 37 under 147i.

157. (In paútrādyam etc.) the final (of the first member) and the initial (of the second member) are short.

Abridgment "pūrvaparau hrasvau" is m e r e nonsense.

Ex. 1. SPP. *ā́dyam* wrong. RB. c o n j e c t u r e paútrāgham which is unnecessary, although W. hesitatingly approves of it on the ground of the similarity between *dya* and *gha* for which cp :—

aghāyávaḥ AG. 2.8.16 = adyā– HG. 2.11.12. TB. 2.8.8.3 kévalādyo may be corrected into —*gho*, according to RV. X. 117.6 ; cp. BIE. II. pp. 405-406.

Ex. 2 : for anna-áda cp. Weber, Ind. Stud. 13, p. 55. n. 1 ; Keith on AA. 1.1.2 ; Sāyaṇa anna ā́dya wrong. ; see Bhaṭṭoji, Śabdakaustubha on P. 3.2.68 " tena annāda ity atra *anna ada* ity a v a g r a h a ḥ sidhyati "

Read annā́dyam and –ṣāsthe in the rule.

158. (In ápavān and jyótiṣīmān) the augment *a* and *ī* are affixed to the first member.

Cp. ámavān RV. 4.4.1 = amātyavān Nir. 6.12.

The Abridgment omits the two passages, thus reducing the rule to nonsense. Sāyaṇa has *apūpavān* for ápavān.

159. In "saṃsrāvyèṇa havíṣā juhomi" and "samānéna vo havíṣā juhomi" *haviṣā* is followed by *juhomi*.

159b. Elsewhere it is followed by *vidhema*.

The Abridgment omits *a*, retaining *b*, which means practically nothing. List accurate.

160. *nū* is preceded by a word ending in *a*.

The rule means nothing, unless passages form part of it.

161. Also by a word ending in *e*.

Passages must go with the rule.

162. Also by one ending in *o*.

Passages must go with the rule.

163. √hrṣ is preceded by *út*.

The rule means nothing in the absence of the three passages.

út + √dhṛṣ does not occur in the AV.

Treatment of this saṃdhi: RPr. 4.5: 224; VPr. 4.121; TPr. 5. 38-40; CA. 2.7; RT. 176; P. 8.4.62. Kātantra: tebhya eva hakāraḥ pūrvacaturthaṃ na vā 1.4.4.

164. In mahī kṣémam, mahī áskabhāyat, and mahī ródhacakre, mahī is dual.

The rule is omitted in Abridgment.

164b. Elsewhere (mahī) is sing.

Detached from *a*, *b* signifies nothing, because the Abr. omits mahī as well.

165. (These) have *t* as final; these have ābādha with those ending in *ā*.

No such rule occurs in any grammatical work. This refers to the practice of writing one *t* for two, even where they are etymologically correct. For the usage cf. Roth, ZDMG. 48, pp. 103,710; Müller, Preface to the sixth Vol. of the first Ed. p. CXVI; W. 232a; Schroeder, MS. I. p. xliii; M. 304a; Oertel, Festgabe Jacobi p. 20; Wa. I. § 98b. pp. 113-114; RV. 10.80.4 dād dráviṇam = TS. 2.2.12.6 *dā* drá–.

166 sú is (not) optionally elided after a theme ending in –*ī* (—*ī*) or a *kṛt* suffix.

Comm. does not give example for kṛdanta: cp. prakrīḥ 4.7.6; śrīḥ 11.7.3; dhīḥ 18.1.21.

Confusion of –*ī* and –*īḥ* not infrequent, cp. sárasvatī svápasaḥ RV. 10.110.8 = tīḥ svápasāḥ AV. 5.12.8, where W. calls –*tīḥ* form a blunder. Details: BIE. II. p. 196. In fact the option between –*ī* and –*īḥ* reflects a historical fact of importance in it and L. has rightly tabulated the varying mass of –*ī* forms into three divisions, i.e. A,B,C. He has shown, in detail, as to why B includes –*ī* forms, and C those of –*īḥ*, and it goes to the credit of the APr. that it has faithfully recorded this division of great philological importance, as it has done in case of forms ending in –*ā* at rule 73. Cp. L. pp. 365-377.

In the Comm. note *tantrī*, a favourite word with Patañjali (and Kāśikā); cp. on P. 1.2.48; 5.4.159; Wa. II. 1.§37B. p. 89; this shows that the citation comes from the margin.

166b. Also after a theme ending in –*ī* in the sense of possession.

The example *rathīḥ*– occurs at RV. 8.4.9, and the citation, because it is not from AV. is, no doubt, from the margin.

Suffix —*ī*: chandasīvanipau ca v a k t a v y a u, Kātyāyana on P. 5.2.122.

167. (In praṭyúdait etc.) the root √i has *ā* in the aorist.

ait imperfect, while *hyastanī* should mean aorist.

168. (In prétam etc.) separation by vigraha is made between verb and preposition.

Abridgment omits passages.

169. (In préto yantu etc.) separation by vigraha is between a preposition and indeclinable.

170. In a conjunct consonant, doubling takes place according to the rules of grammar.

Read kramaḥ saṃ– for kramasaṃ—

With this rule our treatise makes short shift of a subject, which occupies long passages of the other Prātiśākhyas and has cost their authors a vast deal of labour. The saving is made, however, at the expense of its reputation and value as an authority for the readings of its text; for it does not say anything specific regarding the frequent and important phenomenon of the doubling.

Doubling: RPr. 6. 1-6: 378-383; VPr. 4.97-100; TPr. 14.1-13; CA. 3.26-28; RT. 269-271; P. 8.4.46-52; W. 227-230; Wa. I. §96-98, pp. 110-114; M. p. 21; S. Varma, Critical Studies pp. 99-125.

It is difficult to fix as to what rules are acceptable to our treatise, for CA., with which the APr. is most closely connected, is in direct contravention with the doctrine of other treatises cp. W. on CA. 3.26.

According to W. the authors of the CA. recognised the duplicated methods of pronunciation as of force only in the Saṃhitā text, and not in the utterance of the Pada text; and this is supported, in a way, by the fact that both RPr. (6.14: 390) and P. (8.4.51) attribute to Śākala or Śākalya, the teacher, to whom the invention of the Pada text is generally ascribed, a denial of all duplicated utterance.

It has been frequently shown that the APr. is chiefly meant to elucidate the Pada rather than Saṃhitā, and it may be on this account, that it passes over the phenomenon of doubling in silence, or more probably it may be reflecting in it the period, when a strong reaction against the practice of doubling had taken place and the usage of writing one consonant for two, even where the two were etymologically justified, had gained common approval. Cp. note on 165 with

my note on RT. 270.

171. (In vártram etc.) the *t* is in between two *r* letters.

The Abr. omits passages.

Confusion between *rttra* and *rcca*: Schroeder, MS. II. 8.5: 109 n. 6, where ms. P. reads *vartraḥ* for *varcaḥ*.

172. (In prasársrāṇam *s* is in between two *r* letters.

172b. In asthnáḥ, *s*, *th*, and *n* are conjunct; *yama* takes place according to position.

MS. *asthīnyasya* a blunder.

This treatment of *yama* is extremely meagre. Yamas are transitional sounds, assumed to intervene between non-nasal and the following nasal as a kind of nasal counterpart of the non-nasal, and therefore called its *yama* or twin; cp:—

RPr. 6. 32-33: 408-409; TPr. 21. 12-13; VPr. 4. 160; CA. 1. 99 with W's long note; Bhaṭṭoji, Kaustubha 1.1.4: 143-144; Wa. I. §98b, p. 114; detailed treatment: S. Varma, Critical Studies pp. 79-81. For combinations of consonants resulting from syncopation of forms like *asthan* cp. L. p. 524.

173. In √khyā *k* and *ś* are conjunct; in śuśugdhi (?) of √śuc, *b*(?) is followed by *dhi* (=hi).

A. The reading is corrupt. MSS. vary in śvayau, *śkayau*, khyāyau, śrayau, and khyayau, all equally unacceptable. Confusion of *ś* and *y* is known:—

anaśyataḥ ĀpS. 16.6.4. = -śśa- KS.38.12: TA.6.5.2.
yudhé TB. 2.4.4.3 = śubhé RV. 5.57.3.

yau in the mss., therefore may stand for *śau*. Omit *ś* of *śk*- and we get *kaśau*, which makes sense and is vouched by Prātiśākhyas and P.; cp:—

RPr. 6.55: 431 — kśātau khakārayakārā u eke । With Müller's note.

VPr. 4.164 — khyāteḥ khayau kaśau gārgyaḥ sakhyokhyamukhyavarjam । With Weber.

P. 2.4.54 — cakṣiṅaḥ khyāñ. (√cakṣ: Wiedemann, KZ. 33, p. 162) together with 8.2.57, where, according to Kātyāyana (on P. 2.4.54) √khyā is redundant.

kāś→kśā→khyā: Kātyāyana maintains *kśā* as the original form of *khyā* (MBh. I. pp. 486-487); VPr. 4.164 repudiates this: Keith, Veda of Black Yajus p. clxxi.

Paleography of *kṣ*: Kapadia, ABORI. 1936, 289-296.

Change of *ksā* with *kśā*: Weber, IST. 4, p. 273.

Interchange between *kh* and *ṣ*: Wa. I. § 118: 136-137; Skold, Nir. pp. 131,225.

√khyā "see", regularly in MS., and once in KS. is spelt *kśā*: Schroeder, Monatsberichte d. Akad. d. Wiss. Berlin, 1879, pp. 687-90; MS. pp. xi, xliii; ZDMG. 33, p. 191 Gelpake, Anantabhaṭṭa's Padārthaprakāśa pp. 28,54.

khy in variation with *kṣ* (and *kś*):—

anukhyātre GB. 2.2.19; -kśā- KS. 26.12. Vait. 18 15. ĀpŚ. 20.1.17.

(Immediately preceded by two parallel forms written -khyā.)

vyȧkhyan	ṘV. 10. 189.2; AV. 6.31.2; SV. 2.727; VS. 3.7; TS. 1.5.3. 1; KS. 7.13; ŚB 2.1.4.29.	-kś-	MS. 1.6.1: 85.12
pȧri khyan	RV. 1.162.1; VS. 25.24; TS. 4.6.8.1; KSA. 6.4; Nir. 9.3.	-kś-	MS. 3.16 1: 181. 7.
akhyat	AV. 7.82.4; 18.1.27 · VS. 11.17; TS. 4.1.2.2; 5.1.2.5; KS. 16.2.	-kś-	MS. 1.8.9: 128.11. 3.1.4: 5.1; 19.3; ŚB. 6.3.3.6: TB. 1.2.1.23; ĀpŚ. 9.1.11; MŚ. 3.3.6; 6.1.1.
vikhyȧya	VS. 11.20; TS. 4.1.2.3; KS. 16.2; ŚB. 6.3.3.12.	-kś-	MS. 2.7.2: 75.16; 3.1.4: 5.6.
khyeṣam	TS. 3.2.5.1.	-kśe-	MŚ. 2.4.1.34.

The reverse readings with *khy* are secondary to *kṣ* in:—

ȧkṣat	RV. 10.11.7.	-khy-	AV. 18.1.24. with W. on it: akhyat = "has seen".
viśvȧkṣam	TA. 10. 1.	-khy-	MahānU. 11.1; *viśvākṣam* "having eyes all over" original; *viśvākhya* felt as a synonym of "all-seeing"
prakṣāyataḥ	TB. 2.1.1.2.	-khy-	ŚŚ. 4.12.10.

Dialectic *khy* for *kṣ*: Weber, Ind. Stud. 4, 273; Keith, AA. p. 231. n. 11; BIE. II. p. 22.

kṣ = *kṣy*: BIE. II. pp. 169-170; W. Trans. 4.3.3; 5.4.10; also APrM. 58 on ṭyakṣamāṇāḥ (written -kṣy-) with Pat. MBh. III. p. 14 on P. 6.1.9.

kṣ = *kk*: Turner, BSOS. IV, part II, p. 369; Varma, Critical Studies p. 102.

kṣ = *kh*: in Aśoka inscriptions, Michelson, JAOS. 1910, p. 88. n. 3.

kṣ = *ch*: Zubaty, Die altindische Tenuis aspirata palatalis: KZ. 31, 9-22.

kṣ = *kh* & *ch*: Turner, Skt. *ākṣeti* and Pali *achati*

in modern Indo-Aryan, BSOS. 1936, 795-812.

kṣ=*jjh*, *ddh* in Prakrit: Bloomfield, Antidoron pp. 224-225; JAOS. XL, pp. 343 seq; Wa. I. § 239; Pischel, Gr. 223,326; Tedesco, OLZ. 35, pp, 526,535.

kṣ in modern Indian Aryan vernaculars: Grierson, ZDMG. 50, p. 42.

B. (1) MSS. vary in *bādhau* and *bodhau*; bādhau = bodhau; confusion of mātrās on account of the system of pṛṣṭhamātrās: Müller, Preface to the sixth Vol. of the first Ed. p. cxxxvii.

(2) MSS. vary in śuśruṣi, śuśrukhi, and śuśruravi, all equally worthless.

ś = *śr*:—

śávasā RV. 7.23.1 = śrá– SV. 1.330.

śávasaḥ RV. 7.27.1 = śrá– SV. 1.318.

The actual reading of the APrM., and *śuśru* of the other mss., may be *śuśu*. If the upper left hook of dh (ध) is dropped, it becomes *v*; *dh* = *v*:—

dhī́rāḥ VS. 19.83 = vī́– KS. 38.3.

śatadhārah Pat. on Vārtt. to P. 6.1.115. = śātavārāḥ AV. 19.36.5.

If a slight down stroke is added to half *g* (ज्) it becomes *r* (र); confusion of *r* + *v*, and *kh* (रव = ख) is common; thus the mss. śuśruravi and śuśrukhi may be śuśugdhi (–ग्धि), which does occur at AV. 4.33.1 = RV. 1.97.1, and is from √śuc.

(*dh*=*kh*: Oertel, GGA. 196, p. 189).

But how to reconcile mss. *bo dhau* (baḥ + dhau; which requires śuśubdhi), with śuśugdhi, the actual reading of the AV. text?

The parallel TA. (6.10.1) reads śuśudhyā = śuśuddhyā; (ddh = dh: note on 107), which stands for śuśugdhyā), indicating that there was confusion of √śuc and √śudh.

In the following passages AV. presents a free interchange of √śudh and √śubh, whose conjugations are parallel:—

śundhati RV. 10.85.35. = śumbhati AV. 14.1.28.

sundhantu VS. 20.20; KS. 38.5; ŚB. 12.9.2.7; TB. 2.6.6.4. = śumbhantu AV. 18.3.56.

śundhantām VS. 5.26; 6.1.; MS. 1.2.11: 20.14; KS. 2.12: 3.3; 25.10; 26.5; ŚB. 3.6.1.13; 7.1.6; MŚ. 1.8.2.7. = śumbhantām AV 18. 4.67.

1. *d* = *g*; Weber, Ind. Stud. 13, 107 ff; Wa. I. §277b, p. 328; II. 160b, p. 312; M. p. 25; BIE. II. p. 71.

2. Confusion of *dh* – *bh*: Oertel, Syntax p. 280; W. Trans. 12.3.36; 18.3.40: BIE. II. pp. 90-92.

3. Gutturals = labials: Weber, Ind. Stud. 8, 40, 54; 13,109 ff; W. 151 d, e; Wa. I. § 117b, p. 136; M. p. 25; Keith, Black Yajus xxxviii; BIE. II. pp. 79-82; Thomas, JRAS. 1915, pp. 99-106, with Michelson, JAOS. 31, (1911) p. 244. The above equation gives śuśugdhi = śuśu(d)dhi = śuśubdhi (not reported by AV. mss.) and we get:—

(1) śuc (RV. 1.97.1.) =
śudh (TA. 6.10.1.) =
śubh (AV. according to APr.) =
(2) *g* = *b*. =
>śuśubdhi.

The form is not quotable from the available Vedic literature and necessarily implies the emendation of *śuceḥ* into *śubheḥ* in the APr.

If *b* can give us śuśubdhi for śuśugdhi, it can very well give us *go* dhau for *bo* dhau; thus yielding two alternatives:—

(1) śuśubdhi (hypothetical) + bo dhau śubheḥ

(2) śuśugdhi (actual reading) + go dhau śuceḥ.

The latter saves us a lot of trouble and seems more reasonable.

The APr. sūtra may, therefore, now be read:—

khyātau kaśau śuśugdhīti go dhau śuceḥ.

Cp. also MS. I. 5.2: 68.6 pratititigdhi = KapS. 4.8 pratitigghi = ĀpŚ. 6.21.1 pratitiḍḍhi with Schroeder's note.

174. (In ānvāntryam etc.) the conjunct ends in *y*.

The Abridgment, as usual, omits passages.

For the retention or omission of *y* and the confusion arising therefrom cp. note on 66.

In 8, mārtvyā́ḥ, yakārānta is assured by the APr.; mārtyavā́ḥ may belong to Śaunaka school.

175. In *gálhā* and *vilhi* the conjunct ends in *h*.

AV. 6.22.3:—	TS. 3.1.11.7,8:—
(1) éjati glā́hā kanyèva tunnā́ =	krṓśati gā́rdā kanyèva tunnā́.

(gā́rdā = gā́ldā; ĀpŚS. 8.7.16 gálgā).

Sāyaṇa reads *galhā*, deriving the word from √galh "chide" (SPP's gáhlā wrong); and so do four mss. of W. and SPP; and this reading is assured by APr. 175.

AV. *gálhā*, though secure, seems to be an old traditional error for gáldā, (Nir. 6.24) the two letters *lhā* and *ldā* being graphically similar. For confusion of *d* and *h* cp. hāsyán, áhāsyan in some mss. for *dāsyán ā́da–* at 6.71.3; *ā́d utā* a variant of *āhruta–* at 19.2.5 and W's emendation of *nihā́s* to *nidā́s* at 2.6.5.

It is plain that both W. and SPP. are confusing here the readings of the AV and the Śaunakīyas.

They wrongly adopt gláhā (the reading of Śaunakas) rejecting gálhā, which is the correct reading of the AV. text.

Details: Pischel, Ved. Stud. I. 81-85: Lüders, Acta Orientalia XIII, pp. 87-93.

(2) *vilhau* may be emended to *valhau* (loc. of valhi = valhika, cp. rule 182). See W's note on CA. 1.46.

Kielhorn, MBh. II. 262: 2 *bāhl*āyanī may be corrected into *bālh*āyanī.

176. (In tmánā and tmányā) *t* and *m* are conjunct; *yama* takes place according to position.

The Abridgment omits passages. tmánā: Keith, AA. p. 231. n. 11, where he quotes other authorities.

177. (In agme and agmatam) *g* and *m* are conjunct; *yama* takes place according to position.

agme and agmatam may be emeded to jagme and agmata. Correct Vira (JRAS. 1931, p. 668) jagmir– into jagmur–.

178. (In kániknatam) *k* and *n* are conjunct; *yama* takes place according to position.

kániknatam (intensive present participle of √kan like pánipnatam in 7.32.1) insured by the APr. against kanáknakam of W. and others. It may mean "bright", "glistening" qualifying kāṇḍāviṣá. Paipp. karikradam may be noted with *r* on account of the similarity between *kn* and *kr*.

179. (In pánipnatam) *p* and *n* are conjunct; *yama* takes place according to position.

(In pánipnatam) *ni* is affixed to the reduplicated, and the penultimate of √pan is elided; the augment and elision take place according to "in the sacred text"; pánipnatam is from √pan, intensive.

chandasi: untraced; better chandasi iti = chandasi iti kṛtvā, i.e. "because pánipnatam occurs in the Veda".

The Kārikā, teaching the formation of the word, is obviously a later addition, being out of place in a Prātiśākhya.

180. In (párivṛktā and —átiṣaktā) the conjunct begins with *k*.

Confusion of *kt* and *tt* is not infrequent: cp. prasattáḥ RV. 5.60.1 = prasaktáḥ AV. 7.50.3 = prasaptáḥ TB. 2.7.12.4.

k = *t*: Oertel, QLZ. 34, p. 749: BlE. II. pp. 74-77.

kakārādi = kakaradiḥ: cp. 192; the omission of visarjanīya, though against the rule is nevertheless sanctioned by the ms. usage.

181. (In anavadharṣyàm) the conjunct begins with *r*.

The confusion of *r* and *ar* is not infrequent:—
víbhṛtram RV. 1.95.2 = víbhartram TB. 2.8.7.4.
pautramṛtyum MG = –martyam SMB. 1.1.14. 1.19.7; Apmb. 1.4.11.

Fuller list: Oertel, Syntax p. 60; BlE. II. pp. 302-304.

182. kṛttir dūrśāni has long *ī*

Comm. *kṛtyaiḥ* wrong.

ī = *ai*: BlE. pp. 320-321.

182b. Elsewhere is *ai*.

183. In yó áśvyena the conjunct ends in *y*.

184. (The suffix *y*) denotes change or limb.

Word-analysis is outside the scope of a Prātiśākhya and 184 may be a later addition.

áśvyaḥ: F. Specht, KZ. 57, p. 183.

184b. In vṛknáḥ, *k* and *n* are conjunct; it is from √vṛśc; *yama* takes place according to position.

This is covered by 178; vṛknám is secure by the APr.; W. and SPP. read vṛkṇám, which may belong to Śaunaka school.

vṛkṇaḥ vṛkṇavān: Pat. MBh. III. p. 44.

184c. In yaknáḥ, *k* and *n* are conjunct; *yama* takes place according to position.

A later addition.

185. In hairaṇyáḥ, *ṇ* and *y* are conjunct.

See note on 174.

186. In tāmradhūmráḥ, *m* and *r* are conjunct.

m+*r* = *m*+*b*, a Prakritism.

For the correlation of *v* and *m* in Vedic and later Sanskrit cp. Bloomfield, JAOS. May, 1886, pp. xcvii-xcix.

187. nadyò veśantáḥ has no *y*.

All mss. read veśantyā́ḥ and yet ayakāram; a peculiarly persistent blunder. veśantā́ḥ is correct. For veśantyā́ḥ cp. "vártraṃ veśantyā́ iva" AV. 1.3.7. For a similar blunder cp. bo dhau (=go dhau) in 173.

188. In tváṣṭreva rūpáṃ. tváṣṭrā is instr.; the conjunct ends in *r*.

Not tváṣṭeva.

Confusion between *ṣṭa* and *ṣṭra*: Schroeder, MS. 1.2.4: 13. n. 10.; 3.4: 31. n. 13.

189. In áparudhmaḥ, *dh* and *m* are conjunct; *yama* takes place according to position.

Not –rundhmaḥ.

190. In kalmalíḥ and kúlmalam *l* and *m* are conjunct.

Contrast śarmári AV. 20. 135.11.

191. niṣattaḥ is from √sad; it has two *t* letters.

Better "satter dvitakāram"; cp. 111c; P. 8.2.61.

192. In ārdráhastā the conjunct begins with *r*; in sámante with *n*.

Some mss. have *ṅak*–, which is better. The process of corruption possibly was *ṅ* = *o* + *t* = *nt*. To suit this, *ṅa*– was changed into *na*–. The original sūtra should have had *ṅa*–, because *na*– is registered in 195.

Optional dropping of a mute etymologically required between a nasal and another consonant: W. 231; Wa. I. § 233a. CA. 2.20 prescribes such an abbreviation; VPr. 6.30 requires it before a voiced mute; the other Prātiśākhyas ignore it. Details: BlE. II. p. 213.

193. In tiryàm, *r* and *y* are conjunct.

Not tilyàm as W. suggests.

194. In ṛbhvānam and mātaríbhvarī, *bh* and *v* are conjunct.

Not –uv– according to the usage of the TS. school, or mātariśvarī as W. suggests. Insertion or expulsion of vowels : BIE. II. pp. 347-356 ;

–bhv– and –bbhv– : l. c. p. 202. Details : Varma, Critical Studies pp. 75-78.

195. In ántavac cā sámantẹ, bhándiṣṭhaḥ, and tṛndhí, the conjunct begins with *n*.

196. The *n* is changed into visarjanīya.

The scope of the rule, in its present form, seems unlimited, and the rule itself is a virtual negation of the following one, unless we assume that the passages cited under it as examples, once formed part of it ; the rule then meaning that visarjanīya is substituted for *n* in the accompanying examples, leaving thus, the series of examples rehearsed under the following rule to be covered by that. The two rules, reading as they do now " nakārasya visarjanīyaḥ ", " nakārasya rephaḥ " amount to a virtual negation of each other.

A historical fact of importance may be noted here. We see that long series of examples figure as chief feature in the RPr., TPr., and VPr. In fact a Prātiśākhya, in its genuine form, is expected to be no more than a collection of Vedic passages, sorted out in a particular manner, in order to show and illustrate the saṃdhi phenomenon in them. And this is exactly what we find in the saṃdhi-prakaraṇas of the RPr., TPr., and to a less degree in the VPr. The word saṃdhi-prakaraṇa is being advisedly used here, because it may be seriously questioned whether the remaining parts of these treatises, parts that have little bearing on the saṃdhi phenomenon, the sole basis of a Prātiśākhya, were ever included in them by their original authors. And the suspicion is strengthened into belief, when we examine the available APr. for this, and do not find in it even a single rule dealing with any other matter excepting saṃdhi. This suspicion may be equally maintained in regard to the phonetics department, which figures so prominently in all the Prātiśākhyas, but which is conspicuous by its absence in the APr. Besides, it falls, more properly, within the range of the Śikṣās, some of which are unmistakably earlier than the Prātiśākhyas.

It has often been said that Śikṣās are manuels of phonetics, but when we examine these works, we find in them something more than phonetics; indeed, much more than their professed subject matter. Rules of saṃdhi figure in them as prominently as they do in the Prātiśākhyas; so much so that some of the Śikṣās, such as Vyāsaśikṣā, which has been so ably compared by Lüders with the TPr., should be more properly called grammatical than phonetic. And it may not be unreasonable to postulate that a mixture of contents took place both in the Prātiśākhyas as well as in the Śikṣās at some time, when the Prātiśākhyas borrowed their phonetics from the Śikṣās and the latter took over thir saṃdhi from the Prātiśākhyas.

To the point now. The saṃdhi-prakaraṇas of the RPr. and TPr., do reflect in them the original form of a Prātiśākhya. The process of systematization – a process that aimed at brevity at the expense of everything else – is only slightly visible in them : it becomes increasingly perceptible in the VPr. and attains maturity in the CA. and RT. The redactors of the last two named, have modelled their work on the general grammar, and through evolving subtle points of saṃdhi, operating on particular sets of allied passages, have said, in single rules, what occupies so much space in the earlier Prātiśākhyas. It is this systematization of the matter, which has enabled them, while including so much, to be, at the same time, so much the briefest.

The case of the APr. is different. Not that its editors have not aimed at brevity ; they have outdone their predecessors in this respect. But the brevity achieved in this work, is not the result of any systematization ; it comes, instead, from a process of elimination, at places most injudicious, by which examples have been detached from rules and the remaining part, at places only a word, has been shown off as sūtra. It is thus, that the major portion of the work has been laid aside and a few catchwords, often disjointed and enigmatic have been stamped out as sūtras. The process has proved successful in some parts, in others it has grossly failed. To illustrate this we may take the two consecutive rules which read :—

(1) dadāteḥ ।
(2) iti sārvadhātuke ।

The first rule stands at the head of a Pāda according to the abridged version of the work; hence devices of *anuvṛtti* etc. cannot be applied to it, although there is nothing conceivable in the preceding rule that can be, even remotely, connected with the subject matter in hand ; and the rule in itself, does not throw even a hint as to what is prescribed or implied about the root √dā. Evidently the passages, cited under the rule, as its examples, once formed the illustrative part of the rule, but were, later on, detached from it and set down as part of the commentary: the solitary word *dadāteḥ* being retained and shown as the sūtra. And although the one word *dadāteḥ* is mere nonsense, it may be allowed to remain there; but what about *iti sārvadhātuke*, the next rule, and how to explain the syntactic function of the

word *iti* that happens to stand at the beginning of the rule, unless we are to assume that a passage, containing a *sārvadhātuka* formation of the root √dā, stood before the rule? And our assumption is strengthened into reality, when we find that such a passage does stand before the word *iti*; only it has been detached from the rule and set aside as part of the commentary. If we only reinstate the passage to its former and legitimate position we get :—

"vāso dadāti bhártava" iti sārvadhātuke ।

Thus, with a slight shift in punctuation we get sense out of nonsense and the syntactic function of *iti* becomes well-defined and its presence fully justified. A like explanation (i. e. a mere shift of punctuation) may be offered in case of all those sūtras, which, in their available form, happen to begin with the word *iti*, but where the passages referred to by *iti* are apparently missing, apparently because such passages do exist there, only they have been detached from the rules and set aside as part of the commentary; in other words a stop has been marked between them and the sūtras. In all these cases the stop may be removed and the passages joined with the sūtras, which so constituted would sound exactly like those occurring in the RPr., TPr., and VPr., and in some cases even better.

In fact, the portion of the text, named here commentary for the sake of convenience, contains nothing but examples. Not a word by way of explanation, nor even bare paraphrase of the rules is betrayed anywhere; a few paraphrases, of occasional occurrence have been scrupulously kept out of the body of the work and shown on the margin by the MS. And if, in spite of this fact, the dignified name *vyākhyāna*, which, as a rule, comprises five things more besides examples, is bestowed on these series of passages, then, indeed, this has no parallel in literature and the veracity of the imputation may, on that very account, be called into question.

Besides, it is an established usage with the commentators that they give prominence to the rules they are commenting upon. They treat their rules one by one, explain and illustrate them, cite examples and counter-examples and finally point out superficial words and supply deficiencies, if there happen to be any. This has been an approved canon of explanation with all the *bhāṣyakāras* who have written commentaries on grammatical works. But this is not the case with the alleged commentary on the APr. To start with; it does not treat its rules one by one. In fact, it pays little regard to the rules. Its chief function lies in arraying passages; it collects, in its own peculiar method, sets of passages, subject to particular saṃdhis and formulates and fixes rules upon them. To make the point clearer, I should refer the reader to the saṃdhi of *ūṣmānta* words. While dealing with this saṃdhi, all the Prātiśākhyas prescribe certain rules which are, in a way, independent of one another and have been so treated and explained by the respective commentators. The APr. does not do that. It collects, on the other hand, all passages, or majority of passages, containing *ūṣmānta* words, pertinent to the saṃdhi in hand, and arranges them in its own peculiar method. The series of passages, so collected and arranged, form the main objective of the work. Now, the successive redactors of the work, having these passages before them, have formulated certain rules, six in number, on their basis and have placed them at the head of the series of examples. The order, or the continuity of the examples is not violated; they run on unaffected by these sūtras as before. And the assumption, that these sūtras have been formulated on the basis of the examples already existing, and not vice versa, turns into conviction, when we notice that where a passage containing the word *enā* (unaccented) occurs in the middle of the series, a new rule, touching that sole word, is formulated and entered into the series, not, however, in any way violating the continuity of the rest of the series, coming under the purview of the six rules, placed at the head of the examples.

Thus, a peculiar importance emerges from the discussion attaching itself to the present APr. We read in it the whole history of the *sūtra* in the making. We find in the work unmistakable traces of the prototype of the Prātiśākhya literature, a stage, a genuinely primitive stage, when a Prātiśākhya contained nothing but Vedic passages, arranged from the point of view of saṃdhi. We detect, in the work, the second stage of the development, when brief sūtras were formulated on the basis of these passages and placed at their head, both standing together and supplementing each other. We note also the third stage– a stage not fully attained in RPr., TPr., and VPr., but developed to its logical stretch in CA., RT., and P., in which the order of contents was reversed and examples were substituted by brief rules, the former being generally dropped or committed to commentaries.

The consideration of brevity was allowed to work up to this stage and there it stopped. Pāṇini's work became a perfect model for later *sūtrakāras* and they seldom exceeded his limits. And yet we find in P. ponderous rules like :—

7.2.34 grasita - skabhita-stabhit'ottabhita - c a t t a - vikastā-viśastṛ-śaṃstṛ-śāstṛ - tarutṛ - tarūtṛ - v a r u t ṛ -

varūtṛ-varūtrīr-ujjvaliti-kṣariti--kṣamiti-vamity-amitīti ca ॥

7.2.64 babhūthātatantha-jagṛbhma-v a v a r t h e t i nigame ॥

7.4.62. dādharti-dardharti - dardharṣi - b o b h ū t u-tetikte'larṣy-āpanīphaṇat-saṃ saniṣyadat-k a r i k r a t-kanikradad-bharibhrad - davidhvato-d a v i d y u t a t-taritrataḥ-sarīsṛpataṃ-varīvṛjan - marmṛjyā'ganīgantīti ca ॥

Instances can be multiplied, but these are enough to elucidate the point that the number of examples contained in the above sūtras is ponderous enough for a sūtra work aiming at brevity, and yet P., the consummate abbreviator, had to recite these words one by one, because they stand before the word *iti*, which does, of necessity, demand their presence before it, in order to bring out its syntactic function. Not a single rule can be found in P., Kātyāyana or any other later grammarian worth the name, in which words, standing before *iti* have been dropped for the sake of brevity.

This is not uncommon in the abridged version of the APr. Here one does meet with rules like *iti sārvadhātuke*, rules that have no justification, utility or parallel whatsoever, and therefore form a group by themselves. This is the final stage, or more properly speaking, travesty of the sūtra style. This also is found in the APr., and nowhere else.

To return to the present rule. We have assumed with reason, that the examples, cited under the rule once formed part of it, or to be more correct, the rule was formulated on the basis of the examples, already existing and not vice versa. That this was so done, is strongly corroborated by the corresponding rule in the CA. (2.27) :—

ākāropadhasyōpabaddhādīnāṃ svare ।

Which forms the úpabaddhādi-gaṇa on the passage, standing at the head of the list and thereby dispenses with the rest of the examples.

That the present APr. has not only lost much in the manner shown above, but also has suffered from wholesale subtraction of rules is shown by its meagre and extremely deficient treatment of the saṃdhi of *n*. To prescribe that *n* is converted into visarjanīya, or to be more precise, to say that this is so done in the accompanying examples, does not lead us to the desired Saṃhitā form; there yet remains a long stretch between "úpabaddhāḥ ihá", "úpabaddhāṁ ihá", to cover which, other Prātiśākhyas prescribe additional rules, rules that are peculiarly wanting in the APr.

This deficiency should, of course, be supplied from either CA. or P., the reason being shown later on.

The saṃdhi of *n* having historical data behind it, can be traced in the different Prātiśākhyas and P. as follows :—

RPr. 4.65 : 284 :—

nakāra ākāropadhaḥ padyānto'pi svarodayaḥ । lupyate ॥

The *n*, preceded by *ā*, at the end of a word, even at the end of the first member of a compound, (but not at the end of a pāda) is elided, before a vowel.

The *ā* is nasalized by 4.80 : 299 and the accomplished form is obtained. RPr. 4.66 : 285 specifies the cases, nine in number, in which the *n* is omitted even at the end of a pāda, while rule 73 : 292 rehearses examples, eleven in number, in which the *n* is not dropped even within a pāda.

a The point, to be noted here is, that the RPr. directly omits *n*; it does not convert it into *y* or visarjanīya. The connection between this *n* and the visarjanīya is not perhaps known to the RPr.

A slight advance on this is made by TPr. and VPr., which convert the *n* into *y* (TPr. 9.20; VPr. 3.141) before its elision; both give in detail (TPr. 9.23-24; VPr. 3.145-149) the exceptional cases, in which the *n* remains unchanged.

TPr. 10.19 drops the *y* and rules 15. 1- 3 complete the Saṃhitā form. VPr. 4.124 elides the *y*; 4.52 negatives the further combination of vowels; and 3.129 nasalizes the remaining *ā*. VPr. 4.52 has no parallel in RPr. or TPr., but has one in P.

b Both in TPr. and VPr. an effort is made to find connection between the *n* and the *s*, that generally accompanied it.

A further step is taken by CA. 2.27 :—

ākāropadhasyopabaddhādīnāṃ svare ।

The final *n* of úpabaddhān etc., when preceded by *ā* and followed by a vowel, is converted into visarjanīya.

CA. 2.46 changes the visarjanīya into *y*; 2.21 drops it; 1.68 nasalizes the *ā*.

c We see here CA. taking a clear advance on the earlier Prātiśākhyas by bringing in the factor of visarjanīya in the saṃdhi; "because, all the cases in which the loss of a final *n* occurs, are accusatives plural (Bartholomæ, ZDMG. 50, p. 688; Wa. III. § 50a and b, p.102) or nominatives singular, which originally possessed a final *s* after the *n*, and the loss of the *n* before the sibilant, with accompanying nasalization of the preceding vowel, and then the disappearance of the sibilant itself, as in other cases after *ā* and before a vowel, are unquestionably the cause of the saṃdhi, as it finally presents itself". CA. then, by bringing in the visarjanīya, as a step in the process, and treating of this combination in intimate connection with those related ones, which form the subject of rules 2.26 and 29, has a decided theoretic

advantage over either of the other Prātiśākhyas.

F.r detailed statement of the saṃdhi cp. Carl D. Buck, AJP. 1890 "Accusative plural in Sanskrit and Avesta" pp. 291-301. For the treatment of the saṃdhi in RT. cp. my note on RT. 112 and 185.

P. 7.3.9 changes the *n* into *ru*; 8.3.2 nasalizes the preceding vowel; 8.3.17 converts the *ru* into *y*; 8.3.19 drops the *y*, a process practically agreeing with that of CA. and RT.

The APr., in the treatment of the saṃdhi, agrees with the CA. and P. and its deficiency in the matter, may therefore, be supplied from either of the two.

We close the discussion on the present rule with the threefold development of the saṃdhi of *n* in the early Sanskrit grammar.

For the saṃdhi cp. W. 209a; Wa. I. § 279b, p. 330.

Note that the APrM. generally writes short anunāsika vowel instead of long; cp. examples 6, where it has vṛkām̐ instead of -ām̐. This practice is frequent in other Vedic mss. also, and Müller has noted stómam̐ RV. 1.48.14; rudrām̐ 1.45.1, ādityām̐ 1.45.1; devām̐ 1.44.1; asmām̐ 1.47.5, to cite only a few as typical examples of this practice. Sometimes the anunāsika vowel is not written, but according to the laws of Vedic grammar, the quantity is marked by a particular sign; details: Müller. preface to the first Vol. of the first Ed. of the RV. p. xiii; Roth, Zur Literature und Geschichte des Weda p. 82 (on RV. 1.50.6).

In MS. -*ān* before a vowel is changed into -*aṃ*: Schroeder, ZDMG. 33, p. 186.

197. *n* is substituted by *r*.

Passages beginning with "ṛtūm̐r útsṛjate" formed the real APr.-rule. CA. 2.29 "nāmyupadhasya repha ṛtūm̐r útsṛjate vaśityevam ādīnām" has formed the gaṇa on "ṛtūm̐r útsṛjate", dispensing with the rest of the list, while the APr. has dropped the list altogether.

Correspondence: RPr. 4.69-70: 288-289: TPr. 9.20; VPr. 3.140; RT. 112 (with my note); P. 8.3.8; W. 209b; Wa. I. § 279b, p. 330, M. 77b.

198. (Excepting takmaṃs távān etc.) the *n*, having a short vowel as penultimate, remains unchanged.

All mss. *hrasvopadhasya*; better -*opadhaḥ*; cp.199.

Cp. W. 208 and his note on CA. 2.30.

199. (In távīyān tápasā etc.), the *n*, having a long vowel as penultimate, remains unchanged.

Add these passages to the three examples, given by W. for the "samairayantādi" gaṇa under CA. 2.30.

Ex. 5 and 7 are outside the scope of this saṃdhi.

200. In seven cases, the visarjanīya is elided.

The sūtra reads "saptadhātu" but examples number 13; 7 is covered by 80 and may be an intrusion from the margin. 1-3 are cited under CA. 2.59, and 4.100 in the same order, and seem to be inseparable. 8-10 are cited in the same order under 114b. 4-6 remain; it is not certain as to which of these was included in the intended seven examples.

Ex. 3: Wa. I. § 287a, p. 342; II. I. § 55b, p. 125; Oldenberg, RV. Noten I. 406. p. 191; Arnold, Ved. Metre p. 143; Oertel, Syntax p. 268.

Ex. 10, páruṣ and párvan: Wa. II. § 161d, p. 318: "paruśabdaḥ parvavācī" Sāyaṇa; cp. note on 114b.

201. *a* In a compound, visarjanīya is changed into *s* before *k* and *p*;
b antaḥ (etc.) form exception.

The rule is important:—

(1) It seems, in its present form, a summary comment on CA. 2.62:—

samāse sakāraḥ kapayor anantaḥ-sadyaḥ-śreyaś-chandasām ǀ

Perhaps our "samāse sakāraḥ kapayor anantaḥ" is an abridgment of the fuller rule and *asyāpavādaḥ* an intrusion from the margin. The rule, in its available form is decidedly later than CA.

(2) Majority of the Abridgment mss. read *yathāparu samāse* where *yathāparu* has no sense, and is obviously the last word of the previous rule ignorantly affixed to the present rule. This proves that the authors of the Abridgment had before them an APr., containing both passages (now treated as comment) and rules (that were formulated on those passages); and that they were so ignorant as to allow this single passage standing at the end of the previous rule to remain in their text and to set it down at a ridiculously wrong place.

Correspondence: RPr. 4.41: 260; TPr. 8. 23; VPr. 3. 29; CA. 2. 62; RT. 125f; P. 8.3.46,49.

For the final *s* before the initial *k* and *p*, the Prātiśākhyas give a mass of detailed prescriptions which may be summarized as follows:—

In compounds *s* (or *ṣ* after non-*a* vowels) prevails, otherwise *ḥ* or jihvāmūlīya and upadhmānīya. But there are numerous exceptions to both parts of the rule.

Wa. (I. § 286b note) detects a tendency for the ending of the first part of an *āmreḍita* compound to be made like that of the second part, so as to make the two exactly alike in form, where that is possible.

In uncompounded words, contrary to the statements of the Prātiśākhyas, *s* or *ṣ* is commoner in most texts than *ḥ*. The Taittirīya school seems definitely to prefer *ḥ*, specially after *a*-vowels, but most other schools show a preference for *s* or *ṣ* in both compound and non-compound words.

Tabulated statement of the matter: BIE. II. p.450; pp. 449-454 for final *s* before *k* and *p* in general.

202. Ablative-visarjanīya is changed into *s* before pári.

parataḥ sakāraḥ: redundant; cp. CA. 2.67; see note on RT. 146.

RPr. 4.44: 263, and VPr. 3.30 give the additional specification that the *pári* must be at the end of a pāda, or before a pause, and the addition of that restriction should make our rule, in its present form, more accurate and should obviate the necessity of the *áṅgebhyaḥ-páry ādi* gaṇa in CA. 2.67. The examples, given here are exactly those coming under CA. 2.67, except "kúṣṭho himávatas pári", which is registered under CA. 2.67, but is not found under APr. rule (202); W. regards the quotation as a slip of memory of the CCA., or as a reading of one of his *kúṣṭha* hymns, differing from that of our text.

202b. Exceptions to this (i. e. 202).

a *tasyāpavādaḥ* shows that the passages form the real Prātiśākhya rule.

b Parallel CA. (2.64) forms *aṅgebhyaḥ pāry ādi* gaṇa on the second passage of the APr. list, implying thereby that the Śaunakīyas read *s* in the initial passage (3.6.1) and not visarjanīya as prescribed by the APr. This is the only case, where CA. forms a gaṇa on the second passage of a list, occurring in the APr. Either CA. has omitted the passage, or APr. has added it afterwards. Anyway the result is unmistakable. APr. pumsáḥ pári (3.6.1), while Śaunakīyas pumsás p—.

c APrM. varies in visarjanīya and upadhmānīya before *p*, which it writes with double *pp*; note its bearing on 129 (*k-1*).

203. Visarjanīya is changed into *s*.

No more inaccurate rule can be possible. The passages are original rule; *visarjanīyasya sakāraḥ* being mere prescription.

The CA. rule "rāyáspóṣādiṣu ca" (2.80) has been formed on the basis of the passage-sūtra; cp. note on RT. 147.

204. Exceptions to the change of *s* into *ṣ*.

The rule is important:—

(1) It negatives *ṣatva*, which has nowhere been prescribed.

(2) "ṣatvasyāpavādaḥ" is an ancillary to the main rule, comprising passages now thrown into comment.

yuṣmadādeśe taís-tvám ādivarjam (CA.2.84) forms taís-tvám ādi gaṇa on the first passage of the APr.-list.

The citation of ex. 14 is irrelevant, because in that the visargas stand at the pause.

Final *s* after non-*a* vowels, before initial *t*, is changed into *ṣ* by:—

RPr. 5.31-32: 348-349; (+ 33-39: 350-356); TPr. 6.5; VPr. 3.75-76; CA. 2.84; RT. 284; P. 8.3.103-104; cp. W. 188b; Wa. 1 § 286b, pp. 339-340; M. p.70.

Variants show that the schools of RV., VS., and TS. follow, fairly well, the rules of the Prātiśākhyas to their respective Saṃhitās. "AV. shows 4 of *ṣ* to one of *s*, and its school texts 3 to °. VS. has 17 to 2, and other Vāj. texts 22 to 1. TS., on the other hand, is unanimous for *s* (24 cases), and so are its school texts (28 cases). This is the only school, which overwhelmingly prefers *s*; but KS. also has 14 of *s* to 8 of *ṣ*. SV. itself has only one instance of *ṣ* and its school texts have two of each. MS. is as unanimous for *ṣ* as TS. for *s* (20 cases, and 16 from MŚ. and MG.).

Summarizing: the schools of RV., AV., VS., and MS. regularly write *ṣ*; that of TS. always, and KS. usually *s*; the variants from SV. are indecisive": BIE. II. p. 439.

205. *s* is changed into *ṣ*, when preceded by non-preposition.

The omission of passages makes the rule unrestricted.

paramebhyo'nāpāke (CA. 2.94) is formed on *varame*, the first word of the original APr. rule. *paramebhyaḥ* = paramādibhyaḥ, a peculiar way of stating the gaṇa.

Ex. 5: citation doubtful; śréṣṭha = * śray-iṣṭha (śra(i)iṣṭha: Brugmann, Kurz vergl. Gr.§150p; 306;); cp. śrīra (< * q̑rei°-ro; * q̑reiā –).

Ex. 9: reading doubtful. Correct reading probably is: páthiṣṭham 14.2.6. On *patheṣṭhām* = pathi– (RV. 10.40.13, accented as if it were a superlative) cp. Wa. II. I. § 23b, p. 56; § 25a, p. 62.

206. *s* is changed into *ṣ*, when preceded by a first member.

The rule means nothing, unless the passages stand with it.

tryādibhyaḥ (CA. 2.98) is formed on *tri*, the first word of the original APr. rule.

CCA. cites under CA. 2.98, only the first three passages as examples. Either the commentator did not inherit the full APr. tradition, or, more probably, the major portion of his gloss has been lost through abbreviation.

Commentaries were also abridged: Fitz Edward Hall's letter to Müller, Preface to the third Vol. of the first Ed. p. xlviii; my intr. to RT. p. 98

206b. In idám ū ṣú etc. the particle *u* is lengthened.

Abridgment has struck off the whole rule.

uña idám ūṣv ādiṣu (CA. 3.4.) is formed on the first passage of the original APr. rule.

The lengthening has not yet been mentioned, yet implied in the present rule.

Cp. VPr. 3.109.

207. The final of a preposition is lengthened before the following member.

Omission of passages makes the rule unrestricted. CA. 3.12 forms *vartādi* gaṇa on the first word of the original APr. rule.

Par: Wa. II. 1. § 56b, pp. 131-132.

208. (In nīhārá etc.), inseparable as well as separable words, the final of the first member is lengthened, before the second.

nīhārá inseparable: 3.76g.

aniṅga = aniṅgya: omission or retention of *y* common.

Abridgment omits *nīhārādiṣu*. The available rule is based on the original APr. rule, consisting of passages, and represents the second stage of the Prātiśākhya rules.

209. (The vowel) of the reduplicated is lengthened in sacred text.

chandasi denotes that the rule is taken from a work dealing with both Bhāṣā and Veda; cp. note to 59.

CCA. cites only the first four words under CA. 3.13.

210. The final of áśva etc. is lengthened before *matup*.

The rule is an abridgment of the original APr., consisting of passages.

211. Also in all genders and numbers.

A peculiar rule, entirely inaccurate in its available form. Obviously some rule or rules, connected with it, have fallen out. The recorded words indicate that the rule prescribes lengthening before a suffix beginning with *y*, in a desiderative form; and corresponds. therefore, to "ichāyāṃ ca yakārādau" CA. 3.18, and APr. 154, which has been set down at a wrong place.

The words registered as examples stand with the rule.

In TSPada, lengthening is not restored to the original: Weber. Ind. Stud. 13, p. 33

212. The first vowel is lengthened.

Examples stand in the rule.

CA. 3.21 forms *nārakādi* gaṇa on the original APr. rule. CCA. cites only the first three examples under CA. 3. 21.

213. The second vowel is lengthened.

Examples form part of the rule.

CA. 3.22 forms *dīdāyādi* gaṇa on the original APr. rule.

214. In sātrāsāhá etc., the first vowel of the second member is lengthened.

Exactly equates with CA. 3.23.

sātrāsāhādīnām shows the second stage of the abridgment of the Prātiśākhya rules.

214b. 1. When *ni* is elided, the final vowel of the stem is optionally shortened according to "optionally, when *ni* is elided";
2. others are long;
3. that is to be restored to the original (in the Pada).

(1) *a* Nom., acc., voc., pl. *-ā* and *āni*: W. 309b; L. 346-347; M. p. 260; Wa. III. § 26b, p. 62: origin of *-āni*: Wa III. § 51c, p. 105.

b The final long *ā* has disappeared in Greek and Latin leaving only scanty traces; in the Veda, on the other hand, there is hardly a trace of this shortening, save in forms from—*an* stems. There is reason, however, for assuming this shortening in some cases: L. 348; W. 309b; M. p. 261. This view is disputed by Wa. (III. § 51a, note, p. 104) "auch kurzung des *-ā* ist nicht anzuerkennen". Probable cases of shortening cited by L. are doubtful. RV. 9.88.2 *vána* (váne Pada), 1.42.3 áha (*áha* Pada) do not support shortening; all the same, APr. maintains shortening.

c The rule *nilope bahulam*, untraced; probably an echo of some ancient grammar.

d Elision of *ni*:—

niśabdo bahulam VPr. 3.17;

śeś chandasi bahulam P. 6.1.70.

(2) *anyeṣām* may refer to:—

a Stems other than those affected by shortening, i. e. *-an* stems, viz. jánimā (jánima in Pada), dhármā (dhárma in Pada) etc.; cp. 114c. Forms like víśvā (= víśvāni) are not shortened in the Pada: M. p. 261 top.

b Forms like asyā (= asya in the Pada); ex. no. 1.

(3) *saḥ* may refer to:—

a Lengthening is restored to the original short (i.e. jánimā = jánima; asyā = asya).

b Shortening is restored to the original long; (hypothetical *vána* should be *vánā* in the Pada).

The rule establishes the important fact of shortening, maintained by L.

214c. The final of nāmā is long in nīhitā saptá nāma.

215. Elsewhere the final of nāma is short in non-compound.

Abridgment omits 214c and drops *ato'nyatra* of 215. See M. p. 62; Aufrecht, AB. P. 427; JAOS. 25, p. 98; Keith, AA. 2.3.8. n. 9.

215b. Where jánima is seen (as jánimā) with its final long, it is followed by the initial *a* of the following word; one should separate the word (jánima) with its final short everywhere, even in non-compound.

What about 2-4 under 214b? Perhaps they are excepted. Evidently a later addition.

215c. A verb has no long simple vowel as final; where it is so seen, the lengthening is due to the Saṃhitā; one should separate the verb with its vowel shortened.

215d. The forms, ending in *a* are imperative second person singular; the same having ābādha with those having *t* as final, become subjunctive.

kalpayā (= kalpaya) impv. sec. sing.; kalpayāt subjunctive.

216. Of the particles and indeclinables, the vowel before another word, becomes long.

Construction rather awkward.

216b. The final of *ddha* is lengthened before a consonant, except *tyám* and *dhīḥ*. It is invariably *ddha* (with short *a*) before the initial vowel of the following word; but before a consonant it is long.

Emend MS. *dtha* into *ddha* and put an avagraha mark between *–ne* and *hra–* (= ne' hra).

The Kārikā occurs under CA. 3.25 with "svarādāvapi" and "*–ne hra–*" where it may be, accordingly, corrected.

List accurate. *ddha* twice at AV. 18.1.21; *ddhā* 23 times, always before a consonant.

At 18.3.17 W. reads :—

ddha syāma without reporting any variant, which may be, accordingly, corrected into *ddhā*.

216c. *evá*, this alone has long *ā* at the end, when seen at the beginning of a pāda.

List accurate.

217. (1) The author of the Pada has taught separation in a compound according to (original Prātiśākhya) rules. *samudrá* etc. are excepted, and so are *yuvatí* etc. before a taddhita suffix.

(2) I shall declare those cases, where separation is not made between the theme and the suffix, according to the teaching of the teachers, versed in grammar.

(3) Conventional terms, also those that are specific appellations of objects, i. e. *kakúbh* etc. are not divided; such words are (correct and indivisible) according to grammar; hence to be taken as put down in the rules.

(4) *a* A word is not divided on account of doubt (about etymology), elision of letter, or transposition thereof.

b Not clear.

(5) *a* One should not divide (stems ending in) *–i* and *–s* from a possessive suffix, on account of the negation of padasaṃjñā.

b (Words composed of) *prá* and *ápa* not ending in *i, u, r,* and *ḷ*, are not separated from √*ac.*

(6) *a* Likewise forms of √dṛś, when joined with a pronoun, also a suffix denoting quantity (from its stem = pronoun).

b On account of cerebralization after a proposition, likewise one should not divide *yu* *i* etc.

(1) Important but an ambiguous and disjointed statement. The author of the Kārikās has a fuller APr. before him and takes for granted, rules prescribing separation.

Note *śāstrataḥ* = Prātiśākhyasūtrataḥ. Are we to assume that the Prātiśākhya preceded the Padakāra?

samudrādīnāṃ pratiṣedhaḥ : may refer to CA.-rule or better to the urAPr.

samāse' vagrahaḥ : cp. VPr. 5.1.

(2) See 218-219. He sets out to register only exceptions, which he has been, in fact, doing throughout the third Prapāṭhaka.

yathāmnātam : a hint at the long standing Prātiśākhya tradition.

vibhakti : cases in Punarādheya; in P. case-endings: Liebich, Zur Einführung II. 11ff.

(3) *–śabdātha–* : for –śabdārtha– = śabdāḥ artha; saṃdhi irregular; cp. 72; Caland, PB. 19.4.7.

rūḍhiśabdāḥ = kakubhādayaḥ.

saṃjña = Viśvāmitrādayaḥ.

What words are included in the gaṇa is not clear.

śabdam : neuter, a favourite idea with the text; cp. śabdāni, thrice under 28.

śāstram : cp. naigama-rūḍhibhavaṃ hi susādhu
MBh. II. p. 138.

nipāta :—

deśyāḥ sūtra-nibaddhāḥ kriyante; deṣṭavyāḥ sādhutvena pratipādyā iti sūtre nibadhyante prasaṅgena sādhutva-pratipādanārtham.
MBh. II. p. 413 : P. 5.3.55.

See also Vol. I. pp. 52, 86, 378; II. 406; III. 103, 105, 123, 194, and 255. The reference may be to P., or, more probably to the long passage–sūtras, containing inseparable words, that are to follow, to which the *Kārikākāra* has written this preface of metrical rules.

For the practice of registering *nipātana* words cp. RPr. 4. 98 : 317.

(4) *a* saṃdehāt : VPr. 5.37; CA. 4.51.

varṇalopa : VPr. 5.41.

vyatyayāt : no correspondence in any Prāt.; perhaps a reference to ur-APr.

b Not clear to me.

(5) *a padatva :*—tasau matvarthe P. 1.4.19..

Details : Weber, Ind. Stud. 13, p. 29; *matup* : in general: l. c. pp. 24-30.

b Better *–taḥ*. Note the *ik* pratyāhāra.

Parallels : VPr. 5.29; CA. 4.53; see also 217, the basis of this Kārikā.

b = Ind. Stud. 13, p. 36.

a sarvanāmnā dṛśaḥ = VPr. 5.36 (only a part); CA. 4.69.

īdṛk etc. : L. p. 489f; Debrunner, BSOS. 8, p. 491; P. 3. 2.60 with Bhaṭṭoji in Śabdakaustubha.

Detailed treatment : Weber, Ind. Stud. 13, pp. 37–38.

Suffix denoting quantity : l. c. pp. 29-30.

b Better *–bhyo' dhopanatāṃs tu* = bhyaḥ + adha + upanatān

No correspondence; but it is implied in VPr. 5.40, where Uvaṭa's explanation is needless and perhaps wrong.

217b. prāṇá and ápānati, from *prá* and *ápa*, are excepted, on account of the doubt regarding lengthening.

MS. *veditaḥ* = voditaḥ (vā + uditaḥ); better —natyapoditaḥ.

Parallel: VPr. 5.32. There can hardly be any doubt about this savarṇa-dīrgha.

217c. A word does never suffer separation from √ ac with its suffix elided.

See 217a: 5.b.

ha kadācana : redundant and a later addition; cp. Weber, Ind. Stud. 13, p. 36.

217d. Words, whose division is nowhere favoured by (Prāt.) rules on account of the uncertainty regarding the substitute and augment etc., have been registered here in entirety.

Second part ambiguous.

ābādha : similarity on account of saṃdhi (contrary to general saṃdhi rules: VPr. 5.38).

āya = āgama: VPr. 5.43; CA. 4.58-59.

parivṛta – entirety ?; not met with elsewhere.

217e. samantá, having the sense of *wholly*, accented on the final, is not divided; accented on the first, in the sense of *completion*, it is divided.

Better samantám; cp. CCA. under 4.38. Correct CCA. *pūraṇārtham* into *–rthe*. Perhaps in its adverbial use *samantám* is accented on the final meaning *wholly*; but in its adjectival use on the first, denoting *completion*. Explain accordingly W. under CA. 4.38.

Kārikā requires division at 4.34.5; SPP. does it, but W. leaves it undivided.

CA. 4.38 may be an abridgment of the fuller APr. rule.

217f. samāná is divided only in samānám asmin kó deváḥ; a poet should never divide samāná other than the one in this passage.

sarvadā na = kadāpi na.

Cp. CA. 4.39 with W; *samānā* is not divided in TSPada: Weber, Ind. Stud. 13, p. 41.

217g. āvayám is divided only in aghám āvayám; elsewhere it is inseparable.

etāvat = this-much = only here.

217h. In abhidhávāmy āśā́m, āśā́ means desire; it is divided only here. Elsewhere āśā is accented on the first, in the sense of *quarter*; one should not divide it there.

CA. 4.72 may be an abridgment.

217i. *a* úttarasmāt is divided only in u tó t t a r a s m ā t; elsewhere it is inseparable.

b Other than these, are separated.

Another *uttara*, means quarter.

VPr. 5.2 declars a word formed with *tara* and *tama* not separable, when opposed in meaning to "south"; that is, when meaning "north" – this being, as we may suppose, another case of saṃjñā. This principle is so far followed in our text that the word is never divided, when it has the meaning "north": but it is also left without avagraha at 3.5.5; 4.22.6: 5.28.10; 6.118.3, 134.2; 8.2.15; 12.1.15 (leaving aside the cases registered in *úttarasyāṃ diśi* etc.), where it has its own proper signification 'upper', or 'superior'. 'remoter' or 'later'. W. thinks that the true principle which should determine the separation or nonseparation was misapplied by the constructors of our Pada text; cp. his note to CA. 4.16.

217j. āyán, acute on the final, looking like a noun, should be divided with *ā*; āyán prá candramaḥ (is an example); One should not divide it as a verb, either acute on the first or enclitic.

217k. Separation is not made between- *māna* and the base ending in *a*; yájamāna etc. are illustrative examples.

217l. One should not make division between – *ka* and the base ending in a vowel, túṇḍikāḥ etc. are illustrative examples.

MS. *svarānta* – a slip.

Better túṇḍikaḥ sing.; śakāt doubtful.

Details: Weber, Ind. Stud. 13, pp. 16-17.

217m. ánuditām, uditā́, sasamudye (?), and udyámānam are from √ ud (= vad) with prasāraṇa; (here the root is) √ vad.

MS. *udina* a slip for –nā.

prasāriṇā = samprasāriṇā; but at 153c. prasāraṇa = contraction, i. e. *bh* = *p*.

217n. atiṣṭhipam, atitrasan, ápapuṣaḥ, and avavṛtran are from reduplicated (√ sthā, √ tras, √ pā, and √ vṛt); the first letter (*ti*, *pa*, *va*) belongs to the root itself; it is not a preposition; (hence not separated).

Cp. L. p. 506.

MS. corrupt; read :—

—avavṛtrann, abhyastāt; tasy aiva; nopasargaḥ ।

217o. avadyá is from √ vad; (*a* denotes) negation; it means *anudyam*.

MS. corrupt; punctuate :—

avadyám, vadiḥ, pratiṣedhaḥ, anudyam ।

anudyam = a + vad = na vaktavyam.

217p. vidátha is from √ vid; in the sense of *lyuṭ* (= ana); no preposition.

Etymology much discussed: Bloomfield, JAOS. 19, 12ff; Foy, KZ. 34, pp. 226-227; Oldenberg, ZDMG. 54, 608ff; Geldner, ZDMG. 52, p. 751; Bloomfield, JAOS. 45, p. 159; 48, pp. 200-224.

Better *vedanam.*

217q. These also from √ vid; vidānáḥ, vidāne. vidyúḥ; no preposition.

lokám = logám: confusion of *k* and *g* not infrequent.

vidyutam a slip for *vittam.*

Also vittvá, videṣṭa, vidá, and vittā.

avitā a slip.

217r. In ápaspṛdhethām (?), ānṛcúḥ, ānaśānáḥ, ājím, āśúḥ, āyóḥ, ādyám, and (an +) ādyám, the first vowel is a part of the root, with penultimate lengthened; no preposition.

MS. corrupt; read:—

–śānā ājim āśur āyor ādyam anādyam–.

The roots are √ṛc, √aś, √aj, √aś, √i, and √ad.

ápaspṛdhethām irrelevant, an intrusion from scholium; P. 6.1.36 reads "apaspṛdhethām ā n ṛ c u r ānṛhur" etc.

217s. In ácikradat etc. the root is reduplicated; no compound.

MS. corrupt; read :—

davidyutat taritrataḥ karikratam (?) j i j y ā s a t a ḥ sarīsṛpaṃ varīvṛjan marīmṛśam adidyutat—.

P. 7.4.65 contains, besides others, 2, 7, 8, 12.

sarīsṛpatam and *varīvṛjan* are not found in AV.; these are intrusion from P.; cp. 217r.

varīvarjáyantī registered under 220.

"śāśadānaḥ śāśādyamānaḥ" Nir 6.16; *śāśādyamānaḥ* intrusion from Nir.; cp. 57b. note.

Enumeration: L. p. 506: Negelein, Zur Sprachgeschichte des Veda p. 80.

218. (1) Nor in a copulative compound, made up of the names of divinities;

(2) also not after a long vowel before *bhiḥ*, *bhyām*, *bhyas*. and *su*.

MS. joins both rules into one. Parallel: VPr. 5.12, 27. The rule is not followed in TSPada: Weber, Ind. Stud. 13, p. 40.

Devatādvandva: Reuter, KZ. 31, p. 172 seq.

218b. Separation is not made between themes, ending in letters other than long vowels, and *su*, with its *s* changed into *ṣ*; agníṣu is an illustrative example.

218b-218c go together.

219. A monosyllabic (compound-) member, which has suffered change of elongation and has a vowel as final, is not divided; such is the opinion of Śākalya.

Parallel: VPr. 5.28; CA. 4.55; Weber, Ind. Stud. 13, pp. 39-40.

The prescription is generally followed by all the Padas.

Śākalya = Padakāra, mentioned at 217a. 1, perhaps the originator of the Prātiśākhya literature.

220. A monosyllabic memeber ending in a vowel, preceded by privative *a*, is not separated, except in ápravāva etc.

Parallel: VPr. 5.24; CA. 4.56; TSPada does not follow this: Weber, Ind. Stud. 13, p. 41.

220b. paniṣpadā etc. do not suffer separation.

221. Or in particular letter (?), gender, accent, case, and number?

svara repeated.

Emend into *varṇaliṅga-* as in 222-223.

Statement incomplete; predicate missing. Does it mean that all grammatical phenomena are restricted to particular letters and gender etc., or does it imply that *avagraha* is restricted to particular letters etc.?

Avagraha according to accent: 217c.–217j.

222. The poets have observed in the ancient (Prātiśākhya or grammatical) rules, that in the sacred text, letter, gender, accent, case, and number are (liable to be) reversed.

vākyavyatyayaḥ = vacana- as in 221; or reversion of the sentence-structure as in the order of preposition and verb (W. 1081.a).

Cp. Kārikā to P. 3.1.85.

223. Letter, elision, augment, short, long, protracted, middle, and active are (liable to be) reversed.

varṇa = saṃdhi; cp. note on 2. *Varṇa* = letter in *varṇavyatyayaḥ*: MBh. II. 64. on P. 3.1.85.

On the reversion of accent cp. Wa. II.1. § 17a, pp. 40-41.

ātmanebhāṣā=ātmanepada. api + √i = reversion.

Read ātmanebhāṣā(ḥ) parasamibhāṣā(ḥ) from -bhāṣa. The words do not occur in P. They are first noted by Kātyāyana under P. 6.3.8:—

ātmanebhāṣaparasmaibhāṣayor upasaṃkhyānam ।

Compare also Bhīmasena's Dhātupāṭha MS., Cambridge Add. 1402:—

śrīgaṇeśāya namaḥ । bhū sattāyām u d ā t t a ḥ parasmaibhāṣaḥ—

noted by Liebich, in Kṣīrataraṅgiṇī p. 243.

Was the term evolved after P's time, or does it belong to a school different from that of P., or was it current in a part of the country different from that of P.?

223b. Out of conjecture or grammatical consideration, one should not change the traditional (sacred text); holy congregation is (traditionally) said to be its (true) grammar; we have seen, in the previous rules, both prescriptions and exceptions.

Better vidhi-vyatyayaḥ (ṣaṣṭhī-samāsa); the treatise generally records exceptions.

223c. The sacred text being unlimited, if we have missed to teach in this *Reader* (any word), which ought to have been taught, its description is holy congregation, its description holy congregation.

lakṣaṇam: śabdo lakṣyaḥ sūtraṃ lakṣaṇam. MBh. I. p. 421: also III. p. 85.

The two Kārikās occur, in a mutilated form, at the end of CCA; correct them, accordingly, there.

INDICES

WORD-INDEX TO THE ABR. SUTRAS

WORD-INDEX TO APRM.

Reference according to the APRM. division. The first figure stands for Prapāṭhaka, second for Kaṇḍikā, third for page and fourth for line. Thus :—

akāraṇam III. 18 : 134. 19=third Prapāṭhaka, 18th Kaṇḍikā, 134th page and 19th line.

COMPARATIVE LIST OF INSEPARABLE WORDS.

aṃsadrím (-dhrí-); 76k; aṃśa : Nir. 12. 36; correct form —dhrím: Bloomfield, KauśS. p. xxxix.
ákūpāraḥ 76f; a+kūpa+√ṛ Nir. 4. 1; VS. 24. 35; TS. 5. 5. 13. 1; Weber, Ind. Stud. 13, p. 48.
agníṣu 77b; Nir. 7. 14.
aghaláḥ 76j; Nir. 6. 11.
aghāríṇīḥ 76j.
aṅkuśáḥ 76f; Nir. 5. 28.
acikradat 76o; VS. 38. 22.
ajagaráḥ 76f; VPr 5. 37; VS. 24. 38; TS. 5. 5. 14. 1.
ataskarám 76g.
atitrasan 76ā.
atiṣṭhipam 76ā.
áditiḥ 76i; Nir 4. 22; BD. 2. 96.
áditiḥ ánāgān 79.
adidyutat 76ō; VS. 4. 25.
adomadám 76f; adoma—da : L. 441, 445.
ádbhutaḥ 76h: VS. 27. 34; TS. 1. 3. 14. 7; Nir. 1. 6.
anavadyábhiḥ 76h; VS. 33. 11.
ánāgamiṣyataḥ 79.
ánāgāḥ 79; VS. 33. 17.
anāgā́ḥ 79.
anājānan 79.
ánādiṣṭam 79.
anādyám 76ē
anādhṛṣyáḥ 79; VS. 5. 5; TS. 1. 2. 10. 2.
ánābhayo 79.
anāmanā́t 79.
anāmayā́ḥ 76j.
anāyatanā́ḥ 79.
anārambhaṇé 79.
ánāvayāḥ 79.
ánāvṛttām 79.
anāvyādhā́m 79.
anāvraskā́ḥ 79.
anāsrāvám 79.
ánuditām 76z.
anuṣṭúp 76e; Nir. 7. 12; VS. 8. 47.
ánūkam 76g.
anūkyàm 76g.
anūṣata 76g.; VS. 20. 69.
ántaka(?) 76g; VS. 30. 7.
ántitam(?) 76h.
anyedyúḥ 76h; anya : Nir. 1. 6.
anváñcam 76c.
ápapuṣaḥ 76ā.
áparam 76g; VS. 17. 59.
áparāḥ 76g.
ápare 76g.
apaspṛdhethām 76ē.
ápāñcam 76g.
ápāñcaḥ 76g.
ápānati 76b.
apānáḥ 76b; VS. 18. 2.
apāmārgáḥ 76f; VS. 35. 11.
ā́pāṣṭhā́t 76g.
aprajástām 76k.
ápratittam 76g; TSPada aprati—ittam (3. 3. 8. 2.) is false: Weber, ISt. 13, p. 55; VS. apratitā (8. 58.) not divided.
apsarásaḥ 76f; VS. 18. 38-43; Nir. 6. 13. (five atymologies); ap—sarás: Oldenberg, Rel. des Veda 251; Pischel, Ved. stud. I. 27; a+psaras: Weber, ISt. 13, 135; Holzmann, ZDMG. 33, 644; Wa., Festschrift Kuhn 159-161.
abhíṣṭaye 76e; TS. 1. 2. 3. 1; VS. 4. 11; abhi+as, which never means *to help* but *to be superior:* Bloomfield, ZDMG. 48, p. 572. n. 1.
abhíruṇam 76g; VS. 6. 17.
abhíśunā 76g; TS. 4. 6. 6. 2.
abhiṣā́ṭ 76g.
amuyā́ 76k.
áyaḥ 76k.
ayā́śávaḥ 76j.
aragárāṭeṣu 76h.
arapā́ḥ 76h; VS. 8. 5.
arāṭakí 76h; cp. arāḍa in MS. 2. 5. 9: 59. 17 and arāḍī in ŚB 4. 5. 5. 5; also arāla=bent; ṭ

>ḍ >l(ḷ): Pischel, PGr. §238. Geiger, Pali Gr. §386.
arcanānāḥ 76k
árbudiḥ 76j; TS. arbuda 4. 4. 10. 4; VS. 17. 2; Nir. 3. 10.
alajéḥ 76j; VS. 24. 34.
alasālā 76k.
alíklavāḥ 76f.
álubhyataḥ 76h.
avadyám 76i; VS. 6. 17; TS. 2. 3. 14. 2; Weber, Ind. Stud. 13, p. 135. n. 1.
avamám 76g; RV. 1. 105. 4; VS. 21. 4.
avamā́ 76g; RV. 3. 54. 5; VS. 17. 21.
ávaram 76g; VS. 19. 49.
ávarā 76g.
ávare 76g; RV. 2. 9. 3; VS. 17. 75.
ávarttiḥ 76g; RV. 1. 108. 3; TS. 1. 5. 3. 2. (in VS. ava+rti).
avavṛtran 76ā: RV. 1. 164. 47; VS. 10. 19.
avācīnam 76g.
avācīnām 76g.
avidhavā́ḥ 76g; RV. 10. 18. 7.
aśvatarásya 76k; aśva: Nir. 1. 12.
aśvataryā̀ḥ 76k.
aśvatthā́ḥ 76f; VPr. 5. 37; VS. 12. 49; TS. 2. 3. 1. 5: RV. 1. 135. 8.
aṣṭhīvántau 76k; RV. 7. 50. 2.
ásati 76h; RV. 5. 53. 15.
ásapatnaḥ 79; VPr. 5. 37; VS. 9. 40; RV. 10. 174. 4.
ásanaṁdhuḥ 79
ásamātim 76e; RV. 10. 60. 2.
asaścátaḥ 76k; RV. 1. 7. 6; VS. 3. 38; Nir. 5. 2; from the noun *saścát* we have the bahuvrīhi adj. a-saścát with regular accent; from the participle *sáścat* we have the negative compound á-saścat with regular accent: Garbe, KZ. 23, pp. 494, 512.
asūsvā́ḥ 76j.
asmábhyam 76k; RV. 1. 7. 6; VS. 3. 38.
asvakā́tā 76k.
ahorātré 76d; VPr. 5. 37; VS. 6. 21; TS. *aho-rātré* divided 1. 3. 11. 1; RV. 10. 190. 2; SV. ahan=a-han.
Ākhúm 76f; VPr. 5. 37; VS. 3. 57; RV. 9. 67. 30; TS. 1. 8. 6. 1.
āghā́ṭāḥ 76f.
ā́ghṛṇiḥ 76f; RV. 1. 23. 4; Nir. 5. 9; BD. 3. 95.
ājím 76ē; RV. 1. 179. 3; VS. 17. 98.
ā́jyam 76ē; RV. 10. 90. 6; VS. 2. 8; TS. 1. 3. 4. 1.
āṇḍaú 76f; āṇḍā RV. 1. 104. 8; VS. 20. 9; Nir 6. 32.
āṇḍyaú 76f.
āturam 76f; RV. 8. 22. 10.
ādyám 76e.
ādhrā́ḥ 76f; RV. 7. 41. 2; VS. 34. 35: Nir 12. 14; Debrunner BSOS. 8, p. 492.
ānaśānā́ḥ 76ē; VS. 32. 10.
ānuṣák 76b; RV. 1. 13. 5; TS. 1. 2. 14. 1; VS. 7. 32; Nir. 6. 14.
ānṛcuḥ 76ē; RV. 1. 19. 4.
ābayo ánabayo 79.
ābhū́kam 76f.
āmíkṣā 76f; VS. 19. 21; TS. 1. 8. 2. 1.
āyan 76w; RV. 3. 55. 8; VS. 13. 51.
āyudham 76f; VPr. 5. 37; VS. 16. 51; RV. 2. 15. 4; TS. 4. 5. 10. 4; Nir. 10. 6.
ā́yuṣmat 76; TS. 1. 6. 2. 4; VS. 34. 52.
ā́yuṣmantaḥ 76.
āyóḥ 76ē; RV. 1. 96. 2; VS. 15. 63.
ártiḥ 76f; TS. 1. 5. 2. 5; VS. 30. 9 (ā+ṛti).
ārtvyáḥ 76f.
ārpitam 76f; RV. 1. 164. 14.
āryam 76f; RV. 1. 103. 3; VS. 33. 82.
āvayaḥ 76q; RV. 8. 45. 38.
āśānām 76s.
ā́śābhyaḥ 76s; RV. 2. 41. 12; VS. 1. 18; Nir. 6. 1.
ā́śām 76s.
ā́śāḥ 76s; RV. 1. 39. 3; Nir 6. 1.
āśīviṣā́ḥ 76f.
āśū́ḥ 76s, VS. 7. 12; RV. 4. 11, 4; Nir 6. 1.
āsaktíḥ 76f; RV. 10. 85. 28.
āsáni 76h; RV. 1. 75. 1; VS. 9. 14.
āhanásam 76f; RV. 10. 125. 2; Nir. 5. 2.
āhanaḥ 76f; RV. 10. 10. 6.
Idāvatsarā́ya 76h; VS. 30. 15; TS. 5. 5. 7. 3.
índrāváruṇā 77; VS. 36. 11; RV. 1. 17. 3.
índrāsómā 77; RV. 2. 30. 6; VS. 36. 11.
iṣṭāpūrtám 76d; RV. 10. 14. 8; VS. 15. 14; TS. 3. 3. 8. 5. (iṣṭā-p–); discussed by Windisch in Festgruss an Böhtlingk 115–116
Īdṛ́k 76; VPr. 5. 37; rūḍhiśabda-prakāraḥ: Kāś. on P. 3. 2. 60.
Īdṛ́śe 76; RV. 1. 17. 1: VS. 33. 61.
Uccā́ 76k; RV. 1. 24. 10; Nir. 4. 24; SV. ut–cā.
uccaíḥ 76k; RV. 5. 32. 6.
úttabhitā 76g; VPr. 5. 38; RV. 10. 85. 1.
uttarám 76u; VS. 23. 52; RV. ut—taram 1. 50. 10.
úttarasmāt 76t; RV. ut–t. 10. 98; Nir. 2. 11.
úttarasmin 76u; VS. 15. 54; all divided in RV.
úttarasyām 76u.
úttaraḥ 76u: ut–t. RV. 4. 18. 9.
uttarā́t 76u; VS. 13. 57; RV. ut–t 4. 26. 6.
uttānā́yām 76j; RV. 1. 164. 14; VS. 34. 14.
utthātuḥ 76q; VPr 5. 38; TS. ut-thāsyati (7. 1. 19. 3) a blunder.
útthitaḥ 76q; VPr. 5. 38: VS. 22. 8; RV. utthitam 10. 149. 2; TS. ut-thitā 7. 1. 19. 3.
údaṅ 76c
udārathím 76e; RV. 1. 187. 10. only once.
uditā́ 76z; VS. 33. 42; uditam RV. 10. 151. 2.
udīcīḥ 76c; VS. 16. 64.

udumbálam 76j ; RV. 10. 14. 12 ; TS. udumbára 2. 1. 1. 6.
úddhitā 76g : úddhitam RV. 3. 51. 2.
úddhitāḥ 76g.
uddhíḥ 76g.
úddhṛtā 76g.
úddhṛteṣu 76g.
uddhriyamāṇā 76g.
udyámānam 76z.
upabdaiḥ 76g ; RV. 7. 104. 17 ; upa+bdá, -bdi from √pad : Debrunner, BSOS. 8, 493.
upamásya 76h (SV. upa-mām)
ubhayā́dati 76e ; RV. 10. 90. 10 ; VS. 31. 8.
ubhayā́dan 76e ; TS. 2. 2. 6. 3 against VPr. 5. 21.
ubhayāvínam 76k ; RV. 10. 87. 3.
úruṇḍāḥ 76j
urviyā́ 76k, RV. 1. 92. 9 ; VS. 29. 30 ; MS. 2. 7. 8 urvyā : Schroeder, ZDMG. 33, p. 200 ; Weber, Ind. stud. 13, pp. 104–105.
úlapeṣu 76k ; RV. 10. 142. 3.
ululáyaḥ 76k
ulū́khalam 76j ; TS. 1. 6. 8. 3 ; Nir. 5. 3. (four etymologies).
uṣásānáktā 76d ; RV. 1. 122. 2 ; TS. 4. 1. 8. 2 ; Nir. 5. 10 ; 8. 10.
Ū́rjasvatī 76 ; RV, 10. 169. 1 ; VS. 1. 27 ; Nir. 3. 8.
ū́rjasvantam 76 ; RV. 10. 51. 8 ; VS. 6. 30.
ū́rjasvantaḥ 76 ; RV. 10. 51. 9.
Ekādaśā́ḥ 76d ; RV. 1. 139. 11 ; TS. 1. 4. 10. 1 ; VPr. 5. 37 ; VS. 7. 19.
etā́vat 76 ; RV. 5. 79. 10 ; VS. 19. 31.
etā́vataḥ 76 ; RV. 8. 7. 15.
értsamānaḥ 76i
Óṇyóḥ 76i · VS. 4. 25 ; RV. 9. 16. 1.
opaśā́ḥ 79b ; RV. 10. 85. 8 ; meaning : Banarji, Bihar & Orissa Journal XVIII. 1-3.
opaśínam 76i ; o=ava : Wa. I. 48b, p. 54.
óṣadhayaḥ 76e ; VS. 1. 21 ; TS. 1. 1. 8. 1 ; RV. 10. 17. 14 ; Nir. 9. 27. ; (SV. oṣa-dhi) : cp. Kāś. on p. 6. 2. 42.
Kakā́ṭikām 76k
kakubhā́ḥ 76f ; VS. 34. 24 ; RV. 5. 44. 2 ; Nir. 7. 12 √kuj or ubj.
kakṣívān 76k ; VPr. 5. 37 ; VS. 3. 28 ; RV. 1. 126. 2 ; Nir. 6. 10.
katamáḥ 76k ; RV. 4. 43. 1 ; VS. 7. 29.
katarā́ḥ 76k ; RV. 6. 69. 8.
kánikradat 76ō ; RV. 1. 128. 3 ; VS. 11. 43.
kábandham 76k ; RV. 5. 54. 8 ; Nir. 10. 4.
kambalé 76k
kambū́kān 76k ; cp. Nir. on kamboja 2. 2.
karambhám 76h ; RV. 3. 52. 7 ; VS. 19. 21 ; TS. 1. 8. 3. 1.
karikratám 76ō ; RV. 1. 140. 5.
karúmāḥ 76f.
karū́karam (-rau-) 76j.
karmā́rāḥ 76h ; VPr. 5. 37 ; VS. 30. 7.
kaláśe 76i ; RV. 6. 47. 6 ; Nir. 11. 12.
kaśyápaḥ 76f ; RV. 9. 114. 2 ; VS. 24. 37.
káṣkaṣāsaḥ 76h.
kasannílam (-sarṇī-) 76j ; TS. 1. 5. 4. 1.
kásāmbu 76k.
kā́berakaḥ 78.
kā́rṣīvaṇāḥ 76i.
kā́lakāñjā́ḥ 76f.
kā́hābāham 76f.
kitavā́n 76i ; RV. 5. 85. 8 ; VS. 30. 8 ; Nir. 5. 22.
kimīdí 76e ; RV. 7. 104. 2 ; Nir. 6. 11.
kukúndhāḥ 76f
kukū́rabhāḥ 76f
kukṣilā́ḥ 76j
kucarā́ḥ 76f, VPr. 5. 37 ; VS. 5. 20 ; RV. 1. 154. 2 ; TS. 1. 6. 12. 4.
kunakhínā 76f ; TS. 2. 5. 1. 7.
kúberaḥ 76f
kumā́rāḥ 76f ; RV. 2. 33. 12 ; VS. 2. 33 ; TS. 2. 3. 9. 1.
kumbhā́ḥ 76f ; RV. 10. 89. 7 ; VS. 19. 87.
kuvít 76f ; RV. 1. 33. 1 ; VS. 10. 32 ; TS. 1. 8. 21. 1.
kuṣúmbham 76f ; RV. 1. 191. 15.
kúṣṭhaḥ 76f ; VS. 25. 6.
kúṣṭhikāḥ 76f.
kúsindham 76f.
kusū́lāḥ 76f.
kuhū́ḥ 76f ; Nir. 11. 32. (four etymologies).
kū́pe 76f ; RV. 1. 105. 17 ; Nir. 3. 20.
kū́lbajam 76k
kṛkavā́kau 76e ; VS. 24. 35 ; TS. 5. 5. 18. 8 ; Nir. 12. 13.
kṛ́kāṭam 76k
kṛtrímaḥ 79c ; RV. 1. 55. 6.
krūrám 76f ; VS. 6. 15 ; Nir. 6. 22.
Khanitrímāḥ 79c ; RV. 7. 49. 2.
Gandharvā́ḥ 76f ; RV. 9. 113. 3 ; VS. 24. 37 ; TS. 1. 2. 9. 1.
garútmān 76 ; RV. 1. 146. 46 ; VS. 12. 4 ; TS. 4. 1. 10. 5 ; Nir. 7. 18.
gardabhé 76k ; RV. 8. 56. 3 ; VS. 24. 40.
gavíṣṭhiram 76f ; VPr. 5. 37 ; VS. 15. 25 ; RV. 10. 150. 5 ; TS. 4. 4. 4. 2.
gávyūtiḥ 76k ; RV. 9. 74. 3 ; VS. 21. 8 ; TS. 1. 8. 2. 2 ; SV. go-yūtiḥ.
gotrásya 76k ; RV. 8. 63. 5 ; VS. 17. 39.
godhā́ 76h ; VPr. 5. 37 ; VS. 24. 35 ; RV. 8. 69. 9 ; TS. 5. 5. 15. 1.
gopā́yán 76j.
gopā́ḥ 76e ; VPr. 5. 37 ; VS. 3. 23 ; RV. 1. 22. 8 ; Nir. 2. 2.
gopīthā́ḥ 76e ; RV. 1. 19. 1. go-pīthāya ; go-pīthe 5. 65. 6.
góbhyaḥ 77.
gómataḥ 76k ; VS. 26. 4 ; RV. go-mataḥ 1. 11. 3 ; go-matā 7. 72. 1.
Cátuṣṭayam. 76k.
candrámāḥ 76e ; VPr. 5. 37 ; VS. 14. 20 ; RV. 1. 24. 10 ; TS. 1. 1. 9. 3 ; Nir. 11. 5 ; Kāś. on. P. 6. 2. 42.

páyasvantaḥ 76 ; VS. 21. 42.
páyasvatī 76 ; RV. 4. 57. 7 ; VS. 18. 36.
páyasvān 76 ; RV. 1. 23. 23 ; VS. 20. 22.
paramā́m (?) VS. 12. 115.
paraśúḥ 76e ; RV. 1. 127. 3.
pārācaḥ 76g ; RV. 1. 164. 19.
parācinā 76g ; VS. 16. 53.
parācaiḥ 76k ; RV. 1. 24. 9.
párāñcam 76g ; RV. 1. 164. 19.
párişkṛtāḥ 76g ; TS. 3. 2. 11. 3 ; RV. pari-k-9. 46. 2.
párīttaḥ 76g ; VPr. 5. 45 ; VS. 21. 42.
parjányaḥ 76k ; RV. 4. 57. 8 ; VS. 7. 40 ; Nir. 10. 10 ; 4. et. ; BD. 2. 31–38.
paladā́nām 76k.
palījakam 76i (Nir. on palita 4. 26.)
pávamānaḥ 76x ; RV. 8. 101. 4 ; VS. 5. 32.
piṅgā́ḥ 76h ; RV. 8. 69. 9.
pitāputraú 76d ; Nir. 4. 21 ; Wa. I. 98a ; p. 113.
piśáṅgam 76h ; TS. 1. 8. 19. 1.
puṃsí 76h ; VS. 25. 45 ; pumān Nir. 9. 15 ; also *puṃsī* "a cow with a male calf" KauśS. 35. 8.
puroḍā́śau 76h ; VPr. 5. 37 ; VS. 19. 85 ; RV. 1. 162. 3 ; TS. 1. 8. 4. 1 ; P. 3. 2. 71.
pulīkáyāḥ 76f ; (=purīkayāḥ) Schroeder, ZDMG. 33, pp. 193, 196.
pūtúdruḥ 76k ; TS. 6. 2. 8. 4.
pūtrimam 79c.
pṛtanāṣā́ṭ 79g ; RV. 1. 175. 2 ; VS. 17. 39 ; TS. 3. 5. 2. 4 ; (RV. pṛtanā-s- 6. 45. 8.) Nir. 9. 24.
práti 76f.
pratīcīḥ 76c ; RV. 3. 18. 1 ; VS. 16. 64.
pratnaḥ 76f ; RV. 1. 117. 1 ; VS. 11. 70.
pratyáñcam 76c ; RV. 2. 10. 5 ; VS. 10. 8 ; Nir. 8. 15.
prā́ṅ 76c ; RV. 1. 164. 38 ; VS. 19. 3.
prācīḥ 76c ; RV 7 6. 4 ; VS. 16. 64.
prāṇáti 76b ; TS. prā-ṇa 2. 6. 8. 7 ; 4. 1. 4. 1 ; Weber, ISt. 13, p. 42.
prāṇatī́nām 76b.
prāṇaté 76b ; VS. 23. 3.
prāṇánti 76b.
prāṇā́ḥ 76b ; VS. 4. 15 ; SV. pra-ana.
prāṇāpānā́ḥ 76b.
prāṇāpānaú 76b ; VS. 36. 1.
prāṇāhásya 76b.
prātā́ḥ 76k ; RV. 1. 16. 3 ; VS. 39. 12.
prā́yaścittim 76g ; VS. 39. 12 ; TS. 2. 1. 2. 2.
prā́vṛtā 76f ; VPr. 5. 37 ; VS. 17. 31 ; RV. 10. 82. 7 ; TS. 4. 6. 2. 2 ; Weber, ISt. 13, p. 48.
prā́śam 76f.
prā́hrādiḥ 78.
preṇyā́ḥ 76g.
préyasī 76f.
bálbajam 76k ; TS. 2. 2. 8. 1.
bahulā́n 76k ; RV. 7. 76. 3 ; VS. 19. 48.
bṛ́haspátiḥ 76g ; VPr. 5. 37 ; VS. 2. 13 ; RV. 1. 62. 3 ; TS. 1. 2. 3. 3 ; Nir. 10. 11.
Bhadrā́yā 76k ; RV. 10. 3. 3 ; Nir. 4. 10 on *bhadra.*
bhū́rṇayaḥ 76h ; RV. 1. 55. 7 (7 times) Nir. 12. 22.
bhṛṅgā́ḥ 76h : VS. 24. 29.
Magádhebhyaḥ 76k.
maṭmaṭā́ḥ 76j.
mathāyáti 76h ; RV. 1. 141. 3.
madúghāt 76k.
madhulā́ 76k ; RV. 1. 191. 10–13 ; madhu : Nir. 4. 8.
madhū́lakam 76k.
madhyáṃdinam 76f ; TS. 2. 2. 9. 6.
manuṣyát 76h ; RV. 10. 110. 8. manuṣvát.
mandasānā́ 76k ; RV. 4. 50. 10.
mamáttana 76i ; RV. 10. 179. 1.
marīmṛśám 76o.
marútvān 76 ; RV. 1. 80. 11 ; VS. 7. 38. *marut* : Nir. 11. 13, three et.
marmāvídham 79g ; not mentioned by P. or Pat. but by Kāś. : Thomas, JRAS. 1901, p. 266.
máryaḥ (?) 76k ; RV. 1. 77. 3 ; VS. 29. 19.
maryā́dāḥ 76k ; RV. 10. 5. 6 ; VS. 30. 10 : Nir. 4. 2.
mahimā́nam 76h ; RV. 1. 61. 8 ; VS. 8. 30.
mahīyate 76g ; RV. 9. 12. 4.
mahīlukā 76k.
māgadhā́ḥ 76k ; VS. 30. 22.
mātaríbhvarī 76h ; RV. 10. 120. 9.
mātaríśvā 76k ; RV. 1. 60. 1 ; VS. 11. 39 ; TS. 2. 3. 14. 2 ; Nir. 7. 26. 31.
mitrā́váruṇau 77 ; VS. 2. 3 ; SV. mi-tra.
mithuyā́ 76k ; RV. 7, 104. 13 ; TS. 1. 2. 14. 6 ; ISt. 13, p. 15.
múdgalam 76f ; 76k ; RV. 10. 102. 5 ; Nir. 9. 24 ; mudgara : Bloomfield, ZDMG. 48, p. 554.
mékhalām 76k.
medhā́ 76h. RV. 1. 88. 3 ; VS. 11. 66 ; Bartholomæ, ZDMG. 50, p. 678.
Yájatrāḥ 76k ; RV. 1. 89. 8 ; VS. 25. 21.
yájamānaḥ 76x ; RV. 1. 24. 11 ; VS. 5. 28.
yajñāyajñī́yam 76d ; TS. 4. 1. 10. 5 ; VS. 12. 4 ; RV. yajñā-yajñā 1. 168. 1.
yatamā́ḥ 76k ; RV. 10. 87. 8.
yatarā́ 76k ; RV. yatarā́ḥ 7. 104. 12.
yāvaṭ 76 ; RV. 1. 33. 12 ; VS. 38. 26.
yā́vataḥ 76 ; RV. 7. 32, 18.
yā́vān 76.
yévāṣāsaḥ 76h.
riśā́dasaḥ 76k ; VS. 3. 44 ; Nir. 6. 14 with Skanda on it, p. 433.
riśā́dāḥ 76g ; RV. 1. 77. 4.
rúśatī 76f ; RV. 1. 113. 2.
revátīḥ 76j : RV. 4. 51. 4 : *rayer matau bahulaṃ saṃprasāraṇam* Skanda on Nir. 2. 2, p. 19.
Lā́ṅgalam 76k ; RV. 4. 57. 4 ; VS. 12. 71 ; Nir. 6. 26 ; three et

sanéyam 76k ; RV. 10. 97. 4 ; VS. 12. 48.
saptátham 76j ; RV. 1. 164. 15 ; Nir. 4. 26.
sabhā́ 76i ; RV. 8. 4. 9 ; VS. 16. 24.
sabhāgáyati 76j.
sámanam 76k ; RV. 1. 48. 6 ; Nir. 7. 17 ; 9. 18, 40.
samantám 76l. ; RV. sam-an 5. 1. 11 ; only once.
samānám 76 0 ; RV. 1. 25. 6 ; Nir. 4. 25.
samānā́ḥ 76 0 ; RV. 1. 113. 3 ; VS. 5. 23 ; TS. 1. 3. 2. 1 ; ISt. 13, p. 56 ; SV. sam-ā-.
sámābhyaḥ 76h ; VS. 40. 8 ; SV. sa-mā.
samī́cīḥ 76i ; RV. sam-ī-3. 29. 13 ; SV. sam-ī-.
samudrā́ḥ 76e ; VPr. 5. 36 ; VS. 5. ; RV. 1. 30. 3 ; TS. 1. 3. 11. 1 ; SV. sam-u- ; ISt. 13, p. 45 ; Nir. 2. 10 ; five etymologies.
saraṇyū́ḥ 76k ; RV. 10. 14. 2 ; SV. sam-u- ; Nir. 12. 9.
sarámāyai 76j ; RV. 1. 62. 3 ; VS. 33. 59 ; Nir. 12. 9.
sarīsṛ́pam 76ö ; RV. 10. 162. 3 ; VS. 22. 29.
sarvadā́ 76k.
sávīmani 76i ; RV. 4. 53. 3 ; VS. 4. 25 ; Nir. 6. 12.
sasruṣīḥ 76h ; RV. 1. 86. 5.
sáhasva 76i ; RV. 10. 84. 2 ; VS. 9. 37.
sáhuriḥ 76k ; RV. 2. 21. 3 ; TS. sahurī 4. 2. 11. 1.
sātrāsāhásya 76.
sāpatnā́ḥ 78.
sāráṅgam 76h ; TS. 5. 6. 19. 1.
sā́rathiḥ 76k ; 79b ; RV. 1. 144. 3.
sārameyaú 76k ; RV. 10. 14. 10.
sāhantya 76h.
sinīvāli 76h ; RV. 2. 32. 6 ; VS. 33. 10 ; TS. 1. 8. 8. 1 ; Nir. 11. 31, 3 et. ; Sköld, p. 350. sī + nīvāli = *nābhila: Brunnhofer, Beitr. z. Kunde d. indg. Sprachen 1901, p. 94.
silāñjālā 76k ; 76u.
sīmántam 76. ; Nir. 1. 7.
surabhī́ḥ 76g ; VPr. 5. 37 ; VS. 23. 32 ; RV. 4. 39. 6 ; TS. 1. 3. 14. 1.
suṣváyantī 76g ; VS. 29. 31 ; Nir. 8. 11.
sūkarā́ḥ 76g ; RV. 7. 55. 4 ; VPr. 5. 37 ; VS. 24. 40 ; TS. 5. 5. 11. 1 ; connected with *śukra* *śukara on the analogy of *indara* : Brunnhofer, Beitr. z. K. d. indg. Sprachen 1901, p. 87.
sūnṛ́tā 76g ; RV. 1. 8. 8 ; TS. 1. 6. 11. 2 ; su + nṛtā : Oldenberg, ZDMG. 50, 433-443 ; Oertel, JAOS. XCV-XCVIII.
sū́ryaḥ 76k ; RV. 1. 23. 17 ; VS. 2. 5 ; SV. su-ū- ; Nir. 12. 7, 14 ; P. 3. 1. 114 ; BD. 7. 128.
sūryāmāsáyoḥ 76d ; RV. 8. 94. 2.
sūṣā́ 76g.
śobharī 76k ; RV. 8. 22. 15.
sautrāmaṇyā́ 76e ; VS. 19. 31.
saudhanvanā́ḥ 78 ; RV. 1. 161. 2 ;
saúbhagam 78 ; RV. 1. 36. 17 ; VS. 5. 43.
saúbhāgyam 78 ; RV. 10. 85. 33 ; VS. 20. 9.
saumanasám 78 ; RV. 8. 59. 7 ; VS. 19. 51.
stárītave 76h.
sthapátiḥ 76e ; VS. 16. 19.
sthūlabhám 76h ; Nir. 6. 22.
srīmāḥ 76f.
avadhā́ 76h ; RV. 1. 165. 6 ; SV. sva-d-.
svásaram 76g ; RV. 6. 68. 10 ; VS. 26. 11 ; Nir. 5. 4.
svásā 76g ; RN. 1. 123. 5 ; VS. 34. 10 ; Nir 3. 16.
svastí 76g ; RV. 1. 89. 6 ; VS. 3. 18 ; TS. 1. 2. 1. 1 ; Nir. 3. 21 ; SV. su-a-.
svā́vṛk 76g ; RV. 10. 12. 3.
svā́hā 76g ; RV. 1. 13. 12 ; TS. 1. 2. 2. 3 ; Nir. 8. 20.
Harimā́ṇam 76h ; RV. 1. 50. 11.
hasāmudaú 76d ; Wa. II. 1. 83 ; Debrunner, BSOS. 8, p. 494.
hástābhyām 27 ; RV. 10. 137. 7 ; VS. 1. 10 ; TS. 1. 1. 4. 2.
hāridraveṣu 76e ; RV. 1. 50. 12.
hṛdayāvídham 76g ; RV. hṛdaya-v- 1. 24. 8.

LIST OF ATHARVAN PASSAGES.

I

AV.	APR.
1. 1.	3. 65.
1. 3.	1. 13b ; 2. 1c.
2. 2.	1. 52.
2. 3.	3. 71.
2. 4.	3. 75c.
3. 1–9.	3. 7i.
3. 5.	3. 7i.
3. 6.	1. 10, 37 ; 3. 7i, 75c.
3. 7.	1. 37 ; 3. 31, 47.
3. 8.	2. 55b.
3. 9.	2. 42 ; 3. 7i.
4. 1.	3. 14.
4. 2.	2. 1c.
4. 4.	1. 15, 23, 34.
5. 1.	3. 74e.
5. 3.	3. 74c.
6. 1.	1. 28d ; (sámāḷ) 2. 54 ; 3. 76e.
6. 4.	1. 54 ; 2. 53 ; 3. 76f, 79c.
7. 2.	1. 28b.
7. 3.	3. 76f.
7. 5.	1. 54.
7. 6.	2. 4.
7. 7.	3. 56.
8. 1.	1. 7 ; 2. 37a.
8. 2.	1. 28b ; 2. 42.
8. 3.	2. 22, 73 ; 3. 76g.
9. 1.	2. 68.
9. 2.	2. 68.
9. 4.	2. 65 ; 3. 62.
10. 1.	2. 16 ; 3. 76ō.
10. 4.	1. 7 ; 3. 61.
11. 3.	2. 25 ; 3. 76g.
11. 4.	3. 76e.
11. 6.	3. 75c.
12. 1.	2. 22, 33, 53 ; 3. 76h.
12. 2.	3. 7i, 19b, 73b.
12. 3.	1. 16 ; 2. 16 ; 3. 62.
13. 1.	3. 7i.
13. 3.	1. 28, 28c.
14. 2.	1. 54.
14. 3.	2. 65.
14. 4.	3. 60b.
15. 1.	1. 13b, 54 ; 3. 5, 19.
15. 2.	1. 9, 28.
17. 1.	1. 34.
17. 2.	1. 18, 21 ; 3. 24b.
17. 4.	1. 47.
18. 1.	1. 57 ; 2. 14.
18. 4.	1. 57 ; 3. 65.
19. 1.	1. 54 ; 2. 73.
19. 2.	1. 54.
19. 3.	3. 76g.
19. 4.	3. 79.
20. 1.	1. 23 ; 2. 16.
20. 2.	3. 71.
20. 3.	1. 28 ; 3. 71.
20. 4.	1. 14 ; 3. 56, 73.
21. 1.	2. 1, 16.
21. 2.	3. 56.
21. 4.	3. 76ō.
22. 2.	1. 14 ; 2. 54 ; 3. 59, 76h.
22. 3.	1. 54.
22. 4.	3. 76e, 76h.
23. 1.	1. 28,
23. 2.	1. 29b ; 2. 73.
23. 3.	1. 29b, 30b.
24. 1.	2. 51.
24. 4.	1. 13b ; 2. 45b ; 3. 66a.
25. 2.	2. 5.
25. 3.	1. 37.
25. 4.	3. 76h.
26. 2.	3. 76k.
26. 3.	1. 28b.
27. 1.	3. 61b.
27. 2.	2. 16 ; 3. 76f.
27. 3.	3. 68,
27. 4.	3. 28.
28. 1.	1. 13b. 3. 76k.
28. 2.	3. 76c.
28. 4.	1. 73, 54 ; 3. 75b.
29. 1.	3. 66b, 68.
29. 6.	2. 68 ; 3. 65, 73.
30. 1.	1. 18, 23 ; 2. 68.
30. 2.	2. 65 ; 3. 76g.
30. 3.	2. 68.
30. 4.	2. 68.

11. 12. 1. 18; 3. 76k.
12. 1. 3. 32b.
12. 3. 2. 48.
12. 5. 2. 52; 3. 74d.
12. 7. 3. 76h.
13. 2. 1. 10, 25.
13. 5. 2. 42, 43.
14. 3. 2. 43.
14. 5. 2. 1.
14. 6. 3. 76g.
14. 8. 1. 54; 3. 76g, 76u.
15. 4. 1. 51.
15. 5. 2. 73.
15. 8. 3. 76s.
15. 10. 3. 61.
15. 11. 1. 8; 2. 70.
15. 12. 1. 28d, 31b; 3. 76g.
15. 14. 3. 7.
16. 1. 2. 22.
16. 3. 2. 68.
16. 4. 2. 13.
16. 5. 2. 13.
16. 6. 1. 28d, 41.
16. 8. 1. 54.
16. 9. 1. 51.
17. 1. 2. 53.
17. 2. 3. 7j.
17. 5. 1. 54; 2. 47.
17. 8. 3. 76f.
18. 1. 3. 69.
18. 3. 1. 17b.
18. 4. 3. 69.
18. 5. 3. 7i.
18. 6. 1. 14.
18. 7. 1. 37.
19. 1. 1. 7.
19. 2. 3. 69.
20. 1. 3. 5b.
20. 2. 1. 29b.
20. 5. 3. 59.
20. 6. 1. 7.
20. 7. 3. 62.
20. 8. 3. 76f.
21. 1. 1. 18; 2. 2; 3. 37, 69.
21. 2. 1. 37; 2. 53, 65.
21. 3. 2. 65.
21. 4. 1. 29b; 2. 9; 3. 76g.
21. 6. 3. 74c.
21. 7. 2. 22; 3. 66b.
22. 2. 1. 34; 2. 68.
22. 4. 1. 50b, 51; 2. 1c.
22. 5. 1. 14; 2. 37b; 3. 69.
22. 6. 3. 14, 76k.
23. 1. 2. 55.
23. 3. 1. 3e; 2. 1.
23. 4. 1. 31b.
23. 7. 1. 55.
24. 1. 2. 22.
24. 2. 3. 7i.
24. 3. 2. 10.
24. 5. 3. 15.
24. 7. 2. 1c.
25. 2. 1. 28d; 2. 81
25. 3. 3. 7h.
25. 5. 2. 6.
25. 6, 1. 10; 3. 3.
25. 7. 3. 64.
26. 1. 1. 50b.
26. 2–6 1. 28b.
26. 3. 1. 55.
26. 6. 2. 54.
26. 7. 1. 29b.
27. 1. 2. 45b.
27. 2. 1. 16.
27. 6. 3. 76.
28. 1. 2. 68; 3. 76r.
28. 5. 3. 7i.
28. 7. 3. 76e.
29. 1–2 1. 14, 18; 3. 69.
29. 3. 1. 28b.
29. 4. 1. 28b.
29. 5. 3. 65, 76f.
29. 6. 1. 28b, 38; 3. 17, 76f, 76k, 77.
29. 7. 1. 4; 3. 76k.
30. 3. 1. 29b.
30. 4. 3. 76b.
30. 6. 1. 55; 3. 7i; 76f.
30. 7. 1. 3i, 33; 2. 15.
30. 8. 2. 35.
31. 1. 1. 13b.
31. 2. 2. 11.
31. 3. 2. 1, 68.
31. 4. 3. 3.
31. 5. 2. 1c.
31. 6. 2. 11, 16; 3. 76u.
31. 7. 1. 13b.
32. 1. 1. 14, 28d; 2. 42; 3. 3b, 71, 76h.
32. 3. 3. 59, 74d.
32. 4. 3. 65, 73, 76k.
32. 5. 1. 10; 2. 54; 3. 68.
32. 6. 1. 41; 3. 57.
32. 7. 1. 13b.
33. 1. 3. 33.
33. 2. 2. 63; 3. 70.
33. 3. 3. 7i, 55.
33. 6. 3. 61b.
33. 7. 1. 29.
34. 1. 1. 37; 3. 76f.
34. 3. 2. 53; 3. 76g.
34. 4. 1. 29b.
34. 5. 2. 32; 3. 76k, 76m
34. 6. 2. 32.
34. 7. 2. 32, 65; 3. 56.
35. 1. 1. 35; 2. 42.
35. 2. 1. 35.
36. 1. 3. 14b
36. 2. 2. 37a: 3. 4, 13c.
36. 3. 2. 53.
36. 4. 2. 65.
36. 5. 1. 17.
36. 6. 2. 54.
37. 3. 3. 28, 76k.
37. 4. 3. 76f, 76k.
37. 5. 3. 76f.
37. 6. 3. 76h.
37.8–9. 1. 3g.
37. 10. 1. 3g; 2. 1.
37. 11. 2. 53; 3. 76t.
37. 12. 1. 28b; 3. 76f.
38. 3. 2. 65.
38. 5. 3. 7i.
38. 7. 2. 81.
39. 7. 1. 4.
39. 9. 3. 60.
40. 1–8. 1. 14.

V

1. 1. 3. 7d.
1. 2. 1. 7; 3. 76z.
1. 3. 2. 2.
1. 4. 1. 28; 2. 7.
1. 5. 3. 24, 66a, 68.
1. 6. 2. 37a; 3. 76h, 76k, 76ē.
1. 7. 1. 15.
1. 8. 2. 82.
1. 9. 1. 15, 44b.
2. 1. 1. 3h, 28d.
2. 2. 2. 25, 37a.
2. 3. 2. 2.
2. 6. 3. 76g.
2. 7. 2. 75; 3. 54.
2. 8. 28d, 37, 42; 2. 25. 3.

3. 7i, 76k.
2. 9. 3. 54, 76h.
3. 1. 2. 16.
3. 2. 3. 76e, 76g.
3. 3. 2. 68.
3. 6. 1. 50b ; 2. 16.
3. 8. 2. 16 ; 3. 71.
3. 10. 3. 7g.
4. 1. 1. 8 ; 2. 16.
4. 2. 3. 61.
4. 6. 2. 82c.
4. 7. 2. 68.
4. 8. 2. 82 ; 3. 76c.
4. 9. 1. 21.
4. 10. 1. 29b ; 3. 76f, 76h.
5. 3. 2. 1.
5. 6. 1. 28b.
5. 7. 1. 28b.
5. 9. 3. 7f, 56.
6. 1. 1. 54 ; 3. 1.
6. 3. 3. 76h.
6. 4. 1. 13b, 37, 46 ; 3. 66a, 76h.
6. 9. 2. 16 ; 3. 7, 7d, 56.
7. 3. 1. 29b.
7. 5. 3. 76h.
7. 9. 2. 14, 24, 81 ; 3. 76a.
7. 10. 2. 14 ; 3. 24b.
8. 1. 2. 56 ; 3. 56, 78.
8. 2. 1. 7 ; 3. 7f.
8. 5. 1. 12a.
8. 6. 1. 14.
8. 7. 2. 80.
8. 9. 1. 7 ; 2. 54.
9. 8. 1. 28b ; 2. 28 ; 3. 6.
10. 4. 2. 59.
10. 8. 2. 25.
11. 1. 2. 42 ; 3. 76k.
11. 3. 3. 7d.
11. 4. 2. 36.
11. 5. 3. 73b.
11. 7. 3. 57, 76.
11. 8. 2. 65 ; 3. 6, 7i.
11. 9. 3. 7i.
11. 10. 2. 65.
11. 11. 1. 44b ; 2. 16 ; 3. 76g.
12. 1. 1. 21 ; 3. 59, 76k.
12. 2. 1. 18, 28b, 28c, 28d ; 2. 82.
12. 3. 1. 7 ; 2. 16.
12. 4. 1. 50b ; 2. 68.
12. 5. 1. 33 ; 3. 76k.
12. 6. 1. 4 ; 3. 72, 76d, 76g.
12. 8. 2. 22, 63 ; 3. 76h.
12. 9. 3. 76k.
12. 10. 1. 29b ; 2. 56 ; 3. 36.
13. 1. 1. 28 ; 2. 82.
13. 2. 3. 76g.
13. 5. 1. 28b, 30b ; 2. 22 ; 3. 3, 76k.
13. 6. 3. 56, 73, 78.
13. 9. 3. 76g.
14. 1. 2. 42.
14. 3. 3. 66b.
14. 5. 3. 70.
14. 10. 1. 46.
14. 11. 3. 7f.
14. 12. 1. 28b ; 2. 16.
15. 1. 2. 37b ; 3. 76k.
15. 11. 1. 28b.
16. 11. 3. 76d.
17. 1. 2. 42 ; 3. 76f, 76k.
17. 2. 1. 7.
17. 3. 1. 55.
17. 5. 1. 55.
17. 8. 1. 35.
17. 10. 1. 54 ; 2. 65.
17. 15. 3. 76g.
18. 1. 3. 63.
18. 2. 1. 54.
18. 4. 1. 15.
18. 6. 1. 55 ; 3. 76k.
18. 7. 1. 17, 35 ; 2. 81.
18. 8. 1. 15, 35.
18. 10. 2. 42.
18. 11. 2. 42 : 3. 7d, 56.
18. 12. 2. 42 ; 3. 76k.
18. 14. 3. 76k.
19. 1. 2. 16.
19. 2. 3. 76e.
19. 4. 1. 12c.
19. 5. 3. 76f.
19. 7. 3. 7b.
19. 8. 3. 76g.
19. 10. 2. 55 ; 3. 7d.
19. 12. 1. 55.
19. 13. 3. 68.
19. 14. 3. 76h.
20. 1. 3. 76i.
20. 2. 3. 76k.
20. 3. 3. 67, 76f.
20. 4. 2. 16.
20. 5. 2. 62.
20. 6. 3. 7e.
20. 7. 2. 45b. 63 ; 3. 34.
20. 8. 3. 23, 56.
20. 9. 2. 56 ; 3. 65.
20. 10. 1. 37 ; 2. 82 ; 3. 60b.
20. 11. 3. 15, 76g.
21. 1. 3. 78.
21. 3. 3. 34.
21. 7. 3. 76a.
21. 8. 2. 70.
21. 10. 2. 3, 70.
21. 12. 2. 55b.
22. 1. 2. 1c ; 3. 76k.
22. 2. 1. 53.
22. 5. 3. 58, 76.
22. 6. 1. 28b ; 3. 71.
22. 7. 1. 55
22. 9. 3. 35.
22. 10. 2. 42.
22. 11. 2. 16, 54.
22. 14. 2. 65, 80 ; 3. 76k.
23. 2. 2. 24.
23. 3. 3. 7g.
23. 7. 1. 21, 34 ; 2. 1c ; 3. 76h 76y.
23. 8. 2. 81 ; 3. 76h.
23. 12. 2. 49.
23. 13 1. 33.
24. 1. 2. 68.
24. 17. 3. 76h.
25. 1. 1. 7.
25. 2. 1. 7 ; 3. 24b.
25. 3. 1. 7.
25. 8. 1. 7 ; 3. 7f, 69.
25. 9. 3. 76k.
25. 10. 2. 16.
25. 10–13. 1. 37 ; 2. 16.
25. 11. 2. 16.
25. 12. 2. 16.
25. 13. 2. 16.
26. 3. 3. 67.
26. 4. 2. 16.
26. 8. 3. 20.
26. 9. 2. 68 ; 3. 22.
26. 12. 1. 7, 28b.
27. 1. 1. 4.
27. 3. 1. 5 ; 3. 76f.
27. 4. 3. 75.
27. 6. 1. 21 ; 2. 1.
27. 7. 2. 1 ; 3. 76f.
27. 8. 2. 75 ; 3. 76d.
27. 9. 1. 29b ; 3. 5b, 24b.
27. 10. 2. 45b, 68
27. 11. 3. 36.
28. 2. 3. 76e.

28. 3. 3. 6.
28. 6. 2. 42.
28. 8. 3. 76w
28. 11. 3. 76c.
28. 12. 1. 7.
28. 14. 1. 21.
29. 2. 1. 17 ; 2. 68.
29. 4. 2. 68 ; 3. 55.
29. 5. 2. 56.
29. 6. 1. 31b.
29. 12. 1. 7.
29. 14. 2. 21.
30. 1. 3. 20.
30. 6. 2. 11.
30. 10. 3. 7d, 66b.
30. 13. 2. 70.
30. 15. 3. 4.
30. 16. 3. 7d, 79c.
30. 17. 3. 7i.
31. 2. 3. 76e.
31. 3. 3. 76e, 76k.
31. 8. 1. 14 ; 3. 76f.
31. 9. 3. 17.
31. 10. 1. 7 ; 2. 81.
31. 12. 2. 47 ; 3. 16 ; 76h.

VI

1. 3. 2. 37a ; 3. 75.
2. 1. 1. 7.
2. 3. 3. 65.
3. 1. 1. 18, 28c.
3. 2. 1. 18.
3. 3. 1. 4, 23, 28c ; 3. 76d.
4. 1. 3. 76g, 76k.
4. 2. 1. 18 ; 3. 71, 76h.
4. 3. 1. 28b, 53 ; 3. 71, 79.
5. 1. 1. 37.
5. 3. 3. 74d.
6. 3. 3. 24b.
7. 1. 1. 7.
7. 2. 3. 76h.
8. 1. 3. 76k, 76l.
8. 1–3. 2. 45.
9. 1. 1. 18.
9. 3. 2. 15 ; 3. 71.
11. 1. 2. 70.
11. 2. 3. 76h.
11. 3. 1. 15.
12. 2. 1. 35 ; 2. 70.
13. 1. 1. 28d, 3. 7i.
14. 1. 2. 16 ; 3. 64.
14. 2. 1. 48, 57b.
14. 3. 1. 48.
14. 12 2. 16.
15. 2. 3. 79.
15. 3. 2. 25 ; 3. 76k.
16. 1. 1. 28b ; 3. 79.
16. 2. 3. 7i, 35, 69, 76q.
16. 3. 2. 1c.
16. 4. 3. 76h, 76k, 76u.
17. 1. 3. 7f.
17. 1–4. 3. 24b.
18. 1. 2. 47.
18. 2. 2. 16.
18. 3. 2. 1c.
20. 1. 2. 52c.
20. 2. 3. 69.
20. 3. 3. 7i.
21. 3. 1. 28b.
22. 1. 1. 3h ; 3. 76a.
22. 3. 2. 16, 24 ; 3. 35, 56.
23. 1. 3. 76h.
23. 2. 1. 55.
26. 1. 1. 51.
26. 2. 1. 10.
26. 12. 1. 28b.
27. 2. 2. 16 ; 3. 79.
27. 3. 2. 6.
28. 2. 2. 27b ; 3. 56.
28. 3. 2. 68.
29. 1. 1. 37.
29. 3. 1. 10, 14 ; 2. 14, 75a ; 3. 76f.
30. 2. 3. 25.
30. 3. 1. 28b.
31. 3. 3. 73b, 76h.
32. 1. 1. 24 ; 3. 2.
33. 2. 2. 23 ; 3. 79b.
33. 3. 2. 65 ; 3. 7i.
34. 1–5. 1. 29.
34. 1. 2. 10.
34. 4. 1. 12c, 14.
34. 5. 2. 68.
35. 1. 1. 13b.
35. 2. 2. 37a ; 3. 59.
35. 3. 3. 68
36. 1. 1. 29b ; 3. 67.
36. 2. 3. 57, 68.
37. 1. 1. 13b.
39. 1. 3. 32.
39. 2. 2. 16 ; 3. 75.
40. 1. 1. 50b ; 3. 19b.
40. 2. 2. 68.
40. 3. 3. 76u.
41. 1. 3. 19b.
41. 2. 2. 14 ; 3. 19b.
41. 3. 3. 56.
42. 3. 1. 14.
43. 2. 3. 76g.
43. 3. 1. 55.
44. 1. 1. 18.
45. 1. 3. 7i.
45. 2. 1. 10.
46. 1. 1. 14, 33.
46. 2. 3. 76g.
47. 1. 3. 76.
47. 3. 2. 54 ; 3. 78.
48. 1–3. 1. 7.
49. 1. 1. 26.
49. 2. 1. 29b ; 2. 70.
49. 3. 1. 3h, 29b ; 2. 1c ; 3. 75.
50. 1. 1. 28 ; 3. 76f.
50. 2. 1. 18, 35.
50. 3. 1. 28b ; 3. 67.
51. 1. 3. 76k.
51. 2. 1. 55.
51. 3. 3. 73b.
52. 3. 2. 82.
54. 1. 3. 76u.
55. 2. 1. 7, 15 ; 3. 76s.
55. 3. 3. 76h.
56. 2. 3. 6.
56. 3. 1. 54.
58. 1. 2. 59.
59. 2. 3. 56, 76.
60. 1. 1. 34 ; 2. 14, 68.
60. 2. 1. 25 ; 2. 68 ; 3. 22, 76k.
60. 3. 2. 14.
61. 1. 2. 8, 16 ; 2. 37b ; 3. 79b.
61. 3. 1. 5 ; 2. 1c ; 3. 57.
62. 1. 3. 67.
62. 2. 3. 76s.
62. 3. 2. 53.
63. 1. 3. 76f.
63. 2. 2. 65.
63. 3. 2. 70.
63. 4. 3. 62.
64. 2. 3. 19, 76o.
64. 3. 3. 76h, 76o.
65. 1. 1. 10 ; 3. 75b, 76g.
67. 2. 1. 28d.
67. 3. 1. 15 ; 2. 5 ; 3. 76o.
68. 1. 1. 8 ; 3. 3.
68. 3. 2. 42 ; 68.
69. 1. 3. 76h.
69. 2. 1. 28b.

70. 2. 1. 37 ; 3. 7e.
71. 1–2. 1. 31b.
71. 3. 1. 14.
72. 1. 3. 56.
72. 2. 3. 76h.
73. 2–3. 1. 33.
73. 3. 2. 13.
74. 3. 3. 7h.
75. 1. 1. 55 ; 2. 42 ; 3. 13.
75. 2. 3. 76h.
75. 3. 3. 56, 59.
76. 1. 1. 14.
76. 4. 3. 56.
77. 1. 3. 7d, 56, 76ā.
77. 3. 3. 76f.
78. 2. 2. 47.
79. 1. 3. 76e.
79. 3. 3. 67.
80. 1. 3. 19b.
80. 2. 3. 76f.
80. 3. 3. 19b.
81. 3. 2. 14, 37a.
82. 1. 3. 76v.
82. 3. 2. 65 ; 3. 70, 76f.
83. 1. 1. 15, 28b.
83. 2. 3. 74.
83. 3. 1. 34.
84. 1. 3. 76h.
84. 3. 2. 65.
84. 4. 2. 70.
87. 2. 2. 11.
89. 1. 1. 10 ; 3. 61b, 76g.
90. 2. 1. 10.
91. 1. 3. 7b.
91. 2. 1. 53 ; 2. 25.
92. 1. 2. 16.
92. 2. 2. 38 ; 3 76g, 76ē.
92. 3. 1. 15, 42.
93. 2. 2. 16.
93. 3. 1. 4 ; 2. 16.
94. 2. 2. 1c.
96. 2. 1. 55.
97. 1. 2. 24.
97. 2. 3. 76k.
97. 3. 1. 13b.
98. 2. 3 63, 76.
98. 3. 1. 30b ; 2. 10.
99. 1. 1. 28d ; 3. 76h.
99. 2–3. 3. 76l.
99. 3. 1. 18.
100. 1. 2. 16, 65.
101. 1. 3. 70.
101. 2. 2. 68 ; 3. 76f.
102. 1. 1. 14.
103. 1. 2. 37b.
103. 2–3. 3. 74d.
104. 2. 3. 74d.
104. 3. 3. 76.
105. 1. 1. 10.
105. 1–3. 2. 45b.
105. 2. 1. 10, 31b.
105. 3. 1. 10.
106. 1. 1. 15.
106. 2. 3. 76g.
106. 3. 3. 8.
107. 1. 1. 21, 28b.
107. 2. 1. 21, 28b.
107. 3. 1. 21, 28b.
107. 4. 1. 21, 28b.
108. 1. 1. 7 ; 3. 63.
108. 2. 2. 1 ; 3. 65.
108. 4. 3. 76k.
108. 5. 1. 7 ; 3. 76f.
109. 1. 2. 50.
109. 2. 1. 57 ; 2. 50 ; 3. 71.
110. 1. 1. 21, 28, 28d; 3. 76f.
110. 3. 2. 16 ; 3. 7h.
111. 1. 1. 31b.
111. 3. 1. 29b ; 2. 51 ; 3. 61.
111. 4. 1. 49 ; 2. 37b.
112. 1. 2. 68.
112. 2. 2. 68 ; 3. 76d.
112. 3. 2. 52c.
113. 2. 3. 56, 67.
114. 2. 3. 76k.
114. 3. 2. 25.
115. 2. 1. 28d ; 2. 58.
115. 3. 2. 59.
116. 1. 1. 37 ; 3. 76i.
116. 3. 3. 7e.
117. 1. 3. 76g.
117. 2. 2. 65.
117. 3. 1. 28.
118. 2. 1. 28, 28b ; 3. 76i.
118. 3. 1. 8, 28b ; 3. 16b.
119. 1. 1. 14.
119. 3. 1. 40 ; 3. 76r, 79.
121. 1. 2. 22.
121. 4. 3. 56.
122. 1. 1. 13b ; 2. 13.
122. 2. 2. 65.
122. 4. 2. 13.
122. 5. 1. 27, 35 ; 2. 65.
123. 1. 2. 37a, 65.
123. 2. 1. 28b ; 3. 76d, 76l
123. 3. 1. 15, 28b.
123. 4. 2. 65.
123. 5. 2. 16.
124. 1. 3. 22.
124. 2. 1. 28.
124. 3. 3. 76g, 79c.
125. 2. 1. 10 ; 3. 61b.
126. 2. 2. 37b.
127. 2. 3. 76k.
128. 2. 2. 45b.
128. 3. 3. 11.
129. 1. 2. 59 ; 3. 76i.
129. 2. 3. 56.
130. 4. 2. 56.
131. 1. 1. 55 ; 3. 76i.
133. 1. 3. 76k.
133. 2. 3. 76f.
133. 4. 2. 1c.
134. 1. 2. 16.
134. 3. 2. 73 ; 3. 76c, 76e.
135. 1. 2. 65.
136. 2. 1. 18.
137. 1. 1. 30b ; 2. 43.
137. 2. 3. 62, 76g.
137. 3. 3. 71.
138. 1. 1. 44 ; 3. 76i.
138. 2. 1. 55 ; 3. 76f.
138. 4. 1. 55 ; 3. 6.
139. 1. 3. 72.
139. 3. 1. 28b ; 2. 15 ; 3. 76c
139. 4. 3. 76ā.
139. 5. 3. 79b.
141. 2. 1. 31b ; 2. 64.
142. 2. 2. 11 ; 3. 7i.

VII

1. 1. 2. 42.
2. 1. 2. 37a ; 3. 5.
3. 1. 1. 28d ; 2. 25 ; 3. 27.
4. 1. 1. 21 ; 3. 3, 75.
5. 2. 3. 68.
5. 3. 2. 42.
5. 5. 2. 42 ; 3. 5.
6. 1. 3. 7i, 76i.
6. 2. 3. 66a.
7. 1. 1. 28 ; 2. 70 ; 3. 7i, 65.
8. 1. 1. 28d ; 2. 68.
9. 2. 3. 56, 76f, 79.
10. 1. 2. 37b ; 3. 1.
11. 1. 1. 27b ; 2. 22.
12. 1. 2. 14 ; 3. 76i.

VIII

XVIII

XIX